

โสวัตมบรมอีสาน ในงานวิจัย

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข บรรณาธิการ

โสวัจนธรรมอีสานในงานวิจัย

หนังสือชุดการประเมินและสังเคราะห์

สถานภาพองค์ความรู้จากการวิจัยวัฒนธรรม เล่ม 3

โลว์วัฒนธรรมอีสาน

บรรณาธิการหนังสือชุด

บรรณาธิการเล่ม

ผู้จัดพิมพ์

อานันท์ กาญจนพันธุ์

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข

ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

239 ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ โทร. 053-943546

Email : admin@soc.cmu.ac.th

Website : www.soc.cmu.ac.th

แบบปก

พิมพ์ที่

สุชุม ชีวาเกียรติยิ่งยง

บลูมมิ่ง ครีเอชั่น

77/1 หมู่ 5 ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ โทร. 081-7165246

มีนาคม 2558

พิมพ์ครั้งที่ 1

จำนวน

500 เล่ม

สนับสนุนการจัดพิมพ์

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

(ปัจจุบัน กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม)

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

National Library of Thailand Cataloging in Publication Data

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข.

โลว์วัฒนธรรมอีสาน.-

เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2015.

317 หน้า. -- (การประเมินและสังเคราะห์ สถานภาพองค์ความรู้จากการวิจัยวัฒนธรรม เล่ม 3).

1. ไทย-ความเป็นอยู่และประเพณี. 2. วัฒนธรรมไทย-ท้องถิ่น-ไทย. I. ชื่อเรื่อง.

390.09593

ISBN 978-974-672-952-9

คำนำ

หนังสือชุดนี้มีอยู่ด้วยกัน 4 เล่ม เกิดจากความพยายามปรับปรุงผลงานวิจัยใน “โครงการประเมินและสังเคราะห์สถานภาพองค์ความรู้การวิจัยวัฒนธรรมในประเทศไทย” ที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) หรือ กรมส่งเสริมวัฒนธรรมในปัจจุบัน ภายใต้ความรับผิดชอบของคณะกรรมการวิจัยวัฒนธรรม ที่มี ศ.ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์ เป็นประธาน เพื่อประมวลรวบรวมและศึกษาวิเคราะห์งานวิจัยทางวัฒนธรรมที่ผลิตขึ้นมาในช่วงระหว่าง พ.ศ.2537-2547

จากความพยายามดังกล่าว คณะผู้วิจัยได้ช่วยกันปรับปรุงและเขียนผลงานวิจัยขึ้นมาใหม่ ในลักษณะเป็นบทความ ตามประเด็นหลัก 4 ประเด็น ที่ได้มาจากการแยกแยะออกมาศึกษาวิจัยในโครงการดังกล่าว เพื่อชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างซับซ้อน ประกอบด้วย

1. พลังความคิดและภูมิปัญญา
2. ศิลปและวัฒนธรรม
3. ความหลากหลายทางชาติพันธุ์
4. วัฒนธรรมกับการพัฒนา

ในการดำเนินงานวิจัยของโครงการนี้ได้แบ่งกลุ่มศึกษาแยกออกมาเป็นภูมิภาค รวม 4 ภาคคือ ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ ซึ่งทำให้การจัดพิมพ์ครั้งนี้ต้องแยกหนังสือออกเป็น 4 เล่มตามรายภาคด้วยเช่นเดียวกัน

แม้โครงการวิจัยนี้จะเริ่มทำงานครั้งแรกตั้งแต่ปีพ.ศ.2547 แต่ก็ต้องอาศัยกระบวนการทำงานและการประสานงานที่ซับซ้อน และต้องเผชิญกับปัญหาขลุกขลิกอย่างมากมาย เพราะเกี่ยวข้องกับนักวิชาการจำนวนมาก ที่เข้ามามีส่วนร่วมจากแต่ละภูมิภาค จนต้องใช้เวลาอย่างมากจึงสำเร็จลุล่วงไปได้ และในท้ายที่สุดก็สามารถปรับปรุงผลการวิจัยนั้นเพื่อเขียนเป็นบทความย่อยๆ และพิมพ์ออกมาเป็นหนังสือทั้ง 4 เล่มนี้ ซึ่งน่าจะมีส่วนสำคัญในการกระตุ้นและผลักดันงานวิจัยทางวัฒนธรรมให้มีพลังทางสติปัญญามากยิ่งขึ้น

ในระยะแรกของการวิจัยจะเน้นเฉพาะการสำรวจและรวบรวมผลงานวิจัย ทั้งในภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ด้วยการประมวลและสร้างเป็นบรรณานุกรมขึ้นมา พร้อมกับการปริทัศน์เนื้อหาสรุป เพื่อให้เป็นข้อมูลพื้นฐานที่ช่วยชี้หมุดหมายและทิศทางการวิจัยสำหรับช่วงเวลาดังกล่าว พร้อมทั้งอำนวยความสะดวกให้กับการค้นคว้าวิจัยทางวัฒนธรรมในอนาคต

ส่วนในระยะที่สองของการวิจัย นักวิจัยในโครงการจะประเมินและสังเคราะห์สถานภาพความรู้ของงานวิจัยทางวัฒนธรรม ตามประเด็นต่างๆ ที่ได้แยกแยะไว้แล้วข้างต้น โดยให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์เนื้อหาความรู้ที่ค้นพบจากการวิจัย ตลอดจนประเมินแนวความคิดและวิธีวิทยาที่ใช้ในการวิจัย เพื่อเปิดเวทีให้เกิดการถกเถียง และช่วยแสวงหาทางเลือกใหม่ๆ ในการพัฒนางานวิจัยทางวัฒนธรรมต่อไป

สำหรับการปรับปรุงผลงานวิจัยจากโครงการนี้ เพื่อเขียนเป็นบทความและพิมพ์เป็นหนังสือในครั้งนี้ ผู้เขียนบทความแต่ละคนได้เลือกงานวิจัยเพียงบางส่วนของที่น่าสนใจเท่านั้นขึ้นมาประเมินและสังเคราะห์เท่าที่จะทำได้ในวงจำกัด แต่บางบทความก็ได้พยายามศึกษางานวิจัยใหม่ๆ เพิ่มเติมขึ้นมาจนถึงปัจจุบัน เพื่อให้ครอบคลุมและเป็นประโยชน์มากที่สุด ต่อการพัฒนางานวิจัยทางวัฒนธรรมในอนาคต

ในนามของประธานคณะวิจัยต้องขอขอบคุณนักวิจัยในโครงการทุกท่าน
ที่ช่วยกันผลักดันการวิจัยที่ยากลำบากนี้จนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี และขอขอบคุณ
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) และ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม
ในปัจจุบันในการสนับสนุนโครงการวิจัย ที่มีความสำคัญต่อการชี้หน้จุดหมายให้กับ
เส้นทางการวิจัยทางวัฒนธรรม และมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการพัฒนางานวิจัยทาง
วัฒนธรรมให้เป็นอีกพลังหนึ่งในการขับเคลื่อนสังคมไทย

อานันท์ กาญจนพันธุ์

เชียงใหม่ 2557

สารบัญ

บทที่ 1 บทนำ	9
<i>สมศักดิ์ ศรีสันติสุข</i>	
บทที่ 2 พลวัตทางวัฒนธรรมของความหลากหลายทางชาติพันธุ์	
<i>สมศักดิ์ ศรีสันติสุข</i>	
2.1 บทนำ	29
2.2 พลวัตของวิถีชุมชนและอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์	32
2.3 พลวัตของความเชื่อในวิถีชีวิต	37
2.4 พลังภูมิปัญญาในวิถีชีวิต	42
2.5 พลวัตวัฒนธรรมในการพัฒนา	49
2.6 ความหลากหลายของชีวิตวัฒนธรรมทางศิลปะ	51
2.7 แนวคิดทฤษฎีและวิธีการศึกษา	58
2.8 บทสรุปและข้อเสนอแนะ	77
บทที่ 3 พลังความคิดและภูมิปัญญา	
<i>สมศักดิ์ ศรีสันติสุข</i>	
3.1 บทนำ	95
3.2 พลังความคิดและอุดมการณ์	100
3.3 พลังภูมิปัญญาด้านทุนเศรษฐกิจ	122
3.4 ภูมิปัญญาในฐานะพลังชุมชน	129
3.5 แนวคิด ทฤษฎี และปัญหาทางวิถีวิทยา	159
3.6 บทสรุปและข้อเสนอแนะ	165

บทที่ 4 พลวัตทางวัฒนธรรมในวิถีของการพัฒนา

สมมาตร ผลเกิด

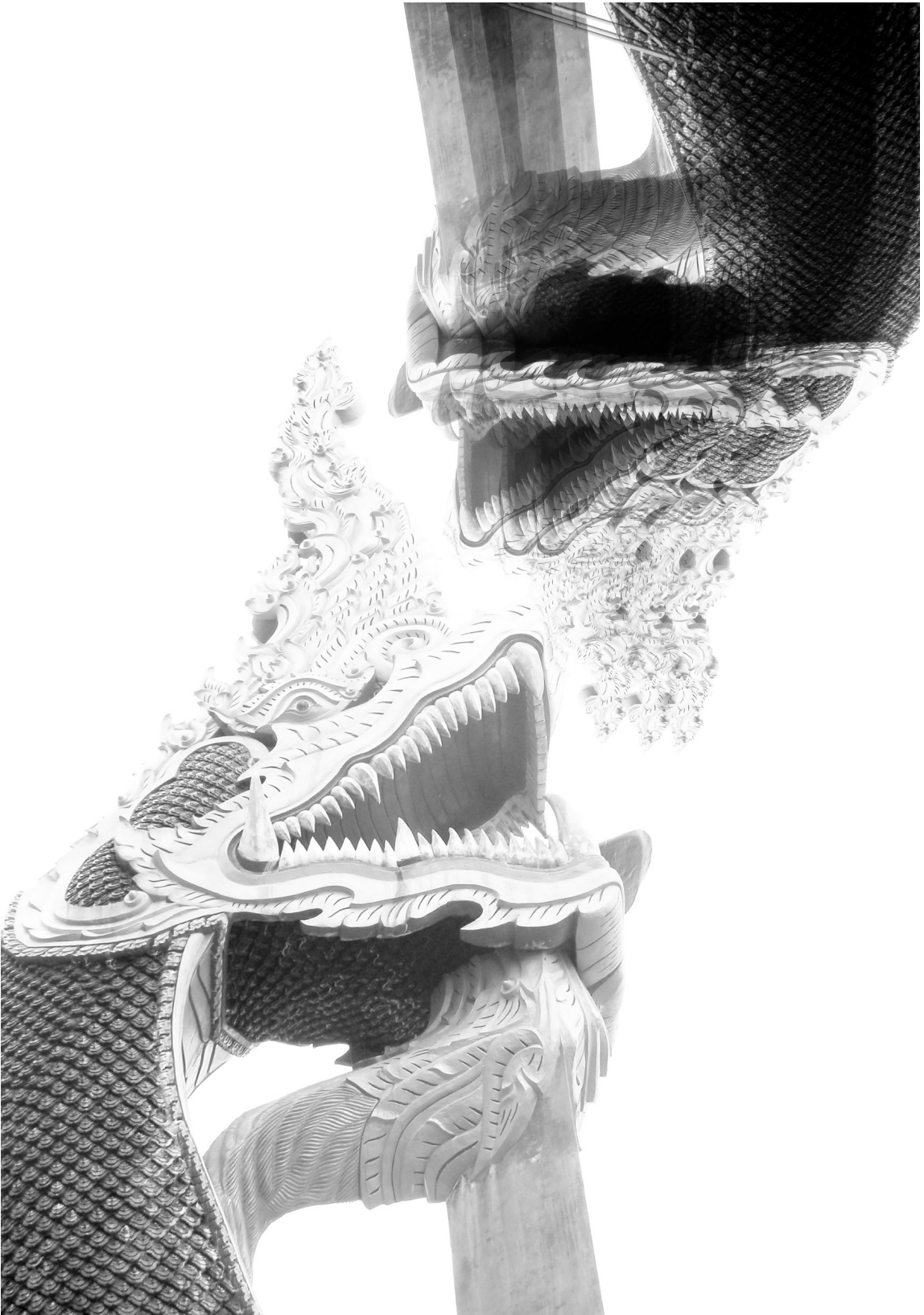
4.1 บทนำ	185
4.2 เศรษฐกิจชุมชน การเกษตร ความยากจน และแรงงาน	194
4.3 การพัฒนาชุมชน	203
4.4 สิ่งแวดล้อมและสุขภาพ	208
4.5 ศาสนา ความเชื่อ วัฒนธรรมและการท่องเที่ยว	213
4.6 แนวความคิดวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา	216
4.7 ผลกระทบจากการใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการพัฒนา	219
4.8 บทสรุปและข้อเสนอแนะ	226

บทที่ 5 พลังทางวัฒนธรรมในศิลปะอีสาน

ชลิติ ชัยครวชิต

5.1 บทนำ	239
5.2 ศิลปกรรม ศิลปะและสุนทรียศาสตร์	248
5.3 วัฒนธรรมหมอลำ ในศิลปะการแสดงและดนตรี	256
5.4 พลังวัฒนธรรมในงานสถาปัตยกรรมและหัตถกรรม	268
5.5 แนวคิด ทฤษฎี และวิธีวิทยากับปัญหาการวิจัย	284
5.6 บทสรุป	295

บทที่ 1 บทนำ

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข

คำว่าวัฒนธรรม (culture) นี้ มีคนที่เข้าใจสับสน ทำให้มีความเข้าใจที่แตกต่างกันตามความรู้และพื้นฐานของตน พอจะแยกความหมายของวัฒนธรรมได้ ดังนี้

วัฒนธรรมในทางภาษานั้น คำว่าวัฒนธรรมเป็นคำที่มาจากภาษาบาลีและสันสกฤต คำว่า “วัฒนธรรม” เป็นภาษาบาลี แปลว่า สิ่งที่เจริญงอกงาม ความก้าวหน้า “ธรรม” เป็นภาษาสันสกฤต หมายถึง คุณความดี เมื่อมารวมกันแล้วมีความหมายถึงคุณธรรมหรือลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความหมายดังกล่าวนี้คนทั่วไปมักจะเข้าใจกัน

นอกจากนี้วัฒนธรรมในแง่ที่ใช้กันทั่วไป ไปอีกอย่างหนึ่ง คือ วัฒนธรรมมักจะหมายถึงบรรดาขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ที่ตกทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เช่น พิธีแห่เทียนเข้าพรรษา พิธีทำบุญสงกรานต์ พิธีทำบุญเทศน์มหาชาติ และพิธีทอดกฐิน เป็นต้น บางครั้งวัฒนธรรมมีความหมายถึงพฤติกรรมที่บุคคลชั้นสูงได้ปฏิบัติกัน หรือบุคคลที่มีระดับการศึกษาสูงปฏิบัติกัน ทำให้มีการเปรียบเทียบระหว่างคนชั้นสูงและคนชั้นต่ำ คือ ถ้าหากว่าคนชั้นต่ำทำผิดวัฒนธรรมก็จะถูกกล่าวว่าเป็นคนที่ไม่ดีวัฒนธรรม

ตลอดจนวัฒนธรรมในทางการปกครองมีลักษณะที่คนทั่วไปเข้าใจกัน กล่าวคือ ประเทศไทยเคยกำหนดความหมายของวัฒนธรรมในพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ.2485 ว่า “ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญของงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน”

อย่างไรก็ดี วัฒนธรรมในทางสังคมศาสตร์มีความหมายที่แตกต่างกับความหมายของคนทั่วไปที่ใช้กัน คือ นักสังคมศาสตร์จะไม่ใช่เรื่องคุณธรรม หรือจริยธรรมไม่ใช่เรื่องความดี ความเลว ความเหมาะสม และความไม่เหมาะสม แต่จะพิจารณาถึงวัฒนธรรมในแง่ของปัจจัยสำคัญที่อำนวยความสะดวกต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคม จึงมีกระแสแนวความคิดที่เกี่ยวกับ “วัฒนธรรม” ว่า หมายถึงวิถีการดำเนินชีวิต (The Way of Life) ของคนในสังคม เช่น การกิน การอยู่ การแต่งกาย การทำงาน การพักผ่อน การแสดงอารมณ์ การสื่อสาร การจราจรและขนส่ง การอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ และหลักเกณฑ์การดำเนินชีวิต เป็นต้น โดยมีการประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมา

นอกจากการเข้าใจความหมายของวัฒนธรรมแล้ว จะต้องเข้าใจ และเรียนรู้ว่า วัฒนธรรมย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขและกาลเวลา ซึ่งเกิดจากการประดิษฐ์หรือค้นพบสิ่งใหม่ วิธีใหม่ที่แก้ปัญหาคและตอบสนองความต้องการของสังคมได้ดีกว่า ซึ่งอาจทำให้สมาชิกของสังคมเกิดความนิยม และในที่สุดอาจเลิกใช้วัฒนธรรมเดิม ดังนั้น การรักษาหรือธำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมเดิม จึงต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาวัฒนธรรมให้เหมาะสมอย่างมีประสิทธิภาพตามยุคสมัย

เมื่อพิจารณาจากนิยามวัฒนธรรมข้างต้น เราอาจจะแยกความหมายของวัฒนธรรมได้ 2 ประเภท คือ ประเภทที่ 1 พวกที่นิยามวัฒนธรรม หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่รวมเอาความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศีลธรรม กฎหมาย ประเพณี ความสามารถ และนิสัยอื่นๆ ที่มนุษย์ได้มาในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม ในความหมายนี้ได้พิจารณาความหมายของวัฒนธรรมในแง่ส่วนรวมของวิถีการดำเนินชีวิตในสังคม ประเภทที่ 2 เป็นพวกที่พิจารณาความหมายของวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นระบบความคิด หรือในลักษณะระบบความรู้และความเชื่อที่คนในสังคมได้รับรู้

เพื่อนำมากำหนดรูปแบบพฤติกรรมต่างๆ ซึ่งในปัจจุบันมักจะเรียนตามแนวคิดของสหประชาชาติ โดยกรมส่งเสริมวัฒนธรรมได้ใช้ ภูมิปัญญาามรดกทางวัฒนธรรม (intangible culture)

อย่างไรก็ตามสำหรับผู้เขียนนั้นมีความเห็นทั้งสองประเภทรวมกัน กล่าวคือ วัฒนธรรมจะหมายถึงวิถีแห่งการดำรงชีพที่มนุษย์สร้างขึ้น รวมทั้งระบบความรู้ ความคิด และความเชื่อ จนมีการยอมรับปฏิบัติกันมา มีการอบรมและถ่ายทอดไปสู่สมาชิกรุ่นต่อมา ตลอดจนมีการเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับสภาพสิ่งแวดล้อมของมนุษย์

มักจะเป็นที่ทราบกันดีว่า รัฐบาลได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือหากชนชาติใด ไม่มีวัฒนธรรม ก็ขาดความเป็นชาติ ดังนั้น รัฐบาลไทยทุกยุคทุกสมัยจึงให้ความสำคัญของวัฒนธรรมโดยได้กำหนดเป็นหน้าที่หนึ่งในรัฐธรรมนูญราชอาณาจักรไทยทุกฉบับในแนวนโยบายแห่งชาติ ที่รัฐจะให้การสนับสนุนการวิจัย นอกจากนี้ได้มีหน่วยงานเทียบเท่ากรมในการทำหน้าที่ด้านการวิจัยด้านต่างๆ เช่น คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และคณะกรรมการสนับสนุนการวิจัย เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ซึ่งต่อมาในปัจจุบัน ก็คือ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ได้ทำหน้าที่การวิจัยวัฒนธรรมในระดับต่างๆ ภารกิจเกี่ยวกับการส่งเสริมและบำรุงรักษาวัฒนธรรมไทยโดยการศึกษา ค้นคว้า วิจัย ฟื้นฟู อนุรักษ์ พัฒนา เผยแพร่ และส่งเสริมหน่วยงานของรัฐ เอกชนและประชาชนที่ดำเนินงานด้านวัฒนธรรม รวมทั้งดำเนินการเกี่ยวกับการประสานงานและแลกเปลี่ยนด้านวัฒนธรรม ดังนั้น วัฒนธรรมจึงเป็นเรื่องที่สำคัญของชาติ ชนชาติใดให้ความสำคัญของการวิจัย ซึ่งถือว่าการวิจัยเป็นกิจกรรมการพัฒนาปัญญาของชาติ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาประเทศในด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งจะทำให้ชนชาตินั้นมีความเข้มแข็ง และพัฒนาอย่างสมดุลกับการเปลี่ยนแปลงในกระแสโลกาภิวัตน์ในทุกๆ ด้านดังกล่าว

แต่อย่างไรก็ตาม ประเทศไทยแม้จะมีการพัฒนา และส่งเสริมการวิจัย ด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม ก็ยังไม่อาจใช้งานวิจัย โดยเฉพาะ การวิจัยวัฒนธรรม เป็นเครื่องมือสำคัญ เพื่อผลักดันให้เกิดการพัฒนาประเทศได้ ดังนั้น กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ในฐานะที่มีภาระหน้าที่สำคัญ อย่างหนึ่งในการส่งเสริมการวิจัยวัฒนธรรมอย่างสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน จึงได้ ตระหนักถึงความสำคัญของการประเมินและสังเคราะห์สถานภาพองค์ความรู้การ วิจัยวัฒนธรรมในประเทศไทยที่ผ่านมา เพื่อจะได้รวบรวมข้อมูลด้านวัฒนธรรมที่ ได้ดำเนินการมาแล้ว นำไปเสนอในการจัดทำเป็นบรรณนิทัศน์ในรูปแบบของรายงานการ วิจัย และสืบค้นด้วยระบบ computer และเพื่อประเมินสถานภาพองค์ความรู้ ซึ่งจะ นำไปสู่การสังเคราะห์องค์ความรู้การวิจัยวัฒนธรรมของสังคมไทย ได้นำไปเผยแพร่ ในรูปของรายงานการวิจัย ซึ่งจะ เป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้ในการพัฒนาสังคม และท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลในการนำไปใช้ในการพัฒนา ด้าน เศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนสืบไป

ดังนั้นคณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สำนักงาน คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติในยุคนั้น (ปัจจุบัน คือ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม) จึงได้สำรวจเอกสาร โดยกำหนดเป็นประเด็นต่างๆ ไว้เป็น 7 ประเด็น คือ พลังความคิดและภูมิปัญญา ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ศิลปวัฒนธรรม วัฒนธรรมกับการพัฒนา วัฒนธรรมชายขอบและวัฒนธรรมย่อย วัฒนธรรมกับโครงสร้างเศรษฐกิจและการเมือง และอัตลักษณ์และการปรับตัวทาง วัฒนธรรม ปรากฏว่าเมื่อได้สำรวจบรรณานุกรมและจัดทำเป็นบรรณนิทัศน์แล้ว คงเหลือ 4 ประเด็นที่ต้องทำการสำรวจ เพื่อจัดทำบรรณนิทัศน์และบรรณานุกรม คือ ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ พลังความคิดและภูมิปัญญา วัฒนธรรมกับการ พัฒนา และศิลปวัฒนธรรม โดยได้จัดพิมพ์เป็นหนังสือเล่มนี้ขึ้น เพื่อเสนอบทความ วิจัยตามผลงานการศึกษาวิจัยวัฒนธรรมทั้ง 4 ประเด็นดังกล่าว

การประเมินและสังเคราะห์สถานภาพองค์ความรู้การวิจัยวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งประกอบด้วย 4 ประเด็น คือ ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ พลังความคิดและภูมิปัญญา วัฒนธรรมกับการพัฒนา และศิลปวัฒนธรรม โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เพื่อประเมินสถานภาพความจำเป็นของการวิจัยวัฒนธรรม
2. เพื่อวิเคราะห์สถานภาพองค์ความรู้การวิจัยวัฒนธรรม
3. เพื่ออภิปรายแนวคิด ทฤษฎี และปัญหาการวิจัยในมิติทางวิธีวิทยา
4. เพื่อเสนอแนะแนวทางการวิจัยวัฒนธรรมในอนาคต

การประเมินและสังเคราะห์สถานภาพองค์ความรู้การวิจัยวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือดังกล่าว มีประโยชน์ดังนี้

1. ได้ทราบการประเมินสถานภาพความจำเป็นของการวิจัยวัฒนธรรม
2. ได้ทราบการวิเคราะห์สถานภาพองค์ความรู้การวิจัยวัฒนธรรม
3. ได้ทราบการอภิปรายแนวคิด ทฤษฎี และปัญหาการวิจัยในมิติทางวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม
4. ได้ข้อเสนอแนะเป็นแนวทางการวิจัยวัฒนธรรมในอนาคต

การรวบรวมเอกสารและงานวิจัยเพื่อการสังเคราะห์งานทางด้านศิลปวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือระหว่างปีพ.ศ.2536-2546

คณะกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้สำรวจเอกสารข้อมูลทุติยภูมิ ในงานวิจัยหนังสือ วิทยานิพนธ์ และบทความ ในระหว่าง ปีพ.ศ.2536-2546 ปรากฏว่าเมื่อได้สำรวจบรรณานุกรมและจัดทำเป็นบรรณนิทัศน์แล้วคงเหลือ 4 ประเด็นที่ต้องทำการสำรวจ เพื่อจัดทำบรรณนิทัศน์และบรรณานุกรม คือ ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ พลังความคิดและภูมิปัญญา วัฒนธรรมกับการพัฒนา และศิลปวัฒนธรรมต่อไป

1. บทควมวิจัยเรื่องความหลากหลายทางชาติพันธุ์

นับตั้งแต่องค์การสหประชาชาติได้กำหนดทศวรรษเพื่อการพัฒนาวัฒนธรรม ในระหว่างปี 2531 - 2540 เป็นปีแห่งการเรียนรู้เรื่องมิตวัฒนธรรมกับการพัฒนา ประกอบกับการเปลี่ยนชื่อ เรื่อง วัฒนธรรมอันหลากหลายสีมนุษย์ชาติ (นุชนาฏ เนตรประเสริฐศรี พิศवास ปทุมต์ตรังษี, ม.ป.ป) ได้กล่าวถึงความสำคัญของความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในยุคปัจจุบัน สาเหตุที่สำคัญก็คือ การพัฒนาประเทศที่เกิดขึ้นในทุกๆ แห่งของโลก ต่างได้กล่าวถึงความหลากหลายทางชาติพันธุ์มีความสัมพันธ์กับการพัฒนาประเทศ ทั้งนี้เนื่องจากหลายๆ ประเทศได้ละเลยความสำคัญของประเทศที่ประกอบขึ้นด้วยความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับความหลากหลายทางชาติพันธุ์ทั้งในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจการเมือง สังคม และวัฒนธรรม ดังนั้น การเข้าใจความหลากหลายทางชาติพันธุ์จึงมีประโยชน์เพื่อหาแนวทางการพัฒนาประเทศในมิติของความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่เสียไป □สมศักดิ์ ศรีสันติสุข ผู้เขียนบทความวิจัยได้กล่าวถึงการประเมินและวิเคราะห์สถานการณ์ภาพองค์ความรู้ความหลากหลายทางชาติพันธุ์มีอยู่บางประการ คือ

1. การศึกษาอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในด้านการใช้ภาษา พิธีกรรม และพลังความคิดและภูมิปัญญา โดยการประพฤติดิปฏิบัติตามวิถีที่แตกต่างระหว่างกันของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มีผลงานหลายเรื่องที่แสดงถึงการธำรงเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์อย่างมั่นคง
2. ระบบความเชื่อกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม ได้กล่าวถึงระบบความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เกี่ยวกับโลกทัศน์ ความเชื่อผีบรรพบุรุษ ความเชื่องานศพ และความเชื่อหลักบ้าน ซึ่งยังมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตวัฒนธรรมของตนเป็นอย่างยิ่ง ทำให้เห็นว่ากลุ่มชาติพันธุ์ทั้งหลายยังมีวิถีชีวิตวัฒนธรรม พิธีกรรม การเคารพผู้อาวุโส และความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ
3. พลวัตวิถีชุมชนชาติพันธุ์ เป็นการนำเสนอกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีประสบการณ์ของการได้รับเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม การกลมกลืนทางวัฒนธรรม และความหลากหลายทางวัฒนธรรม
4. ระบบภูมิปัญญากับวิถีชีวิตวัฒนธรรม เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ นิเวศวิทยา วัฒนธรรม ภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้าน ภูมิปัญญาหัตถกรรม วัฒนธรรมการ

พัฒนา และวิถีชีวิตวัฒนธรรมทางศิลปะ ซึ่งเป็นพลังความคิดของภูมิปัญญาที่ได้พัฒนาจนเป็นความรู้เพื่อตอบสนองความจำเป็นของพื้นฐานทางสังคม และความต้องการทางสังคมในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ จนสามารถเป็นวิถีแห่งการดำรงชีวิต และแก้ไขปัญหาต่างๆ ภายในชุมชน ทำให้ชุมชนชาติพันธุ์มีความเข้มแข็งและสามารถดำรงอยู่ในกระแสการพัฒนาประเทศอย่างมั่นคง สิ่งสำคัญ ก็คือการประเมินและวิเคราะห์สถานการณ์ภาพองค์ความรู้ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ทั้งสี่แนวความคิด เหล่านั้น ทำให้เห็นความหลากหลายในการจัดการปัญหาของการดำรงชีวิต ของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งเป็นการสนองความจำเป็นพื้นฐานทางสังคม และเพื่อความอยู่รอดทางสังคมนั่นเอง

ส่วนการสังเคราะห์สถานการณ์ภาพองค์ความรู้ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ผู้เขียนได้สรุปไว้เป็น 4 ลักษณะ คือ 1. การศึกษาวิถีชีวิตวัฒนธรรม 2. การศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม 3. การศึกษากระบวนการปรับตัว และ 4. การศึกษากระบวนการสร้างความเป็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ สำหรับกรอบแนวความคิด ในการวิจัยความหลากหลายทางชาติพันธุ์ดังกล่าว ส่วนมากเป็นการศึกษาและวิเคราะห์ตามแนวทางของทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ต่อความเข้าใจความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่างกัน ด้วย ในระยะหลังได้มีนักวิจัยได้ใช้กรอบแนวความคิดหลังทันสมัยของ มิเชล ฟูกูโก (Michel Foucault) แต่ยังมีผลงานวิจัยค่อนข้างน้อย

2. บทความวิจัยเรื่องพลังความคิดและภูมิปัญญา

บทความวิจัยองค์ความรู้ด้านพลังความคิดและภูมิปัญญานี้ ผู้เขียน คือ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข ได้พบว่ามีผลงานมากมาย ซึ่งเป็นบทความทางวิชาการและงานวิจัยของอาจารย์ นักวิชาการ และวิทยานิพนธ์ของนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา โดยองค์ความรู้ดังกล่าวมีความสัมพันธ์เกี่ยวกับวัฒนธรรมดั้งเดิมที่มีการถ่ายทอด การสืบต่อ และการอนุรักษ์ให้คงอยู่จากบรรพบุรุษ ในรูปแบบที่ปรับเปลี่ยนไป แต่ก็ยังถือว่าเป็นการอนุรักษ์ให้คงอยู่จนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ การสังเคราะห์งานภายใต้ประเด็น

พลังความคิดและภูมิปัญญาได้มีผลงานวิจัยเป็น 3 ลักษณะ คือ การศึกษาพลังความคิดและอุดมการณ์ การศึกษาภูมิปัญญาด้านทุนเศรษฐกิจ และการศึกษาภูมิปัญญาในฐานะพลังชุมชน ทั้ง 3 ลักษณะนี้ยังเกี่ยวข้องกับด้านวัฒนธรรมกับกลุ่มชาติพันธุ์ด้วย เนื่องจากบริบทของภาคตะวันออกเฉียงเหนือสังคมเป็นลักษณะความหลากหลายทางชาติพันธุ์ นอกจากนี้ผลงานวิจัยทำให้เห็นความเป็นพลวัตของวัฒนธรรม ปัจจัยที่เอื้อ และส่งผลต่อวัฒนธรรมตามกระแสทางสังคม และการเมืองที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

ผู้เขียนได้กล่าวกระบวนการวิจัยว่าเป็นการศึกษาสังคมโดยนักสังคมศาสตร์ตามกระบวนการการวิจัยสังคมอีสาน โดยมีแนวคิดและวิธีวิทยาในการศึกษาวิจัยสามารถแบ่งได้เป็น 3 กลุ่มคือ 1) ระเบียบวิธีการศึกษากระแสหลัก ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ 2) ระเบียบวิธีการศึกษาเพื่อการพัฒนาได้แก่ ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่ส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วม การประเมินสภาวะชนบทแบบเร่งด่วน และ 3) การวิจัยไทบ้าน ส่วนผลจากการสังเคราะห์งานวิจัยทางวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือสะท้อนให้เห็นว่า ผลงานวิจัยด้านพลังความคิดและภูมิปัญญาได้มีผลงานวิจัยวัฒนธรรมทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ประวัติศาสตร์กลุ่มชาติพันธุ์ ด้านอุดมการณ์พลังความคิดความเชื่อ ผลงานวิจัยหลายชิ้นได้ทำการศึกษาองค์ความรู้ท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาต่างๆ ที่ถ่ายทอดสืบต่อมาจนเป็นจารีตประเพณี วัฒนธรรม ซึ่งแสดงให้เห็นการสืบทอด การต่อยอด และการผลิตใหม่ในเชิงวัฒนธรรมให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมอีสานตลอดเวลาที่ผ่านมา

สำหรับผลงานวิจัยด้านพลังความคิดและอุดมการณ์ ผู้เขียนได้กล่าวถึงความคิดและอุดมการณ์ที่เป็นปัญหาความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชนในเรื่องโครงการพัฒนาต่างๆ งานวิจัยจำนวนหนึ่งสะท้อนปัญหาความขัดแย้งเขื่อนปากมูล และราศีไศล ที่การพัฒนาของรัฐส่งผลกระทบให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจของประชาชนในพื้นที่เป้าหมายของโครงการดังกล่าว เช่น การเปลี่ยนแปลงของระบบการผลิตจากสังคมเกษตรไปสู่การอพยพ การเคลื่อนย้าย

จากชุมชนท้องถิ่นเข้าสู่หัวเมืองใหญ่ในภูมิภาคต่างๆ เพื่อเข้าสู่การเป็นแรงงานในระบบอุตสาหกรรม นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับเรื่องการดูแลสุขภาพ ซึ่งมีทั้งเป็นงานวิจัยที่สะท้อนการรวบรวมองค์ความรู้ของกลุ่มชาติพันธุ์ หรือองค์ความรู้ท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ ส่วนด้านวัฒนธรรมกับการจัดการทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม ประเด็นการศึกษาวิจัยส่วนใหญ่เน้นหนักเกี่ยวกับการสนับสนุนให้ชุมชนท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ร่วมกับองค์กรส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานรัฐอื่นๆ งานวิจัยด้านวัฒนธรรมกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนี้ แสดงให้เห็นถึงการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน ทูนทางสังคมในชุมชนและการเข้ามามีส่วนร่วมในการออกสิทธิออกเสียงและร่วมมือกันในการจัดการแบ่งปัน เพื่อให้ทุกคนในชุมชนเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ ได้อย่างเท่าเทียม มีกระบวนการในการโต้ตอบ การต่อรอง กับอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดของตัวแทนรัฐที่จะเข้ามาจัดการทรัพยากรที่มีความสำคัญกับความอยู่รอดของประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งงานวิจัยเหล่านั้นได้ชี้ให้เห็นถึงพลังของชุมชนในการเคลื่อนไหว และชุมชนเองก็ได้ใช้หลักคิดและภูมิปัญญาเน้นเรื่องสิทธิของชุมชนในการคัดค้านกับอำนาจเผด็จการของรัฐ ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อความเดือดร้อนกับชุมชน

ส่วนผลงานวิจัยวัฒนธรรมด้านพลังความคิดและภูมิปัญญาที่สัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ผู้เขียนได้กล่าวถึงการสังเคราะห์ผลงานวิจัยของภาคตะวันออกเฉียงเหนือว่า มีองค์ความรู้ด้านพลังความคิดและภูมิปัญญาของกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งเน้นการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ การรักษา สืบทอด ผลิตใหม่ในเชิงวัฒนธรรมจารีตประเพณี เพื่อให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงในชุมชน รวมทั้งแสดงให้เห็นพลังความคิดและภูมิปัญญาที่สามารถปรับใช้วัฒนธรรมให้เป็นทูนทางสังคม หรือทูนทางเศรษฐกิจเข้าสู่ชุมชน ในรูปแบบของการจัดการท่องเที่ยวชุมชนชาติพันธุ์ต่างๆ เช่น ลักษณะของโฮมสเตย์หรือการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นต้น

นอกจากนี้ผู้เขียน กล่าวถึงผลงาน งานวิจัยทางวัฒนธรรมด้านพลังความคิด

และภูมิปัญญา ได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาวิจัยบทบาทสตรีมากขึ้น การปรับเปลี่ยนบทบาทผู้หญิงในสังคมอีสาน บทบาทผู้หญิงกับการพัฒนา ผู้หญิงกับขบวนการต่อสู้ ตอบโต้ ต่อรอง กับความขัดแย้งที่เกิดจากการพัฒนา หรือการศึกษา ประเด็นของเพศสภาพ (gender) ระหว่างชายหญิง เป็นต้น หนึ่งมีการใช้ แนวคิดสกุลหลังทันสมัย (postmodern) เช่น แนวคิดอัตลักษณ์ แนวคิดคนชายขอบ แนวคิดวาทกรรม หรือแนวคิดคนพลัดถิ่น เป็นต้น

สำหรับวิธีวิทยาที่ใช้ในการศึกษาวิจัยทางวัฒนธรรมด้านพลังความคิดและภูมิปัญญา ส่วนใหญ่ยังคงให้ความสำคัญกับกระบวนการวิจัยโดยใช้วิธีวิทยาเชิงคุณภาพในกระบวนการเก็บข้อมูล การศึกษาวิจัยจึงต้องใช้กลวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพที่มีวิธีการที่หลากหลายร่วมด้วย นอกจากนี้ผู้เขียนยังได้กล่าวว่า การวิจัยวัฒนธรรมด้านพลังความคิดและภูมิปัญญายังผูกโยงกับประเด็นการพัฒนา โดยตลอด แสดงถึงปัญหาการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาซึ่งประสบปัญหาอุปสรรคต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนอยู่ระดับหนึ่ง ผู้เขียนได้วิเคราะห์ถึงปัญหาการพัฒนาประเทศ ที่จะต้องคำนึงถึงวัฒนธรรมกับการพัฒนา รวมทั้งพยายามใช้วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา มิใช่พัฒนาวัฒนธรรม จึงเป็นความท้าทายของนักวิจัยวัฒนธรรมที่จะนำองค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์และสอดคล้องกับสถานการณ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้ในกระแสโลกาภิวัตน์ในสังคมไทยต่อไป

3. บทความวิจัยเรื่องวัฒนธรรมกับการพัฒนา

บทความวิจัย เรื่องวัฒนธรรมกับการพัฒนานี้ ผู้เขียน คือ สมมาตร์ ผลเกิด ได้สรุปสถานภาพองค์ความรู้วิจัยวัฒนธรรมว่า เป็นการศึกษาวิจัยเรื่องวัฒนธรรมพื้นบ้านที่ชาวบ้านมีส่วนร่วม คือการวิจัยที่สร้างสำนึกให้กับชุมชน และสร้างพลังในการแก้ไขปัญหาต่างๆ นอกจากนี้ผลงานวิจัยเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมหัตถกรรมพื้นบ้าน แต่ชาวบ้านไม่มีส่วนร่วมในการกำหนดรูปแบบ เนื้อหา วิธีการ และราคาสินค้า ไม่ได้รับการสนับสนุนให้มีความรู้ความสามารถและทุนในการจัดการทรัพยากรของ

ตนเอง สมมาตร ผลเกิด ได้กล่าวถึงเอกสารวิจัยและบทความทางวิชาการที่เป็นองค์ความรู้ทางด้านวัฒนธรรมในช่วงระหว่างปีพ.ศ.2536-2546 สามารถจัดหมวดหมู่ขององค์ความรู้ออกเป็น 3 กลุ่มดังนี้คือ 1.ด้านประวัติศาสตร์ โดยผู้เขียนจะกล่าวถึงความเป็นมาของเมืองและจังหวัดต่างๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านประวัติศาสตร์ สภาพทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ 2.ด้านวิชาการ เป็นบทความทางวิชาการและผลงานวิจัยของนักวิชาการ นักพัฒนาและประชาชนชาวบ้าน ได้ทำการศึกษาไว้อย่างเป็นระบบทั้งกระบวนการศึกษา วิธีวิทยาและการจัดเก็บข้อมูลที่เป็นไปอย่างถูกต้องตามศาสตร์แห่งการวิจัย และ 3.เกร็ดความรู้ ซึ่งเป็นเกร็ดความรู้ด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี และขนบธรรมเนียมประเพณี

นอกจากนี้ผู้เขียน ได้กล่าวถึงผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับด้านเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งแบ่งเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้คือ

1.การศึกษาสภาพทั่วไปของเศรษฐกิจภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงปัจจุบัน (2488-2544) 2.การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เนื้อหาได้กล่าวถึงสาเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของชุมชน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านสังคมและด้านเศรษฐกิจ กลายเป็นเศรษฐกิจเพื่อการค้ามากขึ้น ทำให้เศรษฐกิจของชุมชนเข้าไปผูกติดกับกลไกของตลาดมากขึ้น และทำให้การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของคนในชุมชนลดลง จากการศึกษาวิจัย ผู้เขียนพบว่า มีปัจจัย 2 ประการ คือ ปัจจัยภายใน คืออัตราการเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็วของชาวอีสาน และปัจจัยภายนอกซึ่งเป็นผลมาจากการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งมีส่วนสำคัญในการผลักดันโครงสร้างทางเศรษฐกิจของชุมชนอีสานเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว 3.ผลกระทบทางเศรษฐกิจของชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีเนื้อหาโดยสรุปได้ว่าผลจากการพัฒนาเศรษฐกิจมีผลกระทบต่อทั้งด้านบวกและลบต่อวิถีชีวิตของชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และ 4.ยุทธศาสตร์เพื่อการรอดอยู่รอดของชุมชน ซึ่งมี เนื้อหา คือ การแทรกตัวของระบบทุนนิยมเข้าสู่เศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองของชาวนา ทำให้ชาวนาต้องเผชิญความเสี่ยงเพิ่มขึ้น

สมมาตร ผลเกิด ได้กล่าวถึงผลงานวิจัยด้านวัฒนธรรมกับการพัฒนา

หลายด้าน ประกอบด้วย 1.ด้านความยากจนเป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัญหาความยากจนของชุมชน ก่อให้เกิดภาวะหนี้สินซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นหนี้สินนอกระบบ 2.ด้านแรงงาน มีการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแรงงานภาคอีสาน ได้กล่าวถึงประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับแรงงานพอสรุปได้ดังนี้คือ สาเหตุ ลักษณะ สถานที่ ประเภทงานที่ทำ การเปลี่ยนงาน และผลกระทบด้านผลดี ผลงานวิจัยกล่าวถึงด้านความพึงพอใจของนายจ้าง ความตระหนักของแรงงานต่อความปลอดภัย 3.ด้านสุขภาพ ซึ่งแบ่งกลุ่มของงานวิจัยออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มอาหาร กลุ่มป้องกันให้พ้นจากโรคภัยต่างๆ และกลุ่มดูแลรักษา 4.ด้านการเกษตร เป็นการกล่าวถึง สภาพวิถีชีวิต คุณภาพชีวิต ปัญหาและแนวทางการแก้ปัญหาของกลุ่มเกษตรกร 5.ด้านการท่องเที่ยว เป็นการศึกษาวิจัยด้านการท่องเที่ยวมีผลงานวิจัยจำนวนน้อย แบ่งได้เป็น 3 ด้าน คือ ด้านศักยภาพของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ด้านความพึงพอใจ และด้านการท่องเที่ยวกับกระแสวัฒนธรรมที่กำลังเปลี่ยนแปลง 6.ด้านการพัฒนาชุมชน มีหัวข้อวิจัยแบ่งเป็น 4 กลุ่ม คือ 1.การพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ได้กล่าวถึงกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน 2.พลังชุมชน โดยผลการศึกษาวิจัยพบว่ากลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มพระสงฆ์ และกลุ่มสตรี เป็นผู้มียุทธศาสตร์สำคัญในการระดมพลังมวลชนให้ออกมามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตและการบริการด้านสวัสดิการต่างๆ ในชุมชนได้เป็นอย่างดี 3.การมีส่วนร่วม ได้กล่าวถึงการเข้ามามีส่วนร่วมของหน่วยงานภาครัฐและประชาชนในการพัฒนาชุมชน และ 4.ความขัดแย้ง ซึ่งข้อขัดแย้งส่วนใหญ่เป็นความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะความขัดแย้งที่เกี่ยวกับที่ดินสาธารณประโยชน์ คู่กรณีเป็นชุมชนกับหน่วยงานของรัฐ และความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับโรงงานอุตสาหกรรมที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อมในชุมชน 7.ด้าน สิ่งแวดล้อม ผู้เขียนกล่าวถึงผลงานวิจัยเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมแบ่งได้ เป็น 3 กลุ่ม คือ 1.ทรัพยากรธรรมชาติ ประกอบด้วยทรัพยากรป่าไม้และทรัพยากรน้ำ ส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน ในระยะแรกรัฐได้เข้ามาจัดการป่าไม้โดยตรง มีการตรากฎหมายมาบังคับใช้ มีเจ้าหน้าที่ มีหน่วยงานเข้ามารับผิดชอบมากขึ้น แต่ก็ไม่สามารถแก้ปัญหาป่าไม้ได้ทั้งหมด ต่อมาชุมชนจึงต้องเข้าไปมีบทบาทในการจัดการป่าไม้ในลักษณะ

ป่าชุมชน โดยนำเอากระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมประเพณีมาเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ป่า ส่วนกรณีของทรัพยากรน้ำนั้น ศึกษาถึงสถานการณ์และแนวโน้มของแหล่งน้ำซึ่งจะพบปัญหาสำคัญคือ แหล่งน้ำตื้นเขิน มีมลภาวะทางน้ำ การแพร่ขยายของวัชพืช ความขัดแย้งระหว่างหน่วยงานของรัฐกับประชาชนในการเข้าไปจัดการแหล่งน้ำ เช่น เหตุการณ์ที่เขื่อนปากมูล จังหวัดอุบลราชธานี เขื่อนราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ เป็นต้น 2.ชุมชนแออัดในสังคมเมือง กล่าวถึงสาเหตุแห่งปัญหาเกิดจากชาวชนบทที่มีฐานะยากจน ละทิ้งอาชีพภาคการเกษตรที่ไม่พอเลี้ยงครอบครัว และ 3.การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งผลการศึกษาวิจัยได้ให้ความสำคัญต่อสตรีในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยงานวิจัยจะนำเสนอถึงบทบาทของสตรีกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม

นอกจากนี้ผู้เขียน ได้กล่าวถึงผลงานวิจัยด้านศาสนา ความเชื่อและวัฒนธรรม สามารถจัดเป็นหมวดหมู่เป็นดังนี้ คือ 1.ด้านการอนุรักษ์ เกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม บทบาทของประชาชนหรือชาวบ้าน และบทบาทของภาครัฐ อันประกอบโดยโรงเรียน สำนักงานศึกษาธิการ หน่วยงานภาครัฐ ได้ให้การส่งเสริมการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมมาด้วยดี 2.โลกทัศน์และความเชื่อ ผลการวิจัยพบว่าชาวอีสานยังคงมีโลกทัศน์ที่มั่นคงเหนียวแน่นต่อระบบความเชื่อต่างๆ ในด้านศาสนา ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมที่จะมีผลทั้งต่อคนต่อธรรมชาติ และอำนาจเหนือธรรมชาติ หรือวัฒนธรรมข้าวที่พยายามชี้ให้เห็นว่าข้าวมีความสำคัญไม่ใช่เพื่อการบริโภคเท่านั้น หากแต่ข้าวยังเป็นเครื่องหมายทางวัฒนธรรมและเป็นสัญลักษณ์ของพลังชีวิตด้วย

สำหรับแนวความคิดทางทฤษฎีในการศึกษาวัฒนธรรมกับการพัฒนา ผู้เขียนได้กล่าวถึง แนวความคิดทางทฤษฎีที่นักวิชาการได้ใช้เป็นกรอบแนวความคิดในการวิจัย หรือเป็นกรอบในการวิเคราะห์ โดยใช้ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ ทฤษฎีความล้าหลังทางวัฒนธรรม และทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งได้พบว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้นเกิดขึ้นตลอดเวลาและเกิดการเปลี่ยนแปลงที่ขาดสมดุลภาพ

4. บทควมวิจัยเรื่องศิลปวัฒนธรรม

ชลิต ชัยครรชิต ผู้เขียนบทควมได้กล่าวถึงกรประเมินผลงนด้านศิลปวัฒนธรรม คือ กรศึกษารื่องกรศึกษาค้นคว่ำวิจัยวิธีชีวิตวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม และนามธรรม เช่นงนศิลปหัตถกรรม คำนิยม ควมคิด ควมเชื่อและศษณฯ จาริตประเพณี องค์ควมรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะการแสดงรวมทั้งสถำปัตยกรรม ผู้เขียนได้ประเมินเอกรสรพบว่ำผลงนโดยส่วใหญ่เป็นการสำรวจองค์ควมรู้และเป็นกรณีศึกษาเป็นพื้นฐนหลัก โดยเฉพาะอย่างยิงในช่วงทศวรรษที่ผ่นมฯผลงนกรศึกษส่วใหญ่เป็นวิทยานิพนธ์ในระดับมหำบัณฑิต ของสถำบันกรศึกษาภยในภูมิภาค สำนกรแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ 1.ศิลปกรรม ศิลปะและสุนทรียศษณฯ ซึ่งผลงนทงศิลปะส่วใหญ่เป็นการศึกษาทงประวัติศษณฯศิลปะท้องถิ่น โดยเฉพาะงนจิตรกรรมผำผนังสิมหรือโบสถ์ อย่งไรก็ตามกระบวนกรคิดซ้้ำในด้านวิธีวิทยาในการศึกษา กลับกลยเป็นผลให้งนวิจัยดังกล่วมีควมน่ำสนใจน้อยลง 2.หมอลำ ศิลปะการแสดงและดนตรี ผู้เขียนได้กล่าวถึงกระบวนกรผลิตซ้้ำภยใต้กรใช้กรอบในการศึกษารูปแบบเดียวกัน ทำให้อ่เห็นภพของควมหลกหลย ทั้งที่กรแสดงหมอลำมีควมหลกหลยรูปแบบแนวทงและคตินิยม เช่น หมอลำกลอนทำนองอุบลราชธานี และหมอลำทำนองขอนแก่น เป็นต้น และ 3.สถำปัตยกรรม หัตถกรรม ซึ่งผู้เขียนได้กล่าวถึงสถำนภพองค์ควมรู้ที่พบจกผลงนวิจัย คือ ด้านประวัติศษณฯสถำปัตยกรรมจาริตท้องถิ่น บทบทพทงน้้ำของสถำปัตยกรรมแบบจาริตท้องถิ่น และงนด้านหัตถกรรมของซ่งพื้นบ้าน

ผู้เขียนได้กล่าวถึงวิธีวิทยาในการวิจัย ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลัก เป็นวิจัยเชิงพรรณนฯ ผลจกกรสังเคราะห์วิธีวิทยาในการศึกษาคั้งนี้พบว่า กระบวนกรวิจัยส่วใหญ่เป็นการวิจัยเชิงประวัติศษณฯ (Historical research) เพื่อค้นหำข้อเท็จจริงของเหตุกรณที่ผ่นมฯแล้วในอดีต

งนวิจัยส่วใหญ่เป็นวิทยานิพนธ์ในระดับบัณฑิตศึกษา โดยข้อมูลจกกรสัมภาษณ์ กรสังเกต และกรสังเกตกรณ้อย่งมีส่วนร่วม ข้อมูลส่วใหญ่น่ำจะมำจกกรสังเกตมำกกว่ำกรสังเกตกรณ้อย่งมีส่วนร่วม นอกจกนี้ ผู้เขียน

ได้กล่าวถึงรูปแบบการวางกรอบแนวคิด ทฤษฎีและการทบทวนวรรณกรรม เป็นแบบแผนของระเบียบวิธีการวิจัย แต่การอธิบายโดยที่ไม่ได้นำกรอบแนวคิด ทฤษฎีและการเปรียบเทียบกับวรรณกรรมอื่น ย่อมทำให้ผลงานการศึกษาดำเนินการใน การวิเคราะห์ ผู้เขียนยังกล่าวถึงสถานภาพองค์ความรู้ของผลงานวิจัยใช้หน้าที่นิยม สัจลักษณ์นิยมเป็นกรอบแนวคิดหลัก ในการศึกษาทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลผลิตทางวัฒนธรรมที่เป็นงานศิลปกรรม สถาปัตยกรรมและงานหัตถกรรม

อย่างไรก็ดี ผู้เขียนได้กล่าวถึงความโดดเด่นของการศึกษาศิลปะพื้นถิ่นใน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือคือ ความพยายามใช้ความหลากหลายทางทฤษฎีและ ความหลากหลายทางมิติในการศึกษาจิตรกรรมฝาผนัง ทั้งนี้ได้ใช้วิธีการศึกษา แบบพรรณนาเชิงพัฒนาการ และพัฒนาการของรูปแบบ ซึ่งเป็นวิธีวิทยาหลักของ การศึกษาทางประวัติศาสตร์ศิลปะ นอกจากนี้ยังมีกระบวนการศึกษาเกี่ยวกับ สี่ โครงสร้างรูปแบบ และแนวคิดที่นำเสนอมาใช้กับงานศิลปะร่วมสมัย ความพยายาม ในการถอดรหัสความคิด กระบวนการสร้างสรรค์ของสกุลช่างท้องถิ่นผู้ผลิตผลงาน จิตรกรรม สำหรับการตีความทางศิลปะและประติมานวิทยา (Iconography) เป็น กระแสหลักของการวิจัยทางประวัติศาสตร์ศิลปะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนี้ นักวิชาการทางด้านศิลปะเองเป็นผู้ให้ความสนใจในการศึกษาประติมานวิทยาของ ผลผลิตทางศิลปะในอดีต ประติมานวิทยาเป็นเรื่องของการศึกษารูปแบบทางศิลปะ ที่ถ่ายทอดมาเป็นผลงานประติมากรรม เพื่อศึกษาเบื้องหลังความคิด ความเชื่อและ คตินิยมในทางศาสนา คือ คติทางพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์

ผู้เขียนยังได้กล่าวถึง หมอลำ ศิลปะการแสดงและดนตรีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นศิลปวัฒนธรรมอันมีเอกลักษณ์และอัตลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่น มีทั้งที่เกิดขึ้นภายใต้บริบททางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นและศิลปวัฒนธรรมที่มี การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงจากวัฒนธรรมภายนอกภูมิภาค กลายเป็นลักษณะเฉพาะ ของท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมการแสดงในวิถีชีวิตของชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ส่วนสถานภาพองค์ความรู้การวิจัยด้านศิลปวัฒนธรรม ได้พบความเป็น เอกลักษณะการแสดงที่โดดเด่นของศิลปวัฒนธรรมการแสดงคือ หมอลำ ประกอบ

กับเครื่องดนตรีคือ แคน จากนั้นการขับนิทานกับดนตรีจึงได้พัฒนาการมาเป็นการลำ ส่วนลำผีฟ้า คือการขับลำในพิธีกรรมการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ โดยมีผู้ทรงหรือนางเทียมทำหน้าที่อัญเชิญผีฟ้าลงมาบำบัดรักษา ในพิธีกรรมคือการอัญเชิญผีฟ้าลงมารักษาด้วยการขับลำเป็นกลอนประกอบจังหวะดนตรีคือแคน

ตลอดจนผู้เขียนได้กล่าวถึงผลงานของผู้วิจัยที่มีพื้นฐานทางสถาปัตยกรรมและนักวิจัยที่มีพื้นฐานทางด้านศิลปะ ในการใช้วิธีวิทยาในการศึกษาจึงเน้นที่รูปแบบและพัฒนาการเป็นสำคัญ ทางด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น จุดเด่นของการวิจัยในช่วงระยะนี้อยู่ที่การศึกษาลักษณะทางสถาปัตยกรรมของกลุ่มชนหลากหลายชาติ เช่นเดียวกับงานวิจัยด้านหัตถกรรม ยังเห็นภาพความหยุคั้งและการจำแนกแยกแยะรูปแบบ มากกว่าที่จะเห็นหัตถกรรมในฐานะของผลผลิตที่ตอบสนองชุมชนและสังคม

ผู้เขียนได้สรุปว่า งานศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรมมีลักษณะ 2 มิติคือ 1.องค์ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมที่มาจากการรวบรวมของปราชญ์ท้องถิ่น และ 2.องค์ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมที่มาจากการวิจัยด้วยวิธีวิทยาทางมนุษยศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา อาจกล่าวได้ว่ากระบวนการแสวงหาความรู้ในลักษณะนี้เป็นการวิจัยความรู้ท้องถิ่น จากคนท้องถิ่นภายใต้กระบวนการแสวงหาความรู้ที่ไม่ได้ใช้กรอบแนวคิดการวิจัยแบบอย่างทางวิชาการแบบตะวันตก ทั้งนี้ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นศิลปวัฒนธรรมนอกระบบการวิจัยที่น่าสนใจ เช่น หนังสือชุดเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เรื่อง พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดต่างๆ ทั้ง 19 จังหวัด 19 ชุดจัดพิมพ์โดยกรมศิลปากร ระหว่างปีพุทธศักราช 2542-2544 ผลงานมาจากการค้นคว้า รวบรวมและเรียบเรียงโดยนักวิชาการท้องถิ่นแต่ละจังหวัด

ในฐานะบรรณานุกรมผู้เขียนมีความเห็นว่า การสังเคราะห์ผลงานวิจัยผ่านทางบรรณานิต์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือในครั้งนี้ เป็นงานเขียนที่เป็นประโยชน์ต่อการเป็นฐานข้อมูล เพื่อทราบสถานภาพองค์ความรู้ด้านการวิจัยวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นอย่างมาก มีหลายประเด็นเพื่อเป็น

หนทางการศึกษาวิจัยวัฒนธรรมในอนาคต ดังข้อสังเกต หรือข้อเสนอแนะบางประการ ทั้งที่มาจากบทความของผู้เขียนแต่ละคน และมาจากผู้บรรณาธิการดังต่อไปนี้

ประเด็นการส่งเสริมการวิจัยวัฒนธรรมด้านความหลากหลายทางชาติพันธุ์ คือ 1) ด้านแนวความคิดใหม่ๆ ให้มากขึ้น โดยเฉพาะในด้านทางการเมือง การศึกษา การปรับตัว วัฒนธรรม การผสมผสานทางวัฒนธรรม การศึกษาข้ามวัฒนธรรม ชายแดน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม 2) ด้านวิจัยกลุ่มชาติพันธุ์ เป้าหมายที่ยังไม่ได้ศึกษา เพื่อจะทำให้มีความเข้าใจความหลากหลายทางชาติพันธุ์ มากยิ่งขึ้น และ 3) ด้านการวิจัยกลุ่มชาติพันธุ์ที่ยังคงรักษอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ได้อย่างมั่นคง เพื่อจะเป็นแนวทางในการพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ต่อไป

ประเด็นการส่งเสริมการวิจัยวัฒนธรรมด้านพลังความคิดและภูมิปัญญา คือ 1) การจัดการความรู้การวิจัยวัฒนธรรมด้านพลังความคิดและภูมิปัญญา เพื่อให้เกิดกระบวนการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นต่อไป 2) แนวทางการประยุกต์การวิจัยวัฒนธรรมด้านพลังความคิดและภูมิปัญญาตามนโยบายของรัฐและประเทศเพื่อนบ้าน ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาบนรากฐานด้านพลังความคิดและภูมิปัญญาของชุมชน ย่อมนำไปสู่การพัฒนาของชุมชน โดยชุมชน เพื่อชุมชน อย่างยั่งยืนต่อไป และ 3) การส่งเสริมพัฒนานักวิจัยวัฒนธรรมหน้าใหม่ให้มากยิ่งขึ้น ที่มีความรู้ความสามารถในการศึกษาวิจัยและพัฒนาด้านพลังความคิดและภูมิปัญญา และวัฒนธรรมด้านอื่นๆ ในพื้นที่ชายแดนรอบด้าน คือ เส้นทางระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก (East-West Economic Corridor)

ประเด็นการส่งเสริมการวิจัยวัฒนธรรมด้านวัฒนธรรมกับการพัฒนา คือ 1) ผู้วิจัยควรทำวิจัยวัฒนธรรม ที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน โดยศึกษาวิจัยแบบมีส่วนร่วมกับชุมชนท้องถิ่น ที่มีความพร้อมในการวิจัยวัฒนธรรมท้องถิ่นของตน เพื่อนำผลไปสู่การพัฒนา ทั้งนี้บทบาทของผู้วิจัยจำเป็นต้องไปปรับกระบวนทัศน์ของประชาชนโดยทั่วไปให้เกิดความเข้าใจความหมายของของวัฒนธรรมตามแนวคิดใหม่ กล่าวคือ วัฒนธรรมไม่ได้หมายถึงเพียงการแสดง การละเล่น การร้องรำทำเพลง

ศิลปวัตถุและพิธีการต่างๆ ในวันสำคัญของชาติเท่านั้น หากมองกรอบของวัฒนธรรมที่เป็นพลังขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นด้วย 2) ผู้วิจัยจะต้องวิเคราะห์หรือแปลความหมายของวัฒนธรรมให้เข้าใจอย่างถ่องแท้เสียก่อน ซึ่งวัฒนธรรมเป็นพลังหรืออำนาจอันยิ่งใหญ่ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง 3) นักวิจัยควรศึกษาและทำความเข้าใจความหลากหลายต่างๆ เช่น ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข อย่างเป็นเอกภาพ และอย่างสมานฉันท์ได้ 4) นักวิจัยควรศึกษาวิจัยในประเด็นที่ท่าอย่างไร จะทำให้ประชาชนจะเกิดความภาคภูมิใจ เกิดความรักหวงแหนและสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นให้ยืนยาวสืบต่อไป และ 5) นักวิจัยควรส่งเสริมการวิจัยวัฒนธรรมแบบบูรณาการกับการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง และยั่งยืน

ประเด็นการส่งเสริมการวิจัยวัฒนธรรมด้านศิลปวัฒนธรรม คือ 1) นักวิจัยควรสังเคราะห์บทคัดย่อของงานวิจัย เนื่องจากมีรายละเอียด เพื่อพัฒนาแนวคิดทฤษฎีที่มาจากทฤษฎีสถานราก (Grounded Theory) 2) นักวิจัยควรศึกษาวิจัยศิลปวัฒนธรรมตามนโยบาย และทิศทางของรัฐ ซึ่งสัมพันธ์กับการส่งเสริมการอนุรักษ์ การพัฒนาวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่เน้นการสนับสนุนการวิจัยวัฒนธรรมที่มีการบูรณาการ ในลักษณะกลุ่มสาระหรือชุดความรู้ด้านวัฒนธรรม และ 3) นักวิจัยท้องถิ่นควรมีบทบาทในการศึกษาวิจัยวัฒนธรรมด้านศิลปวัฒนธรรมของตนเอง ร่วมกับปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อเกิดความตระหนัก ความร่วมมือและการพัฒนาด้านศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อตอบสนองนโยบายและแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนโดยใช้ประโยชน์จากทุนวัฒนธรรมให้ยั่งยืนสืบไป

บทที่ 2

พลวัตทางวัฒนธรรมของ ความหลากหลายทางชาติพันธุ์

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข

2.1 บทนำ

นับตั้งแต่องค์การสหประชาชาติได้กำหนดทศวรรษเพื่อการพัฒนาวัฒนธรรมในระหว่างปี 2531 - 2540 เป็นปีแห่งการเรียนรู้เรื่องมรดกวัฒนธรรมกับการพัฒนา ประกอบกับการแปลหนังสือ เรื่อง วัฒนธรรมอันหลากหลายของมนุษยชาติ (นุชนาฏ เนตรประเสริฐศรี พิศवास ปทุมรัตน์รังษี, ม.ป.ป) ได้กล่าวถึงความหลากหลายทางชาติพันธุ์เกิดขึ้น ย่อมจะเห็นความสำคัญของความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในยุคปัจจุบัน สาเหตุที่สำคัญก็คือ การพัฒนาประเทศที่เกิดขึ้นในทุกๆ แห่งของโลก ต่างได้กล่าวถึงความหลากหลายทางชาติพันธุ์มีความสัมพันธ์การพัฒนาประเทศ ทั้งนี้เนื่องจากหลายๆ ประเทศได้ละเลยความสำคัญของประเทศที่ประกอบขึ้นด้วยความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ทั้งในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจการเมืองสังคมและวัฒนธรรม ดังนั้นการเข้าใจความหลากหลายทางชาติพันธุ์จึงมีประโยชน์เพื่อหาแนวทางการพัฒนาประเทศในมิติของความหลากหลายทางวัฒนธรรมเสียไป

วิถีชีวิตของประชาชนในชุมชนต่างๆ ในประเทศไทย ย่อมจะมีประวัติความเป็นมาที่แตกต่างกัน ทั้งนี้เนื่องจากประวัติศาสตร์ของชาติไทยในแต่ละภาคแต่ละท้องถิ่นมีประวัติความเป็นมาที่หลากหลาย กล่าวคือ ในอดีตรัฐชาติประกอบด้วย

การรวมตัวกันของอำนาจรัฐที่สามารถครอบคลุมเมืองต่างๆ โดยแต่ละเมืองยังมีเจ้าเมืองหรือผู้ปกครองปกครองตนเอง แต่เมืองเหล่านั้นจะต้องขึ้นกับนครหลวง การปกครองเช่นนี้สามารถกล่าวได้ว่ามีความหลากหลายในแต่ละภูมิภาคและท้องถิ่น ตัวอย่างเช่น วิถีชีวิตของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในอดีตก่อนที่อาณาจักรล้านช้างจะมีอำนาจ ในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือนี้มีหลักฐานที่มีคนอยู่อาศัยก่อนประวัติศาสตร์ คือ วัฒนธรรมเจนละ วัฒนธรรมทวาราวดี และวัฒนธรรมของเขมรพระนครได้มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ไม่น้อย และอิทธิพลของอาณาจักรล้านช้างที่มีอิทธิพลต่อภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน (หอศิลปวัฒนธรรมมหาวิทยาลัย ขอนแก่น 2544:) สำหรับวิถีชีวิตของประชาชนในภาคอื่นก็เช่นเดียวกัน กล่าวคือ แต่ละภาคประกอบขึ้นด้วยกลุ่มชนที่อยู่ในท้องถิ่นเดิม และกลุ่มชนที่มาจากสถานที่อื่นๆ ซึ่งทำให้เห็นว่าวิถีชีวิตของประชาชนในแต่ละท้องถิ่นแต่ละภาคย่อมมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมไม่มากนักน้อย

เมื่อพิจารณาจากมิติทางประวัติศาสตร์ทางชาติพันธุ์ ย่อมจะเห็นได้ว่าประเทศไทยเป็นประเทศพหุลักษณะ ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ สำหรับภาคอีสานเป็นภาคที่ประกอบด้วยกลุ่มประชากรที่มีเชื้อสายกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว/ไทยลาว เป็นส่วนมาก แต่อย่างไรก็ตาม ถ้าแบ่งกลุ่มชาติพันธุ์ตามตระกูลภาษา 2 กลุ่ม ก็คือ กลุ่มออสโตรเอเชียติก (Austro-Asiatic) ซึ่งได้แก่ เขมรถิ่นไทย/ไทยเขมร กวย/กวย/ไทยกวย กลุ่มชาติพันธุ์ไท กะลั้/ลั้/ไทยลั้ แญอ/ไทยญอ/ไทยเยอ และญัฮกูร หรือชาวนน และกลุ่มไต-กะไต ซึ่งได้แก่ ไทโคราช/ไทยโคราช ไทลาว/ไทยลาว ไทโย้ย/ไทยโย้ย ไทญ้อ/ไทย้อ/ไทยญ้อ กะเลิง/ไทยกะเลิง ไทพวน/ไทยพวน ผู้ไทย และไทแสก/ไทยแสก นอกจากนี้ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์จีน ญวน และอินเดียที่ได้อาศัยในเมือง หรือแต่งงานกับคนในท้องถิ่นชนบท

การที่ประเทศไทยมีแผนการพัฒนาประเทศมาได้หลายฉบับ โดยแผนการพัฒนาประเทศส่วนใหญ่มีแผนงานและโครงการต่างๆ ในลักษณะเป็นนโยบายเบื้องบนลงสู่เบื้องล่าง (top-down policy) ทำให้แผนงานและโครงการต่างๆ ไม่ได้สนองกับความต้องการของประชาชนในวิถีชีวิตที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม

แม้ว่าในแผนพัฒนาประเทศฉบับที่ 8 และ 9 จะเน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการเสนอแผนงานและโครงการต่างๆ ในลักษณะที่เป็นนโยบายเบื้องล่างสู่เบื้องบน (bottom-up policy) ก็ตาม แต่ระบบคิดของผู้บริหารระดับนโยบายยังไม่ปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์การพัฒนา จึงทำให้แผนการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาไม่ค่อยประสบความสำเร็จ ความเหลื่อมล้ำทางสังคมระหว่างคนรวยและคนจนมีมากขึ้น ความเท่าเทียมในการพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ รวมทั้งการที่ประเทศมีนโยบายระบบเศรษฐกิจเสรี โดยไม่ได้เข้าใจและไม่เห็นความสำคัญประการหนึ่งในวิถีชีวิตของประชาชนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ทำให้การพัฒนาความหลากหลายทางวัฒนธรรมถูกละเลย จนประเทศเข้าไปสู่ระบบเศรษฐกิจโลกจนเกิดภาวะวิกฤติเศรษฐกิจเกิดขึ้นในปีพ.ศ.2540

ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ดังกล่าวในแต่ละชุมชน แสดงให้เห็นถึงความ เป็นลักษณะเฉพาะหรือความเป็นอัตลักษณ์ของแต่ละชุมชน ปัญหาและความต้องการในแต่ละชุมชนย่อมแตกต่างกันไป การช่วยเหลือหรือชุมชนต้องการพึ่งตนเองย่อมแตกต่างกันไป ไม่เหมือนกันทั้งหมด อาจจะมีลักษณะต่างๆ ไปในสถาบันทางสังคมที่มีความคล้ายคลึงกัน แต่ความมีชีวิตทางวัฒนธรรมในสถาบันต่างๆ ย่อมแตกต่างกันไป เช่น ในแต่ละชุมชนย่อมจะมีสถาบันต่างๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน แต่บริบทเนื้อหาของ การคงอยู่ การปรับตัว และการเปลี่ยนแปลง ในแต่ละสถาบันแตกต่างกันไป ซึ่งไม่เหมือนกัน ดังนั้น แสดงให้เห็นว่าความหลากหลายทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะความหลากหลายทางชาติพันธุ์ มีความสำคัญอย่างมากในงานพัฒนา ดังจะเห็นว่าผลกระทบของการพัฒนาประเทศโดยไม่ได้คำนึงถึงการพัฒนานี้ต้องมีความแตกต่างกันตามความหลากหลายทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะความหลากหลายทางชาติพันธุ์ จึงทำให้เกิดช่องว่างของการพัฒนา หรือเกิดผลกระทบในการพัฒนาประเทศ ที่ทำให้บางชุมชนไม่ได้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่เหมาะสมตามเป้าหมายของแผนพัฒนาประเทศ (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข 2543)

การประเมินสถานภาพการศึกษาความหลากหลายทางชาติพันธุ์นี้ จะช่วยให้เกิดความเข้าใจ และความรู้แบบบูรณาการของความหลากหลายทางวัฒนธรรมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งจะนำไปสู่การเสนอแนะเชิงนโยบายของรัฐบาลได้ อันจะช่วยให้เกิดการเข้าใจ เข้าถึง และพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ อย่างยั่งยืนตลอดไป

2.2 พลวัตของวิถีชุมชนและอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์

แนวความคิดของพลวัตชุมชนชาติพันธุ์ เป็นการเน้นการเปลี่ยนแปลง การปรับตัว การผสมผสาน การกลมกลืนทางวัฒนธรรม ความหลากหลายทางวัฒนธรรม และวัฒนธรรมการพัฒนาของกลุ่มชาติพันธุ์ ทำให้เห็นพลวัตวิถีชุมชนชาติพันธุ์ที่ได้เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งมีผลต่อโครงสร้างสังคมของแต่ละชุมชนชาติพันธุ์ ในวิถีดำรงชีวิตของชุมชนชาติพันธุ์เป็นอย่างมาก ปรากฏผลดังต่อไปนี้

แนวคิดที่นักวิจัยได้ศึกษาวิจัยวัฒนธรรมที่สำคัญแนวคิดหนึ่งคือ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม โดยนายสมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2538-2539) ได้ศึกษาวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของชาวบ้านไทยญ้อ บ้านโพน ตำบลโนนตาล อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม ได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต เนื่องจากแต่ละครอบครัวมีอาชีพอื่นๆ มากขึ้น ทำให้มีวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ตามอิทธิพลของทุนนิยมที่เข้าไปในหมู่บ้านเป็นอย่างมาก ส่วนลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้แก่โครงสร้างครอบครัวและการอบรมเลี้ยงดูบุตรซึ่งได้เปลี่ยนแปลงไป

ฉันทนา จันทร์บรรจง (2541) ได้ศึกษาวิจัยพัฒนาทางสังคมของกลุ่มชนพื้นเมืองเชื้อสายไทยเลย ซึ่งตั้งอยู่แถบพื้นที่ชายขอบของประเทศไทย ในจังหวัดพิษณุโลก เพชรบูรณ์ และจังหวัดเลย ได้พบว่า รูปแบบการพัฒนาสังคมในยุคก่อนสุขุทัยจนถึงยุคต่อต้านคอมมิวนิสต์ไม่ได้เกิดขึ้นพร้อมกันทุกเมือง แต่พัฒนาต่อเนื่องจากภายในก่อนพัฒนาเป็นชุมชนถาวร จากระบบเศรษฐกิจแบบเกษตรกรรมจนพัฒนาเป็นเศรษฐกิจที่ต้องพึ่งพาความเจริญทางวัตถุมากขึ้น

นอกจากนี้ผลงานวิจัยที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมการเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือคือเกิดขบวนการเสรีไทยขึ้นโดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยซึ่งมีบทบาทอย่างมากในเขตจังหวัดมุกดาหาร นครพนม และกาฬสินธุ์ ขบวนการเสรีไทยดังกล่าวเกิดขึ้นโดยการนำของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น นายจำลอง ดาวเรือง เป็นผู้นำการเคลื่อนไหวในท้องที่ของคนในจังหวัดกาฬสินธุ์ (ปิยะมาศ อรรถอำนวนย, 2545)

ผลงานวิจัยที่แสดงถึงความกลมกลืนทางวัฒนธรรมก็คือ ชาวไทยผู้ไทย ซึ่งเป็นไทยครัวได้อพยพมาอยู่บ้านดงสวนพัฒนา ตำบลนาทัน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ มีความผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชาติพันธุ์ลาว ซึ่งเป็นวัฒนธรรมหลัก การพูดของชาวไทยครัวยังมีการปะปนกับภาษาลาวรวมทั้งการบริโภค ที่อยู่อาศัย และการแต่งกาย (ศราวุธ แฝงสีคำ, 2542)

นอกจากนี้ผลงานวิจัยที่ได้ผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมของชาวผู้ไทยกับชาวไทยลาว ทั้งนี้ได้พบว่า การกลมกลืนด้านภาษา ด้านอาหารการกิน ด้านการรักษาความสะอาด (สุภิตา ไชยสวาสดี, 2542)

ส่วน ชาญชัย ใจหาญ (2538) ได้ศึกษาการผสมผสานทางวัฒนธรรมชาวไทยญอกับชาวไทยลาว บ้านหัวหมู ตำบลก้ามปู อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม โดยได้มีการผสมผสานกลมกลืนทางวัฒนธรรม ยกเว้นเรื่องความเชื่อห้องเรือนยังคงถือคติโบราณ

เมื่อเราวิเคราะห์ด้านการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมจะพบว่า คนส่วนมากมีการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมในด้านการบริโภค ที่อยู่อาศัย และการแต่งกาย โดยการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นเมื่อมีการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างกัน แต่อย่างไรก็ตามการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมในด้านความเชื่อจะเป็นไปได้ยาก ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งได้ปฏิบัติสืบต่อกันมา

ความหลากหลายทางวัฒนธรรมเป็นแนวคิดหนึ่งสำหรับการที่วัฒนธรรมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ไม่สามารถที่จะผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมได้ จึงทำให้เกิดแนวคิดของความหลากหลายทางวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งสามารถอยู่ร่วมกันได้ท่ามกลางความแตกต่างทางวัฒนธรรม ดังการศึกษาของ ทวี ถาวร (2540) ได้ศึกษาวิถีชีวิตชนกลุ่มชาติพันธุ์ 3 กลุ่ม ได้แก่ ชาวไทยดำ บ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอลำปาง จังหวัดเลย ชาวผู้ไทยบ้านหนองซ้าง และบ้านหนองแก่งทราย ตำบลหนองซ้าง กิ่งอำเภอสว่าง จังหวัดกาฬสินธุ์ และชาวผู้ไทยบ้านท่าขอมยาว ตำบลท่าขอมยาว อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งได้พบว่าทั้ง 3 กลุ่มชาติพันธุ์มีความแตกต่างในด้านการแต่งกายในวันสำคัญ อาหาร ที่อยู่อาศัย ลักษณะบ้านเรือน ระบบสังคมและการปกครอง ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อและประเพณีต่างๆ ซึ่งยังคงมีการสืบทอดต่างๆ กันมาจนถึงปัจจุบัน

แนวความคิดของอัตลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์ เป็นแนวความคิดที่นักวิจัยจำนวนมากให้ความสำคัญต่อการธำรงอัตลักษณ์ที่ได้ทำการศึกษา โดยมีผลงานที่สามารถแยกเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ ดังต่อไปนี้

ผลงานวิจัยวัฒนธรรมที่ได้ศึกษาค่านิยมการศึกษาที่ได้เปลี่ยนแปลง ทั้งนี้ ชาวผู้ไทยบ้านโนนหอม ตำบลโนนหอม จังหวัดสกลนคร โดยปัจจัยด้านสังคมซึ่งชาวผู้ไทยยังคงรักษาเอกลักษณ์ในภาษาพูดเป็นอย่างดี ผลกระทบของการศึกษาต่อค่านิยมเปลี่ยนแปลงน้อยมาก เนื่องจากชาวผู้ไทยยังคงยึดมั่นและอนุรักษ์วัฒนธรรมของชาวผู้ไทยอย่างเคร่งครัด ตลอดจนชนชาวผู้ไทยมีทัศนคติที่ดีต่อความยากจน ส่วนปัญหาที่ต้องแก้ไขต่อไปคือ ปัญหายาเสพติด (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ, 2543)

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ (2544) ได้ศึกษาโครงสร้างชุมชนชาติพันธุ์ผู้ไทย บ้านโนนหอม ตำบลโนนหอม จังหวัดสกลนคร โดยกล่าวได้ว่า โครงสร้างและบทบาทของสังคมผู้ไทยมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ความเชื่อต่างๆ ในชุมชน ซึ่งส่งผลต่อการที่เกษตรกรรวม ทำให้ดำรงไว้ถึงวัฒนธรรมต่างๆ ของผู้ไทย เช่น การรำผู้ไทย การรำมวยโบราณ เป็นต้น ต่อมา สุวิทย์ วีระศาสตร์ (2538) ได้ศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้านชาวผู้ไทยบ้านหนองโอ

ภาษาที่เป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของชาวผู้ไทย อรพันธ์ บวรรักษา (2541) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาษาผู้ไทยกับภาษาลาวโซ่ง ได้พบว่าภาษาผู้ไทยและภาษาลาวโซ่ง ความเป็นคล้ายคลึงของภาษาทั้งสองคือ การเรียกชื่อที่ซ้ำซ้อนกัน แต่มีผู้เรียกและเขียนต่างไป เช่น ลาวโซ่ง ลาวซ้อ ลาวซ้อดำ ไทดำ ไตดำ ไททรงดำ ภูไท เป็นต้น โดยมีถิ่นกำเนิดอยู่เมืองไล และเมืองแกง ในแคว้นสิบสองจุไทย และอพยพเข้ามาในประเทศไทยซึ่งกระจายไปตามจังหวัดต่างๆ ในประเทศไทย

ประกอบ ผลงาม (2538) ได้ศึกษาประวัติศาสตร์ของชาวมุขชนเขมรถิ่นไทย โดยทำการค้นคว้าภาษาเขมรต่างๆ ได้พบว่า ชีวิตความเป็นอยู่วัฒนธรรม ประเพณี และดนตรี ในอดีตมีการพัฒนามาในระดับหนึ่ง

สำหรับกิตติรัช พงษ์สิทธิศักดิ์ (2540) ได้ศึกษาการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมของชาวไทยโย้ยในด้านคติความเชื่อ ซึ่งการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมเกิดจากสาเหตุการทำงานบำรุงส่งเสริมวัฒนธรรม ทำให้การเปลี่ยนแปลงตามความต้องการของมนุษย์ ของสิ่งแวดล้อมที่จะปรับเปลี่ยนในทางที่ดีขึ้น นอกจากนี้ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ (2540 - 2541) ได้ศึกษาชาวไทยโย้ย บ้านโพนแพน ตำบลหนองสนม อำเภอวารินนิवास จังหวัดสกลนคร โดยเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความเคร่งครัดในด้านพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก นอกจากมีภาษาโย้ยเป็นอัตลักษณ์ที่พูดกันทั้งหมดในบ้าน

ส่วนวรรณศักดิ์ บุญเสริม ได้ศึกษาระบบความเชื่อของชาวไทดำมี 3 ประเภท คือ ผีรากเหง้า ผีเพื่อการดูแล และผีเจ้านาย ซึ่งชาวไทยดำจะให้การเคารพยำเกรงมากที่สุด

สำหรับ สุรัตน์ วรารัตน์ (2538) ได้ศึกษาสถาบันทางเศรษฐกิจโดยเน้นวัฒนธรรมประมงของชาวไทยใต้บ้านปากอูน และเปรียบเทียบชาวไทยลาวที่บ้านปากยาม อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม ได้พบว่าชาวไทยใต้ เป็นกลุ่มที่มีความสามารถในการประมง ไม่กล้าเสี่ยงเหมือนกลุ่มไทยลาว

นโยบายของรัฐที่มีต่อความหลากหลายของชาติพันธุ์ที่แตกต่างกันไปตามกาลและเทศะ นโยบายที่เห็นเป็นรูปธรรมมาก ได้นำมาใช้กับวัฒนธรรมของกลุ่ม

ชาวเวียดนาม ซึ่งเป็นกลุ่มชนที่รัฐบาลมีนโยบายทำงานในมนุษย ด้งจะเป็นได้จาก ชาวเวียดนามในประเทศไทย ซึ่ง ัญญาทิพย์ ศรีพนา (2546) ได้พบว่า ชาวเวียดนาม ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้งนี้โยบายของรัฐบาลไทยต่อชาว เวียดนามในแต่ละยุคแต่ละสมัยจะแตกต่างกันไปตามกระแสทางการเมือง ทำให้ เห็นว่าชาวเวียดนามต่างก็สร้างอัตลักษณ์ของตนเป็นอย่างมาก ดังเช่น งานวิจัยของ ผล อัฐนาถ (2543) ได้ศึกษาวิถีชีวิตคนไทยเชื้อสายเวียดนามในเขตเทศบาลเมือง มุกดาหาร จังหวัดมุกดาหารว่า กลุ่มชาวเวียดนามที่เข้ามาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ยังสำนึกเป็นคนญวนตลอดเวลา มีการสอนภาษา ประวัติศาสตร์เวียดนาม พร้อม ทั้งเรียนภาษาไทยเพื่อการติดต่อการค้าขาย ซึ่งปัจจุบันประสบความสำเร็จดีกว่าคน ไทย สอดคล้องกับงานของ สุรจิตต์ จันทร์สาขา (2545) ได้มีคนเวียดนามอพยพเข้า มาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ในสมัยรัชกาลที่ 1 เนื่องจากประเทศเวียดนามได้เกิด กบฏขึ้น เช่นเดียวกัน สุรินทร์ มุขศรี (2543) ได้กล่าวถึงความเป็นอัตลักษณ์ของชาว เวียดนามที่กล่าวถึงการตามรอยปฏิวัติโฮจิมินส์ในจังหวัดนครพนมโดยได้เข้ามาเพื่อ ระดมมวลชนต่อสู้กับจักรวรรดินิยม

ร.ต.ท.ไวพจน์ ชันสุวรรณ (2543) มีขอบเขตการวิจัยของชาวไทยเชื้อสาย จีนในเขตเทศบาลมหาสารคาม ได้พบว่า ชาวไทยเชื้อสายจีนเดิมมีบทบาททาง เศรษฐกิจ เช่น การประกอบอาชีพการเกษตร เลี้ยงสัตว์และค้าขาย ต่อมาได้เปลี่ยน มามีบทบาททางเศรษฐกิจมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ วราเทพ สันติวรวัช (2542) ซึ่งได้ศึกษาวิถีชีวิตชาวจีนในเขตสถานที่รถไฟศรีสะเกษ นอกจากนี้ได้ค้นพบ ว่า แม้ว่าชาวจีนจะมีบทบาททางเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก แต่ชาวจีนยังคงยึดมั่นใน ประเพณีที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ ซึ่งมีพื้นฐานการสอนของลัทธิเต๋า ลัทธิขงจื้อ และ พระพุทธศาสนาหายาน

ส่วนสุรียา สมุทคุปดี และพัฒนา กิตติอาษา (2544) ได้ศึกษาชุมชนบ้าน โนนกุ่ม และบ้านสีคิ้ว อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา ได้ศึกษาชาวยวนหรือชาว โยนกที่ด้สร้างนิยามอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนที่เกิดขึ้นจากการต่อรองช่วงชิง ของสมาชิกกลุ่มพันธุ์ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและชุมชน ภายใต้ปฏิสัมพันธ์ระหว่าง สมาชิกในกลุ่มชาติพันธุ์เดียว

เราอาจจะสรุปได้ว่าแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีพื้นฐานที่สำคัญ ซึ่งมีความแตกต่างกันในด้านการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ แต่สังคมก็สามารถดำรงอยู่ได้ในกระแสการเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกาภิวัตน์ นอกจากนี้ ประวัติศาสตร์ของความหลากหลายทางชาติพันธุ์มีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาเพื่อทางประวัติศาสตร์ของแต่ละชาติพันธุ์ ซึ่งแต่ละชาติพันธุ์มีอัตลักษณ์ และมีความแตกต่างกันตามโครงสร้างชุมชนของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์นั้นๆ

2.3 พลวัตของความเชื่อในวิถีชีวิต

แนวความคิดระบบความเชื่อกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม เป็นแนวความคิดที่สำคัญหนึ่งในการศึกษาความหลากหลายทางชาติพันธุ์ เนื่องจากระบบความเชื่อเป็นวิถีชีวิตที่ได้ฝังรากลึกของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ เปรียบเสมือนเป็นชีวิตจิตใจที่กลุ่มชาติพันธุ์มีต่อระบบความเชื่ออย่างแน่นแฟ้น และได้ยึดถือปฏิบัติอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน ซึ่งมีผลต่อพฤติกรรมในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ผลงานวิจัยสถานภาพองค์ความรู้การวิจัยความหลากหลายทางชาติพันธุ์ โดยได้จำแนกตามประเด็นที่ศึกษา ซึ่งเป็นแนวความคิดหลัก และกลุ่มชาติพันธุ์ ดังต่อไปนี้

พชร สุวรรณภาชนี (2544) ได้ศึกษาโลกทัศน์ของชาวไทยโคราชโดยการวิเคราะห์จากกลอนเพลงไทยโคราชผ่านวัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้าน ในด้านรูปแบบเนื้อหา สะท้อนความเชื่อ และค่านิยม ได้พบว่าแม้ว่าการเปลี่ยนแปลงตามกระแสโลกาภิวัตน์ที่เกิดขึ้น วัฒนธรรมดนตรีพื้นเมืองถูกปรับเปลี่ยนให้เข้ากับบริบทสังคมปัจจุบันด้านการพัฒนาสื่อการร้องหรือการเล่นเพลง

ในขณะที่จิตกรกร โภธิงาม (2536) โลกทัศน์ของชาวไทยบุรีที่มีต่ออาหารซึ่งมีพื้นที่จำกัดลักษณะอาหารขึ้นอยู่กับที่อยู่อาศัย เช่น เรือนแบบไม้ฝางมีความมั่นคงกว่าแบบฝั่งเสา โลกทัศน์ต่อเครื่องนุ่งห่ม ซึ่งไม่มีความประณีต ชาวบุรีมีโลกทัศน์เกี่ยวกับการรักษาสุขภาพตามแบบโบราณ และมีโลกทัศน์ที่เชื่อว่าบุคคลภายนอกมีอำนาจหรือสูงกว่าชาวบุรี

กลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ บ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาผี มีผีแถบ ผีเรือน ผีเจ้าบ้าน จึงมีพิธีกรรมต่างๆ ในการนับถือผีเพื่อรักษาวัฒนธรรม และแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ พิธีกรรมต่างๆ มีความสัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคมต่างๆ (เพ็ญนภา อินทรตระกูล, 2535)

หากจะศึกษาความสัมพันธ์ของชาวไทดำกับกลุ่มชนชาติพันธุ์อื่น จะพบว่าชาวไทดำมีเอกลักษณ์เฉพาะที่จะดำรงชาติพันธุ์ของตนเองอย่างเคร่งครัด ได้มีการสานสัมพันธ์ระหว่างภาษาผู้ไทยและภาษาลาวโซ่ง (อรพันธ์ บวรรักษา, 2541)

นอกจากนี้ มนัสกมล ทองสมบัติ (2536) ได้ศึกษาคติความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมของชาวผู้ไทยในงานพะชู มีองค์ประกอบด้วยด้านวัตถุที่เกี่ยวข้อง ด้านตัวบุคคล ด้านเวลา ด้านสถานที่ และด้านความเชื่อ ส่วนขั้นตอนพบว่า มีการสูตรขวัญ การผูกข้อต่อแขน การเขียนเขย การล้างเท้าเขย การสมมา การเลี้ยงผี ด้านคติความเชื่อ มีความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติคือการนับถือผีทั้งนี้พิธีกรรมความเชื่อของงานพะชูมีความสัมพันธ์ต่อวิถีชีวิตคือ การมีวิถีชีวิตที่สงบและสันโดษ

นอกจากนี้ เริงวิชญ์ นิลโคตร (2546) ได้กล่าวถึงพิธีกรรมเหยาเลี้ยงผีของชาวผู้ไทยบ้านโคกโก่ง ตำบลลุดหว้า อำเภอภูหินางรายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยได้พบว่า พิธีกรรมเหยาเลี้ยงผีซึ่งเป็นพิธีกรรมเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษเท่านั้น แต่ยังเป็นกระบวนการกล่อมเกลางานสังคมที่ทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้ในท่ามกลางกระแสของโลกาภิวัตน์ด้วย

ไพฑูรย์ มีกุล (2540) และวีระ สุดสังข์ (2545) ได้ศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของวิถีชีวิตความเชื่อของชาวไทยกวย ซึ่งชาวไทยกวยมีพิธีกรรมและความเชื่อต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่เป็นอย่างมาก เช่น การศึกษาของ อิศราพร จันทร์ทอง (2543) เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ทางพิธีแก้มอ บ้านสำโรงทาบ อำเภอโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์ โดยได้พบว่า พิธีกรรมดังกล่าวชาวไทยกวยทุกครอบครัวยังยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมา ทำให้ชาวไทยกวยเชื่อถือกับพิธีกรรมนี้เป็นอย่างมาก

สำหรับความเชื่อปฐาของ ลูตินันท์ เวทย์ศิริยานันท์ (2545) ได้ศึกษาความเชื่อ ตระกวดของชาวไทยกวย บ้านตรึม เป็นความเชื่อที่มีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของชนชาติพันธุ์นี้ โดยมีสัตว์ตระกวดเป็นสัญลักษณ์ของความเชื่อที่ ปฏิบัติสืบต่อกันมา เช่นเดียวกับความเชื่อผีบรรพบุรุษที่ชาวกวย บ้านตรึม นับถือ โดยได้แปลงเป็นการเข้าทรงผ่านตระกวด มีกวนจำเป็นผู้ติดต่อกับผีบรรพบุรุษ (ปราณี วงษ์เทศ, 2539)

การศึกษามุมิปัญญาของชาวไทยกวยก็คือ พิธีกรรมเล่นสะเอง ในจังหวัด ศรีสะเกษ เนื่องจากชาวไทยกวยมักสร้างชุมชนอยู่ตามป่าตามเขา พึ่งพาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และลี้ลับ จึงเล่นสะเองเพื่อขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และดวงวิญญาณของบรรพบุรุษ ให้ปกป้องรักษา โดยการติดต่อผ่านร่างทรงของแม่สะเอง เพื่อรำลึกถึงคุณงามความดี ของบรรพบุรุษ การเล่นสะเองของชาวไทยกวยนี้ จะมีกลองและฆ้อง ผู้ชายตีกลอง และฆ้อง (วีระ สุดสังข์, 2542) ทำให้เห็นถึงภูมิปัญญาในระบบคิดที่ใช้ร่างทรงเป็นการ สื่อถึงบรรพบุรุษ ให้รักษาปกป้องความเจริญรุ่งเรืองต่อชุมชนต่อไป

ชาวไทยได้เป็นอีกชนชาติพันธุ์หนึ่งที่มีความเชื่อด้านการทรง โดยจะมี พิธีกรรม ฟ้อนผีหม้อ ซึ่งเป็นพิธีสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ จัดทำขึ้นในเดือนสี่ ของทุกๆ ปี โดยใช้เวลา 2 วันกับ 1 คืน เป็นการแสดงความกตัญญูและความเคารพ ต่อผีบรรพบุรุษ ทั้งนี้ชาวไทยได้เชื่อว่าเมื่อทำพิธีกรรมแล้วจะทำให้ครอบครัวและ ชุมชน อยู่เย็นเป็นสุข ต่อมาได้มีการปรับเปลี่ยนพิธีกรรมการซื้อวัสดุอุปกรณ์ตาม ท้องตลาด เช่น ดอกธูปพลาสติก ส่วนความเชื่อยังเหมือนเดิม (ชาติชัย ฉายมงคล, 2543)

ชาวไทยบรูกเป็นอีกชนชาติพันธุ์หนึ่งที่มีประเพณี เจ็ยะสลา บ้านพันแดง ตำบลพันแดง อำเภอคงหลวง จังหวัดมุกดาหาร ทั้งนี้จะมีพิธีกรรมของการสุทธราชวิญ การผูกแขน การสอนเขยและสะไภ้ การสมมา และการเลี้ยงผีบรรพบุรุษ (ศุภลักษณ์ นิลทะราชา, 2537)

ระบบภูมิปัญญาที่มีความสำคัญต่อประเพณีและพิธีกรรมโดยเป็นวิถีชีวิต วัฒนธรรมของชาวมอญ บ้านพระเพลิง ตำบลนกออก อำเภอปทุมราช จังหวัด

นครราชสีมา เป็นอย่างมาก ซึ่งมีลักษณะเป็นแนวฮีดลิบสองของชาวอีสาน ตั้งแต่ การเกิด การบวช การแต่งงานและการตาย (ประพนธ์ เทียนทอง, 2536)

จากการศึกษากลุ่มชนชาติพันธุ์ที่ใช้ตระกูลภาษาออสโตร-เขมร ได้ข้อคิดจากระบบภูมิปัญญา กับวิถีชีวิตเป็นพลังที่แสดงให้เห็นถึงการทำความเชื่อมาติดต่อกันสัมพันธ์ในด้านพิธีกรรม ประเพณีอย่างต่อเนื่อง และไม่ขาดสายจากอดีตจนถึงปัจจุบันเช่น การเล่นผีหมอลงของชาวไทยไทยใต้ การเข้าร่วมทรงตามความเชื่อในแต่ละท้องถิ่น จนได้กลายเป็นประเพณีที่ได้พัฒนา ซึ่งเกี่ยวข้องกับพลังความคิดและภูมิปัญญาเพื่อความอยู่รอดของกลุ่มชาติพันธุ์ด้วย

ยังมีการศึกษาเรื่องความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มกล่าวคือ จิราภรณ์ วีระชัย (2543) ได้ศึกษาสถานภาพและบทบาทของเจ้าของใต้ ซึ่งเป็นความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทยเชื้อสายเวียดนามในอำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย เช่นเดียวกับคองสิบสี่ในวิถีชีวิตของไทยพวน ตำบลบ้านฝ้อ อำเภอบ้านฝ้อ จังหวัดอุดรธานี ซึ่งชาวไทยพวนได้อบรมสั่งสอนลูกหลานให้มีความเชื่อและปฏิบัติตามฮีตคองของชุมชน โดยเป็นข้อปฏิบัติและแนวทางที่ผู้อาวุโสนำมาปฏิบัติร่วมกับศาสนาเพื่อให้เกิดความสามัคคีในชุมชน (มยุรี ปาละอินทร์, 2543)

ส่วน ยุพา อุทามนตรี (2539) ได้ศึกษาประเพณีและคติความเชื่อของชาวไทยบรู บ้านเงินบึก ตำบลโขงเจียม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี กล่าวคือ ชาวบรูมีความเชื่อในพิธีเลี้ยงบ้าน พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิดต้องมีการกันผี และการบูชาผีบรรพบุรุษ และพิธีการตาย ซึ่งชาวบรูทุกคนมีความเชื่อดังกล่าวอย่างมาก

มี หมั่นดี (2542) ได้กล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับงานบุญที่ฝังลึกอยู่ในวิถีชีวิตและจิตวิญญาณของชาวไทยเขมรสุรินทร์คือ วันแซนโดนตา หรือตรงกับวันสารทบุญข้าวสาก บุญสลากวัด บุญเดือนสิบหรือบุญชีวเปรต เป็นการผสมผสานกับความเชื่อที่ระหว่างพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์

เช่นเดียวกับ จิระพงษ์ มะเสนา (2541) ได้ศึกษาเส้นทางแห่งเผ่าพันธุ์องมู ซึ่งเป็นความเชื่อของชนชาติพันธุ์ไทยแขก บ้านอาจสามารถ อำเภอเมือง จังหวัด

นครพนม เกี่ยวข้องกับประเพณีตรุษแสดหรือภาษาแสดเรียกว่า กีบแตก ซึ่งเป็นประเพณีที่จัดขึ้นเพื่อบวงสรวงโองมู่เป็นที่เคารพนับถือของชาวแสดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวไทยแสดที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตความเชื่อในการดำรงชีวิตในปัจจุบัน

พิธีกรรมความเชื่องานศพของชาวผู้ไทยเรณูนคร อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม (ปรากฏ ดิวงษ์, 2544) และชาวกะเลิง อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร ซึ่งได้มีการปฏิบัติและความเชื่อในพิธีการตายอย่างเคร่งครัด (สุวิทย์ ธีรศาสตร์ และ ณรงค์ อุบุญญ์, 2540)

นอกจากนี้ นารีรัตน์ บริสุทธิ์ภูมิพร (2541) ได้วิเคราะห์ความเชื่อของชาวจีนในประเทศไทย เป็นชาวแต้จิ๋ว ซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุด โดยพบว่า คติความเชื่อการตายมาจากลัทธิขงจื้อ แสดงถึงความกตัญญูต่อบิดา มารดา ทั้งที่มีชีวิตและเสียชีวิตไปแล้ว สำหรับเมื่อตายแล้วก็จะจัดพิธีศพ การเช่นไหว้ดวงวิญญาณ การไว้ทุกข์ 3 ปี (ปัจจุบันเหลือ 100 วัน) ตลอดจนความเชื่อในการทำฮวงซุ้ย

สมชาย นิลอาทิ (2542) ได้ศึกษาธรรมมาสน์เสาเดียวของผู้ไทยจากความเชื่อผีหลักบ้านเมืองจนถึงธรรมาสน์ในความเชื่อพุทธศาสนา แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์ ซึ่งได้มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวผู้ไทยเป็นอย่างมาก

เราอาจจะเห็นได้ว่าความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษถือเป็นผลงานวิจัยทางวัฒนธรรม ที่นักวิจัยทางวัฒนธรรมได้เน้นเรื่องทางวัฒนธรรมของความคิดความเชื่อของชนกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีเนื้อหาที่อาจจะสรุปได้ว่า ความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษมีอยู่เกือบทุกชนชาติพันธุ์ และมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ซึ่งได้แสดงออกมาทางพิธีกรรมและประเพณีที่หลากหลาย แต่สิ่งที่เหมือนกันก็คือการแสดงความรัก ความกตัญญูต่อบรรพบุรุษนั่นเอง ตลอดจนการมีประเพณีพิธีกรรมที่มีความเชื่อถือ การจัดการงานศพอย่างเคารพต่อบุคคลที่ล่วงลับไปแล้ว ดังนั้นจึงแสดงให้เห็นว่า ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ระบบความเชื่อกับวิถีชีวิต วัฒนธรรมที่หลากหลาย และแตกต่างกันในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์

2.4 พลังภูมิปัญญาในวิถีชีวิต

แนวความคิดระบบภูมิปัญญากับวิถีชีวิตวัฒนธรรมเป็นองค์ความรู้ของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ได้พัฒนาทางองค์ความรู้จากวิถีชีวิตการอยู่ร่วมกันในสังคมและการเรียนรู้จากทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมนำมาเป็นความสัมพันธ์เชิงพึ่งพาซึ่งได้นำมาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิตตามวิถีของกลุ่มชาติพันธุ์ เพื่อความอยู่รอดของความเป็นชาติพันธุ์ ทั้งนี้ได้แยกเป็นประเด็นแนวความคิดหลักในด้านนิเวศวิทยาวัฒนธรรม ภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้าน ภูมิปัญญาหัตถกรรม และวัฒนธรรมการพัฒนา

แนวความคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่มีสภาพนิเวศวิทยาวัฒนธรรม ซึ่งเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนชาติพันธุ์ ปรากฏว่า ผลงานการวิจัยวัฒนธรรมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้ศึกษาความหลากหลายทางชาติพันธุ์ดังต่อไปนี้

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2545) ได้ศึกษาชาวผู้ไทยบ้านโคกโก่ง อำเภอภูจินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ (การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ) ซึ่งหมู่บ้านผู้ไทยแห่งนี้ได้เปิดเป็นแหล่งเชิงนิเวศวัฒนธรรม โดยเป็นหมู่บ้านที่ได้รักษาสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างดี นอกจากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนี้แล้ว ก็มีการจำหน่ายบายศรีสู่ขวัญ และการรับประทานอาหารแบบพาแลง พร้อมทั้งแสดงศิลปะการแสดงดนตรีพื้นบ้าน รวมถึงหัตถกรรมพื้นบ้าน ทั้งนี้ชาวผู้ไทยเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความสนใจสิ่งแวดล้อมเชิงนิเวศอีกด้วย

ส่วนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชาวผู้ไทย บ้านคำโพน อำเภออำนาจเจริญ พบว่ามีการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ มีประโยชน์และคุ้มค่า เช่น ไม้ที่บรรพบุรุษเลือกสรรว่าเป็นพันธุ์ไม้ที่มีมงคลชีวิต เป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ได้มีการรักษาทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม (วาสนา ต่อชาติ, 2545)

เบญจลักษณ์ ธราพร (2538) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การอนุรักษ์ป่าไม้ของชาวไทยกะเลิง บ้านบัว อำเภอกุตุบาก จังหวัดสกลนคร โดยวิถีชีวิตของชาวไทยกะเลิง

มีลักษณะเรียบง่าย มีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อย่างดีมาก ซึ่งได้ส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยมีความเชื่อที่ผ่านพิธีกรรมของชาวกะเลิง

การศึกษาอาหารพื้นบ้านของชาวไทยกะเลิงของบ้านบ้านบัว อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร โดย ยงยุทธ ตริษฐ์กร และคณะ (2542) ได้พบระบบวิถีชีวิตภูมิปัญญาพื้นบ้านของชาวกะเลิง โดยมีระบบอาหาร 4 ช่วงคือ ช่วงที่ 1 ช่วงการสร้างบ้านแปลงเมือง ช่วงที่ 2 เริ่มมีวัฒนธรรมกินเนื้อดิบ ช่วงที่ 3 มีร้านค้าในชุมชน และช่วงที่ 4 มีกระบวนการพัฒนามาบนหลักการสร้างกระบวนการเรียนรู้ จนเกิดองค์กรชาวบ้านคือ สตรีอินแปง ซึ่งยึดหลักคือให้สมาชิกรู้จักกินอย่างมีคุณค่า ทำมาหากินอย่างเพียงพอ เหลือกินแปรรูปขาย ภูมิปัญญาด้านคุณค่าในมิติของอาหารพื้นบ้าน สรุปได้ 9 ประการคือ

1. เป็นอาหารที่ปลอดภัยและมี
2. คุณค่าด้านเป็นยา
3. ส่งเสริมแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง
4. ก่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ
5. มิติด้านอาหารบำรุงสุขภาพ
6. มิติเชิงวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกัน
7. มิติการประหยัด
8. มีการนำพืชบางชนิดมาบำรุง เช่นเดียวกับเนื้อสัตว์
9. มิติความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ

ในขณะเดียวกัน ทรงคุณ จันทจร (2544) ได้ศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านเรื่อง ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยกะเลิง ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ไทยกะเลิง ใช้ชีวิตโดยการพึ่งธรรมชาติ มีความเชื่อในศาสนาผี และพุทธ มีภูมิปัญญาในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ ทั้งนี้วิถีการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านโดยผ่านทางพิธีกรรม การลงมือปฏิบัติจริง ผ่านหลักคำสอนในพุทธศาสนา การแลกเปลี่ยนประสบการณ์และการลงมือทดลอง

เราอาจจะกล่าวสรุปว่า กลุ่มชนชาติพันธุ์ไทยกะเลิง ก็เป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่ที่ยึดมั่นและรักษารวมชาติอย่างแน่นแฟ้น โดยอาศัยความเชื่อของผีและ

พุทธศาสนาควบคู่กันไป ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อมา โดยผ่านพิธีกรรมทางความเชื่อเป็นหลัก

อนึ่งผลงานวิจัยหลายเรื่องที่ได้ศึกษาชุมชนชาติพันธุ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น ไทยโย้ย (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ, 2540-2541) ไทยญ้อ (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2538-2539) ไทยแสก (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และปรีชา ชัยปัญหา, 2538) และชาวไทยบรู (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ, 2535) ได้พบว่า ชุมชนชาติพันธุ์ส่วนใหญ่จะมีการรักษาอนุรักษสภาพสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติอย่างยิ่ง จึงกลายเป็นวัฒนธรรมเชิงนิเวศวิทยาของความหลากหลายทางชาติพันธุ์

แนวความคิดของภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้าน เป็นองค์ความรู้ที่กลุ่มชาติพันธุ์ได้พัฒนา เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตวัฒนธรรม โดยเฉพาะด้านการรักษาการเจ็บป่วยภายในชุมชน พิสิษฐ์ บุญไชย (2542) ได้ศึกษาพฤติกรรมกรใช้สมุนไพรศึกษาของชาวผู้ไทย ในจังหวัดยโสธร ซึ่งอพยพมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 ได้ดำรงการใช้สมุนไพรจนถึงปัจจุบันปัญหาของยาสมุนไพรพบว่า การเก็บยังขาดความรู้ในการอนุรักษ์สมุนไพรและสมุนไพรบางอย่างกำลังหมดไป เพราะมีคนนำไปใช้มากขึ้น นอกจากนี้ พิสิษฐ์ บุญไชย (2541) ได้กล่าวถึงชาติพันธุ์ทุกกลุ่มในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะหมอสมุนไพรชาวผู้ไทยได้รับการถ่ายทอดวิชาสมุนไพร พิธีกรรมและความเชื่อจากผู้เป็นครู ทั้งนี้ข้อความปฏิบัติของหมอสมุนไพรก็คือ การถือศีล 5 อย่างเคร่งครัด แม้ว่าการรักษาด้วยแผนปัจจุบันจะมีมากขึ้น แต่ชาวบ้านยังเลือกการรักษาโดยหมอสมุนไพรเป็นที่พึ่งสุดท้าย ซึ่งเป็นการรักษาทางด้านจิตใจของผู้ป่วย

หากจะกล่าวถึงการเคี้ยวหมากในวิถีชีวิตของชาวผู้ไทย อำเภอนองสูง จะพบว่า เพศหญิงเคี้ยวหมากมากกว่าเพศชาย เครื่องประกอบการเคี้ยวหมากได้แก่หมาก พลู แก่นคุณ ยาเส้น นวดและสีเสียด ส่วนอุปกรณ์ได้แก่ กระจบอกปูน มีดสนาhtลับนวดและตะบันหมาก ชาวผู้ไทยมักจะเคี้ยวหมากหลังรับประทานอาหาร และในประเพณีพิธีกรรมของชาวชุมชน (ประสาน สิงห์ทอง, 2540)

ส่วนทิพย์สุดา พรหมสหพานิชย์ (2545) ได้กล่าวถึงบทบาทสตรีชาวผู้ไทย ในพิธีกรรมเหยา เช่น การแต่งกาย การเชิญผี เจรจาต่อรอง โดยคำนึงถึงองค์รวมของผู้ป่วย ครอบครัว ชุมชนด้วย เช่นเดียวกับ บุญยงค์ เกศเทศ (2536) ได้พบว่าพิธีกรรมของชาวผู้ไทยในพื้นที่หนองสูง จังหวัดมุกดาหาร ปฏิบัติตามพิธีเกี่ยวกับการเกิด แต่งงาน เจ็บป่วยและตาย อย่างเคร่งครัด ชาวผู้ไทยยังศรัทธาในฮีตสิบสอง คองสิบสี่ ซึ่งเกี่ยวข้องกับวันจรม วันฟู ที่สัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ

ชาวผู้ไทยมีความสามารถในการบำบัดรักษาความเจ็บป่วยของตำบลห้องแซง อำเภอเลิงนกทา จังหวัดยโสธร โดยมีขั้นตอนและคติความเชื่อในการรักษาความเจ็บป่วย ชาวผู้ไทยยังมีความเชื่อ การเจ็บป่วยมาจากธรรมชาติ และเชื่อว่าหมอพื้นบ้านจะช่วยบำบัดรักษาได้ (เยาวดี วิเศษรัตน์, 2541)

เราอาจจะสรุปว่าภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านของชาวผู้ไทย แสดงให้เห็นถึงพลังความคิดและภูมิปัญญาในด้านต่างๆ เช่น การใช้สมุนไพร การถ่ายทอดวิชาสมุนไพร การเคี้ยวหมาก มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตประจำวัน การทำพิธีเหยา ตามความเชื่อถือของการรักษาผู้ป่วยของชาวผู้ไทย การรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การทอผ้าแพรวา และการใช้ภาษาเฉพาะ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชาวผู้ไทยกับภาษาลาวโซ่ง ซึ่งมีถิ่นกำเนิดมาจากแหล่งเดียวกัน ทำให้เห็นว่าชาวผู้ไทยมีภูมิปัญญาในการรักษาวัฒนธรรมเดิมได้อย่างเคร่งครัด ซึ่งอาศัยการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง โดยการอาศัยวัสดุทางวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ทางสังคมที่ได้ถ่ายทอดระบบคิดและภูมิปัญญาในเรื่องนั้นๆ อย่างต่อเนื่องและมั่นคง ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นพลังความคิดและภูมิปัญญาของชาวผู้ไทย ที่มีอย่างประสิทธิภาพและประสิทธิผลจากอดีตจนถึงปัจจุบันนั่นเอง

ชาวไทยเขมรเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งในเขตอีสานตอนใต้ เป็นกลุ่มชนที่ยังคงรักษาภาษาและขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างเคร่งครัดชาติพันธุ์หนึ่ง โดยได้พิจารณาจากภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้าน พิสิฏฐ์ บุญไชย (2541) ได้ศึกษายาสมุนไพรกับวิถีชีวิตของชาวอีสาน โดยเฉพาะกลุ่มไทยเขมรที่มีความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับยาสมุนไพร รวมทั้งการถ่ายทอดสืบต่อด้านสมุนไพรต่อๆ มา ชาวบ้าน

ยังมีความเชื่อหมอลงสมุนไพรเป็นคนสุดท้าย งานของบรรทมทิพย์ มีชัย (2540) ได้วิจัยภูมิปัญญาลูกกรูของชาวไทยเขมร ที่ตำบลชุมเห็ด อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งเป็นวิธีการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ คำว่าลูกกรูเป็นคำไทย-เขมร เรียกผู้ที่มีวิชาอาคมเกี่ยวกับรักษาโรค เรียกว่าหมอฟันบ้าน ลูกกรูจะมีความเชื่อในเวทย์มนต์คาถา ตัวยาค การตรงต่อเวลา และการใช้ภาษาถิ่น ตลอดจนสถานที่ที่ใช้ในการรักษา

ประเพณีการทำบุญเป็นของชาวบ้านพรณ ตำบลพรณ อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ เมืองศรีประกอบคือบุคคล ซึ่งประกอบด้วยพระสงฆ์ โดยมีบทบาทเป็นสื่อกลางระหว่างไทยเขมรกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (จันทา แก่นวงษ์คำ) การผสมผสานชาวไทย-ลาว และชาวไทย-เขมร ในพิธีมังกวลจองไต่ที่บ้านดม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ ประไพ เจริญบุญ ผู้ประสานงาน โดยชาวบ้านยังมีความห่วงใยต่อกัน นอกจากนั้นการทำพิธีส่วยขวัญของชาวไทยเขมรในพิธีมังกวล จองไต่ ที่บ้านดม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ พบว่ามีความเชื่อในการสร้างความเป็นสิริมงคลให้กับชีวิต (ประไพ เจริญบุญ, 2540)

อนึ่งชาวไทยลาว ซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ก็มีความเชื่อหมอลำผีฟ้าว่า หมอลำผีฟ้ามีความรู้ ความเชื่อและการปฏิบัติทางด้านสุขภาพคือ สามารถรักษาโรคอย่างเชี่ยวชาญในโรคที่เกิดจากผีทำและผีแปลง ทำให้มีลูกศิษย์มากเมื่อได้รักษาหาย ก็จะมีฝากตัวเป็นลูกศิษย์ และมีความเชื่อว่าผู้ที่ได้รับการรักษาจะมีสุขภาพ อนามัยและอารมณ์ดีขึ้น (กฤตยา แสงวงเจริญและคนอื่นๆ, 2537) นอกจากนี้มีการศึกษาความเชื่อ การฟ้อนรำในพิธีกรรมของฟ้อนผีฟ้านางเทียม อำเภอพระยืน จังหวัดขอนแก่น โดยฟ้อนมี 2 ลักษณะคือ ฟ้อนผีฟ้าในการรักษาโรค เมื่อมีการเจ็บป่วยในครอบครัว และในการบูชาผีฟ้าในพิธีใหญ่ประจำปีคือ วันที่ 13 - 15 เมษายน มีการฟ้อน 3 วัน 3 คืน ดนตรีในการฟ้อนใช้แคนแปดเพียงอย่างเดียว ส่วนลายหรือเพลงบทยาวในการขับลำเชิญผีฟ้า

เราอาจจะเห็นได้ว่าภูมิปัญญาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมร เป็นตัวอย่างหนึ่งที่นักวิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับพลังภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้าน ทั้งในด้านการถ่ายทอดสมุนไพรใช้กับวิถีชีวิตประจำวัน โดยมีหมอฟันบ้านที่เป็นบุคคลสำคัญ

ในการรักษาโรคต่างๆ บทบาทของพระสงฆ์ในการเป็นสื่อกลางระหว่างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวไทยเขมรเชื่อและศรัทธา ทำให้เห็นว่าเป็นภูมิปัญญาที่สามารถผสมผสานทางวัฒนธรรมได้ นอกจากนี้ได้มีการผสมผสานของชาวไทยลาวและไทยเขมร โดยใช้พิธีความเชื่อมงคลของไต ทำให้ชาวบ้านทั้งสองกลุ่มชาติพันธุ์ มีความสัมพันธ์และห่วงใยต่อกัน ตลอดจนการนำเสนอของผลงานวิจัยที่แสดงถึงการปรับตัวของชาวไทยเขมรได้มีการพัฒนาทางด้านสังคมและวัฒนธรรมจากอดีตจนสามารถกลายเป็นคนไทยตามกฎหมายตั้งแต่รัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา และบทบาทของผู้นำพระสงฆ์ที่สามารถนำพุทธธรรมกับภูมิปัญญาท้องถิ่นนำมาประยุกต์ บูรณาการให้เป็นองค์ความรู้ซึ่งเป็นบรรทัดฐาน เพื่อสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนและลดปัญหาได้ในระดับหนึ่ง

การรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้านของชาวไทยได้ยังคงปฏิบัติการรักษาโรคอุจจาระร่วงในเด็กอายุ 0 - 5 ปี โดยใช้ข้าวเหนียวปั้นเป็นก้อนแบนๆ แล้วทาเกลือให้เด็กกิน ซึ่งเป็นกรรมวิธีการรักษาในปัจจุบันโดยใช้เกลือแร่ ทำให้เห็นภูมิปัญญาของชาวไทยในด้านความเชื่อเกี่ยวกับสุขภาพ (ชาติชาย ฉายมงคล, 2543)

กลุ่มชาติพันธุ์ชาวจีน ไทยญ้อ ผู้ไทย และไทยเขมร ต่างมีหมอสมนไพรที่ได้รับการถ่ายทอดวิชาสมุนไพรรักษา พิธีกรรมและความเชื่อจากผู้เป็นครู โดยหมอสมนไพรต้องปฏิบัติถือศีล 5 แม้ว่า การรักษาแผนปัจจุบันเข้ามามีบทบาทมากขึ้น แต่ชาวบ้านยังจะเลือกรักษาโดยหมอสมนไพรเป็นที่พึ่งสุดท้าย (พิสิฐฐ์ บุญไชย, 2541)

แนวความคิดภูมิปัญญาหัตถกรรม เป็นการนำวัสดุทางวัฒนธรรมที่มีในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ นำมาผลิตเพื่อใช้ในพิธีกรรม และในวิถีชีวิตประจำวัน จึงเป็นการแสดงถึงภูมิปัญญาหัตถกรรมอย่างหนึ่งที่ตอบสนองของความจำเป็น และความต้องการพื้นฐานของการดำรงชีวิตในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์อย่างแท้จริง

ภูมิปัญญาของชาวผู้ไทยอีกอย่างหนึ่งคือกรรมวิธีการผลิตอุ ซึ่งสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวผู้ไทย อำเภอเรณูนคร (ศิวพร เดโช, 2542) โดยได้รับการวิธีการผลิตจากบรรพบุรุษ 5 สูตร คือสูตรดั้งเดิม สูตรบ้านเรณู สูตรบ้านโนนสังข์

สูตรบ้านหัวข้อ และสูตรบ้านเหล่าสำราญ ความสัมพันธ์ระหว่างอุกกับวิถีชีวิตของชาวไทยก็คือ นำไปใช้ในพิธีเลี้ยงผีตาแฮก พิธีเหยา และพิธีแต่งงาน ทั้งนี้จะเห็นว่าชาวผู้ไทยยังคงนับถือผีบรรพบุรุษจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้ ศิริพร บุญยะกาญจน (2542) ได้ศึกษาภูมิปัญญาของชาวผู้ไทย ในการผลิตหัตถกรรมไม้ไผ่ ที่พื้นที่บ้านหนองห้าง ตำบลหนองห้าง อำเภอภูผินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยพบว่า ชาวผู้ไทยได้ผลิตหัตถกรรมไม้ไผ่เพื่อจำหน่ายและใช้สอยในครัวเรือน โดยได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษคือ กระติบข้าว ช้อง กระบุง กระดิ่ง มวยนึ่งข้าว ซอน และกระเป๋าลายขีด ทั้งนี้ชาวผู้ไทยจะมีรายได้เดือนละ 500 - 2,400 บาท ทำให้ชาวบ้านรู้จักการเก็บออม สามารถจ่ายภาระหนี้สินได้

สำหรับภูมิปัญญาของชาวผู้ไทยอีกอย่างหนึ่งคือ การทำลวดลายสักทวยในเครื่องจักสานไม้ ในบ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ปรากฏผลจากการศึกษาพบว่า เครื่องจักสานไม้ไผ่ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้าน โดยเครื่องจักสานจะมีความแข็งแรงและคงทน (นิตยา เขียวสุวรรณ, 2539)

เอกลักษณ์อย่างหนึ่งของชาวผู้ไทยก็คือ การทอผ้าไหมแพรวาที่บ้านโพน อำเภอคำม่วงคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยการทอผ้าแพรวาที่บ้านโพนทั้งหมด ซึ่งผู้หญิงจะเป็นผู้ทำหน้าที่ทอ ชาวผู้ไทยมีความเชื่อว่า การทอผ้าแพรวาคือกระบวนการทำงาน ที่ช่วยฝึกฝนลูกผู้หญิงให้มีคุณสมบัติของความเป็นกุลสตรีได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ชาวผู้ไทยมีภูมิปัญญาในการทอลวดลายที่ปรากฏบนผ้าแพรวา ซึ่งมีความหมายที่เกี่ยวข้องกับความเป็นสิริมงคลตามความเชื่อของชุมชน (สุภาวดี ตุ่มเงิน, 2538)

เราอาจจะกล่าวได้ว่าพลังความคิดและภูมิปัญญาของกลุ่มชาติพันธุ์หลายชาติพันธุ์ แม้ว่าจะเป็นความหลากหลายทางชาติพันธุ์ที่ได้นับองค์ความรู้ต่างๆ นั้น กลุ่มชาติพันธุ์มีความเชื่อต่อบรรพบุรุษ โดยผ่านพิธีความเชื่อต่างๆ เช่น ชาวกะเลิงมีองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาต่อการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมยังมีอยู่อย่างหลากหลาย

2.5 พลวัตวัฒนธรรมในการพัฒนา

แนวความคิดวัฒนธรรมการพัฒนาของกลุ่มชาติพันธุ์ แสดงให้เห็นบทบาทของวัฒนธรรมทางชาติพันธุ์ที่มีต่อการพัฒนา ซึ่งวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ได้ปรับเปลี่ยนและพัฒนา เพื่อตอบสนองกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมของตนอย่างเหมาะสม ดังเช่น ไพฑูรย์ มีกุล (2545) มีงานวิจัย การพัฒนาสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในดินแดนชายขอบของสยาม ตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาตอนปลาย โดยเฉพาะกลุ่มเขมร ซึ่งได้ปรับตัวและพัฒนาทางสังคมวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ จนกลายเป็นคนไทยตามกฎหมายตั้งแต่รัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา จึงเป็นการแสดงถึงพลังความคิดและภูมิปัญญาของกลุ่มชาติพันธุ์ที่สามารถปรับตัวเข้ากับสังคมไทยได้

เมื่อกล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนที่พูดภาษาเขมรถิ่นไทย จะพบจากงานวิจัยของ บุญเกิด มะพารัมย์ (2544) โดยศึกษาบทบาทของหลวงพ่อบุญ อีสะสโร แห่งวัดป่าเลไลยก์ จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งหลวงพ่อบุญได้นำหลักพุทธธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์บูรณาการให้เป็นองค์ความรู้ เป็นวัฒนธรรมอันเป็นบรรทัดฐานเพื่อสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนและลดปัญหาได้ในระดับหนึ่ง

จากการศึกษาของวิโรฒ ศรีสุโร (2548) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมอีสาน หมายถึง การกิน การอยู่ การใช้สอย การละเล่น ตลอดจนไปถึงความเชื่ออันรวมถึงวิถีชีวิตของชาวอีสานที่ดำเนินไปเป็นประจำวัน วัฒนธรรมอีสานประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย โดยกลุ่มชนในสายวัฒนธรรมไท-ลาว อาทิ ไทย้อ ไท-กะเลิง ไท-ย้อย ไท-ผู้ไทย ไท-ลาว ซึ่งไท-ลาวเป็นกลุ่มที่มีจำนวนมากที่สุด และกลุ่มชนในสายวัฒนธรรมมอญ-เขมร อาทิ ไท-กวย ไท-เขมร ไท-เยอ ไท-ไล่ เป็นต้น ซึ่งแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ต่างก็มีความเป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไป แต่อยู่กันอย่างสมานฉันท์ ด้วยมีคติความเชื่อในทางพุทธศาสนาและการเชื่อถือผีบรรพบุรุษ

เช่นเดียวกันการศึกษาของธาดา สุทธิธรรม (2544) ได้กล่าวถึงรูปแบบแผนผังชุมชนอีสานสายวัฒนธรรมไท โดยได้ศึกษาไท-ลาว ไท-ย้อย ไท-ย้อ ไท-ผู้ไทย และไท-เลย ได้พบว่าแม้ว่าจะต่างชนเผ่าก็ตามต่างมีความเชื่อพื้นฐานทาง

ศาสนาและวัฒนธรรมเดียวกัน แม้จะมีแนวทางปฏิบัติปลีกย่อยแตกต่างกันไปก็ตาม แต่ก็ยังเป็นชนเผ่าไทเดียวกัน

สุริยา สมุทคุปดี และพัฒนา กิติอาษา (บรรณารักษ์, 2536ป) ได้กล่าวถึงชาวไทยลาว มีฮัตบ้านคองเมืองที่ยังคงรักษาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน แสดงความสำคัญด้านวัฒนธรรมที่มีต่อการพัฒนา

สำหรับมณีวรรณ บัวชุม (2539ป) ได้ศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมรที่ยังคงมีความเคารพระบบเครือญาติผู้ใหญ่ ค่านิยมของชาวบ้านเชื่อในกฎแห่งกรรม

ส่วนสมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2540) ได้ศึกษาประเมินความยากจนแบบมีส่วนร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิงบ้านทรายแก้ว อำเภอกุศบาก จังหวัดสกลนคร ความหมายของความยากจนเป็นมิติทางใจและทางกายภาพ สำหรับสาเหตุของความยากจนก็คือ ด้านภูมิศาสตร์ แต่ต้องอาศัยและพึ่งพิงธรรมชาติเป็นหลัก

สำหรับเอมอร ไพไหล (2540) ได้ศึกษากระบวนการประกอบอาชีพค้าสุนัขสืบเนื่องมาจากการอพยพเข้ามาของกลุ่มชาติพันธุ์ญวนและชาวพื้นเมืองสกลนคร จึงนำเอาความเชื่อที่ว่าปีหนึ่งจะต้องบริโภคสุนัขดำ 1-2 ครั้ง เพื่อให้ความอบอุ่นแก่ร่างกายในฤดูหนาว ต่อมาได้ขยายเป็นที่นิยมของชาวบ้านใกล้เคียง

ส่วนวาริรัตน์ ปั่นทอง (2543) ได้ศึกษาวัฒนธรรมบริโภคอาหารและวิถีการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม พบว่า ชาวไทยเชื้อสายเวียดนามอพยพมาตั้งถิ่นฐานในจังหวัดอุบลราชธานี ในปีพ.ศ.2488 มีอาชีพปลูกผัก ช่างเหล็ก ช่างซ่อม ขายหมูขยอ ขายอาหารเวียดนาม เป็นต้น วัฒนธรรมการบริโภคได้รับเอาวัฒนธรรมการบริโภคจากประเทศฝรั่งเศส และผสมผสานกลมกลืนวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่อาศัย ซึ่งบริโภคอาหาร 3 มื้อคือ มื้อเช้าคือก๋วยจั๊บน้ำร้อนเย็น คือเผื่อ และอาหารอีสาน อาหารเย็นคือ แกงจืด ผัดผัก ต้มหมู เป็นต้น

สำหรับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทย ไล่ ย้อและไท-ลาว ที่อาศัยในเขตชนบทจังหวัดสกลนคร โดยจากการศึกษาของจวีวรรณ สมบูรณ์พร้อม (2539) ได้พบว่าผู้สูงอายุในกลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าว เมื่อมีอาการเจ็บป่วยมักจะไป

ปรึกษาที่สถานบริการสาธารณสุขของรัฐ ส่วนชาวไร่รักษาโดยใช้หมอแผนโบราณ

วาริรัตน์ บั่นทอง (2543) ได้ศึกษาวัฒนธรรมบริโภคอาหารและวิถีการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม พบว่า ชาวไทยเชื้อสายเวียดนามอพยพมาตั้งถิ่นฐานในจังหวัดอุบลราชธานี ในปีพ.ศ.2488 มีอาชีพปลูกผัก ช่างเหล็ก ช่างซ่อม ขายหมูยอ ขายอาหารเวียดนาม เป็นต้น วัฒนธรรมการบริโภคได้รับเอาวัฒนธรรมการบริโภคจากประเทศฝรั่งเศส และผสมผสานกลมกลืนวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่อาศัย ซึ่งบริโภคอาหาร 3 มื้อคือ มื้อเช้าคือก๋วยจั๊บ มื้อเที่ยงคือเผือก และอาหารอีสาน อาหารเย็นคือ แกงจืด ผัดผัก ต้มหมู เป็นต้น

เราอาจจะสรุปได้ว่าแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีความหลากหลายทางด้านวัฒนธรรมของตนต่อการพัฒนาในวิถีแห่งการดำรงชีวิต และมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ตามพื้นฐานทางวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชนชาติพันธุ์ แสดงให้เห็นถึงการดำรงวัฒนธรรมของตนอย่างเป็นวิถีชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นความหลากหลายในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความเชื่อ แผนผังการตั้งบ้าน การรักษาฮีดของประเพณี ค่านิยมและความเชื่อแห่งกรรม การมีวิถีชีวิตแบบยากจนในสายตาของคนภายนอก ความยากจนเป็นมิติทางใจและทางกายภาพ วิถีการประกอบอาชีพของคนญวน คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ และการบริโภคอาหารของไทยเชื้อสายญวน ซึ่งความเชื่อและประเพณีทั้งหลายเป็นวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ได้มีการพัฒนาสืบต่อเนื่องจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

2.6 ความหลากหลายของชีวิตวัฒนธรรมทางศิลปะ

แนวความคิดของศิลปะเป็นการแสดงออกในรูปแบบต่างๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์สอดคล้องกับวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ จนเป็นลักษณะเฉพาะในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ โดยสามารถแสดงความแตกต่างของแต่ละชาติพันธุ์ ดังต่อไปนี้

ชูศักดิ์ ศุภรินทร์ (2541) ได้พบว่ากลุ่มชาติพันธุ์ไทย ไทยลาว และไทยเขมร

มีวิธีการดำรงชีวิตที่เรียบง่าย มีน้ำใจงามโอบอ้อมอารี ยึดมั่นในพุทธศาสนา รักษา ศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะด้านหัตถศิลป์ เช่นการทอผ้าเป็นมรดกของชาวอีสาน ซึ่ง ลักษณะการทอผ้าแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือกลุ่มชาติพันธุ์ลาวและเขมรนิยมทอผ้าไหม และผ้าฝ้ายด้วยวิธีการขิดและมัดหมี่ ส่วนกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยนิยมทอผ้าด้วยวิธีการขิด

การศึกษาเปรียบเทียบนิทานพื้นบ้านไทยลาว ไทยเขมร และไทยกวย โดย วิจิตรนาวัน งามสะพรั่ง (2543) พบว่านิทานพื้นบ้านทั้งสามกลุ่มชาติพันธุ์มีลักษณะ ร่วมกัน ด้านองค์ประกอบหลักและด้านบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อ นิทาน การที่มีลักษณะทางวัฒนธรรมร่วมกันทำให้เห็นพื้นฐานวัฒนธรรมที่เหมือนกัน และสานสัมพันธ์ระหว่างสังคม วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับนิทาน ส่วนลักษณะที่ แตกต่างกันคือ นิทานลาวมีลักษณะเป็นสังคมที่เคร่งครัดจารีต นิทานเขมรเน้นความ เชื้อทางไสยศาสตร์ และนิทานชาติพันธุ์กวยเน้นความผูกสัมพันธ์กับช้าง

นภดล ตั้งสกุล และ จันทนีย์ วงศ์คำ (2540) ได้ศึกษาคติความเชื่อและระบบ สังคมในการปลูกสร้างบ้านเรือนพื้นบ้านของชุมชนผู้ไทย ซึ่งได้แสดงให้เห็นความ แตกต่างที่สะท้อนให้เห็นคติความเชื่อในวิถีชีวิตและพฤติกรรม

สำหรับเส้นทางไหมอีสานเขียนโดย สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์ (2543) ซึ่งให้เห็นอดีต ความเป็นมาตั้งแต่การย้อมสีคราม ฝ้ายขิด ฝ้ายมัดหมี่ และผ้าแพรวา ซึ่งยังคงรักษา ประเพณีอย่างเข้มแข็ง

คมกริช การินทร์ (2542) ได้ศึกษาดนตรีของชนผู้ไทย จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่าส่วนใหญ่เป็นการเล่นเพื่อความบันเทิง เพื่อประเพณี

สำหรับ ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ และคณะ (2546) ได้ศึกษารูปแบบศิลปะและ การจัดการผ้าทอที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งและการพึ่งตนเองของชุมชนท้องถิ่น ดังนั้นผ้าไหมแพรวาของชาวผู้ไทยมีรูปแบบศิลปะ 3 ลักษณะคือ ผ้าทอล่วง ผ้าจกดาว และผ้าเกาะ มีลักษณะการทอ ลวดลาย แตกต่างกัน แต่มีกำเนิดมาจากผ้าแพรวา แบบดั้งเดิม วิธีการใช้ผ้าเกาะ มีไหมสีพื้นคือสีแดงเข้ม และชาวผู้ไทยใช้เป็น

ผ้าสไบเบี่ยงไปรวมพิธีการสำคัญ

ส่วน ลักขณา จตุโพธิ์ (2541) ได้ศึกษากระบวนการทำเครื่องหมายจักสานไม้ไผ่ และคุณค่าของเครื่องจักสานไม้ไผ่ต่อวิถีชีวิตของชาวผู้ไทยบ้านโพธิ์ อำเภอดำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่าชาวผู้ไทยบ้านโพธิ์ได้ยึดแนวทางศิลปหัตถกรรมแบบดั้งเดิมที่ว่า “ผู้หญิงทอผ้าที่มีความงามทางด้านลวดลาย ส่วนผู้ชายทำเครื่องจักสานด้วยความประณีต” ดังนั้นการทำเครื่องจักสานไม้ไผ่ประเภทเครื่องใช้สอยภายในบ้าน จึงมีความละเอียดในการสานเพราะใช้เป็นประจำ ส่วนประเภทเครื่องมือจับสัตว์จะทำแบบง่ายและได้ประโยชน์จากเครื่องจักสานไม้ไผ่ในการพกพาและใช้แสวงหาอาหารในท้องถิ่น

ทราย (2542) ได้เขียนบทความเกี่ยวกับผ้าไหมแพรวา เป็นชื่อเฉพาะที่ชาวอีสานทั่วไปเรียกผ้าชนิดหนึ่ง ใช้สำหรับคลุมไหล่หรือหมสไบเฉียงของชาวไทย ซึ่งใช้ในโอกาสที่มีงานเทศกาล บุญประเพณีหรืองานสำคัญอื่นๆ เดิมการทอผ้าแพรวา นิยมทอใช้ในครัวเรือนเท่านั้น ลักษณะของแพรวา เป็นผ้าขิดสีแดงทอลวดลายต่างๆ ในผืนเดียวกันสลับลายถึง 5 ลายมากกว่า 5 สี มีลายก้นกลางระหว่างดอก ช่วงดอกเรียกดอกอ้อมคันลาย จะสลับดอกตามขวางไปเรื่อยจนเกือบถึงเชิงผ้า จึงมีลวดลายปลายเชิงผ้า

ศิลปะการฟ้อนผู้ไทย จังหวัดนครพนม ซึ่ง นางเยาว์ อารุงพงษ์วัฒนา (2541) ได้ศึกษาศิลปะการฟ้อนผู้ไทย พบว่าชาวผู้ไทยเรณูนครประกอบอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลัก และเป็นที่มาของการฟ้อนผู้ไทย ซึ่งสะท้อนให้เป็นชีวิตความเป็นอยู่ของชาวผู้ไทยอย่างชัดเจน วัฒนธรรมของชาวผู้ไทยถูกหล่อหลอมและถ่ายทอดเป็นสื่อทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของกระบวนการทำฟ้อนรำ

นอกจากนี้ ทรัพย์สิน ปกิรณะ (2538) ได้ศึกษานิทานชาวบ้านผู้ไทยที่เป็นมุขปาฐะของชาวผู้ไทยกิ่งอำเภอนองสูง จังหวัดนครพนม ได้พบว่านิทานสามารถจำแนกประเภทตามรูปแบบได้ 8 ประเภท และเมื่อวิเคราะห์เนื้อหาพบว่าในด้านประเพณีที่มีการเกิด การสู่ขวัญ การลงช่วง การตายและยึดสืบสอง ส่วนด้านความ

เพื่อพบว่าชาวผู้ไทยเชื้อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด

เราอาจจะสรุปว่า ผลงานวิจัยที่มีนักวิจัยหลายท่านได้ศึกษาวิถีชีวิตวัฒนธรรมทางศิลปนั้น ชาวผู้ไทยเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะในด้านการทอผ้าแพรวา นอกจากนี้ชาวผู้ไทยยังมีเอกลักษณ์ที่สำคัญเกี่ยวกับการจักสานของฝ่ายชาย การฟ้อนผู้ไทย และนิทานมุขปาฐ์อีกด้วย

คริสเตียน บาวเวอร์ (2536) ได้เขียนบทความเกี่ยวกับการศึกษา พัฒนาการ ขับเจียง แบริญ ของชาวเขมร ซึ่งเป็นเพลงพื้นบ้านที่มีลักษณะเหมือนการขับลำของหมอลำลาว

จากการศึกษาของ วิจิตรนาวัน งามสะพรั่ง (2543) เกี่ยวกับการเปรียบเทียบนิทานพื้นบ้านของบ้านลาว เขมรและกวย พบว่าในหมู่บ้าน 3 แห่งของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ศึกษามีลักษณะร่วมกัน ด้านองค์ประกอบหลักและด้านบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ที่ส่งผลต่อนิทาน โดยเฉพาะนิทานเขมรเน้นเกี่ยวกับไสยศาสตร์

อรชร ทองสดา (2539) ได้ศึกษาบทเพลงกล่อมเด็กว่า รูปแบบฉันทลักษณ์ ไม่มีแบบแผนแน่นอน โดยทั่วไปมีฉันทลักษณ์คล้ายเพลงพื้นบ้านจังหวัดสุรินทร์และประเทศกัมพูชา มี 3 รูปแบบคือ การปลอบประโลม การวางเงื่อนไขให้รางวัลและการขู่ ส่วนภาพสะท้อนด้านรูปธรรมพบว่า สังคมชาวไทยเขมรบ้านตาหยวก เป็นสังคมเกษตรกรรมมีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย เช่นเดียวกับ อรุณ พันธุ์เสื่อ (2540) ได้ศึกษาวัฒนธรรมทางด้านพิธีกรรมต่างๆ ที่ใช้บทเพลงกล่อมเด็กเกี่ยวข้องกับการเกิด และการเลี้ยงดู ซึ่งพิธีกรรมการเกิดและการเลี้ยงดูเหมือนชาวอีสาน จึงทำให้บทเพลงที่ใช้ประกอบขณะทำพิธีอ่อนกระดังเป็นการขับกล่อมให้ลูกนอนหลับ ประจักษ์ด้วยจินตนาการของธรรมชาติ เป็นการขับร้องอย่างเดียว ไม่มีเครื่องประกอบจังหวะ

สำหรับ จารุวรรณ ธรรมวัตร (2539) ได้กล่าวถึง ภาคอีสานซึ่งมีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ จึงทำให้มีภาษาพูดที่แตกต่างกันไป กล่าวคือ พื้นที่ของจังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร ร้อยเอ็ด มหาสารคาม อำนาจเจริญ ขอนแก่น และชัยภูมิ จะพูดภาษาอีสาน จังหวัดอุดรธานี และหนองคาย จะพูดภาษาปวน

จังหวัดกาฬสินธุ์ และนครพนม พูดภาษาไทย ส่วนจังหวัดสุรินทร์และศรีสะเกษ พูดภาษาเขมร และนครราชสีมาจะพูดภาษาโคราช ภาษาอีสานและภาษาลาว จัดอยู่ในภาษาไต

เราจะสรุปได้ว่าวิถีชีวิตวัฒนธรรมทางศิลปะของชาวไทยเขมรนี้ เน้นในด้านการมีเอกลักษณ์ในเรื่องของการขับเจี๊ยะ แบริญ ซึ่งการขับเหมือนการขับลำของหมอลำ ได้พบอีกว่า เพลงกล่อมเด็กมีความสัมพันธ์เกี่ยวกับวิถีชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ยังมีภาษาถิ่นที่พูดที่แตกต่างกันไป

สะอั้ง แสงมีน (2536) ได้ศึกษาภาษากวยที่ตำบลเข้ยปราสาท อำเภอหนองกี่ จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งมี 7 หมู่บ้าน พบว่า หน่วยเสียงในภาษากวยแบ่งออกเป็น 3 ประเภทคือ หน่วยเสียงพยัญชนะ หน่วยเสียงรวิจิสเตอร์ และหน่วยเสียงสระ ลักษณะของการลงเสียงหนัก-เบา ในคำนั้น คำพยางค์เดียวจะลงเสียงหนัก ทุกคำลักษณะพยางค์ ส่วนนกนกวรรณ ะลิก (2545) ได้ศึกษาการฟ้อนสะเองมี 2 รูปแบบคือ การฟ้อนเพื่อการรักษาโรค และการฟ้อนเพื่อสักการะผีสะเองหรือการลงช่วง การฟ้อนเพื่อรักษาโรคมีการเข้าทรงผีสะเอง เพื่อรักษาโรคภัยไข้เจ็บ เช่นเดียวกับ วิจิตรنوان งามสะพรั่ง (2543) ได้ศึกษาเปรียบเทียบนิทานพื้นบ้านของไทยลาว ไทยเขมร และไทยกวย พบว่ามีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน

ส่วนวีระ สุตสังข์ (2543) ได้ศึกษาการฟ้อนรำ ตำตะ และการเล่นตริด ซึ่งถือเป็นการประยุกต์ท่วงท่าจากการตีเหล็ก เมื่อศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน ซึ่งเคยเป็นหมู่บ้านตีเหล็ก และมีทรัพยากรเหล็กอยู่เป็นจำนวนมาก

เราอาจจะเห็นได้ว่า ผลงานวิจัยปรากฏว่า ชาวไทยกวยไม่มีภาษาของตนเอง การฟ้อนรำเพื่อการลงช่วง การฟ้อนเพื่อการรักษา ตลอดจนมีนิทานพื้นบ้านสำหรับเด็ก ซึ่งถือเป็นวิถีชีวิตวัฒนธรรมทางศิลปะที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวไทยกวย

จันทิพย์ วงศ์คำ (2544) ได้ศึกษาพัฒนาการของเรือนพื้นบ้านไทยกะเลิง ณ บ้านหนองหนาว จังหวัดมุกดาหาร และได้พบว่าแบบแผนชีวิตของชาวกะเลิง มีความสัมพันธ์กับการสร้างบ้านเรือน ตามระยะเวลาที่มีปัจจัยที่มีต่อการ

เปลี่ยนแปลงพัฒนาการของเรือนพื้นบ้านกะเลิง

สำหรับศิวพร เตโช และ บุญโฮม พรศรี (2542) ได้ศึกษาชาวไทยภูมิจังหวัดน่าน การสานกระติบของชาวบรูของบ้านท่าแล้ง กรรมวิธีถ่ายทอดจากบรรพชนสู่ลูกหลาน

ส่วนทรงคุณ จันทวรรณ และคณะ (2536) ได้ศึกษาเกี่ยวกับผ้าของชาวไทยใต้ มีประวัติความเป็นมาของผู้ชาวใต้ โดยได้พบว่าประวัติศาสตร์ความเป็นมาของผ้าชาว มีหลายจุดได้แก่ ยุคโบราณ ยุคแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมการทอผ้า และยุคพัฒนาการ ทอผ้าและยุคปัจจุบัน และมีขั้นตอนดังนี้คือ การปลูกฝ้าย การเก็บฝ้าย การทำ เส้นฝ้าย การย้อมสีฝ้าย ซึ่งเป็นสีที่ได้จากธรรมชาติ และมีเทคนิควิธีในการทอผ้า คือ การทอผ้าสี่เขา การทอผ้าซิด การทอผ้าเก็บ การทอผ้ามัดหมี่ และการผลิตผ้าและมีลายผ้า 2 ลักษณะคือ ลายที่ได้จากธรรมชาติและลายที่ได้จากอิทธิพลของศาสนา

นอกจากนี้พระมหาสุววรรณ วงษา (2543) ได้ค้นคำในภาษาไทยที่บ้านดอนแดง ตำบลท่าจำปา อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม ตั้งแต่การสร้างคำ ความหมายของคำ และระบบคำ ได้แบ่งลักษณะคำในภาษาไทยได้ออกเป็น 2 ลักษณะคือ คำพยางค์เดียว และคำสองพยางค์ขึ้นไป และยังได้ศึกษาชนิดและหน้าที่ของคำไทยทำการแยกคำ ออกเป็นชนิดได้ 15 ชนิดคือ คำนาม คำสรรพนาม คำกริยา คำช่วยกริยา คำหน้า กริยาและคำหลังกริยา คำกริยาวิเศษณ์ คำคุณศัพท์ คำลักษณะนาม คำบอก จำนวน คำชี้เฉพาะ คำบอกเวลา คำบุพบท คำเชื่อม คำปฏิเสธ และคำลงท้าย ตลอดจนการเรียงคำในประโยค

เช่นเดียวกับ สุรชัย ชินบุตร (2542) ได้ศึกษาชาวไทยเส้นนครพนมกับภาษา ที่กำลังถูกลืม พบว่ามีชนบทไทยใ้อาศัยอยู่ในอำเภอท่าอุเทน อำเภอโพนสวรรค์ อำเภอศรีสงคราม อำเภอปลาปากและอำเภอนาแก โดยชาวไทยใ้จะอาศัยปน อยู่กับชนพื้นเมืองกลุ่มต่างๆ เช่น ย้อ แสกกะเลิง ผู้ไทย และลาวใ้มีภาษาพูดแต่ ไม่มีภาษาเขียน จัดอยู่ในตระกูลภาษาออสโตรเอเชียติก ปัจจุบันชาวไทยใ้อยู่ใกล้ชิด กับคนอีสานมาก ดังนั้นประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ ตลอดจนการดำเนินชีวิต เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก เด็กๆ จะพูดภาษาไทยได้มากกว่าภาษาใ้ ระบบ

เสียงในภาษาใต้ได้จัดแบ่งเป็นหน่วยเสียงพยัญชนะ หน่วยเสียงสระ ลักษณะน้ำเสียงและโครงสร้างบริบท

ขณะเดียวกัน เอมอร ชื่นชม (2542) ได้ศึกษาเปรียบเทียบคำศัพท์ภาษาใต้ในจังหวัดสกลนคร จังหวัดนครพนม และจังหวัดมุกดาหาร โดยได้ศึกษาผู้บอกภาษาพบว่า ภาษาใต้ทั้ง 3 ถิ่น มีการใช้ศัพท์แบ่งออกเป็น 3 ประเภทคือ ประเภทที่ 1 ศัพท์เหมือนกันทั้ง 3 ถิ่น รวม 600 หน่วยอรรถ ประเภทที่ 2 ใช้ศัพท์แตกต่างกันทั้ง 3 ถิ่น รวม 345 หน่วยอรรถ และประเภทที่ 3 ใช้ศัพท์เหมือนกันบางส่วน ต่างกันบางถิ่น รวม 578 หน่วยอรรถ และพบว่าเมื่อเปรียบเทียบจำนวนศัพท์ที่ชาวใต้ใช้นั้น มีการเปลี่ยนแปลงไปจากศัพท์ดั้งเดิมของภาษาใต้ 3 ถิ่น จำนวน 883 หน่วยอรรถ

เราอาจจะสรุปได้ว่า นักวิจัยหลายท่านได้แสดงให้เห็นว่าไทยใต้ เป็นกลุ่มของภาษาออสโตรเอเชียติก ที่มีลักษณะของการใช้ภาษาที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ โดยไทยใต้มีแต่ภาษาพูดไม่มีภาษาเขียน

อัมพร ยะวรรณ (2543) ได้ศึกษาชาวไทยแสกเด่นสาก ซึ่งเกี่ยวข้องกับกระบวนการขัดเกลาทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์แสก บ้านอาจสามารถ อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม นอกจากนี้ยังพบว่า ชาวไทยแสกเด่นสากประกอบด้วยผู้เด่นสากไม้สากที่ใช้เต็น เครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลง เพลงที่ใช้ร้องประกอบเป็นภาษาแสก ประเพณีการเด่นสากนี้เป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคมที่มีอิทธิพลมาตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยชรา นอกจากนี้ อัมพร ยะวรรณ (2543) ได้บันทึกกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ซึ่งเน้นกรณีหลักบ้านอาจสามารถ ซึ่งแสดงถึงการรักษาประเพณี โดยมีลักษณะของกระบวนการขัดเกลาที่มีอิทธิพลตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยชรา ทำให้กระบวนการขัดเกลามีลักษณะที่เอื้อต่อการรักษาศิลปะและวัฒนธรรมเป็นอย่างยิ่ง

สำหรับธรรมศักดิ์ ชิตทรงสวัสดิ์ (2543) ได้ศึกษารูปแบบและคติความเชื่อที่ปรากฏในผลงานศิลปะแบบอย่างจีนในอำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด โดยตามว่า ชาวจีนเคลื่อนย้ายเข้ามาอยู่ในจังหวัดร้อยเอ็ด มีอยู่ 2 เส้นทางคือ ทางแรกผ่านทางจังหวัดนครราชสีมา มหาสารคาม โดยอาศัยขบวนวังต่างๆ และทางที่สองผ่านทาง

จังหวัดนครราชสีมา สุรินทร์ โดยอาศัยรถไฟเป็นพาหนะเดินทาง ส่วนรูปแบบและความหมายศิลปะนั้น ดูได้จากที่อยู่อาศัย ศาลเจ้าจีน และสถานที่เกษตรอื่นๆ ของคนไทย เช่น วัดไทย ศาลหลักเมือง

2.7 แนวคิดทฤษฎีและวิธีการศึกษา

จากการรวบรวมงานที่ศึกษาเกี่ยวกับชาติพันธุ์ในอีสานมาพบว่า การศึกษาชาติพันธุ์ในอีสานมีความเป็นพลวัตทั้งในเรื่องของแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา วิธีการศึกษา กระแสการศึกษาชาติพันธุ์ในอีสานจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน พบว่ายังคงอยู่ในแวดวงทางวิชาการ คือ ส่วนใหญ่จะเป็นงานของอาจารย์มหาวิทยาลัย นักศึกษาศาขาศึกษาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา และสาขาวิชาไทยศึกษา ข้อสังเกตอย่างหนึ่ง คือ งานศึกษาทางชาติพันธุ์ในอีสานจะไม่ค่อยถูกหยิบยกขึ้นมาพูดถึงในสังคมมากนัก เมื่อเปรียบเทียบกับงานศึกษาทางด้านอื่นๆ ซึ่งอาจจะเป็นเพราะขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมหรือบริบททางการเมืองที่แตกต่างกันในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์

อย่างไรก็ตามงานศึกษาทางชาติพันธุ์หลายต่อหลายชิ้น ล้วนได้สร้างองค์ความรู้มากมายเกี่ยวกับความเป็นมาทางชาติพันธุ์ในภาคอีสาน ทำให้เห็นถึงความหลากหลายทางชาติพันธุ์ การศึกษาชาติพันธุ์จากอดีตมาจนถึงปัจจุบันนับเป็นการปูพื้นฐานเกี่ยวกับองค์ความรู้ทางชาติพันธุ์ ซึ่งในที่นี่จะขอเรียกยุคของการศึกษาชาติพันธุ์อีสานในอดีตว่า ยุคของการค้นหาความหลากหลายทางชาติพันธุ์ งานหลายชิ้นชี้ให้เห็นถึงตำแหน่งแห่งที่ของกลุ่มชาติพันธุ์ วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ได้เป็นอย่างดี ซึ่งเมื่อมองหาแนวทางการศึกษาชาติพันธุ์ก็ทำให้พบว่าคุณก่อนหน้านี้จะนำแนวทางการศึกษาชาติพันธุ์ในแบบโครงสร้างนิยมเป็นหลัก สำหรับงานของนักศึกษาจะพบว่ามีการนิพนธ์ของนักศึกษาศาขาศึกษาไทยคดีศึกษา ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ที่ค่อนข้างโดดเด่นและมีจำนวนมาก ซึ่งนักวิจัยชาติพันธุ์อีสานเลี้ยงไม่ได้ที่จะไม่มองหางานเหล่านั้นเพื่อใช้เป็นแนวทางหรือเพื่อการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้ในการที่จะศึกษาชาติพันธุ์ในอีสาน

ผลงานศึกษาความหลากหลายทางชาติพันธุ์ อาจจะพิจารณาจากลักษณะ

ของสถานภาพแนวทางการศึกษาอย่างน้อย 4 ลักษณะ ดังนี้

แนวทางแรก ศึกษาวิถีชีวิตวัฒนธรรม

การศึกษาวถีชีวิตวัฒนธรรมนี้ถือว่าเป็นการวิจัยแบบดั้งเดิมที่ต้องการศึกษา ประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม และภูมิปัญญา ในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ โดยงานเขียน ส่วนใหญ่ เป็นลักษณะชาติพันธุ์พรรณนา ซึ่งเป็นการศึกษาแบบไม่เคลื่อนไหว มากกว่าการเปลี่ยนแปลง นอกจากนี้ ผู้ศึกษาในระยะหลังได้เน้นการศึกษาในด้าน ภูมิปัญญา ซึ่งช่วยให้เกิดการสร้างจิตสำนึกต่อการพัฒนาองค์กรชุมชนชาติพันธุ์ อย่างยั่งยืน ทั้งนี้ผู้ศึกษามีความต้องการเพื่อทำความเข้าใจวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่ม ชาติพันธุ์ ซึ่งสัมพันธ์กับการพัฒนา และเพื่อเป็นแนวทางวัฒนธรรมเสนอแนะการนำ ไปใช้กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ดังจะเห็นได้จากงานวิจัยส่วนใหญ่เป็นผลงานวิจัยด้าน ความเชื่อของนิสิตบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม และมหาวิทยาลัยมหิดล

แนวทางที่สอง ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

แนวทางศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (social change) นี้ได้เน้นในเรื่อง พลวัตการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์จากผลกระทบ ของการพัฒนาประเทศ โดยผลงานวิจัยส่วนใหญ่เป็นประเด็น ลักษณะ ปัจจัย และผลกระทบของการเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้นักวิชาการ เจ้าหน้าที่ของรัฐ และบุคคลทั่วไป ได้เข้าใจบริบททางวัฒนธรรมที่ยังคงอยู่ และ เปลี่ยนแปลงไปจากการได้รับอิทธิพลของการพัฒนาประเทศซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อ การพัฒนาองค์ความรู้ของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในกลุ่มชาติพันธุ์ และความรู้ ความเข้าใจในการนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาต่อไป ดังผลงานวิจัยของ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ (2538-2539) ดุษฎี อายุวัฒน์ และคณะ (2538) และดารารัตน์ เมตตาริกานนท์ (2538) เป็นต้น

แนวทางที่สาม ศึกษากระบวนการปรับตัว

แนวทางศึกษากระบวนการปรับตัว (adaptation process) นี้เน้นการกลมกลืนทางวัฒนธรรม เช่น ด้านภาษา อาหารการกิน และการรักษาความสะอาด เช่นการศึกษาของ ศราวุธ แผงสีดำ (2542) สุภิตา ไชยสวัสดิ์ (2542) และ ชาญใจ ใจหาญ (2538) เป็นต้น และกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งหลายสามารถอยู่ร่วมกันกับความหลากหลายทางชาติพันธุ์อย่างสมานฉันท์ (ทวี ถาวโร, 2540)

แนวทางที่สี่ การศึกษาความเป็นชาติพันธุ์

แนวทางศึกษาความเป็นชาติพันธุ์ (ethnicity) นี้มีผลงานการวิจัยไม่มากนัก ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่นผลงานวิจัยของสุริยา สมุทคุปดี และคณะ (2544) โดยได้ชี้ให้เห็นอำนาจของรัฐของการพัฒนาที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งได้มีการปรับตัวและพัฒนาเป็นอัตลักษณ์ความเป็นตัวตนของความเป็นชาติพันธุ์

โดยทั่วไป เราอาจจะกล่าวได้ว่า ผลงานวิจัยดังกล่าวเป็นงานวิจัยเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ยังไม่เป็นปัญหาในการพัฒนา และรัฐบาลไม่ค่อยให้ความสนใจนำไปสู่การวางแผนเชิงนโยบายของประเทศ ทั้งนี้เนื่องจากกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือสามารถอยู่ร่วมกันท่ามกลางความหลากหลายทางวัฒนธรรมอย่างสมานฉันท์ โดยยอมรับในความแตกต่าง และเคารพในความหลากหลายทางชาติพันธุ์

แนวความคิดทางทฤษฎีที่นักวิชาการได้ใช้เป็นกรอบแนวความคิดในการวิจัยหรือเป็นกรอบในการวิเคราะห์หมีดังต่อไปนี้

ผลงานที่ได้จากการค้นคว้าวิจัยอันเป็นร่องรอยในอดีตย่อมจะเห็นความหลากหลายของชาติพันธุ์ ดังได้กล่าวมาข้างแล้วว่า งานวิจัยส่วนใหญ่ได้ใช้แนวคิดทางทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ การนำเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับการศึกษาชาติพันธุ์ในอีสาน ภายใต้หัวข้อร่องรอยการศึกษาชาติพันธุ์อีสานในอดีต คงไม่ได้หมายความว่าตรงตามหัวข้อมากนัก เนื่องจากผู้เขียนต้องการสื่อภาพการศึกษาชาติพันธุ์ให้เห็นถึงพลวัตของการศึกษาเท่านั้นเอง งานของดาร์วิน เมตตาริกานนท์และอัครยา

สังขจันทร์ (2546) เรื่อง การสำรวจสถานภาพองค์ความรู้เบื้องต้นจากงานวิจัยเกี่ยวกับวิถีชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคอีสาน พ.ศ.2500 - 2545 นั้น เป็นอีกงานที่พยายามรวบรวมและนำเสนอเกี่ยวกับร่องรอยของการศึกษาชาติพันธุ์อีสาน ซึ่งในงานได้นำเสนอว่า ก่อนพ.ศ.2500 มีงานเขียนเกี่ยวกับอีสานเริ่มขึ้นในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในรูปของพงศาวดาร นอกจากนั้น ยังมีผู้รู้ได้รวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับกลุ่มคนต่างๆ สำหรับชาวต่างชาติในช่วงดังกล่าว พบว่าเป็นการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณนาอย่างกว้างๆ

สำหรับช่วงพ.ศ.2500 - 2519 ได้นำเสนอว่าการศึกษาชาติพันธุ์อีสานจะโยงกับเรื่องของการเมือง และเกี่ยวเนื่องกับสงครามอินโดจีน และอีสานในขณะนั้นเริ่มมีการเคลื่อนไหวทางการเมือง รัฐบาลไทยและรัฐบาลอเมริกันเริ่มหันมาสนใจอีสานมากขึ้น และสุดท้ายพ.ศ.2520 - 2545 ได้นำเสนอว่าอีสานได้ถูกศึกษามากขึ้นและต่างไปจากอดีต โดยมีการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ และเน้นการนำแนวคิด modernization มาวิเคราะห์เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงจากระบบประเพณีไปสู่ระบบทันสมัยของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ซึ่งวิธีการศึกษาก็ยังคงไม่หลากหลายนัก

ประเด็นที่แตกต่างออกไปในงานศึกษาชิ้นนี้นอกจากการนำเสนอภาพการศึกษาชาติพันธุ์ในอีสานแล้วนั้น งานศึกษาฯยังได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับส่วนที่ยังขาด ประเด็นที่ต้องการการต่อยอดการศึกษา คือ การศึกษาชาติพันธุ์ในสังคมเมือง การปรับตัว การเปลี่ยนแปลง การเชื่อมโยงวัฒนธรรมของชาติพันธุ์กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป การศึกษาการก้าวข้ามพรมแดนทางชาติพันธุ์ต่างๆ มากขึ้น ซึ่งงานชิ้นนี้ทำให้ทราบว่าแนวทางการศึกษาชาติพันธุ์อีสานยังต้องการวิธีการที่หลากหลายเพื่อทำความเข้าใจในความหลากหลายและวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์มากขึ้น

งานศึกษาชาติพันธุ์ในอีสานที่พยายามวิเคราะห์ให้เห็นถึงการตอบโต้และปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ งานของสุริยา สมุทคุปต์ และพัฒนา กิติอาษา (2544) หลายงานของทั้งสองท่านพยายามชี้ให้เห็นถึงรายละเอียดปลีกย่อยที่มาที่ไปของรากเหง้าทางชาติพันธุ์ หรือ ความเกี่ยวข้องของการเปลี่ยนแปลง การ

ปรับเปลี่ยน การนำเสนอ การมีตัวตนของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ในบริบทของสังคมที่มีความเปลี่ยนแปลง ผลงานของทั้งสองท่านค่อนข้างที่จะมีจุดยืนที่แน่นอน ว่าได้ใช้แนวทางการศึกษาตามแนวความคิดหลังโครงสร้างนิยม และหลังทันสมัยนิยม โดยปฏิเสธแนวทางการศึกษาแบบโครงสร้างหน้าที่นิยมและวิวัฒนาการนิยมอย่างชัดเจน ซึ่งนับว่าแนวทางการศึกษาแบบดังกล่าวของทั้งสองท่านนับเป็นงานศึกษาชาติพันธุ์ในอีสานตามแนวทางที่แตกต่างออกไป จากแบบเดิมๆ ที่มักเน้นวิธีการศึกษาชาติพันธุ์เพื่อค้นหาองค์ความรู้มากกว่าที่จะค้นหาถึงรายละเอียดปลีกย่อย หรือความเป็นมาเป็นไป ความเกี่ยวเนื่อง ไม่ได้นำเรื่องราวต่างๆ หรือบริบททางการเมือง หรือเรื่องของอำนาจ เข้ามาร่วมวิเคราะห์หัดด้วย แต่งานศึกษาชาติพันธุ์ในอีสานในอดีตที่ผ่านมาก็นับได้ว่าได้ปูพื้นฐาน และสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับชาติพันธุ์ไว้มากมาย นับเป็นคุณูปการอย่างยิ่งต่อวงการศึกษชาติพันธุ์ในอีสาน งานเหล่านั้นสะท้อนให้เห็นถึงความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในอีสานได้เป็นอย่างดี และสามารถที่จะหยิบยกขึ้นมาเรียนรู้อันได้ว่า เพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษาชาติพันธุ์ในสังคมร่วมสมัยได้เป็นอย่างดี สังคมที่เปลี่ยนไปมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น การศึกษาชาติพันธุ์ย่อมที่จะต้องการแนวทางการศึกษาที่ปรับเปลี่ยนไปตามสังคมเช่นกัน

งานที่ศึกษาชาติพันธุ์ในอีสานที่เน้นแนวทางการศึกษาแบบหลังทันสมัยนิยมอย่างที่ได้นำเสนอไปแล้วว่า งานของสุริยา สมุทรคุปต์ และพัฒนา กิตติอาษา (2544) จะถูกกล่าวถึงในเบื้องต้นเสมอ งานของทั้งสองท่านที่ปรากฏ อาทิ เรื่อง วิถีคิดของคนไทย : พิธีกรรม “ช่วงผีพอน” ของ “ลาวข้าวจ้าว” จังหวัดนครราชสีมา (2540) งานชิ้นนี้ได้ศึกษา “วิถีคิดของคนไทย” ในระดับชาติ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 และ “วิถีคิดของชาวอีสาน” โดยหยิบ “พิธีกรรมช่วงผีพอน” ซึ่งเป็นวิธีการรักษาพยาบาล โดยการพอรำ ของชาวบ้านเชื้อสายไทย-ลาว ในจังหวัดนครราชสีมา มาวิเคราะห์เพื่อดูการตอบโต้ต่อรองและการแสดงออกถึงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่สะท้อนระบบคิดว่ามีอะไรบ้างที่มีอิทธิพลต่อระบบคิด คำถามที่เกิดขึ้นในรายละเอียดของงานศึกษาชิ้นนี้ คือ อำนาจรัฐไทยในการครอบงำทาง “วิถีคิด” ซึ่งกระทำต่อ “ลาวข้าวจ้าว” มีอะไรบ้าง ซึ่งก็พบว่า มีการห้ามนับถือผีหลังกบฏผีบุญภาคอีสาน การห้ามเล่น

แอ่วลาวหรือลาวแคน

งานศึกษาชิ้นนี้ใช้แนวคิดของนักปรัชญาอย่างมิเชล ฟูโก้ท์ (Michel Foucault) และนักมานุษวิทยาอย่างคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ (Clifford Geertz) ในกาวิเคราะห์ ซึ่งงานศึกษาพบว่า “วิถีคิด” ที่สำคัญของ “ลาวข้าวเจ้า” ในพิธีกรรมช่วงผีพ็อนอยู่ ที่การตอกย้าและสืบทอดเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของลาวข้าวเจ้าในบริบทหมู่บ้านและสังคมสมัยใหม่ ในรูปแบบของการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน

แนวความคิดที่สำคัญที่นักวิชาการได้นำไปศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ สามารถที่จะสรุปได้ 4 แนวความคิด ดังต่อไปนี้

1. พลวัตวิถีชุมชนเป็นพลังการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของชุมชนชาติพันธุ์ ที่ต้องมีการเปลี่ยนแปลงตามเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536) และสมศักดิ์ ศรีสันติสุขและคณะ (2538-2539) ได้กล่าวถึงฐานคิดของแนวคิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นพลวัตวิถีที่มีผลกระทบต่อวิถีความเป็นอยู่ของชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์เป็นอย่างมาก อาทิเช่น ผลงานวิจัยของ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ (2539-2539)

ผลงานวิจัยทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาของกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นอีกการศึกษาแนวความคิดหนึ่งที่เน้นพลวัตวิวัฒนธรมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชุมชนที่ได้พัฒนาเป็นไปตามภูมิปัญญาพื้นฐานแต่ละกลุ่ม และยังแสดงให้เห็นวัฒนธรรมมีความหมายชีวิตวัฒนธรรมที่มีพลวัตอีกด้วย ดังจะเห็นว่า ด้านการรักษา ฮีตคองประเพณี ค่านิยม และความเชื่อกฎแห่งกรรม เป็นต้น ซึ่งได้มีการปรับเปลี่ยนและพัฒนาด้วยมุมมองทางวัฒนธรรมในสายตาของกลุ่มชาติพันธุ์อีกด้วย ดังผลงานวิจัยของสุริยา สมุทคุปดี และพัฒนา กิติอาษา (2540, 2544)

2. การศึกษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในอดีต มีลักษณะของการหยุดนิ่ง Keyes (1979) ได้กล่าวว่า สมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์ไม่จำเป็นต้องมีลักษณะทางวัฒนธรรมที่ร่วมกัน โดยวัฒนธรรมมิได้เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ แต่อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ต่างหากเป็นตัวกำหนดลักษณะวัฒนธรรมของกลุ่ม

ชาติพันธุ์ Keyes (1979) กล่าวว่าอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เป็นสื่อที่สื่อสารและแสดงออกทางวัฒนธรรมเฉพาะของตนอย่างโดดเด่น เช่น ตำนานความเชื่อ พิธีกรรม ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และศิลปะการแสดง เป็นต้น ซึ่งเป็นการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (symbolic formulations)

การศึกษาอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นการศึกษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งมีลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมที่ร่วมกันของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างกับกลุ่มอื่น การศึกษามักจะเป็นลักษณะวัฒนธรรมเชิงกายภาพ เช่นการแต่งกาย การสร้างบ้าน ภาษา ตำนาน ความเชื่อ และลักษณะพิธีกรรม ในการศึกษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในระยะแรกเป็นชาวต่างประเทศ ได้แยกย้ายศึกษากลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณนา เป็นระยะเวลาหลายเดือน ดังเช่น งานวิจัยอัตลักษณ์ของกะเหรี่ยง ของ Keyes (บรรณานุกรม, 1979) กล่าวว่า อัตลักษณ์ของชาวกะเหรี่ยงไม่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางวัฒนธรรมด้านภาษาเป็นอย่างเดียว แต่มาจากตำนานและประวัติศาสตร์พื้นบ้านของชาวกะเหรี่ยง

สำหรับการศึกษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของความหลากหลายทางวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบว่า ผลงานหลายชิ้นที่ศึกษาแบบลักษณะดั้งเดิมและเฉพาะทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งๆ เป็นแบบแก่นสารนิยม (Essentialism) โดยแนวคิดนี้มีพื้นฐานคือ กลุ่มชาติพันธุ์เป็นหน่วยทางสังคมที่มีแกนสำคัญอยู่ที่ลักษณะดั้งเดิมทางภาษา ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ความเชื่อทางศาสนา และพิธีกรรม ซึ่งเป็นแนวคิดที่ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์มีความมั่นคงยั่งยืนในการดำรงเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตน

ส่วนการศึกษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ได้ปรับเปลี่ยนแนวทางการศึกษาที่ไม่ได้เอื้ออำนวย แต่เป็นการมองความเป็นชาติพันธุ์เป็นเครื่องมือนิยม (instrumentalism) หรือสถานการณ์นิยม (circumstantialism) ในเรื่องความสัมพันธ์ที่ขัดแย้ง (Keyes, 1979) ทำให้มองความเป็นชาติพันธุ์ในเชิงหน้าที่อย่างหลากหลาย โดยเฉพาะการเป็นเครื่องมือในการสร้างความเป็นตัวตนของกลุ่ม และเป็นเงื่อนไข

ในความสัมพันธ์ทางการเมือง

สำหรับการอธิบายความหมายของความเป็นชาติพันธุ์ในลักษณะที่เป็นการสร้างความหมายนิยม (constructivism) โดยไม่เชื่อว่ากลุ่มชาติพันธุ์เป็นหนวยทางสังคมที่คงเป็นอัตลักษณ์ความดั้งเดิมไม่เปลี่ยนแปลง แต่มีความเชื่อว่า ความเป็นชาติพันธุ์เป็นกระบวนการสร้างความหมาย ซึ่งมีความสำคัญต่อการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ทั้งนี้ผลงานวิจัยตามแนวทางดังกล่าวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้ให้ความสำคัญของความเป็นชาติพันธุ์จากการสร้างความหมายของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยมีภูมิหลังตามบริบททางประวัติศาสตร์ไม่มากนัก (สุริยา สมุทคุปต์ และ คณะ, 2544)

เป็นที่รู้กันดีว่า ชาติพันธุ์ผู้ไทยหรือชาวผู้ไท หรือภูไท นั้นเป็นชนกลุ่มใหญ่ที่ตั้งถิ่นฐานในภาคอีสาน ตามตำนานพบว่าอพยพมาจากแคว้น สิบสองจุไทยหรือเมืองแกลง หรือเดือนเป็ยนฟู ซึ่งเป็นศูนย์กลางของชาวไทดำ โดยอพยพเข้ามาในสมัยกรุงธนบุรี งานของ ธีรภาพ โลหิตกุล (2546) เขียนเรื่อง กว่าจะรู้ค่า: คนไทในอุษาคเนย์ นำเสนอว่า กลุ่มผู้ไท ยังคงรักษาวัฒนธรรมการแต่งกายเดิมเอาไว้ โดยเน้นสีดำ ซึ่งเกี่ยวข้องกับชื่อไททรงดำ เพราะคำว่าทรง มาจากคำว่า ไชง ในภาษาผู้ไทยที่หมายถึงกางเกง ส่วนชื่อเรียกชาวภูไท ธีรภาพเสนอว่า เกิดจากกรณียกตั้งบ้านเรือนใกล้ภูเขา จึงเรียกว่าชาวภูไท การอพยพมาจากเมืองแกลงมาอยู่ในภาคอีสาน และสามารถอยู่ร่วมกับชาวไทยอีสานได้อย่างกลมกลืน เป็นเพราะภาษา และวัฒนธรรมมีความใกล้เคียงกันมาก และเอกลักษณ์ของผู้ไท คือ การนับถือผีบ้านผีเรือน ผีบรรพบุรุษ และมีการนำเอาศาสนาพุทธมานับถือควบคู่กันไปด้วย รวมทั้งประเพณีเกี่ยวกับขวัญ ซึ่งชาวผู้ไทถือว่าเป็นสิ่งมงคล ดังนั้น ขวัญจึงเป็นความเชื่อของชาวผู้ไท ซึ่งปัจจุบันการสู่ขวัญที่พบเห็นในภาคอีสานนั้น ก็น่าจะมาจากความเชื่อเรื่องขวัญ

บทความเรื่อง กลุ่มชาติพันธุ์ในแอ่งสกลนคร (2540) ได้กล่าวถึงประเภทของผู้ไทยว่ามี 2 ประเภท คือ ไทดำและไทขาว ซึ่งไทดำส่วนหนึ่งพบว่าอาศัยอยู่ที่จังหวัดเพชรบุรี อีกส่วนหนึ่งอพยพไปอยู่แถวสุพรรณบุรี และพิษณุโลก ไทดำจะผิวขาว แต่

ที่เรียกว่าไทดำเพราะนิยมแต่งกายด้วยสีดำ และกรณีของไทยขาวเช่นเดียวกัน ที่เรียกกันว่า ไทยขาว เพราะชาวไทขาวนิยมใส่เสื้อผ้าและเครื่องแต่งกายด้วยสีขาว ทั้งสองกลุ่ม คือ ทั้งกลุ่มไทดำและไทยขาวต่างมีความคล้ายคลึงกันในวันฉัตรมงคล การเลี้ยงผีบรรพบุรุษของชาวผู้ไทยมี 2 ลักษณะ คือ เลี้ยงประจำปีที่นิยมในวันสงกรานต์และเลี้ยงในการเก็บน โดยมีการทำเป็นสี่กกลางและระหว่างคนกับผี มีเครื่องสังเวยต่างๆ ในการทำพิธี ที่สำคัญจะต้องมีลาบแดงแกงร้อน และต้องมีเนื้อสดๆ และเท้าสัตว์ครบข้างประกอบด้วย ส่วนของหวานจะเป็นข้าวดำและข้าวแดง ดอกไม้ชาวผู้ไทยนิยมใช้ดอกจำปาที่เชื่อกันว่าเป็นดอกไม้สำหรับไว้บูชาผี

วิทยานิพนธ์สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ที่ทำการศึกษา กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทย พบว่ามีงานของนำชัย อุบัติญญ์ (2538) ศึกษาเรื่องบทบาทพ่อล่อมชาวผู้ไทย ตำบลคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร พบว่า พ่อล่อม คือ ผู้ที่ทำหน้าที่สู่ขอเจ้าสาวจากลูกตาให้แก่ลูกล่อม และยังมียบทบาทภายหลังการแต่งงานอีกด้วย ซึ่งประเพณีการแต่งงานแบบผู้ไทยจะมีความแตกต่างไปจากชาวไทยอีสานในบางเรื่องเช่นกัน ซึ่งในส่วนนี้ น่าจะสามารถจำแนกแยกแยะเส้นพรมแดนทางชาติพันธุ์ต่างๆ ให้แยกออกจากกันได้ ซึ่งแต่ละชาติพันธุ์นั้นจะมีลักษณะเฉพาะของกลุ่มเอง เมื่อต้องอยู่ร่วมกับกลุ่มต่างชาติพันธุ์ หรือเมื่อต้องปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มอื่นๆ ทั้งนี้ต่างก็ขึ้นอยู่กับบริบทและสถานการณ์ ณ เวลานั้นๆ ด้วย

ผลงานของนิตยา เขียวสุวรรณ (2539) ศึกษาเรื่องลายถักทอในเครื่องสานไม้ไผ่ของชาวผู้ไทยบ้านโนน อำเภอดำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ งานชิ้นนี้ทำให้พบว่า ผู้ไทยมีการประดิษฐ์เครื่องใช้ไม้สอยขึ้นใช้เอง ซึ่งมีความงดงามในแบบลายถักทอ ผู้ไทยตั้งชื่อตามจินตนาการว่าลายถักทอ งานของลักขณา จิตุโพธิ์ (2541) ศึกษาเรื่องเครื่องจักสานไม้ไผ่ของชาวผู้ไทยบ้านโนนเช่นเดียวกัน พบว่าผู้ไทยบ้านโนนมีความเหมาะสมในการสร้างสรรค์หัตถกรรม เพราะในพื้นที่มีวัตถุดิบ คือ ไม้ไผ่ที่มีหลากหลายพันธุ์ และเกี่ยวเนื่องกับประเพณีวัฒนธรรมที่ยึดว่าผู้หญิงทอผ้า ผู้ชายทำเครื่องจักสาน เช่นเดียวกันในงานของศิริพร บุญยะกาญจน (2542) เรื่องการผลิตหัตถกรรมไม้ไผ่ของชาวผู้ไทยบ้านหนองห้าง ตำบลหนองห้าง อำเภอกุฉินารายณ์

จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า กระบวนการผลิตเครื่องจักสานไม่ใช่เป็นการผลิตเพื่อจำหน่ายและไว้ใช้สอยในครัวเรือน โดยสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ งานของศิพร เตโช (2542) ศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างอุทิศชีวิตของชาวผู้ไทยอำเภอ เรณูนคร จังหวัดนครพนม ซึ่งพบว่าชาวผู้ไทยมีกรรมวิธีในการผลิตอุในแบบของชาติพันธุ์ตนเอง และมีพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับอุ คือ พิธีเลี้ยงผีตาแฮก พิธีเหยา และพิธี แต่งงาน โดยชาวผู้ไทยจะนำอุมาใช้ในการประกอบพิธี และงานของเยาวดี วิเศษรัตน์ (2541) เรื่องภูมิปัญญาพื้นบ้านในการบำบัดรักษาความเจ็บป่วยของชาวผู้ไทย บ้านดงยาง ตำบลห่องแซง อำเภอเลิงนกทา จังหวัดยโสธร งานชิ้นนี้พบว่า การบำบัด รักษาการเจ็บป่วยของชาวผู้ไทย มี 2 ประเภท คือ ประเภทที่สามารถรักษาได้ด้วยตนเอง และประเภทที่รักษาด้วยหมอพื้นบ้าน

ผลงานของสุภิตา ไชยสวัสดิ์ (2542) เรื่องการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมของ ชาวผู้ไทยกับชาวไทยลาว ศึกษากรณีบ้านคำกั้ง ตำบลเหล่าใหญ่ อำเภอภูผินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ งานชิ้นนี้ได้นำเสนอถึงความคล้ายคลึงกันในวัฒนธรรมของ ผู้ไทยและไทยลาว คือ ภาษา การมีผญาและนิทานของตนเอง อาหาร ความเชื่อ ตามคติโบราณ การนับถือผี การรักษาโรคด้วยยาสมุนไพรหรือหมอยา และที่สำคัญการมีประเพณี การบวช การแต่งงาน การตาย จะถือปฏิบัติตามฮีตสิบสอง แบบเดียวกัน ดังนั้นจึงพบว่าได้มีการผสมกลมกลืนกันของสองวัฒนธรรม

ผลงานศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทย ของ สุวิทย์ ธีรศาศวัต และณรงค์ อุบุญญ์ ซึ่งได้ตีพิมพ์ลงเป็นบทความในหนังสือ เรื่องวัฒนธรรมกับการพัฒนาทางเลือกของสังคมไทย (2541) ของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ เป็นงานศึกษาครอบครัวกับการเปลี่ยนแปลง : กรณีศึกษาชาติพันธุ์ผู้ไทย โดยศึกษาบ้านหนองโอบใหญ่ ตำบล โนนยาง อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร พบว่าการอพยพของชาวผู้ไทยเข้าสู่ ประเทศไทยมี 3 ระลอกด้วยกัน คือ สมัยธนบุรี สมัยรัชกาลที่ 1 และสมัยรัชกาลที่ 3 สาเหตุก็แตกต่างกันออกไปตามระลอก แต่มักเกิดจากสงคราม ส่วนภาษาของชาว ผู้ไทยนั้น จัดเป็นภาษาในตระกูลภาษาไทย โครงสร้างครอบครัว เมื่อแต่งงานผู้หญิง

จะต้องไปอยู่บ้านผู้ชาย และเป็นสังคมแบบชายเป็นใหญ่ แต่ปัจจุบันเริ่มปรับเปลี่ยนไปมาก ความเสมอภาคเรื่องสิทธิสตรีเริ่มมีมากขึ้น เพราะผู้หญิงเริ่มทำงานนอกบ้านมากขึ้น มีภาระไม่ต่างไปจากผู้ชาย

แต่อย่างไรก็ตามผลงานดังกล่าว ยังได้ชี้ชัดเจนว่าชาติพันธุ์ผู้ไทยยังคงรักษาเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนเองเอาไว้ โดยการยึดประเพณีที่สำคัญ คือ บุญพระเวส โดยสังเกตจาก ผู้ที่มาร่วมงานเป็นอันมากมีทั้งรุ่นเด็ก วัยรุ่น วัยกลางคน จนถึงคนเฒ่าคนแก่ ประเด็นที่น่าตั้งข้อสังเกตจากงานชิ้นนี้ คือ กระแสโลกาภิวัตน์ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาจากภาครัฐ เศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่ต้องพึ่งพาตลาดภายนอกมากขึ้น การย้ายถิ่นฐานไปทำงานยังเมืองหลวง เหล่านี้ต่างมีผลให้ชาวผู้ไทยปรับเปลี่ยนความเป็นชาติพันธุ์ของตนเองอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็ภาษาพูด การแต่งกาย เมื่ออยู่ในสังคมภายนอก หรือกระทั่งการรับเอาวัฒนธรรมประเพณีจากภายนอกเข้าไปปฏิบัติ ที่เห็นได้ชัด คือ กลุ่มเยาวชน เป็นต้น

นักวิจัยของสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม เช่น พิสิฐวิทย์ บุญไชย (2540) ยังได้ศึกษาเรื่อง การใช้สมุนไพรเพื่อการดูแลสุขภาพของชาวผู้ไทย จังหวัดมุกดาหาร งานชิ้นนี้ทำให้เห็นรายละเอียดของการใช้สมุนไพรในการดูแลสุขภาพ ไม่ว่าจะเป็นวิธีการเก็บหาสมุนไพร การเตรียมเครื่องมือ กระบวนการปรุง วิธีการเก็บรักษาและวิธีใช้ยาสมุนไพร ซึ่งจะมีพิธีที่เกี่ยวข้องกับการดูแลสุขภาพ คือ พิธีเหยา เพื่อค้นหาสาเหตุของการเจ็บป่วยและวิธีการรักษานั้นว่าเป็นการผูกโยงเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผี เพราะพิธีเหยาจะให้ผีบอกถึงสาเหตุและวิธีการรักษาอาการเจ็บป่วย กรณีเดียวกันงานของทรงคุณ จันทจร และปิติ แสนโคตร (2540) เรื่อง การรักษาผู้ป่วยด้วยวิธีเหยาของชาวผู้ไทย : ศึกษากรณีชาวผู้ไทย อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร งานชิ้นนี้ได้นำเสนอมุมมองเพิ่มเติมว่า พิธีเหยา เป็นเครื่องมือบำบัดรักษาผู้คนในสังคมที่อยู่เหนือธรรมชาติ เป็นการให้ขวัญและกำลังใจได้อย่างอัศจรรย์ และยังสามารรถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของคนในสังคมได้อย่างแน่นแฟ้น จนมีผลต่อโครงสร้างทางสังคมของชาวผู้ไทยเลยทีเดียว

นอกจากนั้นยังมีบทความของสาขาวารสารภาษาและวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยมหิดล ที่กล่าวถึงรายละเอียดของประเพณีพิธีกรรมของชาวผู้ไทย คือ บทความของเจริญชัย นิลโคตร (2546) เรื่อง พิธีกรรมเหยาเลี้ยงผีของชาวผู้ไทย บ้านโคกโก่ง ตำบลกุดหว้า อำเภอภูผินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ นำเสนอว่าพิธีกรรมเหยาไม่เพียงแต่เป็นการเซ่นไหว้บรรพบุรุษของชาวผู้ไทยเท่านั้น หากแต่เป็นกระบวนการกลมกลืนทางสังคมที่จรรโลงชุมชนให้ดำรงอยู่ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมที่มีอยู่ตลอดเวลาอีกด้วย

ผลงานศึกษาของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 3 (2545) เรื่อง ผู้ไทยโคกโก่ง กาฬสินธุ์ งานชิ้นนี้พบว่าวัฒนธรรมแบบผู้ไทยสามารถที่จะดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาสัมผัสกับวัฒนธรรมได้ เช่น พิธีบายศรีสู่ขวัญ รับประทานอาหารพาแลง ศิลปะการแสดงดนตรีพื้นบ้าน หัตถกรรมพื้นบ้าน เป็นต้น

ผลงานของสมชาย นิลอาทิ (2542) เรื่อง ธรรมาสน์เสาดเดียวของผู้ไทย: จากผีหลักเมืองบ้านถึง ธรรมาสน์พุทฺธ ในงานนำเสนอว่า ธรรมาสน์เทศน์บนโรงธรรมของชาวผู้ไทยจะมีลักษณะแปลกแตกต่างกับชาวอีสานทั่วไปตรงที่เป็นธรรมาสน์ที่ตั้งอยู่บนเสาดันเดียวและเสาดที่ตั้งทะลุพื้นไม่โรงธรรมลงฝังดินอีกด้วย ในขณะที่ชาวอีสานจะเป็นธรรมาสน์ที่มีฐาน 4 เสาด และตั้งเสาดในลักษณะกล่อ่งสี่เหลี่ยม แต่อย่างไรก็ตามทั้งสองชาติพันธุ์นี้มีความสัมพันธ์กันทั้งทางสังคมเศรษฐกิจ และวัฒนธรรมกันมายาวนาน คือ ต่างมีหลักบ้านเป็นที่ยึดเหนี่ยวร่วมกันในชุมชน มีความเชื่อเรื่องผีซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิม

และที่สำคัญผลงานที่ศึกษาเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยที่ค่อนข้างโดดเด่นและเป็นการศึกษาที่มีความต่อเนื่องยาวนาน สามารถที่จะอธิบายถึงความเป็นมาทางชาติพันธุ์ การเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทย ได้เป็นอย่างดี คือ ผลงานของสมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ (2528, 2535, 2538, 2542, 2544) ซึ่งเป็นผลงานศึกษาวิจัยค้นคว้า ที่ได้ศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในภาคอีสานไว้มากมาย ในส่วนที่เกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยนั้นพบว่า มีเรื่อง การศึกษาโครงสร้างชุมชนชาติพันธุ์ผู้ไทยบ้านโนนหอม ตำบลโนนหอม

อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ, 2544) ผลงานเรื่องนี้ ได้วิเคราะห์ถึงโครงสร้างชุมชนชาติพันธุ์ผู้ไทย ซึ่งพบว่ามีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ความเชื่อต่างๆ ในชุมชน และส่งผลกระทบต่อการทำงานเกษตรซึ่งเป็นกิจกรรมหลักของ ชุมชน และชุมชนยังมีการรักษาวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ผู้ไทยไว้เป็นอย่างดี และ พื้นที่ศึกษาเดียวกันนี้เองสมศักดิ์ ศรีสันติสุขและวิศักดิ์ แก้วศิริ (2542) ยังได้ศึกษา เพิ่มเติมในเรื่อง ผลกระทบต่อการศึกษาค้นคว้าเปลี่ยนแปลงทัศนคติและค่านิยมของ ชุมชนชาติพันธุ์ผู้ไทย ซึ่งทำให้พบว่า ปัญหาเสพติดเท่านั้นที่มีผลต่อวัฒนธรรม ของชาวผู้ไทย ส่วนการศึกษานั้นไม่ได้ทำให้เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่ม ชาติพันธุ์ผู้ไทยเปลี่ยนแปลงไปเลย แต่ยังคงรักษาวัฒนธรรมต่างๆ เอาไว้ ไม่ว่าจะเป็น ภาษาพูด และประเพณีต่างๆ

ผลงานศึกษาเกี่ยวกับชาติพันธุ์ผู้ไทย เมื่อทำการรวบรวมแล้วพบว่ามี ความหลากหลายทั้งนักวิชาการ นักวิจัย ทั้งนักศึกษาที่พยายามทำความเข้าใจความเป็นมา และการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มชาติพันธุ์ และดูเหมือนว่าแนวทางการศึกษาจะเริ่ม เปลี่ยนแปลงไปโดยได้มีการนำแนวความคิด ทฤษฎีสังคมร่วมสมัยมาใช้มากขึ้น แต่ ก็ยังไม่พบว่างานที่มีลักษณะดังกล่าวเกิดขึ้น ซึ่งจากการรวบรวมพบว่า มีบทความ ของพิเชฐ สายพันธ์ (2544) เรื่อง ฝู้ไทย ความหมายจากวาทกรรมแห่งชีวิตและ ความตาย ผลงานดังกล่าวได้ลบภาพตายตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทย โดยการชี้ให้เห็นว่าความเป็นผู้ไทย ที่ผ่านมานั้นถูกสร้างขึ้นจากผู้รู้ในสังคมอย่างนักวิชาการ ด้วย เครื่องมืออย่างงานเขียน (Writing) ด้วยอำนาจของภาษา (Discourse) ที่ทรงพลัง ภายใต้อารมณ์แบบโครงสร้างและหน้าที่ ซึ่งได้กักขังอัตลักษณ์และสร้างภาพ ตัวแทนให้กับชาติพันธุ์ผู้ไทย งานชิ้นนี้วิพากษ์การศึกษาชาติพันธุ์ผู้ไทยอย่างตรงไป ตรงมา โดยพิเชฐ สายพันธ์ (2544) ชี้ให้เห็นว่างานของสุรัตน์ วรรณรัตน์ (2535) ที่ ศึกษาเกี่ยวกับชาวผู้ไทยในภาคอีสานนั้น ได้ใช้แนวความคิดแบบ Enlightenment ของตะวันตก ซึ่งเชื่อว่ามนุษย์ต้องจัดระเบียบสังคมใหม่ และคิดว่าระเบียบและ โครงสร้างนั้นเป็นสิ่งที่ดีที่และตายตัว ดังนั้นสุรัตน์จึงนำเสนอว่า พิธีกรรมแสดง ให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ ช่วยจัดดุลยภาพให้กับสังคม และหน้าที่ ก็ถูกกำหนด ผ่านสถาบันต่างๆ ในโครงสร้างสังคม เช่น สถาบันศาสนา และสถาบันครอบครัว

วาทกรรมดังกล่าวจึงทำให้ความตายของชาวผู้ไทย สงบนิ่ง และถูกยึดติดอยู่กับระเบียบหน้าที่ พิเชฐ สหายพันธ์ (2544) วิเคราะห์ว่า การสรุปแบบนี้ทำให้ไม่สามารถมองเห็นความเปลี่ยนแปลงและความขัดแย้งภายใน ซึ่งมันจะเล็ดลอดออกมาเมื่อพิธีกรรมที่เกิดขึ้นจริงไม่ได้เป็นไปในลักษณะเดิม เช่น การดิ้นรนต่อสู้กับความขัดแย้งทางความคิดต่างๆ หรือกระทั่งการต่อสู้ระหว่างความคิดแบบพุทธกับผี เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าองค์ความรู้เกี่ยวกับชาติพันธุ์ผู้ไทย เกิดจากงานศึกษาคณาจารย์ทั้งสิ้น การนำแนวคิด และวิธีการศึกษาไปใช้ในภาคสนามของทั้งอาจารย์มหาวิทยาลัย นักวิจัย และนักศึกษา ล้วนได้สร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับชาติพันธุ์ดังกล่าวเมื่อวิเคราะห์ถึงระยะเวลาและช่วงที่ศึกษาจะพบว่าเป็นช่วงของการทำความเข้าใจในชาติพันธุ์ ซึ่งเป็นผลดีเพื่อการที่จะค้นหาถึงความหลากหลายทางชาติพันธุ์

ส่วนการทำความเข้าใจเพื่อวิเคราะห์ถึงสิ่งที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยง หรือค้นหาถึงสิ่งที่ทำให้ชาติพันธุ์ผู้ไทยต้องผสมผสานทางวัฒนธรรม การปรับตัวทางชาติพันธุ์ หรือกระทั่งการปรับเปลี่ยนรูปแบบพิธีกรรม การสร้างสิ่งที่มาทดแทน หรือที่เรียกกันตามแนวการศึกษาชาติพันธุ์ตามแบบของนักคิดสกุลสายหลังทันสมัยนิยม (postmodernism) ว่าการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์นั้น มีสาเหตุมาจากอะไรบ้าง กลุ่มชาติพันธุ์นั้นๆ มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับกลุ่มไหนอยู่บ้าง ต้องปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มคนภายนอกอย่างไรบ้าง และที่สำคัญบริบททางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงต่อการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์นั้นเป็นอย่างไบบ้าง ผลงานศึกษาชาติพันธุ์อีสานในลักษณะนี้ยังไม่มีให้เห็นมากนัก ส่วนใหญ่จะเป็นบทความและการตั้งข้อสังเกตในเวทีประชุมของนักวิชาการมากกว่า ดังนั้นองค์ความรู้และภาพโดยรวมของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทย พอที่จะทำให้เห็นถึงความเป็นมาทางชาติพันธุ์ การเข้ามา การตั้งถิ่นฐานในภาคอีสาน การกระจายตัวของประชากร การทำมาหากิน ตลอดจนการปรับตัวทางชาติพันธุ์ว่า กลุ่มชาติพันธุ์นี้สามารถที่จะอยู่ร่วมกับชาวไทยอีสานส่วนใหญ่ได้เป็นอย่างดีมีการรับเอาวัฒนธรรมแบบอีสานที่มีความคล้ายคลึงกันมาปฏิบัติ และที่สำคัญมีการนำเอาศาสนาพุทธเข้ามานับถือร่วมไปกับการนับถือผี

แบบเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเอง และที่สำคัญชาติพันธุ์ผู้ไทยนี้ยังสามารถรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเองไว้ได้ ถึงแม้จะต้องปรับเปลี่ยนไปบ้างในบางอย่าง แต่สำนึกทางชาติพันธุ์จะเป็นตัวบังคับถึงความเป็นตัวตนทางชาติพันธุ์และยึดโยงลูกหลานผู้ไทยให้สำนึกในบรรพบุรุษของตนเองได้

ชาติพันธุ์ไทยเขมรเป็นกลุ่มหนึ่งที่ทำให้เห็นว่าภาษาเป็นอัตลักษณ์ที่สำคัญที่กลุ่มชาติพันธุ์สามารถอ้างความเป็นชาติพันธุ์ได้สูง เช่นงานของพิสิฎฐ์ บุญไชย (2541) ได้กล่าวถึงชาติพันธุ์เขมร มีความเชื่อประเพณีอย่างเคร่งครัดในการสืบทอดตำนานของบรรพมหิทย มีชัย (2540) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาของลูกกู (ผู้ที่มีวิชาอาคมในการรักษาโรค) ทั้งที่มีพิธีความเชื่อ ทำให้ชาวบ้านได้เห็นความสำคัญของพลังที่มีปัญญาด้านวิถีชีวิตวัฒนธรรม

การศึกษาศิลปะภูมิปัญญาของชาวไทยเขมรคือพิธีกรรมเล่นละเล่น มีการติดต่อผ่านร่างทรง ซึ่งได้นำมาเป็นการรักษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์กับชาติพันธุ์อื่นๆ ก็ได้ตลอดจนงานวิจัยของ ประพนอม เทียบทอง (2536) ได้ศึกษาจารีตประเพณีตามอัสถีสองถึงการเกิด การบวช การแต่งงาน และการตาย

นอกจากนี้มีการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยหลายเรื่องที่ได้แสดงถึงการใช้ภาษาในบทเพลงกล่อมเด็ก การขับเจรีียงแบร์ญ ซึ่งแสดงถึงเอกลักษณ์ด้านภาษาเป็นอย่างมาก (คริสเตียม บางเลอร์ม, 2536; วิจิตรนาจับ งามสะพรั่ง, 2543; อรชรทองสดา ;2539 และ จารุวรรณ ธรรมวัตร; 2539 เป็นต้น)

การที่กลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมรได้มีวิถีกรรมและขนบธรรมเนียมความเชื่อที่มีการสืบทอดอย่างต่อเนื่องและการใช้ภาษาในการสนทนาในชุมชน เป็นเรื่องของการอ้างเอกลักษณ์ด้านภาษาแสดงถึงการใช้พลังภูมิปัญญาในการเชื่อมโยงเครือข่ายความสัมพันธ์เพื่อความอยู่รอดของกลุ่มชาติพันธุ์ของตน

กลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษากูย ภาษาบรู และภาษาโล้ ซึ่งอยู่ในกลุ่มของภาษามอญ เขมรก็เป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง ที่มีงานวิจัยหลายชิ้นที่สรุปว่าเป็นกลุ่มภาษาที่ไม่มีภาษาเขียน แต่สามารถอ้างเป็นเอกลักษณ์แห่งการสื่อสารการปฏิบัติที่ถือ

วัฒนธรรมของกลุ่มชนของตนอย่างดีเช่น ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง อัตลักษณ์ของความเป็นชาติพันธุ์ของชาวไทยเขมรในด้านภาษา (ประกอบ พวงแข, 2538) ความเคร่งครัดทางด้านศาสนาของชาวไทยโย้ย (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2540 – 2541) ความสามารถในอาชีพประมงของชาวไทยไล่ (สุรัตน์ วรจรงค์รัตน์, 2538) และความสามารถในการค้าขายของคนจีนในเขตเทศบาลมหาสารคาม เป็นต้น

3. การนิยามความหมายของวัฒนธรรมมีหลายแนวความคิด นักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงวัฒนธรรมในมิติของการเปลี่ยนแปลงเป็นพลวัต จึงทำให้วัฒนธรรมมีพลังโดยเฉพาะระบบความเชื่อทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ยังฝังแน่นกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม ซึ่งแสดงออกถึงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ด้วย ทั้งนี้ ผลงานวิจัยได้กล่าวถึงโลกทัศน์ของชาวไทยโคราช ผ่านทางวัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้าน ซึ่งมีทั้งรูปแบบเนื้อหา สะท้อนให้เห็นระบบความเชื่อและค่านิยม (เพชร สุวรรณภาชน์, 2544) เช่นเดียวกับโลกทัศน์ของชาวยุทธ์ที่มีต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรวมทั้งการรักษาสุขภาพแบบดั้งเดิมอีกด้วย (จิตรกร โพธิ์งาม, 2536) ความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษของชาวไทยกวย ไทยบรู ไทยเขมร ไทยแสก และเวียดนาม กลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวมีความหลากหลายของระบบความเชื่อ แต่สิ่งที่เป็นความมุ่งหมายปลายทางเดียวกัน คือ ความหลากหลายของระบบความเชื่อนำไปสู่การดำรงชีพที่สงบสุขเช่นเดียวกัน

ระบบความเชื่อของวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ ยังมีเรื่องของความเชื่อเกี่ยวกับงานศพของชาวกูไท กะเลิง และชาวจีน ซึ่งยังมีความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษเป็นอย่างมาก (สมชาย นิลอาธิ, 2542)

ผลงานวิจัยส่วนมากได้เน้นในเรื่องโลกทัศน์ ความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ ความเชื่อเกี่ยวกับงานศพ และความเชื่อด้านหลักบ้าน แสดงให้เห็นระบบความเชื่อมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่า แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความหลากหลายของระบบความเชื่อด้วย

4. ระบบภูมิปัญญาเกี่ยวกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม เป็นพลังความรู้ซึ่งชุมชนได้ใช้ในการดำรงชีวิตวัฒนธรรม โดยมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไป ดังจะเห็นได้จากภูมิปัญญา การแพทย์พื้นบ้าน การผลิตของชาวผู้ไทยเรณูนคร (ศิวพร, 2542) การรักษาโรคภัย การผลิตในเชิงหัตถกรรม (เยาวดี วิเศษรัตน์, 2541) รวมทั้งชาวไทยเขมรซึ่งมีภูมิปัญญาทางด้านสมุนไพร เกี่ยวข้องกับความเชื่อ ตลอดจนกลุ่มชาติพันธุ์อื่น เช่น ชาวทวาย ชาวไล่ ชาวบรู ชาวมอญ ชาวกะเลิง ชาวจีน และชาวย้อ เป็นต้น

นอกจากนี้ ผลงานวิจัยหลายเรื่อง ซึ่งเป็นแนวความคิดหลากหลายทางชาติพันธุ์ เป็นระบบภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม การพัฒนา โดยเน้นการนำวัฒนธรรมไปใช้ประโยชน์ เช่น งานวิจัยของเอมอร ไพโรเหล (2540) มากกว่าในเชิงทฤษฎี เป็นผลงานของชาวไทยกะเลิง เวียดนามและชาวไทยไล่ เป็นต้น

ตลอดจนศิลปะกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งของชาวผู้ไทย ชาวเขมร ชาวทวาย ชาวบรู และชาวจีนเป็นต้น โดยส่วนมากเกี่ยวกับศิลปะชุมชน

เมื่อพิจารณาจากการประเมินและวิเคราะห์สถานการณ์สภาพองค์ความรู้การวิจัยวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในด้านความหลากหลายทางชาติพันธุ์ เราอาจจะกล่าวได้ว่า กลุ่มชาติพันธุ์เป้าหมายที่ศึกษามากที่สุด คือ ชาวผู้ไทย รองลงมา คือ ชาวไทยเขมร โดยเป็นกลุ่มเป้าหมายในการศึกษาตามแนวความคิดทั้ง 4 แนวความคิด ได้แก่ พลวัตวิถีชุมชนชาติพันธุ์ อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ระบบความเชื่อกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม และระบบภูมิปัญญาเกี่ยวกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม แม้จะมีผลงานการศึกษาเป็นจำนวนมากก็ตามแต่เป็นองค์ความรู้พื้นฐานย่อยๆ ซึ่งยังไม่สามารถพัฒนาเป็นทฤษฎีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ได้

สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่ได้ใช้เป็นกลุ่มเป้าหมาย เช่น ไทยญ้อ ไทยโย้ย ไทยแสก ไทยดำ ไทยบรู ไทยกะเลิง ไทยไล่ ไทยทวาย ชาวเวียดนาม และชาวจีน เป็นต้นนั้น กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านั้น ยังต้องได้รับความสนใจมากขึ้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจ การเข้าถึงวิถีชีวิตวัฒนธรรม ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาที่แท้จริงอย่างยั่งยืน

อย่างไรก็ตามกลุ่มชาติพันธุ์เป้าหมายที่ยังไม่มีการศึกษา ก็คือ ชาวอินเดีย ชาวไทยพวน ชาวไทยญ้อ (อยู่ที่จังหวัดศรีสะเกษ) ชาวไทยบน (อยู่ที่จังหวัดชัยภูมิ) และอื่นๆ กลุ่มชาติพันธุ์เป้าหมายดังกล่าว เป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย จึงจำเป็นอย่างมากที่จะต้องได้รับความสนใจจากนักวิชาการ และนักพัฒนา เพื่อที่จะทำให้เกิดความเข้าใจในมิติของความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในสังคมไทยสืบไป

การอธิบายสถานภาพองค์ความรู้การวิจัยความหลากหลายทางชาติพันธุ์ เป็นการนำเสนอความคิดเห็นต่อการสังเคราะห์สถานภาพองค์ความรู้การวิจัยความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อความเข้าใจในมุมมองที่หลากหลาย จนสามารถที่จะพัฒนาเป็นองค์ความรู้ในการวิจัยความหลากหลายทางชาติพันธุ์สืบไป

เนื่องจากการสังเคราะห์องค์ความรู้การวิจัยความหลากหลายทางชาติพันธุ์ดังกล่าว ยังมีประเด็นที่ต้องศึกษาเพิ่มเติมให้มากขึ้น ซึ่งการสังเคราะห์องค์ความรู้ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ข้างต้นไม่ได้มีผลงานที่เฉพาะในด้านการเมืองมากนัก ผลงานวิจัยเป็นเรื่องสถาบันทางการเมือง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันทางสังคม มีการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ต่อการพัฒนาประเทศ จึงไม่มีองค์ความรู้ในเรื่องความสัมพันธ์เกี่ยวกับอำนาจทางการเมืองในวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ นอกจากนี้ผลงานวิจัยยังไม่ได้กล่าวถึงผลกระทบของการพัฒนาประเทศที่มีต่อแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มากนัก ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นกับกลุ่มชาติพันธุ์บางกลุ่มที่ยังไม่ถึงจุดวิกฤตในการตอบโต้ เช่น ความรู้สึกของความไม่เท่าเทียมกันทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ในลักษณะการถูกเอาเปรียบ การเข้าถึงทรัพยากร การขาดสิทธิอำนาจ การถูกเลือกปฏิบัติ ดังนั้นการวิจัยโดยมีแนวความคิดที่หลากหลาย จึงจำเป็นต่อการเข้าใจความหลากหลายทางชาติพันธุ์เป็นอย่างยิ่ง เพื่อจะได้มีองค์ความรู้ที่หลากหลายในลักษณะองค์รวม (holism) ซึ่งสามารถจะนำไปสู่การปฏิบัติ และอยู่ร่วมกันกับกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งหลายอย่างสมานฉันท์ และอย่างยั่งยืนที่แท้จริง

ซูพินิจ เกษมณี (2548) ได้กล่าวถึง ความหลากหลายทางวัฒนธรรมมี 3 มิติ คือ ความหลากหลายของวัฒนธรรมย่อย (subculture diversity) ความหลากหลายทางมุมมอง (perspective diversity) และความหลากหลายทางชุมชน (community diversity) หรือ ความหลากหลายชาติพันธุ์ ดังนั้น การเข้าใจวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์จำเป็นต้องมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับในความแตกต่าง และการเคารพในความแตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ จึงต้องมีงานวิจัยความหลากหลายทางชาติพันธุ์ โดยนักวิจัยต้องมีความเป็นกลาง (objectivity) ปราศจากการถือชาติพันธุ์ เป็นเกณฑ์ (absence of ethnocentrism) ปราศจากการรังเกียจเคียดชัง (absence of prejudice) และการไม่เลือกปฏิบัติ (discrimination) ซึ่งจะเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างนักวิจัยกับกลุ่มชาติพันธุ์ อันจะนำไปสู่ความเข้าใจซึ่งกันและกันอย่างแท้จริง และความเท่าเทียมทางสังคมในสังคมไทยตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 4 บัญญัติว่า “ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครอง”

นักวิจัยต่างวัฒนธรรมได้มีบทบาทอย่างมากในการศึกษาความหลากหลายทางชาติพันธุ์ โดยได้เสนอแนวความคิดที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัยกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งในวิถียุทธศาสตร์ของแนวความคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ที่ศึกษา เช่น Frederick Barth (1969) ได้เสนอแนวความคิดที่ว่า กลุ่มชาติพันธุ์ที่ตั้งรกรากในบริเวณเดียวกัน ย่อมจะมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เรียกว่า พรมแดนทางชาติพันธุ์ (ethnic boundary) ทั้งนี้ ต่างฝ่ายยอมรับพรมแดนระหว่างกัน ซึ่งย่อมนำไปสู่ความสมานฉันท์ได้ การเสนอแนวความคิดนี้ น่าจะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้ในการวิจัยบริบทในกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่พรมแดนของประเทศ เช่น เรื่องการจัดการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และปัญหาแรงงานข้ามชาติ เป็นต้น

นอกจากนี้การวิจัยตามแนวความคิดของประชาสังคม (civil society) เป็นมุมมองของนักวิชาการที่สนใจศึกษาการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชน (Somjit Daenseekaew, others, 2005; Somsak Srisontisuk, 2545; and Yoshihide, Sakurai, and Srisontisuk, Somsak.ed., 2003) ได้เสนอแนวความคิดของประชาสังคมใน

ระดับของชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ซึ่งเป็นศักยภาพของชุมชนในการดำรงชีวิตในสังคมอย่างเหมาะสม ท่ามกลางกระแสของการพัฒนาประเทศ และจากสังคมโลก แนวความคิดดังกล่าวสามารถนำไปศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ได้

การทำวิจัยในกลุ่มชาติพันธุ์โดยนักวิจัยต่างวัฒนธรรมนั้น มีข้อได้เปรียบและเสียเปรียบในเรื่องความเที่ยงตรง และความเชื่อถือได้ของข้อมูลที่แตกต่างกัน ซึ่งขึ้นกับความสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัยต่างวัฒนธรรมกับกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความลึกซึ้งมากน้อยเพียงใด อย่างไรก็ตามการเสริมสร้างนักวิจัยท้องถิ่นในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ มีความจำเป็น และสำคัญอย่างยิ่ง ทั้งนี้เนื่องจากนักวิจัยท้องถิ่นสามารถที่จะเข้าใจความต้องการ การแก้ไขปัญหา และอื่นๆ ในกลุ่มชาติพันธุ์ของตนได้อย่างลึกซึ้งตามวิถีชีวิตวัฒนธรรมที่แท้จริง

2.8 บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ผลงานการวิจัยส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ อาจมีงานวิจัยบางเรื่องที่ใช้ทั้งสองวิธีผสมกัน ซึ่งช่วยให้ข้อมูลมีความเที่ยงตรงและความเชื่อถือได้มากขึ้น ส่วนเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาส่วนมากเป็นแนวทางการสัมภาษณ์ แบบสัมภาษณ์แบบการสังเกตการณ์ โดยเทคนิคที่สำคัญคือการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม และมีส่วนร่วมและใช้เทคนิคของการสนทนากลุ่ม (focus group) การถ่ายภาพ และการบันทึกเสียง เป็นต้น

อัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นการศึกษาความเป็นตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มักจะเน้นในด้านการใช้ภาษา พิธีกรรม และพลังความคิดและภูมิปัญญา โดยการประพฤติปฏิบัติตามวิถีที่แตกต่างกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ มีผลงานหลายเรื่องที่แสดงถึงการธำรงเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์เป็นอย่างดีมั่นคง โดยมีโครงสร้างทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ส่งเสริมและสร้างเครือข่ายโยงใยความเป็นชาติพันธุ์ของตนซึ่งนำไปสู่ความยั่งยืนของเป็นความหลากหลายทางชาติพันธุ์

ระบบความเชื่อกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม เป็นการนำเสนอผลงานวิจัยที่กล่าวถึงระบบความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในเรื่องโลกทัศน์ ความเชื่อผีบรรพบุรุษ ความเชื่องานศพ และความเชื่อหลักบ้าน มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตวัฒนธรรมของตนเป็นอย่างยิ่ง เช่น องค์ความรู้ที่เน้นเรื่องระบบความเชื่อในด้านผีบรรพบุรุษมีอยู่เกือบทุกกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งเป็นการแสดงออกในเชิงวิถีชีวิตวัฒนธรรมพิธีกรรม การเคารพผู้อาวุโส และความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ เป็นต้น

พลวัตวิถีชุมชนชาติพันธุ์ เป็นการนำเสนอกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีประสบการณ์ของการได้รับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม การกลมกลืนทางวัฒนธรรม และความหลากหลายทางวัฒนธรรม ไม่มากก็น้อยแก่กลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งสามารถดำรงอยู่ได้ในกระแสการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว อาทิจานวิจัยหลายเรื่องที่กล่าวถึงการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ การพัฒนาที่ค่อยๆ เปลี่ยนไปตามกระแสโลกวิวัฒน์ แต่ยังคงรักษาเอกลักษณ์ของตนไว้ได้ นอกจากนี้ก็วิจัยได้พยายามสังเคราะห์จากผลงานวิจัยที่กลุ่มชาติพันธุ์ได้มีการติดต่อสัมพันธ์ต่างกันไป ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของทัศนคติที่กลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความคิดเห็นว่าได้เปรียบว่ากลุ่มชาติพันธุ์อื่นในด้านการได้ใช้ภาษาของตน ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์อื่นไม่สามารถเข้าใจกัน แต่ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ย่อยเกิดขึ้นได้ ไม่ว่าในด้านการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม จนมีการกลมกลืนทางวัฒนธรรม ซึ่งได้กลายเป็นพลวัตวิถีชุมชนชาติพันธุ์นั่นเอง

ระบบภูมิปัญญาเกี่ยวกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม เป็นการกล่าวถึง นิเวศวิทยา วัฒนธรรม ภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้าน ภูมิปัญญาหัตถกรรม วัฒนธรรมการพัฒนา และวิถีชีวิตวัฒนธรรมทางศิลปะ ซึ่งเป็นพลังความคิดของภูมิปัญญาที่ได้พัฒนาจนเป็นความรู้เพื่อตอบสนองของความจำเป็นของพื้นฐานทางสังคม และความต้องการทางสังคมในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ จนสามารถเป็นวิถีแห่งการดำรงชีวิตและแก้ไขปัญหาต่างๆ ภายในชุมชน ทำให้ชุมชนชาติพันธุ์มีความเข้มแข็งและสามารถดำรงอยู่ในกระแสการพัฒนาประเทศอย่างมั่นคง ดังนั้น เราอาจกล่าวได้ว่าระบบภูมิปัญญาเกี่ยวกับวิถีวัฒนธรรมมีความสอดคล้อง และความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่า ระบบภูมิปัญญาเป็นทุนทางวัฒนธรรม (culture capital) ที่แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ได้สะสม รักษาไว้จนถึงปัจจุบัน ตลอดจนเป็นสิ่งที่ทำให้เห็นถึงความหลากหลายของระบบภูมิปัญญาที่มีความแตกต่างกันในแต่ละทางชาติพันธุ์อีกด้วย

เราอาจจะสรุปได้ว่า แนวความคิดที่เป็นผลงานทั้ง 4 แนวความคิดนั้น เป็นการเน้นให้เห็นถึงความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในการแก้ปัญหาวิถีแห่งการดำรงชีวิต เพื่อสนองความจำเป็นพื้นฐานทางสังคม และเพื่อความอยู่รอดทางสังคม โดยมีความหลากหลายในแต่ละชาติพันธุ์

สถานภาพของแนวทางการศึกษา ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มี 4 ลักษณะ คือ การศึกษาวิถีชีวิตวัฒนธรรม การศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม การศึกษากระบวนการปรับตัว และการศึกษากระบวนการสร้างความเป็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์

นอกจากนี้ทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ในอดีตได้ใช้ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่เป็นส่วนมาก โดยทั่วไปผลงานวิจัยในอดีตไม่ได้ชี้ชัดในการใช้ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ แต่ในการสรุปและการแปลความหมายนั้น ได้ใช้ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่เป็นกรอบแนวความคิดในการวิจัยความหลากหลายทางชาติพันธุ์ดังกล่าว อย่างไรก็ตามการศึกษาโดยใช้ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อความเข้าใจความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่างกันด้วย

ส่วนการศึกษาในปัจจุบันได้มีนักวิจัยได้ศึกษาค้นคว้า โดยใช้แนวความคิดหลังทันสมัยของ มิเชล ฟูโก (Michel Foucault) ด้วย แม้ว่าการศึกษาโดยใช้แนวความคิดของฟูโกเป็นกรอบในการวิจัย แต่ก็ยังมีผลงานวิจัยไม่มากนัก

สำหรับข้อเสนอแนะการวิจัยในอนาคตมีดังนี้

1. ควรส่งเสริมการวิจัยความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในด้านแนวความคิดใหม่ๆ ให้มากขึ้น โดยเฉพาะในด้านการเมือง การศึกษา การปรับตัว วัฒนธรรม และการผสมผสานทางวัฒนธรรม

2. ควรส่งเสริมการวิจัยกลุ่มชาติพันธุ์เป้าหมายที่ไม่ได้ศึกษา เพื่อจะทำให้มีความเข้าใจความหลากหลายทางชาติพันธุ์มากยิ่งขึ้น

3. ควรส่งเสริมให้นักวิจัยได้พัฒนาองค์ความรู้ของความหลากหลายทางชาติพันธุ์ให้เป็นแนวคิดและทฤษฎีที่จะนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างแท้จริง

4. ควรส่งเสริมการวิจัยในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เช่น การศึกษาข้ามวัฒนธรรมชายแดน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

5. ควรค้นหาวิธีการที่หลากหลายในการศึกษาความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ให้มากขึ้น เพื่อที่จะทำให้มีความมั่นใจในข้อมูลที่มีความเที่ยงตรง และเชื่อถือได้

6. ควรส่งเสริมการวิจัยกลุ่มชาติพันธุ์ที่ยังคงรักษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ได้อย่างมั่นคง เพื่อจะเป็นแนวทางในการพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ต่อไป

7. ควรส่งเสริมการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่นักวิจัยกับชุมชนชาติพันธุ์ได้ร่วมกันเรียนรู้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ เพื่อจะเป็นแนวทางนำไปสู่ความรู้ความเข้าใจกลุ่มชาติพันธุ์โดยปราศจากอคติทางชาติพันธุ์

8. ควรส่งเสริมการทำวิจัยโดยชาวชุมชนชาติพันธุ์ เพื่อนำความรู้ที่ได้รับไปใช้ประยุกต์ในวิถีชีวิตของตน เพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริมศักยภาพ และสิทธิเสรีภาพของความเป็นชาติพันธุ์ของตนตามกรอบของรัฐธรรมนูญ

เอกสารอ้างอิง

- กนกวรรณ ระวัง (2545) การฟ้อนสะเชิงของชาวไทยภูเขา วารสารมหาวิทยาลัยรามคำแหง 19(3): 14-23
- กรรณิการ์ สุขสวัสดิ์ (2541) การอพยพย้ายถิ่นของกลุ่มชนส่วยบ้านโพนทอง ตำบลด่าน อำเภอ กาบเชิงจังหวัดสุรินทร์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- กฤตยา แสงเจริญและคนอื่นๆ (2537) แนวทางการให้ความรู้ทางด้านสุขภาพอนามัยหมอลำ ผีฟ้า ขอนแก่น : คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น กองการศึกษาเทศบาลตำบล กุสุมาลย์ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมไทได้ อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร (2548) ประเพณีไทได้ อำเภอกุสุมาลย์ สกลนคร : สำนักพิมพ์สกลนคร
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 3 (2545) ผู้ไทยโคกโก่ง กาฬสินธุ์ ขอนแก่น : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
- กิตติรัช พงษ์สิทธิศักดิ์ (2540) การปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมในบุญยอธาตุดของไทยไชย บ้านเดื่อศรีคันไชย ตำบลเดื่อศรีคันไชย อำเภอนวนวินวาส จังหวัดสกลนคร วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- เกษม คนใจ (2546) เอ็ดดอยเอ็ดกิน : ทางออกหนึ่งสิ้นของชุมชน วารสารสังคมพัฒนา 31(2-3): 73-76
- คมกริช การินทร์ (2542) ดนตรีชาวกูไทจังหวัดกาฬสินธุ์ วารสารคณะมนุษยศาสตร์และ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร 17(2): 77-82
- คริสเตียน บาวเวอร์ (2536) เจรียงเบริญ วารสารภาษาและวัฒนธรรม นครปฐม : สำนักอำนวยการสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล ศึกษาพัฒนาการการขับเจรียงเบริญของเขมร
- จิระพงษ์ มะเสนา (2541) เส้นทางแห่งเผ่าพันธุ์โองมู้ความเชื่อที่เป็นอดีตและปัจจุบันของ ชาวไท-แสก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม 3(1): 39-42
- จิราภรณ์ วีระชัย (2543) สถานภาพและบทบาทของเจ้าอง โตที่มีผลต่อวิถีชีวิตของคนไทยเชื้อสายเวียดนามในอำเภอบำบอ จังหวัดหนองคาย วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหา บัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- จิตกร โพธิ์งาม (2536) โลกทัศน์ของชาวกูบ้านเว็กบึกอำเภอโขงเจียมจังหวัดอุบลราชธานีวิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- จันทิพย์ วงศ์คำ (2544) พัฒนาการของเรือนพื้นบ้านกะเลิง : กรณีศึกษานบ้านหนองหนาว จังหวัด มุกดาหาร[กรุงเทพฯ] : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- จารุวรรณ ธรรมวัตร (2539) ภาษาถิ่นอีสาน วารสารคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ฉบับปฐมฤกษ์ 15-21

- ฉวีวรรณ สมบูรณ์พร้อม (2539) คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในกลุ่มชาติพันธุ์ไท ใต้ ญ้อ ไทย ลาวที่อาศัยในเขตชนบทจังหวัดสกลนคร วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาการพยาบาล) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- ฉันทนา จันทร์บรรจง (2541) การศึกษาวิจัยการพัฒนาทางสังคมของกลุ่มชนพื้นเมืองเชื้อสายไทย-ลาว ซึ่งตั้งอยู่แถบพื้นที่ชายขอบของประเทศไทย ในจังหวัดพิษณุโลก เพชรบูรณ์ และจังหวัดเลยกรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ
- ชาญชัย ใจหาญ (2538) การผสมผสานทางวัฒนธรรมของชาวไทยญอกับชาวไทยลาว บ้านหัวหมู ตำบลก้ามปู อำเภอพยุหะคีรีพิจัย จังหวัดมหาสารคาม วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ชาติชัย ฉายมงคล (2543) การปรับเปลี่ยนพิธีกรรมการพอนผีหมอบบ้านใต้ อำเภอคงหลวง จังหวัดมุกดาหาร วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ชูพิณิจ เกษมณี (2548) **สังคมไทยกับความหลากหลายทางวัฒนธรรม** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.)
- ชูศักดิ์ สุภรณ์นท์ (2541) ผ้าทอ: ทัศนคติของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว-เขมร **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์** มหาวิทยาลัยมหาสารคาม 3(1): 18-27
- จิตินันท์ เวทย์ศิริยานันท์ (2545) ความเชื่อเรื่องปู่ตาตะกวดกับวิถีชีวิตของชาวกูยบ้านตรึม ตำบลตรึม อำเภอศรีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาสังคมวิทยาการ พัฒนา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์และอัครยา สังข์จันทร์ (2546) การสำรวจสถานภาพองค์ความรู้เบื้องต้นจากงานวิจัยเกี่ยวกับวิถีชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคอีสาน พ.ศ.(2500-2545) [ขอนแก่น] : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- ดารารัตน์เมตตาริกานนท์และ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2533) “ชาวจีนในอำเภอสองแห่งของจังหวัดยโสธร: การศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณี” **มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์** 8, 1 พฤษภาคม-ตุลาคม:55-60
- ดุริยางค์ วราจรงค์ (2536) การศึกษาเปรียบเทียบการรักษาแบบพื้นบ้านกับการรักษาแผนปัจจุบันของชาวไทยใต้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : การศึกษาโรคอุจจาระร่วงในเด็ก 0-5 ปี วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชามานุษยวิทยาประยุกต์) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล
- ทราย (2542) ผ้าไหมแพรวา **นิตสาร การประชาสัมพันธ์** 42(2): 29-30
- ทรงคุณ จันทจร (2544) การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านเรื่องทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต (สิ่งแวดล้อมศึกษา) มหาวิทยาลัยมหิดล
- ทรงคุณ จันทจรและคณะ (2536) ผ้าชาวใต้ : ศึกษากรณีชาวใต้ อำเภอคงหลวง จังหวัดมุกดาหาร และอำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร **วารสารภาษาและวัฒนธรรม** สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรม เพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล 12(2):16-29

- ทรงคุณ จันทจรและปิติ แสนโคตร (2540) การรักษาผู้ป่วยด้วยวิธีเหยาของชาวผู้ไทย : ศึกษากรณีชาวผู้ไทย อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร [ขอนแก่น] : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- ทวี ถาวร (2540) การศึกษาวิถีชีวิตชนกลุ่มน้อยในเขตพื้นที่ภาคอีสาน มหาสารคาม : สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ทวี ถาวร และจ่านง กิตติสกล (2542) ไทยย้อนก้นทรวงิชัย สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ทวี พรหมมา (2541) เรือนไทยตำบลบ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ทิพย์สุดา พรหมสพพานิชย์ (2545) บทบาทสตรีชาวผู้ไทยในพิธีกรรมเหยา ตำบลป่าไร่ อำเภอคอนสาร จังหวัดมุกดาหาร วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ทรัพย์สิน ปกิระณะ (2538) นิทานชาวบ้านผู้ไทย : ศึกษากรณีกิ่งอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ธรรมศักดิ์ ชิตทรงสวัสดิ์ (2543) รูปแบบและคติความเชื่อที่ปรากฏในผลงานศิลปะแบบอย่างเงินในอำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ธีรภาพ โลหิตกุล (2546) **กว่าจะรู้ค่า : คนไทยในอุษาคเนย์** กรุงเทพมหานคร : ประพันธ์สารสินธาดา สุทธิธรรม (2544) รูปแบบแผนผังชุมชนอีสานสายวัฒนธรรมไท [ขอนแก่น] : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- ธัญญาทิพย์ ศรีพนา (2546) ชาวเวียดนามอพยพในภาคอีสาน **วารสารอินโดจีนศึกษา** ปีที่ 3-4: 59-75
- นพดล ตั้งสกุลและจันทนี วงศ์คำ (2546) คติความเชื่อและระบบสังคมกับการปลูกสร้างเรือนพื้นบ้านและชุมชนผู้ไท [ขอนแก่น] : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- นงเยาว์ อ่างพงษ์วัฒนา (2541) ศิลปะการฟ้อนผู้ไทย จังหวัดนครพนม **วารสารวัฒนธรรมไทย** 35(5): 24-27
- นาวีรัตน์ ปริสุทธิภูมิพร (2541) ความเชื่อเรื่องประเพณีเกี่ยวกับการตายของชาวจีนในประเทศไทย **วารสารมหาวิทยาลัยมหาสารคาม** 16(2): 64-67
- นาวีรัตน์ ปริสุทธิภูมิพร (2546) รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ "คนจีนกับการขยายตัวของเมืองบริเวณลุ่มน้ำชี" [มหาสารคาม] : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- นำชัย อุบุญญ์ (2538) บทบาทของพ่อล่ามชาวผู้ไทย ตำบลคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

- นุชนงค์ อุเทศพรรัตนกุล (2544) วัฒนธรรมการบริโภคอาหารของชาวเวียดนามในเขตเทศบาลเมืองนครพนม วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- นุชนาฏ เนตรประเสริฐศรี และพิศวาส ปทุมมุตต์ตั้งษ์ ผู้แปล ม.ป.ป. วัฒนธรรมอันหลากหลายของมนุษยชาติ กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ
- นิตยา เขียวสุวรรณ (2539) ลายถักหวายในเครื่องสานไม้ไผ่ของชาวไทย บ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- นิราศ ศรีขาวรส (2541) พัฒนาการของรูปแบบที่อยู่อาศัยของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- นิรัญ สุขสวัสดิ์ (2541) เปรียบเทียบพิธีกรรมการแต่งงานของกลุ่มชาติพันธุ์กวยและเขมรบ้านโพนทอง กับบ้านโจกร ตำบลด่าน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- บรรทมทิพย์ มีชัย (2540) ภูมิปัญญาลูกกรู ตำบลชุมเห็ด อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- บัญญัติ สาลี (2545) จวมและความเชื่อของชาวไทยเขมร **วารสารมหาวิทยาลัยมหาสารคาม** 21(2): 145-150
- บุญเกิด มะพำรัมย์ (2544) บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนที่พูดภาษาเขมรถิ่นไทย : กรณีศึกษา บทบาทหลวงพ่อเม้า อีสสโร วัดป่าเลไลยก์ และเครือข่าย จ. บุรีรัมย์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต พัฒนาการชนบทศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล
- บุญช่วย เท่อารุง (2537) วัฒนธรรมชาวบ้านกรู อำเภอเมืองนครพนม จังหวัดนครพนม วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- บุญยงค์ เกศเทศ (2536) พิธีกรรมของชาวยุไท : ศึกษากรณีกิ่งอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- เบญจลักษณ์ ธราพร (2538) วัฒนธรรมชุมชนกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ : กรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- ปราณี วงษ์เทศ (2539) ชนตะกวด:พิธีกรรมของชาวกูยบ้านตรึม **วารสารศิลปวัฒนธรรม** 17(11): 84-91
- ปิยะมาศ อรรถอำนวนัย (2545) ชนเผ่าผู้ไทยกับการมีบทบาททางการเมืองบนเทือกเขาภูพาน ระหว่างปีพ.ศ.2488-2523 วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาประวัติศาสตร์) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

- ปิยะพันธ์ สรรพสาร (2545) วิเคราะห์บทพิสูจน์ชาวกูย อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดสุรินทร์ วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ภาษาไทย) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- ปิ่นกนก คำเรืองศรี (2545) การแบ่งกลุ่มภาษาถิ่นอีสานโดยใช้ระบบเสียงวรรณยุกต์
วิทยานิพนธ์การศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (ภาษาไทย) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ประนอม เคียนทอง (2536) ประเพณีและพิธีกรรมของชาวมอญบ้านพระเพลิง ตำบลนกออก อำเภอ
ปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา)
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ประไพ เจริญบุญ (2540) การผสมผสานวัฒนธรรมชาวไทย-ลาว และชาวไทย-เขมร ในพิธี
มังกีวลจองไต ที่บ้านดม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
(สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ประกอบ ผลงาม (2538) สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย นครปฐม : สำนักงานวิจัยภาษาและ
วัฒนธรรมเอเชียอาคเนย์ สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัย
มหิดล ณ ศาลายา
- ประเวศ วะสี (2547) **การพัฒนาต้องเอาวัฒนธรรมเป็นตัวตั้ง** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
หมอชาวบ้าน
- ประสาน สิงห์ทอง (2540) การเคี้ยวหมากในวิถีชีวิตของชาวผู้ไทย ตำบลหนองสูง อำเภอหนองสูง
จังหวัดมุกดาหาร วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ปราโมทย์ มลภิญโญ (2539) ดอนปู่ตาวัดวัฒนธรรมชุมชนอีสานกับการรักษาป่า **วารสารอาทิตย์**
19(3):18-24
- ปรางทอง ดิวงษ์ (2544) รูปแบบประเพณีงานศพของชาวผู้ไทยเรณูนคร อำเภอเรณูนคร จังหวัด
นครพนม วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ปรัชญาวัฒน์ ประจัญ (2542) “เฮือน” ช่างเลิงบ้านบัวทรายเกี่ยวกับบริบทแห่งชีวิตและสังคมเครือญาติ
วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย มหาสารคาม 3(2): 44-47
- ผล อัฐนาค (2543) วิถีชีวิตคนไทยเชื้อสายเวียดนามในเขตเทศบาลเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
มหาสารคาม
- พชร สุวรรณภาชน์ (2544) รายงานการวิจัยเรื่อง โลกทัศน์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย เพลง
โคราช [กรุงเทพฯ] : สำนักงานวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล
- พรเทพ วีระพล (2534) ประเพณีไหว้ผีหมอของชาวบ้านผู้ไทยอำเภอนาแก **วารสารมหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ** มหาสารคาม 10(1): 56-61

- พระมหานัฐพล โพไพ (2543) วิเคราะห์คำศัพท์เครือญาติของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยในภาคอีสาน
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
มหาสารคาม
- พระมหาสุวธรรม์ วงษา (2543) การศึกษาคำในภาษาโซ่ที่บ้านดอนแดง ตำบลท่าจำปา อำเภอท่าอุเทน
จังหวัดนครพนม กรุงเทพฯ : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
- พิเชฐ สายพันธ์ (2544) “ผีผู้ไท” : ความหมายในความตายและตัวตน กรุงเทพฯ : คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- พิสิฐฐ์ บุญไชย (2539) การดูแลสุขภาพโดยใช้สมุนไพรของชาวยุโรป ไทย จังหวัดอำนาจเจริญ
มหาสารคาม : สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- พิสิฐฐ์ บุญไชย (2540) การใช้สมุนไพรเพื่อการดูแลสุขภาพของชาวยุโรป ไทย จังหวัดมุกดาหาร
มหาสารคาม : สถาบันวิจัยและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- พิสิฐฐ์ บุญไชย (2541) ยาสมุนไพรกับวิถีชีวิตของชาวอีสาน มหาสารคาม : สถาบันวิจัยศิลปะและ
วัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- พิสิฐฐ์ บุญไชย (2542) ความรู้และความเชื่อในการใช้สมุนไพรรักษาสุขภาพของผู้ไทย มหาสารคาม :
สถาบันวิจัยศิลปวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- พิสิฐฐ์ บุญไชย (2545) ชาวบรู จังหวัดมุกดาหาร **วารสารสารรักษ์ศิลป์** 2(2): 5-17 เพชรบูรณ์
- โสรัฎฐา (2537) พิธีกรรมแซนโดนตา ที่บ้านกระหาด ตำบลกระหาด อำเภอจอมพระจังหวัด
สุรินทร์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
มหาสารคาม
- เพ็ญแข คชเดช (2543) บทบาททางเศรษฐกิจและการเมืองของคนไทยเชื้อสายจีนในเขตเทศบาลนคร
อุดรธานี (พ.ศ.2480 ถึง พ.ศ.2540) วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา)
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- เพ็ญภา อินทรตระกูล (2535) การนับถือผีของชาวไทยตำบลนาป่าขนาด ตำบลเขาแก้ว
อำเภอเขียงคาน จังหวัดเลย วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ไพฑูริย์ มีกุล (2545) การพัฒนาสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรป่าดง กรุงเทพฯ : คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- ไพฑูริย์ มีกุล (2540) ชนชาติกวย ผู้สืบวัฒนธรรมต่อเนื่องนับพันปี **วารสารประวัติศาสตร์** :
รายปี 2540: 13-32
- ไพฑูริย์ ปิยะปกรณ์ (2537) ภูมินามการตั้งถิ่นฐานหมู่บ้านชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ :
วิเคราะห์รูปแบบทางภูมิศาสตร์ของนามทั่วไป **วารสารภาษาและวัฒนธรรม** สถาบันวิจัย
ภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล 13(2): 49- 60

- พงษ์จันทร์ อรุณกมล (2541) วิถีการดำเนินชีวิตของชาวไทยโย้ยบ้านอากาศ ตำบลอากาศ อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- มนสิชา เพชรานนท์ (2546) มิติทางสังคม วัฒนธรรมและความหมายของพื้นที่ในเรือนและชุมชนหมู่บ้านผู้ไท ขอนแก่น : ภาควิชาผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- มนัสกมล ทองสมบัติ (2536) ประเพณีพะซุของชาวบ้านหนองหญ้าไซ ตำบลหนองหญ้าไซ อำเภอวังสามหมอ จังหวัดอุดรธานี วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- มยุรี ปาละอินทร์ (2543) คองสิบสี่ในวิถีชีวิตของชาวไทยพวนตำบลบ้านฝ้อ อำเภอบ้านฝ้อ จังหวัดอุดรธานี วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- มาลี สิทธิเกรียงไกร (2538) หมอเหยา : ผู้รักษาพื้นบ้านในชุมชนชาวผู้ไทย วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาสังคมศาสตร์การแพทย์และสาธารณสุข) คณะสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล
- มี หนันดี (2542) สารทเขมร-แซนโดนตา **วารสารเมืองโบราณ** 25(3): 107-112
- เมขลา สอนสุภี (2540) ฟ้า **วารสารดอกฝ้าย** 7: 33-36
- มงกุฎ แก่นเดี้ยว (2537) กันตรึม ดนตรีไทย เชื้อสายเขมร **วารสารสยามอารยะ** 2(21): 27-37
- ยงยุทธ ตีระนุชกร และคณะ (2542) การศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้าน : กรณีศึกษาอาหารพื้นบ้าน ไทยบ้านบัง อ.กุดบาก จ.สกลนคร กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ (2541 – 2542)
- ยุพา อุทามนตรี (2539) ประเพณี พิธีกรรมของชาวบรูบ้านเวินบึก ตำบลโขงเจียม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- เยาวดี วิเศษรัตน์ (2541) ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการบำบัดรักษาความเจ็บป่วยของผู้ไทย บ้านดงยาง ตำบลห้องแซง อำเภอเลิงนกทา จังหวัดยโสธร วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- รักษพล สกุลวัฒนา (2538) คนเลี้ยงช้างไทยกวยจังหวัดสุรินทร์ วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- เรืองวิทย์ นิลโคตร (2546) พิธีกรรมเหยาเลี้ยงผีของชาวผู้ไทย บ้านโคกโก่ง ตำบลกุดหว้า อำเภอภูพานายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ **วารสารภาษาและวัฒนธรรม** สถาบันวิจัยภาษา และวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล 22(2): 49-55
- รุ่งจิต ปรัชญาสันติ (2542) การตั้งถิ่นฐาน วิถีชีวิต และบทบาทของชาวจีนในอำเภอประทาย จังหวัดนครราชสีมา ระหว่างปีพ.ศ.2490-2539 วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

- รุ่งทิพย์ ชาญชัยศิริกุล (2546) สตรีแม่บ้านในชุมชนวัฒนธรรมเขมรกับบทบาทการดูแลรักษาสุขภาพ : กรณีศึกษาบ้านตลุงเก่า ตำบลโคกม้า อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต(สาขาวิชาการพัฒนาลังคม) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- ลักขณา จตุโพธิ์ (2541) เครื่องจักสานไม้ไผ่ของชาวผู้ไทยบ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ลัดดา พันสนอก (2538) รายงานการวิจัยเรื่อง วัฒนธรรมชาวไทยอีสานบ้านอากาศ อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร [สกลนคร] : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏสกลนคร
- วรรณศักดิ์พิจิตร บุญเสริม (2541) ฝั่เจ้านายของไทยดำ (พลัดถิ่น) ที่บ้านนาพานาเขต จังหวัดเลย **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์** มหาวิทยาลัยมหาสารคาม 3(1): 33- 38
- วรเทพ สันติวรวัชร (2542) วิถีชีวิตชาวจีนในเขตสถานีรถไฟศรีสะเกษ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- วิจิตรนันท์ งามสะพรั่ง (2543) ศึกษาเปรียบเทียบนิทานพื้นบ้านลาว เขมร และกวย กรณีศึกษา : บ้านศรีชะแวด อำเภอพุทไธสง บ้านประโคนชัย อำเภอประโคนชัย บ้านหนองบัวเจ้าป่า อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์
- วิญญู ผลสวัสดิ์ (2536) พิธีกรรมการเลี้ยงผีบรรพบุรุษของชาวผู้ไทยตำบลคำชะอี อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- วิโรฒ ศรีสุโร (2538) วัฒนธรรมอีสานกับการพัฒนา **วารสารศูนย์การศึกษาต่อเนื่อง** 3(1): 9-16
- วิภาดา อินทรพานิชย์ (2542) บทบาทเครือข่ายติของชาวผู้ไทยบ้านธาตุ อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- วาริรัตน์ บันทอง (2543) วัฒนธรรมกับการบริโภคอาหารของชาวไทยเชื้อสายเวียดนาม ในเขตเทศบาลเมืองอุบลราชธานี วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- วาสนา ต่อชาติ (2545) การจัดการทรัพยากรป่าชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยบ้านคำโพน ตำบลคำโพน อำเภอปทุมราชวงศา จังหวัดอำนาจเจริญ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- วันทา แก่นวงษ์คำ (2539) ประเพณีการทำบุญเป็นของชาวบ้านพราน ตำบลพราน อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- วีระ สุดสังข์ (2545) สารคดีชุด กวย ชนกลุ่มน้อยจากกลุ่มแม่น้ำโขงถึงกลุ่มแม่น้ำมูล นนทบุรี : สำนักพิมพ์ไผ่เขียน
- วีระ สุดสังข์ (2542) การเล่นละเล่นของชาวกวยศรีสะเกษ **วารสารเมืองโบราณ** 26(1):105-108

- วีระ สุดสังข์ (2543) ชาวทวย-ชาวเขมรจำตำตะ-เล่นตริ๊ดที่ศรีสะเกษ **วารสารเมืองโบราณ** 26(1): 118-121
- ไวพจน์ ชันสุวรรณนา (2543) บทบาททางเศรษฐกิจ และการเมืองของชาวไทยเชื้อสายจีน เขตเทศบาลเมืองมหาสารคาม วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ศราวุธ แฝงสีคำ (2542) ไทยครัว : การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม ศึกษากรณีบ้านดงสวนพัฒนา ตำบลนาทัน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ศิวพร เตโช (2542) ความสัมพันธ์ระหว่างอุกัณฐ์วิถีชีวิตของชาวผู้ไท อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ศิริพร บุญยะกาญจน (2542) การผลิตหัตถกรรมไม้ไผ่ของชาวผู้ไทบ้านหนองห้าง ตำบลหนองห้าง อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ศิวพร เตโชและบุญไฮม พรศรี (2542) กระติบกับเสื้อสานข้าวบ้านท่าเล้ง กรรมวิธีถ่ายทอดจากรพพรชนสู่ลูกหลาน **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์** มหาวิทยาลัยมหาสารคาม 3(2): 48-52
- ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์และคณะ (2545) รูปแบบศิลปะและการจัดการผ้าทอที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งและการพึ่งตนเองของชุมชนท้องถิ่น ศึกษากรณีผ้าไหมแพรวาสายวัฒนธรรมผู้ไท จังหวัดกาฬสินธุ์ กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
- ศุภลักษณ์ นิลทะราช (2537) ประเพณีเจี๊ยะสลาของชาวกะชีบ้านพันแดง ตำบลพันแดง อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- สงคราม บัวแก้ว (2540) ชนเผ่าไทดำ **วารสารดอกฝ้าย** 7:100-103
- สหสันต์ เพชรคำและคนอื่นๆ (2545) วิถีวัฒนธรรมของคนไทยที่ส่งเสริมและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประชาธิปไตย : ศึกษากรณีกลุ่มชาติพันธุ์ไทญ้อ ไทลาว และไทเขมรที่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า
- สมชาย นิลอาธิ (2542) ธรรมาสันเสาดิยวของผู้ไท : จากผีหลักเมืองบ้านถึงธรรมาสันพุทธ **วารสารมหาวิทยาลัยมหาสารคาม** 17(2): 71-73
- สมัคร เจาะใจดี (2540) พิธีกรรมกอร์เซาะกำป้อจของชาวไทยเขมรบ้านหนองบัว ตำบลเมืองที่ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- สมทรง บุรุษพัฒน์ (2536) คำลงท้ายบอกมาลาในภาษากูย-กวย(ส่วย) **วารสารภาษาและวัฒนธรรม** สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบทมหาวิทยาลัยมหิดล 12(1): 25-53

- สมมาตร ผลเกิด (2538) วิถีครอบครัวและชุมชนชาติพันธุ์ไทยส่วย บ้านดงกระทิง อำเภอบ้านด่าน
อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ บุรีรัมย์ : สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2537) “การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อแก้ปัญหาครอบครัวและชุมชน :
กรณีศึกษาการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานในเขตอีสานกลาง” **วารสารมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์** 11,2 พฤศจิกายน-เมษายน: 66-69
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2537) การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อแก้ปัญหาครอบครัวและชุมชนในภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ : ภาพรวม [খনแก่น] : สำนักคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2538-2539) การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในชุมชนชาติพันธุ์อีสาน
วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น 13(2): 1-21
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2543) มงขนาคต : บทวิเคราะห์วัฒนธรรมชิงคนอีสาน มนุษยศาสตร์
สังคมศาสตร์ 18,1 ตุลาคม- ธันวาคม: 27-32
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2549) “ความหลากหลายทางวัฒนธรรมกับการวิจัยกลุ่มชาติพันธุ์ หน้า 19-34
ในสมศักดิ์ ศรีสันติสุข บรรณาธิการ สังคมวิทยาความเป็นท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ขอนแก่น” : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2546) การประเมินความยากจนแบบมีส่วนร่วมในกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง
บ้านทรายแก้ว ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร **วารสารมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์** มหาวิทยาลัยขอนแก่น 20(2): 40-44
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, ปันดดา เมื่อพันธ์ และ รุ่งอรุณ ทีฆชุนนเถียร (2534) การเปลี่ยนแปลงทาง
เศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม ในชุมชนชาติพันธุ์กวยและญ้อ : การศึกษาเปรียบเทียบ
เฉพาะกรณี **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์** 8, 2 พฤศจิกายน- เมษายน : 78-89
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, วิยุทธ์ จัรัสพันธุ์ และ ดุษฎี อายุวัฒน์ (2535) “การศึกษาการเปลี่ยนแปลงบทบาท
ด้านการประกอบอาชีพของชาวชนบทอีสาน” **แก่นเกษตร** 20, 5 กันยายน- ตุลาคม: 271-281
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุขและวิศักดิ์ แก้วศิริ (2542) ผลกระทบของการศึกษาต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและ
ค่านิยมของชุมชนชาติพันธุ์ผู้ไทยหมู่บ้านโนนหม่อมตำบลโนนหม่อมอำเภอมืองจังหวัดสกลนครขอนแก่น:
ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, สุวิทย์ วีระศาสตร์, ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์ และ ดุษฎี อายุวัฒน์ (2534) “การ
เปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม ในชุมชนบ้านเยอบ้านไทยดำ และบ้าน
ไทยลาว : การศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณี” **แก่นเกษตร** 19, 6 พฤศจิกายน-ธันวาคม: 337-345
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุขและปรีชา ชัยปัญหา (2538) วิถีครอบครัวและชุมชนชาติพันธุ์ไทยแสก บ้านบะหว้า
ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม กรุงเทพฯ : สำนักคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงศึกษาธิการ
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุขและคณะ (2540-2541) วิถีครอบครัวและชุมชนชาติพันธุ์ไทยเี้ยย บ้านโพนแพง
ตำบลหนองสนม อำเภอนาหว้า จังหวัดสกลนคร **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**
มหาวิทยาลัยขอนแก่น 15(2):93-105

- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, และ สุวรรณ บัวทวน (2527) การเปลี่ยนแปลงและวัฒนธรรมของชุมชนสองแห่งในจังหวัดขอนแก่น : หมู่บ้านอัมพวันและหมู่บ้านคำแก่นคูณ ขอนแก่น : ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และ สุวรรณ บัวทวน (2528) การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนชาติพันธุ์สองแห่งของจังหวัดกาฬสินธุ์ : การศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณี ขอนแก่น : ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, วิศักดิ์ แก้วศิริและคณะ (2544) การศึกษาโครงสร้างชุมชนชาติพันธุ์ผู้ไทยบ้านโนนหอม ตำบลโนนหอม อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, วิยุทธ จำรัสพันธุ์และศุภฎี อายูวัฒน์(2535) การศึกษาเปลี่ยนแปลงบทบาทด้านการเปลี่ยนแปลงด้านการประกอบอาชีพของชาวชนบทอีสาน **วารสารแก่นเกษตร** 20(5) : 271-281
- สะอึ้ง แสงมณี (2536) ภาษาภูย (ส่วยปที่ตำบลเขี้ยปราสาท อำเภอหนองกุง จังหวัดบุรีรัมย์) **วารสารบัณฑิตวิทยาลัย** มหาวิทยาลัยศิลปากร 7(2): 1-4 สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ (2540) วัฒนธรรมกับการพัฒนา : ทางเลือกของสังคมไทย [กรุงเทพฯ] : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
- สุภิตา ไชยสวัสดิ์ (2542) การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมของชาวผู้ไทกับชาวไทยลาว ศึกษากรณีบ้านคำกั้ง ตำบลเหล่าใหญ่ อำเภอภูพานรายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- สุภาวดี ตุ่มเงิน (2538) การทอผ้าแพรวาที่บ้านโพน อำเภอม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- สุรัตน์ จงดา (2541) ฟ็อนมีฟ้านางเทียม : การฟ็อนรำในพิธีกรรมและความเชื่อของชาวอีสาน วิทยานิพนธ์ (ศศ.ม.) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สุรัชย์ ชินบุตร (2542) ไชนครพนมกับภาษาที่กำลังถูกลืม **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์** มหาวิทยาลัยมหาสารคาม 3(2):53-57
- สุรัตน์ วรจรงค์รัตน์ (2535) การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อแก้ปัญหาครอบครัวและชุมชน กรณีศึกษาการผลิตไม้กวาดบ้านหนองกะปาด ตำบลคำชะอี อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร สกลนคร : สถาบันราชภัฏสกลนคร
- สุรัตน์ วรจรงค์รัตน์ (2538) วัฒนธรรมการประกอบอาชีพประมงลำน้ำสงครามของกลุ่ม ชาติพันธุ์ผู้ไทที่บ้านปากกูนไทยลาว บ้านปากยาม อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม สกลนคร : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏสกลนคร
- สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์ (2543) เส้นทางไหมอีสาน สายมรดกโลกและวัฒนธรรมผู้ไทย **อนุสาร อสท.**41(1):63-75
- สุวิทย์ ธีรศาสตร์ (2545) ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจหมู่บ้านอีสานห้าทศวรรษหลังสงครามโลกครั้งที่สอง (พ.ศ.2488-2544): กรณีศึกษาบ้านบัว จังหวัดสกลนคร **วารสารมหาวิทยาลัยมหาสารคาม** 21(1): 87-92

- สุวิทย์ ธีรศาศวัตและณรงศ์ อุบุญญ์ (2540) ประเพณีการตายของชาวกะเลิง อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์** มหาวิทยาลัยขอนแก่น 15(1):23-43
- สุวิทย์ ธีรศาศวัตและณรงศ์ อุบุญญ์ (2540) การเปลี่ยนแปลงวิถีครอบครัวและชุมชนอีสาน : กรณีกะเลิง จังหวัดมุกดาหาร [ขอนแก่น] : ภาควิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- สุวิทย์ ธีรศาศวัต และณรงศ์ อุบุญญ์ (2538) ประวัติศาสตร์หมู่บ้านผู้ไทย กรณีศึกษาบ้านหนองโใใหญ่ ตำบลโนนยาง อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์** มหาวิทยาลัยขอนแก่น 13(1): 69-91
- สุริยา สมทศุปติ และพัฒนา กิติอาษา (2540) วิถีคิดของคนไทย : พิธีกรรมช่วงมีฟ้าของลาว ข้าวจ้านครราชสีมา : ห้องไทยศึกษานิตน์ สาขาวิชาทั่วไป สำนักวิชาเทคโนโลยี สังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี
- สุริยา สมทศุปติ และพัฒนา กิติอาษา (2544) “ยวนสี่ควัว” ในชุมชนทางชาติพันธุ์ : เรื่องเล่าความทรงจำและอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนในจังหวัดนครราชสีมา นครราชสีมา : ห้องไทยศึกษานิตน์ สาขาวิชาทั่วไป สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี
- สุรจิตต์ จันทร์สาขา (2545) ญวน (เวียดนาม) อพยพ **วารสารศิลปวัฒนธรรม** พฤษภาคม : 106-115
- สุนทร มุขศรี (2543) ตามรอยปฏิวัติ “ไฮจิมีนห์” ในท้องถิ่นอีสาน **วารสารศิลปวัฒนธรรม** มิถุนายน (2543) : 80-86 หอศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น (2544) สังคมและวัฒนธรรมอีสานขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา
- อธิคม คุณาวุฒิ บรรณารักษ์ (2548) สมัชชาแห่งชาติ : คนไทยกับความหลากหลายทางวัฒนธรรม กรุงเทพมหานคร : กระทรวงวัฒนธรรม และ มูลนิธิสารานุกรมแห่งชาติ (มสช.)
- อมรรัตน์ วันยาว (2545) การตั้งชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท ในเขตอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ วิทยานิพนธ์การศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาภาษาไทย) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- อัมพร ยะวรรณ (2543) แสกต้นสาก:กระบวนการขัดเกลาทางสังคม ศึกษากรณีแสดต้นสากบ้านอาจสามารถ อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- อรชร ทองสดา (2539) บทเพลงกล่อมเด็กของชาวไทยเขมร บ้านตาหยวก ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- อรพันธ์ บวรรักษา (2541) ความสัมพันธ์ระหว่างภาษาผู้ไทกับภาษาลาวโขง: การวิเคราะห์เสียงปฏิภาค **จุลสารไทยคดีศึกษา** 15(1): 60-70
- อรุณ พันธุ์เสื่อ (2546) การศึกษาเพลงกล่อมเด็กชาวไทยเขมรบ้านตาหยวก ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด วิทยานิพนธ์ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต (มานุษยดุริยางควิทยา) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

- อิศรพร จันทรทอง (2538) บทบาทหน้าที่ของพิธีแก้มือของชาวกูย บ้านลำโรงทาบ อำเภอ
ลำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์ **วารสารบัณฑิตวิทยาลัย** มหาวิทยาลัยศิลปากร 10(4):1-4
- อิศรพร จันทรทอง (2543) นายปาล : ภาพสะท้อนความสัมพันธ์ของพฤติกรรมทางสังคม และ
วัฒนธรรม ในหมู่ชาวกูย สุรินทร์ : สถาบันราชภัฏสุรินทร์
- อานติ วัฒนเสถ์ (2546) สนวนชนบทผู้ไท รูปแบบการวางผัง และความสัมพันธ์กับการอยู่อาศัย
ขอนแก่น : ภาควิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- เอมอร ชื่นชม (2542) การศึกษาเปรียบเทียบคำศัพท์ภาษาไทยในจังหวัดสกลนคร จังหวัด นครพนม
จังหวัดมุกดาหาร กรุงเทพฯ : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
- เอมอร ไพไธล (2540) กระบวนการประกอบอาชีพค้าสุนัข ชุมชนท่าแร่ ตำบลท่าแร่ อำเภอเมือง
จังหวัดสกลนคร วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- หอศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น (2544) **สังคมและวัฒนธรรมอีสาน** ขอนแก่น:
โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา
- Barth, F.(ed.) (1969) **Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture
Difference**. Boston: Little, Brown and Co.
- Keyes, Charles F. (1979) "Introduction" In **Ethnic Adaptation and Identity: The Karen on
The Thai Frontier with Burma**. Charles F Keyes, ed, Philadelphia: Institute for the
Study of Human Issues.
- Keyes, Charles F. ed. (1979) **Ethnic Adaptation and Identity: The Karen on The Thai
Frontier with Burma**. Philadelphia: Institute for the Study of Human Issues.
- Kirsch, Thomas A. (1966) "Development and Mobility among the Thai of Northeast Thailand"
Asian Survey 16 (July)
- Klausner, William J. "The World and Nong Khon: Continuity and Change". **วารสาร
สังคมศาสตร์** 9,3 (กรกฎาคม): 121-123
- Somjit Daenseekaew, Somsak Srisontisuk, Eamporn Thongkrajra, and Pirasak Sriruecha
(2005) "Mobilizing Communities to Combat Illicit Drug Use in Northeast Thailand."
Thai Journal of Nursing Research 9,3 July-September: 141-154.
- Somsak Srisontisuk (2545) "Village Civil Society: A Solution for Ban Khum Community
Problems, Tambon Khu Muang, Maha Chanachai District, Yasothon Province."
มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ 20, 1 ตุลาคม – ธันวาคม: 50-63..
- Yoshihide, Sakurai, and Srisontisuk, Somsak **Regional Development in Northeast Thailand,
and The Formation of Thai Civil Society**. Khon Kaen: Khon Kaen University Press,
(2003)

บทที่ 3

พลังความคิดและภูมิปัญญา

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข

3.1 บทนำ

นับตั้งแต่รัฐบาลได้มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 2 จนถึงปัจจุบันเป็นแผนพัฒนาประเทศ ฉบับที่ 9 นั้นรัฐบาลได้พยายามดำเนินการตามแผนพัฒนาฉบับต่างๆ ไปได้ในระดับหนึ่ง ชุมชนหลายแห่งสามารถบรรลุตามเป้าหมายของแผนพัฒนาประเทศได้ แต่ชุมชนบางแห่งไม่สามารถพัฒนาตามแผนการพัฒนาประเทศไทย จึงเกิดช่องว่างระหว่างชุมชนต่างๆ ทำให้ชุมชนเหล่านั้นถูกรัฐบาลมองว่าเป็นชุมชนที่ล้าหลังหรือล้าสมัย

เมื่อพิจารณาถึงวิถีชีวิตของประชาชนในชุมชน ย่อมจะเห็นว่าประชาชนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีเครื่องใช้ต่างๆ ที่จะอำนวยความสะดวกในระดับครอบครัว และชีวิตความเป็นอยู่มีความเหมาะสมมากขึ้นกว่าเดิม เพื่อเปรียบเทียบกับวิถีชีวิตในอดีต อย่างไรก็ตาม ยังมีบางชุมชนที่วิถีชีวิตของประชาชนมีวิถีการดำรงชีวิตที่ไม่ดีนัก เป็นกลุ่มคนที่ด้อยโอกาสทางสังคมเกิดขึ้นตลอดระยะเวลาของการวางแผนพัฒนาประเทศที่ผ่านมา

การศึกษาทำความเข้าใจในเรื่องวัฒนธรรม นอกเหนือจากการศึกษาความหมาย และสัญลักษณ์ของวัฒนธรรมแล้วนั้น ยังมีสิ่งที่ไม่ควรมองข้าม นั่นคือ

การศึกษาเชิงเปรียบเทียบในหลากหลายมิติ ทั้งบริบท พื้นที่ และเวลา ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นต่อการสร้างองค์ความรู้ทางวัฒนธรรม สิ่งที่ชัดเจนอย่างหนึ่งต่อการวิเคราะห์และศึกษาวัฒนธรรม ก็คือ การเขียนเรื่องราวที่เกี่ยวกับมนุษย์บางกลุ่มบางพวกที่มีชีวิตอยู่ในสถานที่และช่วงเวลาเฉพาะ ช่วงใดช่วงหนึ่ง พลวัตของการศึกษาวัฒนธรรมในสังคมไทยนั้นมีสูง อาจกล่าวได้ว่าบริบทและช่วงเวลามีความสำคัญกับพลวัตทางวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก การศึกษาวัฒนธรรมจึงต้องใช้มุมมองที่หลากหลายเข้ามาช่วย กระแสของโลกไร้พรมแดน ที่ทุกอย่างถูกทำให้แคบลง ผู้คนสามารถสื่อสารกันได้อย่างไม่จำกัด เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางวัฒนธรรม การผสมผสานทางวัฒนธรรม ตลอดจนการศึกษาข้ามวัฒนธรรมที่ไม่จำกัด สืบเนื่องของกระแสของโลกาภิวัตน์ที่ทำให้ทุกอย่างถ่ายเท เชื่อมโยงกัน ดังนั้น งานสังเคราะห์สถานภาพการวิจัยวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องค้นหาความหมาย องค์ความรู้ พลวัต ตลอดจนการวิจัยวัฒนธรรมด้านพลังความคิดและภูมิปัญญาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพื่อให้สังคมได้ยอมรับในความแตกต่างนั้นๆ ได้อย่างแท้จริง

เมื่อเอ่ยถึงการวิจัยทางด้านพลังความคิดและภูมิปัญญา ถ้าเป็นบุคคลในแวดวงวิชาการหรือบุคคลที่ทำงานเกี่ยวข้องกับประเด็นทางวัฒนธรรมแล้วนั้น คงพอที่จะเข้าใจถึงความจำเป็นต่อการวิจัยในประเด็นนี้เป็นอย่างมาก แต่ทว่าสำหรับบุคคลอื่นนอกเหนือไปจากแวดวงวิชาการที่เกี่ยวข้องแล้วนั้น ย่อมเป็นการยากที่จะเข้าใจต่อการเข้าใจถึงความจำเป็นของการวิจัยทางด้านพลังความคิดและภูมิปัญญา อาจจะเป็นเพราะการไม่เข้าใจในความสำคัญของการเคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่างหลากหลายที่มีในสังคม หรือแม้กระทั่งยังขาดความเข้าใจในความหมายของวัฒนธรรม ที่มีการเปลี่ยนแปลงมีความเป็นพลวัตขึ้นอยู่กับสภาพของบริบททางสังคมและการเมือง หรือแม้กระทั่งในสังคมเศรษฐกิจในยุคกระแสของโลกาภิวัตน์ที่ทุกสิ่งทุกอย่างเชื่อมโยงถึงกันหมด เกิดการถ่ายเทแลกเปลี่ยนผสมผสานและรับวัฒนธรรมอื่นมาใช้ ไม่ว่าจะด้วยความสัมพันธ์เชิงอำนาจหรือเรื่องของการเมืองในประเทศหรือระหว่างประเทศก็เป็นไปได้ การทำความเข้าใจในความหมายและการ

ปรับเปลี่ยนของวัฒนธรรมนั้นๆ ย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องศึกษาถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในสังคมด้วยกระบวนการวิจัยเพื่อค้นหาข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น และเพื่อศึกษาถึงปัจจัยที่ก่อให้เกิดปรากฏการณ์นั้นๆ ดังนั้น การวิจัยด้านพลังความคิด และภูมิปัญญา จึงต้องค้นหาถึงประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นพลังความคิด ภูมิปัญญา หรือการสร้างวาทกรรมและการครอบงำทางวัฒนธรรม ที่ดูเหมือนจะทรงพลังอำนาจมากที่สุดในการส่งผลถึงพลวัตวัฒนธรรม และการครอบงำทางวัฒนธรรม ด้วยการสร้างวาทกรรมให้เกิดขึ้นกับวัฒนธรรมไทยกระแสหลัก ให้ทรงพลังมาอย่างยาวนานจากอดีตจนถึงปัจจุบันนั้น พบว่า มีการอธิบายในงานศึกษาของศุภย์มานุษยวิทยาหลายเล่มได้กล่าวถึงวัฒนธรรมย่อยๆ โดยเฉพาะวัฒนธรรมอีสานไว้ว่า “ความเป็นลาว” ของประชากรในภาคอีสานนั้น ได้ถูกนิยามขึ้นโดยอธิบายจากภาษา ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ และสิ่งที่มีอยู่ร่วมกัน ในขณะเดียวกันก็อธิบายจากเอกลักษณ์ของตนที่แตกต่างจากกลุ่มอื่นๆ สำนวนที่ว่า “กินปลาแดก ไร่ลาว เป้าแคน แหน่นข้าวเหนียว” กลายเป็นสัญลักษณ์ของ “ความเป็นลาว” โดยเฉพาะภาษาพูดนั้นเป็นเครื่องแบ่งแยกระหว่าง “ความเป็นไทย” กับ “ความเป็นลาว” อย่างชัดเจน และก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันนับแต่อดีตเมื่อภาษาไทยกลางมีอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองสูงกว่า สืบเนื่องมาจากดินแดนที่ราบสูงถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยามตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีและอยู่ในการปกครองของรัฐไทย

วาทกรรม “ความเป็นไทย” ได้ถูกนิยามขึ้นเพื่อให้ “ลาว” กลายเป็น “ไทย” และวาทกรรมนี้ได้ถูกเสริมด้วยการศึกษา สื่อ นโยบาย และการปฏิบัติอีกหลายประการ ความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดการนิยามตัวตนนี้ คือความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ก่อให้เกิด สิทธิ การเข้าถึงทรัพยากร ความถูกต้องและความชอบธรรมอย่างหนึ่ง และแน่นอนที่สุดว่ากลุ่มที่ถูกกีดกันในเรื่องดังกล่าวก็คือกลุ่มคนชายขอบเหล่านี้ี่เอง (ศุภย์มานุษยวิทยาสิรินธร 2547:127-130)

การสร้างวาทกรรมให้กับวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างไปจากวัฒนธรรมกระแสหลักนั้นได้ส่งผลให้เกิดการลดทอนความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่

มีในสังคมลงไปอย่างมาก และยาวนานสืบเนื่องมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งกระบวนการวิจัยทางด้านวัฒนธรรมจะมีความสำคัญมากในการศึกษาทำความเข้าใจและวิเคราะห์บริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามช่วงเวลา วิเคราะห์ให้เห็นถึงเหตุและปัจจัยที่ทำให้วัฒนธรรมต่างๆ ที่มีในสังคมนั้น ต้องถูกเบียดขับหรือบางวัฒนธรรมก็ถูกทำให้กลายเป็นสินค้าเพื่อการพาณิชย์ วัฒนธรรมถูกทำให้กลายเป็นสินค้าให้คนภายนอกหรือนักท่องเที่ยวได้บริโภควัฒนธรรมแบบเด็ดขาด ไม่เข้าใจวัฒนธรรมได้อย่างลึกซึ้ง การวิจัยทางด้านวัฒนธรรมที่ยังเข้าไม่ถึงความเป็นจริงของวัฒนธรรมจะไม่สามารถชี้ให้เห็นความจริงที่เกิดกับวัฒนธรรมอีสานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้เลย

ผลของกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมไปสู่ความทันสมัย และกระบวนการเชิงพาณิชย์ ได้ส่งผลให้เกิดการลดทอน ผลักวัฒนธรรมของคนชายขอบกลุ่มต่างๆ ให้ไปอยู่ในที่ๆ ไม่ใช่ศูนย์กลาง เกิดภาวะขัดกันในการนิยามตัวตนและการแสดงออกทางวัฒนธรรมที่ได้ถ่ายทอด สังคม และผสมผสาน อย่างไรก็ตามก็ไม่ได้หมายความว่ากระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้นๆ ได้ส่งผลกระทบต่อทางด้านลบเสมอไป กลุ่มต่างๆ ก็มีการปรับตัวเพื่อให้กลุ่มของตนเองมีพื้นที่ในการแสดงออกทางวัฒนธรรม และมีอำนาจในการต่อรองเรื่องต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องทางสังคม เศรษฐกิจ มีการปรับวัฒนธรรมให้เหมาะสมสอดคล้อง มีการปฏิสัมพันธ์ข้ามกลุ่มเพื่อการต่อรองเชิงอำนาจ

งานศึกษาทางด้านวัฒนธรรมในปัจจุบันได้พลิกมุมมองการทำความเข้าใจในความหมายของวัฒนธรรมไปในมิติที่เชื่อมโยงกับกระแสโลกาภิวัตน์ กระแสวาทกรรมหลักที่ทรงพลังด้วยการเบียดขับวัฒนธรรมย่อยๆ ของกลุ่มคนที่หลากหลายให้ด้อยค่าลงไปมาก การศึกษางานวัฒนธรรมในปัจจุบันก้าวไกลไปถึงการนำแนวคิดใหม่ๆ ที่ให้ความสำคัญกับบริบทและสถานการณ์ของสังคม การเมือง ในช่วงเวลานั้นๆ เข้ามาวิเคราะห์พร้อมด้วย แต่ก็ไม่ได้ละทิ้งงานศึกษาวัฒนธรรมที่พยายามทำความเข้าใจความหมายของวัฒนธรรมด้วยการตีความจากคนในวัฒนธรรมนั้น และการตีความผ่านสัญลักษณ์และพิธีกรรม

สำหรับการศึกษาวิจัยวัฒนธรรมของภาคอีสานนั้น พบว่า มีพลวัตของงานที่ศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นว่าวัฒนธรรมของภาคอีสานนั้นได้ปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของสังคม ไม่ว่าจะด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของไทย ซึ่งถึงแม้ว่าจะมีความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองภายในอย่างไรก็ตามนั้น กระบวนการวิจัยและศึกษาวรรณกรรมก็ยังคงมีความจำเป็น และจะต้องทำการวิเคราะห์ให้รอบด้านมากยิ่งขึ้น เพราะว่า บริบทและสถานการณ์ยิ่งเปลี่ยนแปลงไปมากเท่าใด ปรากฏการณ์ต่างๆ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ การสร้างพื้นที่ทางสังคม การปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มวัฒนธรรมต่างๆ ยิ่งจะมีเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย

สำหรับงานวิจัยทางวัฒนธรรมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ผ่านมาได้สะท้อนให้เห็นพลวัตของวัฒนธรรมที่เด่นชัดมาก งานช่วงแรกได้พยายามเสนอองค์ความรู้โดยเฉพาะภูมิภาคที่มีในภาคอีสาน และพลังทางความคิดของคนอีสาน ความหลากหลายทางด้านการใช้วัฒนธรรมเพื่อสร้างความเป็นตัวตนของคนอีสานให้เด่นชัด และช่วงหลังๆ ต่อมาเมื่องานวิจัยทางวัฒนธรรมที่พยายามอธิบายวัฒนธรรมของคนอีสานที่ถูกปรับเปลี่ยนไปมาก เพื่อความอยู่รอดในกระแสของโลกาภิวัตน์ งานวิจัยทางด้านวัฒนธรรมทั้งหมดเป็นความพยายามอธิบายสังคมของคนอีสานเพื่อชี้ให้เห็นว่าวัฒนธรรมของคนอีสานจริงๆ แล้วนั้นเป็นอย่างไร มีความหลากหลายทางด้านวัฒนธรรมและชาติพันธุ์อย่างไร เพราะการถูกเบียดขับให้ความเป็น “คนอีสาน” และความเป็น “ลาว” นั้นได้ฝังรากลึกมาอย่างยาวนาน

ดังนั้น งานสังเคราะห์และประเมินสถานภาพการศึกษาทางด้านพลังความคิด และภูมิปัญญา นี้ จะได้ช่วยให้เกิดความเข้าใจของคนในสังคมไทยได้เป็นอย่างดีว่าแต่ละกลุ่มวัฒนธรรมมีความเป็นอยู่อย่างไร มีการสร้างพื้นที่หรือการที่ต้องต่อรองต่อสู้อย่างไร เพื่อให้กลุ่มตนเองมีตัวตนและมีพื้นที่ในการแสดงออกทางวัฒนธรรม ซึ่งสังคมไทยจะต้องยอมรับว่าเป็นสังคมที่มีความเป็นพหุสังคมค่อนข้างสูง และในทางกฎหมายและนโยบายถึงแม้ว่าจะยอมรับและเปิดโอกาสให้แต่ละกลุ่มได้แสดงออกทางวัฒนธรรม ภาษา การแต่งกาย ฯลฯ แล้วนั้น แต่ในทางปฏิบัติก็ยังคงพบว่า มีความเหลื่อมล้ำการดูแลกันดูแลนด้วยวัฒนธรรมกระแสหลักอยู่ไม่น้อย

การนำเสนอความรู้ที่ได้จากการศึกษาทางด้านพลังความคิดและภูมิปัญญา นี้จะได้สร้างความมั่นใจ ความเข้าใจ ที่มาและพื้นหลังของแต่ละวัฒนธรรมให้กล้าที่จะแสดงออกและเกิดความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเอง และในที่สุดสังคมก็จะเปิดโอกาส ยอมรับ ไม่มองว่าวัฒนธรรมเป็นแค่สินค้าเชิงพาณิชย์ที่แค่จะบริโภคเหมือนไม่ใช่มนุษย์เท่านั้น แต่สังคมจะเคารพในความเป็นวัฒนธรรมและได้เข้าใจว่าในสังคมมีวัฒนธรรมมากมายที่มีความงามอยู่ในตัวของวัฒนธรรมนั้นๆ สังคมก็จะ เป็นสังคมที่น่าอยู่ และนโยบายการพัฒนาต่างๆ ก็จะตระหนักและให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมย่อยๆ มากขึ้น เพื่อความผาสุกและอยู่ร่วมกันอย่างสันติของคนใน สังคมต่อไป

งานวิจัยวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า มีมากมายอาทิ บททศวรรษวิชาการและงานวิจัยของอาจารย์ นักวิชาการ และวิทยานิพนธ์ของนักศึกษา ระดับบัณฑิตศึกษา และยังพบว่าความหลากหลายของงานเป็นงานที่เน้นศึกษาหา องค์ความรู้ทางด้านวัฒนธรรมด้านความคิดและภูมิปัญญาของชาวอีสานเป็นหลัก ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมดั้งเดิมที่มีการถ่ายทอด สืบต่อหรือการ อนุรักษ์ให้คงอยู่จากบรรพบุรุษ ไม่ว่าจะด้วยการอนุรักษ์ที่เป็นการอนุรักษ์ในรูปแบบ ที่ปรับเปลี่ยนไปแต่ก็ยังถือว่าเป็นการอนุรักษ์ให้คงอยู่ ซึ่งอาจจะแตกต่างใน รายละเอียดบ้างด้วยเพราะบริบทที่ปรับเปลี่ยนไป อย่างไรก็ตามงานชิ้นนี้ได้รวบรวม งานวิจัยทางด้านวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพื่อการทำทำความเข้าใจ ในกรอบรายละเอียดของการสังเคราะห์งานภายใต้ประเด็นพลังความคิดและ ภูมิปัญญา

3.2 พลังความคิดและอุดมการณ์

งานศึกษาวิจัยทางด้านวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่จัดอยู่ใน กลุ่มของการศึกษาพลังความคิดและอุดมการณ์ ดังเช่น ยงยุทธ ตริ์นุชกร และทีมงาน ศูนย์อินแปง จังหวัดสกลนคร (2542) ที่ได้ศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้าน : กรณีศึกษาอาหาร พื้นบ้านไทย บ้านบัว อำเภอกุตุบาก จังหวัดสกลนคร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา

ระบบอาหารของชาวกะเลิง ตั้งแต่อดีต - ปัจจุบัน ตำรับอาหารพื้นบ้าน คุณค่าอาหาร การคงอยู่และการหมดไปของระบบอาหารพื้นบ้าน ปัจจัยและกระบวนการฟื้นฟู ระบบอาหารพื้นบ้านของชาวกะเลิง ผลการวิจัยพบว่า ระบบอาหารของชาวกะเลิง แบ่งได้เป็น 4 ช่วงเวลา คือ ช่วงที่ 1 ช่วงการสร้างบ้านแบ่งเมือง ผลิตอาหารเอง มีการปลูกข้าว ผลิตฝ้าย หมากแห้ง เลี้ยงสัตว์ ทำสวนผลไม้ และสวนครัว ช่วงที่ 2 เริ่มมี วัฒนธรรมกินเนื้อดิบ มีโรงสีข้าว มีโรงเรียนแทนวัด มีการปลูกปอ และมันสำปะหลัง ช่วงที่ 3 มีร้านค้าในชุมชนมากขึ้น ชาวบ้านพยายามหาเงินมาซื้อ เหล้า เบียร์ บุหรี่ อาหารต่างๆ และเมล็ดพันธุ์ข้าวใหม่ ช่วงที่ 4 มีกระบวนการพัฒนามาบนหลักการ สร้างกระบวนการเรียนรู้จนเกิดองค์กรชาวบ้านคือ ศูนย์อินแปง โดยมีหลักการ คือ ให้สมาชิกรู้จักการกินอย่างมีคุณค่า ทำมาหากินอย่างเพียงพอ ถ้ายังพอเหลือก็ สามารถแปรรูปขาย ส่วนตำรับอาหารพื้นบ้านของชาวกะเลิง แบ่งเป็น 6 หมวด 24 วิธี ได้แก่ หนึ่ง หลาม ลวก อุ เอาะ อ่อม ซุป แกง ต้ม เผา ย่าง ปิ้ง จี้ หมกซี่เต้า หมกใบตอง ต้า เมียง และแจ่ว คุณค่าในมิติของอาหารพื้นบ้าน สรุปได้ 9 ประการ 1. เป็นอาหารที่ปลอดภัยสะอาด 2. คุณค่าด้านที่เป็นยา 3. คุณค่าด้านการส่งเสริมแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง 4. คุณค่าด้านที่ก่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ 5. คุณค่าด้านมิติอาหารบำรุงสุขภาพ 6. คุณค่าด้านมิติเชิงวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกัน 7. คุณค่าด้านมิติการประหยัด 8. คุณค่าด้านมีการนำพืชบางชนิดมาปรุงเช่นเดียวกับ เนื้อสัตว์ เช่น ลาบใบหมาน้อย ซุปเห็ดกระด้าง และ 9. คุณค่าด้านมิติความภาคภูมิใจ ในภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ

ส่วนอิศราพร จันทร์ทอง (2543) ได้ศึกษาเรื่อง นายปาล : ภาพสะท้อน ความสัมพันธ์ของพฤติกรรมทางสังคมและวัฒนธรรมในหมู่ชาวกูย โดยมี วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวรรณกรรมมุขปาฐะของชาวกูยที่เรียกว่า “นายปาล” อันประกอบด้วย นิทาน ปริศนาคำทาย เพลง สุภาษิต คำพังเพยและพญาปาล ผลการวิจัยพบว่า “นายปาล” มีบทบาทในการอบรมสั่งสอนจริยธรรม และสะท้อน วิถีชีวิต ความเข้าใจต่อสภาวะธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สร้างความกลมเกลียว ในชุมชน การอบรมจริยธรรม เช่น ความกตัญญูต่อบุพการี เชื้อพังผู้ใหญ่ และความ

ชื่อสัตย์ เป็นต้น สำหรับชลฤทัย ผ่านทอง (2545) ได้ศึกษาเรื่อง ภูมิปัญญาอีสาน : นิทานมุขตลกไม่ใช่แค่เรื่องตลก เน้นศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาอีสานของนิทานมุขตลกที่ไม่ใช่แค่เรื่องตลก พบว่า การศึกษานิทานในเชิงมานุษยวิทยาวัฒนธรรม โดยการใช้ ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ มาเป็นกรอบในการศึกษาอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างนิทานกับสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถสร้างความเข้าใจถึงบทบาทและคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นประเภทวรรณกรรมนิทานให้เกิดความชัดเจนยิ่งขึ้นได้ ทางภาคอีสานมีวรรณกรรมนิทานมุขตลกเป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นนิทานมุขตลกที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับระบบครอบครัว เครือญาติ ซึ่งสะท้อนให้เห็นสภาพวัฒนธรรมชุมชนอีสานได้เป็นอย่างดี วัตถุประสงค์หลักของนิทานเหล่านี้เกิดมาเพื่อสร้างอารมณ์หรือระสาให้เกิดเพลิน บันเทิงใจเป็นหลัก

นอกจากนี้ วีระ สุดสังข์ (2542) ศึกษาการเล่นสะเองของชาวภูยศรีสะเกษงานชิ้นนี้ ศึกษาพิธีกรรมการเล่นสะเองในจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งเป็นพิธีกรรมของชาวภูย เนื่องจากชาวภูยหรือภูยนั้น มักสร้างชุมชนอยู่ตามป่าตามเขา ฟังพาลังลิ้นลับของธรรมชาติ จึงเล่นสะเองเพื่อขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์และดวงวิญญาณของบรรพบุรุษให้ปกป้องรักษา เป็นการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่กับผู้ล่วงลับไปแล้ว โดยผ่านร่างทรงของแม่สะเอง และเล่นเพื่อรำลึกถึงคุณงามความดีของบรรพบุรุษชาวเขมรเรียกการเล่นแบบนี้ว่า แมมวิด (ชาวไทยเรียกว่าแม่มด) แปลได้ว่าแม่ผู้พูด แม่ผู้บอกเสียงไปถึงเทพอารักษ์ การเล่นสะเองของชาวภูย จะมีกลองและฆ้อง ผู้ชายตีกลองและฆ้อง

สำหรับบรรทมทิพย์ มีชัย (2540) ศึกษาภูมิปัญญาลูกกรู ตำบลชุมเห็ด อำเภอมือเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ทำให้ทราบถึง วิธีการรักษาโรคภัยไข้เจ็บของลูกกรูในพื้นที่ตำบลชุมเห็ด ได้พบว่า จำนวนวันในการรักษาจะใช้เวลาต่างกันตามอาการ ส่วนช่วงเวลาทำการรักษากระทำได้ตลอดทั้งวันยกเว้นตอนเที่ยงเพราะเป็นข้อห้ามของลูกกรู สถานที่ใช้บ้านของลูกกรูหรือบ้านผู้ป่วย วัตถุประสงค์ของมี สมุนไพรรักษา เวทมนต์ และเครื่องบูชาลูกกรู ส่วนขั้นตอนมีขั้นตอนเตรียมการ ขั้นตอนเงินการ และขั้นตอนติดตามการรักษา คำว่า “ลูกกรู” เป็นคำเรียกของกลุ่มไทย-เขมร เรียกผู้ที่มี

วิชาอาคมเกี่ยวกับการรักษาโรคหรือทั่วไปเรียกว่า “หมอพื้นบ้าน” ส่วนความเชื่อในการรักษานั้น พบว่า มี 2 ประเด็น คือ ลูกกรูจะเชื่อในเวทย์มนต์คาถา ด้วยา เชื่อต่อเวลาและสถานที่ที่ใช้ในการรักษา

เช่นเดียวกับประสาน สิงห์ทอง (2540) ได้ศึกษาเรื่อง การเคี้ยวหมากในวิถีชีวิตของชาวผู้ไทย ตำบลหนองสูง อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร โดยศึกษาองค์ประกอบพฤติกรรมการเคี้ยวหมาก และความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมการเคี้ยวหมากกับวิถีชีวิตของชาวผู้ไทย ตำบลหนองสูง พบว่า เพศหญิงเคี้ยวหมากมากกว่าเพศชาย เครื่องประกอบการเคี้ยวหมาก ได้แก่ หมาก พลุ แก่นคูณ ยาเส้น นวด และสีเสียด ส่วนอุปกรณ์ ได้แก่ กระบอกปูน มีดสนาก ตลับนวด และตะบันหมาก สิ่งเหล่านี้จะจัดวาง ไว้บนขันหมาก ส่วนความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมการเคี้ยวหมากกับวิถีชีวิตมี 2 ลักษณะ คือ ในวิถีชีวิต พบว่า จะเคี้ยวหมากหลังรับประทานอาหารและประเพณีพิธีกรรม

นอกจากนี้รุ่งทิพย์ ชาญชัยศิริกุล (2546) ได้ศึกษาสตรีแม่บ้านในชุมชนวัฒนธรรมเขมรกับบทบาทการดูแลสุขภาพ : กรณีศึกษาบ้านตลุงเก่า ตำบลโคกม้า อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ งานชิ้นนี้ศึกษาสตรีแม่บ้านในชุมชนวัฒนธรรมเขมรกับบทบาทรักษาสุขภาพ : กรณีศึกษาบ้านตลุงเก่า ตำบลโคกม้า อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่าบทบาทของผู้หญิงที่เป็นแม่บ้านในชุมชนถูกกำหนดโดยปัจจัยทางสรีรวิทยา (Sex) ปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรม (Gender) ที่มีการผสมผสานกันอย่างลึกซึ้งในการเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการดูแลสุขภาพทั้งด้านการส่งเสริมและการป้องกันสุขภาพในสภาวะร่างกายที่ปกติเพื่อให้ร่างกายมีความสมบูรณ์แข็งแรงอยู่เสมอ และมีบทบาทในการดูแลรักษาเมื่อเจ็บป่วยโดยใช้องค์ความรู้และประสบการณ์ที่สั่งสมอยู่ในความคิด ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากวัฒนธรรมเขมร เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาทางสุขภาพ และบทความของไพรวลัย เตชะโกศล, สมศักดิ์ ศรีสันติสุขและบัวพันธ์ พรหมพักพิง (2547) เรื่อง การจัดการสุขภาพของชุมชนในจังหวัดขอนแก่น พบว่า การจัดการสุขภาพของชุมชนอยู่ในระดับที่มากคิดเป็นร้อยละ 69.8 สามารถแยกเป็นหลายด้าน ได้แก่ ชุมชนมี

การจัดการด้านการป้องกันโรคมามากกว่าการส่งเสริมสุขภาพ และมีตัวแปรที่สัมพันธ์ต่อการจัดการสุขภาพของชุมชน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการระดมทรัพยากร ความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน ประสบการณ์การจัดการทรัพยากรทางด้านสุขภาพ การได้รับสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสาร การได้รับสนับสนุนด้านทรัพยากร ส่วนศิริมานามประเสริฐ (2544) ได้ศึกษาการสนับสนุนทางสังคมของครอบครัวและชุมชนต่อผู้ป่วยเอดส์ พบว่า ครอบครัวให้การสนับสนุนต่อผู้ป่วยทั้งทางด้านอารมณ์ ข้อมูลข่าวสาร วัตถุประสงค์ของในระดับที่ค่อนข้างสูง ส่วนชุมชนให้การสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสารมากที่สุด รองลงมาคือด้านอารมณ์ และด้านสิ่งของน้อยที่สุด ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการสนับสนุนทางสังคมของครอบครัวและชุมชนคือ ระดับการศึกษาของผู้ป่วย ระดับความรุนแรงของโรค รายได้ของครอบครัว ความสัมพันธ์ในครอบครัว การรับรู้ความรุนแรงของโรคในครอบครัว ความสามารถในการเผชิญปัญหา ภาวะวิกฤติของครอบครัว

ส่วนทิพย์สุดา พรหมสนพาดิษฐ์ (2545) ได้ศึกษาเรื่อง บทบาทสตรีชาวไทยในพิธีกรรมเหยา ตำบลป่าไร่ อำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร พบว่า สตรีมีบทบาทโดยตรงในการประกอบพิธีกรรมรักษาผู้ป่วย เช่น การแต่งกาย การเชิญผี เจริญตอรอง การรักษาแบบแพทย์สมัยใหม่จะรักษาเฉพาะร่างกาย ไม่คำนึงถึงด้านจิตใจ แต่บทบาทหมอเหยาจะคำนึงถึงองค์รวมของผู้ป่วย นับตั้งแต่ผู้ป่วย ครอบครัว ชุมชน ซึ่งเป็นลักษณะการแพทย์แบบ “แม่ช่วยลูก” หรือเรียกว่าเป็นการแพทย์แบบวัฒนธรรมสตรีสามารถทำได้ถ้าผ่านการคุมผีลง นอกจากนี้เยาวดี วิเศษรัตน์ (2541) ได้ศึกษา เรื่อง ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการบำบัดรักษาความเจ็บป่วยของผู้ไทยบ้านดงยาง ตำบลห้องแซง อำเภอเลิงนกทา จังหวัดยโสธร พบว่า บุคคลที่เข้าร่วมในการรักษา มีหมอพื้นบ้าน ผู้เจ็บป่วย และญาติ เครือญาติ สมุนไพร และเวทมนต์คาถา บริการได้ทุกวันเวลา สถานที่ใช้บ้านของผู้ป่วยและบ้านของหมอพื้นบ้าน ส่วนคติความเชื่อนั้น ชาวบ้านเชื่อว่า การเจ็บป่วยมาจากธรรมชาติและเหนือธรรมชาติ และเชื่อว่าหมอพื้นบ้านจะช่วยบำบัดรักษาได้ เช่นเดียวกับประไพ เจริญบุญ (2540) ได้ศึกษาเรื่อง การผสมผสานวัฒนธรรมชาวไทย-ลาว และชาวไทย-เขมร ในพิธี

มังกวลจองไตที่บ้านดม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ พบว่า เป็นพิธีกรรมหนึ่งที่คนทั้งสองกลุ่มเชื่อว่าเป็นเรื่องการสร้างความเป็นสิริมงคลให้แก่ชีวิต โดยหมอสูตร จะทำพิธีอัญเชิญเทวดา สู่ขวัญ ส่วนวัตถุสิ่งของจะมีเครื่องเช่นสังเวย เพื่อบอกผีบรรพบุรุษและเวลาต้องทำให้ถูกต้อง สถานที่จะทำที่บ้านของผู้รับการสู่ขวัญ สำหรับการผสมผสานทางวัฒนธรรม พบ 6 ด้าน คือ คน วัตถุสิ่งของ เวลา สถานที่ และขั้นตอนในการทำพิธีกรรม ส่วนกิ่งแก้ว เกษโกวิทและคณะ (2542) ทำวิจัยเรื่องการดูแลสุขภาพตนเองของชาวชนบทอีสาน พบว่าในเรื่องของการดูแลสุขภาพเด็กอายุ 0-5 ปี การอยู่ไฟของหญิงหลังคลอด สุขภาพผู้สูงอายุ ตลอดจนการดูแลสุขภาพตนเองโดยการป้องกันสารพิษจากการใช้สารฆ่าศัตรูพืชและสัตว์ และการป้องกันตนเองจากยาเสพติด ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของชาวบ้านที่สืบทอดปฏิบัติกันมาจึงแสดงออกในรูปของความเชื่อบางอย่าง

สำหรับวาสนา ต่อชาติ (2545) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการทรัพยากรป่าชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทบ้านคำโพน ตำบลคำโพน อำเภอปทุมราชวงศา จังหวัดอำนาจเจริญ พบว่า วิถีชีวิตชาวผู้ไทบ้านคำโพนกับป่าชุมชน มีการใช้ทรัพยากรอย่างมีประโยชน์และคุ้มค่าโดยเน้นพันธุ์ไม้ที่บรรพบุรุษเลือกสรรว่าเป็นพันธุ์ไม้ที่เป็นมงคลต่อชีวิตเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่สั่งสมมาตั้งแต่อดีตนำมาใช้ในพิธีกรรมต่างๆ เช่นเดียวกับทรงคุณ จันทจร (2544) ได้ศึกษาเรื่องการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านเรื่องทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ในตระกูลภาษาออสโตรเอเชียติก ในกลุ่มมอญ - เขมร แต่ปัจจุบันใช้ภาษาไทย - ลาว เดิมมีถิ่นฐานอยู่ในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เข้ามาในไทยสมัยรัชกาลที่ 5 และอาศัยอยู่ในเทือกเขาภูพาน จ. สกลนคร ใช้ชีวิตโดยการพึ่งพิงธรรมชาติ มีความเชื่อในศาสนา ผี ศาสนาพุทธ มีองค์ความรู้ของภูมิปัญญาชาวบ้านในด้านการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ ได้แก่ องค์ความรู้เกี่ยวกับการเก็บของป่า ล่าสัตว์ การสร้างที่อยู่อาศัย ทำไร่หมุนเวียน การทำนา การทำฝายกั้นน้ำ วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน ใช้วิธีผ่านทางพิธีกรรม ผ่านการให้ลงมือปฏิบัติจริง ผ่านหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ นิทานพื้นบ้านต่างๆ

สวนเอกวิทย์ ณ ถลาง (2544) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาอีสาน ซึ่งเป็นการประมวลวิเคราะห์วิวัฒนาการของภูมิปัญญาอันเกิดจากปัจจัยสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมที่ได้ก่อตัวและวิวัฒนาการมายาวนาน อันได้แก่ภูมิปัญญาในการตั้งถิ่นฐานของชาวอีสานภูมิปัญญาในการเลือกหลักแหล่งทำมาหากิน วิถีชีวิตในการพึ่งพาตนเอง การจัดระบบความสัมพันธ์ของชุมชนอีสาน และหนังสือก้อม ซึ่งเป็นแหล่งบันทึก และประมวลภูมิปัญญาอีสานอีสานสืบสองคองสืบสี่

นอกจากนี้สุพรรณ บุญญเดิม (2540) ได้ศึกษารูปแบบ โครงสร้าง ประโยชน์ใช้สอย พิธีกรรม และคติความเชื่อเกี่ยวกับเล่าข้าว พบว่า เล่าข้าวมีรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หลังคาทรงจั่วยกพื้นสูง มีโครงสร้างที่มีเสาเป็นตัววัดโครงสร้างอื่นไว้ภายใน ประโยชน์ใช้สอยคือ เพื่อเก็บรักษาข้าวเปลือก ส่วนพิธีกรรมและคติความเชื่อ คือ พิธีกรรมเอาข้าวขึ้นเล่า มีข้อห้าม คือ ห้ามเปิดประตูเล่าหรือตักข้าวจากเล่าในวันพระ ส่วนบุญเกิด พิมพ์วรรณธากุลและนภาพร พิมพ์วรรณธากุล (2546) ได้เขียนหนังสือ คือ ฮีต-คอง-คะลำ วิถีชีวิตของคนไทยอีสาน ที่เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวอีสาน และที่ใช้เป็นกฎระเบียบในการควบคุมความประพฤติและการกระทำของคนอีสาน กล่าวคือ ในอดีตชาวอีสานได้ประพฤติตนตามฮีตตามคอง และละเว้นเรื่องคะลำมาโดยตลอด จึงทำให้มีแต่ความร่มเย็นเป็นสุข รู้รักสามัคคี และมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แต่ในปัจจุบันไม่ได้ปฏิบัติตนตามฮีตตามคองและไม่ละเว้นเรื่องคะลำที่เคยถือกันมา เนื่องจากอิทธิพลจากสื่อต่างๆ ที่ทันสมัยและหันไปรับเอาวัฒนธรรมต่างๆ มาปฏิบัติซึ่งทำให้เกิดข้อขัดแย้งเกือบทุกด้านในสังคมชาวอีสาน ดังนั้น ควรมีบางส่วนหรือบางข้อที่ทันสมัยไม่เหมาะกับยุคโลกาภิวัตน์อาจถูกเลิกใช้ หรือบางข้ออาจมีประโยชน์อยู่บ้าง

จิตกร เอมพันธ์ (2545) ศึกษาวิจัยเรื่อง พญานาค เจ้าแห่งแม่น้ำโขง : พิธีกรรมกับระบบความเชื่อพื้นบ้านแห่งวัฒนธรรมอีสาน ซึ่งมุ่งศึกษาระบบความเชื่อพื้นบ้านเรื่องพญานาค และศึกษาบทบาทความเชื่อเรื่องพญานาค ที่มีอิทธิพลในการดำรงชีวิตของชาวอีสาน โดยศึกษาจากนิทานปรัมปราว่าด้วยเรื่องพญานาคอันเป็นคติชนวิทยา พบว่า ระบบสัญลักษณ์ของพญานาคแบ่งเป็น 3 ประการ คือ พญานาค

เป็นสัญลักษณ์ของกลุ่มชนดั้งเดิม เป็นสัญลักษณ์ของเจ้าแผ่นดินและน้ำ เป็นลัทธิทางศาสนาศึกษาแบบมีส่วนร่วมในพิธีกรรมบวงสรวง บูชาบั้งไฟพญานาคในหมู่บ้านอาฮง อำเภอบึงกาฬ จังหวัดหนองคาย นอกจากนี้พบว่า พญานาคปรากฏอยู่ใน “ลัทธิความอุดมสมบูรณ์” ของสังคมวัฒนธรรมอีสานผสมผสานความเชื่อเดิมและความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนพบว่า ระบบสัญลักษณ์ของพิธีกรรมแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่มนุษย์มีต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ ส่วนสุพิชฌาย์จินดาวัฒนภูมิ (2542) เรื่อง ความเชื่อเรื่องนาคของชุมชนอีสานลุ่มน้ำโขง (ปลายพุทธศตวรรษที่ 19 จนถึงปัจจุบัน) งานชิ้นนี้ศึกษาความเชื่อเรื่องนาค พบว่าความเชื่อมีอิทธิพลต่อชุมชนอีสานลุ่มแม่น้ำโขง ได้รับอิทธิพลในลักษณะผสมผสานระหว่างลัทธิบูชา ที่เป็นของชนพื้นเมืองเดิมกับอิทธิพลความเชื่อเรื่องนาคทางพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์ เข้าสู่ดินแดนรวมทั้งความเชื่อของสมัยลพบุรี ความเชื่อเรื่องนาคที่รับมาจากล้านช้าง พัฒนาการความเชื่อเรื่องนาคของชุมชนเห็นได้จากการพัฒนาความเชื่อให้ศักดิ์สิทธิ์และสำคัญต่อวิถีชีวิต ทั้งด้านการเมืองการปกครอง โดยเชื่อว่า นาคมีอำนาจฐานการปกครองให้สังคมปกติ นาคยังเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจในฐานะสัญลักษณ์ของน้ำ ความอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งสัญลักษณ์สำคัญทางพระพุทธศาสนา เหตุนี้ความเชื่อเรื่องนาคจึงมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตพัฒนาความเชื่อมาเป็นประเพณีของพิธีกรรมจนถึงปัจจุบัน

สำหรับศิริรักษ์ จรรย์ยานนท์ (2542) ได้ศึกษา ความเชื่อเรื่องผีปู่ตาของชาวบ้านหนองตาตื่น ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม พบว่า ชาวบ้านมีความเชื่อเกี่ยวกับผีปู่ตามาก โดยเชื่อว่าถ้าบ่นบานจะประสบความสำเร็จ วิธีการสื่อสารจะกระทำผ่านจ้ำ โดยมีการนำเครื่องเซ่นไหว้ไปบ่นบาน ความเชื่อมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน คือ ปู่ตาเป็นสถาบันทางความเชื่อของครอบครัวและชุมชน เมื่อมีปัญหาหมักหมมออกกล่าวแก่ปู่ตาทราบ ให้ช่วยแก้ปัญหา บทบาทต่อชุมชนเป็นบทบาทต่อโครงสร้างทางศาสนา ชาวบ้านนับถือพุทธ ในขณะที่นับถือผีปู่ตาด้วย และผีปู่ตายังเป็นเสมือนมาตรการในการดูแลรักษาสภาพแวดล้อมและโครงสร้างระบบนิเวศน์ของชุมชนให้คงอยู่อีกด้วย เช่นเดียวกับปรีชา จันทราช

(2542) ได้ศึกษาพิธีกรรมขึ้นเฮื่อนใหม่ของชาวบ้าน : ศึกษากรณีชาวบ้านกิ่ง ตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม พบว่า องค์ประกอบของพิธีกรรม ได้แก่ ฤกษ์ยามนิยมเป็นเดือนคู่ ยกเว้นเดือนแปดและเดือนสิบ นิยมใช้วัสดุสิ่งของที่มีชื่อเป็นมงคล บุคคลที่ประกอบพิธี ประกอบด้วยเจ้าของบ้าน และผู้ร่วมพิธี มีความเชื่อในการปฏิบัติอย่างเคร่งครัดได้จาก การเตรียมฤกษ์ยาม พิธีขึ้นเรือนใหม่ ตอกตะปูที่เสาขวัญเพื่อแขวนยาม สำหรับสุรทิน จงดา (2541) เรื่อง “พ่อนผีฟ้านางเทียม” : การพ่อนรำในพิธีกรรมและความเชื่อชาวอีสาน การวิจัยมุ่งศึกษาการพ่อนผีฟ้าในกลุ่มนางเทียม อ.พระยืน จ.ขอนแก่น ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มนางเทียมในพิธีพ่อนผีฟ้าได้รับเชื้อสายมาจากเวียงจันทน์ การพ่อนมี 2 ลักษณะ คือ พ่อนผีฟ้าในการรักษาโรคเมื่อมีการเจ็บป่วยในครอบครัว และในการบูชาผีฟ้าในพิธีใหญ่ประจำปี คือ วันที่ 13-15 เมษายน พิธีจะพ่อนกัน 3 วัน 3 คืน ทำพ่อนผีฟ้ามีลักษณะ ใกล้เคียงกับทำพ่อนอีสานในการแสดงหมอลำดนตรีในการพ่อนใช้แคนแปดเพียงอย่างเดียว ส่วนลายหรือเพลงลายทางยาวในการขับลำเจิญผีฟ้า ส่วนการพ่อนใช้ลายทางสั้น การแต่งกายใช้แบบพื้นเมืองอีสาน สิ่งที่จำเป็นในการแต่งกาย คือ ผ้าสไบ

ส่วนกมล วงษ์คำ (2545) ได้ศึกษาคติความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างเรือนไม้พื้นบ้านอีสาน ในจังหวัดมหาสารคาม พบว่า เรือนไม้พื้นบ้านอีสานในจังหวัดมหาสารคามมี 2 ลักษณะ คือเรือนใหญ่และเรือนใหญ่มีโขง ชาวบ้านมีคติความเชื่อ ว่าห้ามใช้ไม้กระบอก กระบากและแต่สร้างเรือน เพราะชื่อไม่เป็นมงคล นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับการถือฤกษ์ยามในการปลูกสร้าง ส่วนจิรพร ศรีบุญลือ (2546) ได้ศึกษาการสื่อสารและการถ่ายทอดของผญาหรือภาษิตอีสานของคนอีสาน ความหมายและการสะท้อนถึงอัตลักษณ์ ความเชื่อ ค่านิยม วิถีชีวิต ภูมิปัญญาของคนอีสานโดยผ่านผญาหรือภาษิตอีสาน โดยศึกษาเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์เนื้อหา พบว่า ผญามีทั้งหมด 480 บท วิธีการสื่อสารหรือถ่ายทอดผญาได้ใช้การจดจำการบอกเล่าของผู้อาวุโสผู้ถ่ายทอดาย มากกว่าการจดบันทึก สิ่งที่สะท้อนให้เห็นชัดเจนถึงอัตลักษณ์ความเป็นตัวตนของคนอีสานคือความเชื่อในสิ่งที่อยู่

เหนือธรรมชาติยึดมั่นในศาสนา และเชื่อในกฎแห่งกรรมโดยนำเอาความเชื่อนี้ มาใช้สื่อในการสั่งสอนโดยผ่านเนื้อหาของผญา ทั้งนี้ประสิทธิผลของการสื่อสาร ขึ้นอยู่กับความรู้ความสามารถของผู้สื่อและผู้รับ ภาระหน้าที่ของภาษาคือสิ่งที่สื่อความหมายที่ทำให้มนุษย์เข้าใจกัน

นอกจากนี้จุฑพร ไชยทองศรี (2544) ได้ศึกษา เปรียบเทียบความเชื่อเรื่อง การนับถือผีที่มีอิทธิพลต่อจริยธรรม การดำรงชีวิตของบุคคลในท้องถิ่นทั้งภาคอีสาน และภาคใต้ พบว่า ผีปู่ตามาจากวิญญาณบรรพบุรุษ สถาบันผีปู่ตา มีผีปู่ตา ศาลปู่ตา ที่ใช้เป็นที่อยู่อาศัย ดอนปู่ตาที่มีขอบเขตอาณาบริเวณถึง 15 ไร่ เฒ่าจ้ำทำหน้าที่เป็น สื่อกลางระหว่างชาวบ้านกับผีปู่ตา ความสำคัญของผีปู่ตาในระดับชุมชน ผีตายาย คือวิญญาณของพ่อแม่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับ สถาบันประกอบไปด้วย ผีตายาย หิ้งที่อยู่ในบ้าน ร้างทรง มีความสำคัญอยู่ในระดับครอบครัวมีพิธีกรรม และความเชื่อแตกต่างกันไป ในด้านอิทธิพลล้วนมีอิทธิพลต่อสังคม คือสะท้อนโครงสร้างของ สังคมเกษตรกรรมเป็นที่พึ่งทางใจมีอิทธิพลต่อเศรษฐกิจ ส่วนผีปู่ตาช่วยอนุรักษ์ป่าไม้

สำหรับพิทักษ์ น้อยวงศ์คลัง (2545) ได้วิจัยเรื่อง การศึกษารูปแบบและ คติความเชื่อเกี่ยวกับธรรมาสน์ริมฝั่งโขง งานชิ้นนี้ ศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบและ คติความเชื่อเกี่ยวกับธรรมาสน์ริมฝั่งโขง โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพและการ สังเกต ซึ่งได้แก่จังหวัดเลย หนองคาย นครพนม มุกดาหาร อัญญาเจริญและ อุบลราชธานี พบว่า สามารถจำแนกธรรมาสน์ได้ 3 รูปแบบคือ ธรรมาสน์ตั้ง ธรรมาสน์เตียง และหอธรรมาสน์ แต่ละรูปแบบมีองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่ ส่วนประกอบโครงสร้างและส่วนประกอบทางศิลปกรรม แสดงให้เห็นถึงความ เรียบง่ายและความอดัดการ สถาบันทางสังคมได้มีการประยุกต์ให้สอดคล้อง กับการดำเนินชีวิตประจำวันและคตินิยมของท้องถิ่น คติการสร้างธรรมาสน์ ผู้สร้างและผู้เกี่ยวข้องล้วนเป็นพุทธบริษัท สร้างความศรัทธาในพุทธศาสนา และวีรยุทธ ไชยเพชร (2542) ได้ศึกษาประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนาง พบว่า สถานที่ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมมีแห่งเดียว คือ ศาลเจ้าแม่สองนางจังหวัด

มุกดาหาร สิ่งของที่ใช้ประกอบพิธีกรรมมีดอกไม้ธูปเทียน และเป็นสิ่งของที่ใช้ได้ทุกพิธีกรรมเกี่ยวกับเรื่องผีมากที่สุด ผสมกับความเชื่อทางพุทธศาสนา

นอกจากนี้จำเนียร พันทวี (2540) ได้ศึกษาพิธีกรรมสะเดาะเคราะห์ของชาวบ้านหมู พบว่า เป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งที่ชาวบ้านนับถือสืบทอดกันมานานบนพื้นฐานแห่งความเชื่อในอำนาจอันลึกลับและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยเชื่อว่า เทวดา ภูตผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายสามารถจับตาดูสิ่งชั่วร้ายหรือความทุกข์ร้อนออกจากร่างกาย และดลบันดาลให้คนประสบความสุขความเจริญในชีวิตได้ ขั้นตอนในการทำพิธีกรรม คือ ภายหลังการเตรียมสิ่งของพร้อมแล้ว “หมอสวด” ก็นำสิ่งของใส่ในกระทงให้ครบ 9 กระทง จากนั้นประพรมน้ำมนต์และใช้ด้ายผูกข้อมือให้แก่ผู้รับการสะเดาะเคราะห์ เสร็จแล้วผู้รับการสะเดาะเคราะห์นำกระทงไปทิ้งนอกหมู่บ้าน เช่นเดียวกับกฤษณา กุลทรัพย์ศักดิ์ (2540) ได้ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่และขั้นตอนในประเพณีพิธีกรรมการบวชควายฮ้างในวิถีชีวิตของชาวบ้านในตำบลหมูม่นกิ่งอำเภอเชียงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า เป็นพิธีกรรมย่อยในประเพณีบุญบั้งไฟ พิธีกรรมควายฮ้างมีองค์ประกอบด้านบุคลากร ได้แก่ เฒ่าจำซึ่งเป็นบุคคลที่บวชเป็นควาย คนเลี้ยงควาย แม่บวระมัดควาย แม่นางวัวซึ่งต้องหาบห่อข้าวไปนาพร้อมเครื่องมือจับปลา กลุ่มผู้ถือศาสตราวุธ และคุณแม่นางวัวซึ่งเป็นพาหนะของเจ้าพ่อโฮงแดง นอกจากนี้ยังมีฤกษ์ยาม สถานที่ประกอบพิธีกรรม วัตถุประสงค์ของได้แก่เครื่องสักการะ การทำพิธีควายฮ้างนั้นเป็นการสร้างขวัญกำลังใจในการประกอบอาชีพทำนาของชาวบ้าน และพวงเพชร ชูปวา (2542) ได้ศึกษากระบวนการทำธุงพะเหวดและความสัมพันธ์ระหว่างธุงพะเหวดกับวิถีชีวิตของชาวบ้านหนองดู่ พบว่าธุงพะเหวดเป็นเครื่องแสดงสัญลักษณ์ให้ชาวบ้านได้รับรู้ร่วมกันว่าเวลานี้และสถานที่นี้ จะทำการประกอบพิธีกรรม คือ บุญพะเหวด ธุงพะเหวดนั้นทอดด้วยกึ่งที่มีหน้ากว้าง ๓๐-๖๐ เซนติเมตร ภาชนะการทำผืนธงเป็นหน้าที่ของผู้หญิง ส่วนผู้ชายมีหน้าที่ทำเสาธง ทำเพื่อไปถวายวัดไปใช้ในงานบุญประเพณีและเพื่อเป็นการไถ่บาปของตนเองตามความเชื่อในพุทธศาสนา และนิยมทำธุงพะเหวดถวายเป็นคู่ เพื่อปรารถนาความสมบูรณ์ทางด้านครอบครัว นอกจกันั้นวิมล ภูศรี (2542) ได้ศึกษาวิถีการดำเนิน

ชีวิตตามฮีตคองของชาวบ้านขวาว พบว่า วิถีครอบครัว มีการปฏิบัติต่อกันของบุคคลในวงศ์เครือญาติเล็กๆ พ่อแม่ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนลูกให้เข้าใจและยอมรับแผนของสังคมวิถีเครือญาติ บุคคลในเครือญาติมีหน้าที่ปฏิบัติตามศีลธรรมฮีตคองคือ รู้จักหน้าที่ รู้จักสถานภาพฐานะ การมีสัมมาคารวะ แสวงหาความรู้ใส่ตัวเมื่ออยู่ในวัยเยาว์ และขยันหมั่นเพียรเลี้ยงดูตนเองและครอบครัว วิถีสังคมบุคคลมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันทั้งในกิจการพื้นฐานและองค์กรในชุมชน

ผลงานวิจัยของพระครูอรุณเขตพิทักษ์ (2546) ได้ศึกษาพระสงฆ์กับความเชื่อเรื่องนรกกับสวรรค์ : กรณีศึกษาพระสงฆ์ในเขต อำเภอเมือง จังหวัดเลย ผลการวิจัยพบว่า ความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ เป็นความเชื่อที่ปรากฏในหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีในพระไตรปิฎกโดยเฉพาะในพระสูตรต้นตปิฎก สังยุตตนิกายสพพายตนวรรค และวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น คัมภีร์โลกศาสตร์จักรวาลทีปนี โลกทีปนี โลกบัญญัติและไตรภูมิพระร่วง ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่จัดอยู่ในปริยัติศีลธรรม และสืบทอดคำสอนจากรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่ง โดยผ่านสื่อสัญลักษณ์ต่างๆ

ส่วนสมศักดิ์ บุญชู (2543) พบว่า การผลิตและจำหน่ายปลาต้ม พัฒนาการมาจากสังคมเดิมที่วิถีการดำรงชีวิตอาศัยแหล่งวัดอุทิศจากธรรมชาติ ได้แก่ ลำน้ำชี เหลือจากการประกอบอาหารนำมาถนอมอาหารด้วยกระบวนการหมักไว้เพื่อบริโภคและแลกเปลี่ยนสิ่งของระหว่างญาติพี่น้อง และประเสริฐ ปาณินิจ (2542) ได้วิจัยเรื่อง พิธีกรรมคารของชาวบ้านกระหาด ตำบลกระหาด อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์ งานชิ้นนี้ได้ศึกษาพิธีกรรมคารของชาวบ้านกระหาด จุดประสงค์ของการประกอบพิธีกรรมเพื่อเป็นบรรทัดฐานทางสังคมแสดงความเคารพ ความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรม ชาวบ้านเชื่อว่าการประกอบพิธีกรรมจะช่วยให้ผีบรรพบุรุษมีกินมีใช้และไปเกิดในภพใหม่ที่ดีกว่าเดิม และเชื่อว่าผีบรรพบุรุษจะอวยชัยให้พบกับครอบครัว นอกจากนี้กรองพร ชาญศรี (2541) พบว่าอาหารคาวเกี่ยวกับอาหารของชาวไทยเขมรบ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ นิยมใช้ขมิ้นและกระชายเป็นเครื่องเทศในการปรุง ใช้เนื้อวัวและไก่ ไม่ใช่

เนื้อวัวและแมลงทุกชนิด ปลาจ่อมที่ทำจากกุ้งฝอยหมักเกลือแล้วใส่ข้าวคั่ว เป็นอาหารยอดนิยม นิยมบริโภคข้าวจ้าว ส่วนความเชื่อที่มีต่ออาหารในชีวิตประจำวัน นั้นเป็นความเชื่อที่เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมประสบการณ์ สุขภาพ และเชื่อต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ อาหารที่ใช้ในงานมงคลนิยมอาหารที่มีเส้นเพื่อแสดงถึงความยืนยาว

สำหรับเสริม ผลเพิ่ม (2541) ได้ศึกษาข้อมูลจากเอกสารและภาคสนาม 3 แห่งคือ อำเภอเมือง อำเภอเขมรราชูและอำเภอพิบูลมังสาหาร พบว่า การสวดเฮือ (การแข่งเรือ) เป็นกิจกรรมหนึ่งในช่วงเทศกาลออกพรรษา เชื่อว่า เฮือสวดแต่ละลำ นั้นมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่ ดังนั้น การขูดเฮือสวดและการใช้จึงมีความเกี่ยวพันกับ พิธีกรรมและความเชื่อในทุกขั้นตอน ส่วนธิดารัตน์ ดวงสินธุ์ (2546) เรื่อง แนวคิดเชิงปรัชญาที่ปรากฏในประเพณีแห่เทียนพรรษาของประชาชนอำเภอเมืองอุบลราชธานี มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญา จริยศาสตร์ และสุนทรียศาสตร์ ทางอภิปรัชญา ซึ่งได้แก่ ธรรมชาติของมนุษย์และเจตจำนงเสรี การทำเทียนพรรษา เป็นการสร้างสรรค์ด้านจิตใจ ทำให้จิตใจเป็นสุขและได้ปัญญา การถวายเทียน เป็นการสร้างบุญ เพื่อให้ตนเองมีปัญญาและเฉลียวฉลาดทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ด้านจริยศาสตร์ สะท้อนถึงความคิดว่าด้วยอุดมคติของชีวิตมนุษย์ และเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรม ด้านสุนทรียศาสตร์คือความศรัทธา และเกณฑ์ตัดสินคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ขึ้นกับความรู้สึกและประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ส่วนสาเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงมี 2 ปัจจัยคือ ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายในเกิดจากความคิดและค่านิยมของมนุษย์ ส่วนปัจจัยภายนอก ได้แก่ การเมือง เศรษฐกิจ สังคม

สุริยา สมุทคปต์ พัฒนา กิตติอาษา ศิลปะกิจ ตีชันติกุล และจันทนา สุระพินิจ (2540) ได้ทำการวิจัยเรื่อง พิธีกรรม “ช่วงผีพ่อน” ของ “ลาวข้าวจ้าว” จังหวัดนครราชสีมา โดยศึกษาตรวจสอบ นำเสนอรูปแบบและเนื้อหาสำคัญ “วิถีคิดของคนไทย” ในระดับชาติตั้งแต่สมัยของรัชกาลที่ 4 นำเสนอข้อค้นพบเกี่ยวกับ “วิถีคิด” ของชาวบ้านในชนบทอีสาน พบว่า “วิถีคิด” เป็นผลผลิตทางประวัติศาสตร์และชาติพันธุ์ถูกสร้างขึ้นเพื่อทางการเมืองไม่ใช่อยู่ตามธรรมชาติ

ได้รับการนำเสนอโดยชนชั้นผู้นำ กษัตริย์ ขุนนางและปัญญาชนมาตลอดระยะเวลาของประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่เพื่อสร้างชาติ พัฒนาประเทศ พิธีกรรมช่วงผีฟ้อนของชาวบ้านเรียกตัวเองว่า “ลาวข้าวจ้าว” สะท้อนให้เห็น “วิธีคิดแบบฟุ้งพา” อำนาจภายนอกทั้งที่เป็นอำนาจผีและอำนาจของข้าราชการ นักการเมืองและนายทุน แสดงให้เห็น “วิธีคิด” บทความของสุริยา สมุทคุปดีและพัฒนา กิตติอาษา (2546) เรื่อง คนอีสานในอดีตใช้ผ้าชิ้นห่อคัมภีร์ใบลาน ได้กล่าวไว้ว่า ในอดีตชาวอีสานได้ใช้ผ้าชิ้น ซึ่งเป็นเครื่องนุ่งห่มร่างกายตอนล่างของผู้หญิงมาห่อคัมภีร์ใบลานซึ่งเป็นของสูงและศักดิ์สิทธิ์ ได้รับการรักษาในมณฑลทางศาสนาและอำนาจของผู้ชายมาโดยตลอด นั่นแสดงว่าคนอีสานคิดและทำในสิ่งที่แย้งกับความเชื่อและโลกทัศน์ในวัฒนธรรมของตนเองมาตั้งแต่ครั้งอดีต

บทความของชอบ ดิสนโคก (2544) เรื่อง "แม่ึง" หมอลำทรง/หมอลำผีฟ้า:มิติการักษาพยาบาล กล่าวว่า ชาวอีสานมีความเชื่อผูกพันอยู่กับวิญญาณที่มีอำนาจลึกลับที่เรียกว่าผีมาช้านาน วิถีชีวิตเข้าไปโยงใยอยู่กับเรื่องนี่ตั้งแต่เกิดจนตาย จนทำให้กำหนดได้ว่า ผีมีถิ่นที่อยู่มีภาระหน้าที่ มีบุคลิกต่างกันออกไป คือ

- 1) ผีฟ้า หมายถึง ผีให้ ผีแถน มีหน้าที่ปั้นหล่อ คุ่มครองปกปักรักษามนุษย์ ผีเชื้อหรือผีบรรพบุรุษ มีหน้าที่คุ้มครองปกปักรักษาลูกหลาน เมื่อทำผิดก็ลงโทษ เป็นผีชั้นสูง
- 2) ผีบ้าน หมายถึง ผีปู่ตา ทำหน้าที่คุ้มครองหมู่บ้านไม่ให้ผีภายนอกเข้าไปภายใน
- 3) ผีเจ้าที่ หมายถึง ผีน้ำ ผีไร่ ผีนา ผีป่า ผีดง เป็นผีที่มีหน้าที่รักษาภูมิฐาน เป็นผีชั้นกลาง
- 4) ผีเพนจร หมายถึง ผีเผด (เปรต) ผีหลอกไม่มีที่อยู่แน่นอน เป็นผีชั้นเลว
- 5) ผีบ้า หมายถึง คนที่มีอาการขาดสติสัมปชัญญะเป็นพวกคนผีบ้า ผู้ป่วยเป็นโรคผีแบ่งประเภทที่ 1 ถึงที่ 3 เป็นหน้าที่ของหมอลำทรงหรือหมอลำผีฟ้าหรือหมอลำคุณจะได้ผลดีที่สุด ส่วนบทความของวิเชียร มีบุญ (2541) เรื่อง พิธีกรรมการจับปลาบึกในแม่น้ำโขง กล่าวว่า ในอดีตชาวลาวและชาวอีสานเชื่อกันว่าปลาบึกเป็นปลาเจ้าล่าไม่ได้ต้องขออย่างเดียว วัฒนธรรมการบริโภคปลาบึกของชาวลาวและชาวอีสานในอดีตต้องการบริโภคแต่พอเป็นบุญเท่านั้น แต่ในปัจจุบันแต่ละปีที่ผ่านมาได้มีการจับปลาบึกปีละ 1 ครั้งโดยมีพิธีกรรมที่ยิ่งใหญ่ สร้างศาลเพียงตาในบริเวณหาที่

จับปลาบึกเข้าร่วมพิธีกรรม การทำพิธีกรรมจะแยกทำเป็นสองครั้งคือ ก่อนที่จะจับปลาบึกและหลังจับปลาบึก สำหรับตอนหลังทำเฉพาะผู้ที่จับปลาบึกได้เท่านั้น โดยทำพิธีบวงสรวง แม่นางเรือ

นอกจากนี้บทความของลักขณา จินดาวงษ์ (2543) เรื่อง แยกฝ้าย เก็บไหมมัดหมี่ พบว่า เครื่องอีดฝ้าย เป็นเครื่องมือของชาวบ้านที่ใช้ภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์เครื่องมือเครื่องใช้เพื่อความสะดวกสบายและทุนแรงในการแยกเมล็ดฝ้ายออกจากปุยฝ้าย ปัจจุบัน เครื่องอีดฝ้ายหาได้ยาก เพราะคนส่วนใหญ่ไม่ได้ทอผ้าใช้เอง ส่วนอึกและคอนอึก เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในการทอผ้า คอนอึกคือหลักสำหรับกระสวย อึกคือกระสวยไม้ขนาดใหญ่ ใช้สำหรับกรอหรือม้วนจัดเก็บเส้นไหมหรือฝ้ายที่ยังเป็นกลุ่มเป็นก้อนให้คลี่กลายเป็นเส้น โดยการหมุนบนอึกเพื่อจัดเก็บเส้นไหมหรือฝ้ายให้เป็นใจก่อนนำไปเข้าหูกทอผ้า และหลักดันหมี่หรือโองหมี่ ส่วนปกรณณ์คุณารักษ์ (2543) พบว่า เบิงบ้านหรือห้องเบิงเป็นมิติหนึ่งของความเชื่อของชาวไทยอีสาน ที่ยังคงยึดมั่นอยู่อย่างเหนียวแน่น ต่างจากสังคมเมืองหรือคนรุ่นใหม่ “เบิง” เป็นภาษาไทยอีสานดั้งเดิมเป็นคำที่มีความหมายลึกซึ้ง นอกจากจะใช้เป็นคำนามเรียกสิ่งของ บริเวณหรืออาณาเขตแล้ว เบิงคือความเชื่อที่เชื่อด้วยอารมณ์หรือความรู้สึก ความเกรงกลัว ความเคารพในสิทธิอำนาจที่แฝงอยู่ เป็นความเชื่อที่มีอำนาจเหนือความรู้สึก และต้องปฏิบัติตามไร้ข้อกังขาใดๆ ทั้งสิ้น ดังนั้น “เบิงบ้าน” ถือเป็นครรลองของหมู่บ้าน เป็นความเชื่อของหมู่บ้านที่ถูกถ่ายทอดมาจากเจ้าบ้านเจ้าเฮือนตั้งแต่อดีต นอกจากนี้บทความของวัชรินทร์ เขจรวงศ์ (2547) เรื่อง ครกมอญหรือครกกระเดื่อง ภูมิปัญญาไทยอีสานคู่บ้านชาวนาไทย กล่าวว่า ครกตำข้าวหรือครกมอญ นับว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดร้อยเอ็ด และพบว่า คำว่า “ครกมอญ” นั้นมีความหมายมาจากคำกริยาการตำข้าวจะมองดูตั้งครกขณะการตำในสมัยโบราณบ้านของเกษตรกรในภาคอีสานจะมีครกมอญประจำครัวเรือน ส่วนประกอบของครกมอญประกอบด้วย ตัวครก แม่ครก เส้า แอวหรือคาน และสาก ปัจจุบันถูกประยุกต์มาเป็นเครื่องมือตำข้าวกลิ้ง

งานวิจัยของธาดา สิทธิธรรม (2542) เรื่อง รูปแบบและระบบนิเวศวัฒนธรรมของฝั่งบ้านชาวอีสานตอนบน ที่มุ่งศึกษาลักษณะชุมชนอีสาน ประเพณีและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับฝั่งบ้าน ลักษณะและองค์ประกอบของฝั่งบ้านและระบบนิเวศวัฒนธรรมของฝั่งบ้านใน 5 ประเด็น คือ ระบบการใช้ที่ดิน ระบบการปลูกพืช ระบบการใช้น้ำและระบายน้ำ ระบบการบำบัดของเสียและสิ่งปฏิกูล ระบบการจ้างงานในครัวเรือน ผลการวิจัยพบว่า ในแต่ละครั้งเรือนมีระบบต่างๆ ที่เกี่ยวพันและสอดคล้องก่อให้เกิดผลิตผลในการดำเนินชีวิต และไม่สร้างมลพิษต่อสภาพแวดล้อม วรจันทร์ วัฒนเสถ์ (2541) ทำการวิจัยเรื่อง รูปแบบและระบบนิเวศวัฒนธรรมของฝั่งบ้านชาวอีสานตอนบน ได้ศึกษารูปแบบระบบนิเวศวัฒนธรรมของฝั่งบ้านชาวอีสานตอนบนในด้านประเพณีและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับฝั่งบ้าน ลักษณะและองค์ประกอบของฝั่งบ้าน และระบบนิเวศวัฒนธรรมของฝั่งบ้านใน 5 ประเด็น คือ ระบบการใช้ที่ดิน ระบบการปลูกพืช ระบบการใช้น้ำ ระบบการระบายน้ำ ระบบการบำบัดของเสียและสิ่งปฏิกูล และสุริยา บรรพลา (2544) ได้วิจัยเรื่อง พิธีกรรมเลี้ยงผี อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดเลย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ประกอบ ความเชื่อ ในพิธีกรรมเลี้ยงผี โดยเลือกหมู่บ้านกลุ่มตัวอย่าง 4 หมู่บ้าน เป็นพื้นที่ศึกษาได้แก่ บ้านทรายขาว บ้านนาบัว บ้านปากปวน และบ้านวังสะพุง ผลการวิจัยพบว่า หมู่บ้านที่ใช้เป็นพื้นที่ในการศึกษาเป็นหมู่บ้านที่มีประวัติการก่อตั้งชุมชนเป็นเวลานาน มีขนบธรรมเนียม ประเพณี ในการนับถือผีเจ้านาย และผีบรรพบุรุษ เมื่อครบรอบวันเลี้ยงประจำปี ต้องดำเนินการจัดงานเลี้ยงผีด้วยความเชื่อว่าผีเจ้านายและผีบรรพบุรุษจะช่วยคุ้มครองชีวิตให้ดำเนินไปอย่างปกติสุข

นอกจากนี้งานวิจัยของศรีศักร วัลลิโภดม (2541) เรื่องวัฒนธรรมปลาแดก ได้ศึกษาเกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวนาในภาคอีสาน ที่ปลาและการจับปลามีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชุมชน การให้เวลาในเรื่องของปลา จับปลา กินปลา ขายปลา จึงมากกว่ากิจกรรมอื่นๆ ในรอบปี ทำให้เรื่องปลานี้เข้าไปพัวพันกับมิติอื่นๆ ทั้งในทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวนาที่อยู่ใกล้ชิดกับแหล่งน้ำต่างๆ แต่ภาคอีสานในหน้าแล้งจะขาดแคลนน้ำ ทำให้ชาวนาต้องกระตือรือร้นในฤดูฝน

ปลูกข้าวและจับปลาอย่างพอเพียง เพื่อกักเก็บไว้ในฤดูแล้ง โดยเก็บด้วยวิธีหมักดองแบบปลาแดกข้าว โดยศึกษาจากชุมชนลุ่มน้ำหนองหารสกลนคร ชุมชนแม่น้ำสงครามตอนบน

บทความของ ว.ศรีสุโร (นามแฝง) (2540) เรื่อง เล้าข้าว ยุ้งฉางแห่งภูมิปัญญาอีสาน เป็นบทความที่อธิบายถึงการศึกษาลักษณะรูปแบบหรือโครงสร้างและคติความเชื่อเกี่ยวกับเล้าข้าวในภาคอีสาน ในสังคมชุมชนของอีสาน “เล้าข้าว” มีความจำเป็นมากเพื่อเก็บรักษาพืชผลของตนเองเมื่อหมดสิ้นฤดูกาลเพาะปลูก ลักษณะของเล้าข้าวคือมีโครงสร้างอยู่ภายนอก เช่น เสา เสร้าฝา กะทอ อยู่ด้านนอกของผนัง มักนิยมใช้ไม้ไผ่ขนาดเล็กละมาสานขัดทางตั้ง แล้วทาด้วยเบ้า (ขี้ควายคลุกแกลบและดินเหนียว) ภายในจนปิดร่องของไม้ไผ่และมักนิยมนำไปไม้ที่เป็นมงคลคือ คุณ, ยอ มาเสียบด้านหน้าข้างประตูเล้า นอกจากนี้ยังมีการทำพิธี “ทำขวัญเล้า” ซึ่งต้องเอาข้าวขึ้นเล้าให้แล้วเสร็จก่อนเดือน 3 และบทความของประสพสุข ฤทธิเดช (2543) เรื่อง นาทาแฮกในวัฒนธรรมอีสาน ได้ศึกษาเกี่ยวกับการปลูกข้าวในนาตาแฮกต้องทำก่อนแปลงนาผืนใหญ่ทั้งหมด ชาวอีสานเชื่อว่าถ้าข้าวในนาตาแฮกเจริญงอกงามปราศจากศัตรูข้าวทำลาย มีผลผลิตมากย่อมส่งผลถึงข้าวในแปลงนาทั้งหมดเจริญงอกงามได้ผลผลิตมากเช่นกัน นาทาแฮกมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตชาวนาอีสานกับการทำนาคานาน ดังภาษิตอีสานที่กล่าวว่า “ทุกข์ขบมีเสื่อผ้า ผาเฮือนดีพลีอยู่ ทุกข์ขบมีข้าวใส่ท้อง นอนดีอยู่บ่เป็น” (ความทุกข์ไม่มีข้าวกินเป็นความทุกข์ที่ทนไม่ได้) ภาษิตอีสานดังกล่าวแสดงให้เห็นความสำคัญของการทำนาคานานกว่าการมีเครื่องแต่งกายประดับร่างกาย การทำนาของชาวอีสานได้ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ส่วนบทความของจิรวรรณ หัสโรค (2542) เรื่อง วัฒนธรรมกับการบริโภคอาหารในอีตลีสองของชาวอีสาน ได้ศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมการบริโภคอาหารในอีตลีสองของชาวอีสาน พบว่า อาหารในงานบุญประเพณีของชาวอีสาน โดยทั่วไปจะคล้ายกันและอาหารที่ขาดไม่ได้คือ ขนมจีนน้ำยาปลาหรือแกงไก่ ข้าวต้มโค่นแกงอ่อม ลาบ ก้อย ขนมหวาน เช่นลอดช่อง บวชมันและสาकु ขนมเทียน เป็นต้น

แต่มีงานบุญในฮีตสิบสองของชาวอีสานที่มีลักษณะพิเศษแปลกไปจากงานบุญอื่นๆ คือ งานบุญเดือน 3 ที่ชาวอีสานเรียกว่า “บุญข้าวจี” ที่ชาวอีสานจะนำข้าวที่ตนเก็บเกี่ยวได้ในปีนั้นๆ นำมาทำ “ข้าวเซียบ” เพื่อนำไปถวายพระที่วัด และบทธความของพวงพิศุล มัชฌิมา (2547) เรื่อง ปลาแดก ในวัฒนธรรมการบริโภคของชาวอีสาน กล่าวว่าปลาแดกหรือปลาร้าเป็นอาหารพื้นบ้านของชาวอีสาน ปัจจุบันเป็นอาหารที่สามารถส่งออกเป็นสินค้าที่ทำรายได้เข้าประเทศจำนวนมหาศาล ชาวอีสานจึงให้ความสำคัญในการแปรรูปอาหารเพื่อเก็บไว้บริโภคซึ่งเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ถ่ายทอดไว้แก่ลูกหลานสืบมา ในเนื้อหาของบทความ จะเสนอวิธีการทำอาหารที่ทำจากปลาแดก เช่น ปลาแดกบอง ส่วนบทความของไทยวัฒน์ นิลเขต (2543) เรื่อง นาวาน : ฤาจะเป็นการแบ่งปันแค่ในตำนาน กล่าวว่า คำว่า “นาวาน” ในบริบทของชาวชนบทไท-ลาว หมายถึง การที่คนหลายคนร่วมกันทำกิจกรรมอันใดอันหนึ่ง เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จ ตามที่เจ้าของงานได้ทำการเชิญไว้ก่อนแล้ว โดยไม่มีการจ่ายค่าจ้างแรงงาน ทั้งนี้เจ้าของงานจะทำการจัดเตรียมข้าวปลาอาหารไว้เลี้ยงผู้มาช่วยงาน ซึ่งมีความหมายตรงกับภาษาไทยว่า “ลงแขก” โดยทั่วไปนาวาน จะเกิดในลักษณะกิจการภายในของคนในหมู่บ้านเป็นส่วนมาก งานที่ทำจำเป็นต้องเสร็จภายในเร็ววัน และเหลือปากว่าแรงที่เจ้าของงานจะทำคนเดียวภายในระยะเวลาอันสั้น แสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านสามารถบริหารสภาพชีวิตของชุมชนอย่างมีความสุข ในลักษณะของการให้ความช่วยเหลือ ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน และจัดสรรด้านรายได้ อย่างนุ่มนวล โดยได้เนื่องานอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย ปัจจุบันนาวานกำลังเลือนหายไปจากสังคมอีสาน เนื่องจากการนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้แทนแรงงาน เช่น ควายเหล็ก

นอกจากนี้บทความของทองสุนทร คามนา (2540) เรื่อง แอแล-อีหลุบ ได้ศึกษาเกี่ยวกับแอแล-อีหลุบ พบว่า แอแล ในภาษาอีสาน หมายถึง เครื่องดักล่อปลาชนิดหนึ่งสานด้วยไม้ไผ่หรือไม้ตระกูลไผ่อื่นๆ มีลักษณะคล้ายกะโสอบหรือกะโถกเกวียนหรือบางถิ่นเรียกว่า กระเชอเกวียน ส่วนเครื่องมือดักจับปลาที่ชื่อ “อีหลุบ” เป็นเครื่องมือประเภทเครื่องจักสาน เพราะอีหลุบจะสานด้วยไม้ไผ่หรือไม้ตระกูลไผ่เกือบทั้งหมดจะใช้ไม้เนื้อแข็งเฉพาะโครงร่าง

ของอิหฺลุบ เช่น ไม้คําบลาบ หรือคําจ้บตรงขอบปากของอิหฺลุบและไม้โครงที่ทําหน้าทีเหมือนกรอบตรงที่ติดกับพื้น 2 อัน ยาวไปถึงก้นอิหฺลุบเพื่อทำให้อิหฺลุบแข็งแรงเท่านั้น ส่วนอิหฺลุบจะสานด้วยไม้ไผ่มีรูปร่างคล้ายๆ นุ้งก็ค้วหน้า

สำหรับบทความของ ปกรณ คุณารักษ์ (2544) เรื่อง การปั้นมูล (แบ่งมรดก) เป็นบทความเชิงวิชาการเกี่ยวกับการปั้นมูล (แบ่งมรดก) พบว่า พ่อแม่ปั้นมูลให้กับลูกๆ ทุกคนและมีความแตกต่างกันคือ 1) ปั้นมูลที่ดินเพื่อการเกษตร คือ ที่นาที่สวนให้กับลูกสาวเท่านั้น 2) ลูกสาวคนสุดท้ายจะได้รับมูลมากกว่าทุกคนโดยเฉพาะบ้านและที่ดินที่พ่อแม่อาศัยอยู่ และลูกสาวคนเล็กนี้จะเลี้ยงดูพ่อแม่และอยู่กับพ่อแม่ 3) ลูกชายจะได้รับเฉพาะสัตว์ใหญ่ เช่น วัว ควาย และเงินจำนวนหนึ่งตอนแต่งงานหรือตอนนั้น ส่วนที่เกี่ยวข้องกับทัศนคติในการปั้นมูลนั้น คือ 1) พ่อแม่ต้องการแบ่งให้กับลูกๆ เท่าเทียมกันและยังคงเก็บส่วนหนึ่งไว้ให้กับตนเองแก้ปัญหาในวัยชราเรียกว่า “เบี้ยเผาผี” 2) พ่อแม่มีความประสงค์ที่จะอยู่กับลูกสาวคนเล็กมากกว่าลูกสาวคนอื่น และบทความของนิพัทธ์พร เพ็งแก้ว (2542) เรื่อง ไทบ้านดูดาว เป็นบทความเกี่ยวกับไทบ้านดูดาว กล่าวถึง คนอีสานเรียกชาวบ้านว่า “ไทบ้าน” หมายถึง ชาวบ้านทั่วๆ ไปที่หาอยู่หากินรอบๆ ตัว มีวัฒนธรรมวิถีชีวิตที่สั่งสมมานานแต่บรรพชน องค์ความรู้ของไทบ้านนั้นหลากหลาย มีทุกเรื่องราวมืดไปด้วยข้อสังเกตธรรมชาติอย่างลุ่มลึกและแม่นยำ ดวงดาวบนท้องฟ้าก็เช่นกัน ไทบ้านแต่ละท้องถิ่นทั่วภูมิภาคของเมืองไทยได้ใช้ภูมิปัญญาเข้าใจ ค้นหาสาระจากดวงดาวและปรากฏการณ์ต่างๆ ของท้องฟ้า อันจะยังความ “ปกติ” ให้เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ความเข้าใจของพวกไทบ้านหรือคนไทยชาวบ้านอันเกี่ยวพันกับท้องฟ้าและดวงดาว

ส่วนบทความของพระมหาสมใจ อ้วนแก้ว (2546) เรื่อง พิธีกรรมทางศาสนานิยมในวิถีชาวพุทธพื้นบ้าน กรณีการบูชาศาลเจ้าปู่หลุบ เป็นบทความเกี่ยวกับพิธีกรรมทางวิญญาณนิยมในวิถีชีวิตชาวพุทธพื้นบ้าน กรณีการบูชาศาลเจ้าปู่หลุบตั้งอยู่บริเวณดอนหัน บ้านห้วยเชียง ริมถนนหนองบัวลำภู-อุดรธานี เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจที่ร่มรื่นด้วยป่าไม้ นานาพันธุ์และโชดหินรูปร่างต่างๆ แปลกตาบริเวณใกล้เคียงมีศาลเจ้า “ปู่หลุบ” ซึ่งเป็นที่เคารพและศรัทธาของประชาชนทั่วไป การทำ

พิธีกรรมบูชาศาลเจ้าปู่หลุบนั้นเมื่ออยู่ประจำทุกปี คือ ในวันพุธแรกของเดือนหก โดยทำพร้อมกันกับการทำพิธีบูชาศาลพระวอพระตา ในพิธีจะมีการเลี้ยงทนายชะตาเมืองว่าในปีนี้จะร่มเย็นเป็นสุขหรือไม่ โดยดูได้จากการใช้คมดาบสองเล่มประกบกัน ถ้าคมดาบตั้งอยู่โดยไม่ล้ม แสดงถึงบ้านเมืองจะอุดมสมบูรณ์และร่มเย็นเป็นสุข พิธีกรรมยังเป็นกระบวนการทางอ้อมที่ทำให้การศึกษาหลักคำสอน และปรกณิคุณารักษ์ (2543) ได้ศึกษาเกี่ยวกับแหล่งน้ำที่เชื่อมต่อกจากแหล่งน้ำใหญ่ ที่ภาษาอีสานเรียกว่า “กุด” มีลักษณะคล้ายเป็นอู่มน้ำเล็กของแม่น้ำใหญ่ เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติที่ทุกครัวเรือนต้องพึ่งพา โดยการใช้สวิงโฉบหรือช้อนตักได้จอกแหน เพื่อหากุ้งฝอยและปลาตัวเล็กๆ และการใช้ “ลัน” เท่านั้น ที่จะสามารถจับปลาตัวใหญ่จากกุดได้ ด้วยความสมดุลทางธรรมชาตินี้เอง กุด จึงเป็นอู่มน้ำที่มวลสัตว์น้ำต่างใช้เป็นที่พักตนเอง และวางไข่ของกุ้ง หอย ปู ปลา เต่าและเหล่านกนานาพันธุ์

นอกจากนี้บุญสม ยอดมาลี (2540) พบว่า ชาวเหนียวมีความสัมพันธ์กับชีวิตคนอีสานตั้งแต่เกิดจนตาย เด็กแรกเกิดวัย 2-3 เดือน แม่ก็เริ่มป้อนข้าวย่าแล้ว (ข้าวบด) ส่วนตอนนั้นปลายชีวิตนั้น บ้านเรายังคงมีข้าวตอกแตกสำหรับโปรยหว่านขณะนำศพคนตายไปวัดหรือป่าช้า จะเห็นได้ว่าชาวเหนียวมีส่วนสัมพันธ์และสำคัญต่อชีวิตคนอีสาน เป็นอาหารที่สำคัญที่สุดของคนอีสาน ในหนึ่งวันคนอีสานจะนั่งข้าว 2 ครั้ง คือ ตอนเช้าและตอนเย็น และธานี วงศ์คงเดช (2542) ได้ศึกษาถึงศักยภาพของลำน้ำมูลในการที่จะส่งเสริมพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศบนเส้นทางน้ำสายอารยธรรมแห่งภาคอีสาน โดยการศึกษาวิจัยนี้ จะเป็นการส่งเสริมให้เกิดการรักษาสิ่งแวดล้อม เกิดเส้นทางท่องเที่ยวใหม่ สร้างรายได้ให้กับผู้คนในชุมชน และนำประโยชน์เชิงเศรษฐกิจการท่องเที่ยวมาให้กับภูมิภาคอีสาน โดยงานชิ้นนี้จะประกอบด้วย 4 โครงการย่อย ในลักษณะการวิจัยสหสาขาวิชาการ ที่มีใช้ป็นสาขาวิชาที่ใกล้ชิดกัน แต่ทุกสาขาวิชาจะได้นำความรู้เฉพาะสาขาของตนมาประกอบกันเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยวอีกด้วย

งานวิจัยของคณินิตย์ จันทบุตร และบุญธรรม ทองเรือง (2542) เรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านอุบลราชธานี กรณีเทคโนโลยีพื้นบ้าน มีวัตถุประสงค์จะรวบรวม

องค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการผลิตและเทคโนโลยีพื้นบ้าน จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อเป็นการพัฒนาและปรับปรุงรูปแบบ และประโยชน์ใช้สอยให้สอดคล้องกับความต้องการในปัจจุบัน เพื่อเผยแพร่แนวความรู้ด้านการผลิตและเทคโนโลยีพื้นบ้านแก่สาธารณชน และเพื่อเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านศิลปหัตถกรรม ขอบเขตของการวิจัยแบ่งออกเป็น 5 เรื่อง ได้แก่ 1. ภูมิปัญญาด้านการปั้นหม้อ โดยศึกษากรณีบ้านท่าซ่องเหล็ก อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี 2. ภูมิปัญญาด้านการปั้นไห โดยศึกษากรณีบ้านท่าไห อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี 3. ภูมิปัญญาด้านการทำซอญ โดยศึกษากรณีบ้านทรายมูล อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี 4. ภูมิปัญญาด้านการการแกะสลักไม้ประดับกระดุกสัตว์ โดยศึกษากรณีบ้านหนองไข่นก อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี และ 5. ภูมิปัญญาด้านการหล่อทองเหลือง โดยศึกษากรณีบ้านปะอ่าว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ภูมิปัญญาส่วนใหญ่ เป็นการสร้างสรรค์ผลงานโดยใช้มือ (หัตถกรรม) เพื่ออำนวยความสะดวก ในการดำรงชีวิตตามวัตถุประสงค์และความเหมาะสมในท้องถิ่น โดยมีการพัฒนาเทคโนโลยีจากหยาบสู่ละเอียด จากความง่ายสู่ความซับซ้อน และงานวิจัยของ ดนัย วิโรจน์อุไรเรือง (2544) เรื่อง การศึกษาเทคโนโลยีท้องถิ่นจังหวัดอุบลราชธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเทคโนโลยี และวัฒนธรรมอันเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น จังหวัดอุบลราชธานี และค้นหาความรู้จากเทคโนโลยีเหล่านั้นโดยใช้วิธีสากล คือ หลักการทฤษฎีทางฟิสิกส์ ผู้ให้ข้อมูลจำนวน 29 คน ได้จากการเลือกแบบเจาะจงจากกลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี ผลการศึกษาได้เทคโนโลยีและนวัตกรรม 19 ชนิด คือ ครก กระเดื่อง เครื่องนวดข้าว เกวียน แคน อีว หลี่ บั้งไฟ ตะไล ชลูนก ไหวด พิณ ซอ ซิกควาย เครื่องดักหนู กับดักหนู (เพนียด) บั้งไฟหมื่น บั้งไฟแสน ลูกกลิ้ง ปลูกหอบ

สำหรับกรณี กระหวัด (2542) เขียนบทความเกี่ยวกับการเจดียงแลกพริก แลกข้าวแห้งตะลุงของชาวอีสานบ้านสระแก้ว อำเภอฝาง จังหวัดขอนแก่น กล่าวไว้ในอดีตบ้านสระแก้วมีความอุดมสมบูรณ์ ป่าไม้ชนิดต่างๆ ขึ้นหนาแน่น และมีชาวบ้านอพยพเข้ามาอยู่จากบ้านใกล้เคียง เริ่มตั้งหมู่บ้านกั๊ดไม้ขยายนาที่ทำกิน

ป่าไม้เริ่มลดลง ชาวบ้านก็เริ่มประสบภัยแล้งหากินหาอยู่อย่างลำบาก จึงเกิดการอพยพแรงงานไปต่างบ้าน ต่างภูมิภาคต่างๆ ทำให้ชาวบ้านสั่งสมประสบการณ์ ความรู้ความสามารถนำมาปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตเดิม แก้ปัญหาต่างๆ ที่เผชิญอยู่ หนึ่งประโมทัยหรือหนังตะลุงอีสานเป็นหนทางหนึ่งเลือกเป็นหนทางประทังชีวิต และถือเป็นศิลปะการแสดงที่เกิดจากชาวอีสาน กล่าวคือ การนำเอาหมอลำกับหนังตะลุงมาผสมผสานกันโดยเอารูปหนังมาขีดแทนตัวคนนั่นเองและเกิดการตระเวนแลกรูปกรักแลกรู้ข้าวเพื่อความอยู่รอดด้วย

อาจกล่าวได้ว่างานวิจัยทางด้านวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น ในส่วนของประเด็นการศึกษาหลังความคิดและอุดมการณ์พบว่า ส่วนใหญ่ยังเป็นงานวิจัยที่เน้นค้นหาคำความรู้ในเรื่องของวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ทำให้ทราบถึงระบบคิดของคนอีสานและพบถึงพลังและอุดมการณ์ของคนอีสานผ่านวัฒนธรรมที่แสดงออก อาทิ งานประเพณีที่สืบทอดกันมา การรักษาโรคโดยใช้สมุนไพรพื้นบ้านหรือพิธีกรรมต่างๆ เช่นงานของชอบดีสวนโคก (2544) เรื่อง “แม่เอ็ง” หมอลำทรง/หมอลำผีฟ้า : มิติการรักษาพยาบาล ที่กล่าวว่า ชาวอีสานมีความเชื่อผูกพันอยู่กับวิญญาณที่มีอำนาจลึกลับที่เรียกว่าผีมาช้านาน วิถีชีวิตเข้าไปโยงใยอยู่กับเรื่องนี้ตั้งแต่เกิดจนตาย จนทำให้กำหนดได้ว่าผีมีถิ่นที่อยู่ มีภาระหน้าที่ มีบุคลิกต่างกันออกไป ดังนั้น ชาวอีสานจึงใช้เรื่องของความเชื่อมาใช้ในการรักษา ซึ่งอาจจะใช้ได้ดีในแง่ของการบำบัดทางจิตที่เห็นได้เด่นชัด ถึงแม้ว่าในทางการแพทย์แผนปัจจุบันจะไม่สามารถยอมรับได้หรือไม่สามารถพิสูจน์ได้เบ็ดเสร็จว่าสามารถรักษาได้จริงหรือไม่ แต่ในทางของสังคมและวัฒนธรรมของคนในชุมชนแล้วนั้น การรักษาด้วยความเชื่อในเรื่องเหนือธรรมชาตินั้น อย่างน้อยๆ ก็สามารถช่วยบำบัดทางด้านจิตใจของผู้ป่วยได้เป็นอย่างดี

เมื่อทำความเข้าใจในเรื่องของงานวิจัยวัฒนธรรมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือแล้วนั้น พบว่า ไปสอดคล้องกับแนวความคิดของนักคิดในสายสังคมศาสตร์และวัฒนธรรมอย่าง ยศ สันตสมบัติ (2537:34-35) ที่กล่าวไว้ว่า แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมมองสังคมในลักษณะเป็นพลวัตหรือเปลี่ยนแปลง

ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงเป็นผลมาจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม โดยมีพื้นฐานสำคัญซึ่งเป็นเงื่อนไขหลักกำหนดกระบวนการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของสังคมวัฒนธรรม คือ เทคโนโลยีการผลิต โครงสร้างทางสังคม และลักษณะของสภาพแวดล้อมธรรมชาติ การศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม จึงควรให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ 1) ความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมกับเทคโนโลยีการผลิต ซึ่งเป็นตัวกำหนดที่สำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม 2) ความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีกับพฤติกรรมของมนุษย์ และ 3) ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีต่อวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงจากวัฒนธรรมชุมชนไปสู่วัฒนธรรมองค์กรแบบทุนนิยม สมาชิกในสังคมที่มีปัญหาหาย่อมหาทางปรับตัวไปตามรูปแบบลักษณะเฉพาะตน เพื่อให้อยู่ในภาวะที่พอเหมาะกับสิ่งแวดล้อม จากเดิมที่ใช้ชีวิตในวัฒนธรรมชุมชน มาใช้ชีวิตในวัฒนธรรมองค์กรแบบทุนนิยม ซึ่งปรากฏการณ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปนั้น พบได้จากผลงานวิจัย หลายชิ้น ได้สะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงทางสังคมเพื่อให้เราได้ทำความเข้าใจสังคม อีสานได้เป็นอย่างดี

3.3 พลังภูมิปัญญาด้านทุนเศรษฐกิจ

งานศึกษาวิจัยทางด้านวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่จัดอยู่ในกลุ่มของการศึกษาภูมิปัญญาด้านทุนเศรษฐกิจ ได้พบงานศึกษาหลายชิ้น เช่น ครรชิต จุประพัทธ์ศรี (2545) ได้ศึกษาเงื่อนไขและปัจจัยด้านวัฒนธรรมความเชื่อต่อการจัดการป่าชุมชนในหมู่บ้านอีสาน : กรณีศึกษาเปรียบเทียบกับระหว่าง 2 หมู่บ้าน ในจังหวัดสกลนคร พบว่า ชุมชนอีสานสามารถรักษาป่าชุมชนดั้งเดิมไว้ได้ อาทิ ดอนห่อและป่าช้าในเขตหมู่บ้านที่อยู่นอกเขตป่าอนุรักษ์ โดยใช้วัฒนธรรมและความเชื่อ มีเงื่อนไขและปัจจัยอะไรที่ทำให้ป่าดำรงอยู่ได้และไม่ได้ นอกจากนี้ชุมชนทั้งสองได้ใช้วัฒนธรรมความเชื่อที่สืบทอดกันมานานในการดูแลรักษาป่าดอนห่อและป่าช้ามีเงื่อนไขปัจจัยมาช่วยเสริม คือ การมีแหล่งทรัพยากรแหล่งอื่นมารองรับการมีเศรษฐกิจและมีระบบเกษตรที่ดี และมีการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมและความเชื่อทั้งหมดนี้ทำให้ป่าคงอยู่แต่ป่าชุมชนนี้ถูกบุกรุกจับจองถางและถูกใช้ประโยชน์

ส่วนศิริพร บุญยะกาญจน (2542) ได้ศึกษาการผลิตหัตถกรรมไม้ไผ่ของชาวผู้ไทบ้านหนองห้าง ตำบลหนองห้าง อำเภอภูผามาศ จังหวัดอุดรธานี พบว่าเป็นการผลิตเพื่อจำหน่ายและใช้สอยในครัวเรือนและสืบทอดวิธีการจากบรรพบุรุษ มีผลิตภัณฑ์คือ กระติบข้าว ช้อง กระบุง กระดิ่ง มวยหนึ่งข้าว ซอน และกระเป่าลายขีด ชาวบ้านมีรายได้ประมาณเดือนละ 500-2,400 บาท ทำให้ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้น มีการเก็บออม ภาระหนี้สินลดลงไม่มีการอพยพไปต่างถิ่น ครอบครัวยั่งยืน และปิยะมาศ เม็ดไธสง (2544) ได้ศึกษาแนวทางการจัดการขั้นพื้นฐานเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวกูยใน จังหวัดสุรินทร์ ผลการวิจัยพบว่า ชาวกูยข้าง กูยเขมร กูยลาว รู้คุณภาพชีวิตตรงกัน 6 ด้าน คือ รายได้ การประกอบอาชีพ สุขภาพอนามัย การศึกษา การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนกับประเพณีวัฒนธรรม และความเชื่อ ทั้ง 3 กลุ่ม เห็นว่า การประกอบอาชีพและรายได้มีความสำคัญที่สุดในขณะที่คุณภาพชีวิตด้านการศึกษา อยู่ในลำดับกลาง ชาวกูยทั้ง 3 เห็นว่าการศึกษาระดับพื้นฐานเป็นหน้าที่ของภาครัฐ โรงเรียนควรสอนให้รู้หนังสือ และให้ความรู้ที่ช่วยให้มีงานทำ การจัดกิจกรรมนอกโรงเรียนควรเน้นความรู้ด้านการประกอบอาชีพ และถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาติพันธุ์ เช่น ชาวกูยข้างเสนอให้มีโรงเรียนควาญข้าง นอกจากนี้ ควรให้ความสำคัญด้านการถ่ายทอดศิลปะและวัฒนธรรมด้วย

นอกจากนี้เพลินพิศ เจริญศักดิ์ขจร (2540) ได้ศึกษา การเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตผ้าไหมเหยียบ บ้านสงยาง ตำบลกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่าการผลิตผ้าไหมเหยียบเกิดจากความพยายามในการแก้ปัญหาความยากจน โดยทำเป็นอาชีพเสริม ผลิตผ้าและสีนั้นมีการประยุกต์ให้สวยงามส่วนบุคคล ผลกระทบกับวิถีชาวบ้าน คือ ทำให้หนี้สินลดลง ไม่มีการเคลื่อนย้ายแรงงาน เกิดความสัมพันธ์ทางครอบครัวและเครือญาติมากขึ้น สำหรับฉัตรชัย แผงสาเคน (2538) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ของกระบวนการผลิตผ้าไหมมัดหมี่กับวิถีชีวิตของชาวบ้านกำพี้ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม พบว่า เป็นกระบวนการผลิตที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพชน โดยผลิตไว้ใช้ในครัวเรือน มาระยะหลังกระบวนการผลิตเริ่มมีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามา ทำให้เกิดระบบเศรษฐกิจเพื่อขาย ชาวบ้านจึงมีรายได้เพิ่มขึ้น

และการทอผ้าไหมมัดหมี่ยังมีการสืบทอดวัฒนธรรม โดยเห็นความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต มีการแบ่งงานกันทำในครัวเรือน นอกจากนี้ ยังเป็นผลงานที่แสดงถึงลักษณะนิสัยที่ประณีต และเรียบง่าย รัชสมบัติ (2542) ได้ศึกษาเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวบ้านหัวหนอง ตำบลดอนหวาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม พบว่า แหล่งที่มาของเห็ดมี 2 แหล่ง คือ เกิดตามพุ่มไม้ที่ผุพัง และเห็ดที่เกิดตามพื้นดินทั้งบริเวณพื้นหญ้าและป่าโคก เห็ดกับวิถีชีวิตชาวบ้านมีความเกี่ยวข้องกันทั้งในด้านอาหารและด้านเศรษฐกิจ จนต่อมามีแนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพื้นบ้านมีการรวมตัวกันเพื่อขายเห็ด ซึ่งจัดในรูปแบบตลาดขายเห็ดในฤดูฝน

นอกจากนี้บุญรอด ศิริทอง (2542) ได้ศึกษาการสานผ้าบ้านอุดม ตำบลหนองไผ่ อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า แรงจูงใจในการประกอบอาชีพคือชาวบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้น แรงงานมีประสบการณ์ได้รับการถ่ายทอดความรู้มาจากบรรพบุรุษ วัสดุเป็นไม้ไผ่หาง่ายในท้องถิ่น การสานบ้านมี 2 ลาย คือ ลายคุบและลายสาม สภาพการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ชาวบ้านมีรายได้ หนี้สินลดลง มีเงินออมมากขึ้น

สำหรับพวงพะยอม เจริญทอง (2541) ได้ศึกษาการประกอบอาชีพแบบพึ่งพาตนเองของเกษตรกร พบว่า เกษตรกรมีปัญหาด้านการประกอบอาชีพที่สำคัญคือทุนไม่เพียงพอ ขาดการรวมกลุ่มอาชีพ ผลผลิตราคาต่ำ ขาดการสนับสนุนจากนักวิชาการภาครัฐและเอกชน เกษตรกรมีความต้องการประกอบอาชีพด้านการปลูกผักปลอดสารพิษ เลี้ยงไก่พื้นเมือง ทอผ้า และแปรรูปเกษตร การจัดกิจกรรมแทรกแซงทำให้เกษตรกรมีความรู้ในการประกอบอาชีพแบบพึ่งตนเองดีขึ้น มีแนวโน้มที่จะพึ่งตนเองในด้านต่างๆ มากขึ้น ลักษณะอาชีพที่มีแนวโน้มพึ่งตนเองได้มากกว่าอย่างอื่นคือ การปลูกผักปลอดสารพิษ

บทความของ เกษม คนใจ (2546) เรื่อง เห็ดอยู่เห็ดกิน : ทางออกหนี้สินของชุมชนโน ได้ศึกษาเกี่ยวกับวิถีชีวิต วิถีคิดเกี่ยวกับการทำมาหากิน การใช้หนี้สินของคนอีสาน จากความคิดของพ่อเล็ก กุดวงศ์แก้ว พบว่า การที่ชาวอีสานมีหนี้สินมากมายในสังคมปัจจุบัน เพราะว่าชาวบ้านได้สูญเสียทางความคิด คือไม่

สามารถคิดเองได้ว่าตัวเองจะทำอะไรให้ชีวิตอยู่รอด มีอยู่มีกินได้ ซึ่งการหันกลับมาคิดเรื่องภูมิปัญญาพื้นบ้าน ความรู้จากปราชญ์ชาวบ้านที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่น จะเป็นแนวทางให้ชาวบ้านนั้นมีอยู่มีกิน ไม่เป็นหนี้การเอื้อตอยุ่เอื้อตยกินนั้น คือการทำเพื่อทดแทนสิ่งที่เราใช้ไปนั่นเอง โดยการทำเกษตรแบบธรรมชาติ อยู่กับธรรมชาติ และเกื้อกูลกัน ปลูกพืชหลายๆ ชนิดที่เรากินได้ ใช้ประโยชน์ได้ แบ่งปันคนอื่นได้

เช่นเดียวกับงานวิจัยของทัศนีย์ ทศนียานนท์ (2546) เรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อเพิ่มรายได้แก่ชุมชน : กรณีทำเจ็ยกระดาษจากต้นปอเต่าให้ การวิจัยพบว่า ต้นปอเต่าให้ เป็นพืชธรรมชาติ ขึ้นได้ในป่าดิบแล้งที่มีพื้นที่เป็นดินทรายและมีปริมาณน้ำฝนไม่มากนัก เป็นพืชเลี้ยงง่าย โตเร็ว นอกจากเปลือกจะใช้ทำกระดาษแล้ว รากยังใช้เป็นยาระบายและยาถ่ายให้สัตว์เลี้ยงได้ ชาวบ้านรู้จักการทำกระดาษจากต้นปอเต่าให้ โดยจะทำในเทศกาลออกพรรษา โดยนำกระดาษที่ทำจากต้นปอเต่าให้ มาตัดเป็นแผ่นสี่เหลี่ยมแล้วนำไปห่อผงฐูปที่ทำจากขุยมะพร้าวผสมกับผงตั้งต้นและใบอู่มีกลิ่นหอมแล้วห่อพันเป็นมวนเหมือนบุหรี่ปีก่อนวันเข้าพรรษา วัดจะเป็นศูนย์กลางระดมชาวบ้านทำฐูปเจ็ยแจกจ่ายกันทั่วหมู่บ้าน เมื่อถึงวันออกพรรษาก็จะนำฐูปเจ็ยไปรวมกันจุดถวายเป็นพุทธบูชา แต่ภายหลังเมื่อมีการผลิตฐูปสมัยใหม่ที่มีกรรมวิธีไม่ยุ่งยากและราคาถูก เป็นสาเหตุให้ชาวบ้านละทิ้งประเพณีการทำเจ็ย

ส่วนงานวิจัยของสินี ช่วงฉ่ำ (2545) เรื่อง อุตสาหกรรมชุมชน : 3 ปีบนเส้นทางการพัฒนา เรียนรู้ สู่อการขยายผล เป็นงานที่ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาอุตสาหกรรมในชุมชน โดยสรุปข้อมูลจากการดำเนินงานของโครงการต่างๆ เช่น การแปรรูปผลไม้พื้นบ้าน การทอผ้าพื้นบ้าน การตัดเย็บเสื้อผ้าของกลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น ในระยะเวลา 3 ปีของการดำเนินงาน ทำให้สมาชิกชุมชนรวมตัวกันทำกิจกรรม ร่วมทุนประกอบอาชีพสร้างรายได้ในท้องถิ่นโดยสมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการผลิต การตลาด การบริหารจัดการ การเงิน การบัญชี การปรับปรุงเทคโนโลยีตามความสอดคล้องและทักษะของสมาชิก และยังเป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม วัฒนธรรมประเพณีและวิถีชีวิตของชุมชน ประสานความร่วมมือระหว่างชุมชน หน่วยงานต่างๆ

สำหรับสุภาวดี ตุ่มเงิน (2538) ได้ศึกษาการทอผ้าแพรวาที่บ้านโพน อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า การทอผ้าแพรวาที่บ้านโพนทั้งหมดมีผู้หญิงทำหน้าที่เป็นผู้ทอ และยังใช้วิธีการทอแบบดั้งเดิมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยมีลำดับขั้นตอนที่สำคัญอยู่สามประการ คือ การเตรียมเส้นใย การทอเส้นใยเข้าเป็นผืนผ้า และการทอประดิษฐ์ลวดลาย ทางด้านความเชื่อของชาวบ้านโพนนั้นเชื่อว่า การทอผ้าแพรวาคือกระบวนการทำงานที่ช่วยฝึกฝนให้ผู้ทอให้มีคุณสมบัติของความ เป็นกุลสตรีได้อย่างเหมาะสม ส่วนลวดลายที่ปรากฏบนผืนผ้าแพรวาล้วนแต่มีความหมายที่เกี่ยวข้องในเรื่องความเป็นสิริมงคลทั้งสิ้น

สำหรับวัชรินทร์ ศรีรักษาและคณะ (2538) ได้ศึกษาเทคนิคการผลิตหมอนชนิดแบบครบวงจรของหมู่บ้านศรีฐาน อำเภอป่าดัว จังหวัดยโสธร พบว่า การทำหมอนชนิดของหมู่บ้านศรีฐาน เป็นการพัฒนาจากเดิมที่บรรพบุรุษได้ทำไว้ใช้เองในครอบครัวแล้วปรับปรุงการนำมาเพื่อใช้สำหรับถวายพระ เพื่อใช้ในเทศกาลงานบุญประเพณีต่างๆ และโอกาสต่างๆ จากนั้นก็พัฒนาเป็นกิจกรรมในครัวเรือนขึ้น มีการทำกันแทบทุกครัวเรือน การทำใช้ในครัวเรือนและใช้ในหมู่บ้าน จนไปสู่การผลิตเพื่อการค้า และบทความของจรัญญา วงษ์พรหม (2542) เรื่อง แรงงานสตรีอีสาน การรับช่วงการผลิตของอุตสาหกรรมดอกไม้ประดิษฐ์ พบว่า งานรับช่วงการผลิตเกิดขึ้นตามกระแสของการค้าเสรีในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมซึ่งผลักดันให้เข้าสู่การแข่งขันในตลาดโลก ไม่ได้เกิดขึ้นโดยธรรมชาติของการจ้างงาน แต่เกิดจากความพยายามลดต้นทุนการผลิตของโรงงาน ประกอบกับสภาพชนบทในปัจจุบัน ที่เอื้อต่อการรับงานตามระบบนี้ การติดต่อการจ้างทำงานเป็นไปในลักษณะของความสัมพันธ์ส่วนตัวระบบเครือญาติ และเพื่อนบ้านใกล้ชิดก่อน สภาพชุมชนและสภาพทางเศรษฐกิจของผู้เป็นแรงงานรับช่วงช่าง มีส่วนสำคัญต่อการรับงาน เวลาในการทำงาน รายได้ ตลอดจนผลกระทบทางด้านสุขภาพซึ่งแรงงานผู้รับช่วงเป็นผู้หญิงและส่วนใหญ่มีครอบครัวแล้ว

นอกจากนี้บทความของสุจิตรา ชันดีชู (2540) เรื่อง ครกหิน พบว่า “ครก” เป็นผลิตภัณฑ์อีกอย่างหนึ่งที่นำมาจากหิน ซึ่งคนทำต้องทำอย่างประณีตและต้องใช้

กำลังและความอดทนสูง ครกหินทำกันมากที่บ้านนาแวม ตำบลนาแวม อำเภอเมือง จังหวัดเลย ตั้งแต่ในอดีตแต่ไม่ค่อยเป็นที่รู้จักกันมากนัก ในปัจจุบัน ครกหิน เป็นที่นิยมแพร่หลายและมีชื่อเสียง ซึ่งถือว่าเป็นอาชีพอีกอาชีพหนึ่งของชาวจังหวัดเลย ในช่วงที่ว่างเว้นจากการเกษตร สำหรับคนที่ไม่ต้องการไปทำงานที่กรุงเทพฯ ก็จะมารับจ้างตีหินที่หมู่บ้านนี้ ซึ่งถือเป็นหมู่บ้านตัวอย่างในจังหวัดเลยที่สามารถรวมกลุ่มกันทำอาชีพเสริมจนประสบความสำเร็จได้เป็นอย่างดี ตลอดจนบทความของปรารถนา มงคลธวัช (2545) เรื่องผีตาโชน ทำด้วยกะลามะพร้าวอีกชิ้นงานหนึ่งของภูมิปัญญาไทย พบว่า ประเพณีผีตาโชน ที่อำเภอด่านซ้าย ได้สืบทอดและยึดมั่นในประเพณีผีตาโชนมายาวนาน และในทุกปีหลังวัน 15 ค่ำเดือน 6 (มิถุนายน) จะมีงานพิธีเปิดอุบุด ขบวนแห่ผีตาโชนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของงานบุญหลวงจะออกมาสนุกสนานกัน ทำให้อำเภอด่านซ้ายเป็นที่รู้จักของคนไทยทั่วไปและนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ และบทความของวันชัย ปานพิมพ์ (2543) เรื่อง ไวนี่อีสาน ภูมิปัญญาไทย ชายใต้ดิน กล่าวไว้ว่า ไวนี่ที่ผลิตกันทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือมี 2 ประเภทคือ ประเภทที่ทำมาจากข้าว โดยเฉพาะข้าวเหนียวหรือสาโทมีเกือบทุกจังหวัด โดยเฉพาะหน้าเทศกาลงานประเพณีต่างๆ ทำมากในแถบด่านซ้าย จังหวัดเลย อีกชนิดหนึ่งคือ อุเหล้า หรือ เหล้าแอลบ (ข้าว) จะทำกันในแถบที่มีเชื้อสายผู้ไทยอยู่ เช่น สกลนคร กาฬสินธุ์ โดยเฉพาะที่อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม ใช้ในพิธีกรรมไหว้ผีตามประเพณีของชาวยุไท ส่วนประเภทที่สอง คือไวนี่ที่ทำจากผลไม้ ซึ่งเป็นผลไม้ในท้องถิ่นนั้นๆ เมื่อรัฐบาลให้เอกชนและคนต่างชาติผูกขาดการผลิตจำหน่ายและนำเข้าเครื่องดื่มที่ผลิตได้จากภูมิปัญญาไทย

ส่วนศิระ ศุภวิบูลย์ (2542) ได้ศึกษาการประกอบอาชีพหัตถกรรมทำของที่ระลึกของชาวบ้านอำเภอบุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ พบว่า เดิมชาวบ้านทำเครื่องมือหัตถกรรมไว้ใช้ในครัวเรือน ต่อมาหน่วยงานของรัฐมีสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ นายอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัด ได้เข้ามาแนะนำและอบรมชาวบ้านและพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมทำของที่ระลึกเพื่อจำหน่าย มีผลิตภัณฑ์ได้แก่ พวงองุ่น ในกรอบรูป เข็มกลัดติดเสื้อ ช่อดอกไม้ เกวียนน้อย และผลิตภัณฑ์จากใบตาล

ทำให้ปัจจุบันชาวบ้านมีงานทำและมีรายได้เพิ่มขึ้น ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการทำงาน
 ด้านนี้ ได้แก่ รายได้ดี มีการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ และชัยศักดิ์ ภูมุล (2543)
 ได้ศึกษาการผลิตแคนเชิงธุรกิจ ศึกษากรณีบ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า
 จังหวัดนครพนม พบว่า เป็นการประกอบอาชีพที่สืบต่อมาจากบรรพบุรุษ ปัจจุบัน
 ผลิตเพื่อจำหน่ายเป็นสำคัญ มีผู้ประกอบการรายย่อยเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายทั้ง
 ในและนอกชุมชน แคนที่ผลิตแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ แคนใช้งานและแคนประยุกต์
 ตลาดการค้าแคนที่สำคัญยังคงเป็นตลาดภายในประเทศไทย

งานวิจัยของทวี ถาวร (2541) เรื่อง การสร้างงานและการกระจายรายได้ของ
 หมอลำ ได้ศึกษาเกี่ยวกับศักยภาพการสร้างงานของคณะหมอลำ และกระบวนการ
 ทำงานของคณะหมอลำ ในจังหวัดมหาสารคาม พบว่า หมอลำคณะหนึ่งใช้เงิน
 ลงทุนโดยเฉลี่ยประมาณ 3,445,000 บาท รับงานแสดงได้โดยเฉลี่ยปีละ 70 ครั้ง
 สร้างงานแก่คนงานได้โดยเฉลี่ยคณะละ 113 คนต่อปี ปัจจุบันคณะหมอลำหมู่
 ลำเพลิน ทั้งหมดมีประมาณ 350 คณะ จ่ายค่าตอบแทนบุคลากรในหน้าที่
 ต่างๆ เฉลี่ยรวม 29,050 บาทต่อคนต่อปี หากคิดรวมการสร้างงานของหมอลำ
 ทุกประเภทคาดว่าจะสร้างงานให้แก่คนได้ไม่น้อยกว่า 40,000 คน ส่วนงานวิจัยของ
 ทิพย์อาภา รัตนโรภาส (2541) เรื่อง ศิลปหัตถกรรมผ้าไหม ในโครงการศูนย์ศิลปาชีพ
 บ้านกุดนาขาม จังหวัดสกลนคร : กรณีศึกษาเกี่ยวกับการส่งเสริมศิลปหัตถกรรม
 ท้องถิ่น เป็นการวิจัยที่มุ่งศึกษากระบวนการส่งเสริมศิลปหัตถกรรมท้องถิ่น เพื่อ
 เสริมรายได้แก่สตรีในชนบท กรณีผ้าไหมในศูนย์ศิลปาชีพ บ้านกุดนาขาม อำเภอ
 เจริญศิลป์ จังหวัดสกลนคร ผลการวิจัย พบว่า ศูนย์ศิลปาชีพบ้านกุดนาขาม ก่อตั้ง
 เมื่อ 19 ตุลาคม 2526 เพื่อแก้ปัญหาความเดือดร้อนของราษฎรบ้านกุดนาขาม โดย
 ก่อตั้งบนเนื้อที่ 40 ไร่เศษ จุดประสงค์ให้ราษฎรมีอาชีพเสริม ยกกระตือรือร้น
 โดยไม่ต้องละทิ้งถิ่นฐาน อนุรักษ์ป่าไม้และสภาพแวดล้อม และเพื่อเป็นการส่งเสริม
 อาชีพการทอผ้าไหม จึงจัดตั้งแผนกทอผ้าไหมที่ศูนย์ศิลปาชีพ มีเจ้าหน้าที่ซึ่ง
 เป็นข้าราชการทหารเป็นผู้บริหารประจำศูนย์ โดยมีหน้าที่ให้คำปรึกษาแนะนำ
 จัดระเบียบการทอผ้าไหม ส่งเสริมตัวแทนจำหน่ายของศูนย์ และส่งไปจำหน่ายที่

สวนจิตรลดา กรุงเทพมหานคร รายได้จากการจำหน่ายทางศูนย์ได้จัดแบ่งให้สมาชิกเป็นค่าแรงและค่าเส้นไหม

สำหรับสมเดช บุญสูง (2546) ได้ศึกษาเศรษฐกิจชุมชน : กรณีศึกษาเครื่องจักสานบ้านทุ่งนางโจก ตำบลทุ่งนางโจก อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร พบว่า เศรษฐกิจเครื่องจักสานบ้านทุ่งนางโจก ได้รับการถ่ายทอดมาจาก นายอ่อน ทองบั้ง ซึ่งเดิมอยู่ที่ภูแดนช้าง อำเภอเขาวงศ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ผลของเศรษฐกิจชุมชนของหมู่บ้านทำให้ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้น มีการส่งบุตรธิดา ศึกษาเล่าเรียน มีความสามัคคีและสภาพสังคมของชุมชนดีขึ้น

กล่าวโดยสรุปในประเด็นของงานศึกษาวิจัยทางด้านวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่จัดอยู่ในกลุ่มของการศึกษาภูมิปัญญาด้านทุนเศรษฐกิจนั้น เห็นได้ชัดว่า ชาวอีสานมีทุนด้านเศรษฐกิจอยู่มากมายโดยได้ดึงภูมิปัญญาที่สั่งสมมาใช้ให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ประเพณีและวัฒนธรรมหรือการละเล่นพื้นบ้านก็สามารถนำมาประยุกต์ เพื่อใช้เป็นจุดขายทางด้านวัฒนธรรมได้มากมาย หรือการทำหัตถกรรมพื้นบ้านที่ใช้วัสดุจากธรรมชาติที่มีและหาได้จากท้องถิ่นของตนเอง นอกนั้นชาวอีสานยังมีวิถีชีวิตแบบพออยู่พอกิน ไม่หลงไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ ยังยึดการใช้ชีวิตแบบดั้งเดิมที่พึ่งพาอาศัยธรรมชาติ งานวิจัยหลายชิ้นในประเด็นของภูมิปัญญาด้านทุนเศรษฐกิจนี้ได้สะท้อนให้เห็นภาพของชาวอีสานได้เป็นอย่างดี

3.4 ภูมิปัญญาในฐานะพลังชุมชน

งานวิจัยภายใต้หัวข้อการศึกษาภูมิปัญญาในฐานะพลังชุมชน นับได้ว่าเป็นหัวข้อที่สามารถรวบรวมงานวิจัย บทความ งานวิทยานิพนธ์ได้จำนวนมาก เพราะเมื่อวิเคราะห์ถึงวัฒนธรรมของชาวอีสานแล้วนั้น ล้วนอยู่ภายใต้กรอบของภูมิปัญญาที่เป็นฐานพลังของชุมชนแทบจะทั้งสิ้น

งานวิจัยของชอบ ดีสวนโคก (2540) เรื่อง ของเก่าบ่เล่ามันลืม : เขียนธรรมนำคำโบราณอีสานเป็นงานที่รวบรวมและจัดทำขึ้นเพื่อส่งเสริมให้คนรุ่นใหม่หันมา

สนใจเรียนรู้อักษรโบราณอีสาน ที่ได้พยายามจัดรูปแบบ และเนื้อหาแบบง่ายสะดวก เพื่อจะนำไปสู่ชุมชนทรัพยากรทางปัญญาด้านอีสานศึกษา เพื่อทบทวนและกระตุ้นจิตสำนึกคนรุ่นใหม่ให้ตระหนักถึงภูมิปัญญาของบรรพชน ที่ถ่ายทอดสู่สังคมผ่านคำประพันธ์ เพื่อฟื้นฟู อนุรักษ์ ทั้งหนังสือธรรมทั้งคำสั่งสอนของบรรพชนอีสาน และเพื่อผลิตเอกสารด้านศึกษาออกสู่บรรณพิภพซึ่งถือ เป็นการทำงานบำรุงส่งเสริมการศึกษา ค้นคว้าศิลปวัฒนธรรมของชาติ โดยเนื้อหาได้จัดแบ่งเป็น 3 ส่วน ที่สำคัญคือ ส่วนที่ 1 ว่าด้วยการอ่าน การเขียนหนังสือธรรมแบบง่ายๆ ส่วนที่ 2 ว่าด้วยสาระคำประพันธ์อีสานที่เป็นผญา ภาษิต กลอน และงานศึกษาของกิ่งแก้ว เกษโกวิทและคณะ (2548) เรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ยังคงสืบทอดของหญิงตั้งครรภ์ หญิงหลังคลอด และการเลี้ยงดูเด็กในเขตอำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น ศึกษาลักษณะการสืบทอดภูมิปัญญาของหญิงหลังคลอดและการเลี้ยงดูเด็กแรกเกิดถึง 1 ปี เป็นการวิจัยเชิงพรรณนาแบบภาคตัดขวาง เก็บข้อมูลเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ผลการศึกษาพบว่า หญิงตั้งครรภ์ยังคงปฏิบัติตามภูมิปัญญาเดิมอย่างเคร่งครัดในการดื่มน้ำมะพร้าวเพิ่มมากขึ้น ร้อยละ 63 ทำงานบ้าน และงานอาชีพเหมือนเดิม ร้อยละ 88 และร้อยละ 74 ไม่ไปงานศพ ร้อยละ 82 หญิงหลังคลอดไม่อยู่ไฟร้อยละ 59 กินอาหารประเภทหิวปลีเพื่อเพิ่มน้ำนมร้อยละ 80 ไม่กินเบ็ดเตล็ดร้อยละ 50 ส่วนการเลี้ยงดูเด็กแรกเกิดถึง 1 ปี ยังคงปฏิบัติตามภูมิปัญญาเดิม ด้านการป้อนอาหารเสริม ร้อยละ 39 และพาเด็กไปครอบของรักษาร้อยละ 82

บทความของวรรณชนก จันทุม และคณะ (2545) ได้ศึกษาการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้สมุนไพรเพื่อการดูแลสุขภาพเบื้องต้น โดยศึกษากลุ่ม อสม. บ้านเสียว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น พบว่า อสม. ยังขาดความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร ชาวบ้านนิยมใช้สมุนไพรในการดูแลสุขภาพน้อยลง นิยมใช้ยาแผนปัจจุบันมากกว่า เนื่องจากการดำเนินงานไม่มีความต่อเนื่องและไม่ประสบความสำเร็จ ดังนั้นได้ร่วมหาแนวทางที่เหมาะสมในการแก้ปัญหา และบทความของการุณันท์ รัตนแสนวงษ์ (2543) เรื่อง คติชน : ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการดูแลสุขภาพอนามัย กรณีศึกษา อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น พบว่า วิธีแห่งการ

ดูแลรักษาอนามัยในท้องถิ่น สะท้อนให้เห็นสภาพวิถีชีวิตของชาวบ้านในด้านต่างๆ ได้แก่ ความเชื่อ ค่านิยม ประเพณี อาชีพและเศรษฐกิจได้เป็นอย่างดี หมอพื้นบ้านยังเป็นบุคคลสำคัญที่มีบทบาทต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านเป็นอย่างมาก ช่วยสร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างหมอพื้นบ้านกับผู้ป่วย ช่วยรักษาแบบของวัฒนธรรมที่ดั้งเดิม และสร้างความอบอุ่นให้กับครอบครัว ตลอดจนสร้างภูมิปัญญาท้องถิ่นในการรักษาโรค เป็นพื้นฐาน

นอกจากนี้บทความของบุศรา กาญจนบัตรและคณะ (2545) เรื่อง การพัฒนากลวิธีการผสมผสานบริการการแพทย์แผนไทยเข้ากับบริการการแพทย์แผนปัจจุบันของ อสม. เรื่อง การศึกษาเกี่ยวกับระบบความคิดและความเชื่อของ อสม. เกี่ยวกับการบริการแพทย์แผนไทยและแผนปัจจุบัน รวมถึงการพัฒนากลวิธีการผสมผสานระหว่างการแพทย์แผนไทยและแผนปัจจุบันของ อสม. ศึกษา อสม. 60 คน จาก 3 อำเภอ ในจังหวัดขอนแก่น คือ น้ำพอง สีชมพู และกิ่งอำเภอโคกโพธิ์ชัย พบว่า อสม. ส่วนใหญ่มีการรับรู้เกี่ยวกับสาเหตุความเจ็บป่วยตามแนวคิดของการแพทย์แผนปัจจุบันมาจากการได้รับเชื้อโรคเข้าสู่ร่างกาย มีบางส่วนอาจมีสาเหตุมาจากความไม่สมดุลของธาตุ อานาจเหนือธรรมชาติ จึงมุ่งเน้นการใช้บริการการแพทย์แผนปัจจุบันมากกว่า สำหรับรูปแบบการรักษาความเจ็บป่วยชาวบ้านมักพึ่งตนเองก่อน โดยการใช้ยาแผนปัจจุบันและบางส่วนใช้สมุนไพรในการรักษาสุขภาพเบื้องต้นจากระบบความคิดและความเชื่อเป็นแนวทางสร้างกลวิธีผสมผสานทั้งสองระบบในการดูแลสุขภาพ และบทความของอภิวันท์ มนิมนากร (2544) เรื่อง ผลของการออกกำลังกายโดยท่ารำประกอบเพลงพื้นเมืองอีสานประยุกต์ ต่ออัตราการใช้ออกซิเจนสูงสุดและความพึงพอใจในคนสูงอายุ ได้ศึกษาเกี่ยวกับผลของการออกกำลังกายโดยท่ารำประกอบเพลงพื้นเมืองอีสานประยุกต์ ต่อความสามารถในการใช้ออกซิเจนสูงสุดและความพึงพอใจในผู้สูงอายุ การศึกษาเชิงพรรณนาวิธีการศึกษาโดยอาสาสมัครคนสูงอายุ สุขภาพแข็งแรง จำนวน 26 คน (ชาย 10 คน หญิง 26 คน) อายุ 60-75 ปี พบว่า เพศหญิงมีอัตราการใช้ออกซิเจนสูงสุดเพิ่มขึ้นภายหลังจากการออกกำลังกาย และการออกกำลังกายช่วยผ่อนคลายความ

ตั้งเครียดได้ สรุปลแล้ว การออกกำลังกายโดยวิธีการใช้ท่ารำประกอบเพลงพื้นเมืองอีสานประยุกต์นี้ มีผลต่อการเพิ่มอัตราการใช้ออกซิเจนสูง

ส่วนบทความของจากรุวรรณ ธรรมวัตร (2540) เรื่อง การเฝ้าไข้อีสาน อีกรูปแบบของวัฒนธรรมที่โรงพยาบาลควรอใจใส่ กล่าวว่าการเฝ้าไข้ของคนอีสานสังคมไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนอีสานให้ความสำคัญกับการนับถือเครือญาติมาก โดยเฉพาะในภาวะเจ็บป่วย ครอบครัวเครือญาติจะต้องช่วยเหลือกันและกันญาติพี่น้องจะต้องช่วยกันดูแลทุกข์สุขไม่ปล่อยให้ญาติอยู่โดดเดี่ยว หากไม่ไปดูแลถือว่าบกพร่อง เป็นการพิสูจน์น้ำใจและความจริงใจ เมื่อพิจารณาความคิดเห็นชาวอีสานยังมีความเชื่อถือเรื่องผีบรรพบุรุษ การผัดผี ทำให้เกิดความเจ็บป่วยต้องรักษาโดยการล่าสัตว์ ล่าทรงหรือการเหยา และบทความของอุดม บัวศรี (2541) เรื่อง ไม้ข่มเหง ได้ศึกษาเกี่ยวกับไม้ข่มเหง พบว่า เมื่อมีคนตายชาวบ้านจะไปตัดไม้ที่สวนหรือตามป่าเขาหรือป่าช้าเพื่อมาทำไม้ข่มเหง ตัดมาแล้วก่อนเผาใช้ไม้นี้พาดโลงศพข้างละท่อนจึงเผาโดยถือคติเป็น 2 ประการ 1) เป็นการเตือนชีวิตต้องทนกับความเจ็บป่วย การทนทุกข์ทรมานกับความเจ็บป่วยโรคร้าย เสมือนหนึ่งว่าไร้อิสรภาพ มีแต่คนข่มเหง แม้ตายก็ยังไม้ข่มเหงไม่มีที่สิ้นสุดจึงถือว่าเป็นเรื่องธรรมดา 2) เป็นการแสดงภูมิปัญญาของคนอีสาน ที่รับเผาศพภายใน 3 วัน ศพที่ยังดี ๆ อยู่ในช่วงนี้เมื่อถูกเผาจะเกร็งตัวขึ้นทะเลงอนาเกลียดจึงมีไม้ข่มเหงเพื่อกันไม่ให้ศพกระเด็นขึ้น

นอกจากนี้บทความของบำเพ็ญ ไชยรักษ์ (2542) เกี่ยวกับการถ่ายโยงภูมิปัญญาของชาวนาสะไมย์ ตำบลนาสะไมย์ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ซึ่งเป็นชุมชนที่มีอายุกว่าศตวรรษ และเป็นชุมชนที่มีอำนาจในการจัดการทรัพยากร ทุนแรงงาน ในชุมชนของตนอย่างมีประสิทธิภาพ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันบรรพชนมีวิธีการถ่ายโยงประสบการณ์แก่สมาชิกรุ่นใหม่ของชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยเปิดโอกาสให้เข้าร่วมทำงานแล้วเกิดกระบวนการเรียนรู้ และมอบหมายความรับผิดชอบตามกำลังความสามารถเพื่อให้เกิดศักยภาพ ทั้งยังเกิดปฏิสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิกและยังมีบทความของลักขณา จินดาวงษ์ (2545) เรื่อง หมอน้ำมัน ภูมิปัญญาโบราณในการรักษาโรคของชาวร้อยเอ็ด ศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาของชาวร้อยเอ็ด

ในการรักษาโรคที่สืบทอดมาแต่โบราณโดยหมอพื้นบ้านที่เชี่ยวชาญในหลายๆ ด้าน หมอสมุนไพรหรือหมอรากไม้ หมอนวดหรือหมอเย็น หมอกระดูกหรือหมอน้ำมัน ตัวยาที่สำคัญของน้ำมันรักษาโรคกระดูก คือ หัวไหล บอระเพ็ด ชันสีห์หรือจุนสี สีเสียดเลือด พิมเสน การบูร มะพร้าวสด น้ำมันมะพร้าว น้ำมันงา นำส่วนผสมทั้งหมดมาต้มและเคี่ยวจนข้น กรองด้วยผ้าขาวบางเอาเฉพาะน้ำ นำมาเคี่ยวอีกครั้ง หมอน้ำมันจะจับกระดูกจับเส้นเอ็นจนเข้าที่พร้อมทั้งทาน้ำมันและเป่ามนต์คาถา และบทความของวลี ลือประเสริฐ (2541) เรื่อง หม้อคราม การกลับฟื้นคืนชีพใหม่ที่บ้านนาดี สกลนคร ภูมิปัญญาด้านเทคโนโลยีชีวภาพของชนบทไทย เป็นบทความที่เกี่ยวกับหม้อคราม การกลับฟื้นคืนชีพใหม่ที่บ้านนาดี สกลนคร กล่าวว่า สุดยอดแห่งศิลปะและศาสตร์การทอผ้าฝ้ายย้อมสีครามนั้น สิ่งสำคัญคือ การก่หม้อคราม สีจากต้นคราม สีน้ำเงินที่เกาะติดใฝ่ฝายที่ถักทอขึ้นอย่างประณีตด้วยฝีมือของชาวบ้านและด้วยเทคโนโลยีที่ตกทอดกันมาหลายชั่วอายุคนนั้นเป็นที่นิยมอย่างกว้างขวางในหมู่คนไทยที่มีรสนิยมและชาวต่างชาติ เช่น ชาวญี่ปุ่นและชาวยุโรป การย้อมให้มีคุณภาพดี สีเข้มที่ออกเฉดได้หลากหลาย และมีสีที่ไม่ตกซีด เป็นความลับที่ตกทอดมาจนปัจจุบันและเกือบจะสูญหายไปจากหมู่บ้านเชิงเขาภูพาน ด้านอำเภอพรรณานิคม

งานวิจัยของหาญชัย อัมภผล (2545) เรื่อง การศึกษากลยุทธ์เพื่อยกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษาสมุนไพรนวดหน้า นวดผิวเนียน บ้านระกาใต้ ตำบลบ้านปรือ จังหวัดบุรีรัมย์ โดยการวิจัยมีวัตถุประสงค์จะศึกษากระบวนการพัฒนาเครื่องสำอางสมุนไพรนวดหน้า นวดผิวเนียน การบริหารจัดการ การผลิตและจำหน่าย การนำกลยุทธ์ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไปใช้ในกระบวนการผลิต และศึกษาปัจจัยแห่งความสำเร็จของเครื่องสำอางสมุนไพรในกลุ่มสตรี บ้านระกาใต้ อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์ ผลการวิจัยพบว่า ภูมิปัญญา เครื่องสำอางสมุนไพรนวดหน้า นวดผิวเนียน เป็นวิธีการดำเนินชีวิต และกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้าน การปรับเปลี่ยน การสร้างความรู้ เกิดเป็นแนวคิดทฤษฎี กระบวนการพัฒนาเครื่องสำอางสมุนไพร ประกอบด้วยตัวบ่งชี้ ได้แก่ การอบรมเรื่องหลักเกณฑ์

วิธีการที่ดีในการผลิตเครื่องสำอางว่าด้วยสัญลักษณ์ทั่วไป ประเมินกระบวนการผลิต นอกจากนี้งานวิจัยของสุมนา ศรีชลาลัย และคณะ (2545) เรื่อง ผนึกในมิติของการดูแลส่งเสริมสุขภาพจิต มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเนื้อหาของผนึก ที่มีความสอดคล้องกับการดูแลและส่งเสริมสุขภาพจิตในด้านความฉลาดทางอารมณ์ โดยดำเนินการเก็บข้อมูลจาก 3 ส่วนคือ จากเอกสาร จากภูมิปัญญาท้องถิ่น และจากประชาชนในพื้นที่สาธารณสุขเขต 7 ผลการศึกษาพบว่า มีผนึกที่สอดคล้องกับแนวคิดความฉลาดทางอารมณ์องค์ประกอบดี 198 คน องค์ประกอบเก่ง 167 คน องค์ประกอบ “สุข” 106 คน และนักปราชญ์ และประชาชน ใช้ผนึกส่งเสริมสุขภาพจิตด้านอารมณ์มากที่สุด

นอกจากนี้ทรรตวรธรณ เดชมาลา (2541) ได้ศึกษา หมอน้ำมันงากับการรักษาโรคของชาวบ้านหัวขวาง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ได้ศึกษาองค์ประกอบและขั้นตอนการรักษาผู้ป่วยด้วยน้ำมันงา และศึกษาคติความเชื่อในการรักษา พบว่าเมื่อชาวบ้านเจ็บไข้ได้ป่วย หมอน้ำมันงายังเป็นที่นิยม โดยเฉพาะเมื่อเกิดอุบัติเหตุเชื่อว่าสามารถรักษาได้ดีกว่าโรงพยาบาล และเชื่อว่าหมอน้ำมันงาสามารถรักษาแผลไม่ให้เกิดการอักเสบได้ ทั้งยังสามารถประสานกระดูกได้เร็ว และมีชัย จริยะนวิรัช (2543) เรื่อง ภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านในการรักษาโรคกระดูกศึกษากรณีอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม งานชิ้นนี้ศึกษาองค์ประกอบ วิธีการขั้นตอน และแนวความคิด ความเชื่อในการรักษาโรคกระดูกของหมอพื้นบ้าน ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม โดยพบว่าฐานคิดในเรื่องการรักษาคือ การรักษาผู้ป่วยทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ แวดล้อมอยู่ในบริบทของสังคมท้องถิ่น การรักษาโดยการตามด้วยเผือกไม้ไฟ การใช้น้ำมันงาทาขโสมรักษา บำรุงเชื่อมประสานกระดูก การจัดตั้งกระดูกที่หักให้เข้าที่ก่อนการบำบัดรักษา การใช้ยาบรรเทาอาการปวดหรืออักเสบ และการแนะนำให้ผู้ป่วยทำกายภาพบำบัดอย่างง่าย ความเชื่ออื่นๆ และการงดเว้นพฤติกรรมบางอย่าง ซึ่งล้วนแล้วแต่ส่งผลให้การรักษาโรคกระดูกหักได้ผลดี

เช่นเดียวกับบทความของเมขลา สอนสุภี (2540) เรื่อง เป็นบทความเกี่ยวกับผีฟ้า พบว่า “ผีฟ้า” เป็นหมอรักษาคนป่วย ซึ่งชาวบ้านจะเรียกกางๆ ว่า หมอล้ำ

ที่เรียกว่า หมอลำนี้เพราะลักษณะการรักษาลำผู้ป่วยจะคล้ายกับหมอลำ ซึ่งเป็น ศิลปวัฒนธรรมของชาวอีสานอีกอย่างหนึ่ง คือในการทำการรักษานั้นผีฟ้าจะทอ งคาตาเป็นทำนองของหมอลำกลอนสมัยก่อน ผีฟ้าเป็นที่เชื่อถือศรัทธาของชาวบ้าน บางกลุ่มมาก ซึ่งถ้ามีผู้ป่วยก็จะพามารักษา ส่วนมากที่ทำการรักษากับผีฟ้ามักจะ เป็นผู้สูงอายุ หรือผู้ที่มีความเคารพนับถือผีฟ้า

สำหรับงานวิจัยของพิสิษฐ์ บุญไชย (2542) เรื่อง ความรู้และความเชื่อ ในการใช้สมุนไพรรักษาสุขภาพของชาวไทย เป็นงานวิจัยมุ่งศึกษาพฤติกรรมการใช้ สมุนไพรรักษาสุขภาพของชาวผู้ไทย จ.ยโสธร ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ผลการวิจัย พบว่า ชาวผู้ไทย ที่อาศัยใน จ.ยโสธร เดิมเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีวัฒนธรรมรุ่งเรือง มาก่อน ได้อพยพมาจากลาวในสมัยรัชกาลที่ 3 โดยเข้ามาอาศัยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับยาสมุนไพรพบว่า ในกระบวนการเก็บยังขาดความรู้ ในการอนุรักษ์สมุนไพร สมุนไพรบางอย่างกำลังหมดไปเพราะมีคนนำไปใช้มากขึ้น แต่ขาดการอนุรักษ์หรือปลูกทดแทน และงานวิจัยของทัศน ทัศนียานนท์ (2547) เรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต : กรณีการทำยาและน้ำยา ไล่แมลงจากสมุนไพรใกล้ตัว การวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการทำยาและน้ำยา ไล่แมลงจากสมุนไพรใกล้ตัว โดยเลือกเอาเปลือกส้มเขียวหวานที่แม่ค้ำน้ำส้มคั้น ทิ้งไว้ เป็นวัตถุดิบในการสกัดน้ำมันหอมระเหยในเขต อ.เมือง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี โดยใช้กลวิธีที่ค้นแบบดั้งเดิมของชาวบ้าน ผู้วิจัยได้ทดลองเอา น้ำมันผิวส้มเข้มข้นไปใช้ในการป้องกันและไล่แมลง โดยหยดลงบนผ้าหรือผ้าสี 4 - 5 หยด เช็ดตามภาชนะที่ต้องการ ขาโต๊ะ ตู้กับข้าว พบว่า สามารถป้องกันและ ขับไล่แมลงได้นานกว่า 3 ชั่วโมง

งานวิจัยของจุลพงษ์ พันธุ์สมบัติ (2541) เรื่อง สมุนไพรกับวิถีชีวิตของชาว บ้านเชือก ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอมะขาม จังหวัดมหาสารคาม มีวัตถุประสงค์จะศึกษา สมุนไพรกับวิถีชีวิตของชาวบ้านเชือก ตำบลเขวาสินรินทร์ จังหวัดมหาสารคาม ผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบของการผลิตสมุนไพร คือ ผู้เก็บสมุนไพร ผู้ประกอบ ด้วยยาสมุนไพร และระยะเวลาในการผลิตยาสมุนไพร เกิดจากการเรียนรู้ และการ

สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของหมอยารุ่นก่อน ผักฝนจนเกิดความชำนาญ สืบทอดไปในแต่ละครอบครัว ขั้นตอนการผลิตสมุนไพรมีหลักการสำคัญคือ การเข้ายาหรือปรุงยา การรู้จักมาตราชั่ง ตวง วัด การรู้จักหลักการสรรพคุณของตัวยาสมุนไพร เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชาวบ้านทั้งด้านความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี

นอกจากนี้วัฒนา นิลทะราชา (2540) ได้ศึกษาภูมิปัญญาการรักษาโรคด้วยสมุนไพร : ศึกษากรณีบ้านสวาท ตำบลสวาท อำเภอเลิงนกทา จังหวัดยโสธร พบว่ามีคติความเชื่อมาจากบรรพบุรุษโดยเชื่อว่า สาเหตุของการเกิดโรคมียี่ 2 อย่างคือ เกิดจากอำนาจเหนือธรรมชาติและอำนาจจากธรรมชาติ วิธีการรักษาด้วยสมุนไพร ส่วนหนึ่งได้จากการเชื่อมโยงภูมิปัญญาจากท้องถิ่นอื่นมาบูรณาการเพื่อให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมของหมู่บ้าน เสริมสร้างโครงสร้างหมู่บ้านให้เข้มแข็ง ส่วนกิตติไพฑูรย์ สมบรรณ (2540) ได้ศึกษารูปแบบการรักษาอาการแพ้ต้นน้ำเกลี้ยง อำเภอนันทบุรี จังหวัดศรีสะเกษ พบว่า สาเหตุเกิดจากการสัมผัสส่วนใดส่วนหนึ่งของต้นน้ำเกลี้ยงหรือพืชสกุลรัก อาการเริ่มแรก คือ จะมีตุ่มผื่นคันเล็กๆ เป็นผุดๆ คล้ายผิวกวางคก แต่จะเป็นปื้นหนาลุกลามไปทั่วจะคัน จากนั้นจะบวมแดง รู้สึกจุกหน้าอก ถ้าเกาจะเกิดน้ำเหลืองไหล คติความเชื่อในการรักษา คือ สาเหตุมาจากธรรมชาติและสาเหตุจากสิ่งเหนือธรรมชาติ คติความเชื่อในไสยศาสตร์และพิธีกรรม คือ ความเชื่อในเรื่องเวทมนต์และเชื่อในพิธีกรรมการแต่งแก้โดยใช้ขี้เถ้า

บทความของ ยุทธิใจ ฮายาชิ (2541) เรื่อง รูปลักษณะใหม่ของฝักคุมครองหมู่บ้านในหมู่บ้านชาวไทย-ลาว ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย งานชิ้นนี้ศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อ การนับถือในผีชาวบ้านไทย-ลาว ในภาคอีสาน ซึ่งจะนับถือผีปู่ตาเป็นฝักคุมครองหมู่บ้านเมื่อก่อตั้งชุมชน การนับถือผีปู่ตาจึงมีส่วนช่วยสร้างความสัมพันธ์อันดีภายในชุมชนนั้นๆ โดยนับถือเป็นลำดับแรกในผีที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางการเกษตรและมีการจัดพิธีกรรมประจำปีให้กับผีปู่ตาด้วย ส่วนฝักคุมครองจะเป็นเสาหลักของหมู่บ้านที่ช่วยดูแลความสงบสุขของหมู่บ้าน จะมีการเลี้ยงฝักคุมครองในบุญข้าสะประจำปีในพิธีกรรมชำระล้างสิ่งไม่ดีงามในวันเพ็ญเดือน

เจ็ด และถาวร ดำเนตร (2545) ได้ศึกษาคติความเชื่อในประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าจอมปากช่องภูเวียง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น โดยศึกษาจากเอกสารและภาคสนามสัมภาษณ์จากผู้รู้ในท้องถิ่น ผู้นำพิธีกรรมและผู้ร่วมพิธีกรรม จำนวน 150 คน พบว่าองค์ประกอบของพิธีกรรมมี 2 พิธีกรรม คือ พิธีกรรมส่วนบุคคล ได้แก่ การบอกกล่าว หรือ บำ และพิธีกรรมชุมชนจะเป็นการบวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าจอมปากช่องภูเวียง ด้านคติความเชื่อพบว่า เป็นความเชื่อในเรื่องผีของเจ้าจอมปากช่องภูเวียงจะคอยปกป้องคุ้มครอง เชื่อว่าเป็นผีชั้นสูง นอกจากนี้ความศรัทธาที่มีต่อเจ้าจอมปากช่องภูเวียงนำไปปรับใช้กับวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นในหลายด้าน

ส่วนสมร ศรีบุญเรือง (2543) เรื่อง การปรับเปลี่ยนวิธีการรักษาอาการปวดศีรษะด้วยพิธีส่อนตะเวนของชาวบ้านในเขตอำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น พบว่าเป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นตามความเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ มีหมอธรรมเป็นผู้นำพิธี ทำในวันอังคาร มี 3 ขั้นตอน คือ การเตรียมการ การสู่ขวัญ และการเช่นไหว้ดวงอาทิตย์ การปรับเปลี่ยนพิธีกรรม พบว่า ในเรื่องวันได้เพิ่มวันพฤหัสบดีเข้ามา ลดขั้นตอนในการสู่ขวัญ แต่ความเชื่อในอำนาจลี้ลับศักดิ์สิทธิ์ยังคงอยู่ และวิรัตน์ สมใจ (2540) ได้ศึกษาประเพณีพิธีกรรมเลี้ยงเดือนเลี้ยงปีของชาวอำเภอกอนสาร จังหวัดชัยภูมิ พบว่า พิธีกรรมมี 4 องค์ประกอบ คือ บุคคล อุปกรณ์ในการประกอบพิธี สถานที่ และระยะเวลา ด้านความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตพบว่า สัมพันธ์ด้านคติความเชื่อว่าวันที่ประกอบพิธีจะต้องทำในวันที่กำหนดเท่านั้น จึงสามารถติดต่อกับผีบรรพบุรุษได้ และพิธีกรรมจะเกี่ยวข้องกับปัจจัยสี่ คือ อาหารที่นำมาเช่นไหว้ เครื่องนุ่งห่มของร่างทรง ที่อยู่อาศัยของผีบรรพบุรุษ

นอกจากนี้กันทิมา เรไร (2543) ได้ศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับความตายของชาวบ้านลาด ตำบลยางกล้า อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ พบว่า พิธีกรรมในอดีตนั้นเมื่อมีคนตายชาวบ้านจะนำฟากไม้ไผ่มาห่อหุ้มศพ นำไปฝังใกล้บริเวณบ้าน จากนั้นจะรื้อถอนบ้านไปปลูกใหม่ไม่ไกลจากเดิมนัก จะปลงศพแบบฝังไม่มีพิธีกรรมทางศาสนาเพราะนับถือผี ต่อมาเมื่อมีกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ไทยโคราชเข้ามาอาศัยรวมด้วย จึงเริ่มมีการปรับเปลี่ยนเป็นแบบเผา พิธีกรรมได้สะท้อนให้เห็นถึงความ

สัมพันธระหว่างพิธีกรรมกับกลุ่มคนที่มีความแตกต่างกันทั้งเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา ส่วนเฉลี่ยว ดอนกวนเจ้า (2543) ได้ศึกษาการปรับเปลี่ยนพิธีกรรมเลี้ยงผีของ ชาวไทยเชื้อ จังหวัดนครพนม พบว่า พิธีกรรมเลี้ยงผีเป็นความเชื่อที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา เพื่อแสดงความกตัญญูต่อผีที่ให้คุณประโยชน์ทางด้านความเจ็บป่วยและทำให้เกิดกำลังใจในการทำการเกษตร พิธีกรรมจะทำขึ้นในช่วงเดือนมีนาคมถึงเดือนเมษายนของทุกปีเป็นเวลา 1 วัน การปรับเปลี่ยนพบว่า มีการปรับด้านอุปกรณ์ ในการประกอบพิธีเพื่อให้สะดวก

ส่วนงานวิจัยของนิตินันท์ พันทวี (2544) ได้ศึกษาการศึกษาพิธีกรรมท้องถิ่น ในฐานะเพื่อการพัฒนาชุมชน ผลการวิจัยพบว่า คุณค่าในองค์ประกอบพิธีกรรม ได้แก่ ผู้นำ ผู้ร่วมพิธี บทสวดวิญ เครื่องสังเวย คุณค่าของพิธีกรรมที่เกิดขึ้นต่อบุคคล ได้แก่ สมภาติ ความสบายใจ ความกตัญญู ความอ่อนน้อมถ่อมตน และความมีน้ำใจงาม คุณค่าของพิธีกรรมให้แก่ คุณค่าในฐานะกระเจกเงงสะท้อนวัฒนธรรมทางภาษา และให้ความบันเทิงแก่ชุมชน ควบคุม รักษาแบบแผนทางสังคมของชุมชน พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญเป็นเครื่องมือที่คนในชุมชนใช้เป็นทุนทางวัฒนธรรม ในการสร้างสัมพันธที่ถูกต้องสร้างสรรค์

สำหรับนิภาวดี ทะไกรราช (2544) ได้ศึกษานิเวศวัฒนธรรม : ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านโคกกลาง หมู่ที่ 5 ตำบลแคน อำเภอวาปีบูน จังหวัดมหาสารคาม การวิจัยมีวัตถุประสงค์จะศึกษาความสัมพันธ์ของชาวบ้านโคกกลาง กับระบบนิเวศป่าชุมชนโคกใหญ่ โดยศึกษาพัฒนาการ ผลกระทบของการทำเกษตรกรรมที่มีต่อระบบนิเวศ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ของชาวบ้านโคกกลางที่มีในระบบนิเวศป่าชุมชน ผลการวิจัยพบว่า ชาวบ้านในหมู่บ้านโคกกลางเป็น 1 ใน 20 หมู่บ้าน ที่ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนโคกใหญ่ มีการดำรงชีวิตที่สัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ระบบนิเวศที่ตั้งถิ่นฐานมีการจำแนกพื้นที่ในการใช้ประโยชน์ มีการปรับตัว มีการใช้ภูมิปัญญา ความคิด ความเชื่อ เป็นเครื่องมือในการดำรงอยู่อย่างสัมพันธ์ภายใต้อิทธิพลของสภาพแวดล้อม วิธีชีวิตของคนในชุมชนเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนที่เป็นประโยชน์ร่วมกันของชุมชน

สำหรับชาติชัย ฉายมงคล (2543) ได้ศึกษาการปรับเปลี่ยนพิธีกรรม การพ่อนผีหมอลาวบ้านไร่ อำเภอคงหลวง จังหวัดมุกดาหาร พบว่า เป็นพิธี สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ทำในเดือนสี่ของทุกๆ ปี โดยใช้เวลา 2 วันกับ 1 คืน เป็นการแสดงความกตัญญูและความเคารพต่อผีบรรพบุรุษ ชาวไร่เชื่อว่า จะ ทำให้อยู่เย็นเป็นสุข ในส่วนการปรับเปลี่ยนพิธีกรรม นอกจากนี้มีการหาซื้อวัสดุ อุปกรณ์ตามท้องตลาด เช่น ดอกธูปพลาสติก ส่วนความเชื่อยังคงเหมือนเดิม ดังนั้น การปรับเปลี่ยนจึงเป็นเพียงเพื่อความอยู่รอดของพิธีกรรม ส่วนของศิริพงษ์ บุญถูก (2544) ได้ศึกษาการศึกษาเครือข่ายทางสังคมในกิจกรรมการทอดผ้าป่าของสังคม อีสาน พบว่า การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการทอดผ้าป่าและวิธีการที่สังคมอีสาน ใช้ ในการดำเนินการทอดผ้าป่าในปัจจุบัน เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ พบว่า เครือข่าย ทางสังคม มีส่วนสัมพันธ์กับกิจกรรมการทอดผ้าป่า เดิมองค์ประกอบสำคัญของ ผ้าป่ามีเฉพาะอัฐบริวาร แต่ปัจจุบันได้มีวัตถุทันสมัยเป็นบริวารผ้าป่าเพิ่มเติมเข้า มา กิจกรรมการทอดผ้าป่าปัจจุบันได้มีการนำเอาการบริหารการจัดการสมัยใหม่ มาใช้ในรูปของการกำหนดวัตถุประสงค์

งานวิจัยของธาดา สุทธิธรรม (2542) เรื่อง รูปแบบแผนผังชุมชนอีสานสาย วัฒนธรรมไทย ได้ศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบแผนผังชุมชนอีสานสายวัฒนธรรมไทย โดย ทำการสำรวจชุมชนจำนวน 50 แห่ง และคัดเลือกเป็นชุมชนกรณีศึกษาจำนวน 17 แห่ง ซึ่งเป็นชุมชนของชนเผ่าไท 5 ชนเผ่าสำคัญคือ 1) ไทลาวหรือไทอีสาน 2) ไทโย้ย 3) ไทย้อ 4) ไทผู้ไท และ 5) ไทเลย ชุมชนเหล่านี้มีจำนวน 4 แห่งที่ได้มีการ ขยายตัวขึ้นเป็นชุมชนเมืองในระดับอำเภอ ที่เหลือเป็นชุมชนหมู่บ้านในชนบท พบว่า แม้จะต่างชนเผ่ากันล้วนมีความเชื่อพื้นฐานทางด้านศาสนาและวัฒนธรรมเช่น เดียวกัน แม้จะมีแนวทางปฏิบัติปลีกย่อยแตกต่างกันไปแต่ก็เป็นชนเผ่าไทเดียวกัน จึงทำให้มีมุมมองและแนวปฏิบัติในเรื่องทำเลที่ตั้งถิ่นฐานคล้ายๆ กัน และงานวิจัย ของอภิศักดิ์ ใฝ่ทาคำ (2545) เรื่อง การศึกษามรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นของเมือง ขอนแก่นเพื่อการพัฒนา งานชิ้นนี้ศึกษาเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นของ เมืองขอนแก่นเพื่อการพัฒนา ซึ่งผลการศึกษาสรุปได้ว่า 1) พัฒนาการชุมชนเมือง

ขอนแก่นมีเงื่อนไขที่เป็นตัวเอื้อให้เกิดการก่อร่างสร้างเมือง มีความแตกต่างกันไปตามยุคตามสมัยซึ่งการเปลี่ยนแปลงสภาพกายภาพที่หล่อหลอมคนทำให้ชีวิตคนเปลี่ยนไปด้วย แต่ความสุขแบบชีวิตคนเมืองนั้นเป็นสิ่งที่คนเมืองต้องคิด ตั้งหลักหาทางคิดสร้างความสุขแบบที่เป็นตัวเอง 2) ลักษณะเฉพาะที่เป็นเอกลักษณ์ของเมืองและควรค่าแก่การอนุรักษ์ สภาพของเมืองอันได้แก่ ภูมิสัญลักษณ์ ย่านชุมชน เป็นต้น 3) การพัฒนาสภาพแวดล้อมเมืองจำเป็นต้องรู้และเข้าใจจากเหง้าของเมือง

ส่วนงานวิจัยของเขมิกา หวังสุข (2543) เรื่อง พัฒนาการทางวัฒนธรรมในกลุ่มแม่น้ำมูล : กรณีศึกษาแหล่งโบราณคดีเมืองเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา การวิจัยครั้งนี้เพื่อศึกษาพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณในบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลโดยทำการศึกษาแหล่งโบราณคดีเมืองเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา เพื่อทราบถึงพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณเมืองเสมา ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา สํารวจชุมชนโบราณในบริเวณลุ่มแม่น้ำมูล ชุมชนโบราณที่แหล่งโบราณคดีเมืองเสมาปรากฏร่องรอยการอยู่อาศัย 2 ระยะด้วยกันคือ ตั้งแต่สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ (ราวพุทธศตวรรษที่ 10-11) ประวัติศาสตร์ที่อาศัยอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำมูล โดยเฉพาะลุ่มแม่น้ำมูลตอนบนและตอนกลาง

นอกจากนี้งานวิจัยของดารารัตน์ เมตตาริกานนท์ (2543) เกี่ยวกับการพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของ “ท้องถิ่นนิยม” และภูมิภาค งานชิ้นนี้ศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อีสาน โดยการตั้งการขยายมุมมองทางประวัติศาสตร์อีสานให้หลากหลายมากยิ่งขึ้น โดยเนื้อหาภายในจะกล่าวถึงที่มาของคำว่า “ท้องถิ่นนิยม” และ “ภูมิภาคนิยม” สภาพภูมิศาสตร์-ทรัพยากรและคมนาคมที่มีผลต่อพัฒนาการทางประวัติศาสตร์อีสาน พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ลาว-อีสาน และภูมิหลังของคนอีสาน การเข้ามาของรัฐส่วนกลาง กรุงเทพฯกับการสร้างความหมายของ “ท้องถิ่นนิยม” และ “ภูมิภาคนิยม” ความพยายามรวมลาว “กรณีเหตุการณ์เจ้าอนุวงศ์” : สำนึกในกลุ่มท้องถิ่นนิยม การขยายตัวของรัฐ ส่วนกลางกรุงเทพฯ ช่วง พ.ศ.2435 และการแสดงออกของพลังในท้องถิ่นกับการสร้างสำนึก “ท้องถิ่นนิยม”

และ “ภูมิภาคนิยม” และในตอนท้ายของเล่มก็มีบทสรุปเกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ “ท้องถิ่นนิยม” และ “ภูมิภาคนิยม” ในภาคอีสาน

งานวิจัยอีกชิ้นของธาดา สุทธิธรรม(2544) เรื่อง ผังเมืองในประเทศไทย ผังชุมชนและการใช้ที่ดินสายอารยธรรมเขมรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ งานชิ้นนี้ศึกษาผังเมืองในประเทศไทย ผังชุมชนและการใช้ที่ดินสายอารยธรรมเขมรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า การกำเนิดของชุมชนจำนวนมากในประเทศไทยมีมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยเลือกทำเลที่เหมาะสมทั้งทางภูมิศาสตร์และจิตศาสตร์ อารยธรรมเขมรได้แผ่ขยายเข้าสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือจากอาณาจักรกัมพูชา จนกระทั่งสามารถครอบครองดินแดนทั้งหมดและบางส่วนของภูมิภาคใกล้เคียงไว้ได้ โดยมีการวางผังเมืองตามฮินดูคติและความเชื่อในลัทธิเทวราชา เมืองและชุมชนต่างๆ มีแผนผังองค์ประกอบซับซ้อนตามศักดิ์ของเมืองในการควบคุมราชอาณาจักร หนังสือของเดช ภูสงขันธ์ (2546) เรื่อง ประวัติศาสตร์สามัญชนคนทุ่งกุลาร เป็นงานที่ศึกษาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของทุ่งกุลาร้องไห้แห่งนี้ ตั้งแต่ยังเป็นยุคที่แห้งแล้งจนกลายเป็นยุคข้าวหอมมะลิ โดยสะท้อนให้เห็นภาพพลังชีวิตและจิตใจของคนชนบทที่มีความเป็นอยู่ในทุ่งกว้าง จากทางเกวียนมาถึงทางรถ

ส่วนบทความของจงดี ภิรมย์ไชยและจีระวัฒน์ พิษสี (2545) เรื่อง ผังกับสุขภาพ อีกหนึ่งภูมิปัญญาชาวบ้านสู่การพึ่งพาตนเอง เป็นบทความเกี่ยวกับ ผังกับสุขภาพ อีกหนึ่งภูมิปัญญาชาวบ้านสู่การพึ่งพาตนเองที่บ้านเพี้ยพาน หมู่ 1 ตำบลบัวเงิน อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น พบว่า ชาวบ้านมีอาชีพหลักคือทำนาและทำไร่อ้อย การเลี้ยงผึ้งจึงเป็นอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ให้ครอบครัวอีกทางหนึ่ง และยังเกี่ยวข้องกับระบบนิเวศและสุขภาพของมนุษย์เป็นอย่างมาก ดังนั้นชุมชนจึงช่วยกันปลูกต้นไม้ยืนต้น พวกป่าแดง ปานุ่น ในพื้นที่สาธารณะของหมู่บ้าน และขยายไปหมู่บ้านอื่น เพื่อหาดอกไม้ให้ผึ้งกิน นอกจากช่วยให้ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้นแล้วยังมีสุขภาพดีขึ้นอีกด้วย ประโยชน์ของน้ำผึ้ง คือ ลดความเครียด

งานวิจัยของภูมิศักดิ์ พิทักษ์เชื่อนันท์ และคณะ (2543) เรื่อง สถานภาพการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากข้าวในชนบทของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้ศึกษา

ผลิตภัณฑ์แปรรูปจากข้าว อาทิ กระจ่างสารท ข้าวหลาม ขนมนางเล็ด ข้าวตอก ข้าวเม่า ขนมจีน เป็นอาหารที่มีควมคู่กับวิถีชีวิตและขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาเป็นเวลาช้านาน การรู้จักนำข้าวมาแปรรูปเป็นขนมหรืออาหาร นับเป็นความฉลาดของผู้คนในอดีต การแปรรูปข้าวอดีตจะทำเฉพาะการให้ประกอบพิธีกรรมต่างๆ และบริโภคในครัวเรือนเป็นส่วนใหญ่ แต่ปัจจุบันรัฐส่งเสริมให้มีการผลิตเพื่อจำหน่าย โดยมีแหล่งผลิตกระจายอยู่ทั่วไปในชนบท มีปริมาณการผลิตและมูลค่าในการผลิตค่อนข้างสูง และศึกษาในด้านเทคโนโลยีการตลาด วัตถุดิบ และงานวิจัยของเรื่องวิทย์ เกษสุวรรณ (2546) เรื่องชุมชนเบ็ญกุดชุม : การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมของสังคมที่กำลังแปรเปลี่ยน ภายใต้เศรษฐกิจและการเมืองโลก มีวัตถุประสงค์เพื่อหารูปแบบใหม่ของการพัฒนาชุมชนเบ็ญกุดชุม คือ ชุมชนบ้านโสกกุดชุม ตำบลนาโส อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร ตลอดจนศึกษาปัญหาพัฒนาและแนวโน้มของการพัฒนา ผลการวิจัยสรุปได้ว่าการพัฒนาแนวใหม่ที่ชุมชนเบ็ญกุดชุมใช้ ได้แก่ การริเริ่มจากระดับล่าง โดยความสนับสนุนจากชนชั้นกลาง โดยเริ่มจากองค์กรเอกชน (NGO) แล้วต่อมาเป็นภาครัฐ ปัญหาของการพัฒนา ได้แก่ ฐานะของธุรกิจชุมชน ที่ต้องการดำเนินการทั้งด้านธุรกิจและการพัฒนาชุมชน ซึ่งต้องสนใจทั้งด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและการพัฒนาคน ทำให้ยากที่จะสร้างความสมดุลได้ และก่อให้เกิดปัญหาการเมืองในการพัฒนา ซึ่งได้แก่ความขัดแย้งทางความคิดและผลประโยชน์ที่เกิดจากการพัฒนา

งานวิจัยของใจสะอาด หิรัญพุกษ์ (2540) เรื่อง กลยุทธ์ในการเสริมสร้างความเสมอภาคของบทบาทหญิงชายในการพัฒนาท้องถิ่นทุรกันดารอีสานใต้ งานชิ้นนี้ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทหญิงชายในภาระงานต่างๆ ทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน ตลอดจนการเข้าถึงและควบคุมการใช้ทรัพยากรต่างๆ โดยศึกษาจากลักษณะกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดอุบลราชธานี สุรินทร์ และศรีสะเกษ ที่มีเชื้อสายเขมร ลัวะ และบรู พบว่า บทบาทของชายหญิงถูกกำหนดด้วยมิติทางสังคมและวัฒนธรรม ความสัมพันธ์หญิงชายในบริบทครอบครัวและชุมชน และรัฐบาล การตระหนักถึงมิติชายหญิง ผู้หญิงจึงยังคงรับภาระงานหนักทั้งในครัวเรือนและในไร่นา

ขาดโอกาสมีส่วนร่วมในชุมชน การเข้าถึงและควบคุมทรัพยากรต่างๆ รวมถึงข้อมูลข่าวสารผู้หญิง

เช่นเดียวกับบทความของบัวพันธ์ พรหมพักพิง (2542) เป็นเรื่องความสัมพันธ์หญิงชายและสิทธิทางทรัพย์สินในสังคมชนบทอีสาน ได้ศึกษาความสัมพันธ์หญิงชายและสิทธิทางทรัพย์สินในสังคมชนบทอีสาน ผลการศึกษาพบว่า การควบคุมกำกับทรัพย์สินโดยเฉพาะที่ดินในสังคมอีสานดั้งเดิมไม่มีข้อกีดกันสำหรับผู้หญิง ประเพณีดังกล่าวตกทอดมาถึงปัจจุบันแต่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและการแทรกแซงของรัฐทำให้สถานะของผู้หญิงเปลี่ยนไป หน่วยครัวเรือนถูกผนวกเข้ากับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมทำให้เกิดการอพยพแรงงาน แรงงานรับจ้างทั้งหญิงชาย สามีจะไปทำงานในภาคเศรษฐกิจสมัยใหม่ ส่วนภรรยาจะรับผิดชอบงานบ้านอยู่ในชนบท

นอกจากนี้บทความของพัชรินทร์ ลาภานันท์ (2547) เรื่อง ผู้หญิงชนบทกับขบวนการเคลื่อนไหวสิ่งแวดล้อม : วิธีคิดและ “พื้นที่ การต่อสู้” เป็นงานที่ศึกษาเกี่ยวกับผู้หญิงที่เข้าร่วมในขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม พบว่า การเข้าร่วมในขบวนการนี้ทำให้ผู้หญิงมีมุมมองต่อรัฐและสังคมในเชิงวิพากษ์มากขึ้น ขณะที่การมีบทบาทเชิงรุกในเวทีสาธารณะ ผู้หญิงเหล่านี้ต้องเผชิญกับแรงเสียดทานของครอบครัวและชุมชน ผู้หญิงเหล่านี้ต่างมองว่าความต่างระหว่างหญิงชายเป็นความต่างที่เกื้อกูลกันและต่างก็มีความสำคัญต่อขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมทั้งสิ้น ส่วนงานวิจัยของจรัญญา วงษ์พรหม (2541) เรื่อง ผู้หญิงอีสาน : ทางเลือกศักยภาพและแนวทางการพัฒนา : รวมบทความและบทวิเคราะห์ประสบการณ์และความรู้เกี่ยวกับผู้หญิง ในงานชิ้นนี้ ศึกษาเกี่ยวกับผู้หญิงในสังคมอีสานที่มักประสบชะตากรรมเอาเปรียบทางเพศในรูปแบบต่างๆ เสมอ แต่ก็มีพลังความแกร่งที่แอบแฝงอยู่และเผยแพร่ให้เห็นจากการสืบทอดทางวัฒนธรรม ผู้หญิงอีสานยังมีบทบาทในกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และสังคมของภูมิภาค และเศรษฐกิจของไทย ทั้งในบทบาทเดิมในภาคเกษตรกรรมไปถึงบทบาทใหม่ๆ ในภาคอุตสาหกรรม และควรสนับสนุนสร้างจิตสำนึก ความภาคภูมิใจของผู้หญิงอีสานเพื่อพัฒนาศักยภาพที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

นอกจากนี้ศิริพร โคตะวินนธ์(2543) ได้ศึกษาผู้หญิงในขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนชายขอบ กรณีศึกษาฝ่ายวิชาชีพ : หมู่บ้านแม่มน่มั่นยืน 2 และ 3 งานชิ้นนี้ศึกษาว่า มีเหตุผลเชิงนโยบายที่ทำให้ผู้หญิงที่เป็นแกนนำและผู้หญิงทั่วไปเข้าร่วมในขบวนการเคลื่อนไหว ในขบวนการเคลื่อนไหวนี้ผู้หญิงยอมรับบทบาทอะไรบ้าง เหตุใดยอมรับบทบาทนั้นแล้วผู้หญิงเปลี่ยนแปลงหรือได้รับผลกระทบอะไรบ้าง จากการศึกษเชิงคุณภาพพบว่า เจ็อนไขที่ทำให้ผู้หญิงเข้าร่วมในขบวนการต่อสู้คือผู้หญิงเป็นเจ้าของที่ดิน ได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมป่าบุงป่าทาม และผู้หญิงได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้ จึงเกิดความเชื่อมั่นในการลุกขึ้นมาต่อสู้ เป็นตัวแทนของครอบครัว การพิสูจน์ข้อเท็จจริง และการรู้สึกว่าคุณแล้วชนะ บทบาทของผู้หญิงในขบวนการเคลื่อนไหวมีหลากหลายทั้งบทบาทเดิมและข้ามบทบาทเดิม ในสถานการณ์การเคลื่อนไหวนี้ความเป็นผู้หญิงถูกนำมาใช้ประยุกต์วิธีการต่อสู้ได้จากการเข้าร่วมการเคลื่อนไหว

สำหรับงานวิจัยของนาตยา อยู่คง (2542) เรื่อง การเปลี่ยนแปลงสถานภาพและบทบาทของลูกเขยในสังคมอีสาน เป็นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงสถานภาพและบทบาทของลูกเขยในสังคมอีสานว่า มีการเปลี่ยนแปลงอะไรบางอย่างอย่างไรบ้าง ซึ่งจะเน้นการศึกษาทางด้านสังคมและวัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่และรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพ่อตาแม่ยายกับลูกเขย และวิเคราะห์ถึงปัจจัย เจ็อนไขต่างๆ ของสังคมที่ได้กำหนดสถานภาพและบทบาทของลูกเขย และที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสถานภาพและบทบาทลูกเขย รวมทั้งศึกษาผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ในปัจจุบันได้เกิดการเปลี่ยนแปลงสถานภาพ และบทบาทลูกเขย โดยมีบทบาทและมีสถานภาพสูงขึ้น เป็นแรงงานหลักที่สำคัญให้กับครอบครัวฝ่ายหญิง เป็นผู้หารายได้หลักมาให้กับครอบครัวฝ่ายหญิงได้ใช้จ่ายในการดำรงชีวิต มีอิสระในการดำเนินชีวิตมากกว่าในอดีต ไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตของพ่อตาแม่ยายเป็นหลักเหมือนเดิม จึงไม่จำเป็นต้องตกอยู่ภายใต้อาณัติของพ่อตาแม่ยายอีกต่อไป สำหรับชนินทร์ จารุจันทร์ (2540) เรื่อง ผู้เฒ่ามีลูก : แบบชีวิตและการปรับตัวของยายเลี้ยงหลาน กรณีศึกษาบ้านภูเหล็ก ตำบลภูเหล็ก

อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น งานชิ้นนี้ศึกษาวิเคราะห์ประสบการณ์การดำเนินชีวิตของยายเลี้ยงหลาน มุ่งค้นหาแบบแผนพื้นฐานของกระบวนการปรับตัวของยายที่ต้องรับบทแม่อีกครั้งว่า สามารถแยกเป็นขั้นตอนอย่างไร มีเงื่อนไขสำคัญอะไร มุ่งสนใจความรู้สึกของยายต่อการเลี้ยงหลาน ต่อหลานและต่อตนเอง โดยศึกษาเชิงคุณภาพพบว่า แบบแผนกระบวนการพัฒนาเอกลักษณ์จากยายเป็นผู้เฒ่ามีลูก แบ่งเป็น 3 ขั้นตอนเวลาคือ ช่วงก่อนจะมาเลี้ยงหลาน ที่ทำให้ยายต้องเลี้ยงหลาน คือ อยากให้ลูกทำงานหารายได้ อยากเป็นแม่อีกครั้ง ความรู้สึกผูกพันทางสายเลือด ช่วงปรับตัวชีวิต ปรับตัวในเรื่องชีวิตประจำวันเกี่ยวกับการทำงาน กิจกรรมการเลี้ยงดู รายได้ รายจ่าย ความรู้สึกผูกพันทางใจ ช่วงเลี้ยงหลานจนเป็นธรรมชาติหรือขั้นความผูกพัน รู้สึกว่าเขาคือแม่จริงๆ ของหลาน

นอกจากนี้บทความของอภิศักดิ์ โสมอินทร์ (2542) เรื่อง หญิงอีสาน : การเปลี่ยนแปลงปรับตัวเพื่ออยู่รอด ได้ศึกษาเกี่ยวกับผู้หญิงอีสานในแง่การเปลี่ยนแปลงและปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในสังคมโลกาภิวัตน์ พบว่า มี 2 ผลกระทบคือ ผลทางลบคือทำให้ระบบครอบครัวเสียไป ผู้เฒ่าผู้แก่ไม่ได้รับความเคารพจากเยาวชนและผลกระทบในแง่ที่สอง มองว่าการเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องธรรมดา ยุคโลกาภิวัตน์เป็นยุคพระศรีอารีย์ ดังนั้น ในกระแสอันเชี่ยวกรากภายใต้บริบททางทุนนิยม ส่วนกฤษ เหลือลมัย (2546) เรื่อง ผู้หญิงที่บ้านสำโรง บทความนี้ ศึกษาเกี่ยวกับวิถีชีวิตของหญิงสาวในเขตอำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ ที่มีสามีเป็นชาวต่างประเทศหรือที่เรียกกันว่า "ผู้ฝรั่ง" พบว่า ปัจจุบันในหมู่บ้านต่างๆ จะมีหญิงไทยแต่งงานกับผู้ฝรั่งประมาณหนึ่งในสามของคนในหมู่บ้าน โดยการชักชวนเพื่อนญาติๆ ให้รู้จักกับเพื่อนหรือญาติฝ่ายสามี มีการส่งรูปถ่าย ประวัติมาให้พิจารณา ถ้าผู้หญิงหรือผู้ชายสนใจก็ให้เดินทางไปแต่งงานอยู่กินกันได้อย่างง่ายดาย ซึ่งในอดีตคนในสังคมไทยมองว่าไม่ดีแต่ปัจจุบันเริ่มยอมรับและมองว่าเป็นเรื่องปกติ

บทความของมารีเกะ คาโตะ (2545) เรื่อง ผลกระทบของการอ่านหนังสือได้ต่อการประพฤติปฏิบัติทางศาสนาของผู้หญิงในหมู่บ้านภาคอีสานประเทศไทย : ศึกษากรณีจำศีลผู้หญิงในช่วงเข้าพรรษา ในเอกสารประกอบการประชุมวันที่

27-29 มีนาคม 2545 ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) งานชิ้นนี้ศึกษาเพื่อที่จะเข้าใจว่าผู้หญิงมีความสามารถอ่าน (ภาษาไทยกลาง) ได้อย่างไร และเข้าถึงความรู้ทางพิธีกรรมศาสนาโดยใช้ความสามารถนี้ในการทำสมาธิและประพาดิปฏิบัติทางศาสนาได้อย่างไร โดยศึกษาเชิงปริมาณพบว่า ผู้หญิงที่อยู่ในชนบทที่อ่านได้โอกาสเรียนโรงเรียนวัดในหมู่บ้านถึง ป.4 แล้วสามารถอ่านภาษาไทย แต่เพราะไม่มีหนังสืออ่าน นอกจากหนังสือสวดมนต์ก็ใช้ความสามารถในการท่องจำเพื่อที่จะไม่ต้องอ่านหนังสือ ซึ่งเป็นวิธีการที่สืบทอดความรู้ดั้งเดิม มีโอกาสที่จะศึกษาด้วยตนเอง แต่สถานการณ์ไม่สนับสนุน

ส่วนบุญเกิด มะพำรัมย์ (2544) ได้ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนที่พูดภาษาเขมรถิ่นไทย : กรณีศึกษา บทบาทหลวงพ่อเม้า อีสสโร วัดป่าเลไลยก์ และเครือข่าย จ. บุรีรัมย์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิด หลักการ ยุทธศาสตร์ บัณฑิตส่งเสริม และเครือข่ายการพัฒนาชุมชนในชุมชนที่พูดภาษาเขมรถิ่นไทยของหลวงพ่อเม้า อีสสโร วัดป่าเลไลยก์ บ้านใหม่ ตำบลสามแวง อำเภอห้วยราช จังหวัดบุรีรัมย์ ผลการวิจัย พบว่า หลวงพ่อเม้าได้นำหลักพุทธธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น มาประยุกต์บูรณาการให้เป็นองค์ความรู้ เป็นวัฒนธรรม เป็นบรรทัดฐานของชุมชน สร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน และลดปัญหาให้แก่ชุมชนได้ในระดับหนึ่ง ประกอบด้วย ท่านเป็นนักพูด นักคิด นักวิเคราะห์ นักพัฒนา และนักปฏิบัติการด้วยความเสียสละ อดทน จริงใจ และมีความเชื่อมั่นในตนเอง โครงการต่างๆ เช่น โครงการสร้างชลประทานขนาดกลางประจำตำบล การสร้างทางคมนาคมไปสู่หมู่บ้านหรือชุมชนต่างๆ และจรัสเรือง ศิริวัฒน์รัตน์ (2542) ได้ศึกษาการพัฒนาแบบพึ่งตนเองกับการพัฒนาเชิงพุทธ กรณีศึกษา ศรีชะอโคกการวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาแนวคิดการพัฒนาแบบพึ่งพาตนเองกับการพัฒนาในแนวคำสอนของพระพุทธศาสนา ความเหมือนและความแตกต่างของการพัฒนาทั้งสอง ผลการวิจัยสรุปว่า คำสอนในพระพุทธศาสนา มีความสอดคล้องและเป็นไปเพื่อการพัฒนาแบบพึ่งพาตนเองทั้งสิ้น ชุมชนศรีชะอโคกเป็นชุมชนที่ก่อกำเนิดมาจากกลุ่มชนที่เลื่อมใสพระพุทธศาสนา ในแนวของสมณะโพธิรักษ์ ซึ่งมีหลักการพัฒนา

และจัดการภายในชุมชน โดยใช้ “ศีล” มาเป็นหลักในการพัฒนาคนในชุมชน ชาวชุมชนศรีชะเอโศก มีศักยภาพที่สามารถพัฒนาสร้างสรรค์สินค้าอุปโภค บริโภค ทางด้านปัจจัยสี่ โดยใช้ระบบเทคโนโลยีที่เหมาะสมผนวกกับภูมิปัญญาชาวบ้าน และชีวพร มั่งสุวรรณ (2543) ได้ศึกษาการยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตรของ เกษตรกรในหมู่บ้านใกล้เคียง มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ วิทยาเขตเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสกลนคร งานชิ้นนี้ศึกษาลักษณะพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม นิเวศวิทยา และการยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตรของเกษตรกรในหมู่บ้าน ใกล้เคียงมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ปัญหาและข้อเสนอแนะในการพัฒนายอมรับ นวัตกรรมทางการเกษตรของเกษตรกรนั้นเป็นการวิจัยแบบสำรวจซึ่งพบว่า ตัวแปร ที่มีความสัมพันธ์กับการยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตรคือขนาดพื้นที่ถือครอง การเป็นสมาชิกกลุ่ม การได้รับข่าวสารการเกษตร และการปฏิบัติกิจกรรมนวัตกรรม การเป็นสมาชิกกลุ่มมีความสำคัญที่สุด ข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนา ด้านวิชาการ ควรจัดโครงการอบรมความรู้เรื่องการทำเกษตรผสมผสาน ด้านการส่งเสริม การเกษตร ปรับโครงสร้างการผลิต ประกันราคาผลิต ขยายวงเงินสินเชื่อ

ส่วนบทความของวลัยลักษณ์ ทรงศิริ (2546) เรื่อง การฝังศพครั้งที่สองที่ ทุ่งกุลาร้องไห้ งานชิ้นนี้ ศึกษาเกี่ยวกับการฝังศพครั้งที่สอง ซึ่งเป็นพิธีกรรมเกี่ยว กับการตายในวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ พบว่าการฝังศพครั้งที่สองเป็นเรื่องที่ซับซ้อน กล่าวคือ เมื่อฝังศพครั้งแรกมาชั้ระยะหนึ่งแล้วก็จะมีการขุดร่างนั้นขึ้นมาใหม่ เล็ก โครงกระดูกซึ่งอาจจะเป็นส่วนหนึ่งใส่ลงในภาชนะใบใหญ่ ซึ่งมีสิ่งของเครื่องใช้ ภาชนะใส่ข้าวปลาอาหารหรือของมีค่าต่างๆ อุทิศแก่ผู้ตายฝังรวมไปด้วยในบริเวณ ซึ่งเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ สุสานของตระกูลหรือชุมชน การใช้พื้นที่เหล่านี้ซ้ำแล้ว ซ้ำเล่าเป็นความเชื่อในพลังของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สังคมให้ความนับถือร่วมกัน

สำหรับบทความของธีระพงษ์ จตุรพาณิชย์ (2541) เรื่อง พระอุปคุตกับงาน บุญผะเหวด เป็นบทความเกี่ยวกับพระอุปคุตกับงานบุญผะเหวด พบว่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีงานบุญประจำเดือน เรียกว่า ฮีตสิบสอง (จารีต) จะมีขึ้นในเดือนสี่ ของไทย หรือเดือนมีนาคม ซึ่งเรียกตามสำเนียงอีสานว่า งานบุญผะเหวด หมายถึง

พระเวสสันดร นอกจากนี้ในงานประเพณีบุญผะเหวดมีคติความเชื่อในการ
 อัญเชิญพระอุปัชฌาย์มาปกป้องคุ้มครองมิให้เกิดเภทภัยอันตราย และให้โชค
 ลาภแก่พุทธศาสนิกชนด้วย โดยสมมติเอาก่อนหินตามหัวย หนอง คลอง บึง
 แม่น้ำ นอกจากนี้บทความของสมชาย นิลอาภิ (2548) เรื่อง บุญเข้ากรรม เดือน
 อ้าย พิธีกรรมเริ่มต้นชีวิตใหม่ที่บริสุทธิในวันปีใหม่ไทย งานชิ้นนี้ ศึกษาประเพณี
 บุญเข้ากรรมในเดือนอ้าย ซึ่งเป็นการศึกษาถึงประวัติศาสตร์และขั้นตอนของพิธีกรรม
 บุญเข้ากรรม โดยชาวอีสานและลาวเรียกเดือนอ้ายอีกชื่อหนึ่งว่าเดือนเจียง หรือ
 เดือนเจียงนั่นเอง และน่าจะมีความเกี่ยวข้องกับวรรณคดีเรื่อง “ท้าวสูง ท้าวเจียง”
 ซึ่งชาวข่าในแถบลุ่มน้ำโขงให้ความเคารพนับถือท้าวเจียงกันมาก ความศรัทธาที่มี
 ต่อท้าวเจียงมีความสำคัญมากจนมีการนำมาใช้เรียกเป็นอีกชื่อหนึ่งของเดือนอ้าย
 และบทความของสมชาย นิลอาภิ (2546) เรื่อง บวชควาย ในงานบุญบั้งไฟเห็น
 ร่องรอยการใช้ไถเมื่อ 2,500 ปี งานชิ้นนี้ ศึกษาพิธีกรรมบวชควายซึ่งแทรกอยู่ใน
 วันโฮมหรือวันแห่งของงานบุญบั้งไฟที่บ้านแมด กิ่งอำเภอเชียงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ด
 โดยจะเรียกคนที่บวชเป็นควายว่า ควายจ่าหรือควายฮาด ซึ่งจะแต่งกายโดยเปลือย
 ท่อนบนทาดินหม้อจันดำ ที่เอวจะผูกด้วยไม้เนื้ออ่อนขนาดยาวและใหญ่ สลักเป็น
 อวัยวะเพศชาย การบวชนั้นต้องไปบวชกับผีปู่ตาและคนที่บวชได้นั้นต้องได้มีการ
 สืบทอดกันต่อๆ มา คนที่บวชเป็นควายจะต้องแสดงกิริยาท่าทางตามแบบควายจริง
 ซึ่งการบวชควายนี้ถือว่าเป็นสัญลักษณ์แทนการทำนาและสะท้อนให้เห็นร่องรอย
 ที่เป็นจุดเปลี่ยนของวัฒนธรรมการปลูกข้าว ตลอดจนบทความของพระมหาบุญชู
 สิริบุญโญ (2544) เรื่อง สายมิ่ง สายแนน : ศาสตร์แห่งโลกสันนิวาสของชาวอีสาน
 งานชิ้นนี้เป็นบทความเชิงวิชาการเกี่ยวกับสายมิ่ง สายแนน ซึ่งเป็นศาสตร์แห่ง
 โลกสันนิวาสของชาวอีสาน พบว่า ความเชื่อจนเกิดเป็นจารีตประเพณีอันเกี่ยวกับ
 สายมิ่ง สายแนน ผังอยู่ในวิถีชีวิตของชนลุ่มน้ำโขงตอนกลางมาเป็นเวลายาวนาน
 สายมิ่ง สายแนน เป็นมิติหนึ่งของโลกสันนิวาส การเลือกคู่ครอง ซึ่งมีพัฒนาการขึ้น
 มาเป็นลำดับ โดยมีได้หยุดอยู่กับที่ บางสังคมอาจจะมีพัฒนาการล่วงเลยมิติแห่ง
 สายมิ่ง สายแนนมาอยู่ในมิติของการเลือกคู่ครองแบบอื่น

สำหรับโกเมท บุญไชย (2542) ได้ศึกษาพัฒนาการชุมชนริมฝั่งแม่น้ำชี : ศึกษากรณีบ้านท่าไคร้ อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่าชาวบ้านอพยพเข้ามาอยู่เมื่อ 150 ปีมาแล้ว เมื่อประชากรเพิ่มขึ้นจึงขยายตัวออกไปตามแนวริมฝั่งแม่น้ำชี พ.ศ.2457 มีการตัดถนน จึงได้ขยายออกมาอยู่ริมถนนท่าน้ำ ข้ามฝั่งแม่น้ำชี พ.ศ.2485 ทางการจัดรูปแบบการจัดตั้งหมู่บ้าน และพ.ศ.2494 เริ่มขยายตัวออกมาอยู่ทางเหนือของถนน พัฒนาการด้านเศรษฐกิจ นอกจากนี้ในอดีตทำนา และเริ่มมีการค้าขายเพิ่มขึ้น ด้านสังคมนั้น การพึ่งพาอาศัยกันเริ่มลดลง ส่วนปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชน ได้แก่ การสร้างสิ่งสาธารณูปโภคของหน่วยงานภายนอก การส่งเสริมอาชีพ ส่วน ลินดา เพ็ญวิทย์ (2542) ได้ศึกษาความจริงทางประวัติศาสตร์หรือภาพมายา ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจครอบครัวอีสาน : กรณีหมู่บ้านแห่งหนึ่งในจังหวัดชัยภูมิ งานชิ้นนี้ศึกษาข้อโต้แย้งที่ว่าครอบครัวชาวนาไทยในอดีตเป็นหน่วยงานที่ไม่มีหลักในการจัดองค์กรที่เป็นตัวชี้นำทางเศรษฐกิจ เป็นการศึกษเชิงคุณภาพเกี่ยวกับประวัติของชาวบ้านแต่ละครอบครัว โดยเน้นที่กระบวนการผลิตข้าว พบว่า ครอบครัวของชาวนาอีสานในอดีตเป็นหน่วยงานการผลิตทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น จากหลักการพื้นฐานขององค์กรชาวนาในอดีตเป็นหน่วยพื้นฐานของการผลิต และการบริโภคที่มีความร่วมแรงร่วมใจร่วมมือกัน โดยอาศัยความชำนาญของแรงงานขั้นต่ำที่ถูกแบ่งแยกการทำงานตามพื้นฐานความสามารถในการผลิต รูปแบบการโอนที่ดินส่วนใหญ่อยู่ในรูปของมรดกตกทอด จากพ่อแม่สู่ลูก หรือการโอนอย่างไม่เป็นทางการโดยการแต่งงานของลูกและเป็นทางการเนื่องจากการเสียชีวิตของพ่อแม่ การที่ครอบครัวเป็นหน่วยเศรษฐกิจที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันสูงทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมมีผลตรงต่อครอบครัว

นอกจากนี้สพสันต์ เพชรคำ (2540) ได้ศึกษาปากยาม : หมู่บ้านประมงในกลุ่มน้ำสงครามกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม พบว่าหมู่บ้านปากยามตั้งอยู่ตรงที่แม่น้ำยามไหลมาบรรจบกับแม่น้ำสงคราม จึงทำให้สภาพภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตชาวบ้าน เนื่องจากมีปลาน้ำจืดนานาชนิด มีป่าบุ่งป่าทาม ชาวบ้านมีอาชีพจับปลาเป็นอาชีพหลัก โดยมีเครื่องมือในการจับปลา

หลากหลายชนิด และเดิมเศรษฐกิจเป็นแบบยังชีพและต่อมาได้มีการค้าแบบทุนนิยมทำให้เศรษฐกิจของหมู่บ้านเปลี่ยนไป มีการตัดไม้เผาถ่านเพื่อการค้า รวมทั้งโครงสร้างปัจจัยพื้นฐานมีมากขึ้นโดยเฉพาะถนน นอกจากนี้สมเด็จพระสังฆราช กীরติพลพงษ์ (2543) ได้ศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอาชีพทอผ้าไหมมัดหมี่ของชาวบ้านโคกสูง ตำบลดอนกอก อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า เดิมชาวบ้านมีความชำนาญในการทอผ้าไหมมัดหมี่มาแต่บรรพบุรุษ ซึ่งเป็นการทอเพื่อยังชีพ และเริ่มมาจำหน่ายในปีพ.ศ.2524 และภายหลังการทำนาเริ่มประสบปัญหา ชาวบ้านจึงทำอาชีพทอผ้าไหมมัดหมี่ควบคู่กันไป ส่วนปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอาชีพนั้นพบว่า มาจากเรื่องรายได้ และการประกวดผ้าไหมมัดหมี่

งานวิจัยของบัวพันธ์ พรหมพักพิง (2545) เรื่อง เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสานห้าทศวรรษหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 กรณีศึกษาบ้านท่า เป็นงานที่ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของหมู่บ้าน และศึกษาพลังหรือปัจจัยที่สามารถทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้และพัฒนาต่อไปอย่างมีศักดิ์ศรี โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ พบว่า บ้านท่าก่อตั้งมาตั้งแต่ปี 2465 เศรษฐกิจบ้านท่าในยุคแรกมีการทำมาหากินแบบยังชีพควบคู่กับการผลิตและค้าเกลือ ในช่วงทศวรรษที่ 2500 ชาวบ้านเริ่มปลูกพืชเศรษฐกิจ คือ ปอ ในปัจจุบันครัวเรือนบ้านท่า มีรูปแบบการยังชีพที่สำคัญ 2 รูปแบบคือ 1) อาศัยที่ดินหรือทำการเกษตรเป็นหลัก 2) เป็นการยังชีพโดยการหาอยู่หากิน อาศัยทักษะและประสบการณ์แบบดั้งเดิมบวกกับทรัพยากรธรรมชาติ และงานวิจัยของจรัสรัตน์ ผลดี (2544) เรื่อง การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการหาปลาของชุมชนลุ่มน้ำมูลตอนปลายภายหลังการสร้างเขื่อนปากมูล การศึกษาการเปลี่ยนแปลงภายหลังการสร้างเขื่อนปากมูล วิถีชีวิตของชุมชนลุ่มน้ำมูลตอนปลายพึ่งพิงทรัพยากรปลาจากแม่น้ำมูลในการดำรงชีวิต วัฒนธรรมการหาปลาของชาวประมง เริ่มจากการสังเกตปรากฏการณ์ทางธรรมชาติในแต่ละฤดูกาลและศึกษาลักษณะนิสัยของปลา จนนำไปสู่การคิดค้นเครื่องมือจับปลารูปแบบต่างๆ เครื่องมือจับปลาที่ถูกคิดค้นขึ้นเพื่อให้จับปลาที่ตนต้องการ ต้องสอดคล้องกับลักษณะทางธรรมชาติและรักษาความอุดมสมบูรณ์ไว้ให้ลูกหลาน

ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการหาปลาได้ผ่านการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น สืบปืทีผ่านมาภายหลังการสร้างเขื่อนปากมูล ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการหาปลาของชุมชนลุ่มน้ำมูลอย่างยิ่ง

บทความของสุวิทย์ ธีรศาสตร์ (2545) เรื่อง ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจหมู่บ้านอีสานห้าทศวรรษหลังสงครามโลกครั้งที่สอง (พ.ศ.2488-2544) : กรณีศึกษาบ้านบัว จังหวัดสกลนคร เป็นงานศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เศรษฐกิจหมู่บ้านอีสานห้าทศวรรษหลังสงครามโลกครั้งที่สอง กรณีศึกษาบ้านบัว จังหวัดสกลนคร พบว่าบ้านบัวเป็นหมู่บ้านชาวกะเลิง ซึ่งอพยพหนีภัยสงครามในประเทศลาว มาตั้งรกรากที่เชิงเขาภูพาน เมื่อ 117 ปีก่อนเป็นหมู่บ้านที่เคยอุดมสมบูรณ์ ในช่วงปี 2509 เป็นต้นมา เมื่อชาวบ้านเริ่มปลูกมันสำปะหลังเพื่อขาย ป่าไม้รอบๆ หมู่บ้านก็ถูกทำลาย ปัจจัยที่สี่มาจากธรรมชาติที่ลดลง ประกอบกับประชากรเพิ่มขึ้นเป็น 7.4 เท่า ในช่วง 64 ปี ทำให้พื้นที่ถือครองต่อครัวเรือนลดลง มีชาวบ้านที่ต้องซื้อข้าวกินถึงร้อยละ 70 ของครัวเรือนทั้งหมด แต่ในปัจจุบันครัวเรือนส่วนหนึ่งมีศักยภาพทางเศรษฐกิจสูงขึ้น ส่วนบทความของสมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2543) เรื่อง มองอนาคต : บทวิเคราะห์วัฒนธรรมของคน ได้ศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมของคนอีสาน พบว่าเป็นวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความเป็นพหุลักษณะ มีความแตกต่างหลากหลายที่ผ่านมาในอดีตการพัฒนาของรัฐก่อให้เกิดปัญหาความไม่สมดุล ซึ่งในช่วงต่อมา มีการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนในมิติวัฒนธรรมการพัฒนา และการปรับตัวของคนอีสานในอนาคต จะเกิดขึ้นจากพลังของพลวัตวัฒนธรรม

อย่างไรก็ตามการวิจัยวัฒนธรรมของคนอีสานยังมีความจำเป็นเพื่อจะได้เข้าใจในระบบคิด การปรับตัวและการแก้ไขปัญหาของคนอีสานมากยิ่งขึ้น บทความของอนงค์นุช เทียนทองและประภัสสร เตชะประเสริฐวิทยา (2542) การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมกับการถือครองพื้นที่ดิน งานชิ้นนี้ศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมกับการถือครองพื้นที่ดิน กรณีศึกษา หมู่บ้านกุดกว้าง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น พบว่า ความเป็นมาของหมู่บ้านเป็นระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงชีพ ต่อมามีความเจริญอย่างรวดเร็วเป็นผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้าน

เศรษฐกิจและสังคม กลายเป็นระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้ามากขึ้น และมีความเป็นอยู่แบบยุ่งยากมากขึ้น มีพื้นที่ทำการเกษตรลดลง เป็นผลต่อเนื่องในด้านผลกระทบต่ออาชีพของประชาชน และบทความของมณีมัย ทองอยู่ (2547) เรื่อง ยุทธศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์และทุนทางสังคมของชาวนาอีสาน ได้ศึกษาถึงยุทธศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์และทุนทางสังคมของชาวนาอีสาน พบว่า การแทรกตัวของระบบทุนนิยมเข้าสู่เศรษฐกิจชาวนานั้น ทำให้ชาวนาต้องเผชิญความเสี่ยงเพิ่มขึ้น

ดังนั้น ชาวนาอีสานจึงได้พัฒนายุทธศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์ของครัวเรือนขึ้น ยุทธศาสตร์ที่สำคัญคือ การผลิตเพื่อการบริโภคภายในครอบครัวไปพร้อมๆ กับการผลิตเพื่อการค้า การแตกกิจกรรมทางเศรษฐกิจของครัวเรือนออกไปอย่างหลากหลาย ทั้งนอกไร่นาและนอกภาคการเกษตร โดยเฉพาะการไปทำงานรับจ้างต่างถิ่น การพยายามรักษาที่ดินเพื่อการเกษตรของครอบครัวไว้ การรักษาบทบาทของครอบครัวในฐานะเป็นหน่วยในการจัดสรรแรงงานและทรัพยากรที่หาได้ และหนังสือของมณีมัย ทองอยู่ (2546) เรื่อง **การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจชาวนาอีสาน** ได้อธิบายถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจของชาวนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย การปรับตัวของชาวนาในชุมชนและครัวเรือนต่อทุนนิยม และประเมินถึงผลกระทบของการปรับตัว พบว่า การเปลี่ยนแปลงของชาวนามีรูปแบบที่แตกต่างกัน 3 แบบ คือ ชาวนาส่วนหนึ่งสามารถพัฒนากิจกรรมลงทุนเพื่อผลกำไร เป็นผู้ประกอบการได้ อีกส่วนก่อตัวขึ้นในเขตชลประทานพัฒนาในการเกษตร และแบบที่ผลิตและมีรายได้ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ แต่มีลักษณะร่วมที่สำคัญ เช่น ยังคงอยู่ของการผลิตข้าว และพยายามรักษาที่ดินเพื่อการเกษตรไว้ การแตกตัวของกิจกรรมเศรษฐกิจจากการเกษตรไปสู่การรับจ้างนอกภาคเกษตร มีการโยกย้ายแรงงานบางส่วนไปรับจ้างต่างถิ่น ทั้งนี้การพัฒนาแบบทุนนิยมโดยการชักนำของรัฐในภาคอีสาน ก่อให้เกิดการแตกตัวและแตกหัวในชนบทเชิงข้ามภาค

ส่วนบทความของประนุช ทรัพย์สารและประทวน บุญปรก (2544) เรื่อง

ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาอีสาน เป็นบทสรุปจากการอภิปรายในงาน
 ชอพะยอมบาน 2543 วันที่ 4 ธันวาคม 2543 หัวข้อเรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านกับ
 การพัฒนาอีสาน ซึ่งสรุปได้ว่า สิ่งที่มีค่าทุนเดิมคือทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่เป็น
 ทุนเดิมในท้องถิ่น ทั้งดิน ภูเขา ป่าดง วัช ควาย นก หนู นี่คือการหลากหลายทาง
 ชีวภาพ ทุกชีวิตอยู่รวมกันคือมีค่ามหาศาล คือทุนอันยิ่งใหญ่ แรงงานสองสามพัน
 คนไปทำงานให้คนเดียว แรงงานมีค่ามหาศาล วัฒนธรรมการแบ่งปันเอื้ออาทร
 ต่อกันในชุมชน กลุ่มอินแปลงเป็นกลุ่มชาวบ้านพัฒนาภูมิปัญญา พัฒนาการชาติ
 ร่วมกับองค์กรของรัฐบาลและเอกชน ยุคปัจจุบันนี้สำคัญที่สุดคือ การพัฒนาคน
 จึงต้องพัฒนาปัญญาให้เกิดความสามารถคืนสู่รากเหง้า คือประยุกต์เอาสิ่งเก่าและ
 สิ่งใหม่สอดคล้องกลมกลืนมาพัฒนาให้เกิดประโยชน์

งานวิจัยของวิลาวัลย์ เอื้อวงศ์กุล (2542) เรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างพัฒนาการ
 ของเมืองกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม : กรณีศึกษาเมืองเรณูนคร การศึกษาได้
 แบ่งพัฒนาการของพื้นที่ศึกษาออกเป็น 3 ยุค คือ ในยุคดั้งเดิม (พ.ศ.2387-2446)
 ยุคของการเปลี่ยนแปลง (พ.ศ.2447-2488) และยุคปัจจุบัน (พ.ศ.2489-2542) ลักษณะ
 ทางกายภาพของเมืองเรณูนครเปลี่ยนแปลงไปมาก ทั้งด้านโครงสร้างพื้นฐาน
 และระบบโครงข่ายการคมนาคมซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากนโยบายมุ่งเน้นการ
 พัฒนาเพื่อให้เกิดความมั่นคงของชาติ วิถีชีวิตของชุมชนได้ถูกปรับเปลี่ยนจากที่
 เคยเรียบง่าย มาสู่ระบบสังคมที่ซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทาง
 กายภาพ การใช้พื้นที่เมืองตลอดจนวิถีชีวิตของคนเมืองเรณูนครไปด้วย พัฒนาการ
 ของเมืองเรณูนครที่เกิดขึ้นได้สะท้อนให้เห็นรูปแบบวัฒนธรรมใหม่ในการดำเนิน
 ชีวิตที่มุ่งหาความเป็นส่วนตัวหรือกระแสปัจเจกมากกว่าวัฒนธรรมร่วมที่เคย
 ยึดถือปฏิบัติในระดับชุมชน จากการศึกษาพบว่า การจะรักษาวัฒนธรรมชุมชนให้
 ยั่งยืนควบคู่ไปกับการพัฒนาเมือง น่าจะต้องไม่มองวัฒนธรรมว่าเป็นสิ่งที่หยุดนิ่ง
 การใช้พื้นที่เมืองเพื่อให้เกิดกิจกรรมทางวัฒนธรรมไม่ควรกระจุกอยู่ที่ใดที่หนึ่งจน
 เกินไป และงานวิจัยของโชคชัย เทวานฤมิตร (2543) เรื่อง วัฒนธรรมกับการพัฒนา
 หมู่บ้าน : กรณีศึกษาบ้านสวายสอ ตำบลเมืองไผ่ อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์

พบว่า หมู่บ้านสวายสอมีปัญหา คล้ายกับหมู่บ้านชนบททั่วไป มีชนบทธรรมนิยม ประเพณีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ ซึ่งเป็นผลจากการปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาเป็น ระยะเวลาช้านาน มีรากฐานมาจากความคิด ความเชื่อในศาสนาพุทธแบบชาวบ้าน และศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏอยู่ในประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ของชาวบ้าน เช่น การ นับถือผีบรรพบุรุษ การเล่นแม่มั่วต การโกนจุก การแต่งงานและประเพณีงานศพ

ส่วนบทความของพัฒนา กิตติอาษา (2545) เรื่อง คนข้ามแดนนาฏกรรม ชีวิตและการข้ามพรมแดนในวัฒนธรรมอีสาน เป็นบทความเกี่ยวกับรูปแบบและ ช่องทางการเคลื่อนไหวทางกายภาพของสังคมชาวอีสานในยุคการพัฒนาใน ทศวรรษที่ 1960 ข้ามพรมแดนทางสังคมและวัฒนธรรมเพื่อตั้งรกรากและตอบโต้ นโยบายการพัฒนาของรัฐไทย คำถามสำคัญคือ ทำไมคนอีสานจึงเดินทางข้ามแดน นับตั้งแต่ยุคพัฒนามาจนยุคโลกาภิวัตน์ วาทกรรมที่อ้างถึงคือ ความยากจน ความ อุดมยาก ความด้อยโอกาส ความต่ำต้อยของภูมิภาคและคนอีสาน มีส่วนผลักดัน ให้ออกแสวงหาชีวิตที่ดีกว่า

สำหรับถวัลย์ ภูถวัลย์ (2545) ได้ศึกษาเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาค อีสาน ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมโดยกลุ่มคนจน กล่าวถึง เครือข่าย เกษตรกรรมทางเลือกภาคอีสานเป็นรูปธรรมอันหนึ่งของการแก้ปัญหาความยากจน ของประเทศไทยที่ผลพวงมาจากทิศทางการพัฒนาประเทศ การกำหนดโครงสร้าง ทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองที่ไม่เป็นธรรม ส่วนศิริพร ศรีสินธุ์ไธสง (2541) ได้ ศึกษาปฏิบัติการทางวาทกรรมของชาวบ้าน : กรณีศึกษาป่าทามกุดเป่ง เป็นการ ศึกษาวาทกรรมของชาวบ้านในภาคอีสานที่สร้างขึ้น ในกระบวนการต่อสู้เพื่อการ อนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างวาทกรรมของชาวบ้าน กับบริบททางสังคม กระบวนการในการปฏิบัติการเชิงวาทกรรมของชาวบ้านหรือ ครอบครั้ว พื้นที่และครองความเป็นเจ้า พบว่า กรณีศึกษาป่าทามกุดเป่ง ที่ปรากฏ ขึ้นบนเส้นทางการต่อสู้กรณีฝ่ายราศีไศลโดยสรุปกระบวนการต่อสู้ของชาวบ้าน คือ การโต้แย้งและตอบโต้วาทกรรมกระแสหลักของรัฐ 2 ประเด็น คือ วาทกรรม ว่าด้วยการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีได้ให้ความสนใจกับ

องค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่น

สำหรับเบญจวรรณ นาราสาจจ์ (2541) ได้ศึกษาการรับช่วงการผลิตกับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชน ศึกษากรณี กิจการแหวนในหมู่บ้านจังหวัดขอนแก่น เป็นการศึกษาการรับช่วงการผลิตจากโรงงานเข้าสู่หมู่บ้านด้วยระบบตัวแทนหรือคนกลาง เพื่อทำความเข้าใจลักษณะความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในเครือข่ายรับช่วงการผลิต การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน พบว่า การรับช่วงการผลิตอวนในฐานะกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ไม่เอื้ออำนวยให้เกิดกลุ่มความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่ และเงื่อนไขในการทำงานเปิดโอกาสให้ผู้ประอวนร่วมกิจกรรมทางสังคม เพื่อรักษาความสัมพันธ์ต่อคนรอบข้างไว้ การรับช่วงการผลิตอวนช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์ทางสังคมภายในหมู่บ้านให้เข้มแข็งขึ้น มีรายได้เป็นเงินสดอย่างสม่ำเสมอ มีความเป็นอยู่ที่ดี มีเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ ส่งเสริมการศึกษาแก่ลูกหลาน ร่วมทำบุญช่วยเหลือ บริจาคแก่กิจกรรมส่วนรวมของหมู่บ้าน ก่อให้เกิดแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ภายในครัวเรือนและชุมชน คือผู้หญิงเป็นผู้ประอวนมีความสำคัญขึ้น และรัชชัย เเพ็งพิณิช (2544) ได้ศึกษาวิถีชีวิตของเกษตรกรชาวนาเมืองภายหลังการขายที่ดินทำกิน : กรณีศึกษาบ้านโนนม่วง หมู่ที่ 3 ตำบลศิลา อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น พบว่า บ้านโนนม่วงเกิดจากการอพยพย้ายถิ่นเพื่อแสวงหาที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน ชาวบ้านมีอาชีพเดิมคือ การทำนาในที่ดินทำกินของตนเอง หลังจากขายที่ดินทำกิน ชาวบ้านอพยพเข้าไปทำงานรับจ้างในภาคอุตสาหกรรมและบริการในตัวเมืองและอีกส่วนก็ประกอบอาชีพอื่นๆ ในหมู่บ้าน ปัจจัยที่มีผลต่อการขายที่ดินได้แก่ ภาระหนี้สิน ค่านิยม การขยายตัวของเมือง และภาวะความแปรปรวนของธรรมชาติ ซึ่งเกิดผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงขึ้นในโครงสร้างทุกส่วนในหมู่บ้าน ไม่ว่าจะในด้านสังคม วัฒนธรรม พฤติกรรมของคนในหมู่บ้าน ทำให้รากฐานทางความคิดและค่านิยมเปลี่ยนแปลงไป

งานวิจัยของพัชรินทร์ ลากานนท์ (2546) เรื่อง การปรับตัวทางวัฒนธรรมของ

ชาวชนบทที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาของรัฐ : กรณีศึกษาเขื่อนปากมูล มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายกระบวนการปรับตัววัฒนธรรมในการดำเนินชีวิตของชาว ชุมชนลุ่มน้ำมูลที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนปากมูล รวมทั้งอธิบายความสัมพันธ์ ระหว่างบริบทของครัวเรือน ชุมชนและวิธีการทำงานของรัฐที่ส่งผลต่อการปรับตัว และการโต้กลับของผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น วิธีการศึกษา คือ การวิจัยเชิงคุณภาพ พื้นที่ศึกษาคือชุมชนลุ่มน้ำมูล 3 หมู่บ้านที่ได้รับผลกระทบ จากเขื่อนปากมูล พบว่า การสร้างเขื่อนปากมูลส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศของลุ่มน้ำ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทำให้ชุมชนต้องปรับตัวในหลายด้าน คือ การโยกย้าย ชุมชนและบ้านเรือน การผลิตของครัวเรือน ทั้งเพื่อบริโภคและเพื่อสร้างรายได้ ความสัมพันธ์ทางสังคม และงานวิจัยของฤทธิ์ชัย ภูตะวัน, ทวี หอมหวนและ ปราณี มัคคนันท์ (2546) เรื่อง ชะตากรรมชาวนาไทยในภาคอีสาน พบว่า อาชีพ เกษตรกรรมส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อย การทำนาเป็นอาชีพหลัก เมื่อการทำนาในปัจจุบันมีลักษณะต้องใช้ต้นทุนสูงต้องพึ่งพาธรรมชาติ ผลผลิตราคาที่ขาย ได้ไม่คุ้มกับต้นทุน ทำให้ชาวนาขาดทุน ชาวนาส่วนใหญ่คิดว่า คนจนคือคนไม่มีเงิน มีหนี้สิน ไม่พอกิน ไม่พออยาก หาเข้ากินค่า อยู่ไปลมๆ แล้งๆ เมื่อโครงการก่อสร้าง ฝายราศีไศล การสูญเสียที่ทำกินทวีความรุนแรงขึ้น เกิดน้ำท่วมนาทามที่สาธารณะ สำหรับทำนาของชาวบ้าน จึงไม่สามารถทำการผลิตข้าวได้ ทำให้เกิดความทุกข์ยาก และบทความของรัตนา โตสกุล (2541) เรื่อง ความหมายของการพัฒนาในสายตา ของชาวบ้านภาคอีสาน : มิติทางมานุษยวิทยา งานชิ้นนี้ศึกษาผลสรุปการให้ ความหมายด้านการพัฒนาของชาวบ้านชาติพันธุ์ไท-ลาว 2 หมู่บ้านในภาคอีสาน หลังจากที่เข้ารับการพัฒนาของภาครัฐมาตั้งแต่ทศวรรษ 1960 พบว่า ขณะที่รัฐ ของไทยมีบทบาทความรับผิดชอบหลักในการเสนอแนวคิด และนโยบายการพัฒนา ประเทศชาติแต่ชาวบ้านไม่ได้สะท้อนถึงการยอมรับ โดยปราศจากการตั้งคำถามต่อ แนวคิดและนโยบายการพัฒนา ดังนั้นการพัฒนาจึงเป็นพื้นที่หนึ่งทางวัฒนธรรม ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความหมายซึ่งประกอบด้วย ความร่วมมือ การโต้แย้งและ การท้าทายกับแนวคิดการพัฒนาที่เป็นกระแสหลัก โดยส่วนใหญ่ชาวบ้านสร้าง

ความหมายของการพัฒนาโดยอิงจากสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมเก่าและใหม่ กลไกว่างรัฐมีอิทธิพลต่อการสร้างความคิดเรื่องการพัฒนาของชาวบ้าน ได้แก่ โรงเรียน หน่วยราชการท้องถิ่น ส่วนบทความของสมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2546) เรื่อง การประเมินความยากจนแบบมีส่วนร่วมในกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิงบ้านทรายแก้ว ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร งานชิ้นนี้ศึกษาการประเมินความยากจนแบบมีส่วนร่วม ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง จังหวัดสกลนคร โดยใช้วิธีการสนทนากลุ่ม พบว่าความหมายของความยากจนเป็นมิติทางใจและทางกายภาพ สาเหตุของความยากจนในทัศนะของคนจนคือ ด้านภูมิศาสตร์ที่ต้องอาศัยและพึ่งพิงธรรมชาติในการเก็บหาของป่าและอาหารและด้านคมนาคมที่ติดต่อกับภายนอกลำบาก

บทความของอรทัย ศรีทองธรรม (2541) เรื่อง วัฒนธรรมความเชื่อหมู่บ้านอีสานในการอนุรักษ์ป่าชุมชน กรณีศึกษา : หมู่บ้านในอำเภอดงหลวง จังหวัดอุบลราชธานี เป็นงานที่ศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมความเชื่อของชาวบ้านอีสานที่มีต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน การเปลี่ยนแปลงความเชื่อและปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความเชื่อ การเก็บข้อมูลได้จากการสัมภาษณ์ผู้รู้ในชุมชน ศึกษาบ้านนาดี ในอำเภอดงหลวง จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ตาและผีเจ้านาย ความเชื่อเรื่องป่าช้า และความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ มีผลต่อพฤติกรรมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนในรูปการกำหนดเป็นกฎเกณฑ์ ข้อห้าม บทลงโทษ และกำหนดบทบาทหน้าที่ของชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าชุมชน และยังมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตกำหนดบรรทัดฐานทางสังคม ที่สำคัญคือเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านในทุกเรื่อง และมีปัจจัยต่างๆ เข้ามาก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านการประกอบอาชีพที่เป็นรายได้หลัก โครงสร้างประชากรและความสัมพันธ์ในชุมชน

บทความของชอบ ดีสวนโคกและอุดม บัวศรี (2546) เรื่อง เจ้าโคตร : ผู้เฒ่าแล้วแล้วโลด งานชิ้นนี้ ศึกษาาระบบเจ้าโคตร ซึ่งเป็นระบบดั้งเดิมที่ถือเป็นระบบหรือกฎที่สำคัญต่อสังคมอีสาน เจ้าโคตร : การจัดการความขัดแย้ง ในวัฒนธรรมอีสาน เป็นระบบที่ทุกคนได้ถือเป็นระบบในฐานะเป็นสถาบัน สถาบันเจ้าโคตร

สามารถควบคุมปัญหาข้อขัดแย้งในสังคมอีสาน ผลการศึกษาใน 3 จังหวัด คือ มุกดาหาร ขอนแก่นและอุบลราชธานี แสดงให้เห็นว่าทุกหมู่บ้านรู้จักและเข้าใจระบบเจ้าโคตรในชื่อที่แตกต่างกันออกไป ส่วนบทความของชุนตรา อธิภรณ์มวินิก (2542) ร้อยแปดคำของชาวไทยอีสาน งานชิ้นนี้ ศึกษาคำ (taboo) ซึ่งเป็นภาษาอีสานที่ผู้อาวุโสหรือผู้เฒ่าใช้ทักท้วงการกระทำที่เป็นสิ่งไม่ดี ไม่งาม ไม่เหมาะสม คำจึงเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ถูกทักท้วงจะไม่กล้ากระทำต่อไป คำจึงเป็นจารีตประเพณี และจริยธรรมของชาวไทยอีสานที่ยังคงถือปฏิบัติต่อมาจนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม คำเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาทางพฤติกรรมสุขภาพไม่พึงประสงค์ เนื่องจากคำที่เกี่ยวข้องกับการบริโภค โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำในหญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด

สำหรับวาริรัตน์ ปั่นทอง (2543) ได้ศึกษาวัฒนธรรมกับการบริโภคอาหารของชาวไทยเชื้อสายเวียดนามในเขตเทศบาลเมืองอุบลราชธานี พบว่า ชาวไทยเชื้อสายเวียดนามอพยพมาตั้งถิ่นฐานในจังหวัดอุบลราชธานีในปี.ศ 2488 มีอาชีพปลูกผัก ช่างเหล็ก ช่างซ่อม ขายหมูยอ ขายอาหารเวียดนาม เป็นต้น วัฒนธรรมการบริโภคอาหารของชาวไทยเชื้อสายเวียดนาม รับเอาวัฒนธรรมการบริโภคจากประเทศจีนและฝรั่งเศสและผสมกลมกลืนวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่อาศัย ซึ่งบริโภคอาหาร 3 มื้อ คือ มื้อเช้า คือก๋วยจั๊บ มื้อเที่ยงคือผัดและอาหารอีสาน อาหารมื้อเย็นคือแกงจืด ผัดผัก ต้มหมู วิธีการเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อการบริโภคอาหารมีปัจจัยด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

เราอาจกล่าวได้ว่า การสำรวจองค์ความรู้การวิจัยวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือภายใต้ประเด็นพลังความคิดและภูมิปัญญา ที่แยกวิเคราะห์ตามกรอบการศึกษาด้านพลังความคิดและอุดมการณ์ ด้านการศึกษาภูมิปัญญา ด้านทุนเศรษฐกิจ และด้านการศึกษาภูมิปัญญาในฐานะพลังชุมชนนั้น ต่างสะท้อนให้เห็นองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมมากมายของชุมชนอีสาน และมีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของสังคมในแต่ละช่วง อย่างไรก็ตามนั้น งานศึกษาทุกชิ้นเชื่อว่า จะชี้ให้เห็นแค่เรื่องขององค์ความรู้ที่ขีดกรอบเฉพาะเรื่องของเนื้อหาของ

วัฒนธรรมเพียงแค่นั้น แต่ยังพบว่างานแต่ละชิ้นล้วนมีส่วนสัมพันธ์เชื่อมโยงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวอีสาน การปรับตัวเพื่อการอยู่รอดในสังคมที่มีพลวัตอยู่ตลอดเวลา การยกย้ายถิ่นฐานเพื่อไปทำงานต่างถิ่นหรือต่างแดน การปรับตัววัฒนธรรมเพื่อความอยู่รอด ตลอดจนการปฏิสังสรรค์ระหว่างกลุ่มวัฒนธรรมที่มีความแตกต่าง การสังเคราะห์งานในครั้งนี่ยังต้องการและจำเป็นที่จะต้องค้นหาประเด็นอีกมากมายในการสังเคราะห์งานเพื่อให้เห็นภาพที่เปลี่ยนแปลงไปของวัฒนธรรม และเพื่อสร้างองค์ความรู้ เปิดเผยแง่มุมออกสู่สังคม ทำยที่สุดก็เพื่อสังคมได้เข้าใจในวัฒนธรรมที่มีพลวัตและมีความเป็นพหุลักษณะด้วย

3.5 แนวคิด ทฤษฎี และปัญหาทางวิธีวิทยา

จากการสังเคราะห์งานวิจัยวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในบทที่ผ่านมา เป็นการรวบรวมงานวิจัยภายใต้ 3 ประเด็นหลักคือ ประเด็นแรกเป็นการรวบรวมงานวิจัยวัฒนธรรมด้านพลังความคิดและภูมิปัญญา ซึ่งหมายรวมถึงการศึกษาพลังความคิดและอุดมการณ์ การศึกษาภูมิปัญญาด้านทุนเศรษฐกิจ และการศึกษาภูมิปัญญาในฐานะพลังชุมชน ประเด็นทั้งหมดรวบรวมไปถึงการสังเคราะห์งานวิจัยด้านวัฒนธรรมกับการพัฒนา และงานวิจัยด้านวัฒนธรรมกับกลุ่มชาติพันธุ์เข้าด้วย ซึ่งงานที่รวบรวมมาทั้งหมดได้สังเคราะห์ภายใต้แนวคิดหลักที่ยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมในสังคมอีสาน และพยายามทำความเข้าใจในความเป็นพลวัตของวัฒนธรรม ตามบริบททางสังคมและการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปอยู่ตลอดเวลา พร้อมๆ กับการสังเคราะห์งานวิจัยให้เห็นภาพการเปลี่ยนแปลง ปัจจัยที่เอื้อ และส่งผลให้วัฒนธรรมของสังคมอีสานนั้นเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

ผลจากการสังเคราะห์ด้านกระบวนการวิจัยสรุปได้ว่า การศึกษาสังคมโดยนักสังคมศาสตร์ด้วยกระบวนการวิจัยสังคมอีสาน โดยใช้แนวคิดและวิธีวิทยาในการศึกษาสังคม พบว่า ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาสังคมโดยนักสังคมศาสตร์

จากประสบการณ์วิจัยสังคมอีสาน ซึ่งนักสังคมศาสตร์ ได้แก่ นักวิชาการสายมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ นักพัฒนาที่ทำงานเกี่ยวข้องกับคนอีสานและสังคมของคนอีสาน กลุ่มของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน และนอกนั้นยังมีงานวิทยานิพนธ์ของนักศึกษาสายมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ เป็นหลัก กลุ่มคนเหล่านี้มักใช้ระเบียบวิธีการศึกษาที่สามารถแบ่งอย่างกว้างๆ ได้เป็น 3 กลุ่มคือ 1) ระเบียบวิธีการศึกษากระแสหลัก ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ 2) ระเบียบวิธีการศึกษาเพื่อการพัฒนา ได้แก่ ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่ส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วม (Participatory Action Research~PAR) การประเมินสถานะชนบทแบบเร่งด่วน (RRA) และ 3) การวิจัยไต่บ้าน การแบ่งกลุ่มวิธีการวิจัย พิจารณาเกณฑ์ 2 ประการ คือ ประการแรก ได้แก่ อำนาจในการควบคุมกระบวนการวิจัยของนักวิจัยกับกลุ่มคนที่ถูกศึกษาและประการที่สอง การนำองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยไปใช้ประโยชน์ในการแก้ปัญหาของชุมชนหรือของกลุ่มคนที่ถูกศึกษา (วิทยุर्थ จำรัสพันธ์, 2547)

ส่วนผลจากการสังเคราะห์งานวิจัยทางวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือสะท้อนให้เห็นว่า งานวิจัยด้านวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีหลากหลายแง่มุม นับแต่การศึกษาวิจัยทางประวัติศาสตร์ทั้งในเชิงภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ประวัติศาสตร์กลุ่มชาติพันธุ์ ด้านอุดมการณ์พลังความคิด ความเชื่อ งานวิจัยหลายชิ้นได้ทำการศึกษาองค์ความรู้ท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาต่างๆ ที่ถ่ายทอดสืบต่อมาเป็นจารีตประเพณี วัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ งานวิจัยสะท้อนให้เห็นการสืบทอด ต่อยำ รวมถึงการผลิตใหม่ในเชิงวัฒนธรรมให้เข้ากับยุคสมัยความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมอีสานตลอดเวลาที่ผ่านมา

ทางด้านงานวิจัยวัฒนธรรมกับการพัฒนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในช่วงปลายทศวรรษ 2540 งานวิจัยสะท้อนให้เห็นถึงการเปิดประเด็นใหม่ๆ ที่สอดคล้องกับสถานการณ์ทางสังคม ดังเช่นที่ปรากฏในประเด็นการวิจัยวัฒนธรรมกับการพัฒนา ปัญหาความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชนในเรื่องโครงการพัฒนาต่างๆ งานวิจัยจำนวนหนึ่งสะท้อนปัญหาความขัดแย้งเชิงอุปถัมภ์และราศีไศล ที่การพัฒนาของรัฐส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ

ของประชาชนในพื้นที่เป้าหมายของโครงการดังกล่าว นอกจากนี้ในด้านการวิจัย วัฒนธรรมการพัฒนา ยังมีการวิจัยที่ครอบคลุมไปถึงประเด็นต่างๆ กล่าวคือ การศึกษาวิจัยวัฒนธรรมชุมชนกับการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ ซึ่งหมายรวมถึงปัญหาที่เกิดจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น การเปลี่ยนแปลงของระบบการผลิตจากสังคมเกษตรไปสู่การอพยพ การเคลื่อนย้ายจากชุมชนท้องถิ่นเข้าสู่หัวเมืองใหญ่ในภูมิภาคต่างๆ เพื่อเข้าสู่การเป็นแรงงานในระบบอุตสาหกรรม ซึ่งระบบอุตสาหกรรมไม่เพียงแต่จะกระจุกตัวอยู่ในหัวเมืองใหญ่ๆ หรือในเขตนิคมอุตสาหกรรมเท่านั้น แต่ระบบอุตสาหกรรมยังได้ลุกลามเข้ามาสู่ชุมชนท้องถิ่นในรูปแบบของการจ้างงานเหมาช่วง หรือแรงงานนอกระบบ ผลจากการศึกษาวิจัยได้สะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของประชาชนในท้องถิ่นที่ขาดทุนรอน หรือการศึกษาที่สูงตามที่สังคมจะยอมรับได้ เพื่อใช้ต่อสู้ต่อรองในโลกยุคสมัยโลกาภิวัตน์ การปรับเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจยังชีพในครัวเรือน จึงส่งผลสืบเนื่องไปสู่การผลิตซ้ำและสร้างใหม่ในเชิงวัฒนธรรม ดังเช่นสะท้อนในงานวิจัยทางวัฒนธรรมว่าด้วยเรื่อง ขบวนการแห่ผ้าป่า ทอดกฐิน ของกลุ่มแรงงานในระบบอุตสาหกรรม ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เป็นการปรับแปลงความคิด ความเชื่อ ความศรัทธาในพุทธศาสนาที่สอดคล้องกับสภาพสังคมชนบทสมัยใหม่

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับเรื่องการดูแลสุขภาพ ซึ่งมีทั้งเป็นงานวิจัยที่สะท้อนการรวบรวมองค์ความรู้ของกลุ่มชาติพันธุ์ หรือองค์ความรู้ท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ งานวิจัยหลายชิ้นศึกษาการผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดูแลสุขภาพเข้ากับการดูแลสุขภาพในรูปแบบสมัยใหม่ ที่ให้ความสำคัญกับยาปฏิชีวนะและกระบวนการรักษาพยาบาลตามหลักการแพทย์แผนปัจจุบัน ซึ่งผลจากการศึกษาวิจัยได้สรุปบทเรียนสำคัญถึงระบบการดูแลสุขภาพตามหลักการแพทย์สมัยใหม่ว่า ไม่ควรละเลยทุนทางสังคมหรือองค์ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นมาปรับใช้ และเชื่อมต่อผสมผสานองค์ความรู้ ความเชื่อ ซึ่งจะเป็นผลดีกับผู้รับการรักษาให้หายจากโรคร้ายไข้เจ็บได้ เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่เพียงแต่รักษาอาการทางร่างกายเท่านั้น แต่ยังให้ความสำคัญ

กับกลไกการรักษาภายในด้านจิตใจควบคู่กันไปด้วย นอกจากนี้งานวิจัยด้านสุขภาพและวัฒนธรรม ยังมีการศึกษาวิจัยที่ผูกโยงถึงเรื่องของความเข้มแข็งของชุมชนกับระบบการจัดการดูแลสุขภาพโดยชุมชนเอง รวมถึงงานวิจัยอีกหลายชิ้นที่ศึกษาเกี่ยวกับการใช้ทุนทางสังคมในชุมชนท้องถิ่นดูแลผู้ติดเชื้อเอชไอวี และการวิจัยที่เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า งานวิจัยด้านการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุในบริบทของสังคมปัจจุบันยังคงมีไม่มากนัก

ส่วนด้านวัฒนธรรมกับการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ประเด็นการศึกษาวิจัยส่วนใหญ่เน้นหนักเกี่ยวกับการสนับสนุนให้ชุมชนท้องถิ่นลุกขึ้นมามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมร่วมกับองค์กรส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานรัฐอื่นๆ ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากกระแสการสะท้อนกลับปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาของรัฐ ซึ่งเป็นกรรวบอำนาจและผูกขาดเพียงฝ่ายเดียวของรัฐในกระบวนการจัดการทรัพยากรของประเทศตลอดเวลาที่ผ่านมา ซึ่งแน่นอนว่ามีปัญหาความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชนมาโดยตลอดเช่นกัน ในสภาพการณ์ปัจจุบันที่จำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น ขณะที่ที่ดินหรือทรัพยากรธรรมชาติลดน้อยถอยลง ทำให้เกิดความขัดแย้งเกี่ยวกับการแย่งชิงทรัพยากรทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ชุมชน และตัวแทนการจัดการของรัฐ งานวิจัยด้านวัฒนธรรมกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงสะท้อนให้เห็นถึงการใช้อำนาจรัฐของชาวบ้าน ทุนทางสังคมในชุมชนและการเข้ามามีส่วนร่วมในการออกสิทธิออกเสียงและร่วมมือกันในการจัดการแบ่งปัน เพื่อให้ทุกคนในชุมชนเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ ได้อย่างเท่าเทียม รวมถึงการศึกษาวิจัยในเรื่องของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของประชาชน (social movement) มีกระบวนการในการโต้ตอบการต่อรองกับอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดของตัวแทนรัฐที่จะเข้ามาจัดการทรัพยากรที่มีความสำคัญกับความอยู่รอดของประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งงานวิจัยได้ชี้ให้เห็นถึงพลังของชุมชนในการเคลื่อนไหว และชุมชนเองก็ได้ใช้หลักคิดและภูมิปัญญาเน้นเรื่องสิทธิของชุมชนในการคัดค้านกับอำนาจเผด็จการของรัฐที่คิดมาให้แบบเบ็ดเสร็จตายตัว แต่ทว่าได้ส่งผลกระทบสร้างความเดือดร้อนให้เกิดขึ้นกับชุมชน

ส่วนการวิจัยวัฒนธรรมด้านพลังความคิดและภูมิปัญญาที่สัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์ จากการสังเคราะห์งานวิจัยเห็นได้ว่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์เป็นอย่างมาก ซึ่งหากนับแต่สืบเนื่องจากงานวิจัยทางสังคมและวัฒนธรรมตั้งแต่ยุคแรกเริ่มแล้วนั้น ประเด็นการวิจัยทางชาติพันธุ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อาจกล่าวได้ว่า มีองค์ความรู้ด้านพลังความคิดและภูมิปัญญาของกลุ่มชาติพันธุ์จากงานวิจัยจำนวนมาก ซึ่งงานวิจัยเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ในทศวรรษ 2540 ส่วนใหญ่เน้นไปที่การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ การรักษา สืบทอด ผลิตรายใหม่ในเชิงวัฒนธรรม จารีตประเพณี ให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงในชุมชน รวมทั้งแสดงให้เห็นพลังความคิดและภูมิปัญญาที่สามารถปรับใช้วัฒนธรรมให้เป็นทุนทางสังคม หรือทุนทางเศรษฐกิจเข้าสู่ชุมชน ดังเช่นที่ปรากฏในรูปแบบของการจัดการท่องเที่ยวชุมชนชาติพันธุ์ต่างๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้วยลักษณะของโฮมสเตย์หรือการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่า ในทศวรรษที่ผ่านมา งานวิจัยทางวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือด้านพลังความคิดและภูมิปัญญา ได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาวิจัยบทบาทสตรีมากขึ้น การปรับเปลี่ยนบทบาทผู้หญิงในสังคมอีสาน ที่ปรากฏอยู่ทุกแง่มุมการวิจัย ไม่ว่าจะเป็นบทบาทผู้หญิงกับการพัฒนา ผู้หญิงกับขบวนการต่อสู้ ต่อไปได้ ต่อรอง กับความขัดแย้งที่เกิดจากการพัฒนา หรือ การศึกษาประเด็นของเพศสภาพ (gender) ระหว่างชายหญิง ท่ามกลางบริบททางสังคมสมัยใหม่ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการใช้มุมมองใหม่ๆ ในการศึกษาวิจัยทางวัฒนธรรมด้านพลังความคิดและภูมิปัญญาอีกด้วย เช่น แนวคิดสกุลหลังทันสมัย (postmodern) ที่ปรากฏจนเป็นที่น่าสนใจ เช่น แนวคิดอัตลักษณ์ แนวคิดคนชายขอบ แนวคิดวาทกรรม หรือแนวคิดคนพลัดถิ่น เป็นต้น

จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น เมื่อพิจารณาถึงวิธีวิทยาที่ใช้ในการศึกษาวิจัยทางวัฒนธรรม รวมทั้งกรอบแนวคิดต่างๆ แล้วนั้น เห็นได้ว่า การวิจัยทางวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือด้านพลังความคิดและภูมิปัญญา ส่วนใหญ่ยังคงให้ความสำคัญกับกระบวนการวิจัยโดยใช้วิธีวิทยาเชิงคุณภาพในกระบวนการเก็บ

ข้อมูล เนื่องจากข้อมูลทางวัฒนธรรม มีลักษณะเป็นนามธรรม เช่น วิถีชีวิต ระบบความคิดความเชื่อของผู้คน การศึกษาวิจัยจึงต้องใช้กลวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพที่มีวิธีการที่หลากหลายร่วมด้วย ซึ่งมีทั้งการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก รวมถึงการสร้างความสัมพันธ์สนทนาคู่กันเคยกับพื้นที่ศึกษาและผู้ให้ข้อมูลก็มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน โดยเฉพาะการศึกษาวิจัยในประเด็นความขัดแย้งนั้น จะเห็นได้ว่า นักวิจัยต้องใช้กลวิธีในการเก็บข้อมูลหลากหลายรูปแบบเพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น ส่วนแนวคิดทฤษฎีที่ปรากฏในการสังเคราะห์งานวิจัยครั้งนี้ สรุปได้ว่าการวิจัยวัฒนธรรมที่เข้มมุ่มมองใหม่ๆ ถึงจะมีบ้างแต่ในการศึกษาที่สังเคราะห์ก็ยังคงพบว่า มีน้อยชิ้น ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาวิจัยแบบรวบรวมองค์ความรู้ท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นหลัก ซึ่งก็เป็นที่น่ายินดีว่าการวิจัยทางวัฒนธรรมที่ผ่านมาได้สร้างกระแสการให้ความสำคัญกับองค์ความรู้ท้องถิ่นที่มีความแตกต่างหลากหลาย ซึ่งก่อนหน้านี้องค์ความรู้ท้องถิ่นบางอย่างแทบจะสูญหายไปจากสังคมอย่างน่าเสียดาย

นอกจากนี้การวิจัยวัฒนธรรมด้านพลังความคิดและภูมิปัญญายังผูกโยงกับประเด็นการพัฒนาโดยตลอด ซึ่งปัญหาการพัฒนาประเทศที่ผ่านมายังประสบปัญหาอุปสรรคในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนอยู่ระดับหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการพัฒนาสังคม ซึ่งหากจะพิจารณาในสายตาของนักวัฒนธรรมย่อมจะเห็นว่า ปรากฏการณ์ทางสังคมของการพัฒนาประเทศดังกล่าว เกิดจากความไม่สมดุลของการพัฒนาวัฒนธรรมทางด้านวัตถุและจิตใจ จึงทำให้เกิดปัญหาการพัฒนาประเทศ ส่วนพลังความคิดเรื่องวัฒนธรรมกับการพัฒนา ที่ยังไม่ชัดเจนนั้น เห็นควรที่จะต้องเน้น “การพัฒนาวัฒนธรรม” หรือ “การใช้วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา” (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2539) ดังนั้น จึงยากที่จะปฏิเสธได้ว่ามิติทางวัฒนธรรมมีความสำคัญกับการพัฒนาสังคมไทยเป็นอย่างยิ่ง จึงเป็นความท้าทายของนักวิจัยวัฒนธรรมที่จะนำองค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์และสอดคล้องกับสถานการณ์ทางสังคม ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้ในกระแสโลกาภิวัตน์ ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นการดูหมิ่นดูแคลนทางชาติพันธุ์ที่

แตกต่าง การกีดกันคนชายขอบไม่ให้เข้ามาอยู่ในวัฒนธรรมหรือโครงสร้างสังคมที่คนส่วนใหญ่กำหนดขึ้น การเบียดขับวัฒนธรรมย่อยๆ ให้แปลกแยกแตกต่าง ปัญหาทางวัฒนธรรมมากน้อยที่มีในสังคมไทยจะได้รับการแก้ไขที่ตรงจุด ซึ่งงานวิจัยในอนาคตจะสามารถเปิดเผยเรื่องราวและมีข้อเสนอแนะให้กับการพัฒนาสังคม มีข้อเสนอเชิงนโยบายทางด้านสังคมและวัฒนธรรมที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริงต่อไป

3.6 บทสรุป และข้อเสนอแนะ

“งานวิชาการ” หรือ “การวิจัย” เป็นศัพท์ที่เพิ่งพัฒนาขึ้นภายใต้วิถีคิด/วิธีการหาความรู้เมื่อราว 300 ปีก่อน ก่อนหน้านั้นโลกมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นสังคมชนเผ่าหรืออื่นๆ ต่างมีวิธีการหา/สร้างความรู้ในรูปแบบที่หลากหลาย กระทั่งเมื่อไม่นานนี้มีการเกิดขึ้นของลัทธิ “ประจักษ์นิยม” (empiricism) ซึ่งมีแนวคิดสำคัญ 2 ประการ ประการแรกเป็นการกำหนดว่าสิ่งที่นับว่าเป็น “ความรู้” ต้องสามารถสัมผัสหรือรับรู้ได้ผ่านประสาทสัมผัสทั้งห้าเท่านั้น นอกเหนือจากนี้ไปก็จะไม่นับว่าเป็น “ความรู้” ดังนั้น ความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณ ความเชื่อเรื่องผี จึงไม่ถูกนับว่าเป็น “ความรู้” ทั้งที่ก่อนหน้านี้สังคมต่างๆ ต่างก็มีความรู้ในลักษณะนี้เต็มไปหมด ประการถัดมาเป็นการแยกระหว่างโลกแห่งความจริงหรือวัตถุในการศึกษากับมนุษย์ที่เป็นผู้ศึกษา โดยวางมนุษย์ไว้ในฐานะผู้สังเกตการณ์หรือผู้เข้าไปค้นพบ/ศึกษาสังเคราะห์ที่ดำรงอยู่แล้วเท่านั้น ประการหลังนี้เป็นรากฐานที่รองรับการเกิดขึ้นของวิธีการหาความรู้แบบวิทยาศาสตร์ในสมัยต่อมาหรือที่เรียกว่า “ปฏิฐานนิยม”

ปฏิฐานนิยม (positivism) เป็นปรัชญาสกุลหนึ่งซึ่งรองรับวิธีการหาความรู้แบบวิทยาศาสตร์ ตามฐานคิดของประจักษ์นิยมที่มองว่าความรู้มีเท่าที่สามารถสัมผัสได้ ปฏิฐานนิยมก็ได้เสนอว่า ความจริงมีเท่าที่สามารถพิสูจน์หรือทดลองได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์เท่านั้น อันนำมาสู่การลดทอนโลกของความเป็นจริงให้กลายเป็นตัวเลขหรือตัวแปรที่สามารถคำนวณได้ ขณะที่สาขาวิชาต่างๆ ก็พยายามศึกษาอย่างเป็นวิทยาศาสตร์โดยเน้นวิธีการศึกษาเชิงปริมาณ อาทิ ศาสตร์ในการศึกษาสังคมก็สถาปนาตนเองเป็นสังคมวิทยาที่มุ่งศึกษาสังคมอย่างเป็นวิทยาศาสตร์

เช่นเดียวกับสาขาวิชาเศรษฐศาสตร์และรัฐศาสตร์บ้างสาย จนอาจกล่าวได้ว่าแนวทางนี้ได้กลายเป็นกระแสหลักในการหา/สร้างความรู้ของมนุษย์ไปแล้ว

ปัจจัยที่ทำให้วิธีการทางวิทยาศาสตร์เติบโตและสถาปนาตัวเองจนกลายเป็นกระแสหลักในการหาความรู้ของสังคมมนุษย์ได้นั้นก็คือ การที่วิทยาศาสตร์อ้างความเป็นกลางหรืออ้างว่าตนปราศจากอคติ เนื่องจากเชื่อว่าสามารถแยกโลกที่ถูกรู้และผู้ศึกษาออกจากกันได้ และผู้ศึกษาก็มีฐานะเป็นเพียงผู้สังเกตการณ์ความเป็นไปของสิ่งต่างๆ เท่านั้น รวมทั้งการที่วิทยาศาสตร์อ้างว่าความจริงของตนเป็นสากล สามารถนำไปทดลองซ้ำหรือใช้ได้ในทุกบริบทสังคมวัฒนธรรม เช่นเดียวกับที่เมื่อเหน้าแล้วก็ย่อมต้องไหลจากที่สูงลงสู่ที่ต่ำเสมอไม่ว่าจะเกิดขึ้น ณ ที่ใดในโลกก็ตาม

อย่างไรก็ดี ที่ผ่านมามีวิธีการหาความรู้แบบกระแสหลักดังกล่าวก็มีข้อจำกัดอยู่มาก โดยเฉพาะประเด็นที่ว่า ความเป็นกลางหรือการปราศจากอคติของผู้ศึกษานั้นไม่เคยมีอยู่จริง มนุษย์ไม่เคยศึกษาหรือเข้าใจโลกโดยปราศจากอคติ แต่กระบวนการนี้เกิดขึ้นผ่านทฤษฎี กรอบคิด โลกทัศน์ หรือระบบวัฒนธรรมบางอย่างเสมอ

นอกจากนั้นการที่วิธีการศึกษาแบบวิทยาศาสตร์มักอ้างถึงข้อมูลที่ยังไม่ผ่านการวิเคราะห์ว่าเป็น “ข้อมูลดิบ” นั้น อันที่จริง “ข้อมูลดิบ” ไม่น่าจะเคยมีอยู่จริง เนื่องจากอะไรก็ตามที่เรานับว่าเป็น “ข้อมูล” ก็เท่ากับว่าได้ผ่านกรอบคิดหรือทฤษฎีที่กลั่นกรอง คัดเลือก หรือตีความมาแล้วขั้นหนึ่งจากผู้ศึกษา ไม่ว่าจะเป็นการกลั่นกรองหรือคัดเลือกว่าอะไรสิ่งเกิดได้ อะไรสิ่งเกิดไม่ได้ อะไรน่าสนใจ อะไรไม่น่าสนใจ

ขณะเดียวกันก็มีข้อจำกัดอีกประการที่ว่าความจริงไม่ได้ดำรงอยู่อย่างโดดๆ แต่ดำรงอยู่อย่างสัมพันธ์หรือเชื่อมโยงกันเสมอ ยกตัวอย่างเช่นหน้าปัดนาฬิกาจะกลมก็ต่อเมื่อเรามองตรงแบบ 90 องศา แต่ถ้าหากมองแบบเอียง/เฉียงหน้าปัดนาฬิกาก็จะเป็นวงรี ดังนั้น ความเป็นกลางจึงไม่มีอยู่จริงแต่จะสัมพันธ์กับตำแหน่งของผู้สังเกตการณ์ตลอด ตลอดจนข้อจำกัดที่ว่าเมื่อวิทยาศาสตร์สถาปนาตัวเองขึ้นมาแล้วก็พยายามจะย่อทุกอย่างให้กลายเป็นสิ่งที่สามารถศึกษาได้โดยไม่เว้น

แม้แต่มนุษย์ วิธีการหาความรู้แบบวิทยาศาสตร์จึงได้ลดทอนมนุษย์ให้กลายเป็นเพียงวัตถุแห่งการศึกษา เช่นเดียวกับกรวด หิน ดิน ทราย และสัตว์

จากข้อจำกัดของวิธีการหาความรู้แบบวิทยาศาสตร์ดังที่กล่าวมาทำให้เมื่อราว 100 ปีก่อนมีความพยายามในแวดวงปัญญาชน นักวิชาการ และนักคิดในการวิพากษ์วิธีการหาความรู้แบบนี้ ด้วยให้ความสำคัญกับแนวทางภาษาศาสตร์แนวทางนี้ที่ไม่เชื่อว่าภาษาจะมีฐานะเป็นเพียงสื่อกลางหรือเป็นกระเจงกาทที่สะท้อนความจริงได้อย่างตรงไปตรงมา อีกทั้งภาษาก็ไม่ได้เป็นเพียงแค่เครื่องมือที่มนุษย์ใช้สื่อสารความคิดของตนเองหรือสื่อสารโลกแห่งความจริงโดยทั่วไปเท่านั้น แต่ภาษาเป็นตัวกระทำและเป็นส่วนหนึ่งของความจริง บางครั้งภาษาก็บิดเบือนและบางครั้งก็เป็นผู้ควบคุมกฎ ดังนั้น ความสำเร็จของมนุษย์ในฐานะผู้ศึกษาตามแนวทางนี้จึงค่อยลดความสำคัญลง เดิมมองว่าผู้ศึกษามีฐานะเป็นผู้สังเกตการณ์ ผู้ตีความ หรือไม่ก็เป็นผู้กระทำ/ผู้เขียนเรื่องราวของตนเองโดยเอาระบบความคิดบางอย่างมาใช้ก็กลายมาเป็นการมองมนุษย์ที่เป็นผู้ศึกษาว่าเป็นเพียงร่างทรงของภาษาที่ใช้ในการเขียนเท่านั้น นั่นคือเขาไม่ได้เขียน แต่ภาษาเขียนผ่านตัวเขาไป ปัจจุบันมีการนำเอาทฤษฎีหรือวิธีการศึกษาตามแนวทางภาษาศาสตร์มาปรับใช้ศึกษากับหลายสาขาวิชา โดยเฉพาะอย่างยิ่งสาขาประวัติศาสตร์และมานุษยวิทยา

นอกจากนี้ แนวทางการศึกษาปรากฏการณ์นิยม (phenomenology) ได้เป็นที่นิยมในการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรม เนื่องจากยังมีฐานคิดประจักษ์นิยมเช่นกัน แต่สลัดวิธีคิดแบบเดิม โดยจะให้ความสำคัญของข้อมูลที่ เป็นความรู้สึกนึกคิด พฤติกรรมของมนุษย์ และการให้ความหมายที่มนุษย์ให้ต่อปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรม จึงเน้นวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ

ที่กล่าวมาเป็นภาพรวมการเคลื่อนตัวทางวิชาการ ซึ่งดูคล้ายกับว่าเป็นความหมกมุ่นในทางวิชาการในช่วง 100 ปีที่ผ่านมาซึ่งวนเวียนอยู่แต่กับเรื่องราวสถานะของผู้ศึกษากับภาษา เนื่องจากบรรดานักคิดและนักวิชาการมีฐานะเป็นผู้ศึกษาที่ไม่สามารถทำสิ่งอื่นใดได้นอกจากการเขียนงานวิจัย จึงไม่แปลกใจที่ข้อถกเถียงเหล่านี้จึงล้นเกิดขึ้นในหมู่นักวิชาการเท่านั้นโดยที่ไม่เกี่ยวข้องกับตัวผู้ถูกศึกษาหรือ

ชาวบ้านในท้องถิ่นต่างๆ แต่อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันได้เกิดแนวทางการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ซึ่งแตกต่างไปจากแนวทางการหาความรู้ต่างๆ ที่มีมาก่อนหน้า โดยมุ่งให้ความสำคัญกับการปรับเปลี่ยนสถานะของมนุษย์ผู้ถูกศึกษา ที่เดิมเป็นเพียงวัตถุในการศึกษาที่สามารถจะจัดแบ่ง/จำแนกให้เป็นอะไรก็ได้กลายเป็นผู้ศึกษาร่วมกัน อันเป็นการเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้ศึกษากับผู้ถูกศึกษาใหม่ รวมทั้งให้ความสำคัญกับประเด็นที่ว่าแหล่งของความรู้ไม่ได้มีเพียงในเอกสาร แต่มีอยู่หลายแหล่งและมีวิธีการได้หลายกระบวนการ แตกต่างจากกลุ่มนักวิชาการผู้หมกมุ่นในประเด็นภาษาที่ยังยึดติดเฉพาะแต่เพียงเรื่องราวในเอกสารเท่านั้น (อนุสรณ์ อุณโณ 2546)

สำหรับการสำรวจสถานการณ์ภาพความรู้การวิจัยวัฒนธรรมด้านพลังความคิด และภูมิปัญญาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็มีมุมมองหลายอย่างที่ไม่แตกต่างไปจากกระบวนการค้นหาคำความจริงแต่ทว่าก็มีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบทด้วย และเป็นการคัดสรรงานวิจัยเกี่ยวกับวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในช่วงทศวรรษ 2540 เพื่อประเมินสถานการณ์ขององค์ความรู้ เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ รวมทั้งการประมวลข้อเสนอแนะ เพื่อปรับเป็นแนวทางในการพัฒนาสังคมและท้องถิ่น ผลจากการศึกษาครั้งนี้สรุปได้ 3 ประการ กล่าวคือ ประการที่หนึ่ง ประเด็นพลังความคิดและภูมิปัญญา มีความหลากหลายครอบคลุมทั้งด้านความรู้และความเชื่อ ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ด้านสุขภาพ การละเล่น นิทานพื้นบ้าน ภาษา ประเพณี พิธีกรรม สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น งานวิจัยสะท้อนให้เห็นถึงการสืบทอด ผลิตภัณฑ์ และสร้างใหม่ในทางวัฒนธรรมของกลุ่มต่างๆ ที่ต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอดท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคม รวมถึงการปรับใช้ภูมิปัญญาวัฒนธรรม ให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ และเป็นทุนทางสังคมในการพัฒนาชุมชน ให้กลายเป็นชุมชนเข้มแข็งและสามารถดำรงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างยั่งยืน งานวิจัยได้สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่ถ่ายทอด ปรับเปลี่ยนไปตามการเปลี่ยนแปลงของสังคม และพบถึงความสอดคล้องได้เป็นอย่างดีกับสังคมโลกาภิวัตน์ ชุมชนอีสานสามารถพึ่งตนเองได้ถ้ารู้จักอนุรักษ์และสืบทอดเรื่องของ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง หรือกระทั่งการเข้าใจในลัทธิของชุมชนไม่ว่าจะเป็น เรื่องของการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนเอง ซึ่งจากเดิมเคย ใช้ระบบของชุมชนด้านขนบธรรมเนียมประเพณีในการอนุรักษ์และดูแล

ประการที่สอง ประเด็นพลังความคิดและภูมิปัญญาที่สัมพันธ์กับการพัฒนา ผลจากการสำรวจสถานภาพองค์ความรู้แสดงให้เห็นถึง การศึกษาพลังความคิด และภูมิปัญญาที่ผูกโยงกับมิติการพัฒนาในด้านต่างๆ ทั้งในระดับปัจเจก ชุมชน และระดับรัฐ ส่วนใหญ่เน้นหนักในเรื่องวัฒนธรรมกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม วัฒนธรรมกับการดูแลสุขภาพ และเป็นที่น่าสังเกตว่า ด้านวัฒนธรรมกับการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้รวมถึงประเด็นการศึกษาวัฒนธรรมกับความ ชัดแย้งในการพัฒนาที่เกิดจากการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเป็นเรื่องเด่นที่พูดถึง ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมระหว่างชุมชนและรัฐ งานวิจัยหลายชิ้นมีการใช้ มุมมองหรือกรอบแนวคิดหลังสมัยใหม่เข้ามาศึกษาวิเคราะห์ปรากฏการณ์นั้นๆ ทั้งยังเปิดพื้นที่ให้กับการศึกษาบทบาทผู้หญิงภายใต้สถานการณ์ความขัดแย้ง ที่เกิดจากการพัฒนาไว้หลายชิ้นด้วย อย่างไรก็ตามด้านวัฒนธรรมกับการท่องเที่ยว ยังมีการศึกษาไม่มากนัก ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าเนื่องจากกระแสการปรับใช้วัฒนธรรม ให้มีมูลค่าทางเศรษฐกิจเพิ่งเกิดขึ้นได้ไม่นานมานี้ ส่วนงานที่ผ่านมานี้ในประเด็นนี้ ก็ยังขาดการวิเคราะห์ถึงผลที่เกิดขึ้นจากการเปิดชุมชนให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว ทางวัฒนธรรมให้รอบด้านทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ รวมถึงในมิติด้านเพศสภาพ ระหว่างชาย-หญิงในครอบครัว

ประการที่สามประเด็นพลังความคิดและภูมิปัญญาที่สัมพันธ์กับกลุ่ม ชาติพันธุ์ การศึกษาวิจัยด้านนี้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีมานานหลายทศวรรษ แล้ว องค์ความรู้ที่มีอยู่จึงค่อนข้างครบถ้วนรอบด้านเริ่มตั้งแต่องค์ความรู้ที่เกี่ยวกับชาติพันธุ์กลุ่มต่างๆ การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ การสร้าง อัตลักษณ์ทาง ชาติพันธุ์ก็เริ่มมีให้ศึกษา แต่อย่างไรก็ตามแนวทางการศึกษาชาติพันธุ์ส่วนใหญ่ ยังคงเป็นแบบโครงสร้างนิยม แม้ในการสังเคราะห์ครั้งนี้จะมีการนำเสนอมุมมองการ ปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ตามบริบทของพลังความคิดและภูมิปัญญา

ท่ามกลางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป แต่การศึกษาเปรียบเทียบกับเห็นพลวัตอย่างต่อเนื่องของชุมชนตัวอย่างที่ศึกษาในระยะยาวก็ยังมีน้อย รวมทั้งการใช้แนวความคิดทฤษฎีหลังทันสมัยนิยมก็ยังคงปรากฏน้อยชิ้นเช่นกัน

ข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนางานวิจัยทางวัฒนธรรมด้านพลังความคิดและภูมิปัญญาในอนาคต ดังต่อไปนี้

1. ควรต้องศึกษาวิจัยทางวัฒนธรรมด้านพลังความคิดและภูมิปัญญาอย่างต่อเนื่องและลึกซึ้ง เพื่อหาแนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ร่วมกันรวมทั้งการเผยแพร่ความสำคัญด้านพลังความคิดและภูมิปัญญาของคนในสังคม

2. ควรศึกษาการจัดการความรู้การวิจัยวัฒนธรรมด้านพลังความคิดและภูมิปัญญาเพื่อให้เกิดการบวนการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นต่อไป

3. ควรศึกษาแนวทางการประยุกต์การวิจัยวัฒนธรรมด้านพลังความคิดและภูมิปัญญาให้สามารถใช้กับมิติต่างๆ เพื่อตอบสนองการเรียนรู้ รวมทั้งสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วได้ในสถานการณ์ปัจจุบันของสังคมไทย โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่กำลังจะเกิดความเปลี่ยนแปลงอันมีสาเหตุมาจากนโยบายของรัฐและประเทศเพื่อนบ้านในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

4. ควรสังเคราะห์ผลการวิจัย ซึ่งเป็นองค์ความรู้ด้านพลังความคิดและภูมิปัญญา ไปสู่การเสนอแนะเชิงนโยบายต่อรัฐ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคมท้องถิ่น และทำให้การพัฒนาตั้งอยู่บนรากฐานด้านพลังความคิดและภูมิปัญญาของชุมชน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาของชุมชน โดยชุมชน เพื่อชุมชนอย่างยั่งยืน

5. ควรส่งเสริมพัฒนานักวิจัยวัฒนธรรมหน้าใหม่ให้มากยิ่งขึ้น เพื่อสนองความต้องการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในบทบาทของนักวิจัยวัฒนธรรม ที่มีความรู้ความสามารถในการศึกษาวิจัยและพัฒนาด้านพลังความคิดและภูมิปัญญา และวัฒนธรรมด้านอื่นๆ ในพื้นที่ชายแดนรอบด้าน ซึ่งเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้านคือ เส้นทางระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก (East-West Economic Corridor)

เอกสารอ้างอิง

- กมล วงษ์คำ (2545) คติความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างเรือนไม้พื้นบ้านอีสานในจังหวัดมหาสารคาม วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- กรองพร ชาญศรี (2541) วัฒนธรรมเกี่ยวกับอาหารของชาวไทยเขมรบ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- กฤษ เหลือลมัย (2546) ผู้ฝรั่งที่บ้านลำโรง **วารสารเมืองโบราณ** 29(4): 110-111
- กฤษณา กุลทรัพย์ศักดิ์ (2540) ประเพณีพิธีกรรมความเชื่อของชาวอีสาน วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- การุณันท์ รัตนแสนวงษ์ (2543) คติชน : ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการดูแลรักษาสุขภาพอนามัย การศึกษา อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น **วารสารศรีปทุม** 2(2): 87-101
- กันตима เรไร (2543) พิธีกรรมเกี่ยวกับความตายของชาวบ้านลาด ตำบลยางกลัก อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- กิตติไพฑูรย์ สมบวรณ (2540) รูปแบบการรักษาอาการแพ้ต้นน้ำเกลี้ยง อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย
- กิ่งแก้ว เกษโกวิทและคณะ (2542) **การดูแลสุขภาพตนเองของชาวชนบทอีสานขอนแก่น**: คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- กิ่งแก้ว เกษโกวิทและคณะ (2548) **ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ยังคงสืบทอดของหญิงตั้งครรภ์ หลังคลอดและการเลี้ยงดูเด็กในเขตอำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น** ขอนแก่น: รวมบทความผลงานวิจัยโครงการวิจัย 2544-2547 ฝ่ายวิจัยมหาวิทยาลัยขอนแก่น
- เกษม คนไฉ (2546) เอ็ดอูเอ็ดกิน:ทางออกหนี้สินของชุมชน **วารสารสังคมพัฒนา** 31(2-3): 73-76
- โกเมท บุญไชย (2542) พัฒนาการชุมชนริมฝั่งแม่น้ำชี : ศึกษากรณีบ้านท่าไคร้ อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- เขมิกา หวังสุข (2543) พัฒนาการทางวัฒนธรรมในกลุ่มแม่น้ำมูล: กรณีศึกษาแหล่งโบราณคดีเมืองเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- คณิงนิตย์ จันทบุตร และบุญธรรม ทองเรือง (2542) **ภูมิปัญญาชาวบ้านอุบลราชธานี กรณีเทคโนโลยีพื้นบ้าน** อุบลราชธานี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี

- ครรรชิต จุประพัทธ์ศรี (2545) เงื่อนไขและปัจจัยด้านวัฒนธรรมความเชื่อต่อการจัดการ
ป่าชุมชนในหมู่บ้านอีสาน : กรณีศึกษาเปรียบเทียบระหว่าง 2 หมู่บ้านในจังหวัดสกลนคร
วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล
- จงดี ภิรมย์ไชยและจีระวัฒน์ พิษสี (2545) ผังกับสุขภาพ อีกหนึ่งภูมิปัญญาชาวบ้านสู่การพึ่งพา
ตนเอง วารสารสาธารณสุขขอนแก่น 14(158): 30-31
- จตุพร ไชยทองศรี (2544) การศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อผีปอบภาคอีสานและความเชื่อ
ผีตายายภาคใต้ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- จรัญญา วงษ์พรหม (2541) **ผู้หญิงอีสาน : ทางเลือก ศักยภาพและแนวทางการพัฒนา** : รวม
บทความและบทวิเคราะห์ประสบการณ์และความรู้เกี่ยวกับผู้หญิง ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและ
พัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- จรัญญา วงศ์พรหม (2542) แรเงงานสตรีอีสาน การรับช่วงการผลิตของอุตสาหกรรม ดอกไม้ประดิษฐ์
วารสารข่าววิจัยและพัฒนา 11(6): 4-5
- จรัสเรือง ศิริวัฒน์รัตน์ (2542) การพัฒนาแบบพึ่งตนเองกับการพัฒนาเชิงพุทธ กรณีศึกษา
ศรีษะโคก วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- จาวรวรรณ ธรรมวัตร (2540) การนำใช้อีสาน อีกรูปแบบของวัฒนธรรมที่โรงพยาบาล ควรเอาใจใส่
วารสารสื่ออีสาน 1-31 มีนาคม 2540: 5
- จำเนียร พันทวี (2540) พิธีกรรมสะเดาะเคราะห์ของชาวบ้านหม่มัน วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหา
บัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- จิรพร ศรีบุญลือ (2546) การศึกษา “ผญา” สื่อประเพณี: การสืบทอดและการสะท้อนอัตลักษณ์
ของชุมชนคนอีสาน วิทยานิพนธ์วารสารศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารสื่อมวลชน) คณะ
วารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- จิตกร เอมพันธ์ (2545) พญานาค เจ้าแห่งแม่น้ำโขง : พิธีกรรมกับระบบความเชื่อพื้นบ้านแห่ง
วัฒนธรรมอีสาน วิทยานิพนธ์ (ม.น.ม.) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- จีวรวรรณ หัสโรค (2542) วัฒนธรรมกับการบริโภคอาหารในอีตลีสองของชาวอีสาน **วารสาร
สาธารณสุขมูลฐาน** ภาคอีสาน 14(1): 44-46
- จุลพงษ์ พันธุ์สมบัติ (2541) **สมุนไพรวิถีชีวิตของชาวบ้านเขือ** ต. เขวอ อ.เมือง จ.มหาสารคาม
มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- จวีร์รัตน์ ผลดี (2544) **การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการหาปลาของชุมชนลุ่มน้ำมูลตอนปลาย
ภายหลังการสร้างเขื่อนปากมูล** กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหิดล
- ใจเสคราญ หิรัญพุกษ์ (2540) **กลยุทธ์ในการเสริมสร้างความเสมอภาคของบทบาทหญิง
ชายในการพัฒนาท้องถิ่นทุรกันดารอีสานใต้** กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยและพัฒนาแห่ง
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

- ฉัตรชัย แฝงสาเคน (2538) ความสัมพันธ์ของกระบวนการผลิตผ้าไหมมัดหมี่กับวิถีชีวิตของ ชาวบ้านกำพี้ อำเภอพรบือ จังหวัดมหาสารคาม วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- เฉลียว ดอนกวนเจ้า (2543) การปรับเปลี่ยนพิธีกรรมเลี้ยงผีของชาวไทญ้อ จังหวัดนครพนม วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ชอบ ดีสวนโคก (2540) **ของเก่าปล้ำม้นลิม : เขียนธรรมนำคำโบราณอีสาน** ขอนแก่น : สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- ชอบ ดีสวนโคก (2544) “แม่ญิง” หมอลำทรง/หมอลำผีฟ้า : มิติการรักษาพยาบาล **วารสารธรรมทรรศน์** 1(3): 93-96
- ชอบ ดีสวนโคกและอุดม บัวศรี (2546) เจ้าโคตร : ผู้เฒ่าแล้วแล้วโหด **วารสารคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์** มหาวิทยาลัยขอนแก่น 20(2): 34-39
- ชวิพร มั่งสุวรรณ(2543) การยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตรของเกษตรกรในหมู่บ้านใกล้เคียง วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ วิทยาเขตเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสกลนคร
- ชาติชัย ฉายมงคล (2543) การปรับเปลี่ยนพิธีกรรมการฟ้อนผีหมอลำบ้านไผ่ อำเภอคงหลวง จังหวัดมุกดาหาร วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ชนินทร์ จารุจันทร์ (2540) ผู้เฒ่ามีลูก : แบบชีวิตและการปรับตัวของยายเลี้ยงหลานกรณีศึกษาบ้านภูเหล็ก ตำบลภูเหล็ก อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ชนุตรา อธิธรรมวินิจ (2542) ร้อยแปดคะลำของชาวไทยอีสาน **วารสารภาษาและวัฒนธรรม** 18(1): 29-39
- ชลฤทัย ผ่านทอง (2545) ภูมิปัญญาอีสาน:นิทานมุขตลกไม่ใช่แค่เรื่องตลก **วารสารสารวัฒนธรรม** สำนักวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น 8(2): 11-12
- ชัยศักดิ์ ภูมุล (2543) การผลิตแคนเชิงธุรกิจ ศึกษากรณีบ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- โชคชัย เทวานฤมิตร (2543) วัฒนธรรมกับการพัฒนาหมู่บ้าน: กรณีศึกษาบ้านสวายสอ ตำบลเมืองใหม่ อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- दनัย วิโรจน์อุไรเรือง (2544) **การศึกษาเทคโนโลยีท้องถิ่นจังหวัดอุบลราชธานี** อุบลราชธานี:คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี

- ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์ (2543) **พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของ “ท้องถิ่นนิยม” และภูมิภาค** ขอนแก่น : ภาควิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- เดช ภูสองชั้น (2546) **ประวัติศาสตร์สามัญชนคนทุ่งกุลารุ** พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : มติชน
- ถวัลย์ ภูถวัลย์ (2545) **เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคอีสานขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมโดยกลุ่มคนจน** **วารสารข้อพะยอม** 13(1): 81-95
- ถาวร ดำเนตร (2545) **คติความเชื่อในประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าจอมปากช่องภูเวียง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ทรงคุณ จันทจร (2544) **การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านเรื่องทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง** วิทยานิพนธ์รัฐบัณฑิต (สิ่งแวดล้อมศึกษา) มหาวิทยาลัยมหิดล
- ทรรศตวรรณ เดชมาลา (2541) **หมอน้ำมันงากับการรักษาโรคของชาวบ้านหัวขวาง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ทองสุนทร คามนา (2540) **แอล-อีหลูป** **วารสารสารวัฒนธรรม** สำนักวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น 3(3): 9-13
- ทวี ถาวโร (2541) **การสร้างงานและการกระจายรายได้ของหมอลำ** มหาสารคาม : สถาบันวิจัยศิลปและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ทิพย์อาภา รัตนโรภาส (2541) **ศิลปหัตถกรรมผ้าไหม ในโครงการศูนย์ศิลปาชีพ** บ้านกุดนาขาม จ.สกลนคร : กรณีศึกษาเกี่ยวกับการส่งเสริมศิลปหัตถกรรมท้องถิ่น กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร (การศึกษาผู้ใหญ่)
- ทัศน์ ทัศนียานนท์ (2547) **ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต** : กรณีการทำยาและน้ำยาไล่แมลงจากสมุนไพรใกล้ตัว อุบลราชธานี : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
- ทัศน์ ทัศนียานนท์ (2546) **ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อเพิ่มรายได้แก่ชุมชน** : กรณีทำเจียกระดาษจากต้นปอเต่าให้ อุบลราชธานี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี
- ทิพย์สุดา พวรรณสหพานิชย์ (2545) **บทบาทสตรีชาวไทยในพิธีกรรมเหยา ตำบลป่าไร่ อำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ไทยวัฒน์ นิลเขต (2543) **นาวาน: ฤาจะเป็นการแบ่งปันแคในตำนาน** **วารสารสังคมพัฒนา** 28(3): 43-55
- ธาดา สุทธิธรรม (2542) **รูปแบบแผนผังชุมชนอีสานสายวัฒนธรรมไท** ขอนแก่น: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

- ธาดา สัทธีธรรม (2542) **รูปแบบและระบบนิเวศวัฒนธรรมของฝั่งบ้านชาวอีสานตอนบน**
 ขอนแก่น: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- ธาดา สัทธีธรรม (2544) **ฝั่งเมืองในประเทศไทย ฝั่งชุมชนและการใช้ที่ดินสายอารยธรรม**
เขมรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ขอนแก่น: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
 ขอนแก่น
- ธานี วงศ์คงเดช (2542) ผักพื้นบ้านอาหารธรรมชาติอีสานและสมุนไพร **วารสารสาธารณสุข**
มูลฐาน อีสาน 14(2): 41-44
- ธิดารัตน์ ดวงสินธุ์ (2546) แนวคิดเชิงปรัชญาที่ปรากฏในประเพณีแห่เทียนพรรษาของ
 ประชาชนอำเภอเมืองอุบลราชธานี วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา
 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ธวัชชัย เพ็งพินิจ (2544) วิถีชีวิตของเกษตรกรชาวนาเมืองภายหลังการขายที่ดินทำกิน: กรณีศึกษา
 บ้านโนนม่วง หมู่ที่ 3 ตำบลศิลา อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหา
 บัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาชนบทศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล
- ธีระพงษ์ จตุรพาณิชย์ (2541) พระอุปคุตกับงานบุญผะเหวด **วารสารเมืองโบราณ** 24(4):
 130-135
- นิภาวดี ทะไกรราช (2544) การศึกษานิเวศวัฒนธรรม : ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านโคกกลาง
 หมู่ที่ 5 ต. แคน อ.วาปีปทุม จ.มหาสารคาม วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนา
 ชนบท) มหาวิทยาลัยมหิดล
- นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว (2542) ไทบ้านคูดาว **วารสารเมืองโบราณ** 25(4): 123-124
- นิตินันท์ พันทวี (2544) การศึกษาพิธีกรรม ท้องถิ่น ในฐานะ เพื่อการพัฒนาชุมชน กรุงเทพฯ :
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- นาดยา อยู่คง (2542) การเปลี่ยนแปลงสถานภาพและบทบาทของลูกเขยในสังคมอีสาน
 วิทยานิพนธ์ปริญญามนุษยวิทยามหาบัณฑิต สาขาวิชามนุษยศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยศิลปากร
- บำเพ็ญ ไชยรักษ์ (2542) “การถ่ายโยงภูมิปัญญา”: ขบวนการแห่งเสรีภาพของชาวนาสีมา
วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม 3(2): 65-68
- บุญเกิด พิมพ์รเมธากุลและนภาพร พิมพ์รเมธากุล 2546 **ฮิต-คอง-คะล้า วิถีชีวิตของคนไทย**
อีสาน [ขอนแก่น] : คลังน่านวิทยา
- บุญเกิด มะพารมย์ (2544) บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนที่พูดภาษาเขมรถิ่นไทย : กรณี
 ศึกษา บทบาทหลวงพ่อเม้า อีสลโร วัดป่าเลไลยก์ และเครือชาย จ.บุรีรัมย์ วิทยานิพนธ์ศิลป
 ศาสตรมหาบัณฑิต พัฒนาชนบทศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล
- บุญรอด ศิริทอง (2542) การสานผ้าบ้านอุดม ตำบลหนองไม้ อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด
 วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
 มหาสารคาม

- บุญสม ยอดมาลี (2540) ข้าวเหนียวกับวัฒนธรรมอีสาน **วารสารสาร RINAC สถาบันวิจัยศิลป์และวัฒนธรรมอีสาน ม.ค.-ก.พ.:6-7**
- บรรทมทิพย์ มีชัย (2540) ภูมิปัญญาลูกกูร ตำบลชุมเห็ด อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- เบญจวรรณ นาราส์จจ์ (2541) การรับช่วงการผลิตกับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนศึกษากรณี กิจการแหวนในหมู่บ้าน จังหวัดขอนแก่น สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัย(มานุษยวิทยา) คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- บัวพันธ์ พรหมพักพิง (2542) ความสัมพันธ์หญิงชายและสิทธิทางทรัพย์สินในสังคมชนบทอีสานใน **วารสารทางวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 11(2): มกราคม-มิถุนายน 2542**
- บัวพันธ์ พรหมพักพิง (2545) **เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสานห้าศวรรษหลังสงครามโลกครั้งที่ 2** ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- บุศรา กาญจนบัตรและคณะ (2545) การพัฒนากลวิธีการผสมผสานบริการการแพทย์แผนไทยเข้ากับบริการการแพทย์แผนไทยเข้ากับบริการแพทย์แผนปัจจุบันของสม. **วารสารคณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น 25(1):14-22**
- ปกรณ์ คุณารักษ์ (2544) การปันมูล (แบ่งมรดก) **วารสารธรรมทรรศน์ 3(1): 90-100**
- ปกรณ์ คุณารักษ์ (2543) กูด (KUD) ตลาดสดที่ไม่มีวันตายในสายชีวิตอีสาน **วารสารธรรมทรรศน์ 1(1): 79-81**
- ปกรณ์ คุณารักษ์ (2543) เบิงบ้าน **วารสารธรรมทรรศน์ 1(2): 58-61**
- ประสพสุข ฤทธิเดช (2543) นาดตาแยกในวัฒนธรรมอีสาน **วารสารแก่นเกษตร 28(4): 182-186**
- ปรารธนา มงคลธวัช (2545) ฝิดาไซน...ทำด้วยกะลามะพร้าวอีกชิ้นงานหนึ่งของภูมิปัญญาไทย **วารสารวัฒนธรรมสัมพันธ์สาร 13(99): 18-19**
- ปรีชา จันทราช (2542) พิธีกรรมขึ้นเฮือนใหม่ของชาวบ้าน: ศึกษากรณีชาวบ้านแก้ง ตำบลบ้านแก้ง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ประนุช ทรัพย์สารและประทวน บุญปรก (2544) ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาอีสาน **วารสารข้อพะยอม 12(1): 24-29**
- ประไพ เจริญบุญ (2540) การผสมผสานวัฒนธรรมชาวไทย-ลาว และชาวไทย-เขมร ในพิธีมังก์วลงโดที่บ้านดม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ประสาน สิงห์ทอง (2540) การเคี้ยวหมากในวิถีชีวิตของชาวมุ่ไทย ตำบลหนองสูง อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

- ประเสริฐ ปาณินิจ (2542) พิธีกรรมคารของชาวบ้านกระหาด ตำบลกระหาด อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ปิยะมาศ เม็ดไธสง (2544) แนวทางการจัดการขั้นพื้นฐานเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวกูย ใน จ.สุรินทร์ กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย คณะครุศาสตร์ (พื้นฐานการศึกษา) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- พวงพะยอม เจริญทอง (2541) การประกอบอาชีพแบบพึ่งพาตนเองของเกษตรกร วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาการพัฒนาสังคม) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- พวงพิกุล มัชฌิมา (2547) ปลาแดก ในวัฒนธรรมการบริโภคของชาวอีสาน **วารสารคณะวิชาศึกษาทั่วไป** 1(1): 45-50
- พวงเพชร ชูปวา (2542) รุ่งระแหวดกับวิถีชีวิตของชาวบ้านหนองคู่ ตำบลธงธานี อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- พระครูอรุณเขตพิทักษ์ (2546) พระสงฆ์กับความเชื่อเรื่องนรกกับสวรรค์: กรณีศึกษาพระสงฆ์ในเขต อ.เมือง จ.เลย วิทยานิพนธ์ (ศศ.ม.) สถาบันราชภัฏเลย
- พระมหาบุญชู สิริบุญโญ (2544) สายมิ่ง สายแนน: ศาสตร์แห่งโลกสันนิบาตของชาวอีสาน **วารสารธรรมทรรศน์** 2(1): 91-97
- พระมหาสมใจ อ้วนแก้ว (2546) พิธีกรรมทางศาสนานิยมในวิถีชาวพุทธพื้นบ้าน กรณีการบูชาศาลเจ้าปู่หลุบ **วารสาร พ.ส.ล.** 36(242): 52-63
- พัชรินทร์ ลากานันท์ (2546) การปรับตัวทางวัฒนธรรมของชาวชนบทที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาของรัฐ : กรณีศึกษาเขื่อนปากมูล ขอนแก่น : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ(สวช.)
- พัชรินทร์ ลากานันท์ (2547) “ผู้หญิงชนบทกับขบวนการเคลื่อนไหวสิ่งแวดล้อม : วิถีคิดและพื้นที่การต่อสู้” **วารสารมานุษยศาสตร์สังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น** 21,2 (ม.ค-มี.ค.): 141-159
- พัฒนา กิตติอาษา (2545) คนข้ามแดนนาฏกรรมชีวิตและการข้ามพรมแดนในวัฒนธรรมอีสาน **วารสารทางวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่** 15(1): 109-166
- พิทักษ์ น้อยวงศ์ (2545) การศึกษารูปแบบและคติความเชื่อเกี่ยวกับธรรมมาสนิมฝั่งโขง **วารสารสำนักคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ** 34(1): 113-132
- พิสิษฐ์ บุญไชย (2542) **ความรู้และความเชื่อในการใช้สมุนไพรรักษาสุขภาพของผู้ไทยมหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปวัฒนธรรมอีสาน**
- เปลินพิศ เจริญศักดิ์จจร (2540) การเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตผ้าไหมเหยียบ บ้านสงยาง ตำบลกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

- ไพรวลัย เตชะโกศล,สมศักดิ์ ศรีสันติสุขและบัวพันธ์ พรหมพักพิง (2547) การจัดการสุขภาพของชุมชนในจังหวัดขอนแก่น **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น** 21(4): 45-58
- ภูมิศักดิ์ พิทักษ์เชื่อนพันธ์ และคณะ (2543) **สถานภาพการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากข้าวในชนบทของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ** ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- มณีมีชัย ทองอยู่ (2546) **การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาอีสาน: กรณีศึกษานาลุ่มน้ำพอง** กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์
- มณีมีชัย ทองอยู่ (2547) ยุทธศาสตร์เพื่อการอยู่รอดและทุนทางสังคมของชาวนาอีสาน **วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์** มหาวิทยาลัยขอนแก่น 21(3): 79-101
- มารีโกะ คาโตะ (2545) ผลกระทบของการอ่านหนังสือได้ต่อการประพฤติปฏิบัติทางศาสนาของผู้หญิงในหมู่บ้านภาคอีสาน ประเทศไทย:ศึกษากรณีจำศีลผู้หญิงในช่วงเข้าพรรษาใน เอกสารประกอบการประชุมวันที่ 27-29 มีนาคม 2545 ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การมหาชน)
- มีชัย จรรย์นะวรวิทย์ (2543) ภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านในการรักษาโรคกระดูก ศึกษากรณีอำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- เมขลา สอนสุภี (2540) ฝ่าไฟ **วารสารดอกฝ้าย** 7: 33-36
- ยงยุทธ ตรีนุชกร และทีมงานศูนย์อินแปง จังหวัดสกลนคร 2542 ภูมิปัญญาพื้นบ้าน :กรณีศึกษาอาหารพื้นบ้านไทย บ้านบัว อ.กุดบาก จ.สกลนคร กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
- ยศ สันตสมบัติ (2537) ความหลากหลายทางซึ่งภาพมิติทางสังคมแลเนเวศวิทยา กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา โครงการจัดพิมพ์คบไฟ
- ยุกิโอะ ฮายาชิ (2541) รัปลักษณ์ใหม่ของฝั่มคุ้มครองหมู่บ้านในหมู่บ้านชาวไทย-ลาว ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของประเทศไทย **วารสารมหาวิทยาลัยมหาสารคาม** 17(1): 2-19
- เยาวดี วิเศษรัตน์ (2541) ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการบำบัดรักษาความเจ็บป่วยของผู้ไทยบ้านดงยาง ตำบลห้องแซง อำเภอเลิงนกทา จังหวัดยโสธร วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- รชนี กอระหวัด (2542) เชิดหนังแลกพริกแลกข้าว หนังตะลุงชาวอีสานบ้านสระแก้ว **วารสารวัฒนธรรมไทย** 36(12): 15-18
- รัตนา โดสกุล (2541) ความหมายของการพัฒนาในสายตาของชาวบ้านภาคอีสาน: มิติทางมานุษยวิทยา **วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์** มหาวิทยาลัยขอนแก่น 16(1): 37-50
- รุ่งทิพย์ ชาลัญชัยศิริกุล (2546) สตรีแม่บ้านในชุมชนวัฒนธรรมเขมรกับบทบาทการดูแลสุขภาพ: กรณีศึกษาบ้านตลุงเก่า ตำบลโคกม้า อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

- เรียบ รัชสมบัติ (2542) เท็ดกับวิถีชีวิตของชาวบ้านหัวหนอง ตำบลดอนหวาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- เรื่องวิทย์ เกษสุวรรณ (2546) ชุมชนเบ็ญกุดชุม : การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมของสังคมที่กำลังแปรเปลี่ยนภายใต้เศรษฐกิจและการเมืองโลก อุบลราชธานี: คณะวิทยาการจัดการ สถาบัน ราชภัฏอุบลราชธานี
- ฤทธิชัย ภูตะวัน, ทวี หอมหวนและปราณี มัคคนันท์(2546) **ชะตากรรมชาวนาไทยในภาคอีสาน** กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- ลักขณา จินดาวงษ์ (2543) แยกฝ้าย เก็บใหม่มัดห่ม **วารสารเมืองโบราณ** 26(2): 131-132
- ลักขณา จินดาวงษ์ (2545) หมอน้ำมัน ภูมิปัญญาโบราณในการรักษาโรคของชาวร้อยเอ็ด **วารสารเมืองโบราณ** 28(1):90-93
- ลินดา เพ็ญวิวิธ (2542) ความจริงทางประวัติศาสตร์หรือภาพมายา ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจรอบครัวอีสาน:กรณีหมู่บ้านแห่งหนึ่งในจังหวัดชัยภูมิ วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหา บัณฑิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- วรจันทร์ วัฒนเส็ก (2541) **รูปแบบและระบบนิเวศวัฒนธรรมของมั่งบ้านชาวอีสานตอนบน** ขอนแก่น:ภาควิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัย ขอนแก่น
- วรรณชนก จันทชุม และคณะ (2545) การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้สมุนไพรเพื่อการดูแลสุขภาพเบื้องต้น **วารสารคณะพยาบาลศาสตร์** มหาวิทยาลัยขอนแก่น 25(1): 23-32
- วลี ลือประเสริฐ (2541) หม้อคราม การกลับฟื้นคืนชีพใหม่ที่บ้านนาดี สกลนคร ภูมิปัญญาด้านเทคโนโลยีชีวภาพของชนบทไทย **วารสารเทคโนโลยีที่เหมาะสม** 15(2):75- 80
- วลัยลักษณ์ ทองศิริ (2546) การฝังศพครั้งที่สองที่ทุ่งกุลาร้องไห้ **วารสารเมืองโบราณ** 29(2): 26-35
- วัชรินทร์ ศรีรักษาและคณะ (2538) เทคนิคการผลิตหมอนชนิดแบบครบวงจรของหมู่บ้านศรีฐาน อำเภอป่าติ้ว จังหวัดยโสธร **วารสารคณะศึกษาศาสตร์** มหาวิทยาลัยขอนแก่น 18(1): 52-56
- วัชรินทร์ เขจรวงศ์ (2547) ครกมองหรือครกกระเดื่อง ภูมิปัญญาไทยอีสานคู่บ้านชาวนาไทย **มติชนฉบับเทคโนโลยีชาวบ้าน** 16(337): 107-108
- วัฒนา นิลทะราช (2540) ภูมิปัญญาการรักษาโรคด้วยสมุนไพร:ศึกษากรณีบ้านสวาท ตำบลสวาท อำเภอเลิงนกทา จังหวัดยโสธร วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทย คดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- วันชัย ปานพิมพ์ (2543) ไร่อีสาน ภูมิปัญญาไทย ชายใต้ดิน **วารสารข่าววิจัยและพัฒนา** มข. 12(2): 2-3
- วาริรัตน์ บั้นทอง (2543) วัฒนธรรมกับการบริโภคอาหารของชาวไทยเชื้อสายเวียดนาม ในเขตเทศบาลเมืองอุบลราชธานี วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

- วาสนา ต่อชาติ (2545) การจัดการทรัพยากรป่าชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทบ้านคำโพน ตำบลคำโพน อำเภอปทุมราชวงศา จังหวัดอำนาจเจริญ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- วิมล ภูศรี (2542) วิถีการดำเนินชีวิตตามฮีตคองของชาวบ้านขวาว ตำบลขวาว อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- วิรัตน์ สมใจ (2540) ประเพณีพิธีกรรมเลี้ยงเดือนเลี้ยงปีของชาวอำเภอกอนสาร จังหวัด ชัยภูมิ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม วิชาวลัย เอื้อวงศ์กุล 2542 **ความสัมพันธ์ระหว่างพัฒนาการของเมืองกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม** : กรณีศึกษาเมืองเรณูนคร อุบลราชธานี : ศูนย์ข่าวประชาสัมพันธ์จังหวัด อุบลราชธานี
- วิเชียร มีบุญ (2541) พิธีกรรมการจับปลาบึกในแม่น้ำโขง **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์** มหาวิทยาลัยมหาสารคาม 2(2): 34-45
- วีระยุทธ ไชยเพชร (2542) ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางจังหวัดมุกดาหาร วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- วีระ สุดสังข์ (2542) การเล่นสะเซ่ของชาวยุยศรีสะเกษ **วารสารเมืองโบราณ** 26(1): 105-108
- วันทา แก่นวงษ์คำ (2539) ประเพณีการทำบุญเป็นของชาวบ้านพราน ตำบลพราน อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ว.ศรีสุโร (นามแฝง) (2540) เล่าข่าว ยุ่งฉางแห่งภูมิปัญญาอีสาน **วารสารสารคดี** 12(143): 167-172
- ศรีศักร วัลลิโภดม (2541) **วัฒนธรรมปลาแดกสกลนคร:สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยโครงการเมธีวิจัยอาวุโส** สำนักงานสามัญศึกษา จังหวัดสกลนคร
- ศิวะ ศุภวิบูลย์ (2542) การประกอบอาชีพหัตถกรรมทำของที่ระลึกของชาวบ้านอำเภอยุยชันธุ์ จังหวัด ศรีสะเกษ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ศิริพงษ์ บุญถูก (2544) การศึกษาเครือข่ายทางสังคมในกิจกรรมการทอดผ้าป่าของสังคมนิสิต วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- ศิริพร โคตะวินนธ์ (2543) ผู้หญิงในขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนชายขอบ กรณีศึกษา ฝ่ายราชินีเสล: หมู่บ้านแม่มน่มั่นยืน 2 และ 3 วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ศิริพร บุญยะกาญจน (2542) การผลิตหัตถกรรมไม้ไผ่ของชาวผู้ไทบ้านหนองห้าง ตำบลหนองห้าง อำเภอภูพานรายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

- ศิริพร ศรีสินธุ์ใจ 2541 ปฏิบัติการทางวาทกรรมของชาวบ้าน:กรณีศึกษา ป่าทามกุดเป่ง วิทยานิพนธ์
สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยขอนแก่น คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์
- ศิริมา นามประเสริฐ (2544) การสนับสนุนทางสังคมของครอบครัวและชุมชนต่อผู้ป่วยเอดส์
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาการพัฒน์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- ศิริรักษ์ จรรย์ยานนท์ (2542) ความเชื่อเรื่องผีปอบตาของชาวบ้านหนองตาตื่น ตำบลเขวา อำเภอเมือง
จังหวัดมหาสารคาม วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- สหสันต์ เพชรคำ (2540) ปากยาม: หมูบ้านประมงในลุ่มน้ำสงครามกับการเปลี่ยนแปลงทาง
เศรษฐกิจและสังคม วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- สมชาย นิลอาธิ (2546) บวชควาย ในงานบุญบั้งไฟเห็นร่องรอยการใช้ไถเมื่อ 2,500 ปี **วารสารศิลป
วัฒนธรรม** 25(6): 47-49
- สมชาย นิลอาธิ (2548) บุญเข้ากรรม เดือนอ้าย พิธีกรรมเริ่มต้นชีวิตใหม่ที่บริสุทธิ์ในวันปีใหม่ไทย
วารสารศิลปวัฒนธรรม 26(3): 58-60
- สมดังจิต กิรติพลพงษ์ (2543) ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอาชีพทอผ้าไหมมัดหมี่ของ ชาว
บ้านโคกสูง ตำบลดอนกอก อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
(สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- สมเดช บุญสง (2546) เศรษฐกิจชุมชน : กรณีศึกษาเครื่องจักสานบ้านทุ่งนางโจก ต. ทุ่งนางโจก
อ.เมือง จ. ยโสธร อุบลราชธานี : สังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
- สมศักดิ์ บุญชู (2543) ปลาสามก้นวิถีชีวิตของชาวจังหวัดยโสธร วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
(สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2539) “การพัฒนาวัฒนธรรมหรือการใช้วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา” **วารสาร
มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์** 15 (1): 63-69
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2546) การประเมินความยากจนแบบมีส่วนร่วมในกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง บ้านทราย
แก้ว ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**
มหาวิทยาลัยขอนแก่น 20(2): 40-44
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2543) มองอนาคต : บทวิเคราะห์วัฒนธรรมชิงคนอีสาน **วารสารมนุษยศาสตร์
และสังคมศาสตร์** 18,1 ตุลาคม- ธันวาคม: 27-32
- สมร ศรีบุญเรือง (2543) การปรับเปลี่ยนวิธีการรักษาอาการปวดศีรษะด้วยพืชสมุนไพรพื้นบ้านของชาว
บ้านในเขตอำเภอกะนวน จังหวัดขอนแก่น วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทย
คดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

- สินี ช่วงน้ำ (2545) **อุตสาหกรรมชุมชน:3 ปีนบนเส้นทางพัฒนา เรียนรู้ ผู้การขยายผล**
 ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- สุจิตรา ชันดีชู (2540) ครกหิน **วารสารดอกฝ้าย 7**: 69-71
- สุพรรณ ภูบุญเต็ม (2540) เล้าข้าวตำบับัวบาน อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ **วิทยานิพนธ์**
 ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- สุพิชฌาย์จินดาวัฒน์ภูมิ (2542) ความเชื่อเรื่องนาคของชุมชนอีสานลุ่มน้ำโขง (ปลายพุทธศตวรรษ
 ที่ 19 จนถึงปัจจุบัน) วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต เอกประวัติศาสตร์ไทย มหาวิทยาลัย
 ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
- สุนนา ศรีชลาสัย และคณะ (2545) **ผลยาในมิติของการดูแลส่งเสริมสุขภาพจิต** กรุงเทพฯ :
 ศูนย์สุขภาพจิตที่ 7 กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข
- สุภาวดี ตุ่มเงิน (2538) การทอผ้าแพรวาที่บ้านโพน อำเภอม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ วิทยานิพนธ์ศิลป
 ศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
- สุวิทย์ ธีรศาสตร์ (2545) ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจหมู่บ้านอีสานห้าทศวรรษหลังสงครามโลกครั้งที่สอง
 (พ.ศ.2488-2544) : กรณีศึกษาบ้านบัว จังหวัดสกลนคร **วารสารมหาวิทยาลัยมหาสารคาม**
 21(1): 87-92
- สุรียา บรรพลา (2544) **พิธีกรรมเลี้ยงผี อำเภอวังสะพุง จ. เลย** เลย:สถาบันราชภัฏเลย
- สุรียา สมุทคุปดี พัฒนา กิตติอาษา ศิลปะกิจ ดีชนันติกุล และจันทนา สุระพินิจ (2540) **พิธีกรรม**
“ช่วงผีฟ้อน” ของ “ลาวข่าเจ้า” จังหวัดนครราชสีมา นครราชสีมา:สำนักวิชาเทคโนโลยี
สังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี
- สุรียา สมุทคุปดีและพัฒนา กิตติอาษา (2546) คนอีสานในอดีตใช้ผ้าชิ้นห่อคัมภีร์ใบลาน **วารสาร**
ศิลปวัฒนธรรม เมษายน 2546: 82-95
- สุรัตน์ จงดา (2541) “ฟ้อนผีฟานางเทียม: การฟ้อนรำในพิธีกรรมและความเชื่อชาวอีสาน วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- เสริม ผลเพิ่ม (2541) ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับเฮือสงเมืองอุบล วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร มหา
 บัณฑิต(สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- หาญชัย อัมภามผล (2545) **การศึกษากลยุทธ์เพื่อยกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่น: กรณีศึกษาสมุนไพรวัดหน้า**
วัดผิงเนี่ยน บ้านระกาใต้ ต. บ้านปรือ อ. บุรีรัมย์ บ.บุรีรัมย์: สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์
- อนงค์นุช เทียนทองและประภัสสร เตชะประเสริฐวิทยา (2542) การเปลี่ยนแปลงทาง เศรษฐกิจและ
 สังคมกับการถือครองพื้นที่ดิน **วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์** มหาวิทยาลัยขอนแก่น
 17(1): 7-13
- อรทัย ศรีทองธรรม (2541) วัฒนธรรมความเชื่อหมู่บ้านอีสานในการอนุรักษ์ป่าชุมชน กรณีศึกษา:
 หมู่บ้านในอำเภอเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานี **วารสารนิเวศวิทยา** 25(1): 19-33

- อภิศักดิ์ โสมอินทร์ (2542) หญิงอีสาน: การเปลี่ยนแปลงปรับตัวเพื่ออยู่รอด **วารสารมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์** มหาวิทยาลัยมหาสารคาม 3(2):58-64
- อภิศักดิ์ ไผ่ทองคำ (2545) **การศึกษามรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นของเมืองขอนแก่นเพื่อการพัฒนางาน** ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- อภิวันท์ มินมินากร (2544) ผลของการออกกำลังกายโดยทำรำประกอบเพลงพื้นเมืองอีสาน ประยุกต์ต่ออัตราการใช้ออกซิเจนสูงสุดและความพึงพอใจในคนสูงอายุ **วารสารวิจัย มข.** 6(1): 84-91
- อิศราพร จันทร์ทอง (2543) **มนายपाल: ภาพสะท้อนความสัมพันธ์ของพฤติกรรมทางสังคม และวัฒนธรรม ในหมู่ชาวกูย** สุรินทร์: สถาบันราชภัฏสุรินทร์
- อุดม บัวศรี (2541) **ไม้ข่มเหง** **วารสารสารวัฒนธรรม** สำนักวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น 4(3-4): 11-12
- เอกวิทย์ ณ ถลาง (2544) **ภูมิปัญญาอีสาน** พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : อมรินทร์
<http://www.culture.go.th/study.php?&YY=2548&MM=5&DD=16> ค้นเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม 2552

บทที่ 4

พลวัตวัฒนธรรม ในวิถีของการพัฒนา

สมมาตร ผลเกิด

4.1 บทนำ

สังคมชาวชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ในอดีตเป็นสังคมที่มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย มีพื้นฐานทางเศรษฐกิจอยู่ในเกณฑ์ค่อนข้างต่ำ เมื่อเปรียบเทียบกับสภาพทางเศรษฐกิจในภาคอื่นๆ แต่สังคมชาวตะวันออกเฉียงเหนือเป็นสังคมที่มีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม มีภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาต่างๆ เป็นจำนวนมากที่ถ่ายทอดเป็นมรดกอันล้ำค่าให้อนุชนได้ภาคภูมิใจอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด

สภาพทางสังคมของชาวชนบทอีสานในช่วงก่อนนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาใช้มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างช้าๆ แต่หลังจากมีการนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติจากฉบับแรกจนถึงปัจจุบันมาใช้ ส่งผลให้ชนบทอีสานได้รับการพัฒนาขึ้นเป็นอย่างมากจนทำให้สภาพสังคม เศรษฐกิจและเทคโนโลยีต่างๆ มีความก้าวหน้าไม่แตกต่างจากชุมชนในภาคอื่นๆ ของประเทศ

แต่เป็นที่น่าเสียดายที่การพัฒนาในด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ไม่ได้เกิดขึ้นบนพื้นฐานความเข้าใจในบริบททางวัฒนธรรมประเพณีวิถีชีวิตอันงดงามของชาวชนบทอีสานอย่างแท้จริง จึงส่งผลให้ความปรารถนา

ดีที่จะสร้างความเจริญก้าวหน้าเหล่านั้น กลับกลายเป็นการทำลายคติความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีและวิถีชีวิตของชาวอีสานลงไปอย่างน่าเสียดายและ นับวันจะทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ

สาเหตุของปัญหาความเสื่อมโทรมทางวัฒนธรรมของชาวอีสานที่เกิดขึ้น หลายเรื่องหลายเหตุการณ์ในแต่ละยุคแต่ละสมัยนั้น ส่วนใหญ่มักเกิดจากนโยบาย ในการพัฒนาของภาครัฐเป็นสำคัญ กล่าวคือการพัฒนาของรัฐบาลแทบทุกยุคทุก สมัย ต่างก็มีเป้าหมายสูงสุดเหมือนกันคือ เพียงเพื่อให้ได้มาซึ่งเงินหรือที่เรียกให้ฟัง รื่นหูว่า ความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งผลพวงจากความเจริญเติบโตทาง เศรษฐกิจได้ทำลายความสงบสุข สันติสุขของชีวิตและสังคมลงอย่างน่าเป็นห่วง ความสมดุลทางธรรมชาติถูกทำลายลงเพียงเพื่อให้ทุกคนมีเงินมากขึ้น ใช้เงินได้มาก ขึ้นและบริโภคได้มากขึ้น โดยเข้าใจว่าการมีเงินมากขึ้น การได้ซื้อหาจับจ่ายเครื่อง อุปโภคบริโภคมากขึ้น จะช่วยให้คนมีความสุขในชีวิตมากขึ้น แต่ปรากฏว่าการนี้ กลับตรงกันข้ามยิ่งพัฒนายิ่งพบว่าทรัพยากรธรรมชาติยิ่งลดลง ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นยิ่งถูกทำลายลงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ครั้งจะหันไปพึ่งการศึกษาของรัฐซึ่งถือได้ว่าเป็นเครื่องมือสำคัญในการ สร้างคนให้เป็นมันสมองของชาติให้มีความรู้ ความเข้าใจปัญหาและสามารถ หาแนวทางในการป้องกันและแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสม แต่ ความหวังดูเหมือนจะเลือนลางริบหรือลงทุกขณะ ด้วยเหตุที่การศึกษาในระบบ โรงเรียนนั้น ทำหน้าที่เป็นเพียงโกดัง สำหรับเก็บสินค้าวิชาการจากโลกตะวันตก ที่ได้ชื่อว่ามีค่าความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี เพื่อรอเวลาที่จะนำออกมา บังคับขายให้แก่ผู้บริโภคคือ นักเรียน นักศึกษา โดยไม่มีการปรับเปลี่ยนเนื้อหา สารของบทเรียนให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมหรือบริบทของสังคมไทย ดังนั้นจะเห็นว่าระบบการศึกษาของไทยมีสภาพไม่แตกต่างจากพิมพ์เขียว เพราะ เป็นระบบการศึกษาที่เหมือนกันทั้งชาติ มีเนื้อหาแยกเป็นส่วนๆ แยกจากเรื่อง วิถีชีวิตและแยกออกจากเรื่องของวิถีคิดแบบไทย เป็นการศึกษาที่ล้มสถาบันชุมชน ที่มีประวัติศาสตร์ มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเฉพาะถิ่น มีวิถีชีวิต วิธีการผลิตตาม ลักษณะภูมิประเทศ มีลักษณะนิเวศและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน

ดังนั้นการศึกษาของไทยในยุคปัจจุบันจึงมีสภาพเหมือนม่านบังตาเยาวชน เพราะการศึกษาได้ปิดกั้นเยาวชนไม่ให้เห็นสภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่ตนเองมีอยู่ เหยียดหยามทรัพยากรในท้องถิ่น เยาวชนมีความรู้สึกว่าตนเองและวัฒนธรรมของตนต่ำต้อยน่าละอาย ปัจจัยเหล่านี้ได้ทำลายความมั่นใจในตัวเองของเยาวชนลงอย่างสิ้นเชิง

การศึกษาสมัยใหม่ สร้างให้เยาวชนมีความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมต่างชาติทั้งด้านการแต่งกาย การดำเนินชีวิต และการกินอาหารแบบตะวันตก ดูโก้ มีรสนิยมสูง จึงส่งผลให้คนในชนบทต้องรับเอาค่านิยมเหล่านี้ไปปฏิบัติ เพราะเป็นหนทางเดียวที่จะทำให้เขาได้รับการยอมรับจากคนในสังคมเมืองว่าเป็นผู้พัฒนาแล้ว

เป็นที่ทราบกันดีว่าการพัฒนาใดๆ ที่ขาดพื้นฐานแห่งความเข้าใจวัฒนธรรมของท้องถิ่น การพัฒนานั้นจะดำรงอยู่ได้ไม่นาน แต่ถ้าหากนำเอาวัฒนธรรมมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาแล้ว การพัฒนานั้นจะมีความมั่นคง ยั่งยืนและยาวนาน ตัวอย่างของความล้มเหลวในการพัฒนาที่ขาดความเข้าใจในมิติทางวัฒนธรรมจะเห็นได้จากการพัฒนาของไทยนับตั้งแต่มีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 เมื่อ พ.ศ.2504 เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน รัฐบาลได้ใช้เวลานานกว่า 5 ทศวรรษแล้วแต่การพัฒนาชนบท โดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะเห็นว่าแม้รัฐบาลจะทุ่มงบประมาณพัฒนาเป็นจำนวนมหาศาลแล้วก็ตาม แต่ภาพโดยรวมของชาวชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็ยังประสบวิกฤตความยากจนอยู่เช่นเดิม และช่องว่างของความเหลื่อมล้ำในการกระจายรายได้ทางเศรษฐกิจและการบริการสวัสดิการขั้นพื้นฐานนับวันแต่จะห่างกันมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันสภาพนิเวศและสิ่งแวดล้อมของอีสานกลับแย่ลงทั้งป่าไม้ คุณภาพของน้ำและความแห้งแล้ง ก่อเกิดปัญหาในทุกท้องถิ่น ส่งผลให้ชาวอีสานต้องหนีตายหลังไหลเข้าไปหางานทำในเมืองใหญ่ๆ และกรุงเทพฯ เป็นจำนวนมาก ทิ้งให้เด็กและคนชราต้องเผชิญชะตากรรมกันตามลำพังโดยไม่มีใครช่วยขจัดปัดเป่าปัญหาเหล่านั้นให้ลดลงได้

แต่ก็ยังพอมีสิ่งที่น่าสนใจเกิดขึ้นอยู่บ้าง ในท่ามกลางความวิกฤตของปัญหาที่ชาวชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือกำลังเผชิญอยู่ นั่นก็คือในทศวรรษที่ผ่านมา ได้เกิดขบวนการของปัญญาชน และชนชั้นกลางที่ตื่นตัวออกไปทำงานในชนบทมากขึ้น โดยมีสถาบันการศึกษาในท้องถิ่น องค์กรเอกชนต่างๆ โดยเฉพาะกลุ่ม NGO ได้เปิดโอกาสให้คนหนุ่มสาวที่มีอุดมการณ์และมีความรักหวงใยวิถีชีวิตอันงดงามของชาวอีสานที่กำลังจะสูญหายไป ได้เข้าไปทำการศึกษาวิจัยด้วยการฝังตัวทำงานเป็นลูกหลานอยู่กับชาวบ้านใช้ชีวิตอยู่กับชุมชน ร่วมกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน เน้นการใช้กระบวนการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนและเข้าถึงปัญหาชุมชนด้วยกรอบวิธีการทางสังคมศาสตร์ โดยเน้นการร่วมคิดวิเคราะห์แลกเปลี่ยนความรู้จากกลุ่มพูดคุยไปสู่การเกิดกิจกรรม เกิดผู้นำกลุ่มกิจกรรม ซึ่งเป็นผู้นำด้านคุณธรรม เสียสละและขยายผลไปสู่การก่อรูปขององค์กรชุมชนที่มีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือให้ขยายวงกว้างขึ้นเพื่อก่อให้เกิดพลังในการแก้ปัญหาโดยนำเอาวัฒนธรรมมาเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาอันจะก่อให้เกิดการพัฒนาที่มีความยั่งยืนยาวนาน ทั้งนี้เพราะทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์และร่วมรับผิดชอบต่อสิ่งที่จะเกิดขึ้นตามมาด้วยความเต็มใจ

เมื่อปีพ.ศ.2532 องค์กรสหประชาชาติโดยข้อเสนอขององค์การ UNESCO ได้ประกาศ “ทศวรรษแห่งวัฒนธรรมกับการพัฒนา” โดยเล็งเห็นว่าในการพัฒนานั้นถ้าใช้แต่วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีเพียงอย่างเดียวสังคมจะเสียความสมดุล จำเป็นต้องนำวัฒนธรรมเข้ามาเป็นฐานของการพัฒนา

ในอดีตที่ผ่านมา สถาบันการศึกษาต่างๆ ยังให้ความสนใจวัฒนธรรมอยู่ในขอบเขตที่จำกัดกล่าวคือ ยังมองวัฒนธรรมเป็นเรื่องของดนตรี การร้องรำทำเพลงและศิลปวัตถุเท่านั้น มองไปไม่ถึงภูมิปัญญาแห่งชาติหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สัมพันธ์กับชีวิต สังคมและสิ่งแวดล้อมหรือวิถีชีวิตทั้งมวลของคนไทย ซึ่งบรรพชนได้มอบให้เป็นมรดกที่ล้ำค่าในด้านต่างๆ แก่ชาวไทยทุกคน เช่น วัฒนธรรมในการทำมาหากิน วัฒนธรรมในการรักษาสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมทางการแพทย์และสาธารณสุข เป็นต้น ตัวอย่างบางประการของการนำเอาวัฒนธรรมมาใช้ในการพัฒนาได้อย่างเหมาะสมได้แก่

เกษตรแผนปัจจุบันที่เน้นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อขาย เช่น ปลูกข้าว อย่างเดียว ปลูกอ้อยอย่างเดียว ปลูกมันสำปะหลังอย่างเดียว ปลูกปออย่างเดียว มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สังคมเศรษฐกิจของชนบทอย่างรุนแรง เพราะป่าที่มี คุณค่ามหาศาลถูกแผ้วถางลงจนถึงขั้นวิกฤติเพื่อให้พื้นที่แก่การเกษตรกรรมราคา ถูกและเป็นการเกษตรที่ต้องนำเอาสารเคมีจำนวนมากเข้ามาใช้เพื่อเร่งผลผลิต ให้ทันต่อกรรการบริโภค ซึ่งเป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อมและมนุษย์เป็นอย่างยิ่งรวมทั้ง เป็นการเพิ่มรายจ่ายให้แก่เกษตรกรอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้ เกษตรกรต้องทำงาน หนักขึ้นแต่ขาดทุนเป็นหนี้สินก่อให้เกิดภาวะความเครียด และปัญหาสังคมต่างๆ ก็ตามมา เกษตรผสมผสานเป็นการเกษตรที่ปลูกพืชหลายชนิดรวมอยู่ในพื้นที่ เดียวกัน เช่น ปลูกข้าว ปลูกผัก ปลูกผลไม้ เลี้ยงหมู เลี้ยงปลา เลี้ยงเป็ด เลี้ยง ไก่ เป็นต้น หากผลผลิตส่วนหนึ่งส่วนใดประสบปัญหาเนื่องจากน้ำท่วม ฝนแล้ง โรคระบาดหรือราคามผลผลิตตกต่ำ ผลผลิตจากส่วนอื่นสามารถค้ำจุนให้อยู่รอด โดยไม่เดือดร้อนมากนัก ผลประโยชน์ที่ได้จากการทำการเกษตรแบบผสมผสานที่ ตามมาก็คือ

1.1 ได้อุณหภูมิสิ่งแวดล้อม เพราะมีต้นไม้ขึ้นเป็นจำนวนมาก มีการสร้าง สมดุลจากวัฏจักรของพืชและสัตว์ที่อยู่ด้วยกันอย่างกลมกลืน ไม่ต้องใช้ปุ๋ย ไม่ต้อง ใช้ยาฆ่าแมลง

1.2 ได้ภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจ สามารถกินอ้อม กินเหลือ มีขายไม่เป็นหนี้สิน ไม่ได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจจากการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก เพราะเป็นระบบ เศรษฐกิจแบบภูมิคุ้มกันเศรษฐกิจที่เน้นความเชื่อมโยงการตลาดแบบสุดซึ้งทำให้ คนจนได้รับผลกระทบจากปัจจัยภายนอกได้ง่าย เช่น ราคาน้ำมัน สงครามและ นโยบายของประเทศอื่นๆ เป็นเศรษฐกิจที่ขาดภูมิคุ้มกัน

1.3 ได้พัฒนาจิตใจ เพราะกิจกรรมไม่ได้มุ่งเน้นทำการเกษตรกรรมอย่างเดียว แต่เป็นการกระทำด้วยปัญญาที่เข้าใจธรรมชาติได้รับความพอใจทางเศรษฐกิจและ ชีวิตที่ประสานสอดคล้องกับธรรมชาติและกับเพื่อนมนุษย์

การพัฒนาสมัยใหม่ได้ทอดทิ้งศาสนาทั้งในรูปของสถาบันและคุณค่าจึงส่งผลให้สังคมประสบกับความยุ่งยากสับสนในปัจจุบัน ศาสนาอันเกิดจากภูมิปัญญาอันสูงส่งได้ถูกทอดทิ้งให้ปราศจากบทบาทที่เหมาะสม ความเป็นจริงสถาบันศาสนาเป็นกลไกและเป็นทรัพยากรที่สำคัญของสังคม เพราะมีทั้งหลักธรรม มีที่ดิน มีอาคารสถานที่ มีอุปกรณ์ มีบุคลากร มีเงินและมีศรัทธา ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายที่สถาบันหลักในการยกระดับจิตวิญญาณของคนให้มีคุณธรรม จริยธรรมของคนให้สูงขึ้นกลับถูกทอดทิ้งอย่างไร้เยื่อใยจากผู้บริหารประเทศ ทั้งจากความจงใจและความไม่รู้มองไม่เห็นผลประโยชน์หรือวิธีการนำเอาศาสนามาเป็นเครื่องมือในการพัฒนา

แต่ก็เป็นที่น่ายินดีที่มีพระสงฆ์จำนวนไม่น้อยที่เข้ามาเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาชนบท ด้วยการนำคุณค่าและสถาบันดั้งเดิมของสังคม ซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญเข้ามาช่วยงานพัฒนา การนำคุณค่าทางศาสนาในการพัฒนาเป็นการผสมผสานสิ่งต่างๆ เข้ามาหากัน รวมทั้งส่งเสริมการพัฒนาจิตใจ ทำให้คนรู้จักให้รู้จักรับและรู้จักการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ซึ่งต่างจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจอย่างเดียวที่ไม่กล้าอยู่กับโลกแห่งความเป็นจริง มีแต่การแข่งขัน แข่งแย่งผลประโยชน์ที่เต็มไปด้วยโทสะจริต อันนำไปสู่ความแตกแยกและความรุนแรงให้แก่สังคม

การแพทย์แผนตะวันตกหรือการแพทย์แผนวิทยาศาสตร์มีความชะงัดในบางเรื่องแต่ไม่ใช่ทุกเรื่อง ถ้าจะเอาแพทย์ตะวันตกไปใช้กับทุกเรื่อง ย่อมเกิดปัญหาตามมาอย่างไม่จบสิ้น เพราะการแพทย์ตะวันตกมีราคาแพง ให้บริการแก่ผู้เกี่ยวข้องได้น้อยจึงเกิดการกระจุกตัว ทำให้การบริการไม่เพียงพอ ผู้คนต้องตะเกียกตะกายแย่งชิงกันเข้ารับบริการ นอกจากเทคโนโลยีต่างๆ ที่ใช้ในทางการแพทย์แผนตะวันตกจะมีราคาแพงแล้ว ส่วนใหญ่ไม่มีข้อพิสูจน์ว่ามีประสิทธิภาพและให้ผลคุ้มค่าโรคส่วนใหญ่หายไปเพราะเหตุอื่น เช่น หายเอง หายเพราะความเชื่อและผลของยา หลอกหายเพราะได้รับความสนใจและได้รับความพอใจ ฯลฯ เพราะฉะนั้นการรักษาโรคจึงไม่ควรมีระบบแพทย์แผนตะวันตกเพียงระบบเดียว แต่ควรมีหลายแบบ

เป็นพหุลักษณะ ในการแพทย์พหุลักษณะนั้นการแพทย์พื้นบ้านนั้นมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะการแพทย์แบบพื้นบ้านเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยมีวัฒนธรรมเป็นฐานในการรักษา ไม่ใช่วิทยาศาสตร์เป็นฐาน การแพทย์ทางวัฒนธรรมมีฐานอยู่ที่จิตและสังคมมากกว่าการแพทย์เชิงวิทยาศาสตร์

มิติทางจิตและสังคมมีบทบาทสำคัญต่อเรื่องสุขภาพกล่าวคือ ผู้ป่วยได้ขวัญกำลังใจจากญาติพี่น้องที่มาเฝ้าไข้ คอยปรนนิบัติพุดคุยให้ขวัญกำลังใจ เกิดความอบอุ่นคลายทุกข์ จิตใจมีความเข้มแข็ง ร่างกายก็แข็งแรงหายเจ็บป่วย เป็นการบำบัดที่สอดคล้องกับคำพังเพยไทยที่ว่าใจเป็นนายกายเป็นบ่าว แต่การแพทย์แผนวิทยาศาสตร์เน้นที่ระบบชีววิทยาเป็นสำคัญ จึงมีความอ่อนด้อยเกี่ยวกับเรื่องจิตและสังคม ดังนั้นจึงมีรูปแบบความคิดเรื่องสุขภาพที่สมบูรณ์กว่าการแพทย์แผนปัจจุบัน กล่าวคือควรจะเป็นรูปแบบ ชีว - จิต - สังคม (Bio-Psycho-Social) การแพทย์แนววัฒนธรรมอ่อนด้อยทางชีววิทยาแต่เข้มแข็งทางจิตและสังคม ถ้าจะใช้การแพทย์แนววิทยาศาสตร์อย่างเดียวย่อมไม่สมบูรณ์ และทำให้สุขภาพดีถวนหน้าเป็นไปไม่ได้จึงจำเป็นต้องนำการแพทย์แนววัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาร่วมด้วย จึงจะรักษาใช้ได้อย่างสมบูรณ์แบบ

การประเมินสถานภาพการศึกษาวัฒนธรรมกับการพัฒนาช่วยทำให้เกิดความเข้าใจและความรู้แบบบูรณาการบนความหลากหลายทางวัฒนธรรมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งจะนำไปสู่การเสนอแนะเชิงนโยบายต่อรัฐบาลได้ อันจะช่วยให้เกิดความเข้าใจในเข้าถึงและพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืนได้เป็นอย่างดี

ผลการประเมินสถานภาพองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมกับการพัฒนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีแนวความคิดที่สำคัญหลายแนวความคิด ซึ่งมีผลงานวิจัยโดยมีรายละเอียดจำแนกตามแนวความคิดหลัก และแนวความคิดย่อยดังต่อไปนี้

1. ประเภทขององค์ความรู้

เอกสารวิจัยและบทความทางวิชาการที่เป็นองค์ความรู้ทางด้านวัฒนธรรม ในช่วงระหว่างปีพ.ศ.2535-2545 มีจำนวน 50 เรื่อง และสามารถจัดหมวดหมู่ขององค์ความรู้ออกเป็น 3 กลุ่มดังนี้คือ

ด้านประวัติศาสตร์ จำนวน 18 เรื่อง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นบทความที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสาร โดยผู้เขียนจะกล่าวถึงความเป็นมาของเมืองและจังหวัดต่างๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ของแต่ละจังหวัด ได้อย่างน่าสนใจ เช่น ผลงานของปฐพีวัลลีโกดม (2544) วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดต่างๆ เช่นจังหวัดขอนแก่น จังหวัดนครพนม จังหวัดมุกดาหาร จังหวัดเลย จังหวัดหนองคายและจังหวัดอื่นๆ อีกหลายจังหวัด ผลงานของสุวิทย์ ธีรศาสตร์และปริษา อูยตระกูล (2536) ประวัติศาสตร์อีสาน : พรมแดนแห่งความรู้ เรื่องกบฏผู้มีบุญโสภานแห่งบ้านสาวะถี จังหวัดขอนแก่น ผลงานเรื่องความจริงทางประวัติศาสตร์หรือภพมาथा ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจครอบครัวอีสาน : กรณีหมู่บ้านแห่งหนึ่งในจังหวัดชัยภูมิของลินดา เพ็ญวิริทธิ์ (2541) พบว่าครอบครัวชาวนาภาคอีสานในอดีตเป็นหน่วยพื้นฐานการผลิตและการบริโภค ที่มีการร่วมแรงร่วมใจกันเป็นอย่างดี วลัยลักษณ์ ทรงศิริ (2539) วิจัยแหล่งผลิตเกลือสมัยโบราณ ลุ่มแม่น้ำสงคราม พบว่าลักษณะทางธรณีวิทยาของพื้นที่บริเวณนี้ประกอบด้วยหินชุดต่างๆ หมวดหินชุดสำคัญในบริเวณนี้คือหมวดหินมหาสารคามหรือหมวดหินเกลือ ซึ่งมีแร่โปรแตซและเกลือหินที่นำไปใช้ในอุตสาหกรรม ลักษณะและวิธีผลิตเกลือในสมัยโบราณและสมัยปัจจุบันมีความคล้ายคลึงกัน

ด้านวิชาการ จำนวน 22 เรื่อง เป็นทั้งบทความทางวิชาการและผลงานวิจัยที่บรรดาปราชญ์ทางสังคมศาสตร์อันได้แก่นักวิชาการ นักพัฒนาและปราชญ์ชาวบ้าน ได้ทำการศึกษาไว้อย่างเป็นระบบทั้งกระบวนการศึกษา วิจัยวิทยาและการจัดเก็บข้อมูลที่เป็นไปอย่างถูกต้องตามศาสตร์แห่งการวิจัย ครอบคลุมทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม โดยมีการนำเสนอในงานประชุมสัมมนาทางวิชาการที่สถาบัน

การศึกษาต่างๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจัดขึ้นและได้พิมพ์เป็นเอกสารเผยแพร่ต่อสาธารณะอย่างกว้างขวาง

นอกจากปรากฏทางสังคมศาสตร์ดังกล่าวแล้วโรงเรียนทั้งในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาได้จัดทำหลักสูตรในการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นและทำหน้าที่เป็นศูนย์ข้อมูลท้องถิ่นให้แก่ผู้ที่สนใจได้เข้าไปศึกษาค้นคว้าหาความรู้อย่างต่อเนื่องเช่นผลงานของพวงรัตน์ วิทย์ตมาภรณ์ (2541) การศึกษาการใช้แหล่งความรู้ในชุมชนในการเรียนการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต (สังคมศึกษา) ในโรงเรียนประถมศึกษา พบว่าครูผู้สอนใช้แหล่งความรู้ในการเรียนการสอนในระดับปานกลาง โดยนำความรู้มาจากพิธีกรรมในวันสำคัญทางศาสนาที่ชุมชนจัดขึ้นและกิจกรรมทางประเพณี เช่น บุญบั้งไฟ บุญข้าวจี เป็นต้น ครูผู้สอนจะนำนักเรียนออกไปศึกษาและร่วมกิจกรรมที่ชุมชนจัดขึ้นและนำสิ่งแวดล้อมที่อยู่ตามธรรมชาติมาประกอบการเรียนการสอน ผลงานวิจัยของ วิลาวัลย์ เอื้อวงศ์กุล (2541) ความสัมพันธ์ระหว่างพัฒนาการของเมืองกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม : กรณีศึกษาเมืองเรณูนคร พบว่าการจะรักษาวัฒนธรรมชุมชนให้ยั่งยืนควบคู่ไปกับการพัฒนาเมืองจะต้องไม่มองวัฒนธรรมว่าเป็นสิ่งที่หยุดนิ่ง การใช้พื้นที่เมืองเพื่อให้เกิดกิจกรรมทางวัฒนธรรมไม่ควรกระจุกอยู่ที่ใดที่หนึ่งจนเกินไป ศูนย์วัฒนธรรมท้องถิ่นควรมีบทบาทและมีการใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างเต็มที่ชุมชนควรมีส่วนร่วมในการกำหนด

เกร็ดความรู้ จำนวน 10 เรื่อง ซึ่งประกอบด้วยเกร็ดความรู้ด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนกิจกรรมต่างๆ ในวิถีชีวิตของชาวอีสานทั้งในรูปแบบของบทความ ผนวลา กลอนลำ ฯลฯ เช่นผลงานเขียนของสุทิน สอนงผัน (2540) จากเมืองสิบเอ็ดฝักตุ สิบแปดปองเอี่ยม ชาวแก้วแม่ขันได้ : เมืองที่มีชื่อประหลาดในดินแดนอีสาน สู่ความสัมพันธ์กับเครือข่ายทางสังคมใกล้เคียง งานชิ้นนี้เป็นบทความเกี่ยวกับเมืองร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นชื่อเมืองที่แปลกในดินแดนอีสานสู่ความสัมพันธ์กับเครือข่ายทางสังคมใกล้เคียง กล่าวได้ว่าเมืองร้อยเอ็ดเป็นเมืองโบราณที่มีความสำคัญยิ่งในแถบลุ่มน้ำชี การล่มสลายของเมือง

ร้อยเอ็ดทำให้เกิดเมืองต่างๆ ขึ้นมากมายในบริเวณใกล้เคียงทั้งเมืองที่ยึดถือใน
 เปิงบ้าน เปิงเมืองแบบเก่าหรือกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาอยู่ใหม่อย่างชาวภูย ผู้ไทย
 ไทยกะเลิงและกลุ่มอื่นๆ และผลงานของจังหวัดหนองคาย (2540) ได้รวบรวมเรื่อง
 รวบรวมเนื้อหาเกี่ยวกับจังหวัดหนองคาย ในเกือบทุกด้าน ทั้งทางประวัติศาสตร์ ศิลป
 วัฒนธรรม สังคมท้องถิ่น ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ตลอดจนสถานที่ท่องเที่ยวที่
 สวยงามเป็นจำนวนมากและประเพณีอันดีงาม ความเชื่อต่างๆ ของชาวหนองคาย
 นอกจากนี้ยังนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายรวมทั้ง
 บุคคลสำคัญอีกด้วย ซึ่งมีแนวคิดที่ต้องการจะรวบรวมเรื่องราวต่างๆ ของจังหวัด
 ให้ครบถ้วน เพื่อเป็นประโยชน์แก่นักเรียน นักศึกษา บุคคลทั่วไปที่สนใจ สามารถ
 ใช้ในการอ้างอิง ค้นคว้า

4.2 เศรษฐกิจชุมชน การเกษตร ความยากจน และแรงงาน

การศึกษาวิจัยเศรษฐกิจชุมชนในของภาคตะวันออกเฉียงเหนือในรอบหนึ่ง
 ทศวรรษที่ผ่านมา มีจำนวน 99 เรื่อง โดยแบ่งกลุ่มหัวข้อเรื่องที่ทำการศึกษาออกเป็น
 4 กลุ่ม ดังนี้คือ

การศึกษาสภาพทั่วไปของเศรษฐกิจภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงปัจจุบัน (2488-2544) มีจำนวน 21
 เรื่อง โดยในเนื้อหาจะกล่าวถึงวิถีชีวิตและสภาพเศรษฐกิจของชุมชนในยุคแรกกว่า
 โครงสร้างทางสังคมรวมกันอยู่แบบเครือญาติ เศรษฐกิจของชุมชนในยุคแรก
 ในพระพุทธศาสนา การทำมาหากินเป็นแบบการผลิตเพื่อยังชีพโดยพึ่งตนเองเป็น
 หลักและต้องพึ่งพาทรัพยากรจากธรรมชาติสูง อาชีพหลักที่สำคัญได้แก่ การทำนา
 ทำไร่ ทำสวน วัฒนธรรมอีสานมีส่วนสำคัญทำให้ศักยภาพทางเศรษฐกิจชุมชน
 หมู่บ้านเข้มแข็ง แต่ในช่วงทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ระบบทุนนิยมเริ่มเข้าสู่ภาค
 อีสาน ชาวบ้านเริ่มปรับเปลี่ยนอาชีพการเกษตรมาปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวที่
 สำคัญได้แก่ มันสำปะหลัง ปอแก้ว ข้าวโพด ฯลฯ และหลังจากการประกาศใช้

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 (2504-2509) เป็นต้นมาจนปัจจุบัน ระบบเศรษฐกิจภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็เข้าสู่ระบบทุนนิยมเต็มตัว ดังจะเห็นได้จากผลงานวิจัยต่อไปนี้

มณีวรรณ บัวจุม (2539) ได้ศึกษาวิจัยวิถีชีวิตของชาวบ้านเวิน ตำบลโนนศรีงาม อำเภอศรีรัตนะ จังหวัดศรีสะเกษ พบว่าบ้านเวินมีลักษณะเป็นชุมชนพึ่งตนเอง ใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในด้านต่างๆ เช่น บริโภคอาหารที่ได้จากแหล่งธรรมชาติและรักษาโรคด้วยสมุนไพร โกเมท บุญไชย (2542) ศึกษาพัฒนาการชุมชนริมฝั่งแม่น้ำชี : ศึกษากรณีบ้านท่าไคร้ อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่าพัฒนาการด้านเศรษฐกิจของบ้านท่าไคร้ในอดีตเริ่มจากการทำนา หลังจากรัฐบาลประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 เป็นต้นมา ก็เริ่มมีการค้าขายมากขึ้น การพึ่งพาอาศัยกันของคนในชุมชนลดลง ชอบ ดีสวนโคก (2543) ศึกษาเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสาน : ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจอีสานหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงปัจจุบัน พบว่า ก่อนจะมีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมเป็นแบบพึ่งพาตนเอง พึ่งพาธรรมชาติ และพึ่งพาสิ่งที่เหนือธรรมชาติ ชาวบ้านมีการช่วยเหลือเอื้อเฟื้อกันในชุมชน ต่อมาชุมชนอีสานเปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือ การช่วยเหลือจากญาติพี่น้องลดลง การรักษาพยาบาลจะไม่ใช้ยากลางบ้านหรือสมุนไพรและการเช่นไหว่ผีแบบดั้งเดิมลดลงมาก

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

มีผลงานวิจัยจำนวน 27 เรื่อง เนื้อหาโดยรวมกล่าวถึงสาเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือว่า ความเจริญที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว เป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านสังคมและด้านเศรษฐกิจ กลายเป็นเศรษฐกิจเพื่อการค้ามากขึ้น มีความสลับซับซ้อนมากขึ้น ทำให้เศรษฐกิจของชุมชนเข้าไปผูกติดกับกลไกของตลาดมากขึ้น ชุมชนต้องปรับเปลี่ยนระบบการผลิตโดยการนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้เพื่อตอบสนอง

ให้ทันต่อความต้องการของผู้บริโภค ส่งผลให้ต้นทุนในการผลิตสูงขึ้น กลไกราคา ถูกกำหนดโดยพ่อค้าคนกลาง การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของคนในชุมชน ลดลง

ผลจากการพัฒนาด้านเศรษฐกิจส่งผลให้ชุมชนพัฒนากลายเป็นชุมชนแบบชุมชนเมือง ชุมชนเมืองเดิมกลายเป็นชุมชนเมืองขนาดใหญ่หรือกลายเป็นเมืองหลัก ความเจริญก่อให้เกิดอาชีพใหม่ๆ เกิดขึ้นอย่างหลากหลาย โครงสร้างเศรษฐกิจชุมชนเปลี่ยนแปลงไปจากภาคเกษตรกรรมเป็นอุตสาหกรรม รายได้ต่อหัวต่อครัวเรือนเพิ่มขึ้นแต่การกระจายรายได้ไม่มีความเป็นธรรม นอกจากนี้ผลจากการพัฒนาเมืองหลักทำให้ที่ดินมีราคาสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้เกษตรกรที่มีฐานะยากจนขายที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ให้แก่นายทุน ละทิ้งอาชีพการเกษตรไปเป็นกรรมกรขายแรงงานในภาคอุตสาหกรรมในเมืองใหญ่ จากการศึกษาของมณีมีย์ ทองอยู่ (2546) เรื่องการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจชาวนาอีสาน : กรณีชาวนาลุ่มน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น พบว่า พัฒนาการของเศรษฐกิจแบบทุนนิยมทั้งในระดับประเทศและระดับโลกทำให้ภาคเกษตรอ่อนแอ เกิดการอพยพแรงงานจากภาคเกษตร เข้าสู่แรงงานภาคอุตสาหกรรม ซึ่งก็สอดคล้องกับผลงานวิจัยของอนงนุช เทียนทองและประภัสสร เตชะประเสริฐวิทยา (2542) เรื่องการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจและสังคมการถือครองที่ดิน : กรณีศึกษาร้านกุดกว้าง จังหวัดขอนแก่น พบว่าวิถีชีวิตชุมชนในระยะแรกมีระบบเศรษฐกิจเป็นแบบยังชีพ ต่อมามีความเจริญอย่างรวดเร็วส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจและสังคม กลายเป็นระบบเศรษฐกิจแบบการค้ามากขึ้นและมีความเป็นอยู่ที่ซับซ้อนมากขึ้น เป็นต้น

จากการศึกษาวิจัยพบว่า มีปัจจัย 2 ประการที่มีส่วนสำคัญในการผลักดันโครงสร้างทางเศรษฐกิจของชุมชนอีสานเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ปัจจัยแรกคือปัจจัยภายใน คืออัตราการเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็วของชาวอีสาน ส่วนปัจจัยประการต่อมาคือปัจจัยภายนอกซึ่งเป็นผลมาจากการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของรัฐบาลนั่นเอง

ผลกระทบทางเศรษฐกิจของชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

มีผลงานวิจัยจำนวน 13 เรื่อง มีเนื้อหาโดยสรุปได้ว่า ผลจากการพัฒนาเศรษฐกิจมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้งในด้านบวกและด้านลบและเมื่อเปรียบเทียบผลกระทบทั้งสองด้านแล้วจะเห็นว่าแม้ประชาชนชาวอีสานจะมีรายได้เพิ่มขึ้น ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้นก็ตาม แต่มีผลกระทบในด้านทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาอาชญากรรมและปัญหาทางสังคมอื่นๆ ตามมามากมาย ซึ่งนับวันแต่จะทวีความรุนแรงขึ้น ดังนั้นค่าใช้จ่ายทั้งที่เป็นเม็ดเงินและทุนด้านอื่นๆ ที่ภาครัฐต้องนำไปใช้เยียวยาแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น ดูจะไม่คุ้มกับการสูญเสียดังกล่าว ดังจะเห็นได้จากผลงานวิจัยของวราภรณ์ นวลเพ็ญ (2539) เรื่องการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของชาวบ้านเชิงจังหวัดร้อยเอ็ด พบว่าความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมส่งผลให้รายจ่ายในครัวเรือนมากขึ้น มีการกู้ยืมและการมีหนี้สินเพื่อนำไปประกอบอาชีพเสริม มีการสะสมเครื่องอำนวยความสะดวกมากขึ้น และจากผลการวิจัยของสุวิทย์ ธีรศาสตร์ และชობดี สอนโคก (2536) เรื่องการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของหมู่บ้านอีสานเหนือและอีสานกลางก่อนและหลังมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พบว่าประชาชนชาวอีสานทั้งอีสานเหนือและอีสานกลางมีการอพยพจากบริเวณที่มีประชากรหนาแน่นไปตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ และเกษตรกรต้องพึ่งพานายทุนและรัฐบาลมากขึ้น เป็นต้น

ยุทธศาสตร์เพื่อการอยู่รอดของชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

มีผลงานวิจัยจำนวน 38 เรื่องที่เป็นงานวิจัยที่เสนอยุทธศาสตร์เพื่อการอยู่รอดของชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น ผลการวิจัยของสมคิด พรหมจ้อย (2546) เรื่องเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสานใต้ : ความอยู่รอดของชุมชนท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลง พบว่ากลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ในพื้นที่อีสานใต้ประกอบด้วย กูย เขมร ลาวและไทยโคราช มีอาชีพหลักคือการทำนาวิธีการผลิตค่อยๆ เปลี่ยนไปตามกระแสโลกภายนอก ทำให้การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจชุมชนจากการ

ผลิตเพื่อการยังชีพ เป็นการผลิตเพื่อการค้า ซึ่งมีสาเหตุมาจากการศึกษา การเพิ่มประชากรและอำนาจรัฐ พรเพ็ญ ทับเปลี่ยน (2541) วิจัยเรื่องการวิเคราะห์ความอยู่รอดของชุมชนในระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า พบว่าชุมชนจะอยู่รอดได้ในระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้าก็ต่อเมื่อชุมชนสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างระบบเศรษฐกิจชุมชนกับระบบเศรษฐกิจที่เหนือกว่าให้เป็นความสัมพันธ์แบบสมดุล จะทำให้ชุมชนมีอำนาจในการต่อรองทางเศรษฐกิจและลดความเสียหายจากกระบวนการทางเศรษฐกิจได้ กรรณิการ์ ศรีฉนวน (2536) วิจัยเรื่องหมอนขิดที่บ้านศรีฐาน จังหวัดยโสธร ที่เสนอให้มีการพัฒนารูปแบบของหมอนขิดให้มีความหลากหลาย เหมาะสมกับการใช้งานและสอดคล้องกับความต้องการของสังคมปัจจุบัน ผลงานวิจัยของสุกัญญา เอมอิมธรรม (2546) เรื่องการประกอบธุรกิจชุมชนเพื่อการพัฒนาอาชีพ จังหวัดขอนแก่น ได้เสนอให้มีกลุ่มหรือองค์กรชุมชนร่วมเป็นเจ้าของธุรกิจขนาดเล็กใช้ต้นทุนต่ำ การบริหารเป็นไปอย่างใกล้ชิดซึ่งก็สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สุปราณี ลักษณะศิโย (2540) ได้ทำการวิจัยเรื่องกระบวนการประกอบอาชีพตัดเย็บเสื้อผ้าสตรีในเขตเทศบาลเมืองมหาสารคาม พบว่าผู้ประกอบการอาชีพสามารถยึดเป็นอาชีพหลักได้ ส่วนผลกระทบทางด้านสังคมพบว่าทำให้ครอบครัวอบอุ่นเพราะไม่ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน สุพจน์ หารพรม (2540) วิจัยเรื่องศักยภาพเชิงเศรษฐกิจของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรผลิตสมุนไพรผงบ้านห้วยซ้อชัยสมบุญ จังหวัดขอนแก่น พบว่าการแปรรูปสมุนไพรผง สามารถพัฒนาได้ทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ ก่อให้เกิดรายได้เพิ่มขึ้นมาก เป็นต้น ซึ่งผลงานวิจัยต่างๆ เหล่านี้ มีเนื้อหาโดยสรุปได้ว่า การแทรกตัวของระบบทุนนิยมเข้าสู่เศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองของชาวนา ทำให้ชาวนาต้องเผชิญความเสี่ยงเพิ่มขึ้น

ดังนั้นยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่จะรักษาชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้อยู่รอดมีดังนี้คือ

1) นำกระบวนการผลิตเพื่อการบริโภคภายในครอบครัวมาใช้ควบคู่ไปกับกระบวนการผลิตเพื่อการค้า

2) นำเอาภูมิปัญญาไทยที่สมาชิกในชุมชนได้รับการถ่ายทอดจากบรรพชนมาพัฒนากระบวนการผลิตให้กลายเป็นสินค้าที่มีคุณภาพส่งออกสู่ตลาดสากล จะทำให้ชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้นและส่งผลให้มีคุณภาพชีวิตดีขึ้นตามมา

3) นำเอาวัฒนธรรมซึ่งเป็นจุดแข็งของชุมชนอีสานมาปรับเปลี่ยนเป็นสินค้าที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรมเป็นสินค้าประเภทเดียวที่ไม่มีคู่แข่งเป็นสินค้าที่ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและเป็นสินค้าที่ขายไม่มีวันหมด

การศึกษาวิจัยด้านการเกษตรของภาคตะวันออกเฉียงเหนือในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา (2535 -2545) มีจำนวน 18 เรื่อง เนื้อหาโดยรวมเป็นการกล่าวถึง สภาพวิถีชีวิต คุณภาพชีวิต ปัญหาและแนวทางการแก้ปัญหาของกลุ่มเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อยทำนาเป็นหลักแต่มีพื้นที่ในการถือครองน้อย ผลผลิตที่ได้จึงไม่พอเลี้ยงครอบครัว รวมทั้งผลผลิตก็ขายได้ไม่คุ้มกับราคาต้นทุน ดังนั้นประชาชนจึงตกอยู่ในภาวะยากจน มีหนี้สินล้นพ้นตัว จนต้องทิ้งอาชีพภาคการเกษตรไปขายแรงงานในภาคอุตสาหกรรมและงานบริการในที่สุด

แม้ว่ารัฐพยายามส่งเสริมความรู้และจัดพัฒนาอาชีพเสริมให้จัดหาเมล็ดพันธุ์พืชที่มีคุณภาพดี ตลอดจนนำเอาเทคโนโลยีหรือนวัตกรรมใหม่เข้ามาใช้เพื่อทุนแรงและเพิ่มผลผลิต ก็ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ทั้งนี้เพราะเกษตรกรยังขาดความรู้ ความเข้าใจในการประกอบอาชีพใหม่ ประกอบกับมีงบประมาณไม่เพียงพอในการมาลงทุนอาชีพใหม่ เกษตรกรขาดการรวมกลุ่มกันจึงขาดอำนาจในการต่อรองกับกลุ่มพ่อค้านายทุน จากข้อมูลดังกล่าวเหล่านี้ ล้วนแต่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาอาชีพเกษตรกรมาโดยตลอด ดังจะเห็นได้จากผลงานวิจัยหลายชิ้น เช่น ผลงานวิจัยของจากรุวรรณ ธรรมวัตร (2543) เรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตและวิถีคิดต่อวิถีการผลิตแบบพอเพียงของคนอีสาน จีระ ศรเสนา (2541) การพัฒนาอาชีพเสริมของกลุ่มเกษตรกรทำนาโคกสำราญ จังหวัดขอนแก่น พบว่าสภาพด้านการประกอบอาชีพของกลุ่มเกษตรกรยังขาดความรู้ความเข้าใจในการประกอบอาชีพ ทุนไม่เพียงพอ ขาดการรวมกลุ่ม ไม่สามารถจำหน่ายผลผลิตได้ ฤทธิ์ชัย ภูตะวันและคณะ (2546) วิจัยเรื่องชะตา

กรรมชานาในภาคอีสาน พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อยการทำนาเป็นอาชีพหลัก เนื่องจากไม่รู้ช่องทางในการประกอบอาชีพอื่น การทำนาในปัจจุบันต้องใช้ต้นทุนสูงขายผลผลิตได้ราคาไม่คุ้มการลงทุน จึงมีหนี้สินเพิ่มมากขึ้น สภาพครอบครัวต้องหาเช้ากินค่ำ อดอยากไม่พอกิน ผลงานวิจัยของภาสกร ภูแต่มนิด (2540) เรื่องผลกระทบจากการใช้เทคโนโลยีแผนใหม่ในการปลูกแตงโม : กรณีบ้านดอนยานาง จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า การใช้เทคโนโลยีแผนใหม่ส่งผลทางเศรษฐกิจในเชิงบวกคือทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น แต่ด้านสังคมทำให้วัฒนธรรมการไหว้วันอาทิตย์กันเปลี่ยนเป็นการว่าจ้าง ด้านสุขภาพอนามัยพบว่าหากชาวบ้านปฏิบัติตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่ในการใช้สารเคมีอย่างเคร่งครัดจะไม่ได้รับอันตรายจากสารเคมีตกค้าง นันทิยา ชุตานุกวัตรและณรงค์ ชุตานุกวัตร (2547) วิจัยเรื่องเกษตรกรมัยยั่งยืน กระบวนทัศน์ กระบวนการและตัวชี้วัด : กรณีศึกษาจังหวัดยโสธร พบว่าแนวความคิดของชุมชนชาวนาจังหวัดยโสธร มีการปรับเปลี่ยนกระบวนการผลิต การรวมกลุ่ม การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การพัฒนาที่ชุมชนมีส่วนร่วมจะนำไปสู่การพัฒนาเกษตรกรรมที่ยั่งยืน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัญหาความยากจนของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีจำนวน 17 เรื่อง เช่นผลงานวิจัยของณัฐพร วงศ์อาจ (2543) ได้ทำการวิจัยเรื่องปัจจัยทางครอบครัวที่มีผลต่อการเร่ร่อน:ศึกษาเฉพาะกรณีสถานคุ้มครองสวัสดิภาพเด็กภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่าสภาพโดยทั่วไปของเด็กและเยาวชนที่ออกเร่ร่อนที่อยู่ในสถานคุ้มครองเด็กภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนใหญ่มีอายุ 14-18 ปี ระดับการศึกษา ป.1-ป.3 ส่วนใหญ่บิดามารดามีอาชีพรับจ้างทั่วไปมีรายได้ไม่แน่นอน กิตติ วรกีจรัตน์ (2544) วิจัยการย้ายถิ่นของชาวชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือเข้าสู่เขตเทศบาลเมืองนครปฐมหลังภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ พบว่ามีปัญหามาจากปัจจัยทางเศรษฐกิจ มีฐานะยากจนขาดที่ดินทำกิน มีหนี้สินนอกระบบ ส่วนปัจจัยทางสังคมมีหลายสาเหตุ เช่น การติดหนี้การพนัน การหย่าร้าง และค่านิยมในการไปทำงานในเมืองโดยผ่านเครือข่ายทางสังคมเป็นสาเหตุของการย้ายถิ่น ผู้ย้ายถิ่นโดยมากมีประสบการณ์ในการย้ายถิ่นก่อนหน้าที่จะย้ายเข้ามานครปฐมเมื่อผู้ย้ายถิ่นเข้ามาประกอบอาชีพที่แตกต่างจากอาชีพเดิมของตน เช่น เก็บของเก่า

ชาย รับจ้าง ถีบสามล้อ ด้านเศรษฐกิจ ก่อนหน้าภาวะวิกฤติเศรษฐกิจผู้ย้ายถิ่นในระยะเวลาสั้นๆ โดยเกิดจากความแห้งแล้งจนไม่สามารถประกอบอาชีพได้ จากผล งานวิจัย 17 เรื่องนั้นสามารถสรุปภาพโดยรวมได้ว่า สภาพเศรษฐกิจของครอบครัวชาวอีสานที่ยากจนนั้นมีอาชีพหลัก 2 อาชีพคือ อาชีพเกษตรกรรมและอาชีพรับจ้าง ส่วนสาเหตุที่ทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจอยู่ในเกณฑ์ที่ต่ำนั้นมีสาเหตุหลายประการ อาทิ เช่น พื้นฐานครอบครัวมีฐานะยากจน การศึกษาต่ำ ขาดการวางแผนชีวิตที่ดี มีที่ดินทำกินน้อยหรือไม่มีที่ดินทำกิน จึงก่อให้เกิดภาวะหนี้สินซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นหนี้สินนอกระบบ จากปัญหาความยากจนดังกล่าวรัฐพยายามที่จะแก้ปัญหาคือความยากจนให้ลดลงจึงมีการจัดตั้งหน่วยงานต่างๆ ขึ้นมาเพื่อให้ความช่วยเหลือ เช่นการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านละล้น โครงการ SME การส่งเสริมสินค้า OTOP และอาชีพเสริมต่างๆ อีกเป็นจำนวนมากแต่ปัญหาความยากจนก็ยังไม่ลดลงตามเป้าหมายของรัฐบาล

การศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแรงงานภาคอีสานในช่วงระยะเวลา 10 ปี (2535-2545) ที่ผ่านมามีผลงานที่เกี่ยวข้องกับแรงงานโดยรวม จำนวน 35 เรื่อง เช่น ผลงานวิจัยของบัณฑิต ถิ่นคำรพ (2538-2539) เรื่องปัญหาสังคมและสาธารณสุขของคนงานก่อสร้าง : การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างขอนแก่นและหนองคาย ผลงานวิจัยของผ่องเพ็ญ เขียมสาธิต (2539) เรื่องปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการปรับตัวของแรงงานไทยในสิงคโปร์ ผลงานวิจัยของประภัสสร สุธรรมวิจิตร (2541) เรื่องการดูแลสุขภาพของผู้ใช้แรงงานก่อสร้าง : ศึกษาเฉพาะกรณีแรงงานก่อสร้างในเขตเทศบาลนครขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น เป็นต้น จากผลงานวิจัยเหล่านี้มีการกล่าวถึงประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับแรงงานพอสรุปได้ดังนี้คือ

1. สาเหตุ เป็นการกล่าวถึงสาเหตุที่นำไปสู่การเข้าสู่อาชีพขายแรงงานว่ามีสาเหตุหลายประการเช่น การขาดที่ดินทำกิน มีภาระหนี้สิน ความยากจน ดินทำกินขาดความอุดมสมบูรณ์ ภาวะแปรปรวนของธรรมชาติ อาชีพด้านการเกษตรไม่พอเลี้ยงครอบครัว มีปัญหาครอบครัว ค่าตอบแทนค่าแรงงานสูงกว่าภาคการเกษตร ถูกชักชวน ล่อลวง เลียนแบบหรือเอาอย่าง คนในชุมชนที่ประสบผลสำเร็จที่มีฐานะความเป็นอยู่ดีขึ้น

2. **ลักษณะการไปทำงาน** มีหลายลักษณะคือ ไปเช้า - เย็นกลับ ไปเฉพาะฤดูกาลที่ว่างเว้นจากการทำนา ไปชั่วคราวและมีเกษตรกรเปลี่ยนอาชีพไปขายแรงงานเป็นการถาวรก็มีจำนวนมากและมีแนวโน้มจำนวนที่จะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

3. **สถานที่ไปทำงาน** มีทั้งในตัวจังหวัดที่ตนมีภูมิลำเนา ต่างจังหวัดทั้งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคอื่นๆ แต่ที่นิยมไปขายแรงงานมากที่สุดได้แก่ที่กรุงเทพฯ และเขตปริมณฑล แต่ก็มีจำนวนไม่น้อยที่ไปขายแรงงานในต่างประเทศทั้งในแบบที่ไปโดยสมัครใจ ไปโดยถูกต้องตามกฎหมาย แต่หลายคนก็ไปขายแรงงานในต่างแดนเพราะถูกล่อลวงโดยนายหน้าจัดหางานหรือถูกคนที่รู้จักคุ้นเคยหลอกลวงก็มีเป็นจำนวนมาก

4. **ประเภทงานที่ทำ** ปรากฏว่ามีอาชีพที่หลากหลายทั้งประเภทงานที่ต้องใช้ฝีมือได้ค่าตอบแทนสูงและแรงงานไร้ฝีมือที่ได้ค่าตอบแทนต่ำ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถเฉพาะตัวของแรงงานแต่ละคน อาชีพต่างพอสรุปได้ดังนี้คือ งานก่อสร้าง ตัดเย็บเสื้อผ้า ทอแห วน ร้านอาหาร พนักงานบริการ เสริมสวย คนรับใช้แม่บ้าน ขายอาหารพื้นเมือง เวชขายสินค้าพื้นเมือง หรือแม้แต่อาชีพเสริมพิเศษต่างๆ ที่ขาดต่อหลักศีลธรรมก็มีเป็นจำนวนมาก

5. **การเปลี่ยนงาน** เนื่องจากคนงานส่วนใหญ่เป็นแรงงานจากภาคการเกษตรเมื่อเข้าสู่แรงงานแขนงอื่น ทำให้ขาดทักษะไร้ฝีมือก็มีผลกระทบต่อรายได้แรงงานบางส่วนจึงตัดสินใจเปลี่ยนงานที่ตนถนัดที่สุดเพื่อให้มีรายได้ค่าตอบแทนที่สูงกว่าการเกษตร แต่การเปลี่ยนงานของคนงานบางคน ค่าตอบแทนหรือเงินเดือนไม่ใช่สาเหตุเดียวที่ทำให้คนงานตัดสินใจเปลี่ยนงาน หากแต่ยังมีสาเหตุอีกหลายประการ เช่น งานหนัก ถูกเอารัดเอาเปรียบ นายจ้างจู้จี้ขี้บ่น สวัสดิการไม่ดี สิ่งแวดล้อมไม่ดี ถูกบีบให้ออก ปลดออก เลิกจ้างเพราะหมดสัญญาจ้าง บริษัทปิดกิจการ ฯลฯ ซึ่งสาเหตุดังกล่าวเหล่านี้ส่งผลให้ผู้ขายแรงงานบางส่วนตัดสินใจเปลี่ยนงาน บางส่วนตัดสินใจกลับภูมิลำเนา ต่อความรู้สึกของคนงานที่ต้องเปลี่ยนงาน และบางรายต้องเปลี่ยนสภาพกลายเป็นคนตกงานในที่สุด ผลการวิจัย ปรากฏว่าแรงงานบางส่วนมีความรู้สึกท้อใจเพียงเล็กน้อย บางคนบอกว่ามีความรู้สึก

เฉยๆ เพราะไม่ได้ขายแรงงานเป็นอาชีพหลัก หากแต่เข้ามาขายแรงงานเพียงเพื่อเป็นอาชีพเสริม หรือเข้ามาหาประสบการณ์ เมื่อมีสภาพกลายเป็นคนตกงานก็ยังมิอาชีพภาคการเกษตรรองรับจึงไม่รู้สึกเสียใจมากมายแต่อย่างใด

การวิจัยการเปลี่ยนอาชีพจากภาคการเกษตรไปสู่ภาคแรงงาน มีผลกระทบโดยรวม คือ ผลดี ได้รับประสบการณ์มากขึ้น มีความรู้มีทักษะสูงขึ้น และที่สำคัญคือมีรายได้เพิ่มขึ้นส่วนผลเสีย ทำให้ขาดแรงงานในท้องถิ่น สมอ่งไหล ค่าใช้จ่ายพุ่งเพื่อย เกิดปัญหาสังคม/ปัญหาครอบครัว สูญเสียเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น

6. ความพึงพอใจของนายจ้าง ผลการวิจัยปรากฏว่า นายจ้างมีความพึงพอใจในแรงงานหญิงมากกว่าแรงงานชายโดยเฉพาะในด้านความขยัน ตรงต่อเวลา การทำงานตามคำสั่งของนายจ้างได้ปราณีตกว่า มีมนุษยสัมพันธ์ต่อส่วนรวม และนายจ้างดีกว่า ตลอดคนไม่เปลี่ยนแรงงานบ่อย

7. ความตระหนักของแรงงานต่อความปลอดภัย ผลการวิจัยพบว่า คนงานส่วนใหญ่มีความตระหนักต่อสุขภาพและความปลอดภัยอยู่ในเกณฑ์ต่ำ ไม่มีการเตรียมป้องกันภัยอันตรายที่อาจเกิดจากการทำงานไว้ล่วงหน้า และเมื่อมีอุบัติเหตุถ้าไม่รุนแรงจนเกินไปก็จะรักษาตัวเองตามมีตามเกิดไม่ไปพบหมอหรือไปโรงพยาบาล

4.3 การพัฒนาชุมชน

ในรอบทศวรรษที่ผ่านมา (2535-2545) มีผลงานเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนจำนวน 41 เรื่อง เช่นผลงานของไพบุลย์ ด่านวิรัชย์ (2535) เรื่องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติกับความขัดแย้งทางสังคม : พลวัตของการเป็นนิกกับทางเลือกทางพัฒนา ผลงานวิจัยของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2535) การใช้ทรัพยากรธรรมชาติกับความขัดแย้งทางสังคม : พลวัตของการเป็นนิกกับทางเลือกทางพัฒนา สุวิทย์ ธีรศาศวัตและคณะ (2538) เรื่องป่าชุมชน (ป่าวัฒนธรรม)

อีสาน วีระ ภาคอุทัยและคนอื่นๆ (2538) วิจัยเรื่องแผนการจัดการป่าไม้จากเบื้องล่าง อรทัย ศรีทองธรรม (2541) เรื่องวัฒนธรรมความเชื่อหมู่บ้านอีสานในการอนุรักษ์ป่าชุมชน และงานวิจัยของชื่น ศรีสวัสดิ์ (2545) เรื่องการจัดการป่าไม้โดยใช้มิติทางวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น ซึ่งสามารถแบ่งหัวข้อวิจัยออกเป็นกลุ่มใหญ่ๆ เป็น 4 กลุ่มดังนี้คือ

1. การพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง จำนวน 8 เรื่อง ที่กล่าวถึงกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเช่น ผลงานวิจัยของ ปฤษญา บุญเจือ (2536) เรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน : ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการประสานความร่วมมือพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่าประชาชนในโครงการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนในระดับปานกลาง เพศ รายได้ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน การเป็นสมาชิก กลุ่มกิจกรรมการพัฒนา ความเป็นผู้นำและการคาดหวังผลตอบแทน มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน

งานของวราคณา วงศ์มหาชัย (2536) เรื่องบทบาทผู้นำในการพัฒนาองค์กรประชาชน : ศึกษาเฉพาะกรณีการพัฒนาองค์กรประชาชนระหว่างชุมชนของมูลนิธิพัฒนาอีสาน พบว่าบทบาทของผู้นำในการพัฒนากลุ่มมีชั้นการก่อตัวของกลุ่ม เป็นบทบาทของการประชุมให้ข้อมูลข่าวสาร ชั้นการดำเนินการของกลุ่มเป็นบทบาทผู้บริหารวางแผนดำเนินการจัดสรรทรัพยากรบุคคลให้เหมาะสม ชั้นการเจริญเติบโตของกลุ่มเป็นบทบาทผู้บริหารเป็นผู้รับปรับปรุงระเบียบ กฎ และการดำเนินการของกลุ่มให้สอดคล้องกับสถานการณ์ ปัญหาและอุปสรรคผู้นำมีปัญหาในการแสวงงบทบาทในเรื่องการวางแผน

งานของกฤตกร กล่อมจิต (2537) เรื่องการศึกษาผลกระทบการจัดการศึกษาขององค์กรต่างๆ ที่มีผลต่อการพัฒนาหมู่บ้านในชนบทอีสาน พบว่า ผลกระทบของการจัดการศึกษาขององค์กรต่างๆ ที่มีผลต่อการพัฒนาชนบท หมู่บ้านที่มีกิจกรรมทางการศึกษามากจะมีการพัฒนาทั้งบุคคลและชุมชนมาก และหมู่บ้านที่มีกิจกรรมทางการศึกษาน้อยจะมีการพัฒนาบุคคลและชุมชนน้อย

ชุมชนมีความผูกพันอย่างแน่นแฟ้น และยึดถือความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรป่าไม้และยึดถือประเพณีดั้งเดิม สตรีในชุมชนนี้มีสภาพเป็นแม่เมีย และลูกสาวใน 3 บทบาทคือ เป็นแม่ศรีเรือน หารายได้เสริมให้ครอบครัว เป็นแรงงานของครอบครัวในการทำการเกษตร มโนทัศน์ด้านการพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมีความชัดเจน และเข้มแข็งมากเนื่องจากมีความใกล้ชิดกับสมาชิกในชุมชน

สมพันธ์ เตชะอธิก (2540) วิจัยเรื่อง การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน งานชิ้นนี้ ศึกษาเกี่ยวกับองค์กรชาวบ้านในชนบทที่ส่วนใหญ่มีอาชีพทางเกษตรกรรม เพื่อผลักดันให้หมู่บ้านมีความเข้มแข็งพร้อมที่จะพัฒนาโดยศึกษาจากองค์กรชาวบ้าน 9 กลุ่มคือ กลุ่มเขียงน้อยเพื่อการพัฒนา องค์กรชาวบ้านเพื่อการพัฒนาภาคอีสาน กลุ่มอีได้น้อย กลุ่มเกษตรกรอินทราย มูลนิธิเกษตรกรไทย สหกรณ์การเกษตรท่านางแมว สัมชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน และงานของพระมหานันท ดอนนอก (2540) วิจัยเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนตามโครงการอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ในจังหวัดนครราชสีมา พบว่าประชากรส่วนใหญ่มีการศึกษาในระดับประถมศึกษาและมีประสบการณ์ทำงานพัฒนาชุมชน ซึ่งเป็นการพัฒนาชุมชนทั้งด้านวัตถุคือ การพัฒนาด้านสาธารณูปโภคพัฒนาด้านจิตใจมีการรณรงค์ต่อต้านอบายมุขและเสริมสร้างความสามัคคีให้แก่ประชาชน พระสงฆ์เข้ามามีบทบาทในด้านการเป็นผู้สนับสนุนให้คำปรึกษาและประสานงานกับหน่วยงานของราชการและองค์กรเอกชน เนื่องจากพระสงฆ์ศึกษาหลักพุทธธรรมและคุ้นเคยกับประชาชนในชุมชน จากผลงานดังกล่าวสรุปได้ว่าการสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็งนั้น ผู้นำชุมชนและกรรมการจะต้องมีการจัดทำแผนแม่บทเพื่อกำหนดทิศทางในการพัฒนาชุมชนให้เป็นที่ไปในเชิงรุกก่อน เพราะกระบวนการจัดทำแผนแม่บทชุมชนนั้นเป็นเครื่องมือในการค้นหาความต้องการของชุมชนในการพัฒนาศักยภาพของตน โดยปัจจัยที่ส่งเสริมความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนนั้นพบว่ากลุ่มผู้นำชุมชนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญที่สุด

2. **พลังชุมชน** มีผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพลังชุมชนจำนวน 14 เรื่อง เช่น ผลงานวิจัยของวิเวศ ศรีพุทธา (2541) การพัฒนาคุณภาพและบทบาทผู้นำสตรีระดับหมู่บ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน จังหวัดหนองคาย พบว่าลักษณะสำคัญที่แสดงถึงการเป็นผู้นำสตรีที่มีคุณภาพ ได้แก่การเป็นผู้มีความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ไม่มีวสันตสวาท มีศีลดีสุจริต จริ่งจิงในการทำงาน รับผิดชอบต่อหน้าที่และเป็นผู้มีสุขภาพจิตดี ผลงานของพระมหาชูศักดิ์ น้อยสันเทียะ (2545) บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่าพระสงฆ์มีบทบาทตามอุดมคติทางศาสนา มีการเผยแผ่ การอบรมสั่งสอนศีลธรรม เป็นผู้นำด้านพิธีกรรมทางศาสนาส่วนบทบาทตามความรู้สึกรู้สีกได้แก่ ด้านการพัฒนาจิตใจ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมแก่ชุมชนอยู่ในระดับมาก และผลงานของโสพิศ หมัดป้องตัว (2546) ปัจจัยส่งเสริมความเข้มแข็งให้กลุ่มผู้รับงานไปทำที่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบว่าสมาชิกกลุ่ม ผู้นำกลุ่ม และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มผู้รับงานไปทำที่บ้านมีความคิดเห็นต่อบัณฑิตที่ส่งเสริมความเข้มแข็งแตกต่างกันไปบ้าง สมาชิกกลุ่มเห็นว่าบัณฑิตที่สำคัญที่สุดคือผู้นำกลุ่มเป็นผู้มีบทบาทสำคัญที่สุดในการส่งเสริมความเข้มแข็งให้กลุ่มทุกขั้นตอนการดำเนินงานของกลุ่ม ทั้งนี้เนื่องจากกลุ่มผู้รับงานไปทำที่บ้านเป็นกำลังแรงงานนอกระบบ การเอาใจใส่กันเองระหว่างผู้นำกับสมาชิกกลุ่มมีความจำเป็นและสมาชิกต้องการ นอกเหนือค่าตอบแทนที่กลุ่มได้รับคือคุณค่าทางสังคม ที่ผู้รับงานไปทำที่บ้านมีโอกาสดูแลครอบครัวไม่ต้องย้ายถิ่นฐานไปหางาน มีทักษะได้รับความรู้ใหม่ๆ โดยผลการวิจัยพบว่า นอกเหนือจากกลุ่มผู้นำชุมชนที่ถือว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนแล้ว กลุ่มพระสงฆ์และกลุ่มสตรี ก็ถือได้ว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการระดมพลังมวลชนให้ออกมามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนให้มีความเจริญก้าวหน้า มีคุณภาพชีวิตและการบริการด้านสวัสดิการต่างๆ ในชุมชนได้เป็นอย่างดียิ่ง

โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสงฆ์ถือได้ว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการให้คำปรึกษาและประสานงานกับประชาชนหรือหน่วยงานต่างๆ ได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้

เนื่องจากสถาบันทางศาสนาเป็นสัญลักษณ์แห่งความดี จึงได้รับความเคารพ ความศรัทธาจากประชาชนอันเป็นบ่อเกิดแห่งพลังในการพัฒนาชุมชนทั้งในด้านการจัดการป่าไม้ เป็นผู้ให้การศึกษาก่อน เป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชน เป็นผู้นำในการพัฒนาจิตใจ พัฒนาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม โดยบูรณาการเข้ากับความสำเร็จทางศาสนาได้อย่างลงตัว ส่วนบทบาทของสตรีนั้น พบว่าสตรีเป็นผู้มีบทบาทสำคัญยิ่งในการร่วมกิจกรรมในการพัฒนาของชุมชน โดยเฉพาะสตรีที่ก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำในท้องถิ่น กลายเป็นหัวหอกสำคัญในการระดมพลังของชุมชนมาร่วมกันพัฒนาท้องถิ่น อย่างทุ่มเทและเสียสละ ส่วนสาเหตุที่ทำให้ผู้นำที่เป็นสตรีทำงานอย่างทุ่มเทเช่นนี้ ผลการวิจัยพบว่า ผู้นำสตรีเหล่านั้นมีรากฐานมาจากครอบครัวที่มีชาติตระกูลดี มีทรัพย์สินหรือมีบารมีของสามีสูง และเป็นผู้อุทิศตนทำประโยชน์ต่อส่วนรวมจนได้รับการยอมรับจากชุมชน จากปัจจัยดังกล่าวได้ส่งผลให้สตรีกลายมาเป็นพลังสำคัญในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง

3. การมีส่วนร่วม มีรายงานวิจัยจำนวน 15 เรื่อง กล่าวถึงการเข้ามามีส่วนร่วมของหน่วยงานภาครัฐและประชาชนในการพัฒนาชุมชนโดยมีรูปแบบที่หลากหลาย อาทิเช่น ผลงานของสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น (2540) เรื่ององค์กรชุมชน : กลไกเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคมงานขึ้นนี้ศึกษาเกี่ยวกับองค์กรชุมชนโดยรวบรวมบทความทางวิชาการเพื่อชี้ให้เห็นถึงทฤษฎีและการปฏิบัติที่เป็นอยู่ในชุมชน พร้อมทั้งนำเสนอกลยุทธ์ในการพัฒนาองค์กรชุมชนทั้งทางด้านการจัดการและพัฒนากิจกรรม โครงสร้างองค์กร บุคลากร การพัฒนาเครือข่ายและแนวร่วมที่จะเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบายและปฏิบัติให้เกิดความเข้าใจในการดำเนินงาน

จรัญญา วงศ์พรหม (2541) ศึกษาผู้หญิงอีสาน : ทางเลือก ศักยภาพและแนวทางการพัฒนา : รวบรวมบทความและบทวิเคราะห์ประสบการณ์และความรู้เกี่ยวกับผู้หญิงในงานขึ้นนี้ ศึกษาเกี่ยวกับผู้หญิงในสังคมอีสานที่มีประสบการณ์การถูกเอาเปรียบทางเพศในรูปแบบต่างๆ เสมอ แต่ก็มีความแกร่งที่แอบแฝงอยู่และเผยแพรให้เห็นจากการสืบทอดทางวัฒนธรรมผู้หญิงอีสานยังมีบทบาทใน

กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และสังคมของภูมิภาค และเศรษฐกิจของ ไทยทั้งในบทบาทเดิมในภาคเกษตรกรรมไปถึงบทบาทใหม่ๆ ในภาคอุตสาหกรรม และควรสนับสนุนสร้างจิตสำนึก ความภาคภูมิใจของผู้หญิงอีสาน เพื่อพัฒนา ศักยภาพที่เป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่นและมูลนิธิพัฒนาอีสาน (2541) ได้จัดการ สัมมนาเรื่อง “ชุมชนกับระบบเงินตราเพื่อการพึ่งพาตนเอง” ชุมชนภาคอีสาน งาน ขึ้นนี้ศึกษาเกี่ยวกับทางเลือกทางเศรษฐกิจใหม่ของชุมชน โดยการคิดค้นระบบ เงินตราให้กับชุมชน โดยอาศัยการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพึ่งตนเองของ ชุมชนจากต่างประเทศ คือ ระบบ ETS (Local Employment and Trading System) ของประเทศแคนาดาโดยอาศัยหลักที่ให้ชุมชนเข้มแข็งสามารถอยู่ได้ด้วยตนเอง แต่ ต้องมีการจ่ายภาษีให้รัฐ ร่วมกันดูแลชุมชนและไม่เอาเปรียบกันและต้องดูแลกลุ่ม ผู้ด้อยโอกาสด้วยเช่นกัน

4. ความขัดแย้ง มีผลงานวิจัยที่ศึกษาถึงความขัดแย้ง มีจำนวน 4 เรื่อง ซึ่ง ข้อขัดแย้งส่วนใหญ่เป็นความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะความ ขัดแย้งที่เกี่ยวกับที่ดินสาธารณประโยชน์ คู่กรณีมักเป็นชุมชนกับหน่วยงานของรัฐ ที่เหลือเป็นความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับโรงงานอุตสาหกรรมที่ส่งผลกระทบต่อ วิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อมในชุมชน

4.4 สิ่งแวดล้อมและสุขภาพ

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในรอบ 10 ปี (2535-2545) ที่ผ่านมามีการศึกษาวิจัยจากองค์กร สถาบันการศึกษาและนักวิจัย มี เป็นจำนวนมากถึง 71 เรื่อง ผลงานวิจัยของศาสตรี เสาวคนธ์ (2536) เรื่องการพึ่งพิง ป่าและผลิตภัณฑ์จากป่า งานวิจัยของไพศาล ช่างฉ่ำ (2536) ระบบนิเวศป่าไม้ กับภัยแล้งอีสาน งานวิจัยของดวงฤดี แสงไกร (2539) การจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยสถาบันศาสนา : กรณีศึกษาวัดอุดมคงคาคีรีเขต จังหวัดขอนแก่น งานวิจัย ของสุเทพ สักทอง (2542) การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยวัด: กรณีศึกษาวัดถ้ำผามู่ จังหวัดเลยและพระมหาจำเริญร ณะคังคิ๋ว (2543) เรื่องการอนุรักษ์ป่าชุมชนแนวพุทธ

: กรณีศึกษาวัดป่าบ้านขาด จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยสามารถจัดหมวดหมู่ของการวิจัยเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมได้ 3 กลุ่มใหญ่คือ

1. **ทรัพยากรธรรมชาติ** ประกอบด้วยทรัพยากรป่าไม้และทรัพยากรน้ำ กรณีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับป่าไม้นั้น ส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน ซึ่งจะกล่าวถึงพัฒนาการของป่าชุมชนว่ามีพัฒนาการสำคัญ 2 ระยะ คือ ยุคที่สังคมเป็นบ้านป่า สภาพป่าไม่มีความอุดมสมบูรณ์ถือว่าป่าเป็นปัจจัยสำคัญต่อวิถีชาวบ้านอย่างแท้จริง ชาวบ้านสามารถเข้าไปเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากป่าได้อย่างเต็มที่ มีอิสระ ระบบความเชื่อเรื่องพระภูมิเจ้าที่ผีปู่ตาจะช่วยป้องกันป่าไม้ไม่ให้ถูกทำลาย ด้วยเกรงว่าถ้าตัดไม้จากป่าจะถูกปู่ตาดลโทษต้องมีอันเป็นไป ป่าไม้ในชุมชนจึงไม่ถูกทำลาย ในยุคต่อมาเรียกว่ายุคบุกเบิกป่า ซึ่งมีผลมาจากการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในการพยายามที่จะพัฒนาให้ประเทศมีความเจริญก้าวหน้า พัฒนาคูณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น รัฐมีนโยบายส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกพืชเศรษฐกิจในเชิงพาณิชย์ จากผลพวงดังกล่าวทำให้ประชาชนหันมาแผ้วถางป่าเพียงเพื่อต้องการพื้นที่ในการเพาะปลูก จึงทำให้ป่าไม้ถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว เมื่อป่าไม้ถูกทำลายอย่างรวดเร็วก็ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อมต่างๆ อย่างมากมาย เช่น ฝนไม่ตกถูกต้องตามฤดูกาล อุณหภูมิโลกสูงขึ้น วิถีชีวิตของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ฯลฯ

ดังนั้นรัฐจึงได้เข้ามาจัดการป่าไม้โดยตรง มีการตรากฎหมายมาบังคับใช้ มีเจ้าหน้าที่ มีหน่วยงานเข้ามารับผิดชอบมากขึ้น แต่ก็ไม่สามารถแก้ปัญหาป่าไม้ได้ทั้งหมด ฉะนั้นชุมชนจึงต้องเข้าไปมีบทบาทในการจัดการป่าไม้ในลักษณะป่าชุมชน ซึ่งเป็นการร่วมแรงร่วมใจกันของพระสงฆ์ คณะกรรมการหมู่บ้านและชาวบ้าน ร่วมกันกำหนดระเบียบกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์จากป่าและร่วมกันสร้างจิตสำนึกให้ชุมชนเห็นความสำคัญของป่า โดยนำเอากระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมประเพณีมาเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ป่า อย่างเช่นกิจกรรมการบวชต้นไม้ เป็นต้น

จากผลงานการวิจัยเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าในพื้นที่ภาคอีสานผู้ที่มีบทบาทสำคัญหรือเป็นผู้ดำเนินการอนุรักษ์ป่า ปรากฏว่าพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์โดยได้รับความร่วมมือจากชุมชนเป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะชาวอีสานมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา มีความเชื่อในเรื่องบาปบุญและศรัทธาต่อพระสงฆ์ จึงให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ไว้เป็นมรดกให้แก่ลูกหลานได้เป็นอย่างดี

ส่วนกรณีของทรัพยากรน้ำนั้น มีผลงานวิจัย 15 เรื่อง ที่ศึกษาถึงสถานการณ์และแนวโน้มของแหล่งน้ำในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งจะพบปัญหาสำคัญคือแหล่งน้ำตื้นเขิน มีมลภาวะทางน้ำ การแพร่ขยายของวัชพืช ความขัดแย้งระหว่างหน่วยงานของรัฐกับประชาชนในการเข้าไปจัดการแหล่งน้ำ แล้วกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน ดังตัวอย่างเหตุการณ์ที่เขื่อนปากมูล จังหวัดอุบลราชธานี เขื่อนราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ เป็นต้น

2. ชุมชนแออัดในสังคมเมือง ซึ่งมีผลงานวิจัย จำนวน 14 เรื่อง ที่สำคัญได้แก่ ผลงานวิจัยของชูพักตร์ สุทธิสา (2541) เรื่องสภาพชุมชนแออัดเมืองมหาสารคาม งานวิจัยของเกริกไกร แก้วล้วน (2536) การศึกษาชุมชนแออัดในเมืองหลักภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : กรณีศึกษาเมืองอุดรธานี ผลงานวิจัยของพิธันดร นิตยสุทธิ (2547) เรื่องสิทธิพลเมืองกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติภายใต้ภาวะการณ์ขยะมูลฝอยของเทศบาลนครขอนแก่น ที่กล่าวถึงสาเหตุแห่งปัญหาเกิดจากชาวชนบทที่มีฐานะยากจน ละทิ้งอาชีพภาคการเกษตรที่ไม่พอเลี้ยงครอบครัว อพยพเข้ามาขายแรงงานในเมืองใหญ่ แต่ด้วยรายได้จากการขายแรงงานอยู่ในเกณฑ์ค่อนข้างต่ำ จึงทำให้การจัดการเรื่องที่พักอาศัยมีคุณภาพต่ำลงเช่นกัน มีการปลูกบ้านเรือนอยู่อย่างแออัด ไม่ถูกสุขลักษณะ การกระจายตัวของชุมชนไม่เป็นระเบียบ การบริการด้านสาธารณูปโภคไม่ทั่วถึง บางแห่งไม่มีน้ำประปา ไม่มีไฟฟ้าใช้ ถนนหนทางเป็นหลุมเป็นบ่อ น้ำท่วมขังไม่มีทางระบายน้ำ ทำให้น้ำเน่า ขยะเน่าเหม็นเนื่องจากระบบการจัดเก็บไม่ดี ซึ่งปัญหาเหล่านี้ทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นและขยายไปยังเมืองใหญ่หลายแห่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

3. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ มีการศึกษาวิจัยจำนวน 5 เรื่อง โดย การศึกษาวิจัยนั้นจะให้ความสำคัญต่อสตรีในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดย งานวิจัยจะนำเสนอถึงบทบาทของสตรีกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม พบว่า การเข้าร่วมในขบวนการทำให้ผู้หญิงมีมุมมองต่อรัฐและสังคมในเชิงวิพากษ์มากขึ้น และสตรีในชนบทมีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับครอบครัวและชุมชนมากขึ้นในปัจจุบัน

ด้านสุขภาพมีผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในช่วง 10 ปี (2535-2545) มีจำนวนมากถึง 52 เรื่อง โดยแบ่งกลุ่มของงานวิจัยออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้คือ

1. กลุ่มอาหาร มีงานวิจัยเกี่ยวกับอาหารอีสานจำนวน 22 เรื่อง ที่สำคัญได้แก่ผลงานวิจัยของพิชญ์ อุตมะเวทิน (2538) วิจัยเรื่องพฤติกรรมบริโภคอาหารกับโรคที่พบบ่อยในชาวชนบทอีสาน พบว่าสาเหตุหลักของโรคมักเกี่ยวข้องกับอาหารการกินไม่ว่าจะเป็นโรคอุจจาระร่วง บิด อาหารเป็นพิษ โรคขาดสารอาหาร และโรคพยาธิลำไส้สาเหตุมาจากพฤติกรรมในการบริโภคอาหารทั้งสิ้น โดยเฉพาะชาวชนบทและผู้ที่ย้ายอยู่ในชุมชนแออัดในเขตเมือง และในปีพ.ศ.2542 พิชญ์ อุตมะเวทิน ได้ทำการวิจัยเรื่องพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชาวชนบทอีสานอีกครั้งหนึ่ง งานชิ้นนี้ได้ศึกษาพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชาวชนบทอีสานโดยแบ่งออกเป็น 5 ประเภท คือ ข้อย้ำ ความเชื่อ ความนิยม นิสัยและการบริโภคอาหาร ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่อาจเกิดขึ้นเฉพาะตัวบุคคลหรือได้รับการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม งานวิจัยของอุดม บัวศรี (2544) เรื่องหนึ่งทศวรรษกับการพัฒนางานควบคุมโรคพยาธิใบไม้ในตับ พบว่า ในช่วงเวลา 10 ปีที่ผ่านมา คนอีสานมีพฤติกรรมการบริโภคปลาดิบประเภทก้อยปลาดิบซึ่งเป็นสาเหตุหลักของการเกิดโรคพยาธิใบไม้ในตับลดลง เหลือเพียงบางพื้นที่เท่านั้น ประชาชนส่วนใหญ่มีความรู้เกี่ยวกับสาเหตุและความรุนแรงของโรคในระดับดีมากคิดเป็นร้อยละ 84.3 นอกจากนี้ยังมีผลงานวิจัยอื่นๆ ที่ได้กล่าวถึงความเป็นมา วัตถุประสงค์ กระบวนการทำอาหาร ตลอดจนสรรพคุณของอาหารอีสานที่หลากหลาย ซึ่งอาหารอีสานส่วนใหญ่จะมีรสจัด

นอกจากนี้งานวิจัยบางเรื่องได้กล่าวถึงพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชาวอีสานว่าในอดีตมีพฤติกรรมในการบริโภคอาหารแบบสุกๆ ดิบๆ ประเภทลาบ ก้อยและปลาดิบ จึงเป็นสาเหตุให้เกิดโรคมะเร็งต่างๆ แต่ในปัจจุบันพฤติกรรมการบริโภคอาหารแบบสุกๆ ดิบๆ นั้นเริ่มลดลง สาเหตุที่ทำให้พฤติกรรมการบริโภคที่ไม่ถูกสุขลักษณะลดลงนั้นสืบเนื่องมาจากการที่ชาวอีสานได้รับการศึกษาสูงขึ้น การประชาสัมพันธ์ด้านสาธารณสุขของรัฐเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพเข้าถึงทุกชุมชนทุกหมู่บ้านนั่นเอง

สำหรับโรคที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการบริโภคอาหารที่ไม่เหมาะสมที่พบเห็นบ่อยๆ ในหมู่คนอีสานคือ โรคอุจจาระร่วง โรคบิด อาหารเป็นพิษ โรคมะเร็งต่างๆ และโรคขาดสารอาหาร เป็นต้น

2. กลุ่มการป้องกัน มีจำนวนผลงานวิจัย 13 เรื่อง ซึ่งกล่าวถึงการป้องกันตนให้พ้นจากโรคภัยต่างๆ ที่เกิดขึ้นและอยู่ในความสนใจของประชาชนในขณะนั้น เช่นโรคไข้เลือดออก โรคฉี่หนู เป็นต้น โดยกระทรวงสาธารณสุขจะเป็นหน่วยงานหลักในการรณรงค์ให้ความรู้ ซึ่งก็ได้ผลเป็นอย่างดี ทำให้ประชาชนรู้เท่าทันโรคที่เกิดขึ้นและรู้จักวิธีการป้องกันตนให้ปลอดภัยจากโรคร้ายต่างๆ ได้ดีขึ้น ดังเช่นผลงานวิจัยของรุ่งทิพย์ ชาญชัยศิริกุล (2546) เรื่องสตรีแม่บ้านในวัฒนธรรมเขมรกับบทบาทการดูแลรักษาสุขภาพ : กรณีศึกษาบ้านตลุงเก่าจังหวัดบุรีรัมย์ พบว่าบทบาทของผู้หญิงที่เป็นแม่บ้านในชุมชนถูกกำหนดโดยปัจจัยทางสตรีวิทยา ปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรม ที่มีการผสมผสานกันอย่างลึกซึ้งซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการดูแลสุขภาพทั้งด้านการส่งเสริมและการป้องกันสุขภาพให้ร่างกายมีความสมบูรณ์แข็งแรงอยู่เสมอ วงศา เลหาศิริและคณะ (2548) วิจัยเรื่องบทบาทขององค์กรบริหารส่วนตำบลในงานสาธารณสุขท้องถิ่น : กรณีศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่าองค์กรบริหารส่วนตำบลมีบทบาทในด้านการควบคุมและป้องกันโรคที่สำคัญ เช่น โรคไข้เลือดออก โรคฉี่หนู การจัดการสุขภาพตำบลสิ่งแวดล้อม

3. กลุ่มการดูแลรักษา ผลงานวิจัยที่จัดอยู่ในกลุ่มการดูแลรักษานั้นมีจำนวน 17 เรื่อง เป็นที่น่าสังเกตว่างานวิจัยส่วนใหญ่จะเน้นในเรื่องการดูแลรักษาผู้ป่วยที่ติดเชื้อ HIV หรือเอดส์ โดยเสนอแนะวิธีการดูแลผู้ป่วยโดยวิธีการให้รู้จัก

ทำใจปล่อยวางและบำรุงรักษาสุขภาพให้แข็งแรง พร้อมทั้งเสนอแนวทางรักษาเยียวว่า ผู้ป่วยควรมีทางเลือกในการรักษาโดยใช้ยาสมุนไพร หรือผสมผสานกันระหว่างยาแผนปัจจุบันกับยาสมุนไพรควบคู่ไปกับการทำสมาธิ และขอให้ครอบครัวชุมชนได้ให้กำลังใจแก่ผู้ป่วยโดยไม่แสดงอาการรังเกียจ เช่น ผลงานวิจัยของสร้อยอนุสรณ์ธีรกุลและคณะ (2537-2538) เรื่องการรับรู้เจตคติและพฤติกรรมป้องกันโรคเอดส์ของชายไทยในระดับหมู่บ้าน จังหวัดขอนแก่น งานวิจัยเรื่องวัฒนธรรมการดูแลรักษาตนเองในผู้ติดเชื้อ HIV การศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยโดยบำเพ็ญ แสงชาติ (2540) งานวิจัยของวรรณชนก จันทชุมและคณะ (2540-2541) เรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนและการสนับสนุนทางสังคมในการป้องกันโรคเอดส์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ยี่งอง เทาประเสริฐ (2542) บทเรียนเอดส์ภาคเหนือ: สู่การปรับใช้ในชุมชนอีสาน ศิริมา นามประเสริฐ (2544) การสนับสนุนทางสังคมครอบครัวและชุมชนต่อผู้ป่วยเอดส์ และงานวิจัยของดุษฎี อายุวัฒน์ (2546) ผลการแก้ปัญหาเร่งด่วนกลุ่มผู้ยากลำบาก: กรณีศึกษาเครือข่ายผู้ติดเชื้อเอดส์ จังหวัดขอนแก่น เป็นต้น

4.5 ศาสนา ความเชื่อ วัฒนธรรมและการท่องเที่ยว

ในระยะเวลาหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมา มีผลงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับศาสนา ความเชื่อและวัฒนธรรมจำนวน 27 เรื่อง โดยแบ่งเป็นด้านศาสนาและวัฒนธรรมจำนวน 15 เรื่อง อีกจำนวน 12 เรื่องที่เหลือเป็นงานวิจัยด้านความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับโลกทัศน์ของชาวอีสาน ผลงานการวิจัยด้านศาสนาและวัฒนธรรมนั้นสามารถจัดเป็นหมวดหมู่เป็นดังนี้ คือ

ในด้านการอนุรักษ์ มีหน่วยงานองค์กรต่างๆ ที่เข้ามามีบทบาทในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญได้แก่

1) บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม พบว่าพระสงฆ์ยังไม่เข้าใจบทบาทและการให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านอยู่ในเกณฑ์ค่อนข้างต่ำ

2) บทบาทของประชาชนหรือชาวบ้าน ภาพโดยรวมพบว่า ชาวบ้านได้ให้ความสำคัญและให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านอยู่ในเกณฑ์ดี โดยเฉพาะประเด็นความเชื่อเกี่ยวกับฮีตสิบสองที่มีการยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาจนปัจจุบัน

3) บทบาทของภาครัฐ อันประกอบโดยโรงเรียน สำนักงานศึกษาธิการ หน่วยงานภาครัฐได้ให้การส่งเสริมการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมมาด้วยดีและสืบเนื่องมาโดยตลอด นักเรียนมีจิตสำนึกในคุณค่าวัฒนธรรมอยู่ในระดับดี แต่มีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง

โลกทัศน์และความเชื่อ ผลการวิจัยพบว่าชาวอีสานยังคงมีโลกทัศน์ที่มั่นคงเหนียวแน่นต่อระบบความเชื่อต่างๆ ในด้านศาสนา ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมที่จะมีผลทั้งต่อคน ต่อธรรมชาติ และอำนาจเหนือธรรมชาติ อาทิ เช่น ความเชื่อเรื่อง ดอนนूपตา ซึ่งเป็นกุศโลบายที่จะสร้างความสามัคคีของสมาชิกในชุมชน ในการที่จะรักษาทรัพยากรป่าไม้และทรัพยากรอื่นๆ ในบริเวณดอนนूपตาไม่ให้ถูกทำลายโดยอ้างอำนาจเหนือธรรมชาติว่าเป็นผู้ให้คุณให้โทษต่อชุมชน ต่อพฤติกรรมของสมาชิกชุมชนที่ปฏิบัติต่อกันและต่อศาลนूपตาหรือความเชื่อเรื่องบุญชะเวียด ที่มุ่งเน้นให้รู้จักการบริจาคหรือให้ทาน หรือวัฒนธรรมข้าวที่พยายามชี้ให้เห็นว่าข้าวไม่ใช่แค่เพียงอาหารธรรมดาที่ใช้เพียงเพื่อการบริโภคเท่านั้นหากแต่ข้าวยังเป็นเครื่องหมายทางวัฒนธรรมและเป็นสัญลักษณ์ของพลังชีวิตอีกด้วย

การศึกษาวิจัยด้านการท่องเที่ยวของภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นที่น่าสังเกตว่ามีผลงานจำนวนน้อยจะมีเพียงผลงานวิจัยของอุดม บัวศรี (2538) การท่องเที่ยวกับกระแสวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงศึกษาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวกับกระแสวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลง โดยเรื่องสำคัญที่กำลังพูดถึงในวงการของการท่องเที่ยวคือ การท่องเที่ยวในปัจจุบันนี้ทำลายวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนทำให้ชนบทซึ่งมีวัฒนธรรมดั้งเดิมที่สัมพันธ์กันชีวิตเราต้องเปลี่ยนแปลงตามความต้องการของนักท่องเที่ยว จนกลายเป็นการขายวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวไปใน

ที่สุด วัฒนธรรมในชุมชนต่างๆ ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์นั้น ย่อมไม่หยุดนิ่งยังเปลี่ยนแปลงและปรับตัวไปอย่างต่อเนื่อง การปรับเปลี่ยนของวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้น เกิดจากการรับรู้ข่าวสารและการคิดค้นและความละเอียดของสติปัญญาของคนในสังคมมากขึ้น เพราะปัจจุบันนี้โลกมีลักษณะไร้พรมแดนแล้ว ชาวสารต่างๆ ทุกคนจึงมีสิทธิ์รับรู้เท่าเทียมกัน สิ่งเหล่านี้ทำให้คนในสังคมได้เรียนรู้วิถีทางก้าวหน้าของแต่ละสังคม จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมนั้นๆ อย่างต่อเนื่องหันมาสู่อีสาน

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย(2545) ได้ทำรายงานความก้าวหน้าโครงการวิจัย ปีที่ 1 เรื่องศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศตามลำแม่น้ำ งานชิ้นนี้ศึกษาเกี่ยวกับลำน้ำมูล โดยศึกษาถึงศักยภาพของลำน้ำมูลในการที่จะส่งเสริมพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศบนเส้นทางน้ำสายอารยธรรมแห่งภาคอีสาน โดยการศึกษาวิจัยนี้จะเป็นการส่งเสริมให้เกิดการรักษาสิ่งแวดล้อมเกิดเส้นทางท่องเที่ยวใหม่ สร้างรายได้ให้กับผู้คนในชุมชน และนำประโยชน์เชิงเศรษฐกิจการท่องเที่ยวมาให้กับภูมิภาคอีสานโดยงานชิ้นนี้จะประกอบด้วย 4 โครงการย่อยในลักษณะการวิจัยสหสาขาวิชาการ ที่มีใช่เป็นสาขาวิชาที่ใกล้ชิดกันและ ผลงานของนาถฤดี มณีเนตร (2546) ศึกษามีอิทธิพลต่อแรงจูงใจที่ให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปที่ท่องเที่ยวบริเวณพรมแดนด้านตรวจคนเข้าเมืองมุกดาหารศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อแรงจูงใจที่ให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปที่ท่องเที่ยวบริเวณพรมแดนด้านตรวจคนเข้าเมืองมุกดาหาร โดยสุ่มตัวอย่างจากนักท่องเที่ยวชาวไทยที่กำลังเที่ยวบริเวณพรมแดนด้านตรวจคนเข้าเมืองมุกดาหาร ความพึงพอใจบรรยากาศด้านศักยภาพกายภาพไม่มีความแตกต่างกันด้านเพศ แต่มีความแตกต่างกันตามอายุและรายได้ อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ความพึงพอใจบรรยากาศด้านจิตใจที่มีอิทธิพลต่อแรงจูงใจนักท่องเที่ยวเดินทางไปที่ท่องเที่ยว ไม่มีความแตกต่างกันด้านเพศ แต่มีความแตกต่างตามอายุและรายได้ อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 และ ผลงานของนาถฤดี มณีเนตรและชมนาด ไชยประสิทธิ์ (2547) ศึกษาค้นคว้าความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อสถานบริการที่พักแรมแบบประหยัด ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ผลการวิจัยพบว่า นักท่องเที่ยวที่เข้าพักในสถานบริการที่พักแรมแบบประหยัดในเขต

อำเภอเมืองขอนแก่น ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุระหว่าง 21-30 ปี มีสถานภาพสมรส จบการศึกษาระดับปริญญาตรี มีอาชีพรับจ้างหรือเป็นพนักงานบริษัทและยังมีนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศอีกด้วย ระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวขึ้นกับ เพศ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษา และอาชีพของนักท่องเที่ยวมีผลงานวิจัยบางชิ้นได้ศึกษาถึงการท่องเที่ยวเกี่ยวกับกระแสวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงพบว่า การท่องเที่ยวในปัจจุบันมีการทำลายเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนจนกลายเป็นการขายวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวไปในที่สุด

4.6 แนวความคิดวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา

การอภิปรายสถานภาพองค์ความรู้การวิจัยวัฒนธรรมกับการพัฒนาเป็นการนำเสนอความคิดเห็นต่อการสังเคราะห์สถานภาพองค์ความรู้การวิจัยวัฒนธรรมกับการพัฒนา ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อความเข้าใจมุมมองที่หลากหลายจนสามารถพัฒนาเป็นองค์ความรู้การวิจัยวัฒนธรรมกับการพัฒนาต่อไป

การดำเนินงานด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านที่ผ่านมา อยู่ในความดูแลรับผิดชอบของหน่วยงานราชการเกือบทั้งหมด กรมศิลปากรและสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติของกระทรวงศึกษาธิการ ร่วมกับโรงเรียนมัธยม มหาวิทยาลัยในภูมิภาค และหน่วยงานราชการประจำจังหวัดต่างๆ ทำการรวบรวมศิลปะ โบราณวัตถุ สิ่งของเครื่องใช้ในท้องถิ่นเก็บไว้ และจัดงานส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้าน มหาวิทยาลัยทำหน้าที่ศึกษาวิจัย การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยส่งเสริมสถานที่ท่องเที่ยวและจัดงานบุญประเพณีท้องถิ่นระดับจังหวัดและระดับชาติ การดำเนินงานทั้งหมดอยู่ในกรอบกระบวนการทัศน์สังคมใหม่ มองวัฒนธรรมพื้นบ้านในลักษณะที่เป็น “เอกลักษณ์” ท้องถิ่นที่สวยงาม แปลก น่ารักษาไว้แสดงให้คนอื่นชาติอื่นรู้ว่าแต่ละท้องถิ่นก็มี “ของดี” สร้างความภูมิใจในประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของตนเอง เพื่อแสดงด้วยว่า ท้องถิ่นไม่ได้ถูก “กลืน” ไป นอกจากนี้บรรดาศิลปะวัฒนธรรมยังสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้จำนวนมาก ผู้เก็บรวบรวมสิ่งของเครื่องใช้ ศึกษาวิจัยเรื่องราวพื้นบ้าน ไม่ว่าจะเป็นการละเล่น เพลงกล่อมเด็ก นิทานตำนาน

คำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ ก็พอใจในผลงานของตนเอง ถือว่าได้ทำประโยชน์ในการอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นบ้านไว้ไม่ให้ “สูญหาย” หรือถูกกลืนเพราะได้บันทึกหรือได้รวบรวมเก็บไว้แล้ว

การคิดและทำเช่นนี้ย่อมไม่แปลกสำหรับคนที่มีกระบวนการตรรกะใหม่และมองวัฒนธรรมพื้นบ้านจากจุดยืนของตนเอง โดยเชื่อว่าการดำเนินงานของท้องถิ่นมีส่วนช่วยพัฒนาประเทศ ทำให้คนได้เรียนรู้เรื่องราวในอดีตของชุมชน ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจและทำให้คนมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการขายของที่ระลึก ขายสินค้าพื้นเมืองให้แก่นักท่องเที่ยว แต่ก็มีคำถามตามมาเสมอว่า ชาวบ้านในหมู่บ้านซึ่งเป็น “เจ้าของ” วัฒนธรรมพื้นบ้านเหล่านั้นได้รับประโยชน์มากน้อยเพียงใด ชีวิตพวกเขาดีขึ้นหรือไม่ ก็คงจะตอบได้ไม่ยาก เพราะภาพโดยรวมแล้วชาวบ้านได้รับประโยชน์โดยตรงจากการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านน้อยมาก ส่วนใหญ่ชาวบ้านมัก “ถูกใช้” เป็นเครื่องมือ เพื่อประโยชน์ของผู้ที่อ้างว่าสนับสนุนวัฒนธรรมพื้นบ้าน ก็เช่นเดียวกับเรื่องอื่นๆ ซึ่งคนที่มีอำนาจมากกว่าไม่ว่าทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองย่อมเอาเปรียบผู้ที่มีโอกาสน้อยกว่า ดังตัวอย่างการแพทย์ของคนที่เสียเปรียบไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรธรรมชาติ แรงงาน และวัฒนธรรมไปจากชุมชนจนแทบไม่มีอะไรเหลือไว้ให้ภาคภูมิใจ

จุดมุ่งหมายของการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมพื้นบ้าน คือการเอื้อประโยชน์แก่ชาวบ้านผู้เป็น “เจ้าของ” เป็นอันดับแรก บัญญัติสำคัญที่สุดคือให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในกระบวนการทั้งหมด การมีส่วนร่วมไม่ได้หมายถึงการที่ฝ่ายหนึ่งคิดวางแผน แล้วเกณฑ์ชาวบ้านให้มาร่วมทำ เหมือนการแห่งบั้งไฟแห่เทียนเข้าพรรษา ปราสาทผึ้ง หรือฝ่ายหนึ่งเข้าไปในหมู่บ้านแล้วเก็บข้อมูล ถามให้ชาวบ้านตอบ เหมือนการสำรวจวิจัยทั่วไปทำกัน หรือการไปจ้างชาวบ้านทอดผ้าจักสาน ด้วยลายและแบบเพื่อตลาดภายนอก ให้ค่าแรงงานชาวบ้าน แต่การให้โอกาสชาวบ้านได้มีส่วนในการกำหนด การตัดสินใจ การวางแผน และการดำเนินการ เป็นการให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการเอาวัฒนธรรมไปพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างแท้จริงและถ้าส่งเสริมให้สภาพแวดล้อมค้ำค้ำคิดเรื่องการส่งเสริมวัฒนธรรมเพื่อการ

ท่องเที่ยว สภาก็อาจจะคิดออกมาแตกต่างจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และฝ่ายปกครองของจังหวัดคิด กล่าวคือข้อแตกต่างจะอยู่ที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของงานนั้น มีบทบาทในการจัดสรรประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากการจัดงานนั้น พวกเขาจะแสดงออกอย่างเป็น “ธรรมชาติ” มากกว่า เพราะงานที่กำหนดขึ้นไม่ใช่ “การแสดง” แต่เป็นส่วนหนึ่งของประเพณีพวกเขาทำอยู่แล้ว

การศึกษาวิจัยเรื่องวัฒนธรรมพื้นบ้านที่ชาวบ้านมีส่วนร่วม คือการวิจัยที่สร้างสำนึกให้กับชุมชน และสร้างพลังในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่พวกเขาประสบอยู่ นักวิจัยอาจไม่ใช่ นักพัฒนา ก็จริง แต่นักวิจัยสามารถร่วมมือกับนักพัฒนาทั้งรัฐหรือเอกชนในกระบวนการวิจัยเพื่อจิตสำนึก ซึ่งทำให้งานนั้นสัมพันธ์กับบริบททางเศรษฐกิจสังคมของอดีตและปัจจุบันของหมู่บ้าน จิตสำนึก คือ พลังสำคัญในการพัฒนา และวิธีการที่ควรไปเริ่มที่หมู่บ้าน ไม่ใช่จากมหาวิทยาลัย จากแนวคิดทฤษฎีหรือแม้แต่ผลงานวิจัยที่เคยทำมาก่อน

การส่งเสริมหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นเรื่องดี แต่ชาวบ้านไม่มีส่วนร่วมในการกำหนดรูปแบบ เนื้อหา วิธีการ และราคาสินค้า เพราะไม่มีกำลังต่อรอง ไม่ได้รับการสนับสนุนให้มีความรู้ ความสามารถและทุนในการจัดการทรัพยากรของตนเอง พวกเขาไม่คุ้นเคยกับการค้าแบบใหม่ จึงต้องตกเป็นเบี้ยล่างของพ่อค้าอยู่ตลอดเวลา

การดำเนินงานเกี่ยวกับวัฒนธรรมพื้นบ้านหากจะมีเป้าหมายในการพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวบ้านจริงๆ แล้วก็ต้องเริ่มที่แนวคิด ต้องเปลี่ยนความคิดใหม่ ต้องเอาชาวบ้านเป็น “ตัวตั้ง” ต้องเริ่มต้นที่หมู่บ้านและตัวชาวบ้าน เริ่มทำความเข้าใจกับรากเหง้าของชุมชนหมู่บ้านพยายามเข้าใจกระบวนการทรงต้นดั้งเดิมซึ่งเป็นรากฐานชีวิตของหมู่บ้าน ปรับวิธีคิดให้เชื่อและศรัทธาชาวบ้านดวงตาจะได้เห็นภูมิปัญญาและศักยภาพชาวบ้านมากยิ่งขึ้น

การเปลี่ยนความคิดเช่นนี้ไม่ได้ปฏิเสธหรือต่อต้านการดำเนินการที่ทำกันอยู่ตรงกันข้าม งานบุญวัฒนธรรมจะมีมากขึ้นทั้งทางปริมาณและคุณภาพงานวิจัยจะมีมากขึ้น เพราะจะ “สนุก” และได้ประโยชน์ทุกฝ่าย ทั้งชาวบ้านและคนทำวิจัย จะ

มี “ศูนย์วัฒนธรรม” มากขึ้น โดยจะไม่อยู่แต่เพียงในเมืองหรือในสถานที่ราชการ แต่อยู่ในหมู่บ้าน ในที่ของชาวบ้านจะมี “ของ” มากขึ้น และชาวบ้านไปแวะเวียน เยี่ยมชมมากขึ้นเพราะเขามีส่วนร่วมในการสร้างมันขึ้นมา เขาเป็น “เจ้าของ” ด้วยเช่นกัน หัตถกรรมพื้นบ้านจะเฟื่องฟู ให้ทั้งรายได้และความภูมิใจกับชาวบ้านที่กลายเป็นผู้ดำเนินการและเจ้าของ

4.7 ผลกระทบจากการใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการพัฒนา

หัวใจของการพัฒนาประเทศนั้นผู้บริหารจะถือเอาความสุขของมนุษย์เป็นเป้าหมายสูงสุด เกณฑ์ในการวินิจฉัยความสำเร็จของการพัฒนา คือ สภาวะที่มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขบนพื้นฐานของความมีศักดิ์ศรีแห่งตน เพราะหลักคิดสำคัญของวัฒนธรรมชุมชนของไทยในอดีตถือว่าไม่มีสิ่งใดมีค่าและมีความสำคัญเท่ากับชีวิตมนุษย์ ดังนั้นจะเห็นว่าศิลปะวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีใดๆ ของไทย ล้วนเกี่ยวข้องกับชีวิตคนและความสุขของคนทั้งสิ้น

การพัฒนาใดๆ ที่เริ่มต้นจากทุนทางวัฒนธรรมที่ชุมชนมีอยู่แล้ว เปรียบเสมือนการปลูกต้นไม้ที่มีรากแก้วหยั่งลึกลงไปใต้น้ำดิน อันมีผลทำให้ลำต้นทรงตัวได้อย่างมั่นคง แม้จะเผชิญพายุลมแรงสักเพียงใด แต่การพัฒนาประเทศไทยในปัจจุบัน มุ่งเน้นพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมทำให้วัฒนธรรมยังถูกมองเป็นเพียงเงื่อนไขหรือปัจจัยหนึ่งของการผลิตเท่านั้น แนวคิดการพัฒนาโดยใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ เป็นแนวคิดหลักที่ผู้มีอำนาจหรือผู้บริหารประเทศใช้เป็นบรรทัดฐานในการพัฒนาจึงส่งผลให้วิทยาศาสตร์เข้ามาครอบงำวัฒนธรรมพื้นบ้าน ทำให้ผลของการพัฒนาส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ ของชนบทอย่างรุนแรง เช่น ป่าถูกทำลายจนถึงจุดวิกฤติเพื่อให้พื้นที่แก่การเกษตรกรรมราคาถูกลง ต้องใช้สารเคมีเข้ามาใช้ในการเกษตรเป็นจำนวนมากและก่อให้เกิดอันตรายต่อสิ่งแวดล้อมและมนุษย์ เป็นการเพิ่มรายจ่ายให้แก่เกษตรกร เกษตรกรต้องทำงานหนักขึ้น แต่ขาดทุนเป็นหนี้เป็นสิน ก่อให้เกิดภาวะเครียดและปัญหาต่างๆ ตามมา

จากปัญหาต่างๆ ดังกล่าวทำให้นักวิชาการที่เป็นนักปฏิบัติงานพัฒนา อย่าง เสรี พงศ์พิศ ประเวศ วะสีและคนอื่นๆ ได้เรียกร้องให้ผู้นำรัฐบาลหันกลับมาทบทวน กระบวนการพัฒนาประเทศชาติ โดยใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือ อันจะยังประโยชน์ แก่สังคมโดยรวมหลายประการคือ

1) เป็นการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย กล่าวคือวัฒนธรรมมีลักษณะที่ หลากหลายกระจายไปตามชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ดังนั้นในการพัฒนาท้องถิ่นจะต้อง ให้ชุมชนแต่ละแห่งมีส่วนร่วมสำคัญในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจและร่วมรับผลประโยชน์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการนำเอาวัฒนธรรมมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทาง ประชาธิปไตย บนพื้นฐานแห่งความแตกต่างทางวัฒนธรรมได้อย่างเหมาะสม

2) เป็นการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจให้แก่ชุมชนและประเทศชาติ ใน ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ประเทศไทยถูกบังคับให้ต้องกระโจนเข้าสู่ภาวะการ แข่งขันทางเศรษฐกิจกับประชาคมโลกอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้ทั้งในระดับภูมิภาค และระดับโลก การแข่งขันทางการค้ากับประเทศต่างๆ นั้น ประเทศไทยต้องคิดหา วิธีการที่จะเอาชนะหรือให้ได้เปรียบคู่แข่งให้ได้ ซึ่งก็เป็นเรื่องยากที่ประเทศไทยจะ เอาชนะชาติมหาอำนาจทางเศรษฐกิจอย่างสหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น หรือกลุ่มประชาคม เศรษฐกิจยุโรปได้ สิ่งที่ต้องระลึกอยู่เสมอว่าถ้าจะแข่งขันในจุดแข็งของคนอื่นก็ยาก ที่จะเอาชนะได้ เพราะทุนและเทคโนโลยีไม่ใช่จุดแข็งของประเทศไทย แต่จุดแข็งของ ประเทศไทยที่ชนชาติอื่นไม่มีก็คือ วัฒนธรรมไทย จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องนำเอา เรื่องเศรษฐกิจกับวัฒนธรรมมาเชื่อมต่อกันให้ได้ ด้วยมีวัฒนธรรมไทยหลายแขนงที่ จะส่งเสริมให้เกิดรายได้ได้อย่างยั่งยืน ไม่มีชนชาติใดในโลกที่จะมาแข่งขันกับคนไทยได้ เพราะสินค้าวัฒนธรรมเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดจากบรรพชนมาสู่นุชนไทยนานนับ พันปี จึงทำให้คนไทยมีความเชี่ยวชาญ ชำนาญ ในการผลิตสินค้าวัฒนธรรมที่ชาติ อื่นไม่อาจสู้ได้ เช่น ธุรกิจการนวดแผนไทย อาหารไทย ศิลปวัฒนธรรมไทย รวมไปถึง วัฒนธรรมการบริการและรอยยิ้มที่อ่อนหวานที่เปี่ยมไปด้วยมิตรภาพของคนไทย สามารถสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจได้จำนวนมหาศาลและที่สำคัญธุรกิจเหล่านี้ไม่ ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศชาติแต่อย่างใด

ดังนั้นถ้าหากภาครัฐส่งเสริมภูมิปัญญาไทยหรือวัฒนธรรมไทยให้แพร่หลายไปต่างประเทศ จะทำให้ประเทศไทยมีรายได้จำนวนมหาศาล ประชาชนก็จะมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นตามมา

3) ส่งเสริมศักดิ์ศรีของชุมชนท้องถิ่น ด้วยวัฒนธรรมเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนั้นวัฒนธรรมย่อมเป็นศักดิ์ศรีของท้องถิ่น การรวมอำนาจการปกครองและอำนาจทางการเงินไว้ที่ศูนย์กลางหรือเมืองหลวง ทำให้ชุมชนท้องถิ่นไม่มีศักดิ์ศรี เป็นเพียงบ้านนอกหรือบริวารของกรุงเทพฯ การที่ผู้คนจะมีความสุขไม่ได้ขึ้นอยู่กับเงินหรืออำนาจเท่านั้น แต่ขึ้นอยู่กับศักดิ์ศรีด้วย ถ้าหากท้องถิ่นหรือชุมชนศักดิ์ศรีคนทั้งประเทศมีเกียรติ มีความสุขและมีสันติสุขก็ตามมา

4) การพัฒนาแบบบูรณาการ การพัฒนาประเทศชาติในอดีตแต่ละหน่วยงานต่างคนต่างทำแบบแยกส่วน จึงก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมาไม่มีที่สิ้นสุด วัฒนธรรมเป็นเรื่องของความเชื่อมโยง อย่างเป็นบูรณาการทุกมิติ วัฒนธรรมเป็นเรื่องของคนทั้งหมดในชุมชนหรือสังคมที่มีความเชื่อและการปฏิบัติร่วมกัน การปฏิบัตินั้นเป็นทั้งเรื่องเศรษฐกิจ การเมือง จิตใจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ฯลฯ พร้อมกันในคราวเดียวทั้งหมด นั่นคือการทำงานที่ก่อให้เกิดการบูรณาการ

5) สร้างความสมดุลอย่างยั่งยืน วัฒนธรรมกับการพัฒนาก่อให้เกิดการทำงานแบบบูรณาการ มีความผสมผสานสอดคล้องกันระหว่างคนในท้องถิ่นที่อุทิศทั้งกำลังกายและกำลังใจให้กับสังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นการปฏิสัมพันธ์กันตามธรรมชาติ และธรรมชาตินั้นหมายถึง ความหลากหลายและทั้งหมด (Holism) ความหลากหลายและความเป็นทั้งหมด ก่อให้เกิดความสมดุล เมื่อเกิดความสมดุลก็เกิดความมั่นคง อย่างยั่งยืน ดังนั้น จะเห็นได้ว่าสังคมในอดีตซึ่งดำเนินไปตามพื้นฐานทางวัฒนธรรมจึงมีความยั่งยืน แต่การพัฒนาในปัจจุบันเป็นแบบแยกส่วนไม่ประสานสัมพันธ์กันการพัฒนาจึงไม่มีความยั่งยืน

6) ก่อให้เกิดการพัฒนาจิตใจและจิตวิญญาณอันลึกซึ้ง กล่าวคือ การพัฒนาทางวัตถุที่ไม่คำนึงถึงคุณค่าทางจิตใจและจิตวิญญาณ เช่น การก่อสร้าง

คอนโดมิเนียมสูงค่าโบสถ์ บดบังทัศนียภาพของโบราณสถาน การอนุญาตให้แหล่ง
 อบายมุขสถานบันเทิงสร้างใกล้วัดหรือใกล้สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ อันเป็นศูนย์ธรรม
 จิตใจของคนในชุมชน เป็นการทำลายคุณค่าทางวัฒนธรรมอย่างน่าเสียดาย แต่
 วัฒนธรรมค่านึงถึงเรื่องจิตใจ และจิตวิญญาณอันลึกซึ้งความงามของศิลปกรรม
 ก่อให้เกิดความสุขของจิตใจ ศาสนาก่อให้เกิดคุณค่าอันลึกซึ้งสูงส่ง เป็นเครื่องช่วย
 การยกระดับจิตใจของคนให้สูงขึ้น

7) ส่งเสริมความเข้มแข็งทางสังคม ต้นเหตุของความเสื่อมเสียทางศีลธรรม
 เกิดจากอำนาจในสังคม ขาดความสมดุล ดังนั้น หากต้องการสร้างสังคมให้
 เข้มแข็ง จึงต้องถ่วงดุลด้วยการบูรณะฟื้นฟูศีลธรรมขึ้นมา โดยใช้วัฒนธรรมเป็น
 เครื่องส่งเสริมความเข้มแข็งของสังคม เพราะวัฒนธรรมมีชุมชนเป็นผู้ปฏิบัติ ความ
 เป็นชุมชนต้องมีการชุมนุม การมีองค์กรชุมชนทำให้ชุมชนหรือสังคมเข้มแข็ง

การพัฒนาประเทศในปัจจุบันทำให้ผู้คนตื่นเต็นกับตัวเลขของการเติบโต
 ทางเศรษฐกิจ แต่ในความเป็นจริงแล้ว ผู้ที่ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาที่ผ่านมา
 มีเพียงคนกลุ่มน้อยกลุ่มเดียว ขณะที่ผู้คนอีกหลายสิบล้านคนยังต้องยากจนและ
 ลำบากยิ่งขึ้น มีเพียงภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการเท่านั้นที่เติบโต ส่วนภาค
 การเกษตรไม่ได้โตตามไปด้วย ภาคอุตสาหกรรมเองก็ไม่ได้สัมพันธ์กับภาคเกษตร
 เพราะไม่ได้แปรรูปจากผลผลิตทางการเกษตรในประเทศ แต่สิ่งวัตถุดิบจากต่าง
 ประเทศเข้ามาแปรรูปแล้วส่งออกไปขาย ฝั่งตลาดต่างประเทศมากกว่าในประเทศ
 เพราะผู้คนในประเทศไม่มีกำลังซื้อ ซึ่งเป็นการเติบโตที่อันตราย เป็นการเติบโตที่ก้าว
 กระโดดโดยขาดฐานที่มั่นคง เมื่อผู้คนส่วนใหญ่ในประเทศและภาคเกษตรไม่เป็น
 ฐานในการผลิต หวังต่างประเทศซึ่งมีการแข่งขันกันอยู่รุนแรง ย่อมน่าเป็นห่วง
 แสดงว่า ประเทศไทยเองไม่สามารถ “พึ่งตนเอง” ได้

ตราบดีที่รัฐยังคิดว่า ภาคอุตสาหกรรมและธุรกิจการจัการเป็นภาคที่
 สำคัญที่สุด ละเลยภาคเกษตรและคิดว่าระบบราชการเป็นกลไกที่สำคัญที่สุด
 ละเลยภาคเอกชนและองค์กรประชาชน การพัฒนาที่มั่นคงยั่งยืนจะไม่เกิดขึ้น
 ประชาชนชาวบ้านในชนบทจะต้องดิ้นต่อสู้หาทางช่วยตัวเอง โดยไม่อาจหวังพึ่ง

อะไรจากรัฐได้ และขณะนี้ชาวบ้านในชนบทส่วนใหญ่ หันมาผลิตเพื่อครอบครัว ชาวบ้านที่ทำกลุ่มออมทรัพย์ สร้างเครือข่ายเพื่อบริหารจัดการทรัพยากรของตน เริ่มมองเห็นว่า หากชาวบ้านซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่สามารถรวมตัวกันได้ การเปลี่ยนแปลงย่อมเกิดขึ้นได้เช่นกัน ดังนั้นรากฐานสำคัญของการรวมตัวกันเพื่อแก้ปัญหาและนำไปสู่การพัฒนา คือ วัฒนธรรมพื้นบ้านนั่นเอง

การนำเอาวัฒนธรรมมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาประเทศในปัจจุบันยังมีน้อยมาก เพราะกระแสหลักของประเทศมักเน้นกระแสพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม วัฒนธรรมจึงถูกมองเป็นเพียงเงื่อนไขหรือปัจจัยหนึ่งของการผลิตเท่านั้น กระบวนทรรศน์ใหม่จึงมีฐานอยู่ที่แนวคิดแบบวิทยาศาสตร์เป็นแนวคิดหลักที่ผู้มีอำนาจและผู้บริหารประเทศใช้เป็นบรรทัดฐานในการพัฒนา ดังนั้นวิทยาศาสตร์จึงครอบงำวัฒนธรรมพื้นบ้าน ซึ่งเป็นรากฐานของกระบวนทรรศน์แบบดั้งเดิมของสังคมไทย วัฒนธรรมจึงถูกใช้เป็นเครื่องมือเป้าหมายเพื่อประโยชน์แก่คนเพียงกลุ่มน้อย ไม่ได้ถึงประชาชนส่วนใหญ่ผู้เป็นเจ้าของ หรือมีสิทธิโดยตรง วัฒนธรรมพื้นบ้านที่สังคมสมัยใหม่นี้สนใจ จึงต้องเป็นวัฒนธรรมที่มี “สีสัน” “มีความแปลก” “สวยงาม” และ “พิสดาร” เท่านั้นที่ “ขายได้”

น่าเสียดายอย่างยิ่งที่วัฒนธรรมพื้นบ้านมีความหมายแต่เพียงแค่นี้ เพราะที่จริงแล้วทรัพยากรที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาประเทศคือวัฒนธรรมพื้นบ้านนี้เอง หมู่บ้านไม่ได้มีแต่เพียงที่ดิน พุงนาป่าไม้ หรือแรงงาน แต่มีมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่า และมีค่ามากกว่าการนำไป “ขาย” เพราะนี่คือรากฐานการพัฒนาประเทศที่แท้จริง หากรากฐานนี้ไม่มั่นคง ยังลำบากยากเข็ญ ไม่ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนให้พึ่งตนเองได้ ถูกเอารัดเอาเปรียบ ถูก ใช้ โดยคนบางกลุ่มที่มีโอกาสและอำนาจมากกว่า การพัฒนาประเทศก็ไม่มั่นคง

หากการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านมีเป้าหมายเพื่อการเพิ่มคุณภาพชีวิตชาวบ้านอย่างแท้จริงแล้ว วิธีการดำเนินงานต้องปรับเปลี่ยนจากการบริหารจัดการเองในทุกเรื่องทุกอย่างทุกขั้นตอน มาสู่การกระจายบทบาทหน้าที่ไปสู่ประชาชน ชาวบ้าน ภาคเอกชน หน่วยงานราชการและข้าราชการที่เกี่ยวข้องต้อง

ปรับบทบาทจากผู้ดำเนินการเอง มาเป็นผู้เชื่อมประสาน สร้างเงื่อนไขและส่งเสริมให้ชาวบ้านและเอกชนมีบทบาทมากที่สุด ถ้าเป็นเช่นนี้ได้ การดำเนินงานด้านนี้จะได้ “บุคลากร” “งบประมาณ” และได้ “ผลงาน” เป็นเท่าที่วิญญู เพราะรัฐจะเพิ่มหน่วยงาน เพิ่มงบประมาณมากเพียงใดก็ยังไม่ได้มากเท่ากับการได้ผู้ปฏิบัติงาน และงบประมาณ ที่เกิดจากการที่ชาวบ้านช่วยกันระดมสรรพกำลังทั้งหลายมาช่วย และผลงานที่เกิดขึ้นก็จะยั่งยืน มั่นคง และเป็นรากฐานของการพัฒนาสังคมโดยรวม เพราะงานวัฒนธรรม คือ การสร้างสำนึกของการสืบทอดคุณค่าแบบประเพณี ปรับเปลี่ยนให้เข้ากับยุคสมัยแห่งการเปลี่ยนแปลง ทำให้ชาวบ้านเกิดความเชื่อมั่นในตัวเอง และค้นหาหนทางการพัฒนาที่นำไปสู่การพึ่งตนเองได้ในที่สุด

วิธีการกับเป้าหมายของการดำเนินด้านวัฒนธรรมจะต้องสอดคล้องกัน วิธีการนั้นจะต้องเป็นส่วนหนึ่งของเป้าหมาย เป็นกระบวนการพัฒนา สิ่งแรกที่ต้องทำ คือ การ “กระจาย” อำนาจในการดำเนินงานไปสู่ประชาชน ไปสู่ “ชาวบ้าน” เพื่อเพิ่ม “บุคลากร” ที่มีประสิทธิภาพให้มากที่สุด วิธีการคือสืบค้น “ผู้รู้” หรือ ผู้นำชาวบ้าน ผู้มีภูมิปัญญาและบางรายมีความสามารถรอบด้าน เป็นทั้งผู้นำ เป็นหมอยา เป็นครู เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปะหรือหัตถกรรม บางคนมีความสามารถเพียงด้านเดียว คนเหล่านี้พร้อมที่จะให้ความร่วมมือ ดำเนินการ และริเริ่ม หากได้รับการยอมรับและให้การสนับสนุน

เมื่อ สืบค้น บุคคลเหล่านี้แล้ว ก็ควรศึกษาวิจัยแนวคิดและประสบการณ์ของเขาในบริบทชุมชนวัฒนธรรมที่เขาอยู่ นำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับกรณีอื่นๆ ที่ได้สืบค้นวิจัยมา จากนั้น จึงประสานงานให้คนเหล่านี้ได้มาพบกัน ร่วมแสดงความคิดเห็นแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน รวมทั้ง “วิจารณ์” งานวิจัยและการวิเคราะห์ที่เกี่ยวข้องกับพวกเขา

ถ้าหากมีการแยกประเด็นความรู้ความสามารถของผู้รู้ชาวบ้าน การเชิญบุคคลเหล่านี้มาร่วมงานก็อาจจะง่ายขึ้น ทำให้ได้ประเด็นร่วมที่จะโยนไปสู่ประเด็นอื่นได้ไม่ยาก เพราะชีวิตชาวบ้านไม่ได้แยกประเด็นอยู่แล้ว เช่น การรักษาพื้นบ้าน จะโยนไปถึงเรื่องการทำมาหากิน พิธีกรรม และความเชื่ออื่นๆ ผู้รู้ด้านศิลปะและ

หัตถกรรมก็โยงไปถึงคุณค่าของวิถีการดำเนินชีวิต กฎเกณฑ์ในการอยู่รวมกัน
 ชุมชน และงานบุญประเพณีเป็นต้น นอกจากนี้ ยังจะโยงไปถึงประสบการณ์ในการ
 ประยุกต์วัฒนธรรม การรับเอาความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น การบริหาร
 จัดการแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร

คนส่วนใหญ่มักเข้าใจผิดว่า การดำเนินงานด้านวัฒนธรรมพื้นบ้าน น่าจะ
 เกี่ยวกับศาสตร์และศิลป์บริสุทธิ์ ไม่ควรไปยุ่งเกี่ยวกับการพัฒนา ยกตัวอย่าง การ
 ศึกษาเรื่องนิทานพื้นบ้าน เพลงกล่อมเด็ก ดนตรีพื้นบ้านจะไปเกี่ยวกับกระบวนการ
 พัฒนาได้อย่างไร ถ้าไม่แยกสิ่งเหล่านี้ออกจากบริบทชีวิตของชาวบ้านทั้งหมด เรื่อง
 เหล่านี้ก็คือส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมและการพัฒนา การสนทนากับชาวบ้านด้วย
 ความสนทนาระหว่างหนึ่งญาติ นอกจากจะทำให้ผู้ศึกษาเข้าถึงไม่เพียงแต่ “ข้อมูล”
 แต่สามารถเข้าถึงความรู้สึกนึกคิดหรือ “วิญญาณ” ของข้อมูลนั้น การสนทนา
 จะมีสีสันและปลุกเร้าพลังของวิญญาณดั้งเดิม ให้กลับมีชีวิต เป็นสำนึกทาง
 ประวัติศาสตร์ เป็นพลังทางวัฒนธรรม ที่ทำให้ชาวบ้านเกิดความเชื่อมั่นในตนเอง
 ไม่รู้สึกต่ำต้อยหรือไม่มีคุณค่า พร้อมทั้งจะอนุรักษ์ พื้นฟู และประยุกต์คุณค่าเหล่านั้น
 เพื่อการพัฒนาตนเองต่อไป

ศรัทธาและความเชื่อเป็นพลังที่ประหลาด คนที่มีสิ่งเหล่านี้อย่างแน่นหนา ย่อม
 สามารถสร้าง “ปาฏิหาริย์” ได้ เรื่องเช่นนี้ไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในแวดวงการรักษา
 โรคแบบพื้นบ้านเท่านั้น หากแต่เกิดขึ้นในเรื่องอื่นๆ ของชีวิตชุมชน ถ้าผู้ดำเนินงาน
 ด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านมีศรัทธาและเชื่อมั่นในชาวบ้าน ให้พวกเขามีส่วนร่วมและมี
 บทบาทสำคัญ งานด้านนี้จะสร้างมิติใหม่ ไม่เพียงแต่ในแวดวงการศึกษา แต่จะมี
 คุณค่าในกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ

4.8 บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ในการสังเคราะห์งานวิจัยในหัวข้อเรื่องวัฒนธรรมกับการพัฒนาของภาคตะวันออกเฉียงเหนือในรอบระยะเวลาอันหลังไปเป็นระยะ 10 ปี นับเป็นโครงการที่ดีทำให้ได้ทราบว่าในช่วงเวลาที่ผ่านมาได้มีการศึกษาวิจัยงานด้านวัฒนธรรมในแง่มุมใดบ้าง มีความก้าวหน้าและครอบคลุมประเด็นใดบ้างหรือยังมีประเด็นใดบ้างที่ยังมีการศึกษาวิจัยน้อยเพื่อที่ผู้เกี่ยวข้องจะได้เร่งส่งเสริมให้มีการศึกษาวิจัยเพิ่มมากขึ้นก่อนที่มรดกทางวัฒนธรรมอันมีค่าของท้องถิ่นจะสูญหายไป

การสังเคราะห์งานวิจัยในครั้งนี้เป็นการสังเคราะห์จากเอกสารบรรณานิติศัพท์ที่สถาบันการศึกษาและหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนได้เก็บรวบรวมไว้ซึ่งบรรณานิติศัพท์เหล่านั้นมีเนื้อหาค่อนข้างจำกัดมีความยาวเพียง 4-5 บรรทัดเท่านั้น ประกอบกับในบรรณานิติศัพท์แต่ละเรื่องให้ข้อมูลเพียงเบื้องต้นว่าเป็นเรื่องอะไรใครเป็นผู้วิจัยแล้วสรุปประเด็นปัญหาและข้อที่ค้นพบเพียงสั้นๆ เท่านั้น จึงเป็นการยากที่จะวิเคราะห์ถึงแนวคิดและทฤษฎีและกระบวนการวิจัยต่างๆ ที่ผู้วิจัยนำมาใช้ในการศึกษา

ดังนั้นในการสังเคราะห์งานในครั้งนี้จึงเป็นเพียงแต่นำเสนอให้ทราบว่าในช่วงระยะ 10 ปีที่ผ่านมา สถานภาพของงานวิจัยเกี่ยวกับวัฒนธรรมกับการพัฒนาในภาคอีสานมีอยู่กี่เรื่อง มีใครเป็นผู้วิจัย จากนั้นจึงจำแนกแบ่งเป็นหมวดหมู่เพื่อให้ นักวิจัยที่สนใจได้ทำการศึกษาต่อยอดให้ครอบคลุมงานวัฒนธรรมในทุกแขนงต่อไป

จากการสังเคราะห์ผลงานวิจัยผ่านทางบรรณานิติศัพท์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือในครั้งนี้ ทำให้พบว่าผลงานวิจัยส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยที่นำเสนอข้อมูลเบื้องต้น ที่ฉายภาพให้เห็นเพียงกระบวนการในการศึกษาวิจัยและภาพบริบทชุมชนและผลสัมฤทธิ์ของกิจกรรมเป็นสำคัญ ยังไม่ปรากฏผลงานวิจัยชิ้นใดที่เสนอให้เห็นว่าผลจากการศึกษาวิจัยสามารถนำไปใช้เป็นตัวแบบให้แก่ชุมชนอื่นเพื่อแก้ไขวิกฤติทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นได้อย่างเป็นรูปธรรม

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าในการวิจัยวัฒนธรรมกับการพัฒนาของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ควรนำเสนอประเด็นสำคัญต่างๆ ดังนี้คือ

1. ควรนิยามความหมายของวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง กล่าวคือ ผู้วิจัยควรปรับกระบวนการทัศน์ของประชาชนโดยทั่วไปให้เกิดความเข้าใจ ความหมายของวัฒนธรรมเสียใหม่ว่า วัฒนธรรมไม่ได้หมายถึงเพียงการแสดง การละเล่น การร้องรำทำเพลง ศิลปวัตถุและพิธีการต่างๆ ในวันสำคัญของชาติ เท่านั้น หากมองกรอบของวัฒนธรรมอยู่ในวงแคบเช่นนี้ จะทำให้มองไม่เห็นแนวทางที่จะทำให้วัฒนธรรมมีพลังเพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนหรือสังคมได้

2. การวิเคราะห์หรือการตีโจทย์ของวัฒนธรรม ในการที่จะนำเอาวัฒนธรรมไปเป็นเครื่องมือในการพัฒนานั้น ผู้วิจัยจะต้องวิเคราะห์หรือตีโจทย์ความหมายของวัฒนธรรมให้เข้าใจอย่างถ่องแท้เสียก่อนเพราะความเข้าใจเป็นพลังหรืออำนาจอันยิ่งใหญ่ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การที่มนุษย์สามารถดำรงอยู่ได้มาจนถึงปัจจุบันนี้แสดงว่าจะต้องมีปัญญาที่เรียกว่าปัญญาของชุมชนหรือปัญญาสังคม ถ้าไม่มีปัญญาคงจะดำรงอยู่ไม่ได้นาน การปฏิบัติหรือพฤติกรรมของชุมชนหรือวิถีชุมชนก็คือวัฒนธรรม ซึ่งสะท้อนถึงภูมิปัญญาของชุมชนหรือสังคมที่มาจากประสบการณ์จริงที่กลั่นกรอง ลองใช้และถ่ายทอดด้วยการปฏิบัติสืบต่อกันมา ดังนั้นวัฒนธรรมก็คือภูมิปัญญาดั้งเดิมนั่นเอง

3. ผลงานวิจัยยังไม่ชี้ให้เห็นว่า ในท้องถิ่นหรือภาคเดียวกันอาจมีวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ตามวิถีของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ความแตกต่างนั้นไม่ใช่ประเด็นที่นำไปสู่ความแตกแยกในสังคม หากแต่ความแตกต่างนั้นเป็นความงามตามธรรมชาติบนความหลากหลายทางวัฒนธรรม ถ้าประชาชนในท้องถิ่นหรือประเทศชาติมีความเข้าใจจะทำให้สมาชิกชุมชนอยู่ร่วมกันได้อย่างปรกติสุขบนพื้นฐานของความแตกต่างที่มีเอกภาพ

4. ไม่ปรากฏผลงานวิจัยชิ้นใดที่ชี้ให้เห็นว่าวัฒนธรรมเป็นภูมิปัญญาที่ผูกติดกับแผ่นดิน หากมีการอธิบายให้เห็นว่าวัฒนธรรมคือภูมิปัญญาซึ่งแปลว่าปัญญาที่ผูกติดอยู่กับแผ่นดินหรือท้องถิ่นแล้ว ประชาชนจะเกิดความภาคภูมิใจเกิดความรักหวงแหนและสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นให้ยืนยาวสืบต่อไป

5. ยังไม่ปรากฏผลงานวิจัยชิ้นใดมุ่งสร้างความเข้าใจต่อชุมชนให้เห็นความสำคัญของการของภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาของมนุษย์ว่าไม่จำเป็นที่จะต้องเกิดขึ้นเฉพาะในห้องเรียนหรือห้องทดลองวิทยาศาสตร์เท่านั้น แต่กระแสของปัญญาเป็นกระแสที่ถ่ายทอดประสบการณ์แห่งการเรียนรู้จากรุ่นสู่รุ่นที่มีระยะเวลาที่ยาวนานกว่า กว้างกว่าและมีความลึกซึ้งมากกว่าการเรียนรู้ในชั้นเรียนเพราะการเรียนรู้ในชั้นเรียนนั้น เป็นเพียงกระบวนการในการถ่ายทอดทางเทคโนโลยีมากกว่าการพัฒนาปัญญาเป็นการแสวงหาความรู้ในวงแคบและสั้น แต่วัฒนธรรมเป็นปัญญาที่เกิดจากการเรียนรู้ของมนุษย์ ตั้งแต่เด็กด้าบรรพที่ถ่ายทอดมาหลายชั่วอายุคน จึงเป็นการสืบทอดที่เป็นกระแสธารปัญญาที่ยาวนานกว่า กว้างไกลกว่า ที่กล่าวว่ากว้างไกลกว่าก็เพราะว่าวัฒนธรรมเป็นความรู้เชิงบูรณาการที่เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของมนุษย์ในทุกๆ ด้านทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมและที่กล่าวว่ามีความลึกซึ้งกว่ากันก็เพราะวัฒนธรรมมีมิติทางจิตใจและจิตวิญญาณที่ประกอบด้วยคุณธรรมและจริยธรรมอันเป็นความสุขที่ประณีตและงดงาม

6. ผลงานวิจัยยังไม่ได้ชี้ให้เห็นว่าฐานของสังคมคือวัฒนธรรมโดยการเปรียบเทียบให้เห็นว่า ถ้าสถาปัตยกรรมทางสังคมยิ่งสูงขึ้น ยิ่งต้องมีฐานที่มั่นคงแน่นอน ถ้าฐานของสังคมไม่แน่นพอสังคมก็จะแกว่งและล้มได้ง่าย

7. จากผลการวิจัยยังไม่ปรากฏแนวคิดอันแสดงให้เห็นสังคมท้องถิ่นได้ทราบว่าการศึกษที่เน้นการเรียนเฉพาะความรู้จากหนังสือซึ่งไม่มีรากฐานอยู่ในวัฒนธรรมจึงเท่ากับการตัดคนออกจากรากเหง้าทางวัฒนธรรมของตนเอง วัฒนธรรมที่ขาดการปฏิบัติก็จะสูญสลายไปในที่สุดและจะไม่มี การหวนกลับคืนมาอีกเป็นการทำลายมรดกทางภูมิปัญญาของบรรพชนอย่างน่าเสียดายยิ่ง ดังนั้นนักวิจัยจะต้องชี้ให้สังคมได้ทราบและตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรมว่า ถ้าวัฒนธรรมสูญหายไปจากแผ่นดินไทย ก็จะตรงกับพระราชดำริสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ว่า การสูญเสียวัฒนธรรมคือการสูญเสียชาติ

8. การวิจัยควรชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาที่ตัดขาดจากรากฐานทางวัฒนธรรมของตนเอง จะก่อให้เกิดผลเสียหายต่อท้องถิ่นและประเทศชาติโดยรวมสุดคุณานับ

จำเป็นที่ผู้นำทั้งภาครัฐและเอกชนและท้องถิ่นจะต้องทบทวนและสร้างความเข้าใจ ถึงการพัฒนาที่ไม่ตัดรากทางวัฒนธรรมของตนเอง นี่คือความหมายของวัฒนธรรมกับการพัฒนา

9. ในการสังเคราะห์งานวิจัยในครั้งนี้ทำให้มองเห็นว่า แนวความคิดในการ วิจัยวัฒนธรรมกับการพัฒนานั้นเป็นแนวความคิดแบบแยกเป็นส่วนๆ เช่นแยกเป็น เศรษฐกิจ จิตใจ การเมือง สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ซึ่งแนวคิด การพัฒนาแบบแยกส่วนนั้นมักก่อให้เกิดปัญหาตามมาอีกมากมาย โดยธรรมชาติ แล้วสรรพสิ่งทั้งหลายไม่แยกส่วน แต่จะเชื่อมโยงกันเป็นหนึ่งเดียวกัน เศรษฐกิจ จิตใจ การเมือง สังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ล้วนเชื่อมโยงเป็นเรื่องเดียวกัน ถ้าองค์ประกอบเหล่านี้เชื่อมโยงกันเป็นบูรณาการก็จะก่อให้เกิดความสมดุลซึ่งจะ ก่อให้เกิดความมั่นคงที่ยั่งยืน

10. แหล่งข้อมูลงานวิจัยมีสภาพอยู่กระจัดกระจาย ตามสถาบันการศึกษา องค์กรต่างๆ ทั้งภาครัฐ เอกชนและหน่วยงานที่ให้ทุนวิจัย นอกจากนี้ยังมีผลงาน จำนวนมากที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่จึงทำให้ยากแก่การเข้าถึงแหล่งข้อมูล

11. การศึกษาวิจัยส่วนมากจะมีหัวข้อเรื่องเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกัน เป็นจำนวนมาก จะแตกต่างกันบ้างเฉพาะพื้นที่ทำการวิจัย ทำให้งานวิจัยมีลักษณะ ซ้ำซ้อนกันก่อให้เกิดการสูญเสียทั้งเวลาและการลงทุน

12. การสังเคราะห์ข้อมูลบรรณานิติศน์ในครั้งนี้มีข้อจำกัดในเรื่อง รายละเอียดของข้อมูล ข้อมูลขาดความชัดเจนเพราะสาระที่น่าเสนอสั้นมาก กล่าวคือ บรรณานิติศน์แต่ละเรื่องมีความยาวเพียง 4-5 บรรทัด จึงเป็นการยากที่จะอธิบาย ให้เห็นถึงแนวคิดทฤษฎีและกระบวนการในการดำเนินงานของผู้วิจัยได้

การศึกษาสังเคราะห์ความรู้งานวิจัยเรื่องวัฒนธรรมกับการพัฒนานั้นยังมี ข้อจำกัดหลายประการที่ใคร่เสนอแนะไว้ดังนี้คือ

1. เพื่อให้การศึกษาสังเคราะห์ความรู้ แนวคิดทฤษฎีและข้อค้นพบใน ครั้งต่อไป ควรทำการสังเคราะห์จากบทคัดย่อของงานวิจัยเพราะมีรายละเอียด มากกว่าจะทำให้สามารถทราบถึงแนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย

2. หน่วยงานภาครัฐและเอกชน ควรส่งเสริมสนับสนุนให้มีการศึกษาวิจัยให้เพิ่มมากขึ้น ด้วยการเพิ่มงบประมาณให้สถาบันต่างๆ ทำการรวบรวมผลงานวิจัยในทุกแขนงไว้ให้ได้มากที่สุดเพื่อให้นักศึกษาและบุคคลทั่วไปได้ใช้ศึกษา

3. การศึกษางานวิจัยด้านวัฒนธรรมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ยังมีจำนวนค่อนข้างน้อยและกระจุกอยู่ในกลุ่มของนักวิจัยในมหาวิทยาลัยเป็นส่วนใหญ่ นักวิจัยท้องถิ่นหรือคนในท้องถิ่นที่ยังขาดโอกาสที่จะทำการศึกษาวิจัยทั้งนี้เพราะไม่มีทุนสนับสนุนหรือเข้าถึงแหล่งทุนได้ยาก

4. ควรมีการสร้างนักวิจัยรุ่นใหม่ รวมทั้งเปิดโอกาสให้นักวิจัยท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการทำงานวิจัยให้มากขึ้น

5. หน่วยงานภาครัฐและเอกชนควรจัดสรรงบประมาณสนับสนุนงานวิจัยให้มีจำนวนมากขึ้น

6. ผลงานวิจัยส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยที่เป็นองค์ความรู้เบื้องต้นเท่านั้น ไม่สามารถนำไปเป็นแม่แบบที่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติที่ได้ผลจริง ทำให้ผลประโยชน์ที่ได้รับไม่คุ้มค่ากับเวลาและทุนที่ลงไป

7. ผลงานส่วนใหญ่หลังการสังเคราะห์ข้อมูลภาคสนามแล้วไม่ได้ส่งให้ชุมชนหรือผู้มีส่วนได้เสียตรวจสอบความถูกต้อง

8. ในโอกาสต่อไปควรมีการศึกษาสังเคราะห์งานวิจัยย้อนหลังให้ได้มากที่สุดเพื่อที่จะมองเห็นภาพพัฒนาการของงานวิจัยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือประกาศได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กรณีการ์ ศรีฉลุย (2536) หมอนซิดที่บ้านศรีฐาน อำเภอป่าติ้ว จังหวัดยโสธร, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2545) รายงานความก้าวหน้าโครงการวิจัย ปีที่ 1 เรื่องศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศตามลำแม่น้ำมูล [ม.ป.ท.:ม.ป.พ.]
- กิตติ วรกีจรัตน์ (2544) การย้ายถิ่นของชาวชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือเข้าสู่เขตเทศบาลเมืองนครปฐมหลังภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ, วิทยานิพนธ์สังคมวิทยา มหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- กฤตกร กล่อมจิต (2537) การศึกษาผลกระทบการจัดการศึกษาขององค์กรต่างๆ ที่มีผลต่อการพัฒนาหมู่บ้านในชนบทอีสาน, วารสารข่าววิจัยและพัฒนา 8(6):2-3
- โกเมท บุญไชย 2542 พัฒนาการชุมชนริมฝั่งแม่น้ำชี : ศึกษากรณีบ้านท่าไคร้ อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- เกริกไกร แก้วล้วน (2536) การศึกษาชุมชนแออัดในเมืองหลักของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : ศึกษากรณีเมืองอุดรธานี, วิทยานิพนธ์การศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (วิชาเอกภูมิศาสตร์) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
- จรัญญา วงศ์พรหม (2541) ผู้หญิงอีสาน:ทางเลือก ศักยภาพและแนวทางการพัฒนา:รวมบทความและบทวิเคราะห์ประสบการณ์และความรู้เกี่ยวกับผู้หญิง, สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- จังหวัดหนองคาย (2540) หนองคาย, กรุงเทพฯ : มังกรการพิมพ์
- จีระ ศรเสนา (2541) การพัฒนาอาชีพเสริมของกลุ่มเกษตรกรทำนาโคกสำราญ, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาพัฒนาสังคม) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- จรัรัตน์ ผลดี (2544) การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการหาปลาของชุมชนลุ่มน้ำมูลตอนปลายภายหลังการสร้างเขื่อนปากมูล, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหิดล
- ขึ้น ศรีสวัสดิ์ (2545) การจัดการป่าไม้โดยใช้มิติทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษาป่าชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี, วารสารวิชาการเฉลิมพระเกียรติ 75 พรรษามหาราช (ม.ค. 2546):101-109
- ชูศักดิ์ สุทธิสา (2541) สภาพป่าเอโกสุมิสัย จังหวัดมหาสารคาม, มหาสารคาม : สำนักงานป่าไม้จังหวัดมหาสารคาม
- ชอบ ดีสวนโคก (2543) ธรรมทอศน์: วัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมอีสาน, วารสารธรรมทอศน์ 1(1):75-78
- ชอบ ดีสวนโคก (2547) คำหลายความ:รวบรวมบทความเพื่อการศึกษาด้านสังคมวัฒนธรรมอีสาน, [ขอนแก่น] : สำนักวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น

- ณัฐพร วงศ์อาจ (2543) ปัจจัยทางครอบครัวที่มีผลต่อการเรียนรู้:ศึกษาเฉพาะกรณีสถานคุ้มครองสวัสดิภาพเด็กภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐศาสตร์) บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัย-207 เกษตรศาสตร์
- ดุษฎี อายุวัฒน์ (2546) ผลการแก้ปัญหาเร่งด่วนกลุ่มผู้ยากลำบาก:กรณีศึกษาเครือข่ายผู้ติดเชื่อเฮดส์ จังหวัดขอนแก่น, **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์** มหาวิทยาลัยขอนแก่น 20(2):43-57
- ดวงฤดี แสงไกร (2539) การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยสถาบันศาสนา:กรณีศึกษาวัดอุดมคงคาคีรีเขต อำเภออัญญาศรี จังหวัดขอนแก่น, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยขอนแก่น
- นันทิยา ชูदानุวัตรและณรงค์ ชูदानุวัตร (2547) **เกษตรกรรมยั่งยืน กระบวนการ และตัวชี้วัด**, กรุงเทพฯ : มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน ประเทศไทย
- นาถฤดี มณีเนตร (2546) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อแรงจูงใจที่ให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปท่องเที่ยวบริเวณพรมแดนด่านตรวจคนเข้าเมืองมุกดาหาร, **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์** มหาวิทยาลัยขอนแก่น 20(2):58
- นาถฤดี มณีเนตรและชมนาด ไชยประสิทธิ์ (2547) การศึกษาความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อสถานบริการที่พักแบบประหยัด ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์** มหาวิทยาลัยขอนแก่น 21(4): 103-119
- บัณฑิต ถิ่นคำรพ (2538-2539) **ปัญหาสังคมและสาธารณสุขของคนงานก่อสร้าง : การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างขอนแก่นและหนองคาย**, ขอนแก่น : ภาควิชาสถิติและประชากรศาสตร์ คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- บำเพ็ญ แสงชาติ (2540) วัฒนธรรมการดูแลตนเองในผู้ติดเชื่อเฮอไอวีและเฮดส์ การศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย, วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล
- บัวพันธ์ พรหมพักพิง (2546) รายงานการวิจัยเรื่อง การก่อเกิดการผลิตซ้ำและการขยายตัว **ทุนทางสังคมในชนบทอีสาน** สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- ประภัสสร สุธรรมวิจิตร (2541) การดูแลสุขภาพของผู้ใช้แรงงานก่อสร้าง : ศึกษาเฉพาะกรณีแรงงานก่อสร้างในเขตเทศบาลนครขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาสังคมวิทยาการพัฒนา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- ปฤษฎา บุญเจือ (2536) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน : ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการประสานความร่วมมือพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้จังหวัดร้อยเอ็ด, วิทยานิพนธ์พัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต พัฒนาสังคม สถาบันพัฒนบริหารศาสตร์
- ปรุงศรี วัลลิโคม (2544) **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดมุกดาหาร**, กรุงเทพฯ:คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ

- ผ่องเพ็ญ เจียมสาธิต (2539) ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการปรับตัวของแรงงานไทยในสิงคโปร์, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาสังคมวิทยาการพัฒนา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- พระมหาจำเนียร ณะคงคิวิ (2543) การอนุรักษ์ป่าชุมชนแนวพุทธ:กรณีศึกษาวัดป่าบ้านขาด ตำบลนาคู กิ่งอำเภอนาคู จังหวัดกาฬสินธุ์, วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาสังแวดล้อม) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล
- พระมหาชูศักดิ์ น้อยสันเทียะ (2545) บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาพัฒนาชนบทศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล
- พระมหาอนันต์ ดอนนอก (2540) บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนตามโครงการอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ในจังหวัดนครราชสีมา, วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- พัชรินทร์ ลากานนท์ (2547) ผู้หญิงชนบทกับขบวนการเคลื่อนไหวสิ่งแวดล้อม:วิถีคิดและ "พื้นที่การต่อสู้", **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์** มหาวิทยาลัยขอนแก่น 20(1): 30-40
- พิษณุ อุดตมะเวทิน (2538) พฤติกรรมการบริโภคอาหารกับโรคที่พบบ่อยในชาวชนบทอีสาน, **วารสารศูนย์การศึกษาต่อเนื่อง** มหาวิทยาลัยขอนแก่น 3(3): 16-18
- พิรันดร นิตยสุทธิ (2547) สิทธิพลเมืองกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติภายใต้ภาวะการณ์ขยะมูลฝอยของเทศบาลนครขอนแก่น, **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์** มหาวิทยาลัยขอนแก่น 22(1):95-108
- พงศา ศุภจริยวัตร (2540) ปัญหาที่ดินทำกินบ้านหนองโนกับบ้านหนองอีดำ ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- พรเพ็ญ ทับเปลี่ยน (2541) การวิเคราะห์การอยู่รอดของชุมชนในระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า, วิทยานิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
- ไพบูลย์ ด้านวิทย์ (2535) **การใช้ทรัพยากรธรรมชาติกับความขัดแย้งทางสังคม : พลวัตของการเป็นนิกบัททางเลือกทางพัฒนา**, กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสังคมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ไพศาล ชวงค์ (2536) ระบบนิเวศป่าไม้กับภัยแล้งอีสาน, **จุลสารสภาวะแวดล้อม** 12(1): 15-22
- พวงรัตน์ วิทย์ตมาภรณ์ (2541) การศึกษาการใช้แหล่งความรู้ในชุมชนในการเรียนการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต (สังคมศึกษา) ในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานประถมศึกษารัฐบาลจังหวัดขอนแก่น, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาสังคมศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น

- ภคภูมิ บุตรโพธิ์ (2540) ผลกระทบต่อชุมชนจากอุตสาหกรรมโรงไม้ บัด และย่อยหิน กิ่งอำเภอนาวัง และอำเภอกลาง จังหวัดหนองบัวลำภู, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ภาสกร ภูแต่มนิล (2540) ผลกระทบจากการใช้เทคโนโลยีแผนใหม่ในการปลูกแตงโม : กรณีบ้านดอนยานาง ตำบลดอนสมบุญร์ อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- มณีมีย์ ทองอยู่ (2546) การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาอีสาน:กรณีชาวนาลุ่มน้ำพอง, **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์** มหาวิทยาลัยขอนแก่น 20(3): 40-52
- มูลนิธิพัฒนาอีสาน (2541) **การสัมมนาเรื่อง "ชุมชนกับระบบเงินตราเพื่อการพึ่งพาตนเอง"** (ชุมชนภาคอีสาน), โครงการระบบเงินตราชุมชน มูลนิธิพัฒนาอีสานและอื่นๆ
- ยิ่งยง เทาประเสริฐ (2542) **บทเรียนเอตส์ภาคเหนือ:สู่การปรับใช้ชุมชนอีสาน**, ขอนแก่น : ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาการสาธารณสุขมูลฐาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- ฤทธิชัย ภูตะวัน,ทวี หอมหวนและปราณี มีคณันท์ (2546) **ชะตากรรมชาวนาไทยในภาคอีสาน**, กรุงเทพฯ:สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ชุดโครงการการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย
- รุ่ง ชามูทิพย์ ชัยศิริกุล(2546) สตรีแม่บ้านในชุมชนวัฒนธรรมเขมรกับบทบาทการดูแลสุขภาพ : กรณีศึกษาบ้านตลุงเก่า ตำบลโคกม่วง อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์,วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาการพัฒนาสังคม) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- ลินดา เพ็ญวิทย์ (2541) ความจริงทางประวัติศาสตร์หรือภาพมายา ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจครอบครัวอีสาน:กรณีหมู่บ้านหนึ่งในจังหวัดชัยภูมิ, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- วลัยลักษณ์ ทรงศิริ (2539) แหล่งผลิตเสื้อกัมัยโบราณลุ่มน้ำสงคราม,**วารสารเมืองโบราณ** 22(4):39-52
- วราคณา วงศ์มหาชัย (2536) บทบาทผู้นำในการพัฒนาองค์กรประชาชน:ศึกษาเฉพาะกรณีการพัฒนาองค์กรประชาชนระหว่างชุมชนของมูลนิธิพัฒนาอีสาน, วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- วราภรณ์ นวลเพ็ญ (2539) การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของชาวบ้านเขื่อง ตำบลเขื่องกิ่ง อำเภอขุขันธ์ จังหวัดร้อยเอ็ด, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- วิลาวัลย์ เชื้อวงศ์กุล (2541) **ความสัมพันธ์ระหว่างพัฒนาการของเมืองกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม** : กรณีศึกษาเมืองเรณูนคร, กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- วิเวศ ศรีพุทธา (2541) การพัฒนาคุณภาพและบทบาทผู้นำสตรีระดับหมู่บ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาพัฒนาสังคม) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น

- วีระพล ชัยมะดัน (2538) การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม : ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านหนองหัว ตำบลขึ้นชม อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- วีระพล นนตรี (2543) การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของชาวนาในลุ่มน้ำชี อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม พ.ศ.2504-2539, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- วงศา เลหาศิริวงศ์ (2548) บทบาทองค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.) ในงานสาธารณสุขท้องถิ่น:กรณีศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ขอนแก่น: **รวมบทความแสดงผลงานวิจัย** โครงการวิจัย 2544-2547 ฝ่ายวิจัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- ศรีรัตน์ะ จังหวัดศรีสะเกษ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ศาสตรี เสาวคนธ์ (2536) การพึ่งพิงป่าและผลิตภัณฑ์จากป่า, ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- ศิริมา นามประเสริฐ (2544) การสนับสนุนทางสังคมของครอบครัวและชุมชนต่อผู้ป่วยเอดส์, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาสังคมวิทยาการพัฒนาศาสตร์) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2535) การใช้ทรัพยากรธรรมชาติกับความขัดแย้งทางสังคม : พลวัตของการเป็นนิคมกับทางเลือกทางพัฒนา, กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น (2540) **องค์กรชุมชน : กลไกเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม**, กรุงเทพฯ:สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- สุกัญญา เอมอัมธรรม (2546) การประกอบธุรกิจชุมชนเพื่อการพัฒนาอาชีพ, **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์** มหาวิทยาลัยขอนแก่น 18(33): 87-99
- สุเทพ สักทอง (2542) การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยวัด:กรณีศึกษาวัดถ้ำผาปู่ ตำบลนาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดเลย, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- สุทิน สนองมัน (2540) จากเมืองสิบเอ็ดฝักตู สิบแปดปองเอี่ยม ชาวเก้าแม่ขันโค:เมืองที่มีชื่อประหลาดในดินแดนอีสาน **สู่ความสัมพันธ์กับเครือข่ายทางสังคมใกล้เคียง**, **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์** มหาวิทยาลัยนเรศวร 5(2): 53-66
- สุพจน์ หารพรม (2540) ศักยภาพเชิงเศรษฐกิจของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรผลิตสมุนไพรผงบ้านห้วยซ้อทรัพย์สมบูรณ์ อำเภอภูพาน จังหวัดขอนแก่น, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- สุปราณี ลักษณะศิโย (2540) กระบวนการประกอบอาชีพตัดเย็บเสื้อผ้าสตรีในเขตเทศบาลเมืองมหาสารคาม อำเภอเมือง มหาสารคาม, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

- สุวิทย์ ธีรศาสตร์และชอบ ดีสวนโคก (2536) รายงานการวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของหมู่บ้านอีสานเหนือและอีสานกลาง ก่อนและหลังมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ, ขอนแก่น:ภาควิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- สุวิทย์ ธีรศาสตร์และปรีชา อุยตระกูล (2536) ประวัติศาสตร์อีสาน:พรมแดนแห่งความรู้,วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น 11(1):19-39
- สุวิทย์ ธีรศาสตร์ (2538) ป่าชุมชน (ป่าวัฒนธรรม) อีสาน,วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น 12(2): 79-83
- สุวิทย์ ธีรศาสตร์ (2539) การเปลี่ยนแปลงอาชีพของชาวอีสานในชุมชนชนานเมืองหลักตั้งแต่ตั้งชุมชนจนถึงปัจจุบัน,วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น 14(1):97-114
- สร้อย อนุสรณ์ธีรกุล,มณฑิรา เขียวยิ่ง,สุชาดา สุวรรณคำ(2537-2538) การรับรู้เจตคติและพฤติกรรมป้องกันโรคเอดส์ของชายไทยในระดับหมู่บ้านขอนแก่น, ขอนแก่น : คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- สพลันต์ เพชรคำ (2540) ปากยาม:หมู่บ้านประมงในกลุ่มน้ำสงครามกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม,วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- สมคิด พรหมจ้อย (2546) เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสานใต้:ความอยู่รอดของชุมชนท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลง, วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น 20(3):53-58
- สมชาย พงษ์เทพิน (2542) สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้นำกับการทำงานของผู้นำเครือข่ายองค์กรชุมชนในเขตเมือง ศึกษาเฉพาะกรณี:เครือข่ายสหชุมชนนครขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2534) ลักษณะการเปลี่ยนแปลงของชุมชนและปัจจัยเสี่ยงทางสังคมของโรคอุจจาระร่วงในเด็ก : การศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณี 10 หมู่บ้านในจังหวัดขอนแก่น, วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น 9(1): 83-90
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, สุรนาท ขมะณรงค์และสำเร็จ จันทร์สุวรรณ (2536- 2537) วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น 11(2): 70-75
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2546) การประเมินความยากจนแบบมีส่วนร่วมในกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิงบ้านทรายแก้ว ตำบลภูดบาก อำเภอภูดบาก จังหวัดสกลนคร, วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น 20(2): 40-44
- สมศรี ชัยวงษ์ (2542) เชื้อนปากมูล:เหตุแห่งความขัดแย้งในสังคม (พ.ศ.2530-2538), วารสารวิชาการ ม.อบ. 2(1):44-52
- สมพันธ์ เตชะอธิก (2540) การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน, สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น

- โสพิศ หมัดป้องตัว (2546) ปัจจัยส่งเสริมความเข้มแข็งให้กลุ่มผู้รับงานไปทำที่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- อนงค์นุช เทียนทองและประภัสสร เตชะประเสริฐวิทยา(2542)การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมกับการถือครองพื้นที่ดิน วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น 17(1): 7-13
- อุดม บัวศรี (2538) การท่องเที่ยวเกี่ยวกับกระแสวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลง วารสารศูนย์การศึกษา ต่อเนื่อง 3(1): 4-8
- อุดม บัวศรี (2544) “ปีผ่านไป คนอีสานหันหลังให้อาหารยอดนิยม ลาบ ก้อย ปลาดิบ”วารสารข่าวสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ 42(437): 17
- อรทัย ศรีทองธรรม(2541)วัฒนธรรมความเชื่อหมู่บ้านอีสานในการอนุรักษ์ป่าชุมชน กรณีศึกษา:หมู่บ้านในอำเภอเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานี วารสารนิเวศวิทยา 25(1): 19-33

บทที่ 5

พลังวัฒนธรรมในศิลปะอีสาน

ชลิต ชัยครรชิต

5.1 บทนำ

ตลอดช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา “วัฒนธรรม” ได้ถูกนิยามในความหมายที่หลากหลาย นับตั้งแต่ความหมายของความเจริญงอกงาม มาจนถึงกระบวนการทางความคิด ความรู้และสิ่งที่เป็นผลผลิตทางสังคม การที่มีนิยามมากมายเช่นนี้ ไม่ได้หมายความว่ามันขัดแย้งกัน นิยามส่วนมากจะคล้ายๆ กัน และอาจแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ การนิยามวัฒนธรรมว่าเป็นสิ่งมีตัวตน (realistic) ส่วนอีกประเภทหนึ่งจะนิยามวัฒนธรรมว่าเป็นวัฒนธรรมในอุดมคติ ไม่มีตัวตน (idealistic) คำว่า เรียลลิสติก (realistic) หมายถึงความคิดที่ว่าสิ่งต่างๆ อาจถือเป็นสิ่งที่มีอยู่อย่างอิสระและแตกต่างไปจากความรู้ความสามารถของสมองที่รับความรู้ไว้ ส่วนคำว่า ไอเดียลิสติก (idealistic) คือความคิดที่ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นส่วนหนึ่งของความรู้ของมนุษย์ และของสมองที่คิดสร้างมันขึ้นมา วัฒนธรรมในอุดมคติจะมาในรูปแบบของแผนวัฒนธรรมต่างๆ รวมทั้งกฎเกณฑ์ที่เอามาจากพฤติกรรมที่สังเกตเห็นได้ วัฒนธรรมจึงเป็นการจัดระเบียบของกฎเกณฑ์ข้อบังคับต่างๆ และของบรรทัดฐานที่มีอยู่ในสมองของผู้สร้างวัฒนธรรม และได้ถ่ายทอดไปให้ลูกหลาน การให้ความหมายวัฒนธรรมว่าเป็นวัฒนธรรมในอุดมคตินั้น เป็นการมองวัฒนธรรมว่าเป็นสิ่งที่ไม่มีความเป็นจริงเพราะมันเป็นนามธรรม

ศิลปวัฒนธรรม (Art and Culture) เป็นคำร่วมสมัยที่ใช้ในปัจจุบัน โดยมีความหมายที่แคบลงมากกว่าคำว่าวัฒนธรรม อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าคำนิยามดังกล่าวจะไม่ปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช (2542) แต่การใช้คำนี้โดยทั่วไปมีความหมายถึง ศิลปะและวัฒนธรรม อันหมายถึง ผลผลิตทางวัฒนธรรม ที่มาจากการแสดงออก ทั้งในด้านศิลปะ ศิลปะดั้งเดิมและร่วมสมัย สถาปัตยกรรมอันเป็นผลผลิตจากความรู้และภูมิปัญญา จิตรกรรม ประติมากรรม ทัศนกรรม ตลอดจนศิลปะการแสดง ที่เป็นผลสะท้อนถึงการสั่งสมความรู้ ความคิด รวมทั้งโลกทัศน์ของคนในแต่ละท้องถิ่น

ภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภูมิภาคอีสานของประเทศไทย เป็นดินแดนที่ได้รับการกล่าวถึงในฐานะของดินแดนที่เป็นแอ่งอารยธรรม มีการสั่งสมวัฒนธรรมมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ในอีกฐานะหนึ่งคือการเป็นอาณาบริเวณที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ การเป็นดินแดนที่มีผลผลิตทางด้านวัฒนธรรมอันหลากหลาย ทั้งที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่น และผลผลิตที่เกิดจากการผสมผสานกับวัฒนธรรมท้องถิ่นอื่นๆ ผลผลิตทางศิลปะและวัฒนธรรมทั้งหลายเหล่านี้ ได้มีการสั่งสม สืบทอดและการปรับเปลี่ยนไปตามสภาพการณ์ทางสังคม

ตลอดช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ได้มีการสนับสนุนการศึกษา รวบรวม ตลอดจนการค้นคว้าและวิจัย ผลงานอันเป็นผลผลิตทางด้านศิลปะและวัฒนธรรมของภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้งที่เป็นผลงานวิจัยจากนักวิชาการภายในภูมิภาค ภูมิภาคอื่น รวมทั้งงานวิจัยของสถาบันการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยและดุซงฎิบัณฑิต อย่างไรก็ตามยังไม่มีกรรวบรวมผลงานเหล่านี้ในลักษณะการศึกษาในเชิงสังเคราะห์เพื่อการประเมินสถานะภาพของการศึกษางานศิลปวัฒนธรรมในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ความเข้าใจในสถานะงานวิจัยว่าได้มีการศึกษาด้านใดบ้างและมีความครอบคลุมครบถ้วนในทุกด้านหรือไม่อย่างไร ซึ่งการรวบรวมและศึกษาครั้งนี้ นอกจากการเข้าใจสถานะภาพการวิจัยในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาแล้ว ยังจะเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดทิศทางการวิจัย ตลอดจนการสนับสนุนทุนในการศึกษาวิจัยด้านศิลปวัฒนธรรมในโอกาสต่อไปด้วย

การประเมินและสังเคราะห์สถานภาพองค์ความรู้การวิจัยด้านศิลปวัฒนธรรม ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญคือ การประเมินสถานภาพความจำเป็นของการวิจัยวัฒนธรรมด้านศิลปวัฒนธรรมการ วิเคราะห์สถานภาพองค์ความรู้การวิจัยวัฒนธรรมด้านศิลปวัฒนธรรมการอภิปรายแนวคิด ทฤษฎี และปัญหาการวิจัยในมิติทางวิธีวิทยาของการวิจัยด้านศิลปวัฒนธรรม เพื่อการเสนอแนะแนวทางพัฒนาการวิจัยวัฒนธรรมด้านศิลปวัฒนธรรมในอนาคต

ศิลปวัฒนธรรมเป็นผลผลิตทางสังคมที่สะท้อนเอกลักษณ์ของความเป็นชาติและลักษณะทางสังคม วิถีชีวิต ทางโลกทัศน์และการปรับตัวกับระบบนิเวศทางสังคมกับสภาพแวดล้อมเป็นอย่างดี ในช่วงที่ผ่านมา งานด้านศิลปวัฒนธรรมได้มุ่งเน้นไปที่ การอนุรักษ์ ส่งเสริมและการสืบสานเป็นหลัก อันเป็นผลทำให้งานวัฒนธรรมบางอย่างได้เลือนหายไปตามกาลเวลา ด้วยเหตุผลที่ผลผลิตทางวัฒนธรรมไม่ได้ทำหน้าที่ตอบสนองสังคมได้โดยตรง ทั้งการใช้ประโยชน์และการทำหน้าที่ตอบสนองในแต่ละสังคม ซึ่งเป็นเหตุผลของการเปลี่ยนแปลงสังคมในยุคโลกาภิวัตน์และสังคมข่าวสารที่ไร้พรมแดน

ท่ามกลางปัญหาของโลกในกระแสทุนนิยม หลายชาติในโลกต่างเริ่มหันมาทบทวน การพัฒนาอย่างมั่นคงท่ามกลางรากฐานทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของท้องถิ่นตนเอง ก่อนก้าวไปตามกระแสของสังคมอื่น อันเป็นผลทำให้เกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจและสังคมตามมา สำหรับสังคมไทยแล้วประเด็นสำคัญของการพัฒนาสังคมบนรากฐานทางภูมิปัญญาของตนเองคือ การทบทวนความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างความตระหนักเกี่ยวกับรากฐานทางวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่นำมาซึ่งรากฐานของความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม ก่อนการสร้าง ความเข้มแข็งบนรากฐานทางเศรษฐกิจ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทบทวนความรู้และภูมิปัญญาของแต่ละท้องถิ่นเพื่อให้เข้าใจศิลปะและวัฒนธรรมในหลายมิติ กล่าวคือ ต้องศึกษาค้นหาองค์ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม ทำให้เกิดการรับรู้คุณค่าก่อนทำให้เกิดมูลค่าจากวัฒนธรรม โดยเฉพาะการเกิดแนวคิดทางเศรษฐกิจร่วมสมัยคือ การสร้างเศรษฐกิจบนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นและทุนทางวัฒนธรรม

“ทุนทางวัฒนธรรม” เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นจากนักวิชาการในยุโรป จากนักการศึกษาเช่น ปอล วิลลิส (Paul Willis) และโรบิน นาช (Robin Nash) ที่อธิบายเรื่องการรับรู้ของนักเรียนว่า การมีภูมิหลังจากครอบครัวที่ต่างกัน การเรียนรู้จากภูมิหลังที่แตกต่างกัน ทำให้การรับรู้ของนักเรียนมีความแตกต่างกัน การขัดเกลาทางครอบครัวและสังคมถือว่าเป็นทุนทางวัฒนธรรม ในกลุ่มนักวิชาการยุคใหม่ที่มีมองเห็นความสำคัญที่มีอยู่ในมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มนักวิชาการทางเศรษฐศาสตร์ อธิบายถึงความสำคัญของสิ่งที่มีอยู่ในมนุษย์ทุกสังคมคือทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรมเกี่ยวข้องกับคุณค่า ความรู้ ภูมิปัญญาตลอดจนงานสร้างสรรค์ที่เกิดจากท้องถิ่น รวมทั้งค่านิยมและความเชื่อที่ผูกพันสังคม ทำให้เกิดการจัดระเบียบทางสังคม การสร้างกฎกติกาที่เป็นคุณต่อสังคมโดยรวม รวมถึงกิจกรรมที่ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นองค์ความรู้เช่น สมุนไพร การถนอมอาหาร เทคโนโลยี หัตถกรรมและสถาปัตยกรรมพื้นบ้าน ฯลฯ หรือในส่วนที่เป็นกิจกรรมที่เป็นทุนทางวัฒนธรรมเช่น ความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณี การละเล่น ตลอดจนดนตรีและศิลปะการแสดง ฯลฯ

แนวความคิดหลักที่เกี่ยวข้องกับทุนทางวัฒนธรรมคือ การเข้าใจคุณค่าและตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อใช้ทุนทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ อันเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างมั่นคงภายใต้รากฐานความรู้จากท้องถิ่นโดยตรง ทธอสบี (Thosby 2001) นิยามคำว่าทุนทางวัฒนธรรม หมายถึงทรัพย์สินทางปัญญาที่สั่งสมมาในอดีต มีคุณค่าต่อมนุษย์และความต้องการของสังคม นอกเหนือจากการให้มูลค่าทางเศรษฐกิจ นักวิชาการฝรั่งเศสปีแอร์ บูร์ดิเอด (Pierre Bourdieu) อธิบายว่า ทุนทางวัฒนธรรมปรากฏในสามรูปแบบคือ ในตัวคนหรือกลุ่มคนเช่นความคิด จินตนาการ ความริเริ่ม สิ่งที่มีผลเป็นรูปลักษณะเป็นตัวตนเช่น งานศิลปะ วรรณกรรม ดนตรี สิ่งคิดค้น สถานที่ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม และความเป็นสถาบัน หมายถึงกติกาทางสังคม การยอมรับในสถาบัน วัด โรงเรียน ผู้ทรงความรู้

ทุนทางวัฒนธรรมในความหมายตามนิยามดังกล่าว เมื่อเปรียบเทียบกับความนิยามตามความหมายในประเทศทางตะวันตกก็คือ นิยามของภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) อันหมายถึงความรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่น ซึ่งได้มาจากประสบการณ์ และความเฉลียวฉลาดของชาวบ้าน รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการปรับเปลี่ยนและเปลี่ยนแปลง จนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่ประกอบไปด้วยคุณธรรม ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้านในวิถีดั้งเดิมนั้น ชีวิตของชาวบ้านไม่ได้แบ่งแยกเป็นส่วนๆ หากแต่ทุกอย่างมีความสัมพันธ์กัน การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกันในชุมชน ความรู้ในเชิงนิเวศ สมุนไพร ภัยธรรมชาติ สถาปัตยกรรม การปฏิบัติศาสนา พิธีกรรม ประเพณี ศิลปะและการแสดง ความต่างระหว่างนิยามทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นก็คือทุนทางวัฒนธรรมได้รวมความคิดของการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้ท้องถิ่นมองเห็นคุณค่าและนำความรู้ภูมิปัญญามาเพิ่มมูลค่าเป็นต้นทุนทางเศรษฐกิจ

การจำแนกผลงานศิลปวัฒนธรรมเป็นปัญหาประเด็นแรกในการพิจารณารวบรวมผลงานเพื่อการประเมินในครั้งนี้ ลักษณะผลงานทางด้านศิลปวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีทั้งลักษณะที่คล้ายคลึงและแตกต่างจากภูมิภาคอื่น จากการสำรวจงานวิจัยพบประเด็นแตกต่างประการแรกคือไม่มีงานวิจัยผลงานศิลปะร่วมสมัยในภูมิภาค ทำให้ประเด็นการอธิบายสุนทรียศาสตร์แบบตะวันตกที่เป็นมุมมองที่ใช้ในการพิจารณาผลงาน ได้รับการพิจารณาว่ามีความเหมาะสมหรือไม่ เนื่องจากผลงานส่วนใหญ่ที่ปรากฏเป็นการศึกษางานศิลปะในแบบประเพณีนิยมท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาจิตรกรรมฝาผนังหรืออุบถตามผนังสิมอีสาน เนื่องจากสุนทรียศาสตร์เป็นความงามที่เกิดจากคุณค่าและความหมายในมิติทางวัฒนธรรม ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาเป็นกรอบแนวคิดหลักในการอภิปราย เป็นที่

นำสังเกตว่างานศิลปะร่วมสมัยและการศึกษาศิลปะร่วมสมัยไม่ปรากฏเช่นดัง ภูมิภาคอื่นเช่น ภาคกลางและภาคเหนือ

ศิลปะการแสดงหมอลำ เป็นเรื่องที่ได้รับ ความสนใจศึกษามากกว่าศิลปะการแสดงพื้นบ้านอื่น ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับภูมิภาคอื่นนาฏศิลป์และศิลปะการแสดง เป็นเรื่องที่ได้รับ ความสนใจมากในส่วนงานศิลปวัฒนธรรม เหตุผลประการสำคัญ อาจเนื่องมาจากการแสดงหมอลำ มีความเข้มแข็งจากการที่สามารถดำรงอยู่ท่ามกลางกระแสสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงและรับวัฒนธรรมความทันสมัยมาจากภายนอกภูมิภาค ทั้งนี้ความสนใจศึกษาหมอลำมาจากการที่หมอลำมีการปรับตัว และพัฒนาการให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา อันเป็นคำถามที่ผู้วิจัยตั้งเป็นประเด็นคำถามที่สำคัญเช่นเดียวกับนักวิจัยที่สนใจศึกษาเรื่องราวของหมอลำ ทั้งการปรับตัวด้านรูปแบบ เนื้อหาสาระ วิธีการนำเสนอแต่เหตุใด หมอลำ ยังคงรักษาอัตลักษณ์และกลิ่นอายของวัฒนธรรมความเป็นหมอลำไว้ได้

ในส่วนศิลปะการแสดงและนาฏศิลป์พื้นบ้าน ปรากฏความหลากหลายในความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ในภูมิภาคนี้ ดนตรีและการแสดงมีลักษณะพิเศษคือ การสะท้อนถึงสุนทรียภาพส่วนบุคคลและสุนทรียภาพที่เป็นที่ยอมรับของสังคมภูมิภาคดนตรีและการแสดงจึงเกี่ยวข้องกับทั้งพิธีกรรมและการละเล่นเพื่อความบันเทิง โดยความเป็นวัฒนธรรมราชบุรีหรือวัฒนธรรมในวิถีชาวบ้าน จึงไม่มีแบบแผนตามจารีตที่เป็นกฎเกณฑ์ แต่กลับมีความยืดหยุ่นตามสถานการณ์ที่เป็นความน่าสนใจ

งานศิลปวัฒนธรรมที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับภูมิภาคอื่นคือ งานสถาปัตยกรรมและหัตถกรรม ทั้งนี้เนื่องจากโดยลักษณะของสังคมไทยมีพื้นฐานทางสังคมในวิถีเดียวกันคือความเป็นสังคมชานา มีลักษณะอาชีพเดียวกันคือการมีพื้นฐานการเป็นเกษตรกรเพาะปลูกข้าว พื้นฐานลักษณะทางนิเวศเดียวกันคือการเป็นสังคม ไม้ไผ่ หวาย และพืชธรรมชาติที่สามารถถักทอได้เช่นเดียวกัน ส่วนที่แตกต่างกันบ้างคืองานสถาปัตยกรรมบ้านเรือนที่อยู่อาศัยซึ่งมีรายละเอียดแตกต่างกันบ้างตามลักษณะภูมินิเวศและวิถีความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์แต่ละกลุ่ม

สาเหตุใดที่งานศิลปวัฒนธรรมจึงควรได้รับความสนใจและเป็นประเด็นในการศึกษาสถานภาพองค์ความรู้ตลอดจนงานวิจัยในช่วงที่ผ่านมา นอกจากความรู้ความเข้าใจว่าในช่วงที่ผ่านมา มีการวิจัยทางด้านศิลปวัฒนธรรมอย่างไรแล้ว การสังเคราะห์งานศึกษาวิจัยยังเป็นประโยชน์ในการกำหนดทิศทางการวิจัยในอนาคตด้านศิลปวัฒนธรรม การประมวลงานวิจัยและการสังเคราะห์งานวิจัย ยังให้ความเข้าใจถึงกระบวนการวิจัยที่ผ่านมาว่าใช้วิธีวิทยาใด กระบวนการศึกษาได้ใช้กรอบแนวคิดใดบ้างในการ

วิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษาและที่สำคัญคือ มีข้อเสนอแนะในการศึกษาค้นคว้าในแต่ละประเด็นอย่างไร

ก่อนการกำหนดทิศทางและนโยบายการวิจัยทางศิลปวัฒนธรรม มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการประมวลความรู้ การวิเคราะห์ สังเคราะห์ สถานภาพและสถานการณ์ทางศิลปวัฒนธรรม ข้อมูลปฐมภูมิและข้อมูลทุติยภูมิจากการสำรวจศึกษา จึงเป็นแหล่งความรู้พื้นฐานที่สำคัญในการค้นหาจุดเด่นและจุดที่ต้องปรับปรุง เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของการวิจัยทางศิลปวัฒนธรรมในอนาคต ยิ่งกว่านั้นการสำรวจสถานภาพและการสังเคราะห์งานวิจัยศิลปวัฒนธรรมในครั้งนี้ยังเป็นประโยชน์ต่อการเสนอแนะองค์กรทางวัฒนธรรม หน่วยงานกำกับดูแลงานด้านวัฒนธรรม องค์กรสถาบัน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้เข้าใจจุดแข็งทางศิลปวัฒนธรรมมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาทั้งงานศิลปวัฒนธรรมและใช้ผลจากงานด้านศิลปวัฒนธรรมมาเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ผลจากการสำรวจและสังเคราะห์ยังนำมาสู่ การจัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการพัฒนางานวิจัยด้านศิลปวัฒนธรรม เพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งในการใช้ทุนทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนต่อไป อย่างไรก็ตามยังมีผลที่ตามมาคือการเข้าสู่ทศวรรษแห่งการรื้อฟื้นวัฒนธรรมและภูมิปัญญา ในการส่งเสริมการศึกษาค้นคว้าวิจัยศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งภาคส่วนที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เพื่อให้ประชาชนชุมชนและชุมชนได้สร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมของแต่ละภูมิภาคในโอกาสต่อไป

ช่วงทศวรรษที่ผ่านมาเป็นยุคแห่งการรื้อฟื้นวัฒนธรรมและภูมิปัญญาดั้งเดิมของไทย มีงานค้นคว้าวิจัยปรากฏอยู่ในประเทศเป็นจำนวนมาก ทั้งการศึกษาวิจัยอย่างไม่เป็นทางการและการศึกษาค้นคว้าวิจัยอย่างเป็นทางการ การสร้างกระแสการแสวงหาความรู้โดยท้องถิ่นที่เรียกว่า “วัฒนธรรมชุมชน” โดยองค์กรท้องถิ่น พิพิธภัณฑ์ สถาบันการศึกษา ศูนย์วัฒนธรรมท้องถิ่น ปรากฏผู้รู้ท้องถิ่น ตลอดจนการมีศูนย์วัฒนธรรมท้องถิ่นในท้องถิ่น โรงเรียน วัด ชุมชน ทำให้การแสวงหาความรู้ทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตามการละเลยในคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่นของคนรุ่นใหม่กลับเป็นสาเหตุสำคัญของการนำความรู้ทางวัฒนธรรมเพื่อมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาอย่างยั่งยืน แม้ในเป้าหมายของการพัฒนาในปัจจุบันจะได้มุ่งเน้นการพัฒนาที่มาจากความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมของชุมชนก็ตาม

การให้นิยามความหมายทางวัฒนธรรมในลักษณะนามธรรม ก็อาจเป็นเหตุผลสำคัญประการหนึ่งในการใช้มิติวัฒนธรรมในการพัฒนา สำหรับในกรอบการประเมินทางด้านศิลปวัฒนธรรม ได้กำหนดใช้กรอบในการประเมินโดยให้ความหมายของคำว่าศิลปวัฒนธรรม อันหมายถึงการศึกษาผลงานที่เป็นการแสดงออกของการเป็นสมาชิกทางสังคมอันประกอบไปด้วย ความรู้ ภูมิปัญญา ทัศนกรรมการช่าง การทอผ้า การนำความรู้ทางวัฒนธรรมมาแปลงเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่

ดังนั้นการประเมินผลงานด้านศิลปวัฒนธรรม ตามกรอบการรวบรวมผลงานเพื่อการประมวลผลงานในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา จึงครอบคลุมศิลปวัฒนธรรม ในความหมายถึงการศึกษาเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้าวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตทั้งในส่วนที่เป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม วัฒนธรรมที่เป็นวิถีชีวิตของชุมชน ดังนั้นในการรวบรวมผลงานในกรอบศิลปวัฒนธรรมจึงครอบคลุมทั้งงานวิจัยทางด้านการดำรงชีพ ผลผลิตทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมเช่นงานศิลป ทัศนกรรม ค่านิยม ความคิด ความเชื่อและศาสนา จารีตประเพณี องค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะการแสดง รวมทั้งสถาปัตยกรรม ทั้งนี้รวมถึงผลงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความ หนังสือทางวิชาการ

ความสำคัญของการสำรวจและประเมินสถานภาพงานวิจัยทางด้านศิลปะ และวัฒนธรรมคือการสำรวจองค์ความรู้ในการศึกษาทางด้านศิลปะและวัฒนธรรม ตลอดช่วงทศวรรษที่ผ่านมา นอกจากการรวบรวมผลงานเพื่อประเมินผลการวิจัย ในช่วงที่ผ่านมาแล้ว การประเมินผลงานและสังเคราะห์ผลการศึกษาที่ผ่านมา นอกจากจะทำให้สามารถเข้าใจในสถานภาพการศึกษาวิจัยในช่วงที่ผ่านมาแล้ว จนถึงปัจจุบัน ผลจากการประเมินผลงานวิจัยยังสามารถนำมาวิเคราะห์เพื่อกำหนด กรอบแนวคิดทิศทางและเป้าหมายการวิจัยในอนาคตได้อีกด้วย

อย่างไรก็ตาม ปัญหาของประเด็นการศึกษาภายใต้กรอบแนวทางการ สังเคราะห์ในประเด็นศิลปวัฒนธรรมก็ยังเป็นปัญหาของการกำหนดแนวทางของการ รวบรวมและคัดเลือกผลงานในระยะแรก เนื่องจากความหมายของศิลปวัฒนธรรม เป็นประเด็นความหมายที่กว้าง ประเด็นปัญหาคือ งานลักษณะใดที่จัดเป็นผลงาน ด้านศิลปวัฒนธรรม งานศิลปะที่เป็นการสร้างสรรค์โดยปัจเจกจัดเข้ากลุ่มลักษณะ งานดังกล่าวหรือไม่ วรรณกรรมหากศึกษาเฉพาะผลงานโดยไม่มีบริบททางสังคม สามารถจัดเข้ากลุ่มได้หรือไม่ หรือแม้แต่งานวิจัยทางการศึกษา งานวิจัยและ ผลงานบางชิ้นยังมีความเกี่ยวข้องกับประเด็นอื่นๆ เช่น วัฒนธรรมกับการพัฒนา จากวัตถุประสงค์ของงานวิจัยที่ต้องการพัฒนาผลผลิตทางวัฒนธรรม ภายใต้บริบท ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลง ศิลปวัฒนธรรมในวิถีชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์

ผลจากการประเมินเอกสารพบว่าผลงานโดยส่วนใหญ่เป็นการสำรวจ องค์ความรู้และเป็นกรณีศึกษาเป็นพื้นฐานหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงทศวรรษ ที่ผ่านมาผลงานการศึกษาส่วนใหญ่เป็นวิทยานิพนธ์ในระดับมหาบัณฑิต ของ สถาบันการศึกษาภายในภูมิภาค เมื่อเปรียบเทียบกับผลงานการศึกษาวรรณกรรม ในเชิงเปรียบเทียบที่เป็นการวิจัยเฉพาะกรณีในเชิงเปรียบเทียบมีอยู่เป็นจำนวน รองลงมา การสำรวจองค์ความรู้ในแต่ละด้านปรากฏอยู่ทั้งในผลงานการศึกษาวิจัย วิทยานิพนธ์และเอกสารต่างๆ ซึ่งสรุปได้ว่าผลงานทางด้านศิลปวัฒนธรรมในช่วงที่ ศึกษาส่วนใหญ่เป็นการวิจัยและศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นหลัก

5.2 ศิลปกรรม ศิลปะและสุนทรียศาสตร์

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา งานด้านศิลปกรรมร่วมสมัยไม่ค่อยเด่นชัดนัก ถึงแม้ว่าจะมีสถาบันการศึกษาที่สอนศิลปกรรมร่วมสมัยในระดับอุดมศึกษาหลายแห่ง ทั้งสถาบันราชวงศล สถาบันราชภัฏ รวมทั้งสถาบันการศึกษาหลักของภูมิภาค เช่น มหาวิทยาลัยมหาสารคามและมหาวิทยาลัยขอนแก่น อาจเนื่องจากสถาบันการศึกษาหลักทั้งสองแห่ง เพิ่งเริ่มจัดตั้งและยังอยู่ระหว่างการเริ่มต้นสิ่งสมงานวิจัย ศุภชัย สิงห์บุญศุข (2541) ศึกษาเกี่ยวกับศิลปะสมัยใหม่ในภาคอีสานในสามทศวรรษ พบว่า ความโดดเด่นของขบวนการกลุ่มศิลปินไท-อีสาน คือการมีฐานที่มั่นคงด้านวิชาการจากคณาจารย์ศิลปะแทบทุกสถาบันโดยเฉพาะมหาวิทยาลัยมหาสารคาม กับมหาวิทยาลัยขอนแก่น จึงส่งผลต่อความมั่นคงในก้าวอย่างที่ชัดเจนต่อการช่วยขยายองค์กรกลุ่มศิลปินและพัฒนาวงการศิลปะสมัยใหม่ให้คงอยู่ในภูมิภาคแห่งนี้ได้และมีการเปิดโอกาสให้ศิลปินทุกรุ่นได้เข้ามาร่วมภารกิจศิลปินไท-อีสาน

นอกจากนั้น ธีระวัฒน์ คนะนะมะ (2545) ได้กล่าวถึงผลงานภาพเขียนเพื่อการเชิดชูเกียรติศิลปินของอีสาน ซึ่งข้อเขียนนี้เป็นคำที่สำแดงทัศนคติแห่งหลักคิดถึงคุณค่าผลงานและเชิญชวนให้สัมผัสสรรบรสที่สุนทรีย์ะร่วมกัน แรงแบบดาลใจซึ่งผลงานนั้นทั้งหมดมาจากสภาพแวดล้อมรอบตัว ตั้งแต่มวลมาลีเกสรสวยจนถึงกอนามร้ายจากต่ำเตี้ยตามดินหรือซากอิฐแดง กำแพงพังจนสูงเสียดเทียมฟ้าเกยก่ายเมฆาทุกอย่างได้ถูกบันทึกไว้ตลอดช่วงวัยของศิลปินตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน ในงานทุกชิ้นจึงได้สำแดงตนตามลำดับกระบวนการและพรรณนาอารมณ์ได้อย่างหมดจดไม่มีเท็จ รวมทั้งหลักเหลี่ยม

การรวมผลงานเพื่อเชิดชูเกียรติศิลปินท้องถิ่น เริ่มปรากฏในช่วงทศวรรษนี้ สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน (2545) จัดงานเชิดชูเกียรติศิลปินพื้นบ้านอีสาน เนื่องในวันศิลปินแห่งชาติ 24 กุมภาพันธ์ (2545) สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ได้จัดโครงการวันศิลปินพื้นบ้านอีสานแห่งชาติขึ้นเพื่อประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติโดยศิลปินพื้นบ้านอีสานที่ได้รับการคัดเลือกมีจำนวน 8 ท่าน คือ นายทวี รัชนีกร และนายธีระวัฒน์ คนะนะมะ สาขาทัศนศิลป์

นางสาวรม ดีสม (น้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์) และนางผมหอม สกุลไทย สาขาศิลปะการแสดง นายกำปั่น ขอยนอก (กำปั่น บ้านแท่น) สาขาศิลปะและสื่อพื้นบ้าน เพื่อการสื่อสารมวลชนนายสมบัติ สิมห้ำ้า สาขาดนตรีพื้นบ้าน นายสุภณ สมจิตศรีปัญญา และนายมนัส สุขสาย สาขาวรรณศิลป์ ซึ่งได้เสนอประวัติและผลงานของศิลปินแต่ละท่าน

การศึกษาลวดลายบนงานหัตถกรรมของประเพณีศิลป์ อื่นแก้ว (2546) ศึกษาประวัติความเป็นมาของผ้าลายกาบบัว ซึ่งถือเป็นผ้าประจำจังหวัดอุบลราชธานี ตามตำนานวรรณกรรมอีสานและประวัติเมืองอุบลที่ปรากฏให้เห็นเป็นหลักฐานคือ ความสวยงามเป็นเอกลักษณ์ของผ้าเมืองอุบล มีลวดลายเฉพาะตัวที่ไม่เหมือนใคร เมื่อปีพ.ศ.(2543) จังหวัดอุบลราชธานีได้ริเริ่มดำเนินโครงการ สืบสานผ้าไทย สายใยเมืองอุบล “ผ้ากาบบัว” จึงมีเอกลักษณ์และได้มีการประกาศเมื่อวันที่ 25 เมษายน (2543) เป็นต้นมา ต่อมาเมื่อปีพ.ศ.(2544) จังหวัดได้ประกาศสัมพันธ์ให้องค์ภาครัฐ และเอกชนแต่งกายด้วยผ้าไทย ผ้ากาบบัว สีกลิบบัว ในวันอังคารของทุกสัปดาห์

จิตรกรรมร่วมสมัยจากประเพณีทางพุทธศาสนาของ พรพิสิฐุ ทักษิน (2540) ศึกษาเรื่องพระเวสสันดรชาดกในผ้าผะเหวด องค์ประกอบของจิตรกรรมผ้าผะเหวด และศึกษาภาพสะท้อนวิถีชีวิตและคติความเชื่อในผ้าผะเหวด พบว่าเรื่องพระเวสสันดรชาดกที่ปรากฏในผ้าผะเหวดทั้ง 10 วัดที่ศึกษามีการเสนอเรื่องราวครบทั้ง 13 กัณฑ์ และพบว่ามี การนำเสนอภาพเกี่ยวกับพระพุทธรูปที่เรียกว่า “สังกาส” องค์ประกอบของจิตรกรรมผ้าผะเหวดนั้นได้รับแนวคิดทางพุทธศาสนา เป็นสำคัญ รูปแบบที่ปรากฏมี 2 รูปแบบ คือ แบบเกลี่ยสี่เรียบ และไม่เรียบ ส่วนภาพสะท้อนวิถีชีวิตนั้นผ้าผะเหวดสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตแบบไทยโบราณ คติความเชื่อเกี่ยวกับนรกสวรรค์

สุมาลี เอกชนนิยม (2546) ศึกษาแนวคิดในการสร้างงานจิตรกรรมผาผนังในการออกแบบโครงสร้างภาพ การถ่ายทอดเรื่องราว รูปแบบ การใช้สี การใช้กลวิธี และนำผลที่ได้มาพัฒนาสร้างสรรค์งานจิตรกรรมร่วมสมัย โดยศึกษาจากภาพที่ผนังอุโบสถเป็นตัวกำหนดแบบนิยมให้รูปทรงขนาดใหญ่แสดงความต่อเนื่องของ

เหตุการณ์สี่เส้น เรื่องราวสร้างความกลมกลืน ได้แก่ เรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เรื่องเล่าที่เป็นนิทานพื้นบ้าน ชีวิตความเป็นอยู่ จิตกรรมและวัฒนธรรมแบบจารีตในทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมอีสานในช่วง 100 ปีที่ผ่านมาปรากฏหลักฐานจากการศึกษาโดย เสมอ อนุรักษ์วิชัยกุล (2536) ศึกษาองค์ประกอบทางเรื่องราว รูปแบบการแต่งกายและความสัมพันธ์ของเครื่องแต่งกายกับวิถีชีวิตในสังคมที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนัง พบว่าจิตรกรได้รับแรงบันดาลใจจากอิทธิพลการสร้างศิลปกรรมตามศิลปะรัตนโกสินทร์ การแต่งกายของภาพบุคคลแสดงให้เห็นวิถีชีวิตเกี่ยวกับสถานภาพทางสังคมของชาวพุทธ เทพและกษัตริย์ในภาพเขียนฉลองพระองค์ด้วยเครื่องสูงตามแบบศิลปะรัตนโกสินทร์

สำหรับจิตรกรรมที่วัดตะคุ นิวัธ กองเพียร(2539) ได้อธิบายรูปภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วัดหน้าพระธาตุ หรือ วัดตะคุ ตามที่ชาวบ้านอำเภอปักธงชัยเรียกกัน เป็นภาพที่เขียนแบบสีเดียว อยู่เบื้องไกลข้างหลังสาวสองนางเป็นโทนสีส้มร้อนแรง แม้รูปเขียนเพียงแต่หน้าและหัวไหล่ก็ยิ่งเห็นว่าสาวอีสานสะเทือนอายหวาดหวั่น ดึงตัวหนีอ้อมกอด จิตรกรรมฝาผนังที่วัดตะคุนี้ได้รับการยกย่องว่าเป็นงานจิตรกรรมที่มีความเป็นเลิศยิ่งในกระบวนจิตรกรรมฝาผนังอีสานทั้งภาค ช่างแต้มท้องถิ่นที่มีฝีมือทัดเทียมช่างหลวง มีความเป็นตัวของตัวเองสูง มีอิสระในการทำงาน

กัลญานี กิจโชติประเสริฐ (2542) กล่าวถึงส้มพื้นบ้าน สุปแต้มพื้นถิ่นที่บ้านนาพิง เป็นหมู่บ้านเล็กๆ อยู่ในหุบเขามีต้นเขาเตี้ยๆ ล้อมรอบ คนที่นี่เป็นชาวไทยเลย อพยพมาจากฝั่งลาวทางอำเภอเชียงคาน มาตั้งบ้านเรือนบริเวณที่มีต้นหมากพิง จึงได้ชื่อว่า บ้านนาพิง ที่นี่มีวัดเก่าโบราณที่ตั้งมาก่อนตั้งหมู่บ้านชื่อวัดโพธิ์ชัย ซึ่งมีสิ่งศิลปวัตถุและสิ่งก่อสร้างน่าสนใจมากมาย ตั้งแต่หอไตรเสาสูง ชุ่มประตูดมมีรูปปั้นสัตว์ป่าหิมพานต์ เสาหลักธรรมหรือที่ภาษาท้องถิ่นเรียกว่าหลักคำไปจนถึงสีมาหรือคอนอีสานเรียกว่าสีมเก่าแก่ที่มีจิตรกรรมฝาผนังทั้งดงามฝีมือช่างท้องถิ่น ภาพจิตรกรรมฝาผนังหรือที่ภาษาท้องถิ่นเรียกว่า สุปแต้ม ได้สะท้อนให้เห็นภาพชีวิตความเป็นอยู่และความเชื่อทางศาสนาของชาวบ้านนอกจากนี้การใช้ลายเส้นและสีสันยังบ่งบอกความเป็นเอกลักษณ์ของพื้นถิ่น

การศึกษาองค์ประกอบของจิตรกรรมฝาผนังของ เพ็ญผกา นันทติก (2541) เรื่องมหาเวสสันดรชาดกตามลักษณะแนวคิด รูปทรง หลักและวิธีการเขียนภาพ ตลอดจนคุณค่าของจิตรกรรมในวิถีชีวิตของชาวบ้านยาง พบว่าภาพจิตรกรรมเรื่องมหาเวสสันดรชาดกเมื่อเทียบกับเรื่องอื่นๆ บนผนังสิมด้านนอกมีจำนวนภาพมากกว่าเรื่องอื่น เขียนขึ้นโดยชาวบ้านและพระสงฆ์เมื่อ พ.ศ.2465 เพื่อเป็นเครื่องบูชาคุณพระศรีรัตนตรัย การจัดองค์ประกอบของภาพนั้นได้จัดเรื่องมหาเวสสันดรชาดกเป็น 13 กัณฑ์ โดยเรียงจากซ้ายไปขวา และพบว่าจิตรกรรมฝาผนังเรื่องมหาเวสสันดรชาดก สิมวัดบ้านยาง สัมพันธ์กับประเพณีการทำบุญมหาชาติของชาวบ้านซึ่งกระทำในเดือนสี่ทุกปี ส่วนการศึกษาองค์ประกอบของจิตรกรรมซึ่ง ประเทศปัจจันตะดา (2541) ภาพสะท้อนที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังสิมวัดป่าเรไรย์ จังหวัดมหาสารคาม พบว่าจิตรกรรมฝาผนังภายในสิมเป็นเรื่องราวพุทธประวัติ และภายนอกเป็นพุทธศาสนนิทาน การกำหนดองค์ประกอบในการสร้างจิตรกรรมภายในจะกำหนดบนบริเวณระหว่างช่องว่างระหว่างห้อง ส่วนภายนอกจะเรียงลำดับจากขวาไปซ้าย การสร้างจินตนาการนี้สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นอยู่ของชาวบ้าน

สถาปัตยกรรมสิมหรืออุโบสถจากงานของ ศิริพันธ์ ตาบเพชร (2541) ที่พบว่า ในภาคอีสานมีสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่น่าสนใจ คือ สิมหรืออุโบสถ มีรูปแบบเฉพาะตัวที่มักสร้างให้มีขนาดเล็กกะทัดรัดเพียงพอแก่ประโยชน์ใช้สอยในการประกอบพิธีกรรมสำหรับพระภิกษุ ประมาณ 6-10 รูปเท่านั้น แสดงถึงความเรียบง่ายและสมถะ สิมตามประเพณีดั้งเดิมของชาวอีสานมีสองรูปแบบคือ สิมโปร่งกับสิมทึบ ซึ่งสิมทึบนี้เองที่ปรากฏศิลปกรรมพื้นถิ่นที่มีเสน่ห์ยิ่ง นั่นคือการประดับตกแต่งด้วยภาพเขียนทั้งบนผนังด้านนอกและด้านใน ภาพเขียนนี้เรียกว่า ฐูปแต้ม ในส่วนประดับของสถาปัตยกรรมทางศาสนา ชำนาญ เล็กบรรจง (2545) ศึกษา ลักษณะและรูปแบบลวดลายประดับสถาปัตยกรรมทางศาสนาในภาคอีสาน พบว่า ลักษณะของลวดลายประดับสถาปัตยกรรมทางศาสนาเป็นลวดลายที่ช่างได้แนวคิดจากธรรมชาติและลายไทยถ่ายทอดสืบต่อกันมาแบบตระกูลซึ่งสามารถประยุกต์ดัดแปลงให้เหมาะสมกับลักษณะสถาปัตยกรรมไทยได้ดี การเรียกชื่อลวดลายและ

เรียกตามที่ได้มาของครูช่าง ลักษณะคุณค่าความงามของลวดลายช่างจะออกแบบให้มีส่วนประกอบของศิลปะปรากฏอยู่ในแต่ละลวดลายได้แก่ ความงามที่เกิดจากเส้นรูปร่าง รูปทรง แสงเงา พื้นผิว ช่องว่าง และสีผสมผสานกันอย่างลงตัว

อย่างไรก็ตาม ผลงานที่พบมากในช่วงทศวรรษที่ 2540-2550 กลับเป็นผลงานทางประวัติศาสตร์ศิลปะ โบราณคดีและศิลปะแบบจารีตท้องถิ่น รวมทั้งประเด็นในการอนุรักษ์ศิลปกรรมท้องถิ่นเป็นหลักบทความของประกอบ มีโคตรทอง (2544) เสนอผลที่เกี่ยวกับพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน กรณีการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังวัดไชยศรี บ้านสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น พบว่าชาวอีสานได้สืบทอดวัฒนธรรมร่วมกับอาณาจักรล้านช้างที่เรียกว่า วัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง มาตั้งแต่โบราณ จึงมีรูปแบบของวัฒนธรรมเฉพาะของประชาชนลุ่มน้ำโขง เช่น ภาษาท้องถิ่น ตัวอักษร และวรรณกรรม วรรณกรรมพื้นบ้านเหล่านี้ชาวบ้านได้อนุรักษ์สืบทอดต่อกันมาโดยวัดเป็นศูนย์กลาง เป็นสถานที่เก็บรักษา เป็นพิพิธภัณฑ์ใช้อ่านหรือเทศน์ให้ชาวบ้านฟัง รวมทั้งเป็นศูนย์กลางของการสร้างสรรค์วรรณกรรมพื้นบ้าน ส่วนจิตรกรรมฝาผนังสมัยโบสถ์วัดไชยศรีแห่งนี้ จะอยู่รอบนอกอุโบสถ ซึ่งตามความเชื่อของชาวบ้านอีสานว่าสุภาพสตรีจะขึ้นไปบนสิมไม่ได้เพราะเป็นที่ทำสังกรรมของพระสงฆ์

วิทยานิพนธ์ในระดับบัณฑิตของธรรมศักดิ์ ชิตทรงสวัสดิ์ (2543) ศึกษาความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับคนจีนในจังหวัดร้อยเอ็ด รูปแบบและความหมายที่ปรากฏในผลงานศิลปะแบบอย่างจีน คติความเชื่อที่ปรากฏในผลงานศิลปะ พบว่า ชาวจีนเคลื่อนย้ายเข้ามาอยู่ในจังหวัดร้อยเอ็ดอยู่ 2 ทาง คือทางแรกผ่านทางจังหวัดนครราชสีมา มหาสารคาม โดยอาศัยขบวนวัวต่างๆ และทางที่สองผ่านทาง จังหวัดนครราชสีมา สุรินทร์ โดยอาศัยรถไฟเป็นพาหนะเดินทาง ส่วนรูปแบบและความหมายศิลปะนั้น ดูได้จากที่อยู่อาศัย ศาลเจ้าจีน และสถานที่เคารพอื่นของคนไทย เช่น วัดไทย ศาลหลักเมือง ส่วนคติความเชื่อที่ปรากฏในผลงานศิลปะแบบอย่างจีนนั้นที่ อาทิ เชื่อมเกี่ยวกับการมีอายุยืน

ในการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะไชยยศ วันอุทา (2537) ศึกษารูปแบบและ

คติความเชื่อเกี่ยวกับโบสถ์เมืองฟ้าแดดสงยาง ตำบลหนองแปน อำเภอภักดีชุมพล จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่าโบสถ์ที่นำมาศึกษาจำนวน 165 แห่ง มีลักษณะแตกต่างกันทุกรูปแบบ คือ แบบแผ่นหินหน้าเรียบสัมาเสมอ แบบสลักเป็นสันนูนตรงกลางแผ่น แบบสลักเป็นรูปสถูปเจดีย์ตรงกลางแผ่น แบบแท่งหินทรงสี่เหลี่ยมด้านเท่า แบบแท่งหินแปดเหลี่ยม และแบบแผ่นหินสลักเป็นภาพเล่าเรื่องนูนต่ำ ส่วนคติความเชื่อพบว่าโบสถ์ดังกล่าวสร้างขึ้นเพื่อกำหนดเขตทำสังฆกรรมตามความเชื่อทางพุทธศาสนา และสร้างเพื่อถวายเป็นการกุศล ซึ่งต่อมาชาวบ้านเชื่อว่าเป็นวัตถุที่มีความศักดิ์สิทธิ์ จึงมีการนำโบสถ์บางแผ่นไปใช้ตามสถานที่ต่างๆ เพื่อบูชาและประกอบพิธีกรรมตามประเพณีของชาวบ้าน

เช่นเดียวกับการตีความทางศิลปะและประติมานวิทยาของอรุณศักดิ์ กิ่งมณี (2546) เกี่ยวกับโบสถ์บ้านหนองห้าง อำเภอภูจินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า โบสถ์ แผ่นนี้สลักจากหินทรายสีชาวมืดสูงมีขนาดสูง 162 เซนติเมตร กว้าง 58 เซนติเมตร และหนา 20 เซนติเมตร ลักษณะเป็นทรงโค้งแบบกลีบบัว ด้านหน้าสลักเป็นภาพคนอยู่ทางด้านบน เยื้องมาทางขวาเป็นภาพบุรุษยืนตรงบนแท่น นอกจากนี้ยังมีบุคคลอยู่ด้านล่างเยื้องมาทางซ้าย จากภาพเมื่อตรวจสอบแล้วพบว่าน่าจะเป็นภาพเล่าเรื่องมหานรทกัศปชาดก อันเป็นลำดับที่ 544 ผาสุข อินทรารุณและคณะ (2544) ขุดค้นเมืองโบราณฟ้าแดดสงยางซึ่งตั้งอยู่อำเภอภักดีชุมพล จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า ในอดีตมีการปลงศพโดยการฝังยาว ต่อมาเริ่มมีพัฒนาการทางเทคโนโลยีสูงขึ้นรู้จักผลิตภาชนะดินเผาจากเตาเผาประเภทที่ระบายความร้อนในแนวระนาบ ผลิตเหล็กนำมาทำเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ นิยมปลงศพโดยการฝังในไห และพัฒนาการเจริญรุ่งเรืองของทางพุทธศาสนา และหันมาเปลี่ยนคตินิยมเกี่ยวกับการปลงศพคือการเผาแล้วเก็บในอัฐิใส่โกศดินฝังไว้ใต้ศาสนสถาน ตามลำดับ ที่เมืองฟ้าแดดสงยาง มีการศึกษาทางประติมานวิทยาโดยอรุณศักดิ์ กิ่งมณี (2540) โบสถ์ สลักภาพ “ภริทัตชาดก” ที่จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า โบสถ์สลักภาพซึ่งค้นพบจากเมืองฟ้าแดดสงยางนี้สันนิษฐานว่า คงเป็นภาพสลัก ซึ่งสลักภาพในมหานิบาตชาดกเกี่ยวกับพระภริทัต(ภริทัตชาดก) อันถือเป็น 1 ใน 10 พระชาติที่

สำคัญยิ่งในอดีตของพระพุทธองค์ ใบเสมาหินที่พบจากเมืองฟ้าแดดสงยางเหล่านี้คงมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 14-15

นิยม วงษ์พงษ์คำ (2540) ศึกษาลักษณะรูปแบบ ขนบธรรมเนียม คติความเชื่อ และความสัมพันธ์ของชาวบ้านเปือยน้อย กับประติมากรรมที่พบในปราสาทเปือยน้อย พบว่าลักษณะของภาพสลักหินแบ่งเป็น 3 ลักษณะ คือ เกี่ยวกับภาพสลักบุคคล เกี่ยวกับสัตว์ และเกี่ยวกับลวดลายประดับตกแต่ง และมีความสัมพันธ์กับชาวบ้านในอำเภอเปือยน้อยมาก เพราะชาวบ้านเชื่อว่ามีความวิญญูณของคนชั้นสูงสถิตอยู่ รายงานทางวัฒนธรรมในอดีตที่ปรากฏสัมพันธ์กับการเป็นแอ่งอารยธรรมของภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พจนา วรรณจันทร์ (2540) ศึกษารูปแบบและคติความเชื่อเกี่ยวกับประติมากรรมแบบเขมรที่ปราสาทหินพนมวัน จังหวัดนครราชสีมา พบว่าประติมากรรมในศิลปะแบบเขมรที่ปราสาทหินพนมวันได้สร้างขึ้นมาเพื่อประกอบสถาปัตยกรรมเป็นประติมากรรมนูนต่ำ ในส่วนที่เป็นทับหลัง หน้าบัน และกليب ขนุนปรางค์เป็นความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ ส่วนประติมากรรมลอยตัวที่พบอยู่ในบริเวณปราสาท เป็นพระพุทธรูป เทวรูป และพาหนะเครื่องใช้ของเทพ เป็นความเชื่อทั้งในศาสนาพราหมณ์ และพุทธศาสนา ซึ่งได้สร้างเพื่อประกอบความเชื่อที่นับถือของมนุษย์อดีตอย่างต่อเนื่องกันมา 200 ปี ตั้งแต่ พ.ศ.1425-2330 ในศิลปกรรมเขมรแบบประโค บาแค็ง เกาะแกร์ เปรรูป บันทายเสรี คลัง และบาปวน

ด้านคติความเชื่อทางประติมาณวิทยา ผกา เบญจกาญจน์ (2540) การศึกษารูปแบบและคติความเชื่อของประติมากรรมเทพรำที่ปราสาทหินพิมายและศึกษารูปแบบท่าทางการรำรำของภาพเทพรำที่มีส่วนสัมพันธ์กับท่ารำในแม่ท่ารำของนาฏศิลป์ไทย พบว่าภาพประติมากรรมที่สลักเป็นเทพรำแสดงให้เห็นนาฏลีลาสองชนิด คือ การพ้อนรำ และการแสดงอิริยาบถต่างๆ ของบุคคลชั้นสูง ลีลาการรำรำสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของคนเกี่ยวกับความดีและความชั่วร้ายของเทพทั้งในศาสนาพุทธและพราหมณ์

ในมุกกว้างทางวัฒนธรรมโบราณศรีศักร วัลลิโภดม (2546) เสนอเรื่องราว

ของแอ่งอารยธรรมอีสานอันเต็มไปด้วยร่องรอยและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดีที่พร้อมจะพลิกให้เห็นโฉมหน้าที่แท้จริงของประวัติศาสตร์ไทยและประวัติศาสตร์ของภูมิภาคอาเซียน ประกอบด้วยบทความได้แก่ อีสาน 2 แอ่ง : แอ่งสกลนคร-แอ่งโคราช ธีรพงษ์ จตุรพาณิชย์ (2548) ศึกษาที่มาและลักษณะพระพิมพ์เมืองกันทรวิชัย พระพิมพ์นาคนูนและพระพิมพ์เมืองไพร ซึ่งเป็นพระพิมพ์ที่ถูกค้นพบในภาคอีสานตอนกลาง ซึ่งได้แก่ จังหวัดมหาสารคาม กาฬสินธุ์และร้อยเอ็ด พระพิมพ์ หมายถึงพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นตามแม่พิมพ์ เป็นอุเทสิกเจดีย์อย่างในคติความเชื่อทางพุทธศาสนาจากความเชื่อของชาวบ้าน ทำให้เกิดการประกอบอาชีพทำพระพิมพ์ใหม่เลียนแบบของเก่า ให้เช่าแก่ผู้ที่สนใจ นำไปบูชาของเก่าที่หาไม่ได้หรือมีค่าแพง นับได้ว่าพระพิมพ์เป็นอุเทสิกเจดีย์ทำให้ผู้พบเห็นเกิดพุทธานุสติ

สมเดช สีสลามโนธรรม (2543) ศึกษาหลักหินที่ค้นพบในเขตภาคอีสาน เช่นที่บ้านโนนดือ ตำบลเสมาใหญ่ อำเภอบัวใหญ่ บ้านเดินเห็ดหิน อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น หลักหินที่กล่าวมาทำด้วยหินทราย สีขาวหรือแดงหรือศิลาแลง ลักษณะเป็นแท่งสี่เหลี่ยม ส่วนยอดโค้งมน หรือเป็นยอดแหลม บางหลักมีการสลักภาพพระพุทธรูปยืนทั้งสี่ด้าน สำหรับหน้าที่การใช้งานของแท่งหินเหล่านี้มีข้อสันนิษฐาน คือ ใช้เป็นหลักเขตของศาสนสถานหรือชุมชน เพราะการปกครองของกษัตริย์ในวัฒนธรรมเขมรมักมีการสร้างศาสนสถานประจำชุมชนขึ้นและมีการถวายที่ดิน ข้าทาส สัตว์ ฯลฯ แก่เทพเจ้าที่ประทับอยู่ในศาสนสถานนั้น ใช้เป็นหลักกำหนดเส้นทางติดต่อระหว่างชุมชน งานศึกษาวัฒนธรรมราชน คัคนางค์ รองหานาม (2543) ศึกษารูปแบบลวดลายสลักหินและความสัมพันธ์ในการตกแต่งลวดลายสลักหินในสถาปัตยกรรมกุฎกาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า กุฎกาสิงห์เป็นสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นตามอิทธิพลทางศิลปะเขมรในพุทธศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา สร้างด้วยวัสดุที่เป็นศิลาแลงหินทราย และอิฐ ลวดลายส่วนใหญ่สลักบนหินทรายและได้รูปแบบมาจากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ผงนกกับจินตนาการทางความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ที่สืบทอดมาในอดีต เป็นประติมากรรมในรูปแบบของภาพบุคคล สัตว์และสิ่งของ การสร้างประติมากรรมสลักหิน การศึกษาเตา

เครื่องปั้นโบราณ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ(2539) กลุ่มเตาเครื่องปั้นดินเผา ลุ่มน้ำสงคราม มีลักษณะเด่นของผลิตภัณฑ์คือการทำภาชนะเนื้อแกร่งประเภทไห ขอบปากสูงและเคลือบสีน้ำตาล ไหลักษณะนี้สำรวจพบเป็นจำนวนมากในชุมชนโบราณต่างๆ ในแอ่งสกลนครที่ระบุว่าเป็นชุมชนลาว โดยใช้เป็นไหใส่กระดูกมนุษย์ นำไปฝังอยู่ตามท้องไร่ท้องนาบ้าง

แอ่งสกลนครในอดีต อรุณศักดิ์ กิ่งมณี (2540) รวบรวมข้อมูลหลักฐานทางโบราณคดีของสกลนครประกอบด้วย วัฒนธรรมบ้านเชียง ผลการขุดค้นและศึกษาโบราณคดีที่แหล่งโบราณคดีวัดชัยมงคล รวมทั้งเรื่องราวด้านประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีของเมืองสกลนคร ซึ่งจากหลักฐานว่า “สกลนคร” เป็นแหล่งสะสมทางวัฒนธรรม มีหลักฐานของวัฒนธรรมทวารวดี วัฒนธรรมเขมร วัฒนธรรมไทย-ลาว ดังที่มีแหล่งโบราณคดี โบราณสถาน โบราณวัตถุ ปรากฏอยู่มากมาย สมควรที่จะนำมาเชื่อมโยงปะติดปะต่อกันเป็นภูมิหลังของเมืองสกลนคร โดยภาพรวมของการท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรมโบราณ อภินันท์ อุดลยพิเชษฐ (2542) ศึกษาเกี่ยวกับปราสาทหิน ซึ่งเป็นหนึ่งในสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของอีสานและมียุ่่มากในแถบลุ่มน้ำมูลตอนล่างและเขตอีสานใต้ นำเสนอเรื่องราวของปราสาทหินในรูปแบบของการนำเที่ยวชมให้เห็นภาพและบอกเล่าเรื่องราวคุณค่าและความหมายที่แท้จริงของปราสาทหิน

5.3 วัฒนธรรมหมอลำ ในศิลปะการแสดงและดนตรี

ดนตรีและศิลปะการแสดงของคนอีสานมีความเป็นเอกลักษณ์ของตนเองทั้งความหลากหลายของเครื่องดนตรี ท่วงทำนอง ซึ่งส่วนใหญ่หมอลำจะให้ความสนุกสนานจังหวะที่เร้าใจอันแย้งกับความแห้งแล้งของสภาพแวดล้อม ความทุกข์ยากลำบากของคนอีสานไม่ได้เป็นตัวกั้นทางความคิดสร้างสรรค์ที่จะประดิษฐ์คิดค้นเครื่องดนตรีการเล่นต่างๆ ออกมา แต่กลับช่วยผลิตผลงานที่มีคุณค่าในตนเองออกมาอย่างวิจิตร เสียขดนตรีที่สะท้อนออกมาช่วยบ่งบอกลักษณะอุปนิสัยของคนอีสานออกมาส่วนหนึ่ง ซึ่งในปัจจุบันนี้ลักษณะของศิลปะการแสดงพื้นบ้านอีสานซึ่งเป็นที่ทราบกัน

ส่วนใหญ่มักจะเป็นในลักษณะการขับร้องหรือศิลปะการใช้เสียงประกอบการแสดง ดังเช่นการแสดงหมอลำประเภทต่างๆ เช่น หมอลำหมู่ หมอลำเพลิน เป็นต้น ซึ่งนอกจากที่กล่าวมาแล้วนี้ยังมีการแสดงอีกประเภทหนึ่งที่เรียกว่า การฟ้อน ซึ่งการฟ้อนของชาวอีสานนั้น เป็นการคิดประดิษฐ์ขึ้นจากท่าทางลีลาต่างๆ ซึ่งมาจากท่าที่มีมาแต่ดั้งเดิม หรือเลียนแบบจากอากัปกิริยาของร่างกายต่างๆ ตามธรรมชาติที่มีอยู่ทั้งจากคน สัตว์ หรือจากจินตนาการ โดยพยายามคิดดัดแปลงให้มีลีลาอ่อนช้อยสวยงาม เช่น ท่ายูงลำแพน ท่าสาวปะแป้ง ท่าลำเพลิน ท่าหงส์บินเวิน เป็นอาทิ

การนำเอาการของสิ่งต่างๆ ดังกล่าวนี้นี้มาประยุกต์ใช้ ชาวอีสานเรียกว่า การฟ้อน ซึ่งการฟ้อนนั้นในอดีตดั้งเดิมนั้นจะเป็นการนำไปประกอบการซึ่งต่างๆ โดยจะมีบทขับเรียกว่า กาพย์เซิ้ง เช่น เซิ้งบั้งไฟ เซิ้งนางแมว เซิ้งนางดั่ง เป็นต้น ครั้นต่อมาจึงได้มีการนำเอาดนตรีเข้าไปประกอบในการฟ้อนด้วย และได้มีการประดิษฐ์ท่าฟ้อนจากท่าพื้นบ้านให้สวยงามมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องในท่วงทำนองและจังหวะของดนตรีที่นำมาประกอบ ซึ่งปัจจุบันจะเห็นว่าการฟ้อนประกอบดนตรีของอีสานมีอยู่หลายชุด เช่น ฟ้อนแพรวา ฟ้อนภูไท 3 ผ่า ฟ้อนบายศรี เป็นต้น

สำหรับดนตรีพื้นบ้านอีสานนั้นส่วนใหญ่เกิดจากประสบการณ์ในกิจวัตรความเป็นอยู่ในวิถีชีวิตประจำวัน อันเกิดจากการประกอบอาชีพประจำฤดูกาลต่างๆ เช่น การจับสัตว์น้ำ สัตว์บก การทำไร่ไถนา หรือสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อ ตลอดจนสะท้อนให้เห็นถึงความสนุกสนานเพลิดเพลินอันเกิดจากอุปนิสัยใจคอท่ามกลางวิถีชีวิตของสังคมอีสาน ทั้งนี้ในส่วนของลักษณะของดนตรีพื้นบ้านอีสานจะมีความแตกต่างกันไปตามกลุ่มวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้นๆ กล่าวคือ กลุ่มวัฒนธรรมไทย - ลาว (อีสานเหนือ) และกลุ่มวัฒนธรรมไทย - เขมร (อีสานใต้) ซึ่งจะมีความแตกต่างทางด้านสัมผัสเสียง สำเนียงดนตรีตลอดจนรูปแบบ ซึ่งจะมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะแตกต่างกันไป เช่น ทำนอง ทางอีสานเหนือจะเรียกว่า ลายเพลง ส่วนทางอีสานใต้จะเรียกว่า บอดเพลง เป็นต้น

อัตชีวประวัติและผลงานศิลปินหมอลำ ได้มีการวิจัยเพื่อศึกษาศิลปินหมอลำ ต้นแบบที่สำคัญในกลุ่มที่เป็นศิลปินแห่งชาติ เช่น บัณฑิตวงศ์ ทองกลม (2539) ศึกษาชีวิตและผลงานของนายทองมาก จันทะลือ โดยศึกษาจากชีวิตและผลงาน ด้านกลอนลำ พบว่านายทองมาก เติบโตในชนบทด้วยความยากจนและค่านิยม ทำให้สนใจอาชีพหมอลำกลอน เริ่มเรียนหมอลำจากวัดและจากอาจารย์หลายท่าน จนมีความรู้ขั้นล้ำแตกฉาน มีพรสวรรค์ทางการแสดง เสียงมีเสน่ห์ ไหวพริบดี จึงมีชื่อเสียงอย่างรวดเร็วมีบทบาทในฐานะศิลปิน ลำเพื่อให้ความรู้ความบันเทิง รู้จักใช้กลอนลำให้เหมาะสม ในฐานะสื่อมวลชนเป็นนักจัดรายการวิทยุ รายการเพลงพื้นเมืองอีสาน มีลีลาการพูดเป็นเอกลักษณ์คือการใช้ภาษาถิ่นอีสาน ในฐานะนักการเมือง เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จัดตั้งสมาพันธ์หมอลำแห่งประเทศไทย ในฐานะนักสังคมสงเคราะห์ได้อุทิศตนเพื่อสังคม จัดสร้างบ้านพักญาติผู้ป่วย ช่วยเหลือหน่วยงานราชการ เอกชนในการเผยแพร่ความรู้ แก้ไขปัญหาสาธารณสุข ประชาธิปไตย ยาเสพติด

วิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิต โอสถ บุตรमारศรี (2538) ศึกษาภาพสะท้อนของสังคมอีสานจากกลอนลำของหมอลำแคน ดาเหล่า โดยศึกษาวิเคราะห์กลอนลำที่สะท้อนภาพของสังคมอีสานด้านต่างๆ คือ ด้านการเมืองการปกครองสะท้อนความจริงรักภักดี ด้านเศรษฐกิจสะท้อนให้เห็นการถูกกดขี่จากพ่อค้าคนกลาง ปัญหาสถานะเศรษฐกิจของประเทศ ปัญหาการเดินทางไปทำงานต่างประเทศ ด้านศาสนา ความเชื่อสะท้อนให้เห็นการยึดมั่นในคำสอนของศาสนา กล่าวถึงวัดและพระสงฆ์ ด้านความเชื่อสะท้อนให้เห็นเรื่องกรรมดี กรรมชั่ว ความฝัน ด้านการศึกษาสะท้อนให้เห็นการสอนพ่อแม่ให้เอาใจใส่ลูก การประพุดิตนของวัยรุ่นและผู้หญิง ด้านขนบธรรมเนียมประเพณีสะท้อนให้เห็นการปฏิบัติตามฮีตคองของอีสาน ด้านการดำเนินชีวิตสะท้อนเกี่ยวกับปัจจัยสี่ อาหารที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และภาพสะท้อนอื่นๆ ได้แก่ อาชีพทำนา ทำสวน รับราชการ และสภาพความเป็นอยู่ของคนอีสาน เห็นได้ว่ากลอนลำของหมอลำแคน ดาเหล่า

บทบาทการทำงานของ หมอลำฉวีวรรณ ดำเนิน ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดงพื้นบ้านโดย ศิริภรณ์ ปทุมวัน (2542) ในการสร้างเสริมการเป็นนักแสดง จนทำให้มีชื่อเสียงได้รับการยอมรับจากมหาชน บทบาทด้านการถ่ายทอดศิลปะพื้นบ้าน แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ การถ่ายทอดศิลปะด้านนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสานและการถ่ายทอดศิลปะการลำมีลูกศิษย์เป็นนักศึกษาในสถาบันการศึกษาหลายแห่ง โดยเฉพาะวิทยาลัยนาฏศิลป์ มีความสามารถในการแต่งกลอนลำทางสั้น กลอนลำทางยาวและลำเตี้ย เช่นเดียวกับ การศึกษาภูมิปัญญาทางคีตศิลป์ของหมอลำ ป.ฉลาดน้อย (ชยันนาร์ มาเพชร : (2545)) ในด้านเสียง คำร้อง จังหวะ การหายใจ อารมณ์ และองค์ประกอบในการลำ ด้านรูปแบบการประพันธ์ ศิลปะการใช้ภาษา พบว่าคีตศิลป์ในกลอนลำของหมอลำ ป.ฉลาดน้อย แบ่งเป็น 6 ประเภท คือ เสียงของหมอลำ ป.ฉลาดน้อยเป็นเสียงที่ชัดเจน เสียงแคนออกถ้อยคำชัดเจน ลำได้เต็มเสียงระดับเสียงสม่ำเสมอ มีกำลังเสียงมาก กำหนดลมหายใจยาว คำร้องมีความหมายของคำชัดเจน ความดังของเสียงเอื้อนทำให้ผู้ฟังได้ยินเสียงสระชัดเจน จังหวะในการลำสม่ำเสมอเข้ากับเสียงแคน การหายใจการแบ่งวรรคหายใจสามารถหายใจลึกเสียงมีความยาว สื่อความรู้สึกทางอารมณ์ได้ดี เนื้อหากลอนลำจะสอนชายหญิงมากที่สุด

ด้านการถ่ายทอดและสืบทอด จิราวัลย์ ซาเหลา (2546) ศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดศิลปะการแสดงของหมอลำอาชีพ พบว่ากระบวนการเรียนรู้ของศิลปินหมอลำทุกอาชีพแขนง จะมีกระบวนการเรียนรู้ที่คล้ายคลึงกัน คือ ผู้เรียนต้องมีใจรัก บิดามารดาเป็นหมอลำ และฐานะครอบครัวยากจนต้องการหารายได้ โดยเริ่มจากเรียนรู้จากการไปแสวงหาครูผู้สอนและสมัครเป็นลูกศิษย์ ทดสอบน้ำเสียง ฝึกซ้อมร่วมกับผู้อื่น ตลอดจนฝึกฝนพัฒนาตัวเองอย่างต่อเนื่อง สำหรับกระบวนการถ่ายทอดของศิลปินหมอลำอาชีพนั้น มีวิธีการถ่ายทอดตามที่ตนเองได้ฝึกฝนและเรียนรู้มา

ในยุคร่วมสมัยที่หมอลำมีการปรับตัวและเปลี่ยนแปลง แก้วตา จันทรานุสรณ์ (2546) ศึกษาเกี่ยวกับภาวะวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์และปัจจัยที่ทำให้เกิด

การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ในกลอนลำเรื่องร่วมสมัย โดยศึกษาจากกลอนลำเรื่องแนวใหม่ที่แต่งขึ้นในปีพ.ศ.2537 - 2543 จำนวน 19 เรื่อง พบว่า กลอนลำเรื่องแนวใหม่ที่แต่งร่วมสมัยมีลักษณะร่วมกันด้านองค์ประกอบดังนี้ ลักษณะโครงเรื่องนำเสนอภาพปัญหาชีวิตของชาวบ้านในชนบทอีสาน แสดงความคิดและปารอณาที่ยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น ลักษณะตัวละครส่วนใหญ่ยากจน เรื่องกระชับรวดเร็ว และสะท้อนภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม

หมอลำทำนองขอนแก่น เป็นกลุ่มหมอลำยุคแรกที่มีหางเครื่อง ปีทมาวดีชาญสุวรรณ (2542) ศึกษาพัฒนาการของหางเครื่องหมอลำหม่อวตขอนแก่น พบว่าเริ่มจากการออกมาฟ้อนคล้ายกับการออกแขกของลูกก่อนการแสดงหมอลำ ครั้นอิทธิพลของวงดนตรีลูกทุ่งแพร่กระจายเข้ามา หมอลำหมู่จะเริ่มนำเครื่องดนตรีสากลมาบรรเลงและมีหางเครื่องมาเต้นประกอบกรร้องเพลง ตลอดจนปรับปรุงเวที ประมวล พิมพ์เสน (2543) รวบรวมกลอนลำมาจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มเพื่อส่งเสริมกลุ่มหมอลำและผู้สนใจทั่วไปให้มีกลอนลำโดย ลำเต้ย เป็นหมอลำประเภทหนึ่งในอดีตมีการแสดงทั่วไปในจังหวัดขอนแก่น โดยเฉพาะตำบลพระลับ และมีการแสดงมากที่สุดที่บ้านโนนทัน จนบางครั้งชาวขอนแก่นเรียกลำเต้ยโนนทัน การลำเต้ยเป็นการละเล่นพื้นบ้านที่สนุกสนานสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและระหว่างกลุ่มได้ยอดเยี่ยม ศูนย์วัฒนธรรม จ.ขอนแก่นจึงได้สนับสนุน ให้มีการรื้อฟื้นกลับคืนมาอีกครั้งหนึ่ง

การแสดงตลกในหมอลำได้รับความนิยมโดย วราพร แก้วใส(2544) ศึกษาลักษณะการแสดงตลกหมอลำหมู่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น จากคณะหมอลำหมู่ที่ได้รับความนิยม 9 คณะ พบว่าลักษณะการแสดงตลกของหมอลำหมู่เป็นการผสมผสานทางวัฒนธรรมโดยรับเอาวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงของวงดนตรีลูกทุ่งมาปรับปรุงประยุกต์กับวัฒนธรรมของตนเองโดยการเลียนแบบและพัฒนาขึ้นด้วยเหตุผลจากอิทธิพลความนิยมของกลุ่มผู้ชมเป็นตัวกำหนดเงื่อนไขแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการที่ต่อเนื่องมีการจัดวางระเบียบขั้นตอนในการแสดงมีการสร้าง “มุขตลก”

ผู้ที่เป็นหมอลำและนักวิชาการหมอลำ ราตรี ศรีวิไลและเจริญชัย ชนไพโรจน์ (2545) เล่าเรื่องเกี่ยวกับหมอลำ:ความหมาย หน้าที่ คุณค่าจรรยาบรรณ และการเรียน พบว่า หมอลำคือ ผู้ชำนาญการความสามารถทั้งเรื่องหรือ บทกลอนจากนิทานต่างๆ เหล่านี้ได้ด้วยความชำนาญ หมอลำมีหน้าที่และคุณูปถัมภ์ แก่สังคมอีสานทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งได้แก่ การให้ความรู้และความบันเทิง นอกจากนี้การแสดงหมอลำก่อประโยชน์แก่สังคมอีกมากมาย เช่น เป็นสื่อของการ เรียนและสืบทอดพุทธศาสนา ภาษาวรรณคดี เพลงแคน ประเพณี ที่สำคัญคือ ช่วย กลุ่มเมลาให้ประชาชนมีคุณธรรม มีความอ่อนโยน มีความอ่อนน้อมถ่อมตน มี สัมมาคารวะ และมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน ส่วนการปฏิบัติตนในฐานะที่เป็น ศิลปินหมอลำ

พีระศิลป์ ชินสอน(2540) ศึกษาองค์ประกอบของสำนักงานส่งเสริมหมอลำ และความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของสำนักงานส่งเสริมหมอลำกับการเปลี่ยนแปลง ทางสังคม พบว่าสำนักงานส่งเสริมหมอลำประกอบด้วย อาคารสถานที่ บุคลากร วัสดุอุปกรณ์ เครื่องอำนวยความสะดวกและระยะเวลาในการดำเนินงาน ส่วนความ สัมพันธ์ระหว่างบทบาทของสำนักงานส่งเสริมหมอลำเดิมมีบทบาทรับงานแสดงให้ แก่หมอลำ แต่เมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนไปทำให้เพิ่มบทบาทเป็นสำนักงานฝึกหัดเรียน ลำ จัดตั้งคณะหมอลำ ให้เข้าชุดหมอลำ รุ่งอรุณ บุญสายันต์(2543) ศึกษารูปแบบ การเรียนรู้และการสืบทอดการสร้างสรรค์ผลงานศิลปวัฒนธรรมหมอลำของศิลปิน แห่งชาติภาคอีสาน ด้านแรงจูงใจที่มีต่อการสร้างสรรค์งานศิลปวัฒนธรรมหมอลำ ของศิลปินแห่งชาติ รูปแบบการเรียนรู้และการสืบทอดศิลปวัฒนธรรมหมอลำสู่อุชนรุ่นหลัง

การพัฒนาการของรูปแบบหมอลำหลัง พุทธศักราช 2528 ทำให้ สมอง คลังพระศรี (2541) สนใจศึกษาประวัติและพัฒนาการของหมอลำในภาคอีสาน องค์ประกอบดนตรีและการแสดงหมอลำซึ่ง บทบาทหมอลำซึ่งในบริบทสังคม และ วัฒนธรรมอีสาน กระบวนการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมดนตรีของหมอลำในภาค อีสาน ปัญหาและแนวโน้มในการแสดงหมอลำซึ่งผลจากการวิจัยพบว่า หมอลำ

มีประวัติและพัฒนาการ 3 ทาง คือ พัฒนามาจากลัทธิบูชาพญาแถนหรือผีฟ้า พัฒนามาจากประเพณีความเชื่อในพระพุทธศาสนา และพัฒนามาจากประเพณีเกี่ยวพาราสิระหว่างหนุ่มสาว ด้านกระบวนการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมดนตรีของหมอลำพบว่า เกิดจากปัจจัยหลายด้าน กับการผสมผสานภูมิปัญญาพื้นบ้าน นิทรพร ทิพา (2539) วิเคราะห์เนื้อหาของเพลงพื้นบ้านหมอลำที่สะท้อนถึงความเชื่อ ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี การดำเนินชีวิต และความรู้ด้านต่างๆ ของชาวอีสาน เพลงพื้นบ้านหมอลำที่นำมาวิเคราะห์มีจำนวนทั้งสิ้น 25 ชุด รวม 267 เพลง โดยรวบรวมจากเทปเพลงพื้นบ้านหมอลำ ที่วางจำหน่ายในประเทศไทย ในช่วงเดือนมกราคม-ธันวาคม (2538)

ส่วนดนตรีและการแสดง ในสังคมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมดนตรีการแสดงท่ามกลางความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ปิยพันธ์ แสนทวีสุข (2541) การสร้างฐานข้อมูลทางดนตรีและศิลปะการแสดงพื้นบ้านอีสาน โดยเนื้อหา มี 2 ส่วนคือ ด้านเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน มีเนื้อหา 34 เรื่อง และด้านศิลปะการแสดงพื้นบ้านอีสาน มีเนื้อหา 32 เรื่อง เมื่อพิจารณาความเหมาะสมของโปรแกรมรายด้านพบว่าด้านกายภาพของ CD-ROM มีความเหมาะสมมาก ด้านเนื้อหาของฐานข้อมูล พบว่าเสียงดนตรีประกอบและการแบ่งเนื้อหาสามารถสร้างความเข้าใจเนื้อหาเหมาะสมระดับมากด้านรูปแบบกราฟฟิกและมัลติมีเดีย พบว่าความเข้าใจในการอ่านหน้าจอ/ปุ่มการใช้งานเหมาะสมมาก คมกริช การินทร์ (2542) กล่าวถึงเกี่ยวกับดนตรีของชาวภูไท จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งดนตรีของชาวภูไทกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นการเล่นเพื่อความบันเทิงหรือเล่นเพื่อประเพณีชีวิต เช่น พอถึงยามค่ำคืน หนุ่มสาวชาวภูไทต่างพากันเป่าแคน ดัดพิน ไปตามบ้านที่มีสาว ๆ เพื่อไปพุดคุย บางทีก็ไปตามตูป (กระท่อม) หรือไปตามช่วง (ลานบ้าน) ที่มีสาว ๆ ลงมาเซ็นฝ้าย

คริสเตียน บาวเวอร์ (2536) ศึกษาการแสดงเจี๊ยงเบริญ เป็นเพลงพื้นฐานเขมรที่มีลักษณะการขับเหมือนกับกำลัของหมอลำลาว มงกุฏ แก่นเดียว (2537) กล่าวถึงกันตรึม ดนตรีไทย เชื้อสายเขมร เป็นดนตรีพื้นเมืองในท้องถิ่นที่ประชาชน

พูดภาษาเขมร (จ.บุรีรัมย์, สุรินทร์, ศรีสะเกษ) มีเครื่องดนตรีคือ ซอกลาง 1 อัน ปี่อ้อ 1 เล้า กลองกันตรึม 2 ใบ ส่วนภายหลังมีฉิ่ง ฉาบ หรือตะเซมผสมด้วยนั้นเป็นผลของวิวัฒนาการในระยะหลังต่อมา กันตรึม นอกจากเล่นเพื่อทรงเจ้าแล้วในสมัยโบราณยังเล่นเพื่อกล่อมหอนในพิธีแต่งงานอีกด้วย ปัจจุบันคนเล่นดนตรีพื้นบ้านประยุกต์แล้วเรียกตนเองว่า นักกันตรึมส่วนมากไม่ได้เรียนจากครูโดยตรง มักเรียนจากเทพบทธกาศเกี่ยวกับการฟ้อนสะเอิงของชาวไทยภูเขา กนกวรรณ ระลึก (2545) พบว่าการฟ้อนสะเอิงมี 2 รูปแบบคือ การฟ้อนเพื่อการรักษาโรค และการฟ้อนเพื่อสักการะผีสะเอิงหรือการลงช่วง การฟ้อนเพื่อการรักษาโรค เป็นการฟ้อนของแม่สะเอิงใหม่ หมายถึง การประกอบพิธีกรรม เข้าทรงผีสะเอิงเป็นครั้งแรก เพื่อรักษาโรคภัยไข้เจ็บ การฟ้อนเพื่อสักการะผีสะเอิงหรือการลงช่วง หมายถึง การฟ้อนเพื่อไหว้ผีสะเอิงประจำปีของแม่สะเอิงเก่า

อัมพร ะวรรณ (2543) ศึกษาองค์ประกอบและขั้นตอนของประเพณีความเชื่อที่ปรากฏในประเพณีการเดินสากกับกระบวนการขัดเกลาทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์แสก บ้านอาจสามารถ อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม พบว่าแสกเดินสากประกอบด้วยผู้เดินสาก ไม้สากที่ใช้เดิน เครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลง เพลงที่ใช้ร้องประกอบเป็นภาษาแสก ขั้นตอนแบ่งเป็นขั้นเตรียมการ และขั้นดำเนินการ ประเพณีการเดินสากเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคมที่มีอิทธิพลตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยรุ่น เครือมาส บุญธรรม (2537) ศึกษาการฟ้อนโปงลางของจังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นท่าฟ้อนที่ประดิษฐ์ขึ้นจากจินตนาการของชาวบ้านที่มีชื่อเสียง จังหวัดและทำนองของโปงลางในรูปแบบต่างๆ ซึ่งเรียกเป็นภาษาถิ่นว่า “ลาย” แต่ละลายมีชื่อตามความหมาย เช่น ลายไหว้ครู ลายช้างขึ้นภู ลายนกไซบินข้ามทุ่ง ลายผู้ไทยเลาะตุบ ลายเดินโขง ซึ่งแต่ละลายสามารถนำมาประกอบกับการฟ้อนในชุดการแต่งกายพื้นเมืองต่างๆ ด้วยท่าทางที่แสดงออกให้เกิดความสัมผัสกันอย่างเหมาะสมกับเนื้อหาของลายนั้นๆ

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2540) ศึกษาเกี่ยวกับประวัติและผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม ซึ่งทางคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติได้

ประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติแก่บุคคล คือ นายสวน ผ่องแผ้ว ผู้ซึ่งเป็นหัวหน้าคณะละครหุ่นอีสาน “เพชรหนองเรือ” นอกจากนี้ภายในหนังสือเล่มนี้ยังมีบทความที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม ได้แก่ โครงการสืบสานวัฒนธรรมไทย 2538 - 2540 ซึ่งกล่าวถึงภูมิหลัง สภาพปัจจุบัน และปัญหาทางวัฒนธรรม ตลอดจนยังมีประวัติความเป็นมาหนังตะลุงอีสาน ละครหุ่นอีสาน และยังมีบทความเกี่ยวกับวัฒนธรรมในด้านต่างๆ

ศิลปะการแสดงที่แพร่อิทธิพลมาจากทางภาคใต้มาเป็นการแสดงท้องถิ่นคือหนังตะลุงอีสานหรือหนังประมัตย์ สุริยา สมุทคุปดีและคณะ (2535) ศึกษาเกี่ยวกับหนังประมัตย์ของคณะหนังประมัตย์จากบ้านสระแก้ว ต.บ้านฝาง อ.บ้านฝาง จ.ขอนแก่น ที่ได้รับอิทธิพลจากหนังตะลุงภาคใต้ โดยผ่านประสบการณ์ในการใช้ชีวิตช่วงทำงานนอกหมู่บ้าน แล้วจึงประยุกต์หนังตะลุงให้เข้ากับลักษณะท้องถิ่นอีสาน โดยเฉพาะในการแสดงหมอลำ และมีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งดำรงชีวิตด้วยการออกเร่แสดงประมัตย์เพื่อหารายได้นอกฤดูกาลทำนา

ในส่วนของดนตรี รัชวิทย์ มุสิการุณ (2544) ศึกษาเกี่ยวกับแคน พบว่าแคน เป็นเครื่องดนตรีตระกูลเป่าขึ้นเดียวในโลกที่บรรเลงในครั้งเดียวได้หลายเสียงประสานพร้อมกันในลักษณะการประสานเสียงเพลง ได้ถึง 11 เสียงและสามารถทำให้เกิดเสียงยาวนานติดต่อกันได้ตลอดการบรรเลง ด้วยความสัมพันธ์ต่อกันช้านานของประเทศไทยและประเทศสาธารณรัฐประชาชนลาว เป็นเมืองพี่เมืองน้อง แคนจึงเป็นดนตรีที่นิยมเล่นกันมากใน 2 ประเทศแห่งลุ่มน้ำโขง กล่าวได้ว่า เป็นเครื่องดนตรีที่มี “รากร่วม” ทางวัฒนธรรมและมี “รากเริ่ม” จากที่เดียวกัน ด้วยเหตุนี้เองมนต์เสียงแคนจากแดนจำปาเป็นเรื่อง “สุดสะแนน” และอยู่ในความนิยมของคนลาวอย่างไม่เสื่อมคลาย เนื่องมาจากค่านิยมและคุณค่าของแคน การดำรงชีวิตอยู่อย่างเพียงพอของศิลปินและการรับวัฒนธรรม การดนตรีลูกทุ่งหมอลำจากประเทศไทย ทั้งนี้ในบทความของวิศิษฐ์ ดวงสงค์ (2541) เกี่ยวกับ แคน ยอดดนตรีพื้นเมืองไทยอีสาน พบว่าเครื่องดนตรีเรียกว่าแคนของชาวพื้นเมืองไทยอีสานมีความเป็นมาไม่แน่ชัด มีแต่เรื่องปรัมปราที่เล่าขานสืบๆ กันมาแคนของชาวพื้นเมืองไทยอีสานมีอยู่ 4 ชนิด ดังนี้คือ แคนหก แคนเจ็ด แคนแปด และแคนเก้า แคนจัดเป็นยอด

ดนตรีพื้นเมืองชาวไทยอีสานสายล้านช้าง ด้วยถือว่ามีเสียงที่ไพเราะจับใจยิ่งกว่าเสียงดนตรีพื้นเมืองชนิดอื่นใดทั้งสิ้น ชาวพื้นเมืองนิยมใช้แคนเป่าบรรเลงเพลง ดังนี้คือ ใช้เป่าหรือเดี่ยวเพลงโน้ตเชิงเกี่ยวพาราสีหนุ่มสาว ใช้เป่าประสานเสียงหมอลำ

สนอง คลังพระศรี (2540) เขียนบทความเกี่ยวกับแคนว่า แคน เรียกเป็นคำวงไม่ใช้เต้า ข้อทักท้วงที่ควรพิจารณา ซึ่งคนส่วนใหญ่นิยมเรียกลักษณะนามของแคนว่าเต้า แต่ชาวอีสานซึ่งเป็นกลุ่มที่นิยมเล่นแคนมากกว่ากลุ่มอื่นๆ กลับเรียกแคนว่า “ดวง” เพราะหลักฐานในหนังสือไตรภูมิพระร่วง บ่งชี้ชัดว่า เครื่องดนตรีที่ทำด้วยลูกน้ำเต้า เช่น พิณ คนโบราณเรียกเป็นดวง ซึ่งเรียกตามรูปร่างลักษณะของวัสดุ ไม่ใช่เรียกตามวัสดุที่ใช้ทำ ดังนั้น การที่ชาวบ้านในท้องถิ่นอีสานยังคงเรียกว่า “ดวง” จึงฟังดูมีเหตุผลและสอดคล้องกับหลักฐานเป็นอย่างยิ่ง สจ๊วต ภูเขาทอง (2540) กล่าวถึงโปงลางในทัศนะของคนต่างถิ่น ซึ่งน่าจะมาจากวัตถุที่มีรูปร่าง กลวงเป็นโพรง หรือคล้ายราง เวลาเคาะจะมีเสียงดังกังวาน หมายถึงการตั้งชื่อไปตามรูปร่างลักษณะ ดังนั้น ความหมายของคำว่า “โปงลาง” คือ เครื่องดนตรีที่มีลักษณะเป็นโพรงหรือไม่ก็เป็นรางนั่นเอง คือต้องมีลักษณะเป็นกลวง มีเสียงกังวาน แต่ในภาคเหนือ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ชาวบ้านนิยมเรียกว่า “ผางลาง” ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นเสียงแห่งความมงคล

อุดม บัวศรี (2540) กล่าวถึงดนตรีในพิธีกรรมอีสานว่า เครื่องดนตรีที่นิยมใช้ประกอบพิธีกรรม อันได้แก่ แคน เป็นดนตรีที่ใช้ประกอบพิธีกรรม เช่นรำทรงหรือรำผีฟ้าหรือหมอลงเหย้า ถือว่าแคน เป็นสื่ออย่างหนึ่งที่สำคัญ, กลอง อีสานมีกลองหลายชนิด ได้แก่ กลองเพล กลองเด็ก กลองโหมม กลองบั้งสุกุล กลองตุ้ม กลองเที่ยง กลองตะโพน กลองจิ้ง กลองท่วง กลองสะบัดชัย และกลองยาว ซึ่งนำมาใช้แตกต่างกันขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ที่จะใช้

เพลงโคราช การแสดงของกลุ่มคนไทยโคราช พชร สุวรรณภาชนี (2543) ศึกษาเพลงโคราช ซึ่งเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่น นับเป็นการร้องเพลงพื้นบ้านโต้ตอบระหว่างชายและหญิง ซึ่งต้องอาศัยความสามารถเฉพาะตัวของหมอลงเหย้าหรือผู้ร้องเป็นอย่างสูง มีเนื้อร้อง และท่วงทำนองที่เป็นเอกลักษณ์ แสดงถึงวัฒนธรรม

ของชาวไทยโคราช ศึกษาอาศัยวิธีการคิด แนวคิด ทฤษฎีทางมานุษยวิทยาการดนตรี โดยศึกษาถึงรูปแบบเนื้อหา วิธีการเล่นเพลงและเนื้อร้อง เพื่อดูพัฒนาการของเพลงตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน พบว่าเพลงโคราช มีการพัฒนาการเปลี่ยนรูปแบบเนื้อหา และวิธีการเล่นเพลงมาตลอด เพราะความคิดสร้างสรรค์ของหมอลำเพลงและรสนิยมของผู้ฟัง ที่สำคัญคือ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนชาวไทยโคราช ทำให้เกิดมีเพลงโคราชแบบต่างๆ เพิ่ม รวมทั้ง วีระ เลิศจันทิก (2541) ศึกษาเพลงโคราชในกระแสโลกาภิวัตน์ พบว่า องค์ประกอบและศิลปะการแสดงเพลงโคราชของหมอลำเพลงรุ่นครู และหมอลำเพลงอาชีพที่แสดงแบบดั้งเดิมยังคงรักษาขนบเดิม คือ ฉันทลักษณ์ของเพลงยังคงสัมผัสอยู่ ใช้ภาษาโคราชที่เป็นศัพท์เฉพาะ ศิลปะการแสดงยังคงยึดถือความเชื่อเดิม วิเศษ ชาญประโคน (2539) ศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบและคุณค่าทางสังคมของกันตรึม โดยศึกษาเชิงคุณภาพ พบว่า ด้านคุณค่าทางสังคมของกันตรึมสะท้อน 3 ด้านคือ วิถีชีวิต ระบบครอบครัวและเครือญาติ สังคมและวัฒนธรรม โดยชาวอีสานได้ทำนาเป็นอาชีพหลัก ทอผ้าและเลี้ยงส่งเสริมมีความเชื่อ และศรัทธาในพุทธศาสนา เชื่อโหราศาสตร์ ค่านิยม เลือกกินดำเป็นคู่ มีคติสอนใจชายหญิงเรื่องครองรักให้มั่นคงในรักให้เกียรติกัน ด้านครอบครัวเครือญาติมีลักษณะระบบขยาย ชายเป็นหัวหน้า แบ่งหน้าที่กันชัดเจน ยึดมั่นในธรรมเนียมประเพณีอย่างเคร่งครัด ไชลิต ดีสม(2544) ศึกษาพัฒนาการของกันตรึมบ้านดงมัน ตำบลคอคอด อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ในวิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม เกี่ยวกับการบรรเลงเพลง การขับร้องและการฟ้อนรำของกันตรึม บ้านดงมัน ต.คอคอด อ.เมือง จ.สุรินทร์ พบว่ากันตรึมบ้านดงมัน เดิมมีองค์ประกอบดนตรีแบบดั้งเดิม ต่อมาได้พัฒนาการโดยนำเอาเครื่องดนตรีสากลเข้ามาประกอบในการบรรเลง องค์ประกอบด้านบทเพลง แบ่งเป็น 6 ประเภท ได้แก่ บทเพลงประกอบการไหว้ครู บทเพลงสำหรับขบวนแห่ บทเพลงเบ็ดเตล็ด บทเพลงในพิธีกรรม บทเพลงกันตรึมใช้ประกอบการแสดง บทเพลงกันตรึมประยุกต์ ซึ่งได้พัฒนาองค์ประกอบด้านบทเพลงขึ้นตามโอกาสต่างๆ มีการพัฒนารูปแบบและมีการลงทุนเตรียมการปรับปรุงรูปแบบวงกันตรึมอยู่ตลอดเวลา พรรณราย คำไสผา (2542) ศึกษาวิเคราะห์เพลงประกอบการแสดงพื้นบ้าน บทเพลง

ประกอบการแสดงโดยการใช้วงกันตรึมบรรเลง เพื่อศึกษาวิเคราะห์ในด้านประวัติความเป็นมา การแต่งกาย โอกาสและวิธีการแสดง มาตราเสียง คำร้อง ทำนอง โครงสร้างของทำนองเพลง พบว่าดนตรีพื้นบ้านกันตรึมแต่เดิมมีจุดประสงค์ในการบรรเลงเพื่อความสนุกสนานว่าเรียงของชาวบ้านเป็นทำนองสั้นๆ ต่อมาพัฒนาให้เป็นรูปแบบมากขึ้น นำเอาเพลงเก่าที่ไพเราะสนุกสนานได้รับความนิยมในชุมชนทั้งงานมงคลและอวมงคล แต่เดิมไม่ได้คำนึงถึงการแต่งกาย ต่อมาแต่งตามประเพณีนิยมสวยงามขึ้น เสียงเพลงกันตรึมเปลี่ยนไปใกล้เคียงมาตราเสียงสากลมากขึ้น สุพรรณิ เหลือบุญชู (2546) ได้วิจัยดนตรีอีสานใต้โดยนำเอาบทเพลงพื้นบ้านอีสานใต้มาวิเคราะห์ตามหลักดุริยางคศิลป์ด้านองค์ประกอบทางดนตรี ได้แก่ เพลงอมตูก เพลงรำเปย เพลงกโนปดิงตอง และเพลงระบำสุ่ม (อันรู่จ) โดยวิเคราะห์ตามหลักดุริยางคศิลป์ด้านองค์ประกอบทางด้าน ดนตรี ได้แก่ จังหวะ ทำนอง เสียงประสาน

การศึกษาการดำรงอยู่ของการแสดงพื้นบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีการศึกษาของ สมบัติ ทับทิมทอง(2544) เกี่ยวกับพัฒนาการกับปัจจัยการเกิดและการดำรงอยู่ของคณะกลองยาว อ.วาปีปทุม จ.มหาสารคาม พบว่าคณะกลองยาวอำเภอวาปีปทุมมีพัฒนาการเป็นสามช่วง ช่วงแรกเป็นแบบไม่มีรูปแบบ เกิดจากความสนุกสนานว่าเรียงของชาวบ้านผสมผสานกับความเชื่อและศรัทธา ช่วงที่สองเป็นแบบดั้งเดิม ซึ่งใช้เครื่องดนตรีประกอบขบวนแห่งานประเพณีสำคัญของท้องถิ่น เครื่องดนตรีประกอบด้วยกลองยาว รำมะนาและฉาบ บรรเลงเพลงพื้นบ้านอีสาน ยังไม่มีเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงทำนองเพลง ช่วงที่สามเป็นคณะกลองยาวประยุกต์เพื่อรับจ้างและแสดงทั่วไป นำออร์แกน เบส กลองชุด 3 ใบและพิณเป็นเครื่องดนตรีประกอบการบรรเลงเพิ่มขึ้น การประดิษฐ์คิดการแสดงใหม่ๆ ให้สอดคล้องกับสภาพสังคมร่วมสมัยในปัจจุบัน สุภาวดี สาลีพันธ์ (2540) ศึกษาทำพ็อนพื้นบ้านอีสาน และศึกษาวิถีชีวิตที่ปรากฏในการพ็อนพื้นบ้านอีสานของวิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด พบว่าทำพ็อนที่ใช้ประกอบการแสดงนาฏศิลป์พื้นบ้านมีทั้งหมด 81 ทำ เป็นทำพ็อนพื้นบ้านอีสาน 68 ทำ และทำรำไทย 13 ทำ ส่วนวิถีชีวิตที่ปรากฏในการพ็อนพื้นบ้านพบว่ามี 6 ด้าน คือ การประกอบอาชีพด้านลักษณะนิสัย

5.4 พลังวัฒนธรรมในงานสถาปัตยกรรมและหัตถกรรม

งานสถาปัตยกรรมในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ทั้งส่วนที่เป็นพัฒนาการและการศึกษาคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับงานสถาปัตยกรรม ท่ามกลางความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ความน่าสนใจของงานสถาปัตยกรรมคือความหลากหลายทางรูปแบบและคตินิยม ตลอดจนคตินิยมของการสร้างสถาปัตยกรรมของชุมชนแต่ละกลุ่ม นพดล ตั้งสกุลและจันทนีย์ วงศ์คำ (2546) ศึกษาถึงคติความเชื่อและระบบสังคมกับการปลูกสร้างเรือนพื้นบ้านและชุมชนผู้ไทนั้น พบว่า “คติความเชื่อ” เป็นกลไกในการกำหนดกรอบแนวและระบบสังคมผ่านทางวัฒนธรรม ประเพณีและพิธีกรรมสะท้อนในวิถีชีวิตและพฤติกรรม แม้ลักษณะทางกายภาพและชุมชนและบ้านเรือนมีความแตกต่างออกไปแต่กระบวนแนวคิดในการแสดง ความหมาย การศึกษาของจันทนีย์ วงศ์คำ(2544) ศึกษาพัฒนาการของเรือนพื้นบ้านกะเลิง : กรณีศึกษาบ้านหนองหนาว จังหวัดมุกดาหาร เป็นการศึกษาค้นคว้าเอกลักษณ์ในเรือนพื้นถิ่นเพื่อนำไปสู่การศึกษาเรือนพื้นถิ่นร่วมสมัยมีความจำเป็น ต้องค้นคว้าถึงเนื้อหาจากรากฐานแต่ละชุมชนนั้นอย่างแท้จริงและมีอาจใช้การอ้างอิงเพื่อใช้กับแหล่งที่ตั้งอื่นๆ ได้ เนื่องด้วยแต่ละพื้นที่ย่อมมีความแตกต่าง แม้เพียงเล็กน้อยก็มีผลต่อพัฒนาการของเรือนในแต่ละชุมชนนั้น การศึกษาพัฒนาการ เรือนเป็นแนวทางหนึ่งที่จะทำให้เกิดองค์ความรู้และเข้าใจถึงรูปแบบเรือนวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ตลอดจนลักษณะและข้อกำหนดต่างๆ ที่เกี่ยวข้องและยังขาดการนำ มาประยุกต์ใช้ในการสร้างสรรค์เพื่อให้ได้เรือนที่ผสมผสานของเรือนกะเลิง บ้านหนองหนาว อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร เพื่อมุ่งหมายให้เข้าใจถึงทิศทางและ รูปแบบของพัฒนาการเรือนรวมถึงปัจจัยที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงนั้นและเพื่อค้นหาว่าการสร้างเรือนในช่วงเวลาใดที่สามารถสะท้อนลักษณะดั้งเดิมของเรือนในชุมชน โดยการใช้กรอบศึกษาที่ยึดกับระยะเวลาการสร้างเรือนเป็นหลัก ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ช่วงเวลา คือ เรือนกลุ่มใหม่ (0-30 ปี)

ตึกดินของชุมชนชาวจีนในวิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิตของ นิราศ ศรีชาวรส (2541) โดยศึกษาพัฒนาการด้านรูปแบบของสถาปัตยกรรมด้านที่อยู่อาศัยและความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พบว่าพัฒนาการด้านรูปแบบที่อยู่อาศัยเป็นแบบดั้งเดิมถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษมาสู่สมัยใหม่แบ่งได้ 2 ช่วง ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นแบบตึกดิน ต่อมาได้พัฒนาการเป็นห้องแถวไม้ 2 ชั้น และช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นแบบครึ่งตึกครึ่งไม้จนกลายมาเป็นอาคารพาณิชย์สมัยใหม่ ส่วนความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตนั้น ชาวจีนจะยึดถือครอบครัวเป็นหน่วยที่สำคัญ อยู่รวมกันหลายคน การปลูกบ้านจึงมีขนาดใหญ่ ธีรพงษ์ จตุรพาณิชย์ (2546) ศึกษาความเป็นมาของตึกดินในจังหวัดร้อยเอ็ด โดยศึกษาจากพงศาวดารหัวเมือง มณฑลอีสาน ฉบับหม่อมอมรวงษ์วิจิตร พบว่า ในสมัยรัชกาลที่ 4-5 มีพ่อค้าชาวจีนเดินทางมาค้าขายในเมืองร้อยเอ็ด โดยรับซื้อของป่าส่งไปขายที่เมืองนครราชสีมา ต่อมาชาวจีนเหล่านี้ได้แต่งงานกับสตรีพื้นเมืองและตั้งถิ่นฐานแถวชั้นเดียว ผันก่อด้วยอิฐดินดิบไม่เผา แบ่งห้องเป็นสามส่วน ส่วนแรกเป็นที่ค้าขาย ส่วนที่สองเป็นห้องนอน ส่วนที่สามเป็นศาลเจ้าประจำบ้าน ยุคต่อมาหลังคามุงสังกะสี เปลี่ยนพื้นดินเป็นไม้กระดานและปูนซีเมนต์ตามลำดับ ตึกดินเป็นงานสถาปัตยกรรมดั้งเดิมที่ได้รับความสนใจอย่างมาก สมชาย นิลอาถิ (2536) กล่าวถึงตึกดิน..สถาปัตยกรรมพื้นบ้านอีสาน จากการสำรวจศึกษาสถาปัตยกรรมที่เป็นสิ่งก่อสร้างต่างๆ ในอีสานพบว่า นอกจากสิ่งก่อสร้างทางความเชื่อศาสนาทั่วไปแล้ว ยังมีสิ่งก่อสร้างที่เป็นที่อยู่อาศัยอีกหลายลักษณะด้วยกัน เช่น เรือนพักอาศัยแบบต่างๆ ทั้งในชนบทและชานเมือง ตลอดจนเตียงนา ศาลากลางบ้าน และที่อยู่อาศัยประเภทอาคารร้านค้าที่เรียกกันทั่วไปว่าตึกดิน รวมอยู่ด้วย “ตึกดิน” รากฐานสถาปัตยกรรมแห่งพื้นบ้านถิ่นที่ราบสูงที่แสดงเอกลักษณ์ของย่านชุมชนเมืองในยุคนี้ได้พัฒนาคลี่คลายมาสู่ยุค

ทวี พรหมมา(2541) ศึกษาเรือนไทยดำบ้านนาพาหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ทั้งการศึกษาพัฒนาการด้านรูปแบบ โครงสร้าง และส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมของเรือนไทยดำ และศึกษาความสัมพันธ์ของเรือน

กับวิถีชีวิตของชาวไทยดำ พบว่า เรือนไทยดำแบบดั้งเดิมเป็นเรือนผูกที่มีเสาสูง หลังคาเป็นทรงกระโจมคลุมต่ำ มีหิ้งบูชาผีเรือน ซึ่งชาวไทยดำเรียกว่า “กะล่อห้อง” แต่เมื่อสภาพทางภูมิศาสตร์เปลี่ยนไปทำให้มีอิทธิพลต่อวิธีการปลูกสร้าง เช่นเดียวกับงานของปรัชญาวัฒน์ ประจัญ (2542) ว่าด้วยเฮือน(เรือน) ของชาวข่าเลิงหมู่บ้านบัวกับหมู่บ้านทรายแก้ว อ.กุศบาก จ.สกลนคร และบริบทชีวิตและสังคมเครือญาติ พบว่าหมู่บ้านบัวทรายแก้ว มีชาวข่าเลิง อาศัยอยู่เป็นชุมชนรักความสงบและชอบใช้ชีวิตอยู่ตามป่าตามเขา แต่ในปัจจุบันยังคงดำรงอยู่อย่างสมถะเรียบง่าย โดยผูกพันปัจจัยสี่ของชีวิตไว้กับผืนป่าเป็นหลัก อีกทั้งยังนิยมแต่งงานกันภายในหมู่บ้าน ส่งผลให้ชาวข่าเลิงชุมชนนี้มีความรักความผูกพันและความเป็นปึกแผ่นเกินกว่าหมู่บ้านอื่นใดที่จะมี โดยเฉพาะเมื่อผสมผสานกับการสร้างเรือนของข่าเลิงกลุ่มนี้ที่ยึดเอาความสัมพันธ์ประโยชน์ใช้สอยและตอบสนองความอบ

ในกลุ่มชุมชนอีสานร่วมสมัย วิทยานิพนธ์ พรหมมา ไชแสง (2541) ศึกษาเรือนพื้นบ้านในเขตอำเภอหนองสูงศรี จังหวัดกาฬสินธุ์ รูปแบบ ขนบธรรมเนียมประเพณี คติความเชื่อที่มีต่อสถาปัตยกรรมประเภทที่อยู่อาศัย และความสัมพันธ์ระหว่างผู้อยู่อาศัย และความสัมพันธ์ระหว่างผู้อยู่อาศัยและการใช้สอย พบว่าเรือนพื้นบ้านในเขตอำเภอหนองสูงศรี เป็นบ้านชั้นเดียวยกพื้นสูงตัวเรือนโปร่งมีฝาทั้งสี่ด้าน ตัวหน้าเรือนเปิดครึ่งเดียว หลังคาใช้กระเบื้องไม้ และมีปลุกบ้านตามผีมือช่างและคติความเชื่อที่จะทำให้อยู่เย็นเป็นสุข แต่ปัจจุบันถูกจำกัดในเรื่องวัสดุก่อสร้างที่ต้องซื้อหาในท้องตลาด ทำให้คติความเชื่อแบบเดิมเปลี่ยนไป

ความพยายามในการศึกษาเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม โสภณ จงสมจิต (2537) พบว่าเรือนพื้นบ้านอีสานเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ศาสนา ประเพณี และธรรมชาติอย่างหนึ่งของคนอีสาน และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่กำลังถูกทอดทิ้งไปเนื่องจากความนิยมบ้านเรือนสมัยใหม่ ซึ่งขัดแย้งกับสภาพสังคมเกษตรกรรม ส่วนลักษณะเรือนพื้นบ้านอีสาน พบว่า มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เป็นบ้านชั้นเดียวมีใต้ถุนสูงและเตี้ย วัสดุที่ใช้ก่อสร้างบ้านใช้ไม้ชนิดต่างๆ เช่น ใบจาก ไม้ไผ่ หญ้าคา

เจริญ ตันมหาพาราน (2536) ศึกษาลักษณะเรือนอีสานโดยทั่วไปมี 3 ลักษณะ คือ 1.เรือนใหญ่หรือเรือนเกย 2.เรือนโข่ง ซึ่งมีโครงสร้างแยกออกจากเรือนใหญ่ 3.เรือนแฝด มีโครงสร้างทั้งชื่อและคานจะฝากกับเรือนใหญ่ และระดับพื้นจะเท่ากัน เรือนทั้ง 3 อาจมีส่วนประกอบเพื่อเพิ่มเนื้อที่ใช้สอยต่างๆ ได้ดังนี้ ชานแดด เป็นชานโล่งที่ยื่นออกมาและลดระดับลงจากตัวเรือน ใช้นั่งพักผ่อนและรับประทานอาหารเช้า ไฟ (ครัว) อ่างน้ำ (ร้านน้ำ) ลักษณะเป็นเพิง มีรางวางแ่งน้ำดินเผาไว้ดื่ม เล้าข้าว (ยุ้งเล้า) จะมีพื้นเล้าสูงพอดีกับการเทียมเกวียน เพื่อขนข้าวเข้ายุ้ง ลักษณะเด่นของเรือนอีสานอยู่ที่จั่ว นอกจากนี้ยังมีกรอบบันลมประกอบหลังคาเรือนทั้งสองด้าน เช่นเดียวกับ จันทนีย์ วงศ์คำ(2545) ศึกษาวัฒนธรรมกับการเปลี่ยนแปลงของเรือนอีสาน พบว่า เรือนพื้นถิ่นของแต่ละกลุ่มต่างๆ ในภาคอีสานล้วนมีความคล้ายคลึงกัน และมีความคล้ายกันเรือนพื้นถิ่นในลาวด้วยทั้งในรูปแบบและผังเรือน

เนื่องมาจากความเป็นกลุ่มชนที่มีการจัดจํารูปแบบทางสถาปัตยกรรมมาตั้งแต่ครั้งอดีตและสืบทอดต่อกันมาเรื่อยๆ โดยมีการเปลี่ยนแปลงบางอย่างให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและทรัพยากรที่หาได้ในท้องถิ่นรวมไปถึงผสมผสานรูปแบบเดิม

วิจิต คลังบุญครองและไพโรจน์ เพชรสังหาร (2537) ศึกษาเกี่ยวกับเรือน (เรือน) ในภาคอีสาน พบว่า เรือน (เรือน) ในภาคอีสาน หมายถึง ที่พัก ที่อาศัย ที่มีการยกเสาสูงได้ถุนโล่ง (มีใต้ถุน) การแบ่งประโยชน์การใช้ที่ดินในภาคอีสาน แบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ 1) บริเวณชุมชนหมู่บ้าน เป็นการไ้ที่ดินที่ตั้งชุมชนและอยู่กันเป็นกลุ่มโดยเลือกทำเลเป็นที่ตั้งเนินสูง น้ำท่วมไม่ถึงสามารถปลูกพืชยืนต้นได้ 2) บริเวณการเกษตร ส่วนมากจะเป็นนา ไร่ สวนตามแต่ภูมิประเทศ จะอยู่โดยรอบหมู่บ้าน ส่วนด้านสังคมครอบครัวและเรือนอีสาน ซึ่งการปลูกเรือนของชาวอีสานจะดูถูกษุ์ดูยามทำพิธีการปลูกเรือนและช่วยกันปลูกโดยขอความช่วยเหลือซึ่งกันและกันโดยชาวบ้านจะช่วยกันเข้าไปในดง (ป่า) เพื่อเลือกไม้แก่ อ่อน ชนิดให้เหมาะสมกับลักษณะการใช้ สังคมในครัวเรือนแต่ละครัวเรือนจะปลูกเรือนให้มีเนื้อที่ใช้สอยขนาดพอเหมาะ

จากการที่สถาปัตยกรรม เือนหรือเรือน ที่กำลังจะค่อยเลือนหายไป ชำนาญ บุญญาพุทธิพงศ์ (2546) ศึกษาเกี่ยวกับเือนอีสานและวิถีชาวบ้านที่เลือนหายไป พบว่า มีเือนอีสานสี่ห้าหลังริมทางหลวงอุบลราชธานี-พินุลมั่งสาหาร ซึ่งเป็นถนนสายสำคัญเป็นปัจจัยที่นำความเจริญทางวัตถุทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมชนบทแถบนี้แต่เือนเหล่านี้จะไม่สามารถเป็นตัวแทนสถาปัตยกรรมในท้องถิ่นอีสานได้ทั้งหมดแต่สามารถสุดดมกลิ่นไอของรูปแบบสถาปัตยกรรมเดิมๆ จากภูมิปัญญาชาวบ้านจริงๆ ได้เป็นอย่างดี สามารถสื่อถึงความเคยชินแบบเดิมๆ ส่วนได้ฤกษ์มักจะทำกิจกรรมในช่วงกลางวัน บางส่วนถูกแบ่งไว้เลี้ยงสัตว์ เือนอีสานในอดีตไม่มีห้องน้ำในตัวในระยะหลังแสดงถึงการผสมผสานของความเก่าและใหม่ คือส่วนอาบน้ำที่เปิดโล่งดูข้างๆ น้ำบ่อและบ่อน้ำบาดาลและมีท่อประปาใช้ภาพสะท้อนความแตกต่างของยุคสมัย

อีกด้านหนึ่งการศึกษาสถาปัตยกรรมที่เป็นศาสนาคารก็ได้รับความสนใจศึกษาดังปรากฏจากการศึกษาหลายชิ้น นับตั้งแต่งานของพันคำทอง สุวรรณธาดา (2545) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงชนบประเพณีในการสร้างพระธาตุด้านรูปแบบ ด้านวิธีการก่อสร้างหน้าที่และประโยชน์ คติความเชื่อและปัจจัยที่เกี่ยวข้องที่มีผลกระทบต่อชนบประเพณีในการสร้างพระมหาธาตุแก่นนครวัดหนองแวงพระอารามหลวง ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ขอนแก่น พบว่าได้มีการสร้างเป็นพระธาตุรูปแบบเปิด มีการใช้เครื่องมือที่ทันสมัยใช้วัสดุที่คงทนผสมผสานเทคโนโลยีภายในพระธาตุเป็นที่โล่งกว้างสามารถประกอบกิจกรรมคณะสงฆ์และปฏิบัติศาสนากิจของพุทธศาสนิกชนได้ และได้ออกแบบสูงเก้าชั้นในแต่ละห้องมีภาพเขียน แกะสลักไม้เป็นระวัติเมืองขอนแก่นเป็นต้น ด้านคติความเชื่อมีการเปลี่ยนแปลงคือมีการสร้างจุลธาตุเพื่อบรรจุอัฐิพุทธศาสนิกชน ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ (2544) ศึกษาภูมิปัญญาของกลุ่มช่างที่ปรากฏในพุทธอุโบสถและพุทธประติมากรรมในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง ซึ่งก็คือเขตจังหวัดร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ และมหาสารคาม เป็นภูมิปัญญาของกลุ่มช่างผู้สร้างพระอุโบสถ และสร้างพุทธประติมากรรมประดับตกแต่งอุโบสถ ตามบริเวณหน้าบัน

บานประตู และบานหน้าต่างอุโบสถ เพื่อรองรับและก่อกำหนดความเลื่อมใสศรัทธาพุทธศาสนาในชุมชนของตน ซึ่งภูมิปัญญานั้นจำแนกได้ 2 ลักษณะ วรรณุทธจันทมูล (2542) ศึกษาลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรม การประดับตกแต่ง และศึกษาความสัมพันธ์ของธรรมาสถ์กับวิถีชีวิตของชาวบ้านในจังหวัดมหาสารคาม พบว่าเป็นสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นสถานที่นั่งแสดงพระธรรมเทศนาของพระสงฆ์ในบางภูมิภาค โครงสร้างเป็นไม้ และจากรูปแบบธรรมาสถ์ที่ปรากฏนั้นแสดงให้เห็นถึงความเชื่อทางพุทธศาสนาในเรื่องเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็นเนื้อหาหลักในการประดับตกแต่ง และเนื้อหารอง คือ รูปบุคคลและสัตว์ สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อ วิถีชาวบ้าน

อาคารหอแจกหรือศาลาการเปรียญอีสาน เป็นศาสนาคารที่ สรรเสริญ สุรวาทศิลป์ (2545) ศึกษาและพบว่ารูปแบบโครงสร้างค้ำค้ำความเชื่อและบทบาทของหอแจกที่มีต่อชุมชนในอ.เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ด พบว่ารูปแบบโครงสร้างของหอแจกมีลักษณะคล้ายกับโครงสร้างของบ้านเรือนโดยทั่วไปแต่จะมีขนาดใหญ่กว่าบ้านรูปแบบทางสถาปัตยกรรมสะท้อนให้เห็นถึงความคิด การออกแบบ ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน ค้ำค้ำความเชื่อของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งมีค้ำค้ำความเชื่อบางอย่างก็คล้ายความเชื่อลง ทั้งนี้เนื่องมาจากความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและสังคม

ธาดา สุทธิธรรม(2540) ศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมของหอแจกสามารถจำแนก เป็นแบบต่างๆ คือ หอแจกไม้ ไม้เป็นวัสดุที่ใช้สร้างหอแจกตั้งแต่การกำเนิดหอแจกในภาคอีสานเมื่อประมาณ 200 กว่าปีก่อน หอแจกปูน หมายถึง หอแจกก่ออิฐฉาบปูน ที่มีการก่อสร้างในช่วงประมาณ 30-60 ปีมานี้ การก่อสร้างหอแจกด้วยอิฐและฉาบปูน ทำให้พัฒนาการทางรูปแบบของหอแจกมีรูปแบบเฉพาะตัว หอแจกคอนกรีตเสริมเหล็ก เป็นหอแจกที่มีอายุไม่เกิน 30 ปี จะพบหอแจกที่มีโครงสร้างเสาและคานเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก ผนังเป็นอิฐซีเมนต์บล็อกหรืออิฐมอญฉาบปูนซีเมนต์ มีลักษณะการตกแต่งแบบสถาปัตยกรรมภาคกลาง เป็นหอแจกที่พบอยู่อย่างดาษดื่นในปัจจุบัน

ส่วนการศึกษาธาตุอีสาน มีนักวิชาการให้ความสนใจในการศึกษาอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่ วิโรฒ ศรีสุโร (2538) นำเสนอเกี่ยวกับพระธาตุศรีสองรัก อนุสรณ์แห่งมิตรภาพ และไมตรีของสองฝั่งโขง ซึ่งปัจจุบันตั้งอยู่ในเขตอำเภอด่านซ้าย เป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดเลย ซึ่งเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือค่อนข้างทางภาคเหนือ (อีสานเหนือ) พบว่าประชาชนชาวจังหวัดเลยดั้งเดิมและส่วนใหญ่เป็นชนเผ่าไทยลื้อ ซึ่งเป็นไทยเผ่าใหญ่เผ่าหนึ่ง ที่ตั้งฐานอยู่ในอาณาจักรล้านช้าง สมัยโบราณสำเนียงพูดของคนพื้นเมืองจังหวัดเลยจึงมีสำเนียงคล้ายประชาชนในแคว้นหลวงพระบาง และแขวงไชยบุรี (จังหวัดลาวน้ำเดิม) พระธาตุศรีสองรัก : ปุชนิยมสถานและที่พึ่งทางใจนอกจากพระธาตุศรีสองรักจะเป็นอนุสรณ์สถานของความสัมพันธ์ทางมิตรภาพและไมตรีอันดียิ่งระหว่างไทย-ลาว ในประวัติศาสตร์แล้ว ยังเป็นปุชนิยมสถานอันศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นที่พึ่งทางใจของประชาชนจังหวัดเลยและใกล้เคียง รวมทั้งชาวลาวส่วนหนึ่ง ด้วยพระธาตุศรีสองรักได้รับการซ่อมแซมอยู่เสมอ และกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานไว้แล้ว

ผลงานวิจัยชิ้นสำคัญของวิโรฒ ศรีสุโร (2538) เรื่องธาตุอีสาน ศึกษาเกี่ยวกับ “ธาตุ” และ “พระธาตุ” เป็นภาษาถิ่นของภาคอีสานที่ใช้เรียกอนุสาวรีย์หรือสิ่งก่อสร้างเพื่อบรรจุอัฐิธาตุของผู้วายชนม์ มีความหมายอย่างเดียวกับ “เจดีย์” หรือ “สถูป” ในภาษากลางหากเรียกว่า “ธาตุ” ย่อมหมายถึงที่บรรจุกระดูกของบุคคลธรรมดาสามัญไปจนถึงเจ้าเมือง และพระสงฆ์องค์เจ้า “พระธาตุ” หมายถึงสิ่งก่อสร้างที่ประดิษฐานแต่เฉพาะอัฐิธาตุขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า “ธาตุ” สามัญชนทั่วไปในครั้งแรกนิยมใช้ไม้จึงเรียกว่า “ธาตุไม้” ซึ่งไม่สามารถทำให้ใหญ่โตได้ ต่อมาพัฒนาโดยการก่ออิฐสอปูนจึงสามารถทำให้ใหญ่โตและแข็งแรงยิ่งขึ้น เรียกว่า “ธาตุปูน”

ธาดา สุทธิธรรม (2542) ศึกษาเกี่ยวกับสิมของวัดสุวรรณาวาส จังหวัดมหาสารคาม พบว่า สิมวัดสุวรรณาวาส เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนเป็นลักษณะสิมอีสานที่ได้รับอิทธิพลจากฝั่งลาวซึ่งรับมาจากฝรั่งเศสในฐานะอาณานิคมในการก่อสร้างอาคารก่ออิฐถือปูน โดยมีช่างญวนเป็นพนักงานปูนต่างๆ ชุมประเด็นด้านหน้าเป็นลวดลายปูนปั้นปางพระพทธเจ้าปางเลไลย์ เห็นเป็นภาพลึงและข้างเลือนๆ

คันห้วยไม้แกะสลักเป็นรูปภาพพญานาคงดงามอ่อนช้อย ตามแบบศิลปกรรมไทยอีสาน ซึ่งทรวดโถมลงมาก แต่ต่อมาการอนุรักษ์สิมวัดสุวรรณาวาสจึงสำเร็จด้วยการบริจาคแรงงาน สิ่งของ และเงินจากญาติมิตร ผู้มีจิตศรัทธา วิโรฒ ศรีสุโรและธาดา สุทธิธรรม (2543) ศึกษาหลักบ้านและพบว่า การออกแบบ “หลักบ้าน” นั้นคำนึงถึงหลักเกณฑ์ 3 หัวข้อ คือ 1.รูปแบบ มักนิยมทำเป็นเสาไม้กลมหรือไม้ปาดมุมให้เป็นรูป 8 เหลี่ยม ไม่กำหนดขนาดและความสูง ส่วนใหญ่ขึ้นหัวให้เป็นรูปเสาหัวตุ้มหรือรูปทรงบัวตุ้มโดยหยาบ ไม่พิถีพิถันนัก แบ่งออกเป็นแบบหลักปลายแหลมธรรมดา แบบหยักปลายไม่มีลวดลายแบบหยักปลายตกแต่งลวดลายแบบประยุกต์ 2.วัสดุ แต่เดิมนั้นใช้ไม้ทั้งสิ้น ไม้ที่นิยมทำต้องเป็นไม้มงคล เช่น คุณ ยอ ถ้าหาไม่ได้ อาจใช้ไม้แคน (ตะเคียน) ไม้เต็ง เป็นต้น นอกจากนี้ช่างพื้นบ้านยังนิยมนำซีเมนต์มาทำแทนไม้ เนื่องจากทนทานและสามารถทำลวดลายได้ง่าย 3.การตกแต่ง หากเป็นวัสดุที่ทำจากไม้ช่างนิยมสลักหยาบๆ เป็นเสมือนรอยขีดซ้อนกันลงไปบนเนื้อไม้ บางครั้งก็มีการหยักปลายอย่างที่ช่างพื้นบ้านเรียกว่า “แอวซัน” โดยแบ่งเป็นส่วนปลายและส่วนลำตัว ส่วนปลายจะฉาก ปาดยอดให้เป็นทรงบัวเหลี่ยมแล้วสลักเป็นลายกาบ (คล้ายกระจัง) ซ้อนกันเหมือนกาบของหน่อไม้ที่เจริญงอกงามโผล่จากผิวดิน

ชำนาญ เล็กบรรจง (2545) ศึกษาลักษณะและรูปแบบลวดลายประดับสถาปัตยกรรมทางศาสนาในภาคอีสาน พบว่า ลักษณะของลวดลายประดับสถาปัตยกรรมทางศาสนาเป็นลวดลายที่ช่างได้แนวคิดจากธรรมชาติและลายไทยถ่ายทอดสืบต่อกันมาแบบตระกูลซึ่งสามารถประยุกต์ดัดแปลงให้เหมาะสมกับลักษณะสถาปัตยกรรมไทยได้ดี การเรียกชื่อลวดลายและเรียกตามที่ได้มาของครูช่างลักษณะคุณค่าความงามของลวดลายช่างจะออกแบบให้มีส่วนประกอบของศิลปะปรากฏอยู่ในแต่ลวดลายได้แก่ ความงามที่เกิดจากเส้นรูปร่าง รูปทรง แสงเงา พื้นผิว ช่องว่าง และสีผสมผสานกันอย่างลงตัว วิโรฒ ศรีสุโร (2539) ศึกษาหอไตรของอีสานในด้านคุณค่าและเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น กล่าวถึงหอไตรหมายถึง อาคารที่สร้างขึ้นเพื่อเก็บรวบรวมพระไตรปิฎก อันมีพระอภิธรรมปิฎก พระสุตตันตปิฎก(พระสูตร) และพระวินัยปิฎก เพื่อให้พระสงฆ์ได้เล่าเรียนศึกษา

สร้างไว้กลางน้ำสามารถป้องกันมดปลวกขึ้นไปทำลาย “หนังสือผูก” เหล่านี้ได้อย่างได้ผล สถาปนิกพื้นบ้านมักออกแบบให้เป็นเรือนหลังเดียวโดดๆ ดังนั้น หอไตร จึงเป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าทางพระพุทธศาสนาและเป็นทั้งปูชนียสถานสมควรแก่การกราบไหว้ของพุทธบริษัทอีกด้วย สุพาสน์ แสงสุรินทร์ (2542) ศึกษาองค์ประกอบทางศิลปะ รูปแบบ ลวดลายและความสัมพันธ์ระหว่างซุ้มประตูโขงวัดกับวิถีชีวิตชาวบ้าน พบว่าองค์ประกอบหลักได้แก่ โครงสร้าง รูปแบบ ขนาดและวัสดุที่ใช้ในการสร้างซุ้มประตูโขงและองค์ประกอบเสริมได้แก่ ลวดลายและวัสดุที่ใช้ในการตกแต่งลวดลายที่สะท้อนให้เห็นความอุดมสมบูรณ์ของท้องถิ่น

มุมมองของวิกฤตของลิมอีสาน ลักษณะ จินดาวงษ์ (2546) ศึกษาลักษณะทั่วไปของลิมอีสาน ซึ่งได้แก่ ลิมโปร่ง(ลิมโง) เป็นลิมท้องถิ่นแบบดั้งเดิม จะก่อผนังปิดทึบเฉพาะส่วนด้านหลังของพระประธานและลิมทึบ เป็นลิมรุ่นใหม่ บางครั้งเรียกว่า “ลิมมหาอุด” จะก่อผนังทึบด้วยอิฐทั้งสิ้นด้านยกเว้นช่องประตูและหน้าต่าง ลิมมักสร้างพร้อมกันกับหอแจกและหอไตร แรงงานและกำลังทรัพย์ได้มาจากการบอกบุญชาวบ้าน สถาปัตยกรรมพุทธสถานจึงเปรียบเสมือนตัวแทนของจิตวิญญาณ ความศรัทธา ความเชื่อ โลกทัศน์ของบรรพบุรุษอีสาน สถานการณ์ลิมในปัจจุบัน ลิมได้ชำรุดทรุดโทรมไปตามเวลาประกอบกับเกิดการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจและการเมือง ปิยะศักดิ์ ปักโคทานัง (2540) ศึกษารูปแบบโครงสร้างและความหมายของบทบาทธรรมาสันสิงห์กับวิถีชีวิตชาวบ้าน พบว่าธรรมาสันสิงห์สร้างระหว่างพ.ศ.2468-2470 โดยความร่วมมือของชาวเวียงจันทน์และชาวบ้านในท้องถิ่น เพื่อให้เป็นสถาปัตยกรรมที่ใช้แสดงธรรมเทศนาในประเพณีบุญมหาชาติ รูปแบบและโครงสร้างมีฐานปูนปั้นเป็นรูปสิงห์รองรับเรือนธรรมาสันที่ก่อด้วยอิฐถือปูน มีการประดับตกแต่งฐานและตัวเรือนให้เป็นภาพจิตรกรรมแบบผสม หลังคามีโครงสร้างเป็นไม้ ศิลปะได้รับอิทธิพลจากจีนและเวียงจันทน์ผสมผสานกับท้องถิ่น

สำหรับการศึกษาหัตถกรรมประกอบด้วยการศึกษา หัตถกรรมในฐานะขององค์ความรู้และการพัฒนา ศุภชัย สิงห์ยะบุญชัยและคณะ (2545) ศึกษาถึงรูปแบบศิลปะและการจัดการทอผ้าที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งและการพึ่งตนเองของชุมชน

ท้องถิ่น ศึกษากรณีผ้าไหมแพรวาสายวัฒนธรรมผู้ไท จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า รูปแบบศิลปะผ้าไหมแพรวามี 3 ลักษณะในรูปแบบใหญ่คือ ผ้าทอล่วง ผ้าจกดาวและผ้าเกาะ มีลักษณะการทอ ลวดลาย แตกต่างกัน แต่มีกำเนิดมาจากผ้าแพรวาแบบดั้งเดิม วิธีการใช้ไหมเกาะ มีไหมสีพื้นคือสีแดงเข้ม และชาวผู้ไทใช้เป็นผ้าสไบเฉียงไปร่วมพิธีการสำคัญ ด้านการจัดการผลิตผ้าแพรวา เริ่มตั้งแต่การผลิตส่งให้สมเด็จพระราชินีนาถแล้วกระจายสู่สาธารณชนทั่วไปอย่างรวดเร็วและกว้างขวางได้พัฒนารูปแบบหลากหลายมากขึ้น

ลักขณา จตุโพธิ์ (2541) ศึกษากระบวนการทำเครื่องจักสานไม้ไผ่ และคุณค่าของเครื่องจักสานไม้ไผ่ต่อวิถีชีวิตของชาวผู้ไทยบ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่าชาวผู้ไทยบ้านโพนยึดแนวทางศิลปหัตถกรรมแบบดั้งเดิมที่ว่า “ผู้หญิงทอผ้าที่มีความงามทางด้านลวดลาย ส่วนผู้ชายทำเครื่องจักสานด้วยความประณีต” ดังนั้นการทำเครื่องจักสานไม้ไผ่ประเภทเครื่องใช้สอยภายในบ้านจึงมีความละเอียดในการสานเพราะใช้เป็นประจำ ส่วนประเภทเครื่องมือจับสัตว์จะทำแบบง่าย และได้ใช้ประโยชน์จากเครื่องจักสานไม้ไผ่ในการพกพาและใช้แสวงหาอาหารในท้องถิ่น ส่วนการศึกษาเรื่องผ้า ทรงคุณ จันทจรและคณะ (2536) ศึกษาเกี่ยวกับผ้าชาวโล้ กรณีชาวโล้ อ.ดงหลวง จ.มุกดาหาร และอ.กุสุมาลย์ จ.สกลนคร พบว่า ประวัติความเป็นมาของผ้าชาวโล้มีหลายยุค ได้แก่ ยุคโบราณ ยุคแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมการทอผ้า ยุคพัฒนาการทอผ้า และยุคปัจจุบัน และมีขั้นตอนดังนี้ คือ การปลูกฝ้าย การเก็บฝ้าย การทำเส้นฝ้าย การย้อมสีฝ้าย ซึ่งเป็นสีที่ได้จากธรรมชาติและมีเทคนิควิธีในการทอผ้า คือ การทอผ้าสี่เขา การทอผ้าขิด การทอผ้าเก็บ การทอผ้ามัดหมี่ และการผลิตผ้า และมีลายผ้า 4 ลักษณะคือ ลายที่ได้จากธรรมชาติ ลายที่ได้จากอิทธิพลของศาสนา การเปรียบเทียบรูปแบบผ้าทอของ ชูศักดิ์ ศุภรพันธ์ (2541) ศึกษาผ้าทอซึ่งเป็นงานหัตถกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว-เขมร พบว่า ชาวอีสานกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว-เขมร ดำเนินชีวิตอยู่อย่างเรียบง่ายมาโดยตลอด มีน้ำใจงามโอบอ้อมอารี ยึดมั่นในพุทธศาสนา รักษาศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะทางด้านหัตถศิลป์ การทอผ้าของชาวอีสานเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าที่

สร้างสรรค์ขึ้นมาจากภูมิปัญญาชาวบ้าน สืบสานกันมาจนถึงปัจจุบัน ลักษณะการทอผ้าแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม โดยแบ่งตามชาติพันธุ์และวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่ม คือ กลุ่มชนชาติสายนลาว นิยมทอผ้าไหมและผ้าฝ้ายด้วยวิธีการขิดและมัดหมี่กลุ่มชนเชื้อสายผู้ไทหรือภูไทนิยมทอผ้าด้วยวิธีการขิด

ดาเรศ ชารพันธ์ (2544) ศึกษาผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของการประกอบอาชีพผลิตและค้าผ้าไหมแพรวาชาวบ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่าผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ มีการลงทุนและการแสวงหาเงินลงทุนเพื่อประกอบอาชีพผลิตและค้าผ้าไหมแพรวา ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมแพรวานิยมนำไปตัดชุดเสื้อผ้ามากที่สุด ลักษณะการขายมีทั้งปลีกและส่ง ผลจากการขายผ้าไหมแพรวาทำให้เศรษฐกิจของครอบครัวและส่วนรวมดีขึ้น ผลกระทบทางด้านสังคม ชาวบ้านโพนส่วนใหญ่มีการประกอบอาชีพผลิตและค้าผ้าไหมแพรวาร้อยละ 95.55 ส่วนการศึกษารูปแบบและการผลิตผ้าของชาติ วรรณกุล และคณะ (2541) เกี่ยวกับการทำผ้าไหมแพรวาในจังหวัดกาฬสินธุ์ เพื่อให้รู้สภาพการทำ รูปแบบของผ้า ลักษณะลายผ้า และชนิดของลายผ้าไหมแพรวา ตลอดจนผลทางการเงินของการทำผ้าไหมแพรวา โดยทำการศึกษา 3 อำเภอ คือ สหัสขันธ์ สามชัยและคำม่วง พบว่าผู้ทอผ้าไหมแพรวาไม่มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมแต่ได้ไหมมาโดยการซื้อ ผู้ทอนั้นมีทั้งทอของตนเองและรับจ้างทอ โดยมีรายได้ผลตอบแทนของโครงการเฉลี่ย เป็นที่น่าพอใจสามารถนำผลที่ได้ไปใช้ในการตัดสินใจ ลงทุน และวางแผนพัฒนาการทำผ้าไหมแพรวาได้ สุรจิตร์ อู่ตะเภา (2540) ศึกษาเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของสตรีและปัจจัยที่สัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของสตรีทอผ้าไหมในโครงการส่งเสริมศิลปาชีพ อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์ จำนวน 103 คน พบว่า สตรีส่วนใหญ่อายุ 25-65 ปี จบป.6 ทอผ้าไหมเป็นอาชีพเสริมรายได้ 10,001-15,000 บาทต่อปี เป็นครอบครัวเดี่ยว ต้องการให้มีการพัฒนาเพื่อเพิ่มรายได้จากการทอผ้าไหมค่านิยมเชิงพุทธของสตรีส่วนใหญ่ทำบุญตักบาตรพระสงฆ์ตอนเช้า รักษาศีล 5 ข้อ ปฏิบัติสมภาวนา แสวงหาผู้ช่วยแนะนำการภาวนามากกว่ากิจกรรมอื่นๆ ปัจจัยที่สัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม คือ การศึกษา ประเภทครอบครัว การช่วยเหลือของญาติ ส่วนทัศนคติมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมเฉพาะในการทอผ้า

ใหม่และการขาย ส่วนค่านิยมเชิงพุทธในด้านภาวนา คำประเศียน โภธิเพชรเล็บ (2545) ศึกษาความเชื่อและปรัชญาการใช้ผ้าไหมมัดหมี่ของชาวอำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น พบว่าการทอผ้าไหมมัดหมี่ของชุมชนนี้ยังคงรักษารูปแบบและลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ ผ้าไหมชนบทแตกต่างจากผ้าไหมที่อื่นคือ พื้นผ้าหมี่แข็ง เนื้อแน่นไม่อ่อนพลิ้ว นิยมทำลวดลายที่เกิดจากความเชื่อทางพุทธศาสนา จากพืช จากสัตว์ จากสิ่งของเครื่องใช้ และจากความคิดสร้างสรรค์ สมัยก่อนชาวชนบททอผ้า เพื่อไว้ใช้ในครอบครัวผืนดีๆ จะเก็บรักษาเพื่อเป็นมรดกตกทอดกับลูกหลาน ผู้ใช้ผ้าไหมมัดหมี่จะเลือกใช้ผ้าที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษและความเชื่อส่วนบุคคล

ประทีป สีหานาม (2547) ศึกษาการดำเนินงานของกลุ่มสตรีทอผ้าไหมบ้าน อุ้โลก หมู่ 6 ตำบลอุ้โลก อำเภอลำดวน จังหวัดสุรินทร์ พบว่าหมู่บ้านมีอายุประมาณ 76 ปี มีอาชีพหลักคือ การทำนา ส่วนอาชีพรองลงมาคือ รับจ้างและทอผ้า ซึ่งการทอผ้านั้นเป็นอาชีพที่มีความสำคัญมากต่อชุมชน กลุ่มทอผ้าตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.(2539) มีสมาชิก 23 คน เส้นไหมในการผลิตเป็นเส้นไหมที่มาจากอุตสาหกรรมมี 3 ชนิด คือ ไหมจุล ไหมสน และไหมธรรมชาติ สมาชิกสามารถผลิตได้ 30 ผืน/ปี นอกจากทำให้เศรษฐกิจชุมชนมีความมั่นคงสามารถพึ่งพาตนเองได้แล้ว ทางกลุ่มยังให้ความสำคัญในภูมิปัญญาที่ต้องมีการรักษาไว้ให้กับชุมชนและลูกหลานสืบต่อไป โดยต้องมีการเปิดการเรียนการสอนการทอผ้าไหมมัดหมี่ให้กับเยาวชนเพื่อเป็นการอนุรักษ์และสร้างงานให้กับชุมชนอีกส่วนผ้าในกลุ่มชาติพันธุ์เขมร เครื่องจิตรีนุญาค (2545) ศึกษาพัฒนารูปแบบผ้าทอมือไทย-เขมรสุนทร มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาบริบทชุมชนเกี่ยวกับปัญหาและแนวทางพัฒนารูปแบบผ้าทอมือไทย-เขมรสุนทร โดยการเชื่อมโยงเครือข่ายกับพหุภาคีให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้พัฒนารูปแบบสีและเทคนิคการทอผ้าไหมที่ยังคงเอกลักษณ์ลวดลายดั้งเดิมโดยเน้นการเพิ่มคุณค่าของผ้าไหมตามความเหมาะสมและความต้องการของตลาด

ยงยุทธ บุราสิทธิ์ (2544) ศึกษาเกี่ยวกับการเลี้ยงไหมอีสาน พบว่า การเลี้ยงไหมเป็นอาชีพเก่าแก่ของกลุ่มชาวไทยอีสานที่นิยมเลี้ยงสืบต่อกันมานานนับพันปี ผู้หญิงอีสานในสมัยก่อนจะต้องเลี้ยงหม่อนไหมและทอผ้าไหมโดยการสืบทอดการ

เรียนรู้มาจากบรรพบุรุษต่อเนื่องกันมา จนถึงว่า “การเลี้ยงไหม” เป็นกระบวนการขัดเกลากางสังคัมที่มีต่อผู้หญิงที่ถ่ายทอดสืบเนื่องกันมา นับได้ว่าเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สูงส่งอีกอย่างหนึ่งของชาวอีสานในการที่จะพึ่งตนเอง โดยไม่จำเป็นต้องหลงไหลไปตามกระแสวัตถุนิยม ดังนั้นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน “ผ้าไหม” จึงมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของผู้คนชาวอีสานในด้านต่างๆ คือ เพื่อสนองต่อความจำเป็นขั้นพื้นฐานของการดำรงชีวิต วราพรพรรณ ชัยชนะศิริ (2540) ศึกษาวิวัฒนาการการทอผ้าขิด ลวดลาย ผ้าขิด และบทบาทผ้าขิดในวิถีชีวิตของชาวบ้าน พบว่าวิถีการปลูกฝ้าย การทอผ้าขิด และรูปแบบของลวดลายขิดได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษที่นิยมทำใช้ในครัวเรือน ต่อมาเมื่อการคมนาคมสะดวกเริ่มนำมาเป็นสินค้า และเมื่อตลาดมีความต้องการชาวบ้านจึงเพิ่มปริมาณการผลิตและเปลี่ยนแปลงวิธีการทำผ้าขิดแบบสมัยใหม่ คือ ใช้สีเคมีและใช้เส้นใยสังเคราะห์แทนฝ้าย แต่ยังคงพบว่ามีกรรมวิธีแบบเดิมเมื่อตลาดต้องการ

ภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความหลากหลายด้านงานช่างฝีมือหัตถกรรม (โครงการตำราคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ : (2543) งานช่างของอีสานประกอบด้วยงานจักสานและงานไม้ไผ่ การถักทอเย็บ การปั้นดินเผา งานประดิษฐ์ใบตองและงานใบ งานจักสานและงานไม้ไผ่จะนำเนื้อไม้ไผ่หรือไม้ที่คล้ายไม้ไผ่ มาทำเป็นตอก แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ตอกยั้งและตอกสาน มีลวดลายต่างๆ กัน เช่น ลายขิด ลายสอง ลายสองขิดปี ลายสาม ลายสี่ ลายตามะกอก ลายไขว้ ฯลฯ ซึ่งเครื่องจักสานแต่ละประเภท จะมีความเชื่อที่แตกต่างออกไป ส่วนเครื่องมือไม้ไผ่สามารถจำแนกประเภทเครื่องมือออกเป็น เครื่องใช้ภายในบ้าน เครื่องมือจับสัตว์ สร้างบ้านเรือน เครื่องมือเพาะปลูก สร้างเครื่องสันทนาการ ทำเป็นเครื่องถักทอ การทอจะมีการทอผ้าไหม โดยไหมที่มีคุณภาพดีเริ่มตั้งแต่การปลูกหม่อน การเลี้ยงไหม การสาวไหม การฟอกไหม และมีการทอผ้าฝ้าย ผ้าขิด อีสาน การขิด หมายถึง การจัดซ้อนขึ้น การทอผ้าขิดเป็นกระบวนการที่ยู่ยากกว่าการทอผ้าธรรมดา เพ็ญประภา วงศ์เกษมศักดิ์ (2542) ศึกษากระบวนการประกอบอาชีพสานกระติบข้าวที่มีผลต่อเศรษฐกิจและสังคมของชาวบ้านโนนมะเยา พบว่า

เป็นการผลิตเพื่อจำหน่าย โดยถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ปัจจัยที่ทำให้ชาวบ้านประกอบอาชีพนี้ คือ มีวัตถุดิบในท้องถิ่นอย่างเพียงพอ อีกทั้งมีพ่อค้ามารับซื้อถึงในหมู่บ้าน ทำให้มีรายได้เพียงพอต่อการใช้ในชีวิตรประจำวัน แรงงานส่วนใหญ่อยู่ในหมู่บ้าน ทำให้ครอบครัวมีความอบอุ่น

การศึกษาผ้าทอเอกลักษณ์ท้องถิ่น ของ ประพัฒน์ศิลป์ อินแก้ว (2546) สืบสานตำนานผ้าลายกึ่งที่ศึกษาประวัติความเป็นมาของผ้าลายกบบัว ซึ่งถือเป็นผ้าประจำจังหวัดอุบลราชธานีตามตำนานวรรณกรรมอีสานและประวัติเมืองอุบลที่ปรากฏให้เห็นเป็นหลักฐานคือ ความสวยงามเป็นเอกลักษณ์ของผ้าเมืองอุบล มีลวดลายเฉพาะตัวที่ไม่เหมือนใคร เมื่อปีพ.ศ.2543 จังหวัดอุบลราชธานีได้ริเริ่มดำเนินโครงการ สืบสานผ้าไทย สายใยเมืองอุบล “ผ้ากบบัว” จึงมีเอกลักษณ์และได้มีการประกาศเมื่อวันที่ 25 เมษายน (2543) เป็นต้นมา ต่อมาเมื่อปีพ.ศ.2544 จังหวัดได้ประกาศสัมพันธไมตรีห้องการค้ารัฐและเอกชนแต่งกายด้วยผ้าไทย ผ้ากบบัว สีกสิบบัว ในวันอังคารของทุกสัปดาห์

ทางด้านหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผา นริศศรี แวควลัยหงส์ (2539) ศึกษากระบวนการผลิตและจำหน่ายเครื่องปั้นดินเผาด้านเกวียน และผลกระทบของการประกอบอาชีพหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาที่มีต่อเศรษฐกิจและสังคม พบว่ากระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผานั้นสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ผลิตโดยคำนึงถึงตลาด ส่วนผลกระทบต่อเศรษฐกิจและสังคมพบว่ามีส่วนทำให้สังคมเปลี่ยนแปลง มีการปรับปรุงระบบการทำงาน กระบวนการผลิต และวิธีการดำเนินชีวิตของผู้ที่เกี่ยวข้องมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น สุขชัย สิงห์ยะบุศย์ (2545) ศึกษาการถ่ายทอดวิธีคิดและกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเชิงพัฒนาในชุมชนที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า สมาชิกที่เข้าร่วมโครงการได้พัฒนารูปแบบและวิธีการผลิตของตนได้หลากหลาย จากลักษณะรูปแบบและวิธีการผลิตเครื่องปั้นดินเผาอย่างเดิมตอบสนองตลาดกลุ่มเดิม วิธีและวิธีการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่บ่มเพาะสืบทอดมาตั้งแต่บรรพชน ส่วนใหญ่เป็นการพัฒนา ลักษณะรูปแบบที่เป็นจุดเริ่มต้นและทิศทางการพัฒนาอย่างต่อเนื่องให้ได้ผลอย่าง

บรรจบกัน ก่อนหน้านั้น ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ (2543) ก็ได้ทำการศึกษาการเปรียบเทียบ ลักษณะรูปแบบศิลปะและการจัดการเครื่องปั้นดินเผาต่างถิ่น อ.โชคชัย จ.นครราชสีมา กับ บ้านหม้อ อ.เมือง จ.มหาสารคาม พบว่า มีความแตกต่างกันในด้านรูปทรง วิธีการขึ้นรูป ชนิดเครื่องปั้นดินเผา การนำไปใช้ประโยชน์ เพื่อให้สอยในครัวเรือนเครื่องปั้นดินเผาต่างถิ่นมีการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ สามารถใช้ตกแต่งโดยตรง ใช้วิธีการผสมผสานภูมิปัญญาการผลิตแบบดั้งเดิมกับแบบใหม่ได้อย่างกลมกลืน แต่เครื่องปั้นดินเผาบ้านหม้อ พันธุ์ศักดิ์ พ่วงพงษ์(2537) ศึกษาการทำเครื่องปั้นดินเผาบ้านหม้อ ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม พบว่าเหตุผลที่ชาวบ้านยึดอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผา เพราะว่าได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นชาวโคราช วิธีที่นิยม คือ การขึ้นรูปด้วยหินดูประกอบไม้ตีเผากลางแจ้ง เป็นวิธีดั้งเดิม วัสดุที่นำมาทำนั้นหาได้ในท้องถิ่นลักษณะรูปแบบเป็นทรงภาชนะที่เหมาะสมแก่การนำไปใช้ในครัวเรือน

หัตถกรรมจักสาน เป็นผลผลิตที่อยู่ในวิถีชีวิตและพิธีกรรม วิบูลย์ ลีสุวรรณ (2540) ศึกษาเกี่ยวกับก่องข้าวและกระติบข้าว ซึ่งเป็นเครื่องจักสานที่นำมาใช้ใส่ข้าวเหนียวหนึ่ง ภาชนะที่ใช้ใส่ข้าวเหนียวหนึ่งเหมือนกันของชาวอีสานและชาวล้านนา แต่จะเรียกต่างกันคือ ภาชนะที่สานด้วยไม้ไผ่ รูปร่างคล้ายโถมีฝาและก้น เรียกว่า “ก่องข้าว” แต่ถ้าสานตรง กระบอกมีฝาปิด เรียกว่า “กระติบ” ทุกบ้านจะต้องมีก่องข้าวหรือกระติบทุกครัวเรือน บ้านฝาง ต.หัวเรือ อ.วาปีปทุม จ.มหาสารคาม เป็นแหล่งผลิตก่องข้าวที่สำคัญของภาคอีสาน มีรูปแบบสวยงาม มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง ประกอบไปด้วย 3 ส่วน คือ 1) ตัวก่องข้าวรูปร่างเหมือนโถ สานด้วยไม้ไผ่ 2) ฝาก่องข้าวรูปร่างคล้ายฝาชี 3) ดินหรือฐาน เป็นแผ่นไม้กากบาทไขว้กัน กิตติศักดิ์ แสนประดิษฐ์ (2539) ศึกษาการประกอบอาชีพหัตถกรรมสานกระติบข้าวของชาวบ้านนาสะไมย์ ตำบลนาสะไมย์ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร พบว่า การประกอบอาชีพหัตถกรรมสานกระติบข้าวนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อขาย ทุกครัวเรือนมีอาชีพนี้ แรงจูงใจ คือ การสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ และทำให้มีรายได้หลักจากอาชีพนี้ ผลจากการทำอาชีพนี้ทำให้เกิดความสัมพันธ์ในครอบครัว เกิดความสามัคคีของคนในหมู่บ้าน บุญเลิศ

มรดกและกฤตกร กลุ่มมจิต (2545) ศึกษาเกี่ยวกับหัตถกรรมจักสานครุ่้อย อำเภอบุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ พบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมในวิถีชีวิตของชาวบ้านสะอาก อ.บุขันธ์ จ.ศรีสะเกษ ในอดีตนั้นใช้ภูมิปัญญาเพื่อช่วยเหลือตัวเองผลิตปัจจัยการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะเป็นอาหารหรือเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ เช่นครูดักน้ำไว้ใช้สอยในครัวเรือน โดยทำจากไม้ตะแบงและต้นจิก ในปัจจุบันไม่นิยมใช้ครูดักน้ำ เนื่องจากมีครุสังกะสีที่คงทนกว่า ต่อมาจึงมีผู้ดัดแปลงการสานขนาดครุให้มีขนาดเล็กลง เรียกว่าครุ่้อย และจนเป็นที่ยอมรับกับคนทั่วไป

งานช่างและหัตถกรรมอื่นเช่นการศึกษาของ ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ (2540) ศึกษาเกี่ยวกับช่างสลักไม้บ้านนาสะไมย์ จังหวัดยโสธร พบว่ามีช่างแกะสลักบานประตูหน้าต่างโบสถ์อยู่จำนวนมาก และพบว่าการสลักไม้ของชายบ้านนาสะไมย์พัฒนามาจากการทำเกวียนเทียมวัว เวลาต่อมาเมื่อเกวียนเทียมไม้ไผ่พาหนะคู่ครัวเรือนของผู้คนอีกต่อไป แต่ยิ่งเพิ่มฝีมือให้กับช่างสลักไม้ ประมาณปีพ.ศ.2513 เริ่มมีผู้หันมาสลักบานประตูหน้าต่างให้กับโบสถ์วัดประจำหมู่บ้าน วิบูลย์ ลีสุวรรณ (2541) ศึกษาเกี่ยวกับเขียนหมากไม้ของภาคอีสาน พบว่าเป็นภาชนะสำหรับใส่เครื่องกินหมากและอุปกรณ์การกินหมาก นอกจากนั้นยังเป็นสิ่งแสดงฐานะของเจ้าของด้วย มีลักษณะเป็นภาชนะคล้ายกระเบาะอาจจะกลมหรือสี่เหลี่ยม อาจแบ่งเป็น 2 ประเภทคือ เขียนหมากของชนชั้นสูงที่ทำด้วยของมีค่า เช่น นาก เงิน ทอง และเขียนหมากพื้นบ้านมักทำด้วยวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นเช่น ไม้ ไม้ไผ่ หวาย เป็นต้น ส่วนเขียนหมากอีสาน ชาวบ้านนิยมใช้กันมี 2 แบบ คือ ทรงสี่เหลี่ยม และทรงกระเบาะสี่เหลี่ยมเอวเขียนคอดตีนเขียนผายออก

ธนสิทธิ์ จันทะวี (2537) ศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบผลิตภัณฑ์โลหะพื้นบ้านในภาคอีสาน กรณีศึกษาบ้านปะอว อุดรธาธานี พบว่า รูปแบบเครื่องทองเหลือง บ้านปะอวเป็นเครื่องใช้ในวิถีชีวิตของคนอีสานในอดีต และยังคงใช้มาจนถึงปัจจุบัน รูปทรงมีลักษณะสมมาตรโดยใช้วิธีการผลิตด้วยกระบวนการกลึง มีรูปแบบต่างๆ คือ ขันหมากหรือเขียนหมาก ผอบ เป็นต้น ซึ่งลวดลายบนทองเหลืองเป็นลวดลายที่เป็นมรดกตกทอดได้แรงบันดาลใจจากธรรมชาติแล้วนำมาประยุกต์ให้เป็นลวดลาย

5.5 แนวคิด ทฤษฎี และวิธีวิทยากับปัญหาการวิจัย

จากการสังเคราะห์งานวิจัยศิลปวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในบทที่ผ่านมา เป็นการรวบรวมงานวิจัยภายใต้ 3 ประเด็นหลักคือ ประเด็นแรกเป็นการศึกษา ศิลปกรรม ศิลปะและสุนทรียศาสตร์ ที่รวมถึงการศึกษาประวัติศาสตร์ ศิลปะแบบประเพณีนิยมของท้องถิ่น การศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดี ประเด็นที่สองศิลปะการแสดง หมอลำและดนตรี ซึ่งรวมถึงประวัติของศิลปิน ผลงาน พัฒนาการของการสร้างสรรค์ผลงาน ดนตรีการแสดงทั้งในกลุ่มวัฒนธรรมหลัก ดนตรีการแสดงในกลุ่มชาติพันธุ์ และประเด็นที่สามผลงานการศึกษาวิจัยทางสถาปัตยกรรม หัตถกรรมเป็นการรวบรวมงานวิจัยวัฒนธรรม ด้านประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมที่ปรากฏในท้องถิ่น บทบาทหน้าที่ของสถาปัตยกรรมแบบจารีตท้องถิ่น งานด้านหัตถกรรมของช่างพื้นบ้านทั้งที่เป็นแบบที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ส่วนที่เป็นประโยชน์ในพิธีกรรม ตลอดจนพัฒนาการของหัตถกรรมที่เป็นทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ผลงานที่ศึกษาครั้งนี้มีประเด็นและเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับประเด็นอื่นเช่น ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ พลังความคิดและภูมิปัญญาในบางเรื่อง ทั้งนี้เนื่องจากผลงานทางศิลปวัฒนธรรมในภูมิภาคตะวันออกเฉียงมีความเกี่ยวข้องกับหลายประเด็น เนื่องจากภูมิภาคนี้มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความหลากหลายทางชาติพันธุ์ดังที่เคยได้กล่าวถึงมาแล้ว

ผลจากการสังเคราะห์วิธีวิทยาในการศึกษาครั้งนี้พบว่า กระบวนการวิจัยส่วนใหญ่เป็นการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ (Historical research) เพื่อค้นหาข้อเท็จจริงของเหตุการณ์ที่ผ่านมาแล้วในอดีต โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะบันทึกอดีตอย่างมีระบบ และมีความเป็นปรนัยจากการรวบรวมประเมินผล ตรวจสอบ และวิเคราะห์เหตุการณ์เพื่อค้นหาข้อเท็จจริงในอันที่จะนำมาสรุปอย่างมีเหตุผล การวิจัยประเภทนี้ต้องอ้างอิงเอกสารและวัตถุโบราณที่มีเหลืออยู่ และการวิจัยเชิงบรรยายหรือพรรณนา (Descriptive research) เป็นการวิจัยเพื่อค้นหาข้อเท็จจริงในสภาพการณ์หรือภาวะการณ์ของสิ่งที่เป็นอยู่ว่าเป็นอย่างไร งานประเภทนี้มักจะทำการสำรวจหรือหาความสัมพันธ์ต่างๆ อย่างไรก็ตามในงานส่วนใหญ่ได้รับการกำหนดวิธีวิทยา

ในการนำเสนอว่าเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ซึ่งเป็นการวิจัยที่นำเอาข้อมูลทางด้านคุณภาพมาวิเคราะห์ ข้อมูลทางด้านคุณภาพเป็นข้อมูลที่ไม่เป็นตัวเลขแต่จะเป็นข้อความบรรยายลักษณะสภาพเหตุการณ์ของสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และการเสนอผลการวิจัยก็จะออกมาในรูปของข้อความที่ไม่มีตัวเลขทางสถิติสนับสนุนเช่นเดียวกัน การวิจัยประเภทนี้จึงมุ่งบรรยายหรืออธิบายเหตุการณ์ต่างๆ โดยอาศัยความคิดวิเคราะห์ เพื่อประเมินผลหรือสรุปผลนั่นเอง

มีประเด็นที่เป็นข้อถกเถียงทางวิธีวิทยาของการศึกษาวิจัยทางวัฒนธรรมคือ การใช้งานวิจัยเชิงคุณภาพที่เป็นวิจัยเชิงพรรณนา เนื่องจากงานด้านศิลปวัฒนธรรมส่วนใหญ่เป็นวิทยานิพนธ์ในระดับบัณฑิตศึกษาซึ่งกำหนดระเบียบวิธีวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยข้อมูลมาจากการสัมภาษณ์ สังเกตและสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม พบประเด็นที่เป็นข้อสังเกตคือข้อมูลส่วนใหญ่น่าจะมาจากการสังเกตมากกว่าการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม ระดับการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมในการวิจัยวัฒนธรรมทางมานุษยวิทยาต้องอยู่ในระดับของการเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมและเสมือนนักวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการในชุมชน ดังนั้นการพบการเสนอวิธีการวิจัยดังกล่าวแต่ระดับของผลการศึกษาเป็นเพียงผลจากการสังเกตการณ์ จึงมีอยู่เป็นจำนวนไม่น้อย ประเด็นคือ ที่ปรึกษาหรือนักวิจัยเข้าใจประเด็นการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมไม่ชัดเจนและครบถ้วน

รูปแบบการวางกรอบแนวคิด ทฤษฎีและการทบทวนวรรณกรรม เป็นแบบแผนของระเบียบวิธีการวิจัย แต่ในบางผลงานการวิจัยงานทบทวนวรรณกรรมกลายเป็นเพียงประเด็นของการนำเสนอเพียงเพื่อให้ครบถ้วน ทั้งที่การกำหนดแนวคิด ทฤษฎีตลอดจนการทบทวนวรรณกรรมเป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์และอภิปรายในเชิงเปรียบเทียบ ในการอภิปรายโดยที่ไม่ได้นำกรอบแนวคิด ทฤษฎีและการเปรียบเทียบกับวรรณกรรมอื่น ย่อมทำให้ผลงานการศึกษาคาดน้ำหนักในการวิเคราะห์ เหลือเพียงการนำเอาข้อมูลที่ได้จากการศึกษามาบรรยายเชิงพรรณนาเท่านั้น

การวิเคราะห์งานทางศิลปะด้วยกรอบการคิดการศึกษา ศิลปะแบบจารีต ในวัฒนธรรมดั้งเดิม สุนทรียศาสตร์มาจากมุมมองภายในและการตอบสนองของ ความพอใจของผู้ผลิตและเจ้าของวัฒนธรรม โดยความรู้สึกร่วมของสังคม ต่างจาก สุนทรียศาสตร์สมัยใหม่แบบตะวันตกที่สุนทรียศาสตร์เป็นมุมมองของความรู้สึกที่ เป็นความงามในมุมมองแบบอัตวิสัย มีความเป็นปัจเจกบุคคลสูงกว่าความรู้สึกร่วม และสำนึกร่วมทางสังคม ในทุกสังคมมีค่านิยมทางสุนทรียศาสตร์ของตนเอง เราไม่ สามารถที่จะหากฎเกณฑ์มาตรฐานทางสุนทรียศาสตร์ของสังคมแบบจารีตได้ แต่สิ่ง ที่ควรศึกษาคือ เทคนิคและความรู้สึกเกี่ยวกับความงามภายใต้บริบททางวัฒนธรรม ของผู้ผลิตและผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมมากกว่า การหาความงามและสุนทรียะและ ความงามจึงขึ้นอยู่กับผู้สร้างและสายตาของคนในกลุ่มนั้น

หากมองสุนทรียศาสตร์แบบสังคมตะวันออก เราจะเห็นความงามของศิลปะ พื้นถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในฐานะที่เกี่ยวข้องกับ ความสัมพันธ์กับเทคนิค ความหมายและรูปลักษณ์ของตัวผลงานเอง งานศิลปะแบบจารีตจึงมาค่านิยมและ การรักษารูปลักษณ์เดิมเป็นหลัก ความงามคือความดีและมีประโยชน์ ไม่มีความรู้สึก ของศิลปินแต่มีความรู้สึกทางสังคม ดังนั้นในงานของภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงเห็นความเข้าใจคุณค่าและประโยชน์ในทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรม อัน สร้างความภูมิใจมากกว่าความรู้สึกงามทางสุนทรียะ

หน้าที่นิยม สัญลักษณ์นิยมเป็นกรอบแนวคิดหลัก ที่นำมาเป็นกรอบคิดและ มุมมองในการศึกษาทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งผลผลิตทางวัฒนธรรมที่เป็น งานศิลปกรรม สถาปัตยกรรมและงานหัตถกรรม อย่างไรก็ตามมีนักวิชาการไทยและ นักวิชาการในแต่ละภูมิภาคจำนวนน้อยที่ใช้กรอบแนวคิดหลักดังกล่าว เป็นกรอบ แนวคิดและทฤษฎีในการวิเคราะห์ผลงานด้านศิลปวัฒนธรรม การศึกษาศิลปะใน ทางสื่อสัญลักษณ์และความหมาย รูปแบบทางศิลปะและศิลปินในสังคม หากไม่ ได้เป็นตามแนวคิดหลักดังกล่าว อย่างน้อยที่สุดการได้บรรณาธิบายถึงประวัติศาสตร์ ทางวัฒนธรรมและการประเมินสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทางศิลปวัฒนธรรม ย่อมเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรมของภูมิภาคนี้พอสมควร

ตลอดช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ผลงานการวิจัยทางศิลปะร่วมสมัยไม่โดดเด่นมากนัก ถึงแม้ว่าได้มีการรวมกลุ่มของบรรดาศิลปินร่วมสมัยในภูมิภาค แต่ส่วนใหญ่ผลผลิตที่เกิดขึ้นยังขาดการศึกษาทางวิชาการ การวิจัย ตลอดจนการวิพากษ์วิจารณ์ ทั้งนี้อาจเนื่องจากสถาบันอุดมศึกษาในช่วงทศวรรษก่อนหน้านี้นี้ ต่างมุ่งผลิตนักศิลปะที่เน้นการผลิตผลงานและนักเรียนศิลปะเพื่อการผลิตครูผู้สอนศิลปะเป็นหลัก การเกิดคณะศิลปกรรมในสถาบันอุดมศึกษาหลักสองแห่งในภูมิภาคคือที่มหาวิทยาลัยมหาสารคามและมหาวิทยาลัยขอนแก่นในช่วงหลังปีพุทธศักราช 2535 นับเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้วิชาการศิลปะสมัยใหม่ พร้อมกับการเรียนรู้กระบวนการวิจัยทางศิลปะอย่างเป็นระบบ ศาสตราจารย์กำจร สุนพงษ์ศรี นักวิชาการอาวุโสทางศิลปะได้เคยแนะนำนักวิชาการรุ่นใหม่ในสถาบันทั้งสองแห่งว่าการวิจัยทางศิลปะคือการศึกษาระบบและอธิบายผลงานทั้งหลายอย่างเป็นระบบ มีการนำเอาแนวคิดทฤษฎีต่างๆ มาวิพากษ์ วิจารณ์ผลงานของตนเอง ผลงานของผู้อื่น และสามารถอธิบายความหมายทางสุนทรียศาสตร์ของผลงานให้ผู้อื่นเข้าใจอย่างเป็นระบบและเป็นลายลักษณ์อักษร ก็นับได้ว่าเป็นการสร้างผลงานวิจัยทางศิลปะ

ดังเช่น ศุภชัยสิงห์บุญดุษฎี (2541) ได้กล่าวไว้ว่า ในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้เกิดสถาบันหลักทั้งสองแห่ง ที่มีการเรียนการสอนทางศิลปะในเชิงวิชาการจะนำพาสู่การสร้างความคิดและมั่นคงทางวิชาการศิลปะภายในภูมิภาค นอกจากนั้นยังเป็นการเสริมศักยภาพกลุ่มศิลปินอีสานที่มีการรวมกลุ่มกันมายาวนาน อย่างไรก็ตามศุภชัยได้ให้ความเห็นว่า เนื่องจากสถาบันหลักทั้งสองแห่งเพิ่งเริ่มจัดตั้ง ในระยะนี้จึงเป็นระยะของการเริ่มตั้งสมงานวิจัย เช่นเดียวกับศิลปินธีระวัฒน์ คณะณะมะ ที่ได้กระตุ้นให้ผู้ทำงานทางศิลปะและบรรดาศิลปินในภูมิภาคได้ร่วมกันผลิตและศึกษาค้นคว้างานด้านศิลปะ

อย่างน้อยที่สุดในช่วงปลายทศวรรษที่อยู่ระหว่างการสังเคราะห์งานวิจัยครั้งนี้ เดชา ศิริภาชนะได้เริ่มให้ความสนใจในการทำวิจัยตัวศิลปิน ผลงานและบริบทที่มีอิทธิพลต่อการผลิตผลงานของบรรดาเหล่าศิลปินในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้งนี้ยังไม่รวมถึงนักวิชาการรุ่นใหม่ที่มีความพยายามในการวิจัยเพื่อใช้ภูมิความรู้

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการประยุกต์เพื่อสร้างผลงานร่วมสมัย ซึ่งคาดว่าผลงานในลักษณะดังกล่าวจะเริ่มปรากฏอย่างเป็นรูปธรรมในช่วงทศวรรษต่อไป

ความโดดเด่นของการศึกษาศิลปะพื้นถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือคือ ความพยายามใช้ความหลากหลายทางทฤษฎีและความหลากหลายทางมิติในการศึกษาจิตรกรรมฝาผนัง วิถีวิทยาหลักในการศึกษางานในกลุ่มนี้คือการศึกษาและพรรณนาเชิงพัฒนาการและพัฒนาการของรูปแบบ อันเป็นวิถีวิทยาหลักของการศึกษาทางประวัติศาสตร์ศิลปะ นอกจากนี้ยังมีกระบวนการศึกษาเกี่ยวกับสี่โครงสร้างรูปแบบและแนวคิดที่นำเสนอมาใช้กับงานศิลปะร่วมสมัย ความพยายามในการถอดรหัสความคิด กระบวนการสร้างสรรค์ของสกุลช่างท้องถิ่นผู้ผลิตผลงานจิตรกรรม อย่างไรก็ตามแนวคิดที่ขาดหายไปจากงานทั้งหลายเหล่านี้คือ การใช้แนวคิดการแปลความหมายเชิงสัญลักษณ์และการใช้แนวความคิดบทบาทหน้าที่นิยม ซึ่งจะทำให้ผลงานมีความโดดเด่นมากยิ่งขึ้น

การตีความทางศิลปะและประติมานวิทยา เป็นกระแสหลักของการวิจัยทางประวัติศาสตร์ศิลปะในภูมิภาคนี้ ในช่วงสองทศวรรษก่อนหน้านี้นี้ มีการวิจัยทางโบราณคดีโดยนักวิชาการไทยและนักโบราณคดีต่างประเทศเข้ามาค้นคว้าวิจัยทางโบราณคดีอย่างต่อเนื่อง แต่งานการศึกษาของศรีศักร วัลลิโภดม กลับเป็นงานที่มีอิทธิพลต่อการศึกษาวัฒนธรรมต่อนักวิชาการที่ค้นคว้าทางวัฒนธรรมโบราณในระยะต่อมา เนื่องมาจากการที่ผลงานของศรีศักร เป็นงานที่มีการบูรณาการความรู้ ความหลากหลายทางวิถีวิทยาและมุมมอง มาใช้ในการตีความวัฒนธรรมในอดีตของภูมิภาค เมื่อย้อนกลับมามองงานด้านประวัติศาสตร์ศิลปะก็พบว่า นักวิชาการทางด้านศิลปะเองเป็นผู้ให้ความสนใจในการศึกษาประติมานวิทยาของผลผลิตทางศิลปะในอดีต ประติมานวิทยาเป็นเรื่องของการศึกษารูปแบบทางศิลปะที่ถ่ายทอดมาเป็นผลงานประติมากรรม ที่มีเบื้องหลังคือ ความคิด ความเชื่อและคตินิยมในทางศาสนา ประติมานวิทยาทางประวัติศาสตร์ศิลปะภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงเกี่ยวข้องกับคติทางพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูโบราณ ที่ปรากฏจากหลักฐานทางโบราณคดีในภูมิภาค อย่างไรก็ตาม หากสามารถพัฒนานักวิชาการ

ท้องถิ่นให้มีความรู้และความสามารถในการศึกษาวิจัยทางประติมานวิทยาได้มากขึ้น ก็จะเป็นคุณูปการต่อการพัฒนาความรู้เรื่องราวของท้องถิ่นที่มีหลักฐานทางโบราณคดีและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ศิลปะที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก

หมอลำ ศิลปะการแสดงและดนตรีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งนับเป็นศิลปวัฒนธรรมอันมีเอกลักษณ์และอัตลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่น มีทั้งที่เกิดขึ้นภายใต้บริบททางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นและศิลปวัฒนธรรมที่มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงจากวัฒนธรรมภายนอกภูมิภาคกลายเป็นลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมการแสดงในวิถีชีวิตของชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงเป็นทั้งดนตรี การแสดงในพิธีกรรม เครื่องมือสื่อสารและนันทนาการ ในทางมานุษยวิทยา แนวคิดหลักในการวิเคราะห์ดนตรีการแสดงที่มีการศึกษาอยู่โดยทั่วไปคือ ดนตรีและการแสดงในฐานะหน้าที่ของพิธีกรรม การศึกษาดนตรีในมุมมองของสัญลักษณ์สื่อความหมาย ดนตรีการแสดงในฐานะของเครื่องมือนันทนาการทางสังคม

เอกลักษณ์การแสดงที่โดดเด่นของศิลปวัฒนธรรมการแสดงของภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือคือ หมอลำ หมอลำมีต้นกำเนิดจากการใช้ภาษาที่มีคำสอดคล้องสละสลวย มาประกอบกับท่วงทำนองดนตรี กำเนิดหมอลำมาจากกล่าวได้ว่ามาจากบทร้องในพิธีกรรมและมาจากการเล่านิทานคำกลอน ซึ่งเป็นนิทานคำกลอนจากโขน ประกอบกับเครื่องดนตรีคือ แคน จากนั้นการชับนิทานกับดนตรีจึงได้พัฒนาการมาเป็นการกล่า ในอีกทางหนึ่งภาษาในการพรรณนาได้พัฒนาการมาเป็นกลอนยาว พัฒนาการมาเป็นลำลองหรือลำทางยาวในระยะต่อมา

ลำผีฟ้า คือการขับลำในพิธีกรรมการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ โดยมีผู้ทรงหรือนางเทียมทำหน้าที่อัญเชิญผีฟ้าลงมาบำบัดรักษา ในพิธีกรรมคือการอัญเชิญผีฟ้าลงมารักษาด้วยการขับลำเป็นกลอนประกอบจังหวะดนตรีคือแคน การลำประเภทนี้เป็นบทกลอนอัญเชิญผีฟ้าเป็นกลอนคำดั้งเดิมที่คนรุ่นหลังเข้าใจยาก

ช่วงก่อนปีพุทธศักราช 2500 หมอลำในอีสานมีอยู่เพียงสองประเภทหลักคือ หมอลำพื้นและหมอลำกลอน หมอลำพื้น เริ่มต้นจากการนำเอากลอนนิทาน

ที่แต่งเป็นคำสอนจากโบลานและนิทานคำกลอน มาแสดงโดยมีผู้แสดงคนเดียว สวมบทบาทเป็นตัวละครทุกตัว ไม่มีฉากประกอบมีเพียงแคนหนึ่งเต้าบรรเลง ประกอบกลอนลำ การแต่งกายของผู้แสดงก็ใช้ผ้าเป็นสัญลักษณ์เช่น นุ่งโจงกระเบนแสดงเป็นผู้หญิงก็ใช้ผ้าทำสไบเฉียง ตอนเป็นคนแก่ก็เอาผ้าพาดบ่า เป็นเสนา ก็เอาผ้าคาดพุง เป็นพระเอกไม่ต้องคาดหรือพาดผ้า ต่อมาหมอลำพื้นได้มี พัฒนาการมาเป็นผู้แสดง 2-3 คนแบ่งบทบาทหน้าที่การแสดงตามความเหมาะสม คำว่าลำพื้นน่าจะมาจาก นิทานพื้นบ้าน พื้นเมืองและการลำประวัติ นิทานที่นิยมมาแสดงหมอลำพื้นคือ การะเกด จำปาสี่ต้น ลินไซ ฯลฯ โดยเฉพาะการลำเรื่องลินไซ ได้พัฒนามาเป็นหมอลำลินไซซึ่งมีการแสดงในเขตพื้นที่จังหวัดขอนแก่น (ตำบลสาวะถีและพื้นที่ใกล้เคียง) และในเขตอำเภอยะยี่น จังหวัดมหาสารคาม เนื่องจากการแสดงหมอลำเรื่องลินไซ มีตัวละครมากอีกทั้งหลากหลายอรรถรสเช่น การเดินเรื่องในเมือง การเกี่ยวพาราสี การเดินทางเข้าป่าไพร จึงต้องมีจังหวะการลำหลากหลาย เช่น การเกี่ยวพาราสีด้วยการลำทางสั้นและลำเตี้ย การเดินดงพงไพร ด้วยกลอนเดินดง มีดนตรีประกอบมากขึ้นจากแคนการมีจังหวะหลากหลายทำให้เกิดการใช้กลองและฉิ่ง เป็นองค์ประกอบเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตามการแสดงหมอลำลินไซ ยังคงรักษาแบบแผนของหมอลำพื้นเป็นแม่บท ซึ่งการแสดงหมอลำลินไซ ก็ได้พัฒนาการมาเป็น หมอลำทำนองขอนแก่นในปัจจุบัน

ส่วนหมอลำกลอน เป็นการนำโคลงกลอนมาร้อยให้สละสลวย โดยมีแคนเป็นดนตรีประกอบการลำกลอนมีทั้งแบบลำเดี่ยวคือศิลปินเดี่ยวและการลำคู่ หมอลำกลอนเป็นที่นิยมในเขตจังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดใกล้เคียง การลำกลอนถ้าเป็นลำเดี่ยวส่วนใหญ่เป็นลำทางยาวคือบทกลอนที่ร้อยเรียงมีความยาวมากพอสมควร ในการลำกลอนนั้น หมอลำนอกจากจะมีความจำในกลอนเป็นเลิศแล้วต้องมีปฏิภาณและไหวพริบ ในการแต่งและประยุกต์สิ่งแวดล้อมที่พบเห็นและเหตุการณ์ต่างๆ ที่พบเห็นมาร้อยเรียงเป็นกลอนลำอีกด้วย ส่วนลำกลอนที่เป็นหมอลำคู่เป็นการลำทั้งที่แบ่งเนื้อหากการลำและการลำปฏิพากย์คือได้ต่อกัน หมอลำกลอนมีหลายประเภทเช่น ลำประชัน ลำเกี่ยวหรือลำชิงชู้ ลำชิงผัว(ภายหลังไม่ได้รับความ

นิยมเพราะคนอีสานเห็นว่าไม่เหมาะสม) ลำไจทย้แก้ ภายหลั้งได้มีพัฒนาการเป็น หมอลำเรื่องต่อกลอนหรือหมอลำหมู่ รวมทั้งหมอลำซึ่งในปัจจุบัน

ในช่วงปีพุทธศักราช 2500 เป็นต้นมา การแสดงหมอลำได้รับความนิยมมากสูงสุดในอีสาน ได้เริ่มมีการจัดตั้งคณะหมอลำขึ้น คณะอัศวินสีหมอก ก่อตั้งขึ้นที่จังหวัดขอนแก่นและได้พัฒนาการแสดงที่มีเวทีและฉาก การแต่งกายก็เปลี่ยนจากการแต่งกายตามแบบนิทานพื้นบ้านมาเป็นการแต่งองค์ทรงเครื่อง โดยได้รับอิทธิพลการแต่งเครื่องแบบลิเกจากทางภาคกลาง คณะอัศวินสีทองโด่งดังมากที่เวียงจันทน์ ประเทศลาว ซึ่งมีการเปิดการแสดงที่ลาวมากกว่าทางฝั่งอีสาน คณะอัศวินสีหมอกถือได้ว่าเป็นผู้บุกเบิกการแสดงหมอลำในประเทศลาวและก็ยังส่งผลให้หมอลำรุ่นต่อๆ มาได้เข้าไปแสดงในประเทศลาวและเป็นที่ยุ้จักจนถึงปัจจุบัน ในช่วงปีพุทธศักราช 2505 ได้มีการตั้งคณะหมอลำหลายคณะ หมอลำได้มีโอกาสเผยแพร่ทางวิทยุกระจายเสียง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการได้มีโอกาสแสดงทางสถานีวิทยุโทรทัศน์ช่อง 4 ขอนแก่น (สถานีโทรทัศน์ช่อง 11 สำนักประชาสัมพันธ์เขต 1 ขอนแก่นในปัจจุบัน) การมีสมาคมหมอลำที่ขอนแก่น การมีสำนักงานหมอลำบ้านพักทั้มใจ ที่สนับสนุนโดยบริษัทโอสถสภา จำกัด ที่จังหวัดขอนแก่นจึงถือได้ว่าเป็นยุคโอกาสทองของบรรดาศิลปินหมอลำ

การที่มีการจัดตั้งสมาคมและสำนักงานหมอลำขึ้นหลายแห่งในภาคอีสาน นอกจากการได้มีโอกาสแสดงตามสถานีวิทยุและโทรทัศน์แล้ว หมอลำหลายคนได้มีโอกาสบันทึกแผ่นเสียงอีกด้วย ในยุคนั้น หมอลำเคน ดาเหลา หมอลำทองมาก จันทะลือ หมอลำบุญเพ็ง ฝัฝิวชัย หมอลำฉวีวรรณ ดำเนิน ฯลฯ เป็นที่ยุ้จักอย่างกว้างขวาง การมีสำนักงานหมอลำทำให้มีการรวมตัวจัดตั้งคณะหมอลำขึ้นหลายคณะ ที่มีชื่อเสียงโด่งดังเป็นที่รู้จักมากที่สุดคือคณะวังลิ้มันต์ ที่มีหมอลำทองคำ เพ็งดีและหมอลำฉวีวรรณ ดำเนิน เป็นคู่เอกชูโรงนอกจากนั้นยังมีคณะอุบลพัฒนา คณะยอดมงกุฎเพชร คณะ พ.สมสมศรี คณะขวัญใจจักรวาล คณะเพชรบูรพา ฯลฯ โดยเฉพาะยุคต่อมาในช่วงปีพุทธศักราช 2514 ป.ฉลาดน้อย ส่งเสริม อังคนางค์ คุณไชย สไบแพรว บัวสด สุภาพ ดาวดวงเด่น ศักดิ์สยาม เพชรชมพู ก็มีชื่อเสียงตามมา โดย

กลุ่มหมอลำหมู่คณะต่างๆ เหล่านี้ถือกำเนิดจากการรวมกลุ่มของศิลปินกลุ่มหมอลำกลอนที่พัฒนาเป็นหมอลำเรื่องเป็นหลัก

ในเวลาเดียวกันกลุ่มหมอลำที่เป็นหมอลำพื้นมาก่อน ก็ได้มีการพัฒนามาเป็นหมอลำหมู่ นับตั้งแต่หมอลำอินตา ไทยราษฎร์ คณะแสงอรุณ คณะบัวแก้วพิเศษ คณะประสงคศิลป์ คณะประถมนันเทิงศิลป์ ฯลฯ กลุ่มที่พัฒนาจากหมอลำพื้นนั้น ส่วนใหญ่เป็นคณะในเขตจังหวัดขอนแก่น ซึ่งกลุ่มนี้แสดงหมอลำเรื่องมาก่อนอยู่แล้ว เพียงแต่มาเพิ่มจากการแสดงและการแต่งกายเท่านั้น สำหรับหมอลำกลุ่มที่พัฒนามาจากหมอลำพื้นนั้นในกลุ่มหมอลำเรียกว่า หมอลำทำนองขอนแก่น เนื่องจากการแสดงเป็นกลอนทางสั้นและส่วนใหญ่ใช้กลอนที่เป็นแม่บทกลอนนิทานในการลำและยังมีท่วงทำนองรวดเร็วเช่น ลำเต้ยและลำเดินดงสลับกันไป(ศิลปินหมอลำในยุคนี้บางคนเรียกทำนองขอนแก่นว่า ทำนองแบบกาเต้นก้อน)

หลังพุทธศักราช 2520 เป็นยุคซบเซาของหมอลำในอีสาน เนื่องจากวงดนตรีลูกทุ่งเข้ามาเป็นที่นิยมแทนที่หมอลำ หลังการแยกตัวของนักร้องดังในวงดนตรีจุฬารัตน์ ในระหว่างปี 2513-2514 นักร้องหลายคนตั้งวงดนตรีของตนเองและเข้ามาแสดงในภูมิภาคอีสานมากขึ้น รวมทั้งเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่แพร่เข้ามาสู่คนรุ่นหนุ่มสาวคือหนังกลางแปลง หมอลำหลายคณะยุบเลิกและสลายตัวไป ที่ปรับตัวได้ก็เริ่มคิดปรับปรุงคณะหมอลำเป็นลูกทุ่งหมอลำ ทั้งที่ปรับตัวจากเดิมเช่น รัตนศิลป์ อินตาไทยราษฎร์ ประถมนันเทิงศิลป์ ระเียบวาทศิลป์ ฯลฯ ซึ่งได้พัฒนาคณะเพื่อให้เป็นลูกทุ่งหมอลำที่เอาความเป็นวงดนตรีลูกทุ่งผสมผสานกับการแสดงหมอลำเช่นเดียวกันในช่วงปี 2528 ราตรี อุ้นทะยาหรือราตรี ศรีวิไล ก็ได้รับให้หมอลำกลอนปฏิพากย์ มีจังหวะการลำที่รวดเร็วขึ้นพร้อมกับการนำเครื่องดนตรีสากลมาประกอบ กลายเป็น “หมอลำซิ่ง” ขวัญใจวัยรุ่นอีสานในปัจจุบัน

หมอลำที่เป็นศิลปินแห่งชาติได้ถูกเลือกให้เป็นต้นแบบในการศึกษาอัตชีวประวัติเช่น ทองมาก จันทะลือ เคน ดาเหลา จวีวรรณ ดำเนิน และป.ฉลาดน้อย ส่งเสริม นอกจากอัตชีวประวัติ การวิเคราะห์ภาพสะท้อนทางสังคมของคน ดาเหลา นับว่าเป็นงานวิจัยอัตชีวประวัติที่ค่อนข้างสมบูรณ์ เพราะได้เข้าใจโลกทัศน์และ

มุมมองทางสังคมที่สะท้อนผ่านการบอกเล่าด้วยการเล่า ในสังคมแต่ละยุคสมัยเป็น
 อย่างดี ในอดีตกล่าวกันว่า หมอลำเคน ดาเหล่าเป็นผู้ที่เล่าเรื่องราวผ่านกลอนลำที่
 ได้รับความสนใจมากที่สุดเพราะสามารถเล่าเรื่องราวประสบการณ์จากสิ่งที่พบเห็น
 มาเป็นกลอนลำในการแสดงแต่ละท้องถิ่นได้อย่างกลมกลืน ที่เป็นจุดเด่นในการ
 ศึกษาหมอลำคือ ได้พบการศึกษาหมอลำในหลากหลายมิติ นับตั้งแต่อดีตประวัติ
 หาระความรู้จากการแสดงหมอลำ การสืบทอดและการเปลี่ยนแปลงหมอลำใน
 ยุคสมัยปัจจุบัน อย่างไรก็ตามประเด็นที่น่าสนใจที่ยังไม่ปรากฏคือ งานวิจัยที่
 เข้าถึงแก่นแกนของหมอลำ กระบวนการเข้าสู่การเป็นหมอลำ แนวคิดในการสื่อสาร
 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างหมอลำผู้แสดงคดยผ่านกระบวนการสื่อสารของผู้ทำหน้าที่สื่อ
 ผู้ชมที่เป็นผู้รับสื่อ การศึกษาหมอลำในมิติของพัฒนาการทางด้านประวัติศาสตร์
 วัฒนธรรม ตลอดจนกระบวนการศึกษาบทบาทหน้าที่ หมอลำในแต่ละช่วงเวลา

การแสดงและดนตรีของภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีรากฐานมา
 จากบทบาทหน้าที่ในพิธีกรรม ที่ได้พัฒนาการมาเป็นศิลปะการแสดงที่เป็นการ
 นันทนาการ จากรูปแบบที่เรียบง่ายได้พัฒนาให้มีความซับซ้อนมากขึ้น การมี
 องค์ประกอบที่มากขึ้นจากการบูรณาการศิลปวัฒนธรรมของภูมิภาคอื่น งานวิจัยใน
 กระแสหลักตลอดช่วงทศวรรษที่ศึกษา ให้ความสนใจรูปแบบมากกว่าบทบาทหน้าที่
 และความหมายเชิงสัญลักษณ์ของดนตรีและการแสดงที่มีต่อสังคม การใช้ประโยชน์
 จากดนตรีในพิธีกรรมและโอกาสต่าง อิทธิพลจากสังคมภายนอกที่มีผลต่อรูปแบบ
 ของศิลปะการแสดงและดนตรี แนวคิดและทฤษฎีบทบาทหน้าที่ การสื่อสัญลักษณ์
 และการสื่อสารจึงไม่ได้เป็นประเด็นที่ได้รับการนำมาวิเคราะห์และประเมินในการ
 วิจัยในแต่ละผลงาน ส่วนที่ขาดหายไปในการมองศิลปะการแสดงคือการแสวงหา
 ความรู้ในมิติทางประวัติศาสตร์ ภาพองค์รวมของศิลปะการแสดงต่อสังคม งาน
 วิจัยที่จะเป็นแบบของการใช้วิธีวิทยาของการวิจัยทางวัฒนธรรมมีอยู่ค่อนข้างน้อย
 เท่าที่ปรากฏอยู่ในช่วงนี้คือการศึกษาศิลปะการแสดงหมอลำ และหนังสือประโมทัย
 ของสุริยา สมุทคุปต์และคณะ ที่ได้ใช้วิธีวิทยาของการวิจัยทางมานุษยวิทยา
 เป็นมุมมองและการวิเคราะห์

เนื่องจากผลงานการวิจัยด้านสถาปัตยกรรม งานหัตถกรรมในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่นำมาสังเคราะห์ในครั้งนี้ โดยส่วนใหญ่เป็นผลงานของผู้วิจัยที่มีพื้นฐานทางสถาปัตยกรรมและนักวิจัยที่มีพื้นฐานทางด้านศิลปะ ในการใช้ชีวิตวิทยาในการศึกษาจึงเน้นที่ รูปแบบและพัฒนาการเป็นสำคัญ ทางด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น จุดเด่นของการวิจัยในช่วงระยะนี้อยู่ที่การศึกษาลักษณะทางสถาปัตยกรรมของกลุ่มชนหลากหลายชาติพันธุ์ โดยเห็นสาระสำคัญของความแตกต่างทางรูปแบบของสถาปัตยกรรม การปรับตัวของชุมชนต่อระบบนิเวศที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรม สิ่งที่ขาดหายไปคือมิติทางสังคม การศึกษาสถาปัตยกรรมบ้านเรือนหรือเรือนอยู่อาศัย ย่อมมีความสัมพันธ์กับผู้เป็นเจ้าของ หากบ้านถูกมองให้เป็นเวทีชีวิต ผู้คนหลากหลายชีวิตในแต่ละครัวเรือนย่อมมีกิจกรรมบนเวทีชีวิตแห่งนี้ แต่ละชีวิตมีความเกี่ยวข้องกันในบทบาทหน้าที่อย่างไร บ้านได้ทำหน้าที่ตอบสนองของสังคมนขนาดเล็กลงสังคมหนึ่งในแต่ละช่วงเวลาอย่างไร มีการตอบสนองของชุมชนอย่างไร การเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีผลต่อบ้านหรือเรือนท้องถิ่นอย่างไร ย่อมทำให้การวิจัยบ้านมีชีวิตของผู้คนเป็นส่วนสำคัญ และทำให้งานวิจัยมีชีวิตผู้คนที่อยู่ข้างในอย่างแท้จริง

ในส่วนการศึกษาสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา มีความโดดเด่นกว่าการศึกษา สถาปัตยกรรมเรือนเช่น การศึกษาสิมอีสาน การศึกษาธาตุอีสาน สถาปัตยกรรมหอแจก หอไตร รวมทั้งการศึกษาวิจัยสถาปัตยกรรมธรรมาสน์ ที่ผลงานวิจัยส่วนใหญ่นอกจากการที่ผู้วิจัยได้จำแนกรูปแบบ อิทธิพลที่มีต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมแล้ว ยังได้เข้าใจถึงกระบวนการความคิดความเชื่อและบทบาททางสถาปัตยกรรมที่มีต่อชุมชนด้วย เช่นเดียวกับงานวิจัยด้านหัตถกรรม ยังเห็นภาพความหยุดนิ่งและการจำแนกแยกแยะรูปแบบ มากกว่าที่จะเห็นหัตถกรรมในฐานะของผลผลิตที่ตอบสนองชุมชนและสังคม ในแง่มุมมองบทบาทหน้าที่ กระบวนการจำแนกแรงงาน กระแสโลกภายนอกที่มีผลต่อกระบวนการผลิต หรือแม้แต่กระบวนการวิจัยที่จะทำให้งานหัตถกรรมเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่มีผลต่อการพัฒนาที่ทำให้เกิดความยั่งยืนของชุมชนในภูมิภาค

5.6 บทสรุป

กระบวนการแสวงหาความรู้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในบริบทของสังคมไทยมา ยาว ดังนั้นการบันทึกงานเขียนและเรื่องราวทางศิลปวัฒนธรรมจึงปรากฏอยู่ใน เอกสาร หนังสือที่เผยแพร่มาเป็นระยะเวลาอันยาวนานเช่นเดียวกัน ผลงานด้าน ศิลปวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในช่วงที่มีการบันทึกเรื่องราวเป็น สิ่งพิมพ์ในระยะแรก จึงเป็นบันทึกของผู้รู้หรือปราชญ์ท้องถิ่น ที่ได้จดจำและบันทึก เรื่องราวทั้งหลายมาเผยแพร่เพื่อการถ่ายทอดเพื่อไม่ให้เรื่องราวต่างๆ สูญหายไป กับกาลเวลา ปราชญ์ท้องถิ่นเหล่านี้คือผู้ที่ได้รับการศึกษาเล่าเรียนในระบบการ ศึกษามากกว่าคนอื่นในยุคสมัยเวลานั้น นับตั้งแต่มหาสิลา วีระวงศ์ ปราชญ์แห่ง ภูมิปัญญาท้องถิ่นผู้กลายเป็นปราชญ์เมืองลาวในระยะต่อมา เต็ม วิภาคย์พจนกิจ ผู้เขียนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งผลงานได้กลายเป็นต้นแบบ สำหรับนักวิชาการยุคหลังในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

การวิจัย เป็นกระบวนการใหม่ที่เข้ามาในภูมิภาคผ่านระบบการศึกษาจาก นักวิชาการที่ได้รับอบรมวิธีการแสวงหาความรู้ด้วยวิธีวิทยาแบบตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักวิชาการในสถาบันอุดมศึกษาเริ่มต้นจากสถาบันอุดมศึกษาจาก ส่วนกลางของประเทศ หลังจากการจัดตั้งสถาบันอุดมศึกษาในภูมิภาค วิธีวิทยาใน การวิจัยแบบตะวันตกได้เข้ามามีส่วนในกระบวนการจัดการศึกษาและค้นคว้าด้วย อย่างไรก็ตาม เนื่องจากนโยบายการพัฒนาของรัฐในขณะนั้น มุ่งเน้นการพัฒนา ทางเศรษฐกิจและกายภาพตามวิธีคิดแบบตะวันตก ทำให้การส่งเสริมทางวิชาการ มุ่งเน้นไปทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้การแสวงหาความรู้และการวิจัยทาง มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ไม่ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนมากเท่าที่ควร ดังนั้นใน ช่วงระยะเวลาดังกล่าวจึงมีแต่นักวิชาการตะวันตกและนักวิชาการญี่ปุ่นที่สนใจเข้า มาทำงานวิจัยในภูมิภาค ส่วนนักวิชาการไทยที่เข้ามาศึกษาทางสังคมศาสตร์ใน ชุมชนท้องถิ่นในระยะนั้นคือ สุเทพ สุนทรภัสช ซึ่งผลงานการศึกษาของท่านยังได้รับ การตีพิมพ์เผยแพร่และเป็นองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของสังคมภาค ตะวันออกเฉียงเหนือเป็นอย่างดี อีกบุคคลหนึ่งคือ ศรีศักร วัลลิโภดม ผู้บุกเบิกความรู้

ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและโบราณคดีท้องถิ่นอย่างบูรณาการ จุดเด่นของท่านคือความพยายามในการไม่ใช้กรอบและสายตาตะวันตกมองวัฒนธรรมในภูมิภาค

แรงผลักดันจากการสนับสนุนการศึกษาทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากปัญหาของการที่เกิดคำถามมากมายที่เกิดขึ้นจากความไม่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในภูมิภาค ปัญหาของสถาบันอุดมศึกษาท้องถิ่นที่ผลิตบุคลากรทางการศึกษาที่เป็นสถาบันท้องถิ่นแต่ไม่ค่อยได้รับการสนับสนุนทุนในการวิจัยท้องถิ่นอย่างจริงจัง จากปีพุทธศักราช 2521 เป็นยุคแห่งการบุกเบิกกระบวนการศึกษาชุมชนท้องถิ่น นักวิชาการทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ท้องถิ่นเริ่มต้นเข้ามาเริ่มการศึกษาค้นคว้าวิจัยในช่วงทศวรรษนี้ ม.ร.ว.อดิน รพีพัฒน์ เป็นหนึ่งในนักวิชาการหลักที่มีบทบาทต่อการศึกษาวิจัยชุมชนท้องถิ่น ไม่เพียงแต่การเข้ามาทำการวิจัยในท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือเท่านั้น ท่านยังได้เข้ามาสู่การทำงานในท้องถิ่นอย่างแท้จริงจากการย้ายเข้ามารับราชการในมหาวิทยาลัยขอนแก่นจนหมดวาระการบริหารสถาบันวิจัยและพัฒนาของมหาวิทยาลัย

ดังนั้นจากภูมิหลังของการศึกษาค้นคว้าดังที่กล่าวมาแล้ว งานศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรมในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงปรากฏอยู่ใน 2 มิติคือ ด้านหนึ่งเป็นสาระความรู้ที่มาจากกรอบรวมของปราชญ์ท้องถิ่น รวมทั้งผู้สนใจแสวงหาความรู้ในท้องถิ่น ทั้งนี้รวมทั้งความพยายามในการรวบรวมข้อมูลจัดทำสาร ตลอดจนฐานข้อมูลวัฒนธรรมท้องถิ่น ในอีกด้านหนึ่งความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมที่มาจากกรวิจัยด้วยวิธีวิทยาทางมนุษยศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา ซึ่งในกรณีหลังนี้ค่อนข้างประสบปัญหาเนื่องจากการวิจัยทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ไม่ค่อยได้รับการสนับสนุนมากนัก เหตุผลเนื่องจากความเข้าใจว่างานด้านศิลปวัฒนธรรม เป็นเพียงการละเล่นการแสดงและดนตรี ไม่มีความสำคัญและไม่มีความจำเป็นในทางการพัฒนาเศรษฐกิจ

ดังนั้นผลงานทางด้านศิลปวัฒนธรรมอันมีพื้นฐานเป็นที่ประจักษ์ในช่วงทศวรรษนี้ จึงเป็นการศึกษาค้นคว้าเพื่อรวบรวมและเรียบเรียงองค์ความรู้ อากล่าวได้ว่ากระบวนการแสวงหาความรู้ในลักษณะนี้เป็นกรวิจัยความรู้ท้องถิ่น จากคน

ท้องถิ่นภายใต้กระบวนการแสวงหาความรู้ที่ไม่ได้ใช้กรอบแนวคิดการวิจัยแบบนักวิชาการที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้การวิจัยตามแบบอย่างทางวิชาการแบบตะวันตก การรวบรวมงานศิลปวัฒนธรรมนอกระบบการวิจัยที่น่าสนใจเช่น หนังสือชุดเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เรื่อง พัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดต่างๆ ทั้ง 19 จังหวัด 19 ชุดจัดพิมพ์โดยกรมศิลปากร ระหว่างปีพุทธศักราช (2542)-(2544) ผลงานทั้ง 19 จังหวัดมาจากการค้นคว้า รวบรวมและเรียบเรียงโดยนักวิชาการในท้องถิ่นแต่ละจังหวัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เมื่อเปรียบเทียบกับงานวิจัยตามวิธีวิทยาของการวิจัย งานวิจัยส่วนใหญ่เป็นวิทยานิพนธ์ของนักศึกษาของในระดับมหาบัณฑิตและดุษฎีบัณฑิตของสถาบันอุดมศึกษาหลักในภูมิภาคเช่นในหลักสูตรไทยคดีศึกษา หลักสูตรไทยศึกษาและบางส่วนที่เป็นการศึกษาในหลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตร์ สังคมศาสตร์และศิลปศาสตร์ เมื่อเทียบสัดส่วนกับงานวิจัยของนักวิจัยที่ได้รับจากแหล่งทุนที่สนับสนุนการวิจัยทางศิลปวัฒนธรรมถือว่ามียางานจำนวนน้อยกว่า

สำหรับการสำรวจความรู้การวิจัยวัฒนธรรมด้านศิลปวัฒนธรรมมีทิศทางการวิจัยที่หลากหลาย ทั้งในประเด็น เนื้อหา รวมทั้งกลุ่มตัวอย่างตลอดจนขอบเขตพื้นที่ของการศึกษา จากการประมวลผลงานการศึกษาค้นคว้าและวิจัยทางด้านศิลปวัฒนธรรมในช่วงทศวรรษ (2540) ได้ข้อสรุปที่สำคัญ 3 ประการคือ

ประการแรก ประเด็นการศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรมในส่วนของงานศิลปะร่วมสมัย ยังไม่ปรากฏในช่วงทศวรรษนี้ แต่สถาบันการศึกษาในภูมิภาคได้เริ่มมีการจัดตั้งหอนิทรรศการศิลปะในช่วงต้นศตวรรษ (2540) ได้มีการจัดกิจกรรมเชิดชูเกียรติศิลปินร่วมสมัยและนิทรรศการแสดงผลงาน อันเป็นจุดเริ่มต้นที่จะทำให้เกิดกระบวนการวิจัยต่อไป ผลงานทางศิลปะส่วนใหญ่เป็นการศึกษาทางประวัติศาสตร์ศิลปะท้องถิ่น โดยเฉพาะงานจิตรกรรมฝาผนังสีมหรือโบสถ์ อย่างไรก็ตามกระบวนการคิดซ้ำในด้านวิธีวิทยาในการศึกษา กลับกลายเป็นผลให้งานวิจัยดังกล่าวมีความน่าสนใจน้อยลง เพราะเกือบทั้งหมดของผลงานต่างมุ่งให้ความสนใจไปที่รูปแบบ สี และกระบวนการเล่าเรื่องราวที่ปรากฏในงานจิตรกรรม ทั้งที่

ความสนใจมีมากกว่าประเด็นดังกล่าวเช่น ความสัมพันธ์ของเรื่องเล่าในจิตรกรรม กับบริบททางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนที่อยู่รอบวัดที่มีจิตรกรรม อิทธิพลของรูปแบบที่มีต่อช่างเขียนพื้นบ้านในแต่ละสกุลช่าง หรือแม้แต่ทัศนคติของชุมชนปัจจุบันที่มีต่อจิตรกรรมโบราณ การศึกษาให้รู้ถึงคุณค่าย่อมเป็นประโยชน์ต่อความเข้าใจของชุมชนในการรักษาและการหาแนวทางให้จิตรกรรมฝาผนังได้ยังคงทำหน้าที่ต่อชุมชนในปัจจุบัน

เช่นเดียวกับการศึกษาในประเด็นของศิลปะการแสดงหมอลำ กระบวนการผลิตซ้ำภายใต้การใช้กรอบในการศึกษารูปแบบเดียวกันทำให้ไม่เห็นภาพของความหลากหลาย ทั้งที่การแสดงหมอลำมีความหลากหลายรูปแบบแนวทางและคตินิยม เช่น หมอลำกลอนทำนองอุบลราชธานี หมอลำทำนองขอนแก่น ทำนองร้อยเอ็ด ทำนองกาฬสินธุ์ ทำนองอุดร ฯลฯ รวมทั้งรูปแบบของการแสดงที่มีความหลากหลาย เช่นเดียวกัน กรณีการวิจัยหมอลำที่เห็นชัดที่สุดที่นักวิจัยเองสับสนในประเด็นของปัญหาคือการตั้งประเด็นที่แคบ แต่ตัวอย่างในการศึกษากลับมีขอบเขตที่กว้างเช่น การศึกษาโลกทัศน์ในกลอนลำของหมอลำ ซึ่งการที่หมอลำมีหลายกลุ่มหลายรูปแบบ การใช้เฉพาะบางกลุ่มตัวอย่างย่อมไม่ใช่ตัวแทนของหมอลำทั้งหมด อีกกรณีที่เป็นประเด็นที่น่าสนใจคือ การค้นหาอัตลักษณ์ของศิลปะการแสดงของกลุ่มชาติพันธุ์ งานวิจัยทั้งหมดที่พบไม่สามารถค้นหาอัตลักษณ์ของดนตรีและการแสดงของกลุ่มชาติพันธุ์ได้เช่น ความเป็นศิลปะการแสดงกะเลิง มีอะไรที่สะท้อนความเป็นกะเลิง มีความต่างจากการแสดงของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นในภูมิภาคนี้อย่างไร อะไรที่สะท้อนความเป็นผู้ไท ความเป็นกะเลิง ความเป็นย้อหรือยัยย เป็นต้น

ประการที่สอง วิธีวิทยาในการวิจัยเป็นประเด็นปัญหาสำคัญที่พบจากการวิจัย ตลอดช่วงทศวรรษ (2540) ถึงแม้ว่างานวิจัยส่วนใหญ่กำหนดการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลัก แต่ผลจากการวิจัยกลับพบว่าได้อภิปรายผลในเชิงพรรณนา มากกว่าใช้หลักการวิจัย การเปรียบเทียบแนวคิดทฤษฎีมาใช้เป็นมุมมอง ข้อถกเถียงและประเด็นการวิเคราะห์ในเชิงวิชาการ ดังนั้นคุณภาพงานวิจัยจึงไม่ค่อยแตกต่างจากงานเขียนของปราชญ์ท้องถิ่นและอาจด้อยกว่าในความลุ่มทางความรู้ในบางเนื้อหาสาระ

ทั้งนี้สิ่งที่ขาดหายไปอย่างชัดเจนคือการวิจัยด้านศิลปวัฒนธรรมจากปราชญ์ท้องถิ่น ซึ่งการวิจัยลักษณะนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา การมองตนและการหาแนวทางพัฒนา อันเป็นการส่งเสริมคนในวัฒนธรรมให้มีโอกาสวิจัยและเสนอผลงานอย่างลุ่มลึกในด้านนั้นๆ

ประการที่สาม การไม่มีทิศทางการศึกษาวิจัยที่ชัดเจน ทำให้นักวิจัยเสนอประเด็นการวิจัยในเฉพาะประเด็นที่ตนเองมีความถนัดและให้สนใจ ประเด็นที่ไม่มีควมซับซ้อนในการวิจัย กลายเป็นประเด็นที่นักวิจัยให้ความสนใจเหมือนกันหรือคล้ายกัน ทำให้เกิดกระบวนการวิจัยแบบผลิตซ้ำทางด้านศิลปวัฒนธรรม ทำให้ประเด็นที่เป็นการค้นหาใหม่ ข้อคิดใหม่และข้อเสนอใหม่ไม่เกิดขึ้นในการวิจัยด้านศิลปวัฒนธรรม

อย่างไรก็ตามผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนางานวิจัยวัฒนธรรมด้านศิลปวัฒนธรรมในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในอนาคตโดยมีสาระสำคัญคือ

1. ควรมีนโยบายและทิศทางในการวิจัยวัฒนธรรมด้านศิลปวัฒนธรรมอย่างชัดเจนเป็นรูปธรรมว่ามีเป้าประสงค์ด้านใด เช่น การส่งเสริม การอนุรักษ์ การพัฒนา
2. การส่งเสริมสนับสนุนทุนการวิจัยและการสนับสนุนการวิจัยด้านศิลปวัฒนธรรม ควรเน้นการสนับสนุนการวิจัยที่มีการบูรณาการ กลุ่มสาระหรือชุดความรู้ที่มีการวิจัยแบบบูรณาการ
3. ควรส่งเสริมให้เกิดการวิจัยที่ทำให้ตระหนักถึงคุณค่า เพื่อการส่งเสริมการพัฒนาให้เกิดมูลค่าโดยการประยุกต์ทุนความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่
4. ควรส่งเสริมการวิจัยที่มีการศึกษาร่วมกับปราชญ์ท้องถิ่นเพื่อร่วมกันและเปลี่ยนเรียนรู้และพัฒนาด้านศิลปวัฒนธรรม
5. ควรส่งเสริมให้เกิดการพัฒนานักวิจัยใหม่ ส่งเสริมสนับสนุนการให้ความรู้วิธีการวิจัยด้านศิลปวัฒนธรรมให้มากขึ้น เพื่อตอบสนองนโยบายและแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนโดยใช้ประโยชน์จากทุนวัฒนธรรม

เอกสารอ้างอิง

- กนกวรรณ ระลึก (2545) “การฟ้องละเมิดของชาวไทยกุย” **วารสารมหาวิทยาลัยรามคำแหง** 19(3):14-23
- กฤษ เหลือลมัย (2541) “พินาย ว่าด้วยความสะอาดกับปราสาทหิน” **วารสารเมืองโบราณ** 24(4):136-140
- กิตติศักดิ์ แสนประดิษฐ์ (2539) การประกอบอาชีพหัตถกรรมสานกระติบข้าวของชาวบ้านนาละไมย์ กาญจนบุรี (2540) คำสอยจากอำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- เกวลิน ภูมิภาค (2543) **ความเชื่อทางศาสนาและลัทธิที่ปรากฏในวรรณกรรมคำสอนของชาวอีสาน** กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร
- แก้วตา จันทรานุสรณ์ (2545) “การสืบทอดศิลปะหมอลำในสังคมทุนนิยม” **วารสารสารวัฒนธรรม** สำนักวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น 8(3): 8-9
- แก้วตา จันทรานุสรณ์ (2546) “การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ในกลอนลำเรื่องร่วมสมัย (พ.ศ.(2537)-(2543))” **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์** มหาวิทยาลัยขอนแก่น 20(2):1-16
- แก้วตา จันทรานุสรณ์ (2546) “ภูมิปัญญา:คุณค่าและหน้าที่” **วารสารสารวัฒนธรรม** สำนักวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น 9(2):12-14
- กัลญานี กิจโชติประเสริฐ (2542) “ลมพินบ้านฮูปแต้มพินถิ่น” **วารสารความรู้คือประทีปฉบับที่1/42:8-11**
- คมกริช การินทร์ (2542) “ดนตรีชาวกูไทจังหวัดกาฬสินธุ์” **วารสารคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์** มหาวิทยาลัยนครสวรรค์ 17(2): 77-82
- คริสเตียน บาวเวอร์ (2536) “เจริญเจริญ” **วารสารภาษาและวัฒนธรรม** นครปฐม:สำนักอำนวยการสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล
- คันนางค์ ร่องหานาม (2543) **ลวดลายสลักหินที่ปรากฏในถ้ำกาสิงห์** อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- เครือจิต ศรีบุญนาถ (2545) **การพัฒนารูปแบบทอมือ-เขมร สุรินทร์** สุรินทร์ : สถาบันราชภัฏสุรินทร์
- เครือมาส บุญธรรม (2537) ฟอนโปงกลางของชาวจังหวัดกาฬสินธุ์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ,สำนักงาน (2537) **ชีวิตไทย ชุมบูชาพญาแถน** กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานคร

- คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ,สำนักงาน (2540) **ละครหุ่นอีสานเพชรหนองเรือ** ขอนแก่น : คลังนานาวิทยา
- คำประเคียน โพธิ์เพชรเล็บ (2545) การศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ผ้าไหมมัดหมี่ของชาวอำเภอบรบพ จังหวัดขอนแก่น วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- คมกริช การินทร์ (2542) “แคน:ดนตรีแห่งชีวิตชาวอีสาน” **วารสารคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์** มหาวิทยาลัยนเรศวร 7(1): 57-60
- โครงการตำราคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ (2543) มหาสารคาม : โครงการตำราคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- จิราวดี เงินแถบ (2538) หงส์ : **การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมอีสานและล้านนา** กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
- จิราววัลย์ ชาเหล่า (2546) กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดศิลปะการแสดงของหมอลำอาชีพ วิทยานิพนธ์การศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (การศึกษานอกระบบ) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- จิรายุ จิตตสวโร (2540) “บุญผะเหวด...เทศน์มหาชาติเมืองร้อยเอ็ด” **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์** มหาวิทยาลัยมหาสารคาม 2(1): 54-61
- โสมสิต ดิสม (2544) พัฒนาการของกันตรึมบ้านดงมัน ตำบลลอคโค อำเภอมือง จังหวัดสุรินทร์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- จันทนีย์ วงศ์คำ (2544) **พัฒนาการของเรือนพื้นบ้านกะเลิง**: กรณีศึกษาบ้านหนองหนาว จังหวัดมุกดาหารกรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- จันทนีย์ วงศ์คำ (2545) “จากเรือนลาวสู่เรือนอีสานการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม” **วารสารสารวัฒนธรรม** สำนักวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น 8(1): 8-10
- เจริญ ต้นมหาพราน (2536) “เรือนอีสาน” **วารสารตราไปรษณียากร** 23(10): 29-30
- เจริญชัย ชนไฟโรจน์ (2545) “ลำซิ่ง : รูปแบบใหม่ของลำกลอนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือประเทศไทย” **วารสารมหาวิทยาลัยมหาสารคาม** 19(2): 86-107
- ชยันนาร์ มาพีซ (2545) ภูมิปัญญาทางคีตศิลป์ของหมอลำ ป.ฉลาดน้อย วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ชาโรณี เขาวนศิลป์ (2540) “การเล่านิทานเชิงอนุรักษ์ภาษาและวัฒนธรรมกับการเรียนการสอน” **วารสารคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์** มหาวิทยาลัยขอนแก่น 14(2): 95-96
- ชาติ วรรณกุล และคณะ (2541) “การทำผ้าไหมแพรวาในจังหวัดกาฬสินธุ์” **วารสารมหาวิทยาลัยมหาสารคาม** 17(1): 158-167
- ชูศักดิ์ ศุภรณ์นท์ (2541) “ผ้าทอ:หัตถกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว-เขมร” **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์** มหาวิทยาลัยมหาสารคาม 3(1): 18-27

- ชัยมงคล จินดาสมุทร (2537) “หมอลำ ความใฝ่ฝันของคนบางคน” **วารสารพวงแสด** 18(22): 140-144
- ไชยยศ วันอุทา (2537) รูปแบบและคติความเชื่อเกี่ยวกับโบสถ์เมืองฟ้าแดดสงยาง ตำบลหนองแปน อำเภอภมมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ชำนาญ เล็กบรรจง (2545) “ลักษณะรูปแบบลวดลายประดับสถาปัตยกรรมทางศาสนาในภาคอีสาน” **วารสารมหาวิทยาลัยมหาสารคาม** 21(1): 79-86
- ชำนาญ บุญญาพุทธิพงศ์ (2546) “เฮือนอีสาน วิถีชาวบ้านที่เลื่อนหาย” **วารสารสารวัฒนธรรม สำนักวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น** 9(3): 10-12
- ดาเรศ ชวรินทร์ (2544) ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของการประกอบอาชีพผลิตและค้าผ้าไหมแพรวาของชาวบ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ดุษฎี กองสมบัติ (2546) การวิเคราะห์เนื้อหาและกลวิธีการใช้ภาษาในการแสดงตลกอีสาน วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล
- ทรงคุณ จันทร์วรรณและคณะ (2536) “ผ้าขาวได้ : ศึกษากรณีชาวไร่ อำเภอคงหลวง จังหวัดมุกดาหาร และอำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร” **วารสารภาษาและวัฒนธรรม สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรม เพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล** 12(2): 16-29
- ทรงยศ วีระทวีมาศ (2538) **ลิมโนประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมอีสาน : กรณีศึกษาจังหวัดมุกดาหาร** ขอนแก่น : ภาควิชาพื้นฐานสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- ทวี พรหมมา (2540) “สนามสุนทรียะในศิลปกรรมท้องถิ่น กรณีศึกษา เชียงนาอีสาน” **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์** มหาวิทยาลัยมหาสารคาม 1(2): 32-43
- ทิพวรรณ คันธธา (2542) **การละเล่นพื้นบ้านของเด็กภาคอีสาน** [กรุงเทพฯ] : บริษัท คอมแพคพริ้นท์ จำกัด
- .....(2539) มุกขนครไปกลางลือชื่อที่อีสาน ดนตรีพื้นบ้านที่ไม่ธรรมดา **วารสารการศึกษาตลอดชีวิต** 18(3): 30-31
- ทรัพย์สิน ปกิระณะ (2538) นิทานชาวบ้านผู้ไทย : ศึกษากรณีกิ่งอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ธรรมศักดิ์ ชิตทรงสวัสดิ์ (2543) รูปแบบและคติความเชื่อที่ปรากฏในผลงานศิลปะแบบอย่างจีน ในอำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ธวัช ปุณโณทก (2545) “การวิจัยเรื่องไทยศึกษา และวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน” **วารสารธรรมทรรศน์** 2(1): 43-46

ธีรพงษ์ จตุรพาณิชย์ (2548) “พระพิมพ์กัณฑ์ทศพรชัย นาคูณ ฟ้าแดงสงยาง เมืองไพร พุทธศิลป์ทวารวดี”

วารสารเมืองโบราณ 26(1): 94-101

ธีระวัฒน์ คณะมะ (2545) “เส้นซ็อน ออนซอนสี ซึ่งเป็นผลงานภาพเขียน” **วารสารหอศิลป์วัฒนธรรมมหาวิทยาลัยขอนแก่น 2(ฉบับพิเศษ): 43-46**

ธีรพงษ์ จตุรพาณิชย์ (2542) “สุปแต่มเมืองร้อยเอ็ด” **วารสารเมืองโบราณ** 25(1): 52-58

ธีรพงษ์ จตุรพาณิชย์ (2543) “โองราชบุรีที่ร้อยเอ็ด” **วารสารเมืองโบราณ** 24(4): 130-135

ธีรพงษ์ จตุรพาณิชย์ (2546) “ตึกดิน:อาคารพาณิชย์ยุคแรกในร้อยเอ็ด” **วารสารเมืองโบราณ** 29(4):106-107

ธัญญา สังขพันธานนท์ (2541) “บทบาทของข้อมูลทางคติชนในเรื่องสั้นของนักเขียนอีสาน” **วารสารมหาวิทยาลัยมหาสารคาม** 17(1): 32-45

ธนสิทธิ์ จันทร์วี (2537) **รูปแบบผลิตภัณฑ์โลหะหล่อพื้นบ้านในภาคอีสาน** กรณีศึกษาบ้านปะอ่าว อุบลราชธานี ขอนแก่น : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

นงเยาว์ อารุงพงษ์วัฒนา (2541) “ศิลปะการฟ้อนผู้ไทย จังหวัดนครพนม” **วารสารวัฒนธรรมไทย** 35(5): 24-27

นพดล ตั้งสกุลและจันทิพย์ วงศ์คำ (2546) **คติความเชื่อและระบบสังคมกับการปลูกสร้างเรือนพื้นบ้านและชุมชนผู้ไท** ขอนแก่น: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

นิราศ ศรีขาวรส (2541) พัฒนาการของรูปแบบที่อยู่อาศัยของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

นิยม วงษ์พงษ์คำ (2540) ประติมากรรมสลักหินที่พบในปราสาทเปือยน้อย อำเภอเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

นริศศรี แววคล้ายหงส์ (2539) กระบวนการและผลกระทบของการประกอบอาชีพหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาด่านเกวียน อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

นิดดา สุนทอง (2540) การวิเคราะห์วรรณกรรมพื้นบ้านจากตำบลดาตอง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร วิทยานิพนธ์การศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

นิตราพร ทิพา (2539) **การวิเคราะห์เนื้อเพลงพื้นบ้านหมอลำเพื่อการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม** กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นิวัศ กองเพียร (2539) “เชิงสังวาล : สาวอีสานสะท้านทรวง” **วารสารศิลปวัฒนธรรม** 17(10): 40-45

นันทิยา ฉัตรธนะพานิช (2543) การเปลี่ยนแปลงประเพณีงานงิ้ว อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

- บุญเกิด พิมพ์วรมธากุล (2544) **ประเพณีอีสานและเกร็ดโบราณคดีโทอีสาน** ขอนแก่น: คลังนาโนวิทยา
- บุญเลิศ มรกตและกฤตกร กล่อมจิต (2545) การศึกษาหัตถกรรมจักสานครุฑน้อย อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- บุญโฮม พรศรี (2543) พิณอีสานกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษาจังหวัดอุดรธานี วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- บัณฑิตวงศ์ ทองกลม (2539) ชีวิตและผลงานของหมอลำทองมาก จันทะลือ (หมอลำอุทา) วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ปรกรณ์ คุณารักษ์ (2545) “สอย สอย ฟีน้องฟิงสอย...” **วารสารธรรมทศน์** 3(1): 90-100
- ประกอบ มีโคตรกอง (2544) “พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน : กรณีการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังวัดไชยศรีบ้านสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น” **วารสารธรรมทศน์** 1(3): 77-81
- ประกอบ มีโคตรกอง (2545) “คุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน:ประเภทนิทาน” **วารสารธรรมทศน์** 3(2): 32-39
- ประกอบ โคตรมีกองและคณะ (2546) “สรุปรายงานผลการวิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ ส่งเสริมและเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านในจังหวัดขอนแก่น” **วารสารธรรมทศน์** 4(2): 103-113
- ประคอง กองฟุ้งมน (2544) ฃญาอวยพรของชาวบ้านสูงยาง ตำบลคูเมือง อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ประทีป สีหนาม (2547) การศึกษาการดำเนินงานของกลุ่มสตรีทอผ้าไหมบ้านอุโลก หมู่ 6 ตำบลอุโลก อำเภอลำดวน จังหวัดสุรินทร์ สารนิพนธ์ประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัครพัฒนาชนบท) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- ประเทศ บัจจังคะตา (2541) จิตรกรรมฝาผนังสิมวัดป่าเรไรย์ บ้านหนองพอก ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ประมวล พิมพ์เสน (2543) **สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมนำเที่ยวขอนแก่น** ขอนแก่น:ขอนแก่น การพิมพ์
- ประมวล พิมพ์เสน (2543) **รวมผญา 3: ลำเต้ยเดือน 5 ลำผญาเกี่ยวขอนแก่น** ขอนแก่น: ศูนย์วัฒนธรรมขอนแก่น โรงเรียนกัลยาณวัตร

- ประมวล พิมพ์เสน (2545) **ภาษาและวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน** ขอนแก่น:โรงพิมพ์
พระธรรมขันธ์
- ประมวล พิมพ์เสน (2545) **อธิบายปัญญา 1** ขอนแก่น: ขอนแก่นการพิมพ์
- ประสิทธิ์ เชื้อตระกูลวิทย์ (2537) “ผีตาโขน : แนวคิดใหม่จากมุมมองการศึกษาชาติพันธุ์วิทยา-
โบราณคดี” **วารสารเมืองโบราณ** 20(1): 136-145
- ปาริชาติ วงศ์สง่า (2545) การใช้คำเรียกขานในหมู่บ้านหลายภาษาที่บ้านลำโรงระวี ตำบลศรีแก้ว
อำเภอศรีรัตนะ จังหวัดศรีสะเกษ วิทยานิพนธ์การศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (ภาษาไทย)
บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ปราณี อนุพันธ์ (2546) “ภูมิปัญญาไทยอีสานในวรรณกรรมของ คำพูน บุญทวี ศิลปินแห่งชาติ
“ปราชญ์อีสาน” **วารสารศิลปวัฒนธรรม** 24(7): 92-101
- ปิยพันธ์ แสนทวีสุข (2541) **การสร้างฐานข้อมูลทางดนตรีและศิลปะการแสดงพื้นบ้านอีสาน**
มหาสารคาม:มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ปรัชญาวังฒน์ ประจัญ (2542) “เฮือน” ..ชาเลิงบ้านบัวทรายแก้วกับบริบทแห่งชีวิตและสังคมเครือข่าย
วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม 3(2): 44-47
- ปิยพันธ์ แสนทวีสุข (2546) แหล่งวัฒนธรรมภูมิปัญญาดนตรีพื้นบ้านอีสานในเขตลุ่มน้ำชี
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- ปิยพันธ์ แสนทวีสุขและคณะ (2547) “การอนุรักษ์ พัฒนา และเผยแพร่ ดนตรี และศิลปะการแสดง
พื้นบ้านอีสานเชิงธุรกิจ” **วารสารเพลงดนตรี** 10(6): 75-81
- ปิยะศักดิ์ บั๊กโคทานัง (2540) ธรรมาสันสิงห์ วัดศรีนวลแสงสว่างอารมณ์ บ้านชีทวน ตำบลชีทวน
อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดี
ศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- บัทมา บุญอินทร์ (2536) การปรับตัวของเพลงพื้นบ้าน:ศึกษากรณีเพลงโคราชจังหวัดนครราชสีมา
วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- บัทมาวดี ชาญสุวรรณ (2542) พัฒนาการของหางเครื่องหมอลำหมู่วาดขอนแก่น วิทยานิพนธ์ศิลป
ศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ผกา เบญจกาญจน์ (2540) การศึกษารูปแบบและคติความเชื่อของประติมากรรมเทพจำที่ปราสาท
หินพิมาย วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ผาสุข อินทราวุธและคณะ (2544) **รายงานการขุดค้นเมืองโบราณฟ้าแดดสงยาง** กรุงเทพฯ :
สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร

- พจนา วรณจันทร์ (2540) คดีความเชื่อจากประติมากรรมแบบเขมรที่ปราสาทหินพนมวัน จังหวัดนครราชสีมา วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- เพชร สุวรรณภาชน์ (2543) เพลงโคราช : การศึกษาทางมานุษยวิทยาการดนตรี วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล
- พรหมมา ไชแสง (2541) เรือนพื่นบ้านในเขตอำเภอหนองสูงศรี จังหวัดกาฬสินธุ์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- พรพรหม ไยแสง (2546) “หมอลำ” สื่อพื่นบ้านอีสานกับการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ชุมชน **วารสารพัฒนาชุมชน** 42(10): 48-50
- พรรณราย คำโสภา (2542) การวิเคราะห์เพลงพื่นบ้านกันตรึมของหมู่บ้านดงมันจังหวัดสุรินทร์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกมานุษยดุริยางควิทยา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- พรทิพย์ สารปรัง (2540) นิทานพื่นบ้านบ้านมะค่า บ้านนาสีนวล บ้านท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- พรพิสิฐ ทักษิณ (2540) ผ้าผะเหวดในเขตอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- พิมพ์รัตน์คุณาสาสน์ (2540) **พิมพ์กวีศรีอีสาน** ขอนแก่น: สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม
- พิรพงษ์พลเวียงธรรมและคณะ (2547) **การศึกษาและพัฒนาระบบการคืนโรงเรียนให้กับชุมชนโดยใช้ดนตรีไปกลางเป็นตัวประชาสัมพันธ์** กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- พีระศิลป์ ชินสอน (2540) ความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของสำนักงานส่งเสริมหมอลำกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม : ศึกษากรณีอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- พัชร ปทุมจันทร์รัตน์ (2536) ผังดินแดนถิ่นอารยธรรมของเก่า “บ้านด่านเกวียน” **วารสารสยามอารยะ** 2(10): 69-70
- พัชรินทร์ ยาพิมาย (2542) สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของนักมวยไทย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- พัชรัมพร ละลอกแก้ว (2540) คำประสมในภาษาถิ่นอีสาน วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทย คดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- พันคำทอง สุวรรณธาดา (2545) การเปลี่ยนแปลงชนบในการสร้างพระธาตุ: ศึกษากรณีพระมหาธาตุแก่นนคร วัดหนองแวงพระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

- พันธ์ศักดิ์ พ่วงพงษ์ (2537) การทำเครื่องปั้นดินเผาบ้านหม้อ ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- เพ็ญประภา วงศ์เกษมศักดิ์ (2542) การประกอบอาชีพสานกระติบข้าวบ้านโนนมะเยา ตำบลสระโพนทอง ตำบลเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- เพ็ญผกา นันทติลภ (2541) จิตรกรรมฝาผนังเรื่องมหาเวสสันดรชาดก สิมวัดบ้านยาง ตำบลยาง อำเภอประจักษ์ จังหวัดมหาสารคาม วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- เพ็ญศรี วงษ์ไชยา (2540) ประเพณีตรุษไทภูผาม่าน อำเภอภูผาม่าน จังหวัดขอนแก่น วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร มหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ยงยุทธ บุราสิทธิ์ (2544) “ลมหายใจสุดท้ายของไหมอีสาน” **วารสารภาษาและวัฒนธรรม** สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล 20(3):94-101
- ยูริ กมลเสรีรัตน์ (2542) “ของเล่นเด็กอีสาน ประดิษฐ์กรรมจากวัสดุธรรมชาติที่มีในท้องถิ่น” **วารสารวัฒนธรรมไทย** 36(12): 37-40
- ลักขณา จตุโพธิ์ (2541) เครื่องจักสานไม้ไผ่ของชาวผู้ไทยบ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ลักขณา จินดาวงศ์ (2542) “โหวด เครื่องดนตรีพื้นเมืองเอกลักษณ์ของร้อยเอ็ด” **วารสารเมืองโบราณ** 25(4):118-121
- ลักขณา จินดาวงษ์ (2542) “ทุ่งหรือธงผะเหวด ของสำคัญที่กำลังจะถูกลืม” **วารสารเมืองโบราณ** 25(3): 102-106
- ลักขณา จินดาวงษ์ (2543) “บั้งตะไล ความเชื่อความศรัทธาของชาวบ้านหนองบัว” **วารสารเมืองโบราณ** 26(4): 114-118
- ราตรี ชัยมูล (2542) วิเคราะห์หัตถานพื้นบ้านประเภทมุขปาฐะของชาวไทยเขมรบ้านพลวง ตำบลพลวง อำเภอปรางสาท จังหวัดสุรินทร์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ราตรี ศรีวิไลและเจริญชัย ชนไฟโรจน์ (2545) “เล่าเรื่องหมอลำ:(1) ความหมาย หน้าที่ คุณค่า จรรยาบรรณและการเรียน” **วารสารเพลงดนตรี** 8(3): 20-24
- รุ่งอรุณ บุญยสัยนต์ (2543) การศึกษาแรงจูงใจในการสร้างสรรค์ผลงานกลอนลำของศิลปินแห่งชาติในภาคอีสาน ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น

- รุ่งอรุณ บุญสายันต์และคณะ (2543) การศึกษารูปแบบการเรียนรู้และสืบทอดการสร้างสรรคงานศิลปวัฒนธรรมแห่งชาติในภาคอีสาน สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ
- รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกุล (2545) “ใบเสมาเรื่องศิพินาค:ร่องรอยพุทธศาสนมหายานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน” วารสารเมืองโบราณ 28(3): 102-106
- รัตนพันธ์ คณะเมือง (2541) ทำหอยโข่ง : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ วิทยานิพนธ์การศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (วิชาเอกภาษาไทย) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร
- รังสรรค์ จันดี (2545) พญาคางคก:อำนาจและพิธีกรรมในงานวรรณกรรมท้องถิ่นล้านนาภาคอีสาน กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- รัชวิทย์ มุสิกการุณ (2544) “สุดสะแนนเรื่อง แคนแคนจำปา” วารสารเพลงดนตรี 7(2):57-62
- รัฐจวน อิศรานูวัฒน์ (2542) กลองยาวของชาวอำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- เรณู พ่วงปิ่น 2534 การศึกษาเปรียบเทียบลักษณะคำซ้ำภาษาถิ่นนครไทยกับภาษาไทยถิ่นอีสาน (ภูเวียง) วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สภาวิจัย
- รยุท จันทมูล (2542) ธรรมาสถูปาในจังหวัดมหาสารคาม วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- วลัยลักษณ์ ทวงศิริ (2539) “กลุ่มเตาเครื่องปั้นดินเผาหมู่บ้านสงคราม” วารสารเมืองโบราณ 22(4): 53-62
- วราพร แก้วใส (2544) ลักษณะการแสดงตลกหมอลำหมู่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- วราพรณ ชัยชนะศิริ (2538) “นิทานพื้นบ้านอีสาน” วารสารวัฒนธรรมไทย 33(1): 44-46
- วราพรณ ชัยชนะศิริ (2540) วิวัฒนาการการทอผ้าชนิดบ้านคำพระ อำเภอห้วยตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- วิจิตรนวัน งามสะพรั่ง (2543) ศึกษาเปรียบเทียบนิทานพื้นบ้านลาว เขมร และกวย กรณีศึกษา : บ้านศรีชนะ แวด อำเภอพุทไธสง บ้านประโคนชัย อำเภอประโคนชัย บ้านหนองบัวเจ้าป่า อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- วิจิต คลังบุญครองและไพโรจน์ เพชรสังหาร (2537) “เฮือนอีสาน” วารสารอีสาน-สถาปัตย์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น 1(3): 36-44
- วิไลลักษณ์ ลิกะไชย (2544) การเปลี่ยนแปลงของหนังประโมทัยในจังหวัดร้อยเอ็ด วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2540) “ก่องข้าวบ้านฝางมหาสารคาม” **อนุสาร อสท.** 38(2): 74-76
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2541) “เขียนหมากไม้ภาคอีสาน” **วารสารศิลปวัฒนธรรม** 19(2): 38-40
- วิภาสภรณ์ เทศน์ธรรม (2542) การศึกษารูปแบบการจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟในอดีต ปัจจุบันและแนวโน้มการจัดการในอนาคตพื้นที่ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- วิโรฒ ศรีสุโร (2538) “พระธาตุศรีสองรัก อนุสรณ์แห่งมิตรภาพและไมตรีของสองฝั่งโขง” **วารสารศูนย์การศึกษาต่อเนื่อง** 3(1): 17-21
- วิโรฒ ศรีสุโร (2538) **เทียนนาฮีสถาน กรณีศึกษาจังหวัดสกลนคร อุตรธานี** (หนองคาย มุกดาหาร และนครพนม) ขอนแก่น: ภาควิชาพื้นฐานสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- วิโรฒ ศรีสุโร (2538) **ธาตุอีสาน** ขอนแก่น: ภาควิชาพื้นฐานสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- วิโรฒ ศรีสุโร 25339 “หอไตรอีสาน ภูมิปัญญาอันแห่งสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น” **วารสารอีสาน-สถาปัตย์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น** 6(3): 39-64
- วิโรฒ ศรีสุโร (2544) “พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม” **วารสารธรรมทศวรรษ** 2(2): 8-24
- วิโรฒ ศรีสุโรและธาดา สุทธิธรรม (2543) **หลักบ้าน** ขอนแก่น: ภาควิชาพื้นฐานสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- วิเศษ ชาญประโคน (2539) การวิเคราะห์หัตถ์กรรม: เพลงพื้นบ้านอีสานใต้ วิทยานิพนธ์การศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (วิชาเอกภาษาไทย) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
- วิศิษฎ์ดวงสงค์ (2541) “แคน ยอดดนตรีพื้นเมืองไทยอีสาน” **วารสารสารกรมศิลปากร** 11(1): 20-22
- วีระ สุดสังข์ (2543) “ชาวเวียง-ชาวเขมร จำตาตะ-เล่นเตี๊วด์ ที่ศรีสะเกษ” **วารสารเมืองโบราณ** 26(1): 118-121
- วีระ เลิศจันทัก (2541) เพลงโคราชในกระแสโลกาภิวัตน์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- วาสนา บันทูปา (2540) **ฟ้อนขวยมืออีสาน** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ศราวุธ เคนโคก (2544) “ลวดลายพระไม้อีสาน” **วารสารหอศิลปวัฒนธรรม** มหาวิทยาลัยขอนแก่น 1(1): 22-23
- ศิวาภรณ์ ปทุมวัน (2542) บทบาทของหมอลำวีรกรรม ดำเนิน ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดงพื้นบ้าน วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ศิวพร เตโชและบุญโฮม พรศรี (2542) “กระติบกับเสื้อสานชาวบ้านท่าเล้ง กรรมวิธีย้ายทอดจากบรรพชนสู่ลูกหลาน” **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์** มหาวิทยาลัยมหาสารคาม 3(2): 48-52

- ศรีศักร วัลลิโภดม(2546) **แง่อารยธรรมอีสาน: แง่หลักฐานโบราณคดี พลิกโฉมหน้าประวัติศาสตร์ไทย** พิมพ์ครั้งที่ 4 กรุงเทพฯ: มติชน
- ศิริพร คชตั้ง (2544) การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมคำสอนเรื่องกาพย์ลูกสอนหลานล้านวนภาคใต้ กับกาพย์ ปู่สอนหลานล้านวนภาคอีสาน วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- ศิริพันธ์ ตาบเพชร (2541) “อุปแต้มลิมอีสาน จังหวัดมหาสารคาม” **วารสารเมืองโบราณ** 24(4): 117-124
- ศุภกิจ จารุจรณ (2543) “การศึกษาวัฒนธรรมดนตรีในมวยโบราณ” **วารสารมข.วิจัย** 2(3):3-4
- ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ (2540) “บนเส้นทางของสกุลช่างสลักไม้ บ้านนาสะไมย์” **วารสารมหาวิทยาลัยมหาสารคาม** 15(2): 25-49
- ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ (2543) “การศึกษาเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบศิลปะและการจัดการเครื่องปั้นดินเผาต่างถิ่น อำเภอลือชัย จังหวัดนครราชสีมา กับบ้านหม้อ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม” **วารสารมหาวิทยาลัยมหาสารคาม** 18(1-2): 1-16
- ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ (2544) “ภูมิปัญญาของกลุ่มช่างที่ปรากฏในพุทธอุโบสถและพุทธประดิษฐานกรรมในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง” **วารสารมหาวิทยาลัยมหาสารคาม** 20(1): 67-68
- ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์และคณะ (2545) **รูปแบบศิลปะและการจัดการผ้าทอที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งและการพึ่งตนเองของชุมชนท้องถิ่น** ศึกษากรณีผ้าไหมแพรวาสายวัฒนธรรมผู้ไท จังหวัดกาฬสินธุ์ กรุงเทพฯ:สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
- ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ (2545) “การถ่ายทอดวิถีคิดและกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเชิงพัฒนาในชุมชนที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” **วารสารมหาวิทยาลัยมหาสารคาม** 21(1): 69-78
- สมทรง บุรุษพัฒน์ 2536 “คำลงท้ายบอกมาลาในภาษากูย-กวย(ส่วย)” **วารสารภาษาและวัฒนธรรมสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล** 12(1): 25-53
- สมเดช ลีลามโนธรรม (2543) “หลักหินโบราณในวัฒนธรรมเขมร” **วารสารเมืองโบราณ** 26(3): 41-47
- สนอง คลังพระศรี (2540) “แคนเรียกเป็น “ด้วง” ไม่ใช่ “เต้า” ช้อกักท้วงที่ควรพิจารณา” **วารสารคำดนตรี** 2 (มิถุนายน):14-19
- สรตี ไสยะอาด (2546) “ลูกอีสาน : วาทกรรมแห่งความภาคภูมิใจของชาวอีสาน” **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์** มหาวิทยาลัยขอนแก่น 21(1): 31
- สรรเสริญ สุรวาทศิลป์ (2545) รูปแบบโครงสร้างคติความเชื่อ และบทบาทของหอแจก : กรณีศึกษาอำเภอกะชังศรีชัย จังหวัดร้อยเอ็ด วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- สัจด์ ภูเขาทอง (2540) “โปงลางในทัศนะของคนต่างถิ่น” **วารสารคำดนตรี** 2(มิถุนายน):1-4
- สะอิ่ง แสงมื่น 2536 “ภาษากูย(ส่วย)ที่ตำบลเยี่ยปราสาท อำเภอหนองกี่ จังหวัดบุรีรัมย์” **วารสารบัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศิลปากร** 7(2): 1-4

- สดุดี ธนาสุวรรณ์ (2538) โครงการและงานออกแบบศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านจังหวัดสุรินทร์
วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต (สถาปัตยกรรม) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ขอนแก่น
- สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน (2539) **โครงการศูนย์ศึกษาวิจัยและเผยแพร่ศิลป
วัฒนธรรมอีสานและอารยธรรมลุ่มน้ำโขง** มหาสารคาม:สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรม
อีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน (2542) **ฮีตสิบสอง ประเพณีอีสานสิบสองเดือน**
มหาสารคาม : สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน (2545) **เชิดชูเกียรติศิลปินพื้นบ้านอีสาน** มหาสารคาม :
สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- สนอง คลังพระศรี (2541) **หมอลำซึ่ง : กระบวนการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมดนตรีของ
หมอลำในภาคอีสาน** กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล
- สมบัติ ทับทิมทอง (2544) สภาพการดำรงอยู่ของคนะกลองยาวอำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
มหาสารคาม
- สวิง บุญเจิม (2537) **ผญา** กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สวิง บุญเจิม (2546) **ปูสอนหลาน:มรดกอีสาน 12** อุบลราชธานี:มรดกอีสาน
- สยมพร กาษรสุวรรณ (2544) ภาพสะท้อนจากประเพณีผีตาโขนวิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
(เครื่องเคลือบดินเผา) มหาวิทยาลัยศิลปากร
- สาร สารทัศน์นันท์ (2541) “ผีตาโขน” **วารสารสารวัฒนธรรม** สำนักวัฒนธรรม มหาวิทยาลัย
ขอนแก่น 4(1): 8-18
- สิราภรณ์ สีหนันทวงศ์ (2543) “คุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น “ส้มพื้นบ้าน” **วารสารอีสาน-
สถาปัตย์** คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น 11(1): 19-25
- สุจริตลักษณ์ ดีผดุง 2536 “ผ้าไหมบ้านใจดี” **วารสารภาษาและวัฒนธรรม** สถาบันวิจัยภาษาและ
วัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัย มหิดล 12(2): 5-15
- สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์ (2543) “เส้นทางใหม่อีสาน สายมรดกโลกและวัฒนธรรมผู้ไทย”
อนุสาร อสท. 41(1): 63-75
- สุทัศน์ กองทรัพย์ (2542) **วิถีชีวิตวิถีความคิดช่างไทย-เขมร อีสานใต้** สุรินทร์:สถาบันราชภัฏ
สุรินทร์
- สุทัศน์พงษ์ กุลบุตร (2537) “ประเพณี พิธีกรรมเกี่ยวกับพระธาตุศรีสองรัก:การดำรงอยู่ในชีวิต
วัฒนธรรมท้องถิ่นของชาวด่านซ้าย” **วารสารมหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล** 10(1):129-150
- สุนีย์ เลี้ยวเพ็ญวงษ์และกุลธิดา ท้วมสุข (2545) **เพลงกล่อมเด็กอีสาน** ขอนแก่น: ทุนวิจัยประเภท
อุดหนุนทั่วไป มหาวิทยาลัยขอนแก่น

- สุนีย์ เลี้ยวเพ็ญวงษ์และคณะ (2546) การศึกษาสถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบคิดผ่านงานวรรณกรรมลุ่มน้ำโขง [ขอนแก่น]: ศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมลุ่มแม่น้ำโขง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- สุพงศ์ โพนเมืองหล้า (2543) บทบาทของการละเล่นในงานประเพณีชาวโพนเมือง ตำบลโพนเมือง อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- สุพรธณี เหลือบุญชู (2546) “คีตสัญลักษณ์และการวิเคราะห์ดนตรีพื้นบ้านอีสานใต้” วารสารมหาวิทยาลัยมหาสารคาม 22(1): 77-84
- สุพรรณษา สุวรรณรังสี (2545) “หมอลำหมู่ ลิเกอีสานที่สร้างงานสร้างเงิน” วารสารวัฒนธรรมไทย 39(4):55-57
- สุภาพสน์ แสงสุรินทร์ (2542) ประติมากรรมในเขตอำเภอเมืองจังหวัดหนองคาย วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- สุภาวดี ลำสีพันธ์ (2540) ทำฟ้อนพื้นบ้านอีสาน ศึกษากรณีวิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- สุมาลี เอกชนนิยม (2546) ศิลปะจินตทัศน์:กรณีศึกษาจิตรกรรมฝาผนังบ้านอีสาน สิมวัดโพธารามและวัดป่าไร่ไร่ย์ วิทยานิพนธ์ทัศนศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
- สุวรรณ์ วงษา (2543) การศึกษาคำในภาษาใช้ที่บ้านดอนแดง ตำบลท่าจำปา อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม กรุงเทพฯ:คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
- สุรจิตร อยู่ตะเภา (2540) ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของสตรีทอผ้าไหม ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการส่งเสริมศิลปาชีพ อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาสังคมวิทยาการพัฒน์) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- สุรัชย์ ชินบุตร (2542) “ไชนครพนมกับภาษาที่กำลังถูกลืม” วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม 3(2): 53-57
- สุริยา สมทศุบัติและคณะ (2535) หนังสือประโมทัยของอีสาน:การแพร่กระจายและการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมในหมู่บ้านอีสาน ขอนแก่น : ห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของอีสาน ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- สุริยา สมทศุบัติและคณะ 2536 “หนังสือประโมทัยของอีสาน” วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น 10(2): 25-41
- สุริศรา บัณฑิต (2544) “พิธีกรรมที่บ้านเชียงเหียน” วารสารหอศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น 1(1): 15-19
- เสมอ อรุณรัตน์วิชัยกุล (2536) การศึกษาเครื่องแต่งกายจากภาพจิตรกรรมฝาผนังโบสถ์วัดหน้าพระธาตุ อำเภอ บึงขั้ว จังหวัดนครราชสีมา วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

- สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา,ภาควิชา (2534) เอกสารประกอบนิทรรศการบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก : พิธีกรรมข้าวและมนุษย์ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของอีสาน ขอนแก่น : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- สำรวย เย็นเฉื่อย (2544) “คณะหมอลำสาวน้อยเพชรบ้านแพง” **วารสารหอศิลป์วัฒนธรรม** มหาวิทยาลัยขอนแก่น 1(1): 25-29
- สำรวย เย็นเฉื่อย (2546) “ลำยาว แต่งสังหารสาว กลอนลำเชิงสังวาส ตรงตรงแบบคนอีสาน” **วารสารวัฒนธรรม** 9(1): 13-14
- โสภณ จงสมจิต (2537) “การวิจัยเอกลักษณ์ของเรือนพื้นบ้านอีสานเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนา” **วารสารข่าวสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ** 35(383): 14-16
- สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดขอนแก่น (2536) **อนุรักษ์มรดกไทย : ภาษาและวรรณกรรมท้องถิ่น** ขอนแก่น : สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดขอนแก่น
- เหรียญทอง ชำนาญรูป (2540) คำลักษณะนามภาษาอีสาน วิทยานิพนธ์การศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (ภาษาไทย) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- องค์ บรรจุน (2547) “มโหรีเขมร จากราชสำนักกัมพูชาสู่ผืนนาบ้านสะเดาบุรีรัมย์” **วารสารศิลปวัฒนธรรม** 26(1): 64-65
- อมรรัตน์ ปานกล้า (2539) “เที่ยวบุญเดือนสี่อีสาน แห่งพระเวสสันดรเจ้าเข้านคร” **วารสารสยามอารยะ** 3(40):46-63
- อรรช ทองสตา (2539) บทเพลงกล่อมเด็กของชาวไทยเขมร บ้านตาหยวก ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- อนันท์ ทะยอมใหม่ (2540) การละเล่นของเด็ก อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- อ่อน มหิพันธ์ (2544) “คำให้การสืบสาน ประเพณีการสร้างและเส็งกลอง ประเพณีการเส็งกลองบ้านโคก ล่าม ตำบลดงลิง อำเภอภมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์” **วารสารวัฒนธรรมไทย** 39(1): 35-40
- อรุณ พันธุ์เสื่อ (2546) การศึกษาเพลงกล่อมเด็กชาวไทยเขมรบ้านตาหยวก ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด วิทยานิพนธ์ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต (มานุษยดุริยางควิทยา) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- อภิรักษ์ อุดลยพิชญ์,บรรณาธิการ (2542) **นำเที่ยวอลังการปราสาทหินแห่งอีสานใต้** กรุงเทพฯ: สีดดา
- อภิศักดิ์ โสมอินทร์ (2540) “ปลาแดก : อาหารหลักของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว” **วารสารมหาวิทยาลัยมหาสารคาม** 16(1): 9-17
- อรุณศักดิ์ กิ่งมณี (2540) **รอยอดีตสกลนคร** ขอนแก่น:สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 7 ขอนแก่น

- อรุณศักดิ์ กิ่งมณี (2540) “ภาพสลักเรื่อง “ปฏิวัติชาตก” บนใบเสมาจากเมืองฟ้าแดดสงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์” **วารสารเมืองโบราณ** 23(4): 104-109
- อรุณศักดิ์ กิ่งมณี (2546) “ใบเสมาสลักภาพเล่าเรื่อง มหานารทส์สพชาตก จากบ้านหนองห้าง จังหวัดกาฬสินธุ์” **วารสารเมืองโบราณ** 29(4): 83-86
- อุดม บัวศรี (2540) “ดนตรีในพิธีกรรมอีสาน” **วารสารคำดนตรี** 2:10-13
- อุดม บัวศรี (2541) “ฟ็อนแมงต๊บเต่า” **วารสารสารวัฒนธรรม** สำนักวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น 4(2):19-20
- อุทิศ รัตมี (2547) “พิธีไหว้ครู...กันตรึม” **วารสารเพลงดนตรี** 10(8): 74-78
- อังศุมาลี ศรีสุนันท์ (2540) “ก๊อก ล็อค” **วารสารดอกฝ้าย** 7: 51-52
- เอมอร ชื่นชม (2542) **การศึกษาเปรียบเทียบคำศัพท์ภาษาไทยในจังหวัดสกลนคร จังหวัดนครพนม จังหวัดมุกดาหาร** กรุงเทพฯ : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
- อัมพร ยะวรรณ (2543) แสกตันสาก:กระบวนการขัดเกลาทางสังคม ศึกษากรณีแสกตันสากบ้านอาจสามารถ อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- โอสถ บุตรमारศรี (2538) ภาพสะท้อนของสังคมอีสานจากกลอนลำของหมอลำแคนดาเหล่า วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

แนะนำผู้เขียน

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข รองศาสตราจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น Ph.D.(Sociology), Kansas State University, U.S.A. ประธานกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิด้านการวิจัยวัฒนธรรม(ปี2556-ปัจจุบัน) กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ประธานกรรมการบริหารหลักสูตรการจัดการพัฒนาชนบท (นานาชาติ) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น อดีตกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา สำนักงานนายกรัฐมนตรี

สมมาตร ผลเกิด รองอธิการบดีฝ่ายวิจัยและบริการวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ อดีตกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิด้านการวิจัยวัฒนธรรม (ปี2556)

ชลิต ชัยครรชิต ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิด้านการวิจัยวัฒนธรรม(ปี2556-ปัจจุบัน) อดีตผู้อำนวยการสำนักศิลปวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยขอนแก่น

“...สำหรับสังคมไทยแล้วประเด็นสำคัญของการพัฒนาสังคมบนรากฐานทางภูมิปัญญาของตนเองคือ การทบทวนความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างความตระหนักเกี่ยวกับรากฐานทางวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่นำมาซึ่งรากฐานของความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม ก่อนการสร้างความเข้มแข็งบนรากฐานทางเศรษฐกิจ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทบทวนความรู้และภูมิปัญญาของแต่ละท้องถิ่น เพื่อให้เข้าใจศิลปะและวัฒนธรรมในหลายมิติ กล่าวคือ ต้องศึกษาค้นหาองค์ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม ทำให้เกิดการรับรู้คุณค่าก่อนทำให้เกิดมูลค่าจากวัฒนธรรม โดยเฉพาะ การเกิดแนวคิดทางเศรษฐกิจร่วมสมัยคือ การสร้างเศรษฐกิจบนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นและทุนทางวัฒนธรรม...”

ISBN 978-974-672-952-9

9 789746 729529